ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 1
JEUDI
1er MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.113 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.113

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(փետրուար 27 / 28)

Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-Ի ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐԸ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

Փետրուար 27-ին Երեւան հասած էր Ռումանիոյ Արտաքին գործերու նախարար Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի նախագահ Միրչէ Ճոանա, նախագահ Մինսկի խումբին նախագահներուն հետ հանդիպում ունենալէ ետք: Այցին նպատակն էր տեղւոյն վրայ ծանօթանալ կացութեան, շրջանի հարցերուն կապուած մօտեցումներուն, քննարկել Ղարաբաղեան հակամարտութեան վերջին զարգացումներուն եւ կարգաւորման կարելի ճամբաներուն կապուած հարցեր: Մ. Ճոանայի եւ Ռ. Քոչարեանի հանդիպումին Հայաստանի նախագահը կրկնած է խաղաղ լուծումի վճռակամութիւնը, մաղթելով որ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի Ռումանիոյ նախագահութեան շրջանին այդ լուծումը իրականութիւն դառնայ:

Մ. Ճոանայի հետ հանդիպում ունենալու համար նոյն օրը Երեւան հասած է ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեան. անոնց հանդիպումին մասնակցած է ԼՂՀ Արտաքին գործերու նախարար Ն. Մելքումեան եւս: Կարգաւորման ներկայ փուլին եւ հեռանկարներու քննարկումէն ետք, Ա. Ղուկասեան Մ. Ճոանային ներկայացուցած է կարգաւորման ԼՂՀ տարբերակը, շեշտելով որ լուծումը պէտք է հիմնուի շրջանին մէջ ձեւ առած կացութիւններու վրայ եւ ոչ թէ արհեստականօրէն սահմանուած կաղապարներու:

Իր հանդիպումներէն ետք Մ. Ճոանա մամուլի ասուլիս մը տուած է. ան ամէնէն կարեւորը նկատած է այն որ լուծումը գտնուի կողմերու ուղղակի երկխօսութեան, համաձայնութեան միջոցով: Ակնարկելով Ազրպէյճանի քաղաքական շրջանակներէ հնչած անզիջող յայտարարութիւններու, ըսած է թէ միջազգային հանրութիւնը այն համոզումը ունի թէ հակամարտութեան խաղաղ կարգաւորման պահը հասած է եւ պատերազմի ժամանակը անցած: Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան ալ աւելցուցած է թէ Հ. Ալիեւ հակառակ ամէն բանի, տակաւին կողմնակից է խաղաղ լուծումի մը, քանի որ կը մեկնի Փարիզ, հանդիպում ունենալու նախագահ Ռոպէր Քոչարեանի հետ:

***

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՄԱՐ ՆՈՐ ՏԱՐԲԵՐԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

Ղարաբաղի հարցին մասին Ռ. Քոչարեան – Հ. Ալիեւ մօտալուտ նոր հանդիպումին նախօրեակին Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան մամուլի ասուլիսի մը ըսած է թէ տակաւին կանուխ է կարգաւորման նոր տարբերակի մը մասին խօսելու համար: Ան յոյս յայտնած է որ նոր հանդիպումին կը շարունակուի նախորդին սահմանուած դրական մթնոլորտը:

Միւս կողմէ, Ազրպէյճանի մէջ հանրային կարծիքը կը շարունակէ քննարկել Ղարաբաղեան լուծումին մասին Ազգային Ժողովին բանավէճը: Ընդդիմադիր ուժերու կարծիքով՝ երկրին համատարած կաշառակերութեան, տնտեսական անկումին պայմաններով երբ բանակը տկարացած է, ուժային լուծումի ճամբան ընտրել կարելի չէ: Նախագահի աշխատակազմի նախկին ղեկավար Է. Նամազովի համաձայն, հիմ չունի տարածքի փոխանակում ենթադրող չորրորդ տարբերակը: Ան ըսած է թէ Հայաստան զիջումներ կ'ընդունի միայն այն ատեն երբ Ազրպէյճան հզօր բանակ եւ տնտեսութիւն կ'ունենայ:

***

ՆՈՐ ԴԵՍՊԱՆՆԵՐ ՎԱՀՐԱՄ ԱՊԱՃԵԱՆ ԵՒ ՍԵՐԳԷՅ ՄԱՆԱՍԱՐԵԱՆ

Նախագահ Ռ. Քոչարեանի Փետր. 26-ի հրամանագրով Բրիտանիոյ եւ Իրլանտայի դեսպան նշանակուած է Վ. Ապաճեան: Ան ծնած է 1953-ին Գիւմրի. աւարտած է միջազգային յարաբերութիւններու Մոսկուայի հիմնարկը, ապա՝ Վիէննայի համալսարանի քաղաքագիտութեան բաժինը: 1992-էն սկսած է աշխատիլ Արտաքին գործերու նախարարութեան կազմին մէջ:

Նախագահին նոյն օրուան մէկ այլ հրամանագրով Եգիպտոսի դեսպան նշանակուած է Ս. Մանասարեան որ կը վարէ նաեւ Եթովպիոյ դեսպանի պաշտօնը:

***

ՌՈՊԷՐ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՈՒԿՐԱՆԻԱ ԱՅՑԸ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Մարտ 1-ին պատուիրակութեան մը հետ կը մեկնէր Ուկրանիա. պատուիրակութեան մէջ են Արտաքին գործերու փոխ – նախարար Լ. Մկրտչեան, արտադրական կառոյցներու համակարգումի նախարար Դ. Զադոյեան, Արդիւնաբերութեան նախարար Կ. Ճշմարիտեան, Երեւանի քաղաքապետը եւ գործի մարդիկ: Այցի ծրագրին մէջ առնուած են արդիւնաբերական հաստատութիւններու այցեր, տեղւոյն հայ համայնքին հետ հանդիպում եւ երկու երկիրներու գործակցութեան ամրապնդումին հեռանկարով շարք մը փաստաթուղթերու ստորագրութիւնը:

***

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ – Հ. ԱԼԻԵՒ ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԻՆ ՄԱՍԻՆ

Նախագահ Ռ. Քոչարեանի մամուլի քարտուղար Վ. Գաբրիէլեան պատասխանելով Մարտ 4 – 5-ին Փարիզ տեղի ունենալիք Ռ. Քոչարեան – Հ. Ալիեւ հանդիպումին մասին հարցումներու, ըսած է թէ առայժմ միակ հանդիպում մը նախատեսուած է: Այդ հանդիպումին նիւթ պիտի չըլլան Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի այն երեք առաջարկները որոնցմէ երկուքը Հայաստանի, մէկը Ազրպէյճանի կողմէ մերժուած են մինչեւ այսօր: Բանբերը աւելցուցած է թէ Արտաքին գործերու նախարարութիւնը ստացած է ԱՄՆ-ու Արտաքին գործերու փոխ – նախարարին յայտարարութիւնը ուր կ'ըսուի թէ Ուաշինկթըն կը խրախուսէ հայ-ազրպէյճանական երկխօսութեան շարունակութիւնը եւ թէ նախագահ Շիրաքի հետ գործակցին ԱՄՆ-ու նախագահը պատրաստակամութիւն յայտնած է Մինսկի խումբին շրջանակներուն մէջ աջակցելու հակամարտութեան կարգաւորման հոլովոյթին:

***

ԱԼ. ՄԱՆԹԱՇԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ

Հայաստանի Արդիւնաբերողներու եւ գործարարներու միութիւնը նկատի ունենալով անուանի արդիւնաբերող Աղեքսանդր Մանթաշեանի հսկայական դերը հայ ազգային կեանքին մէջ ու նաեւ 2002-ին լրացումը անոր ծննդեան 160-ամեակին, որոշած է հանդիսաւոր կերպով տօնել անոր յիշատակը զանազան միջոցառումներով: Միութիւնը ՀՀ նախագահին դիմելով առաջարկած է 2002-ը Մանթաշեանի տարի յայտարարել. կոչ ուղղած է նաեւ Հանրապետութեան եւ Սփիւռքի կազմակերպութիւններուն՝ իր նախաձեռնութեան միանալու, ըստ արժանւոյն նշելու համար սոյն յոբելեանը:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՊԱՂՏԱՏԻ ՀԱՆԴԷՊ ԱՄՆ-ՈՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՄԵՂՄԱՆԱ՞Յ

ԱՄՆ-ու նոր նախագահին պաշտօնավարութեան առաջին քայլերէն այն տպաւորութիւնը կը ստացուի որ Ծոցի պատերազմէն ի վեր Իրաքի կիրարկուած խիստ պատիժները որոշ չափով մեղմացնելու տրամադրութիւն մը կայ: Նոյն պատերազմին ընթացքին ամերիկեան բանակի հրամանատար Գ. Փաուըլ որ ներկայիս ԱՄՆ-ու Արտաքին գործերու նոր նախարարն է, արաբական երկիրներու շրջապտոյտին, ապա Պրիւքսէլի մէջ ՕԹԱՆ-ի մէկ վեհաժողովին ունեցած է արտայայտութիւններ որոնք այդ տպաւորութիւնը կը սատարեն: Ան ըսած է թէ իր երկիրը որոշած է աւելի «խելամիտ» միջոցներու ձեռնարկել Պաղտատի հանդէպ. տակաւին կը կայանայ զանգուածային բնաջնջումի զէնքերու հակակշռին վրայ աւելի կեդրոնանալու եւ ժողովուրդին կեանքը դիւրացնելու կոչուած կարգ մը միջոցներու ձեռնարկելուն մէջ:

ԱՄՆ-ու կողմէ այս մեղմացումը երկար ատենէ ի վեր սպասուած բան էր թէ՛ արեւմտեան, թէ՛ արաբական մայրաքաղաքներու կողմէ. հակառակ բազմաթիւ նշումներու թէ ԱՄՆ-ու գլխաւորութեամբ որոշուած պատիժները առաւելաբար ծառայած են Ս. Հիւսէյնի իշխանութիւնը զօրացնող կաշառակերութեան մը եւ ժողովուրդին անլուր տառապանքին, Ուաշինկթըն մինչեւ այսօր չէր ուզած որեւէ փոփոխութիւն կատարել: Գ. Փաուըլ արդէն յայտնած է թէ ԱՄՆ-ու ղեկավար դասին մէջ ընդհանուր համամտութիւն չի վայելեր Պաղտատի նկատմամբ քաղաքականութեան ներկայ փոփոխութիւնը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԵԾ-ԲՐԻՏԱՆԻԱ լրջօրէն ցնցուած է մսացու անասուններու նոր յայտնաբերուած հիւանդութենէն որ համաճարակի բնոյթ ստացած է: Ամէն օր հարիւր հազարաւոր անասուններ կը բնաջնջուին ու խարոյկներով կը հրկիզուին: Հողագործութեան նախարարը յայտնած է թէ վնասը արդէն 1,5 միլիառ փրանքի հասած է: Վարակումի վախը երկրին կեանքը տակն ու վրայ ըրած է, յետաձգել տալով մինչեւ ոլիմպիական մրցումները: Եւրոպական Միութեան մէջ արգիլուած է անգլիական միսերու ցրումը եւ վաճառքը: Նոյնիսկ Մայիս 3-ի ընտրութիւնը յետաձգուելու սպառնալիքին ենթակայ կը նկատուի:

ԱՄՆ-ու ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԱՀԸ Ճ. Պուշ Փետրուար 27-ին Գոնկրէսին առջեւ առաջին ճառը արտասանած է: Ներկայացնելով իր առաջին պիւտճէն, ան յայտարարած է թէ հաւատարիմ մնալով ընտրական քարոզչութեան խոստումին, պիտի կարենայ թէ՛ տուրքերու զգալի նուազում կիրարկել եւ թէ աւելցնել կրթական պիւտճէն:

ՓԱՐԻԶԻ ժողովրդական բնակարաններու եւ շուկաներու մարզին մէջ գործուած ապօրինութիւններու թղթածրարին առնչութեամբ նոր հետապնդումներու թիրախ պիտի ըլլայ Ժ. Թիպէրի: Դատաւոր Է. Հալֆէնի յանձնուած թղթածրարը կը վերաբերի 15 տարուան մէջ մօտ 1,5 միլիառ փրանքի զործառնութեան մը: Վճռաբեկ ատեանը վաւերացուցած է դատաւորին ձեռնարկին գործընթացը, ինչ որ յաւելեալ խոչընդոտ մը կ'ըլլայ Ժ. Թիպէրիի նոյն պաշտօնին թեկնածութեան ընտրապայքարին մէջ:

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆԻ կրօնամոլ իշխանութեան վերջին որոշումը շշմեցուցած է ամբողջ աշխարհը: Թալիպանները հետեւելով մոլլա Օմարի հրովարտակին ձեռնարկած են քանդումի համատարած արարքի մը որ թիրախ ունի երկրին բոլոր արձանները որոնք «անհաւատներու աստուածները» կը ներկայացնեն: Ընդարձակ տարիկայ կոթողներուն մէջ կարեւոր տեղը մը կը ներկայացնեն Պուտտայի հսկայական արձաններ որոնք արդէն ծանրօրէն վնասուած են: Բազմաթիւ երկիրներ եւ ԻՒՆԷՍՔՕ-ն Թալիպաններուն արգելք ըլլալու ճար կը փնտռեն, քանդումէ փրկելու համար ամբողջ մարդկութեան հարստութիւնը նկատուած ու մինչեւ Ե. դարէն հասած արուեստի այդ գործերը:

ԱԶՐՊԷՅՃԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ Հ. Ալիեւ Մարտ 12-ին Անգարա կ'այցելէ. այդ այցը նաեւ ազդակ մը եղած է հարթելու Թուրքիոյ Հանրապետութեան նախագահին ու վարչապետին միջեւ լարուած կացութիւնը: Առաջինը Ալիեւին ի պատիւ տալիք ընթրիքին հրաւիրած է Էճէվիթը որ դրական պատասխանած է:

ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎ

Պոլսոյ առեւտրական սենեակին կազմակերպութեամբ արտակարգ վեհաժողով մը տեղի ունեցած է Փետրուար 27-ին, Հայերու ցեղասպանութեան նիւթով: Մասնակցած են Թուրքիոյ քաղաքական, գիտական, լրասփիւռներու մարզէն ծանօթ դէմքեր, նաեւ՝ «Ակօս» շաբաթաթերթի գլխաւոր խմբագիր Հրանդ Տինք, հայ համայնքի ծանօթ դէմքերէն բժիշկ Կարապետ Աշման:

Մեծ մասով կրկնութիւններէ բաղկացած ելոյթներէն հետաքրքրական է լրագրող Մեհմէթ Ալի Պիրանտի ունեցածը. ան «Սի-Էն-Էն Թիւրք»ի գործադիր կազմին անդամներէն է ու վերջերս Երեւանի մէջ նախագահ Ռ. Քոչարեանի հետ ցեղասպանութեան մասին կատարած հարցազրոյցով ուշադրութիւն գրաւած դէմք մը: Ան ըսած է. «Արեւմուտքը հաւատաց ցեղասպանութեան իրականութեան: Անկէ ետք, նոյնիսկ եթէ իրաւացի ըլլանք, դժուար է համոզել որ ցեղասպանութիւն գործած չենք: Սակայն, կրնանք միտքերը պղտորել»: Պիրանտ բացատրած է թէ ատոր համար պէտք է հետատեւիլ միջազգային կայաններու կարճ փաստանկարներ պատրաստել տալ, Անատոլուի մէջ մահացած Հայերու եւ Թուրքերու համար յուշարձան մը կանգնել, մամուլին մէջ նիւթը յաճախ արծարծել եւ «ի հարկին ներողութիւն խնդրել»:

Հ. Տինք ըսած է թէ Թուրքիա աւելի ճամբայ կրնայ կտրել եթէ հրաժարի բոլոր Հայերը մէյմէկ Քոչարեան նկատելէ: Իսկ Կ. Աշման շեշտած է Պոլսոյ հայութեան վաչարարական հարցերը, աւելցնելով որ անոնց պատճառով արտաքին աշխարհին դիւրին չէ բացատրել այն դեղեցիկ բաները որոնք կ'իրագործուին Հայերու եւ Թուրքերու միասնական ջանքով:

ՄԵՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՆԵՐԷՆ

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

(1890–1962)

Յաճախ ըսած եւ կրկնած ենք, թէ մենք, որ ո՛չ Ապրիլեան եւ անոր հետեւանք Անապատի սերունդ կոչուելու մակդիրը կրեցինք, բարեբախտ երջանկութիւնը ունեցանք մեր նկարագրին եւ մտքին նախնական ծաղկումին եւ նախապատրաստական ձեւաւորումի օրերուն իսկ մեր շուրջը ունենալու Երկրէն եկած եւ Երկրով ոգեշունչ դէմքեր։ Շրջապատուեցանք մտաւորականութեամբ մը, որ կուգար առհասարակ Արեւմտահայութեան երբեմնի լոյսի կեդրոնէն՝ Պոլիս, նաեւ մերձ վայրերէ։ Մաս մըն ալ հեռուէն՝ Արաքսէն յայնկոյս։

Պոլսէն ժամանածները, ընդհանրապէս Գեղապաշտ կամ Արուեստասէր սերունդին պատկանող կրտսեր անդամներ էին։ Շատեր, իրագործումներու հարկադրիչ պատճառներով, տիրական անուններ կը դառնան եւ, իրենց մտաւոր կշիռով կ'արժեցնեն իրենց ստանձնած առաքելութիւնը՝ դառնալով հողմացրիւ եւ ուղեկորոյս զանգուածներուն ազգային դաւանանքներու ջատագով – քարոզիչները, ատոնց պաշտպան վահանները։ (Առիթով մը թերեւս շահեկան ըլլայ խօսիլ երեւոյթի մը մասին, այն թէ՝ Պոլիսէ եւ մերձ վայրերէ եկողները (իմա՝ Արեւմտահայ) գլխաւորաբար կը կեդրոնանան լեզու – դպրութիւն եւ ատոնց հետ աղերս ունեցող, համաչափ քայլ նետող երեսներուն։ Արաքսի այն կողմէն ժամանածներն ալ՝ առաւելաբար կ'արծարծեն ազգային – քաղաքական – ընկերային հարցեր։ Կը դառնան ատոնց անդուլ քարոզիչները)։

Գուրգէն Մխիթարեան կուգար Պոլսէն, արդէն իբր բանիմաց միտ եւ վարժ գրիչ։ Ծնունդով Շապին Գարահիսարցի, տեղւոյն Մուշեղեան նախակրթարանէ աւարտական (1907) կարճ ժամանակ մըն ալ Սեբաստիոյ Բարձրագոյն Վարժարանի աշակերտ, կեդրոնականի վկայականով (1912) է, որ մուտք կը գործէ հանրային ասպարէզ։ Ուսուցչութիւն եւ հրապարակագրութիւն, զոյգ սնուցիչ տարրերը կը դառնան անոր համար։ Բայց մանաւանդ երկրորդը։ Պոլսոյ Հ. Յ. Դ. Ուսանողական Միութեան «Երկունք» ամսագրէն ետք, մաս կը կազմէ «Ազատամարտ»ի անմիջական շարունակութիւնը հանդիսացած «Ճակատամարտ» (1918 – 1922) թերթի խմբագրութեան։ Թէ այս օրաթերթը ի՛նչ կշիռ եւ հեղինակութիւն կը վայելէ այդ օրերուն, կը բաւէ կարդալ Կ. Գէորգեանի «Ամէնուն Տարեգիրք»ին (ԺԱ. տարի) սա տողերը, – ամէնէն շատ սպառում ունեցող առաւօտեան թերթն էր Պոլսոյ մէջ այդ տարիներուն եւ, կը ծախուէր օրական ութ եւ կիրակի օրերը մինչեւ տասը հազար օրինակ։ Միւս օրաթերթերուն տպաքանակը, այս թիւին կէսին ալ չէր հասնէր»։ *Այս յաջողութեան գլխաւոր ազդակը, խմբագրական կազմին (հինգ միայն խմբագիր) գլուխ կեցած մէկ անուն ունի՝ Շաւարշ Միսաքեան։ Յուշագրութեան համաձայն, ապագայ մեծ Շ.Մ. իր խմբագրականները առանձին արագութեամբ գրել – վերջացնելէ ետք, աչքը կ'անցընէր սեղանին վրայ զետեղուած նիւթերը, անհրաժեշտը կը տնօրինէր սրբագրութեանց եւ ճշդումներու ճամբով։*

Վարժ գրիչ ստուգիւ, քանի վկայութեանց համաձայն Գուրգէն Մխիթարեան տարիներ շարունակ կը ստանձնէ մեր ազգային կեանքին հետ աղերս ունեցող անցքերու խմբագրութիւնը։ Մանրամասնութիւններ ալ կը տրուին, – Պատրիարքարանի աշխատանքներու, Ազգային Երեսփոխանական նիստերու նկարագրութիւններ, հանրային այլ եւ այլ ձեռնարկներու անդրադարձ եւ, յատկապէս թատերական շարժումի պատկերացում։ Կ'ըսուի չէսո հաստատումով, թէ Գ. Մխիթարեան հեղինակութիւն մը կը դառնայ թատրոնի քննադատութեան մարզին մէջ, յայտնապէս Պոլսոյ բեմերը շէնցնող Հայ Տրամաթիք Թատերախումբին բեմադրութիւններուն կապակցութեամբ։ (Ի դէպ, այս յատկանիշը կը նկատուի նաեւ «Յուսաբեր»ի էջերով։ Ստուգիւ, բեմադրութիւններ եւ դերակատարումներ անոր արուեստասէր սուր աչքին սեւեռումներուն ենթարկուելով՝ կարճ թէ ընդարձակ մեկնութիւններու դուռ կը բանայ)։

Քեմալական արշաւը դէպի Պոլիս, պատճառ կը դառնայ անոր հապշտապ փախուստին։ Փութով կ'ողջունէ Բուրգերու երկրին ջերմութիւնը, ասպնջականութիւնը։ Հալէպ հանգրուանած փարաւոններու հողը, արդէն իր ներքին տարերքէն մղուած՝ կը հիմնէ եւ կը վարէ «Շարժում» գրական ամսագիրը (1923 – 1924)։ Այլ, սակայն, եգիպտահայ մամուլի երկու տիրական անուններէն միայն «Յուսաբեր»ի (միւսը՝ «Արեւ») ճամբով է, որ հոն եւս կը փայլի, կը դառնայ վերադիր անուն։ Ստուգիւ, այդ արժանայիշատակ տարիներուն (1923 - 1948), Գուրգէն Մխիթարեան նախ իբր փոխ – խմբագիր, այնուհետեւ իբր խմբագրապետ, մեր սփիւռքեան հրապարակագրութեան հեղինակաւոր անուններէն մին կը դառնայ (*)։

Գ. Մխիթարեան պրկուած ջիղերու խուրձ մըն էր խմբագրի սեղանին առջեւ։ Նոյնպէս ջղուտ մարդու կերպարանքով կը յայտնուէր մեր բեմերուն վրայ կամ ալ՝ ժողովներուն։ Անոր լեզուն պիրկ էր իր արտաքին տեսքին եւ իր ներքին հոգեխառնութեան համաձայն։ Չէր սիրեր ճապաղիլ, ոլոր – մոլոր ուղիներու հետեւիլ ըսելու համար իր խօսքը, յայտնելու համար իր միտքը։ Լաւ սերտած Մայրենին, տարիներու փորձով վարժ անոր գրիչը, միաժամանակ վայելուչ յարդարանքով մը կը ներկայանար։ Տաք լար մը կը ջերմացնէր անոր պիրկ, ձգտեալ խօսքը։

«Յուսաբեր»է պատահական քաղուածքներ յայտնի կը դարձնեն այսօրինակ յատկանիշեր։ Ահա նմոյշներ. –

– Զարդարեան արեւմտահայ մտաւորական շարժման մէջ առաջնակարգ դէմք մը պիտի մնայ, որչափ ալ փոխուին ժամանակները։ Հայ գաւառը պիտի չկրնանք յիշել առանց Զարդարեանի, հայ հրապարակագրութիւնը պիտի չկրնանք ըմբռնել արժանավայել կերպով, առանց իր առոյգ շունչին ու կորովին եւ հայ լեզուն պիտի չկրնանք սիրել, առանց իր պերճ արձակին ու հայ մարդու ոգեշունչ բարբառին։ (Ռուբէն Զարդարեան)

– Մէկը վերջին պահակներէն ա՛յն մարտնչող սերունդին, որ հսկեց հայ ոգիին եւ մտքին վրայ. առողջ ու ազատատենչ պահեց հայ ժողովուրդը, նոր կերպարանք տուաւ Հայոց պատմութեան։

… Ա՛յն ոճը, որ սիրելի դարձուց հայ հերոսները, հայ ազատամարտը, հայ պատմութեան ալեկոծ էջերը, դառնալով միանգամայն հայ հրապարակագրութեան բարձրագոյն ու գեղեցկագոյն արտայայտութիւնը, հոգեշունչ ու հզօր։ (Միքայէլ Վարանդեան)

⁂

Այս միջոցին, մեր գրասեղանին վրայ բազմած երկու հատորներ, կը յուշեն հրապարակագիր – գրագէտին անունը։ Դէմքերու (առաւելաբար գրագէտ) պատկերացում՝ գրադատական տողերով, ճամբորդական ճոխ եւ բազմազան նօթերով հարուստ ապրումներ, արձակուած մճիռներ, լեղի – անոյշ հաստատումներ եւ հայեացքներ եւ այլն, այս գիրքերուն «միջուկը» կը կազմեն։

Առաջինը՝ «Քառորդ դար – գրականութիւն», *վայր եւ թուական ունի Գահիրէ,* 1946։

Երկրորդը՝ «Հերկ ու Ցան», *Պոսթըն,* 1946։

Հայ հոգիին գեղեցկագոյն ծաղիկը՝ հայ գրականութիւնը դաւանող գրագէտը, դառնութեամբ կը հաստատէ, թէ Եղեռնի հետեւանքով Պոլիսը, հայ մտքի եւ հոգիի այդ շքեղ հանդիսավայրը, հայ գաւառին հետ կը կորսնցնէ իր առաջնորդի դէմքը, մեծաշուք ոստանը կը դառնայ լքուած ապարանք։ Այլ, սակայն, նորոգ ստեղծուած Սփիւռքը, – յուշերով հարուստ, կարօտով խորունկ, – իր նոր նուաճումներով փութով կը հաստատէ ինքնատիպ – ինքնուրոյն դիմագիծ մը։ Ծլարձակում – ծաղկում կը կատարուին օտար միջավայրերու մէջ՝ օտար գրականութիւններու եւ մշակոյթներու հետ շփուելով – ազդուելով։ Հարկաւ օր մը պիտի գրուի այս պատմութիւնը «տրտում էջերու կարգին շքեղ էջերով», ինչպէս իրենց կեանքինը Ա. եւ Բ. Համաշխարհային պատերազմներու միջեւ։

Այնուհետեւ ան կը փորձէ խոր թափանցումներու ճամբով վերլուծել դէմքեր եւ գործեր։ Ասոնց մէջ եւս կը նկատուին սրտասուոր, արտակարգ սէրը հանդէպ մայր լեզուին, քանի հոս եւս անոր լեզուն կը հաստատէ, թէ մեր ոսկեղինիկը կրնայ փայլիլ իր ներքին անբաւ հարստութիւններով, երբ գրիչը կը խառնուի, կը միաձուլուի վարժ հրապարակագիր – քննադատին հետ նաեւ լեզուական հոգատարութեան։

Երկրորդ հատորը կը խօսի իր պաղեստինեան ճամբորդութեան մասին։ Ուրեմն, առաւելաբար, ուղեգրութիւն կրնանք որակել հրամցուածը։ Ո՛չ, անշուշտ, պարզ նկարագրական իմաստով։ Որովհետեւ նախ անոր այս ճամբորդական էջերը յաճախ կը մատնեն գրական մակարդակին մօտեցող, ասոր հետ քայլ նետելու փորձ կատարող տողեր, հատուածներ։ Որովհետեւ նաեւ անոր դատումներն ու խոհերը, յատկապէս հանդիպումներով տարածուող երկխօսութիւնները, խիստ շահեկան եւ, միաժամանակ, ուսանելի կը մնան։

Լեզուն կազմելով առանցքը մեր շահագրգռութիւններուն, երկարելու «մեղքով» մեղադրուելու գնով իսկ, կը մէջբերենք մէկ քանի հատուած «Նոր ուղղագրութիւնը եւ Դուրեան Սրբազան» երկխօսութենէն (**)։

– Ի՞նչ կը խորհիք Երեւանի նոր կամ, աւելի ճիշդ, նորագոյն ուղղագրութեան մասին Սրբազան։

– Եղածը անմտութիւն է, – կ'ըսէ գրգռուած զայրոյթով, – անմտութիւն է եւ անիմաստ։ Կարելի չէ խաթարել հազարամեակներու ստեղծագործութիւն մը, ինչպէս նաեւ լեզուական օրէնքներ ու հնչիւններ։

Իրաւունք չունինք ձեռք զարնելու դարերու կեանք ունեցող սքանչելի լեզուի մը։ Մենք ունինք հին լեզու մը՝ գրաբարը եւ չենք կրնար խախտել անոր օրէնքները։ Եթէ աշխարհաբարը առանձին ու բացարձակապէս անկախ լեզու մը ըլլար, եթէ նոր լեզու մը ստեղծէինք եւ օրէնքները մենք դնէինք, այն ատեն կրնայինք այս կամ այն փոփոխութիւնը մտցնել։ Բայց աշխարհաբարը չինծու լեզու մը չէ, ոչ ալ առանձին լեզու մըն է։ Ան սերտօրէն կապուած է գրաբարին, եւ չենք կրնար դարաւոր սկզբունքներ, գիրեր եւ հնչիւններ փոխել կամ ջնջել ըստ կամս։

Մեր լեզուին ուղղագրական օրէնքները դժուար չեն։ Պատուական լեզու մը ունինք, եթէ քիչ մը ջանք ընել գիտնանք։ Յ գիրին տեղ Հ գրելով, Օ-ին տեղ Ո գրելով կարելի չէ դիւրացնել ուղղագրութիւնը, ընդհակառակն՝ աւելի կը դժուարանայ։ Որովհետեւ այս ձեւով կը խախտի օրէնքը, կը խաթարուի լեզուին գիտական հիմը եւ աշակերտը շփոթութեան առջեւ կը գտնէ ինքզինք։

Այլ դատափետում. նաեւ սա ճշմարտութիւնը, աւա՜ղ։

– Կը կարծէ՞ք, թէ ազդեցութիւն մը կրնայ ունենալ արտասահմանի հայագէտներուն կարծիքը Երեւանի վրայ։

– Գիտեմ, ո՛չ մէկ ազդեցութիւն. եղածը ձեւ – բանի է պարզապէս, եւ անոնք իրենց գիտցածը կ'ընեն։ Բայց հայ լեզուի պաշտպանը բովանդակ հայութիւնն է։

⁂

Գիտենք, թէ Գ. Մխիթարեան ունի այլ ուսումնասիրութիւններ ալ, ինչպէս Կիպրոսին։ Այս մէկն ալ կ'ուզէր լոյս ընծայել առանձին հատորով։ Ունի նոյնպէս գրադատական ուսումնասիրութիւններ արուեստի մասին շահեկան տեսութիւններ։

Յուսանք, թէ օր մը օրանց «գիր – դամ» սիրող շնորհապարտ ձեռքերու շնորհ, ընթերցասէր գրասէրներուն կը հրամցուին ատոնք եւս, ցայսօր հրապարակուած գիրքերու կողքին։

Այս ձեւով առաւել արժանին մատուցած կ'ըլլանք Գուրգէն Մխիթարեանի, որ ատանէ – ատան գիտակցական մատուցումով եւ բազմաջան աշխատանքով յաջողեցաւ իր գրիչը դալար պահել։

Եւ, Բուրգերու ստորոտին դարձաւ մեր սերունդի դաստիարակներէն մէկը, ռահվիրայի կշիռով։

Յարգանք յիշատակին։

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ԾԱՆՕԹ. –

(*) Անկասկած, պէտք չէ անտեսել անոր աշխատանքի թափը 1948-էն ցմահ, Միացեալ – Նահանգներ հաստատուելէն, *«Հայրենիք»ի* խմբագրակազմի պատուաւոր պաշտօնը ստանձնելէն ասդին։ «Մեռաւ պատնէշին վրայ» բացատրութիւնը ամէնէն աւելի կը յարմարի իրեն. արդարեւ, կաթուածահար կ'անշնչանայ 1962 Նոյեմբեր 25-ին, Ուստըր, Դաշնակցութեան օրուան տօնակատարութեան առթիւ, բեմին վրայ բանախօսելու ժամանակ։

(**) Եղիշէ Դուրեան Արք., Պատրիարք Յերուսաղէմ։ Բանասէր՝ գործերէն են, – «Ընթացք ի գրոց բարբառ», «Ընտիր ասացուածք ականաւոր անձանց, կենսագրական եւ համառօտ տեղեկութեամբք», «Պատմութիւն հայ մատենագրութեան ի վաղ ժամանակաց մինչեւ մեր օրերն» (կ'ընդգրկէ Գողթան երգերէն մինչեւ ԺԹ. կէսերը) քաղ. Հ. Հանրագիտարանէ։

Ժ. Մ.

Հայ բժշկութեան համար

13-ՐԴ ԴԱՐՈՒՆ, ԶԱՊԷԼ ԹԱԳՈՒՀԻԻ ՁԵՌԱՄԲ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ ՄԸ՝ ՍԻՍԻ ՄԷՋ

Քաղեց՝ ՄԱՔՐՈՒՀԻ Գ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Հայ կեանքի եւ մատենագրութեան արծաթէ դարուն, Հայկական Կիլիկիոյ բեղուն եւ բարգաւաճ տարիներու ընթացքին, երբ հայ տաղանդն ու հանճարը իր ծաղկումի շրջանը կ'ապրէր Միջերկրականի ափերուն վրայ եւ ընտիր մատենագիրներ, ուսումնասիրողներ, գիտնականներ, արուեստագէտներ ձեռք – ձեռքի տուած բուռն աշխատանք կը տանէին ջահակիր ըլլալու համար ազգային զարգացման եւ յառաջդիմութեան, այդ տարիներուն հայաշխարհի փայլուն հորիզոնին վրայ երեւցաւ լուսաւոր աստղ մը, նշանաւոր հայ կին մը, որ 13-րդ դարու կիլիկեան հայ բժշկական պատմութեան համար հանդէս եկաւ խիստ կարեւոր իրագործումով մը։

Զապէլ Թագուհին էր ան, Լեւոն Մեծագործի աղջիկը եւ Հեթում Ա.-ի պսակակիցը։

Բացի բարեգործական ու աշխարհաշէն բազմաթիւ գործերու հեղինակ հանդիսանալէ, Զապէլ Թագուհի Սիս մայրաքաղաքին մէջ հիւանդանոց մը շինած էր իր ժողովուրդին համար։ Այս հիւանդանոցին մասին առաջին վկայութիւնները ծանօթացուած են Հայր Ղեւոնդ Ալիշանի «Յուշիկք Հայրենեաց»ի եւ ապա «Սիսուան» հոյակապ աշխատութեան մէջ։

Հայ եւ օտար պատմագիրներ կ'աւանդեն որ Կիլիկիոյ հայ թագաւորները հաստատած են հիւանդանոցներ եւ բորոտներու յատուկ ապաստարաններ, սակայն անոնք Զապէլ Թագուհիին հիմնած հիւանդանոցի մասին որեւէ բան չեն գրեր եւ գրող ալ պիտի չըլլար եթէ բախտի զարմանալի պատահարը անոր հետքը իր աւարի փոշէն դուրս կորզած եւ լոյս աշխարհի յայտնած չըլլար։

⁂

1833-*ին, Սիսի Կաթողիկոսարանէն մըղոն մը դէպի Արեւելք, հողը փորուած կամ քրքրուած ատեն, յանկարծ երեւան հանուեցաւ հայերէն արձանագրութեամբ սրբատաշ քար մը։ Այլազգի մոլեռանդներ կոտրատած էին զայն, բայց բարեբախտաբար անոր վրայ փորագրուած արձանագրութիւնները կարելի եղած էր ընդօրինակել։*

Այդ քարին վրայ արձանագրութիւն կար Զապէլ Թագուհիին կողմէ շինուած հիւանդանոցին մասին, ուր գրուած էր հետեւեալը.

Կատարուեցաւ
Ցարմարումն Շինուածոյ Հիւանդանոցիս
Քրիստոսասէր Թագուհւոյ Զապէլի
ի Թուին Հայոց ող…։

Այս արձանագրութեան գիւտէն բաւական տարիներ ետք, երբ Հայր Ղեւոնդ Ալիշան իր «Սիսուան»ը պատրաստելու ընթացքին ձեռք կ'անցընէր Կիլիկիոյ պատմութեան մասին մատեաններ, անոնց մէջ գտած էր անանուն երկի մը ձեռագիր Յիշատակութիւնը, որ կը շարունակէր մինչեւ 17-րդ դարու սկիզբը

եւ որ կը պարունակէ Զապէլ Թագուհիի հիւանդանոցի մասին մէկ ուրիշ արձանագրութիւնը, հետեւեալ գիրերով.

* * *

Կատարուեցաւ Յարմարումն Հիւանդանոցին
Հրամանաւ Մեծաւ Փառաւք
Քրիստոսասէր Թագուհւոյն Զապէլի
ի Թուականութեան Հայոց ող...:

Հայոց 690 թուականին եւ Քրիստոսի 1241 թուականին էր ուրեմն որ հիմնուած էր այս հիւանդանոցը: Այս արձանագրութիւններուն առաջինը անկասկած հիւանդանոցին հիմնաքարի վրայ փորագրուած արձանագրութիւնն էր, քանի որ երկրորդին համար անանուն երէցին Յիշատակագրութիւնը կ՚աւանդէ թէ այդ արձանագրութիւնը կը գտնուէր հիւանդանոցին դրան վերեւ:

Զապէլ Թագուհիի հիմնած հիւանդանոցի յայտնութիւնը Հայկական Կիլիկիոյ քաղաքակրթութեան պատմութեան կարեւոր էջերէն մէկն է, որ պատիւ կը բերէ 13-րդ դարու հայ բժշկութեան եւ որ անմահացնելով կ՚անմահացնէ անոր արքայածին դշխոյ հիմնադրուհին:

26 գարուններ բոլորած տարիքին մէջ, երբ կնոջական սիրտը կը սիրէ վարդերու հետ խաղալ, շուշաններով պճնուիլ, թռչուններու դայլայլով օրօրուիլ, Զապէլ Թագուհին իր բարձր դիրքէն ու արքունական ճոխութիւններէն առանց շլանալու, յօժարակամ նուիրուեցաւ գթութեան սուրբ գործին եւ ձեռնարկեց ցաւի եւ հեծութեան մեղմարար օթեւանի մը շինութեան, ուրկէ հոն ապաստան գտնէին ժողովուրդի թշուառութեան մատնուած զանգուածները: Ան արդեօք որքա՜ն օրհնութիւն, որքա՜ն երախտագիտութիւն քաղեց հիւանդանոցին մէջ դարմանուողներէն, քանի՜ քանի՜ ապաքինեալ շրթունքներ փառաբանեցին անոր մեծագործութիւնը:

* * *

Ըստ անանուն երէցին Յիշատակագրութեան, Զապէլի ձեռակերտ հիւանդանոցը կը գտնուէր Սիսի բերդին Արեւմտեան դրան գլխոյ: Հիւանդանոցի յատակ վայրը յայտնի եղած է, սակայն աւելի վերջ այդ մասին արձանագրութիւնները օտարի ձեռք անցած են: Այդ մասին կան երէցի գրած տողերը, զորս Հայր Ալիշան նոյնութեամբ հրատարակած է.

«Զապէլ Թագուհին շինեաց ի Սիս Հիւանդանոց եւ ի «միջին բրգայ (աւազան) եւ հայի յԱրեւմտեան դուռն ի Սսու: Բերդն, զոր այժմ Մարս տան (դիտարան) կոչի եւ աւերակ է. սակաւ ջուրն ո՚չ գայ, բայց տեղն յայտնի, եւ ի չորս կողմն զոռերով հատեալ է»:

Այս պարբերութենէն յետոյ, «Եւ այս օրինակը գիր գտաւ ի վերայ դրանն», ըսելով, Հայր Ալիշան կը յիշատակէ հիւանդանոցին երկրորդ արձանագրութիւնը, զոր վերը հրատարակած էինք:

Գեղեցկադիր ու օդասուն հիւանդանոց մըն էր ատիկա, որ ունէր իր յատուկ աւազանն ու ջուրը, ինչ որ ապացոյց է թէ Թագուհին ի՜նչ մեծ հոգածութեամբ ու առողջապահական ի՜նչպիսի պահանջքներու համաձայն շինել տուած էր զայն:

Սակայն, զայն հիմնելով, Զապէլ Թագուհին չէ բաւականացած, ան նաեւ իրեն պարտականութիւն նկատած է յաճախ այցելել հոն պատսպարուած հիւանդներուն եւ անձամբ խնամատար ըլլալ անոնց ցաւերուն եւ վէրքերուն, այսպէս հանդիսանալով տառապող մարդկութեան բժշկուհի մը: Մանկամարդ կնոջ գուրգուրանքը, գեղանի Թագուհիի մը ներկայութիւնը արդեօք ի՜նչ ազդու ու զօրաւոր բալասան մըն էր հոն գտնուող ախտաժէտներուն...:

* * *

Անշուշտ Զապէլ Թագուհին իր այնքան խնամքով շինել տուած Հիւանդանոցէն ներս պաշտօնի կոչած էր նաեւ կարող բժիշկներ: Որո՞նք էին արդեօք այդ բժիշկները:

Յայտնի է թէ Ռուբինեան թագաւորութեան օրերուն ապրած է նշանաւոր հայ բժիշկ Մխիթար Հերացին, որ 13-րդ դարու սկիզբները վախճանած է եւ հետեւաբար ան չէր կրնար պաշտօնավարած ըլլալ Զապէլ Թագուհիի հիւանդանոցին մէջ: Մխիթար Հերացիէն ետք սակայն, Կիլիկիոյ մէջ ապրած են ուրիշ հայ բժիշկներ, որոնց անունները ու գործածած դեղերը մեծ գնահատանքով կը ներկայացուին 15-րդ դարու հայ բժիշկ Ամիրտովլաթ Ամասիացիի կողմէ գրի առնուած եւ 1478-ին հրատարակուած «Անգիտաց Անպէտ» բժշկական ընդարձակ աշխատութեան սկիզբը:

Այդ բժիշկներն էին Ահարոն եւ իր որդին Ստեփաննոս, նաեւ անոնց առհմէն Ծօշլին, Սարգիս, Յակոբ, Դեղին, Սիմաւոն, Վահրամ, որոնցմէ Ստեփանոսն ու իր եղբայրը Ծօշլին 1232-ին ողջ էին եւ բժշկութեամբ կը զբաղէին: Այս մասին յիշատակութիւններ կը գտնենք Վիէննական Մխիթարեան Հայր Ղեւոնդ Յովնանեանի «Նախնեաց Ռամկօրէն»ին վրայ կատարուած խիստ հետաքրքրական ուսումնասիրութիւններուն մէջ:

* * *

Ըստ այս վկայութիւններուն, դիւրին է ենթադրել որ այս բժիշկները կամ անոնցմէ ետք բժշկագործողները հաւանաբար պաշտօնավարած են Զապէլ Թագուհիին հիւանդանոցին մէջ:

Դժբախտաբար տեղեկութիւններ չկան այն մասին թէ այդ հիւանդանոցի մէջ բժշկական ի՞նչպիսի դրութիւններ կ՚իրականանային: Սակայն յայտնի է որ այդ հիւանդանոցին մէջ ամէն տեսակ հիւանդութիւն կը դարմանուէր եւ վիրաբուժական գործողութիւններ ալ կը կատարուէին, քայլ յարմարցնելով այդ ժամանակաշրջանի գիտութեան պահանջներուն, քանի որ վերոյիշեալ բժիշկներուն կիրարկած դեղերը կը վերաբերէին զանազան տենդային ախտերու, կուրծքի, ստամոքսի ցաւերու, նաեւ զանազան վէրքերու, ինչպէս յայտնի կը դառնայ Ամիրտովլաթի ուսումնասիրութիւններէն:

Անշուշտ աւելի օգտակար պիտի ըլլար եթէ այս մասին յաւելեալ ծանօթութիւններ երեւան հանուած ըլլային: Անտարակոյս անոնցմով դեղեցիկ էջեր պիտի կազմուէին երեւան հանելով 13 – 14-րդ դարու հայ բժշկական մասնաւոր պատմութիւնը, որ անկասկած պիտի հետաքրքրէր Եւրոպական բժշկութեան պատմագէտները:

Խիստ հաւանաբար յիշեալ հիւանդանոցը պատսպարան հանդիսացած է թէ՛ այրերու եւ թէ կիներու համար: Միթէ անոր հիմնադրուհին կրնա՞ր իր աննման ողորմածութեամբ ու մարդասիրութեամբ մոռնալ կամ անտեսել իր համասեռ ցաւակիրները: Զապէլի հիւանդանոցը կին հիւանդներու համար ալ պատսպարան հանդիսացած է, որովհետեւ հիւանդանոցը յատուկ յարկաբաժին մը ունեցած է աղքատ ծննդաբերներու, որոնց մասին դժբախտաբար որեւէ տեղեկութիւն չէ պահուած մատեաններուն մէջ:

Զապէլ Թագուհին իր հիւանդանոցը հաստատելէ ետք հազիւ 11 տարի ապրած է եւ 37 տարեկանին, դեռ երիտասարդ հասակին մէջ վախճանած եղած է 1252 Յունուար 22-ին: Բայց իր կանգնած բարեսիրական հաստատութիւնը գոյատեւած է մինչեւ Ռուբինեան թագաւորութեան կործանումը, ինչպէս կը պնդէ Հայր Ղեւոնդ Ալիշան:

Ուրեմն 1375-էն ետք, այսինքն Հայկական Կիլիկիոյ իշխանութեան արեւն ի սպառ մարած պահուն, այդ հիւանդանոցն ալ դադրած է գոյութիւն ունենալէ եւ հիւանդանոցի շէնքն ալ որ անտէր մընացած է, հիմնայատակ կերպով կործանած է երկրաշարժի մը հետեւանքով, որ պատահած էր 1642 Յուլիսին:

Հիւանդանոցը գոյատեւած է մօտաւորապէս մէկ ու կէս դար (1241 – 1375) եւ ամբողջ չորս դար (1241 – 1642) կանգուն մնացած է իբրեւ շէնք, որ աւա՜ղ բոլորովին անհետացած է օտարազգի գեբեզմաններու լուռ ու տխուր ասպնջական մը ըլլալով, ինչպէս կը պատմուի Կիլիկիոյ անանուն երէցի Յիշատակագրութեան մէջ:

Յայտնի չէ սակայն թէ Սիսի մայրավանքին մէջ կա՞յ արձանագրութիւն մը այդ հիւանդանոցի տեղի մասին:

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն, այսօր հպարտութեամբ կը յիշենք հայ կնոջ մը, անզուգական հայ Թագուհիի մը բժշկական նշանաւոր գործունէութիւնը, գթութեան եւ մարդասիրութեան այս մեծ հաստատութիւնը, որ մեր ազգային հիւանդանոցներու պատմութեան փառաւոր մէկ էջը կը ներկայացնէ եւ որ 13-րդ դարու հայ բժշկութեան երեւելի մէկ կոթողն է ու անթառամ պսակը, քանի որ հայ կնոջ զգայուն սրտին փափուկ թելերովն է հիւսուած:

Հոգեւոր հայրեր երախտագիտութեամբ յիշելով Զապէլ Թագուհիի բարերարութիւնները, Սրբուհիներու շարքին դասած են զայն:

«Սուրբ Փրկիչ»

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՎԻԼԷՕՐՊԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳ. ՊԱՐԱԽՈՒՄԲԻՆ ՅԱՋՈՂ ԵԼՈՅԹԸ

Ուրբաթ, Յունուար 19-ին, նախաձեռնութեամբ Վիլէօրպանի Հայ Մշակոյթի Տան եւ Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Լիոն-Վիլէօրպանի «Արաքս» մասնաճիւղին, ելոյթ ունեցաւ Հայաստանի Ազգ. պարախումբը: Բացման խօսքը կատարեցին Մշակոյթի Տան նախագահ՝ Ակօ Մխսեան (ֆրանսերէն) եւ Տիկին Վարդուկ Սահակեան (հայերէն) Կապոյտ Խաչի մասնաճիւղին նախագահուհին, անդրադառնալով Լիոնի ազգային աշխոյժ կեանքին:

Ապա, պարախումբը ներկայացուց իր յայտագիրը, ընկերակցութեամբ նուագախումբին, մեծ խանդավառութիւն ընտեղծելով ներկայ հանդիսականներուն մօտ: Մեծապէս գնահատուեցան նաեւ ճաշակաւոր զգեստները եւ նուագախումբին որակաւոր մակարդակը: Կազմակերպիչները շատ գոհ էին ստեղծուած մթնոլորտէն: Ներկայացումէն ետք, Կապոյտ Խաչի «Արաքս» մասնաճիւղի նախագահուհին ներկաները հրաւիրեց Հայ Մշակոյթի Տուն, տօնելու համար այս յաջող երեկոյթը:

ՎԱԶԳԷՆ ԽՍԿԻՃԵԱՆ

Ի ՑՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՄԻՋԱՎԱՅՐ...

Աւելցնե՞մ թէ այն ատեն անդամատետր չկար, բայց ես պաշտօնապէս շարքերը մտած կը համարուէի 1907 Մայիս 28-ին, Գէորգ Զաւուշի սպանութեան օրը: Խորապէս ազդուած էի անհման հերոսին մահուան պարագաներէն, եւ անոր նուիրուած թղթակցութիւններէս մէկը, «Արու մահ» (Ռազմիկ, 1907, Հոկտեմբեր 6):

Կը յիշե՞ք, ով է աղաղակած.

– «Ոչ մէկ բեմէ մարդկային ձայնը կրնայ այնքան հեռուն հասնիլ, որքան գերեզմանէն»:

* * *

Երկար ատեն անգործ մնալէ վերջ, մինչ կը յուսայի անգլիական ընկերութեան մը գրասենեակը մտնել, առտու մը ինքզինքս գտայ Պալենց գրատունը, իբրեւ գրագիր:

Ո՞վ չի յիշեր Զաքմաքճըլարի այդ հընամենի խանութը, – քառակուսի սենեակ մը, ճիշդ փողոցին բերանը: Խորը՝ գրասեղան մը, ուր կը նստէր տէր եւ տնօրէնը, իսկ աջ անկիւնը մէկուկէս մեթր բարձրութեամբ ուրիշ նեղ գրասեղան մը, որ յատուկ էր գրագրին: Քանի մը աթոռներ պատին տակ, որոնց մէկուն վըրայ կը նստէր գործակատարը, Արմենակ Եազըճեան: Եւ անշուշտ դարակներ ու գիրքեր դէզ առ դէզ:

Բայց այս խանութը չէր կրնար գաղափար տալ գրատան մեծութեան եւ ճոխութեան մասին: Անոր պէս խանութներ կային քիչ մը վերն ալ, դիմացն ալ: Հաստատութիւնը (նախապէս Գավաֆեան) ունէր լեռնակուտակ մթերք՝ յարակից խաներուն մէջ: Իր գործառնութիւններն այնքան ընդարձակ էին, որ ամենեւին պերճանք չէր գրագիր մը վարձելը: Մասնաւորապէս դպրոցական գիրքերու համար մէկ հատիկ էր, ունենալով իր սեփական հրատարակութիւնները: Ստուկները իրար կը հրմշտկէին, «Մայրենի Լեզու» եւ «Վարժութիւն Մանկանց», Քերականութիւն, Թուաբանութիւն, Աշխարհագրութիւն, Գիտութիւն, Թուրքերէն եւ ֆրանսերէն դասագիրքեր, Սաղմոս եւ Ժամագիրք, «Քէօր օղլու», «Աշուղ Ղարիպ» եւ այլն, հասցնելու համար գաւառական դպրոցներուն եւ գրավաճառներուն: Ապսպրանքի խառնուիկ ցանկերուն վրայ Արմենակն ալ իր հայեցողութեամբ կ՚աւելցնէր զարմանազան գիրքեր, – մանաւանդ այն տեսակներէն որ օխայով գնուած էին:

Նշանաւոր տիպար մըն էր այս Արմենակը: Կարդալ – գրել չէր գիտեր, բայց ամբողջ խանութը կը դարձնէր կրակի պէս: Այն աստիճան որ, ի վերջոյ դարձաւ ոչ միայն անկախ գրավաճառ, այլ եւ հրատարակիչ:

Ժամանակին հրապարակին վրայ տիրապետած էր Տէր Ղեւոնդեանի «Մայրենի Լեզուն»: Գրքին անունը այնքան սիրուած եւ ծաւալած էր որ, հասնողը «Մայրենի Լեզու» կը շինէր: Պ. Պալենցն ալ ունէր իր սեփական «Մայրենի»ն: Մասնաւորապէս գաւառի դպրոցները Տէր Ղեւոնդեանցը կ՚ապսպրէին, բայց Արմենակը բանաձեւ մը գտած էր, – «Սպառած է»: Կամ, «Ա. տարին չկայ, Բ.էն քիչ կայ» եւ այլն: Եւ տիրարար սնտուկներուն մէջ կը շարէր իրենց «Մայրենի Լեզու»ն, 500-ական, 250-ական, 100-ական եւ այլն: Նոյնպէս «Վարժութիւն»ը եւ ուրիշ գիրքեր: Անշուշտ գանգատներ պակաս չէին. բայց ատոր ալ ճարը գտած էին, – Տէր Ղեւոնդեանցի գրքին համար եթէ 25% էր զեղչը, սեփական հրատարակութեան համար կը դառնար 35 – 40%: Եւ այսպէս անտէր կամ անշահաբեր, ուրիշէն գնուած ապրանքը հետզհետէ կը քշուէր հրապարակէն, սեփականը կը տեղաւորուէր:

– Միսիւ Արմենակ, այս «Մայրենի Լեզու»ն լա՞ւ է:

Գործակատարը, որ կարդալ – գրել չգիտնալով, չէր գիտեր նաեւ որեւէ գրքի բովանդակութիւնը, կը յայտարարէր հանդիսաւորապէս, հետզհետէ տաքնալով, եւ տաքցած ատեն հայերէնը թուրքերէնի փոխելով.

– Ի՞նչ ըսիր, հրամեր ես, էֆէնտի, ծօ զուն ասանկ խափախ, ասանկ մաքուր տպագրութիւն տեսե՞ր ես, աս կազմը, աս թուղթը, ա՛ս պատկերները ո՞ւր տեսեր ես ... Հապա հարիւրին 30 զե՞ղչը... Սուոր կերած ապուրը նայէ (այս մասը անպատճառ թուրքերէն):

Բայց եւ այնպէս հրապարակին լաւագոյն եւ վստահելի հաստատութիւնն էր Պալենց գրատունը, որ լայն կապեր ունէր նաեւ Կովկասի հետ: Այսօր իսկ, շատ մը պիտանի գիրքեր իր հրատարակութեանց կամ ճոխ եւ այլազան մթերքին մնացորդներն են:

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Չեմ գիտեր որեւէ ատեն մեր միտքէն անցա՞ծ էր ողջունել ազատութիւնը, մէկ օրէն միւսը:

Այո, յաճախ երազներ կը հիւսէինք, երբ Թագաւորը կը հիւանդանար, էպարքոս կը փոխուէր կամ խորհրդաւոր շշուկներ կը հասնէին դուրսէն: Մակեդոնական խնդիրը սուր հանգամանք առած էր եւ կը թուէր թէ մենք ալ բանի մը կը սպասէինք, հոտոտելով Արտասահմանի թերթերը:

Գիշեր մը նորէն լուսցուցեր էինք:

Խմբագրապետը, Արամ Անտոնեան, մէկ մէկ սենեակի մէջ բանտարկելով մեզ, յօդուած կը պահանջէր: Գեղամը կը սոսկար մանրէներէն եւ առածի կարգ անցած էին իր բացառիկ զգուշութիւնները: Ճաշարանին մէջ, երբ ամէն մարդ տասը փարայի հաց կ՚առնէր, ինք քսան փարայի կ՚ապսպրէր, ուրկէ ձեռքով բռնած մասերը բերանը չդնէ: Ուրեմն կէսը կը նետէր:

(Շար. 25)

Տէր եւ Տիկին Հայկազ Տէմիրճեան,
Տէր եւ Տիկին Աբրահամ Թորիկեան եւ զաւակները,
Պր. Տրդատ Թորիկեան եւ զաւակները
ինչպէս նաեւ ընտանեկան բոլոր պարագաները
խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց եղբօր, հօրեղբօր եւ ազգականին՝

ՊԵՏՐՈՍ ԹՈՐԻԿԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 25-ին, 74 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Հինգշաբթի, Մարտ 1, ժամը 14.30-ին, Իսիի Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցին
6, avenue Bourgain, Issy-les-Moulineaux

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

UGAB-Marseille

UNION GENERALE ARMENIENNE
DE BIENFAISANCE
Comité de MARSEILLE
La Section Féminine vous invite
à un déjeuner
jeudi 8 mars à 12 heures 15
Après-midi musical
avec Mlle Vartouhie ABRAHAMIAN
(mezzo soprano)
accompagnée au piano par
Mme Juliette YILMAZIAN
P.A.F. 100 F
Réservation :
UGAB,
327, Bld Michelet, 13009 MARSEILLE
Tél. : 04 91 22 10 45
ou **Mme Hékimian**, Tél : 04 91 53 34 98

INFORMATIONS
ARTISTIQUES

Mardi 6 mars à 20 heures 30
SACEM — Salle «DEBUSSY-RAVEL»
225, avenue Charles de Gaulle
92521 Neuilly-sur-Seine
Métro: Pont de Neuilly (Ligne 1)
RECITAL DE PIANO
ARMEN BABAKHANIAN
Grands Prix Van Cliburn, Leeds,
Concours Mondial
à l'occasion de la sortie du disque
Akhtamar
(œuvres Musique de Chambre
d'Eugénie ALECIAN)

Au programme:
Mozart: Variations, **Moussorgsky:** Les Tableaux d'une exposition, **Alécian:** Fantaisie Libre Parcours, Musigraphies à 4 mains (avec la participation de la compositrice), **Prokofiev:** Sarcasmes.
P.A.F. 1 place: 120 F / 2 places: 200 F
Renseignements & réservations :
☎ 01. 47. 68. 30. 20

Assemblée générale

Nous vous informons que l'**Association des Dames Arméniennes Amies des Ecoles Tebrotzassère** tiendra son **Assemblée Générale** le **vendredi 9 mars à 20 heures 30**

à l'ECOLE TEBROTZASSERE
1, boulevard du Nord,
93340 LE RAINCY
Tél/Fax : 01 43 81 01 72

Nous invitons les associations, tous nos adhérents, à venir nous rejoindre nombreux.
La cotisation annuelle s'élève à
350 F par personne
500 F par couple

Le règlement de la cotisation est indispensable pour pouvoir participer à l'Assemblée.

UGAB — PARIS

CONFERENCE

le Vendredi 2 mars à 20 heures 30

Garbis APRIKIAN
Auteur - Compositeur
Directeur artistique
de la Chorale SIPAN-KOMITAS
présente

SIX CHANTS
ARMENIENS
Transcrits pour piano
Fascicule 1

Présentation et explications
par l'auteur

Introduction
par ARA KRIKORIAN, l'éditeur

Illustration musicale
par MARIJA AUPY MARKIC
du Conservatoire Franz Liszt
de Budapest

Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, 75017 PARIS
Métro : Courcelles

Tél. : 01. 45. 20. 03. 18

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՅԻՍ 20

Միջվարժարանային
Արտասանութեան Մրցում

Պ.Հ.Մ.Մ. - Մարսէյլ

ՀԱՄԵՐԳ
ՍԻՓԱՆ-ԿՈՄԻՏԱՍ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 22, ժամը 20.30-ին
EGLISE DE LA TRINITE
Place d'Estienne d'Orves, Paris 9ème
Հովանաւորութեամբ՝
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի եւ Առաջնորդ Հայոց Փարիզի
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ-ի
Ներկայութեամբ՝
Հայաստանի Հանրապետութեան Դեսպան
Է. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ-ի եւ Տիկին ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ-ի
Կը մասնակցին
Ֆապիէն Շանոյեան (սոփրանօ) - Մկրտիչ Մկրտիչեան (պարիթոն) - Իրիս Թորոսեան (տաւիղ) - Մարիժա Ուփի Մարքիք (դաշնակ) - Պերթրան Պրայեար (թմբկաթաւ)
Սենեկային նուագախումբ՝ BELL'ARTE
Երգչախումբեր՝ Սիփան-Կոմիտաս եւ Մենիլ Սէն-Տընի
Ղեկավարութեամբ՝

ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆԻ

Յայտագրին մէջ.-Կոմիտասի և Բ. Կանաչեանի խմբերգներն ու Կ. Ափրիկեանի եօթը նոր գործերը, որոնց կարգին «Զըլլար-Զըլլար» երգիծական զուարճութիւն մը: - Création Mondiale:
Մուտք՝ 150 Ֆր. — Ուսանողներուն՝ 100 Ֆր.
Տոմսերուն համար դիմել՝ FNAC — Հայ Մշակութային Տուները. -
17, rue Bleue, 75009 Paris / 9, rue de Madrid 94140 Alfortville
UGAB: 118, rue de Courcelles, 75017 Paris
եւ երգչախումբի անդամներուն, հեռ. - 01.43.32.52.89 կամ 06.86.68.11.05
Site web : www.sipan-komitas.com

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ
Մասնակցութեամբ՝
Բոլոր եկեղեցականներուն

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 2
Ե. օր Մեծի Պահոց
Ալֆորվիլի
Ս. Պօղոս - Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 9
ԺԲ. օր Մեծի Պահոց
Առնուվիլի
Վարագայ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 16
ԺԹ. օր Մեծի Պահոց
Իսի - Լէ - Մուլինոյի
Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23
ԻԶ. օր Մեծի Պահոց
Շաւիլլի
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց Հաւատք եւ Աւանդութիւն
Յանձնախումբը
«ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԼՍԱՐԱՆ»
հանդիպումներու շարքին մէջ
կը հրաւիրէ իր Թիւ 8
Զրոյց - Դասախօսութեան
«ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՄԱՍՏԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐԸ»
նիւթին շուրջ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 8,
ժամը 19-ին
Բանախօսութեամբ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՍԵՏԻՔԵԱՆ-ի
Սահակ - Մեսրոպ Մշակ. Կեդրոնի
«Արծրունի Զրքաշեան» սրահին մէջ
339, avenue du Prado —
13008 MARSEILLE

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

VIENNE
le Dimanche 4 Mars
à partir de 14 heures
Venez participer
au 3ème
TOURNOI
DE COINCHE
à la Maison de la Culture Arménienne
9, rue du Cirque — VIENNE
Concours disputé sur 3 parties, pour toutes les équipes. Toutes les doublettes seront primées. Lots pour les gagnants.
Les amateurs de **scrabble** pourront aussi jouer, s'amuser, se détendre et... gagner...
Buffet de spécialités arméniennes — Buvette.
Nombre de tables limité. Pour une meilleure organisation, inscriptions par téléphone au : **04 74 53 43 80.**

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ Կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 4
«Արտաքսման» Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 11
«Անառակ»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 18
«Տնտես»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
«Դատաւոր»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
«Գալստեան» Կիրակին:

11ÈME CYCLE DE LECTURES PUBLIQUES D'ŒUVRES DE DRAMATURGES ARMENIENS

Direction: ARBY OVANESSIAN

ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ 11ՐԴ ՇԱՐՔ

Կազմակերպութեամբ՝
ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
Ղեկավար՝ ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

BEDROS TOURIAN
Exilé en Sibérie
ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ
ՏԱՐԱԳԻՐ Ի ՍԻՊԵՐԻԱ

LEVON MANUELIANTZ
Galilée et Milton
ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆՑ
ԳԱԼԻԼԷ ԵՒ ՄԻԼՏՈՆ

Կիրակի, Մարտ 11, ժամը 16-ին
Dimanche 11 mars à 16 heures

«ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ»
Մշակութային Կեդրոն
118, rue de Courcelles - Paris 17e
métro Courcelles
Մուտքը՝ 30 Ֆր.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

LE COMBAT COURAGEUX DE TOUT UN PEUPLE POUR PRESERVER SON IDENTITE NATIONALE ET SA LIBERTE DE CONSCIENCE

VARTANANTZ

PIECE EN 2 ACTES EN ARMENIEN
(Traduction en français à Issy-les-Moulineaux)
Auteur : **Pasteur MARGOSS VEKILIAN**
Adaptation et mise en scène : SARKIS KEUSHKERIAN

JEUDI 8 MARS à 20 heures 30
AUDITORIUM — ISSY-LES-MOULINEAUX

P.A.F. 50 F

Renseignements & réservations :
— **ALFORTVILLE : 01. 48. 93. 99. 88**
— **ISSY-LES-MOULINEAUX : 01. 47. 36. 02. 50**

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 2
VENDREDI
2 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
33, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharateh@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·114 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.114

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՍԵՆԿՆ – ՏԸԼԱՆՈՅԻ վիճարկումը, որ տեղի ունեցաւ Գաճալ Փլիւսի վրայ Փետրուար 28-ին, բաւական անգոյն էր եւ ըստ մամուլին ալ, արդէն ոչ ոք յաղթական դուրս եկաւ: Ժ. Թիպէռի, իրեն համար նպաստաւոր նկատեց այս վիճարկումը, այն պատճառաբանութեամբ որ երկու թեկնածուներն ալ իր ծրագիրները ներկայացուցին: Եթէ իրեն մերժուեցաւ մասնակցիլ այդ վիճարկումին, պատճառը, ըսաւ, վախն է, քանի իր հաշուեկշիռը դրական է: Վիճարկումի ատեն, Թիպէռիի եւ Գոնթասոյի (կանաչ) կողմնակիցները աղմկալի ցոյց մը ըրին հեռատեսիլի կայանին կեդրոնատեղիին առջեւ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՐԱՒ-ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ շրջանի վիճակը բարելաւուած չէր, ձիւնամրրիկէն երեք օր ետք: Դեռ ճամբաներ կան անգործածելի, կառքեր եւ բեռնակառքեր անշարժութեան մատնուած են եւ Վառի նահանգին մէկ մասն ու Մարսէյլի հիւսիսը (60·000 հոգի) զրկուած էին ելեկտրական հոսանքէ Մարտ 1-ին: Ա-8 կառուղիին վրայ, 7000 հոգի սառած, առանց սնունդի եւ խմիչքի, 16 ժամ սպասած են որ օգնութիւն հասնի: Կառուղին անդամալուծութեան դատապարտուած էր երկու ուղղութեամբ:

ՄԵԾՆ-ԲՐԻՏԱՆԻՈՅ մէջ, երկաթուղիի նոր արկած մը պատահած է, որուն հետեւանքով 13 մեռեալ կայ եւ 30 ծանր վիրաւոր: Արկածը պատահած է Անգլիոյ հիւսիսը՝ Սելպի, երկու կառախումբերու բախումով: Ճեպընթացը՝ 200 քմ· արագութեամբ սուրացող, բախած է բեռնատար կառախումբին: Հաշուեկշիռը կրնայ ծանրանալ, բազմաթիւ ճամբորդներ կը մնան ճեպընթացին մետաղակոյտերուն տակ:

ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ Խաղաղականի ափին ծանր երկրաշարժ մը պատահած է Փետր· 28-ին, կեդրոն ունենալով Սիաթըլէն 100 քմ· հարաւ Օլիմփիա քաղաքին մօտակայքը: Ուժգնութիւնը 6,8 էր Ռիխթէրի բաց աստիճանաչափի վրայ: Մէկ մեռեալ կայ (սրտի տագնապէ) եւ 25 վիրաւոր: 25 տարիէ ի վեր ամէնէն զօրաւոր երկրաշարժն է շրջանին մէջ:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ տնտեսական տագնապին հետեւանքով, գիներու զգալի յաւելում տեղի կ'ունենայ երկրին մէջ: Վառելանիւթը 10% յաւելում կրած է արդէն, ծխախոտի եւ ալքոլի Թրքական մենաշնորհը նախ 5,2% յաւելում մը կատարած էր օտար գլանիկներու վրայ, նաեւ 10% տեղական ծխախոտին եւ ալքոլին: Էճէվիթ 25 միլիառ տոլարի օժանդակութիւն մը կ'ուզէ տագնապին ճարը գտնելու համար:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ վարչապետը Պ. Էճէվիթ խիստ գաղտնի շրջաբերական մը ղրկած է պետութեան ամէնէն բարձր մակարդակի ղեկավարութեան, պահանջելու համար որ Ֆրանսայի հետ տնտեսական յարաբերութիւնները պահուին ամենացած աստիճանի վրայ, առանց հակադրուելու Համաշխարհային առեւտուրի կազմակերպութեան սահմանափակումներուն: Ան հրահանգած է նաեւ որ դէպի Ֆրանսա ճամբորդութիւնները ջնջուին եթէ ըստ միջազգային բնոյթ չունին: Շրջաբերականին համաձայն, Ֆրանսայի հետ յարաբերութիւն հաստատելու կոչուած պաշտօնատարները բարձր դիրք ունեցողներ պիտի չըլլան, սակայն, Էճէվիթ դիտել տուած է թէ ֆրանսական հաստատութիւններու շահած նուազուրդները ջնջել Թուրքիան դժուար կացութեան կը մատնէ Համաշխարհային առեւտուրի կազմակերպութեան առջեւ:

ՓՈՐՆԷՈՅԻ (Ինտոնեզիա) մէջ 118 հոգի ջարդուած են Փետր· 25-ին, որոնց 40-ը մանուկներ էին: Հաւաքական մեծագոյն ջարդն է որ տեղի ունեցած է բնիկ Տայաքներու եւ գաղթած Մատուրէներու բախումներուն սկիզբէն ի վեր:

ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆՆԵՐՈՒ Այտ-էլ-Քէպիրի տօնը (Աբրահամի զոհաբերութիւն) որ, Մարտ 5-ին տեղի կ'ունենայ ոչխարի մատաղով, այս տարի տագնապի ենթարկըւած է, ոչխարի չգոյութեան պատճառով: Իսկական աղէտ մը կը նկատուի Ֆրանսայի չորս միլիոն մահմետականներուն համար: Փարիզի մզկիթին կրօնապետը, որ բժիշկ ալ է «աստուածային ազդարարութիւն մը» կը նկատէ եղածը եւ կը շեշտէ թէ «կենդանիներու ներկայ հիւանդութիւնները կ'ազդարարեն մեզի որ գէշ ճամբու վրայ ենք, երբ չենք յարգեր աստուածային օրէնքները, երբ կը մոռնանք ոգեկանը ի խնդիր տնտեսական բարգաւաճման եւ անմիջական հաճոյքին»:

ՎԵՆԵԶՈՒԵԼԱՅԻ մէջ, Բարեկենդանի տօնախմբութեան ատեն 200 հոգի մեռած է, որոնց 150-ը զոհ՝ ոճրագործութեան: Այս տօնախմբութիւնը տեւած է Փետր. 23-էն 27:

ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ երեք տարուան տաժանակիր աշխատանքի դատապարտած է իշխանուհի Հէնտ էլ Ֆասին, Սաուտի Արաբիոյ թագաւորին քենին, որ չէր վճարած 1,3 միլիոն տոլարի հաշուեցոյց մը գոհարավաճառի մը: Իշխանուհին Հիլթըն պանդոկի երեք յարկեր կը գրաւէ եւ գոհարավաճառը մօտը կանչած էր, գոհարեղէններ ներկայացնելու համար ու «մոռցած» էր վճարել: Իշխանուհիին սովորական վարուելակերպն է այս, անցեալ տարի ալ մէկ տարուան բանտարկութեան դատապարտուած էր, բայց պատիժը չէր գործադրուած· եգիպտական ոստիկանութիւնը կը խուսափի խիստ վարուելէ Սաուտի Արաբիոյ զօրաւոր արքունիքին հետ:

ՌՈՍՏՈՎԻ մէջ ռուս սպայ մը՝ գնդապետ Բուդանով կը դատուի երիտասարդ Չէչէնուհիի մը սպանութեան համար: Դէպքը անհախընթաց է եւ ազգայնական Ռուսեր ցոյց մը ըրած են պահանջելով իր ազատ արձակումը:

ԱՇՈՏ ԲԼԷԵԱՆԻ ԴԱՏԻՆ ԱՌԸՆՉՈՒԹԵԱՄԲ

ՌԻՄԱ ՊՕՂՈՍԵԱՆԸ՝
ԴԱՐԻ «ՅԱՆՑԱԳՈՐԾ»

Այս խորագրին ներքեւ Փետր· 28-ի «Առաւօտ»ը կը գրէ թէ նախորդ օր վերաքննիչ դատարան քանիերորդ անգամ ըլլալով բերուած է Աշոտ Բլէեանի գործով դատապարտուած իր հաշուապահը՝ Ռիմա Պօղոսեան: Կրկին անգամ այդ 60-ը անց կինը ձեռնաշղթաներով դատարան հասցուած է բանտարկեալներու յատուկ բեռնակառքով: Հետաքրքրական է, կ'ըսէ թերթը, որ տասնեակ մարդիկ խոշտանգած, բազմաթիւ սպանութիւններով մեղադրուող անձերու նկատմամբ նման «հոգատարութիւն» չի ցուցաբերուիր, դեռ աւելին, կ'ընտրուի բանտարկութեան պատիժը ստորագրութեամբ փոխարինելու որոշումը: Ու կ'եզրակացնէ.– «Հաւանաբար հաշուի է առնւում իւրաքանչիւրի հասարակական վտանգաւորութեան աստիճանը: Այս տրամաբանութեամբ Ռիմա Պօղոսեանն ամենավտանգաւորն է»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(փետրուար 28 / Մարտ 1)

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27-Ի ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ Է

Հոկտեմբեր 27-ի դատավարութեան Փետրուար 28-ի նիստին հրապարակուած է ներքին գործերու պաշտօնատարներ Արմէն Գասպարեանի եւ Աւետիք Մինասեանի ամբաստանութեան վերջին մասը· անոնք իրենք զիրենք յանցաւոր չեն նկատած: Նոյն օրը պէտք է սկսէր ամբաստանեալ Ն· Յունանեանի հարցաքննութիւնը, սակայն ան յաւելեալ 50 օր խնդրած է, ծանօթանալու համար թղթածրարին ամբողջութեան: Դատարանը 25 օր պայմանաժամ ճշդած է, առանց յաջորդ նիստին թուականը յայտնելու:

***

ԼՂՀ

ՄԱՐՏ 22-Ի ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՆԵՐ ՎՃԻՌԻ ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՊԱՀԱՆՋԱԾ ԵՆ

Մարտ 22-ի դատին վճիռով բանտարկութեան դատապարտուած Է· Փարամազեանի, Լ· Միրզոյեանի, Ս· Աղաջանեանի, Գ· Ծատրեանի փաստաբանները Գերագոյն դատարանին դիմած են Փետր· 26-ի վճիռին համար բողոք ներկայացնելով: Սամուէլ Բաբայեանի փաստաբանը ըսած է թէ իր պաշտպանեալը եւս կը պատրաստուի բողոքելու:

ԵՐԿՐԱՊԱՀՆԵՐՈՒ ՇԷՆՔԸ ԱՅՐԱԾ

Փետրուար 28-ի առաջին ժամերուն Ստեփանակերտի մէջ հրկիզուած է Ղարաբաղեան պատերազմի վեթերաններու միութեան՝ «Երկրապահ»ի շէնքը: Զոհ չկայ:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՆԱԽԱԳԱՀՆԵՐՈՒՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Նախագահ Ռ· Քոչարեան եւ ԼՂՀ նախագահը Փետրուար 28-ին հանդիպում ունեցած են Երեւանի մէջ: Անոնք քննարկած են հակամարտութեան կարգաւորման ընթացքը եւ վերջին զարգացումները· շօշափած են նաեւ Ղարաբաղի տնտեսական զարգացման Հայաստանի կարելի աջակցութեան առնչուած հարցերը:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ԱՒՍՏՐԻԱ ՕԴԱՅԻՆ ԳԻԾ

Աւստրիական օդային գիծերը Մարտ 26-էն կը սկսին Երեւան – Վիէննա թռիչքներուն որոնք տեղի կ'ունենան շաբաթը երկու անգամ· Երկուշաբթի եւ Ուրբաթ: Երեւանէն Վիէննա թռիչքը կը տեւէ 3 ժամ 50 վայրկեան: Յունիսին կ'աւելնայ շաբաթական երրորդ թռիչք մը:

***

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԹԵՐԹԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ռուսական մամուլի ծանօթ անուն «Նեզավիսիմայա գազետա»ն գրած է թէ Ղարաբաղի հարցին հաշտութեան ընթացքին մէջ վճռական փուլին համար պայմանները հասունցած կը թուին թէ՛ Մինսկի խումբին նախագահներուն, թէ՛ կողմերու ղեկավարներուն: Ըստ թերթին, ցեղասպանութեան Ֆրանսայի ճանաչումէն ետք, Հայկական կողմին զիջումները ամէնէն խստօրէն մերժողները անգամ չեն ուզեր աշխարհին ցուցադրել իրենց «յամառութիւն»ը, իսկ Ատրպէյճանի մէջ Հ· Ալիեւի մեծ հեղինակութիւնը այն յոյսը կը ներշնչէ որ ներքին քաղաքականութիւնը կը զարգանայ «հարկաւոր ուղղութեամբ»: Թերթը կարելի յաջողութեան ազդակ կը նկատէ Փարիզի, Մոսկուայի, Ուաշինկթընի համախոհութիւնը որուն շնորհիւ անոնց հակասութիւնները անցեալին մէջ մնացած են· առաւել գլխաւոր գործօնը կը համարուի այն որ Ռուսաստան համոզուած է թէ Կովկասի մէջ աշխարհաքաղաքական եւ տնտեսական իր ծրագիրները չի կրնար կիրարկել հաշտութեան բացակայութեան պայմաններուն մէջ: Այսուհանդերձ, թերթը միայն զգուշաւոր լաւատեսութիւն արտայայտած է:

***

ԵՂԵՌՆԻՆ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐԸ ՀԱՇՈՒԱՐԿՈՒՄԻ ԱՌԱՐԿԱՅ

Ցեղասպանութեան հիմնարկ – Թանգարանին մէջ ստեղծուած նոր բաժնի մը մէջ երեք խումբ մասնագէտներ մանրամասն կերպով կը հաշուարկեն Եղեռնին հայ ժողովուրդին պատճառած կորուստները: Կ'արձանագրուին հայ եւ օտար հեղինակներու հատորներէն վերապրողներու յուշերն ու վկայութիւնները, կը ճշդուին ամէն մէկ օրուան կատարուածները եւ կը ցանկագրուին Արեւմտեան Հայաստանի 1915-էն ետք քանդուած հայկական կոթողները: Արդէն արձանագրուած է 2068 կառոյց եւ կը կարծուի որ անոնց թիւը 2200-էն աւելի է:

ՄԱՄՈՒԼ

«L'EXPRESS» (1er/7 mars)

Turquie:
Le dépit amoureux

Շաբաթաթերթը երկու էջ յատկացուցած է ցեղասպանութեան Ֆրանսայի կողմէ ճանաչումին յաջորդած Թրքական հակազդեցութիւններուն: Ժ· Մ· Տէմէյ կը թուէ ծանօթ պարագաները, – յարաբերութիւններու առկախում, բողոքի ցոյցեր, եւ այլն–, բոլորը մեկնաբանելով որպէս դաւաճանութեան, ապերախտութեան զգացում մը: Թուրքիա միշտ դիտած է որ Եւրոպայի անդամակցութեան ճամբուն վրայ Ֆրանսա իր լաւագոյն զօրակիցն է ու ներկայի ճանաչումը վիրաւորած է սիրոյ, փարումի իր զգացումը: Յօդուածագիրը Թրքական Ֆրանսասիրութեան տրուած այս հարուածին մասնաւորութիւնը ունենալով հանդերձ, էջին վերջին մասին մէջ տեղ կու տայ Թուրք դասախօս Ա. Ինսէլի վերլուծումին որ գրութեան հետաքրքրական մասը կը կազմէ: Ան կ'ըսէ թէ Թրքական ընկերութիւնը իր պատմութեան նկատմամբ յիշողութեան կորուստի մթնոլորտի մէջ պահուած է: Այն ձեւով որ օրինակ՝ Ֆրանսայի պաշտօնական գաղափարաբանութիւնը պաշտպանէր այն տեսակէտը թէ ո՛չ Տրէյֆիւսի հարց մը, ո՛չ ալ հակասեմականութիւն պատահած է: Ու ապա 1970-ական թուականներուն Գալիֆորնիոյ մէջ Ֆրանսացի հիւպատոսի մը սպանութեամբ իրականութիւնը յանկարծ ցցուէր Ֆրանսացի ընկերութեան առջեւ: Ինսէլ կ'ըսէ տակաւին թէ Թրքական յիշողութիւնը սնած է Թուրքերու դէմ Հայերու վայրագութիւններով ու Հայկական ցաւին յիշողութիւնը պահողը հայկական Սփիւռքը եղած է· այդ պատճառով ալ դիւրին կ'ըլլայ յայտնութիւնը նկատել արտաքին ոտնձգութիւն մը: Այսուհանդերձ, սկեպտիկ է ատոր բարերար ազդեցութեան· եթէ այլ խորհրդարաններ եւս հետեւին Ֆրանսայի օրինակին, անկարելի չէ որ Թրքական ընկերութիւնը հիւանդագին թափով մը իյնայ արգելափակուածի հոգեվիճակին մէջ:

Ո՛Վ ՄԵԾԱՍՔԱՆՉ...

ՀԱՅՈՑ ԳԻՐԵՐՈՒՆ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԼԵՒՈՆ ԹԵՉԵԱՆԻՆ

Գրեց՝ ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓԱԼԵԱՆ

Պատմութեան աննախընթաց արագացումով կաշկանդումներուն շղթաները փշրելով, մարդկութիւնը Թուականէն առաջ – ժամկէտ՝ տարի 2000 – արդէն թեւակոխեց նոր դարաշրջան: Պէրլինի Պատին խորտակումը խորհրդանշեց մակընթացութեան ծայրագոյն ուժգնութեան բարձրակէտը: Այնուհետեւ բնականօրէն ակնկալելի էր որ չուշանա՛ր տեղատուութիւնը, երբ ծովուն ամեհի ալիքները կը խաղաղին, եւ ծովափի ոսկեայ աւազներուն վրայ կը տարածուին ջուրերուն մաքրամաքուր փրփուրները: Խաղաղութիւն ամենեցուն եւ ամէնուրե՛ք:

Այդ արագացումը, զոր մակընթացութեան եզրով կը բնորոշենք, իրականութեան մէջ տեսանելի, կամ եթէ ներելի է ըսել՝ շօշափելի ու համեմատականօրէն աւելի փոքր սահմանաչափի վրայ պարզուող երեւոյթն է, – ծովուն մակերեսին՝ ալիքները: Մոռցեր էինք որ կային ծովուն խորքէն թաւալող, անտեսանելի, բայց նոյնքան ու աւելի հզօր ալիքներու հոսանքներ, որոնք երբեք չեն խաղաղիր փրփուրներու վերածուելով, եւ աւազներու վրայ չնչացած մեռնելով: Յատակէն ընթացող ալիքներն են որ կ'իրագործեն մնայուն կերպով հիմնական յեղաշրջումները, կը բանան դարպասները ապագային ընդառաջ, դէպի նոր ժամանակները:

Պէրլինի Պատը տեսանելին էր, խորհրդանիշը: Իսկական յեղաշրջումը, խորքի ալիքներու հոսանքը, յեղափոխութիւնը՝ հնարումն էր համակարգիչներու, եւ տարածումը, ընդհանրացումը: Այս հանգրուանէն անդին թոյլատրելի էր երեւակայել ... տասայիօրէն աներեւակայելի կարելիութիւնները, որոնք կ'ընծայուէին մարդկութեան:

Ուրախացուցիչ ի՛նչ գեղեցիկ երեւոյթ էր. մեր լեզուին գիրերն ալ վերջապէս, մարդկութեան պատմութեան այս հանգրուանին, յաջողեցան միւս լեզուներու կարգին ու օրինակով, համակարգիչներու անխնթական բանալին գտնել: Մե՛ծ, մե՛ծ բարիք մըն էր, որ կ'ընծայուէր մեր գիրերուն: Անոնք ահա խլեր ու իրացուցեր էին անսահման ճկունութիւն մը, որ կը թոյլատրէր երեւակայել բոլոր առաւելութիւնները, եւ համոզումով հաւատալ թէ այս հանգրուանէն անդին այլեւս ո՛չ մէկ վտանգ կը սպառնար անոնց, մե՛ր լեզուին:

Եւ բարձրաթռիչ ոստումով մը, միտքը՝ զգացումներուն թեւերով կ'երթար մինչեւ ստեղծարարը այդ գիրերուն, որոնք հիմա, երրորդ հազարամեակի մէջ, ու ասկէ անդին ալ անպայման, կը յաջողէին լեզու գտնել այս հրաշալի, հրաշքի՛ մեքենաներուն հետ: Միայն գերագոյն, անգերազանցելի հանճար մը ի վիճակի էր ստեղծել այնպիսի նշաններ, որոնք պիտի թարգմանէին ու արտայայտէին ամենայն հարազատութեամբ մեր զգացումները, մեր ձգտումները, մեր միտքերը՝ անցեալի, ներկայի եւ ապագայի մարզերը ընդգրկող: Իմաստները կը հագնէին միշտ արդիականացած իրենց գեղեցկագոյն տարազումները: Մեր հիացումը կ'երթար այդ իմաստներուն: Այդ իմաստով կ'ըսէինք ո՛վ Մեծասքանչ...

Մեծասքանչը խորքն էր անկասկած: Եւ եթէ չէր խօսուեր գործիքին, միջոցին – այսինքն՝ գիրերուն – գեղեցկութեան մասին, այդ գեղեցկութիւնը հարազատութեան գծով բնական տուեալ էր, գոյ էր՝ դարերու վրայ կամրջուող: Ապա, եթէ գիրերուն ստեղծարարը յաջողած էր իր սրբազան առաքելութեան մէջ, պատճառը պարզ էր. ան գիրերը ստեղծեր էր մեր զգացումներուն, մեր ապրումներուն պատկերով: Ան առաջինն էր եղած, որ անսխալականօրէն յստակ՝ լսեր էր մեր արեան ձայնը, ունկնդրելով մեր սրտին տրոփները, կշռոյթները մեր երակներուն:

Մեծասքանչը էր նաեւ ձեւի գեղեցկութիւն, որով խորքն ու ձեւը ներդաշնակօրէն միաձուլուեր էին, եւ ժամանակներու ընդարձակ ու անեզր տարածութիւնները ճեղքելով, հասեր էին մեզի, օրէ օր աւելի հզօր թափով շարունակելու համար իրենց ընթացքը մինչեւ աներեւակայելի ծայրամասերը ժամանակամիջոցին:

Երբ եղան նոր ժամանակներ, երբ պատմութիւնը արձանագրեց աննախընթաց – այսուհանդերձ որքա՛ն բնական – արագացում, մոռցեր էինք տուեալ մը. այդ հանգրուանը ամէնէն վտանգաւոր շրջանն է, եւ անհատներու օրինակով, հաւաքականութիւններն ալ ունենալու են տոկուն թիկունք, յաջողապէս դիմակալելու համար բոլոր վտանգները, եւ օգտուելու՝ այդ վտանգներուն յաղթահարումէն, ինչ որ – այսինքն՝ այդ վտանգներուն յաղթահարումը – կը նպաստէ անհատին ինչպէս եւ հաւաքականութեան զօրացման:

Եւ մենք ալ նետուեցանք հոսանքին մէջ: Նետուեցա՞նք, թէ հոսանքը մեզ ալ քշեց, ու կը տանի ալ: Ներկայ ընդհանուր կացութիւնը աչքի առաջ ունենալով, տարակուսանքը ներելի է: Չէր բաւեր բառերու իմաստներուն անողոք աղաւաղումը, երեւոյթը բացատրելի է անկասկած, առանց ըլլալու ներելի: Իրենց կեանքին մէջ հինգ բառ հայերէն չգրած՝ մարդիկ գներ էին համակարգիչ մը, եւ հայերէն գիրքեր կը գրէին հիմա, եւ հեղինակներ կը դառնային: Ուղղակի ո՛չ մէկ կապ ունեցեր էին Հայոց գիրերուն հետ, զանոնք արհամարհած ըլլալով ալ յաճախ՝ իբր ստորադաս լեզու: Պատկերացումը փոխաբերական չէ բնաւ, այլ յստակօրէն յատուկ: Ահա, համակարգիչին մէջ բոյն դրած՝ այդ անտեսուած ու արհամարհուած գիրերը, դարձեալ ազնիւ, իրենց կ'ընծայէին հեղինակի դափնեպսակ: Ասիկա խորքն էր ողբերգականին:

Հիմա, ականատես անզօր վկաները կ'ըլլանք զուգահեռ ուրիշ երեւոյթի մը, – ձեւազեղծումը գիրերուն, ճիշդ այն գործիքին միջոցով, որուն հիմնական առաջադրանքն է ամենայն ճկունութեամբ գեղեցկացումը գիրերուն: Մենք սորվեցանք, շուտով իւրացուցինք ձեւազեղծումի բոլոր կարելիութիւնները՝ իմաստէն ետք, իմաստին հետ իրենց ձեւին մէջ ալ չարչարելու Հայոց գիրերը...

Երբ ուրիշներ կը հնարեն ու կը կատարելագործեն համակարգիչները, չեն հրաժարիր իրենց աւանդակա՛ն գրիչէն, տրամադրելի՝ հրապարակներու վրայ եւ տօնավաճառներու մէջ իսկ նոյնքան առատութեամբ որքան անցեալին, ու տարուէ տարի կատարելագործուող: Գեղագրութեան գրի՛չը: Կան եւ դասընթացքներ ալ գեղեցիկ գիրի, որպէսզի պահուի աւանդականը, աւանդութիւնը: Ո՛վ կրնայ ուրանալ, անտեսել արաբերէն գրչագրութեան գեղեցկութիւնը, ամբողջ երաժշտականութիւնը գիրերու ձեւերուն, հոգին պատկերովը գունագեղ: Ճափոնի մէջ, որ առաջնակարգ դիրքերու վրայ է համակարգիչներու մարզին մէջ, Գրականութեան Նոպէլեան մրցանակաւոր Եասունարի Քաւապաթա իր վէպերը գըրեր է՝ ծալապատիկ նստած, եղէգնեայ աւանդական գրիչով – եղէգնեայ գրիչո՛վ, եղէգնեայ գրիչո՛վ, կը յիշէ՞ք նուիրական, ուրիշ անուն մը...–, ի՛նչ հանդիսական արարողութիւն, բայց նաեւ ի՛նչ ակնածանք, խոնարհութիւն՝ հանդէպ գիրերուն անհպելի գեղեցկութեան, որ ըլլալու է հեղինակին ներաշխարհէն, էութենէն:

Գիրերուն գեղեցկութիւնը առաջին մակարդակի վրայ արտայայտութիւնն է յարգանքին հանդէպ զրուցակիցին կամ զրուցակիցներուն, միեւնոյն ատեն սահմանաչափը քաղաքավարութեան, քաղաքակրթութեան, – ազնի՛ւ գիր, ազնի՛ւ խօսք, գեղեցկութիւնը, միայն գեղեցկութիւնը – կերպար ու իմաստ՝ աստուածային շնորհն է – ի՛նչ կը մնայ երկու ծայրագոյն բեւեռներուն՝ աւանդութեան եւ յառաջընթացին միջեւ հանդիպման, հաշտութեան, եւ հաւասարակշռութեան եւ ուրեմն ներդաշնակութեան: Գիրերուն գեղեցկութիւնը բխումն է սիրոյ եւ շքեղ բացայայտումը աստուածային այդ շնորհին: Համակարգիչը ժխտումը չէ գրիչին, հարազատօրէն, ուղիղ գծով շարունակութիւնն ըլլալով առաջինին, երկուքին պարագային հաւասար ու ստեղծարար ձգտումովը դէպի կատարեալը, կատարելագոյնը, դէպի միշտ գեղեցիկը, գեղեցկագոյնը անսահմանօրէն:

Ամէն ինչ զգայուն ընկալման հարց է պարզապէս:

Արդ, հրապարակի վրայ համակարգիչներու համար ստեղծուա՛ծ նոր հայերէն տառատեսակներէն շատերը այնքա՛ն տըգեղ են – չափազանց նեղ կամ շեղ, բարակ, հաստ ու սեւ – որ գիր գործածողը – բառին ամէնէն ընդարձակ իմաստով – սրտանց կը փափաքի յաճախ ապաստանիլ աւանդականին մէջ, վերադառնալ հընամեայ գրիչին, վերադարձնելու համար գիրին հարազատ գեղեցկութիւնը:

Ափսո՛ս, հիմա ծիծաղելի պիտի ըլլար գործածութիւնը կապարահատ գիրերուն, զորս գրաշարը իր մէկ ափին մէջ պինդ բռնած մետաղեայ կաղապարին մէջ կը շարէր հատիկ հատիկ, բայց ի՛նչ արագութեամբ, ճկունութեամբ եւ անսխալականութեամբ: Եւ յետոյ եկան կապարաձոյլ տողերը, որոնք կ'իյնային ներդաշնակօրէն կարկաչահոս խշրտուքով մը՝ տողաշարի կողքին դրուած քառանկիւն ափսէին մէջ (*): Պատմութիւնը ետդարձ չի թոյլատրեր, բայց կարօտի զուսպ զգացումներով կը ներէ բաղդատել հինն ու նորը, բաղդատելիները՝ իրարու միջեւ – պայման ալ է... – միշտ ներդաշնակ նուաճելու համար անծանօթի անջրպետին մէջէն, եւ նաւաբեկութիւնը կանխելու համար: Մեղաւորը՝ նորը չէ: Նորը անխուսափելի է: Մեղաւորը միայն ու միայն մարդն է, որ կը գտնուի որոշումին հանգրուանի վրայ, այսինքն՝ մենք...

Մինչ մենք՝ ի՛նչ ծարաւով տոչորուն եւ երջանկօրէն կը սորվէինք մեռեալ ե՛ւ կենդանի լեզուները օտարներուն, բայց ո՛չ իսկ մեր աշխարհաբարը: Ո՛չ միայն չէինք սորվեր ու գործածեր, այլ նաեւ կը բռնանայինք մեր լեզուին վրայ՝ իմաստները աղաւաղելով եւ գիրերը ձեւազեղծելով: Ինչի՞ էր նման այլասերումը համակարգիչներու անհակակշռելի, հակակշիռէ դուրս ինկող վերացական տարածքներու մէջ... Դաւաճանութիւնը մեր ինքնութեան, կ'երդնում՝ ո՛վ Մեծասքանչ: Մեր կախ փէշերը հաւաքած կը վազենք տակաւին խելակորոյս ու խոլարշաւ: Աղաւաղուա՛ծ իմաստներ եւ ձեւազեղծուա՛ծ գիրեր: Մինչ մեր աչքերը կը մերժեն համակերպիլ անողոքաբար ընդհանրացող այս տգեղութեան, որ կը պարզուի ո՛չ միայն ընթացիկ մամուլի էջերուն վրայ, այլ նաեւ ու մանաւանդ գեղագիտական չափանիշերն ու կանոնները աներկբայ յարգելու հակադրուած գըրական երկերու (**) մէջ: Չենք ընդվըզիր, անմարսելին կուլ կուտանք: Կ'ընդհանրացնենք սրբապիղծ տգեղութիւնը, կը պարտադրենք զայն ընթերցողներուն: Ու բանի կը նպաստենք Հայոց գիրերէն անոնց առաւել հեռացման, այդ թափթըփած տգեղութիւններուն պատճառով, որոնք կը վիրաւորեն աչքերը:

Մինչ նայուածքը իր սնունդը կը ստանայ գիրերուն գեղեցկութենէն – կերպար ու իմաստ –, այդ գեղեցկութեան ընծայած հոգեկան բաւարարութեամբը:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

(*) ՖՐԱՆՍԱՅԻ «ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՊԱՐԱՆԸ» («IMPRIMERIE NATIONALE»)

Ֆրանսայի «Ազգային Տպարանը» հիմնուած՝ 1538-ին, գեղեցիկ դպրութեանց (humanités) պաշտպան Ֆրանսուա Ա. թագաւորի օրով եւ հրամանաւ, որ պետական հիմնարկ մըն է, եւ 1903-էն ի վեր կը գտնուի Ելեւմտական նախարարութեան հակակշռին տակ, իր շուրջ 2,5 միլիոն փրանքի պիւտճէով չարհամարհե՛ր – նախապատիւ կը նկատէ ալ... – մինչեւ այսօր գործածութիւնը տողաշար մեքենային՝ գրական մեծարժէք երկերուն գեղագիտական եւ գիտական հրատարակութեան համար, մինչ՝ առանց ժամանակագրական ստորաբաժանումներու, Ֆրանսայի գրական մեծագոյն երկերու պարագային (Փօլ Գլօտէլ, Անաթոլ Ֆրանս, Վիքթոր Հիւկօ, Ռապըլէ, Մոնթեսքիէօ, Սէնթ – Պէօվ, Ժիւլ Ռընար, Լա Ֆոնթէն, Մալլարմէ, Մերիմէ, Փօլ Վալերի...) անշրջանցանելի հարկադրանք կը համարի աւանդականին գործադրութիւնը, – այսինքն՝ վարպետ Գրաշարները մետաղահատ գիրերով կը շարեն ու կը կազմեն գիրքերուն էջերը:

Աւելցնենք թէ Ազգային Տպարանը ունի աւելի քան 92.000 «հայր» տառերու (poinçon) հաւաքածոյ մը՝ փորագրուած Ֆրանսուա Ա.ի օրերէն սկսեալ: Այս տառատեսակներուն առաջինները եղած են թագաւորին յունարէնները, ստեղծուած՝ փորագրիչ եւ գիր հատանող Գլօտ Կարամոնի (Փարիզ, 1499 – 1561) կողմէ, որ փորագրած է նաեւ ֆրանսերէն պարզ եւ շեղ գիրերը. առոնք են որ կը կազմեն դասական գրաշարութեան հիմը: Ինչ կը վերաբերի բուն հաւաքածոյին, իր ճոխութեամբ ամբողջ աշխարհի մէջ բացառիկ կը համարուի, եւ դասուած է իբր անձեռնմխելի պատմական յուշարձան: Ան կը համախմբէ արդի տառատեսակներու հետ հնագոյն 91 լեզուներու – փիւնիկերէն, փալմիրերէն, նինուերէն, մեհենագիր, սեպագիր, եւ այլն – տառատեսակները: Այս հաւաքածոյին մաս կը կազմէ նաեւ հայերէնը երկու տառատեսակներով՝ պարզ եւ նօտր գիր (տե՛ս «Les caractères de l'Imprimerie Nationale», 340 pages, 25×26 cm., Historique de Paul-Marie Grinevald, Préface de René Etiemble):

(**) Ակնարկութիւնը յատկապէս կը վերաբերի «Արթիւր Ռեմպօ բանաստեղծութիւններ» հատորին, 192 էջ, «Ապոլոն» հրատարակչութիւն, Երեւան: Այս գիրքը կը համադրէ Հայոց գիրերուն ձեւազեղծումին գլխաւոր տարրերը:

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

«ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ» ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՖՐԱՆՍԱ

(1700-ԱՄԵԱԿԻ ԾԻՐԷՆ ՆԵՐՍ)

«Ուխտագնացութեան Միութիւն», իրենք զիրենք այսպէս կը կոչեն՝ հարաւային Ֆրանսայի մէջ գործող միութիւններէ եկած եւ Մայր Եկեղեցւոյ կողքին համախմբուած տասը երիտասարդաց միութիւնները: Նախապէս ալ անոնք ունեցած էին միասնաբար գործակցելու առիթը, բայց այս անգամ իրենց նպատակակէտը շատ աւելի յստակ էր եւ սուրբ:

Քրիստոնէութեան 1700–ամեակին առթիւ երբ յայտարարուեցաւ «երիտասարդաց ուխտագնացութիւնը», կոչ ուղղուեցաւ հարաւային Ֆրանսայի բոլոր միութիւններու, որպէսզի պատշաճ ձեւով կազմակերպուի սոյն գնացքը դէպի Մայր Հայրենիք, որու իբրեւ արդիւնք ծնաւ «Ուխտագնացութեան Միութիւնը» կազմուած տասը երիտասարդաց միութիւններէ՝ Նոր Սերունդ Մարսէյլ – Նոր Սերունդ Էքս – ԺԶԱ Էքս – Է. Տէրիքլեան Իի. – Ժ. – Արծիւ – Հ.Բ.Ը.Մ. – Տ.Ա. Թոնէքսիոն – Հայ Արենոյշ, – Ժ.Ա.Ֆ. – Ս. Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցի: Անոնց առաջնահերթ մտահոգութիւնն էր՝ հայթայթել անհրաժեշտ գումար մը, թեթեւցնելու համար ուխտագնացութեան բեռը, որ բաւականին ծանր պիտի կշռէ երիտասարդ քսակներու վրայ: Նամակներ ղրկուեցան եկեղեցիներու եւ միութիւններու օժանդակութիւն խնդրելու համար թէ անոնք կ'ընդառաջե՞ն կամ ոչ, այդ մէկը կախեալ է անձնաւորութիւններու քմահաճոյքէն: Բայց երիտասարդները ողորմութիւն խնդրողներ չեն... անոնք ծրագրեցին երկու ձեռնարկներ, որոնցմէ երկրորդը Մարտ 17-ին տեղի ունենալիք պարահանդէսն է, ուր կ'ակնկալուի աւելի քան 3000 հոգի, իսկ առաջինը՝ «Sur le chemin de Grégoire l'Illuminateur» թատերախաղն էր, որ տեղի ունեցաւ Շաբաթ, Փետր. 17-ի երեկոյեան, Մարսէյլի Ս. Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Ջրբաշեան սրահին մէջ:

Երեկոյեան բարի գալուստի խօսքը արտասանեց «Ուխտագնացութեան Միութեան»էն՝ Մաքսիմ Սվասլեան տալով տեղեկութիւններ իրենց ձեռնարկներուն մասին, իսկ բացման խօսքը արտասանեց Տարօն Եպիսկոպոս: Ապա բեմը տրուե-

ցու Թատերախաղին, որու նիւթը ինչպէս անունէն յայտնի է, կը ներկայացնէր՝ Հայաստանի մէջ, հեթանոսութենէ Քրիստոնէութիւն անցքը: Լեզուն՝ ֆրանսերէնն էր. բայց տրրապետողը՝ լոյսի խաղերու ընդմէջէն՝ պատշաճօրէն ընտրուած հայ հոգեւոր երգեցողութիւններն էին: Դերակատարներ՝ Օրէլի Տատայեան, Ալիս Սիմոնեան, Սիլվա Գաբրիէլեան, Գաբրօ Կարապետեան, Լինտա Վանեան, Լուսին Սիմոնեան, Թալին Անֆիգիօ, Սապրին Սիլոյեան, Անիէս Ճարայեան, Ռիշար Մաքինէճեան, Մաքսիմ Սվասլըեան, Լոռան Կարապետեան, Պրիս Մաքինաճեան եւ Արման Չիրէքեան, ըլլալով հանդերձ արհեստավարժ, բաւականին յաջող էին իրենց դերերուն մէջ:

Ներկայ հոծ բազմութեան կողմէ երկարատեւ ծափահարութիւններով գնահատուեցան երիտասարդները: Յաջորդ օրուան ֆրանսական օրաթերթ «Փրովանս»ը կ'արձագանգէր Թատերախաղին նկարով եւ ներբողալից յօդուածով մը, ուր երիտասարդներու պատասխանատուներէն Լորան Կարապետեան կ'ըսէր. – «… ce qui nous lie à l'Arménie ; c'est l'église, elle fédère tous les Arméniens, elle est la mère de l'arménité, nous avons à cœur de ne pas perdre cette relation car il en va de la survie de notre mémoire, de notre histoire et de nos coutumes».

Անկասկած գնահատելի են միութեան մաս կազմող բոլոր երիտասարդները, անոնք ըլլան դերակատար կամ ոչ, բայց ի մասնաւորի այս յաջողութեան միաքը, գրիչը եւ բեմադիրը եղող Արման Չիրէքեանին կ'երթայ գնահատականներու մեծ բաժինը, որ համեստօրէն կ'ըսէ. – «1700-ամեակի առթիւ մենք ալ պէտք է աշխատանք մը տանէինք եւ Թատերախաղը յարմարագոյնը նկատեցինք, գոնէ պատմութենէն էջ մը սորվեցանք եւ գիտցանք ի՛նչ բանն է ամենագնահատելին, մեր միասնականութիւնը: Առանց քաղաքական կամ այլ հոսանքներու ազդեցութեան տակ մնալու, կը համախմբուինք, գիրար կը ճանչնանք, կը մտերմանանք եւ մեծ հաճոյքով միասնաբար պիտի իրականացնենք Ցուլիսի ուխտագնացութիւնը դէպի Հայաստան»:

Թատերախաղի վերջաւորութեան ներկաները ջերմօրէն հիւրասիրուեցան երիտասարդներու կողմէ:

***

Քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակման 1700-ամեակի հանդիսութեանց ծիրէն ներս, Կիրակի, Փետրուար 18-ին Մարսէյլի Ս. Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցաւ Սարկաւագական ձեռնադրութիւն:

Օրուան հանդիսաւոր պատարագը կատարեց՝ Հարաւային Ֆրանսայի Հայոց Եկեղեցւոյ Հայրապետական Պատուիրակ Փոխանորդ Տարօն Եպիսկոպոս Ճէրէճեան, իսկ Կոմիտասեան քառաձայն երգեցողութիւնը Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբը, որ անգամ մը եւս եկաւ գըրաւել ներկայ հաւատացեալներու հոգիները:

Տէրունական աղօթքէն առաջ, պատարագը ընդհատուեցաւ եւ երեք եկեղեցիներէ եկած հինգ կիսասարկաւագները՝ Անդրանիկ Միհասեան (Սահակ – Մեսրոպ Ս. Ժերոմ), Մուրատ Մէրէմէթճի (Ս. Թարգմանչաց), Համբարձում Ջալիճօղլեան (Սահակ – Մեսրոպ), Խաչիկ Դաւիթեան (Ս. Թարգմանչաց), Ռոպէր Մուսիկեան (Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Պօմոն), ծնրադրած բարձրացան խորան, մինչ Աւագ Սարկաւագ Պր. Խաչիկ Եղեմադեան, որ այս անգամ ստանձնած էր խարտաւիլակութեան պարտականութիւնը, կ'երգէր «Ուրախ լեր Ս. Եկեղեցի» շարականը: Ըստ պատշաճի կատարուած՝ երկարաշունչ արարողութեամբ, ձեռնադրիչ Եպիսկոպոսը անոնց ձախ ուսին դըրաւ ուրարն եւ իրենց ձեռքը տուաւ՝ Ս. Գիրքն ու բուրվառը: Կիսասարկաւագները մի առ մի խնկարկեցին երեքական անգամ՝ Ս. Խորանը, Տարօն Եպիսկոպոս եւ ժողովուրդը, այնպէսով անոնք կոչուեցան Ս. Խորանի սպասարկութեան վեցերորդ աստիճանին: Ապա՝ Տարօն Եպիսկոպոս տուաւ իր պատգամը եւ յորդորեց նորընծայ սարկաւագները ծառայել եկեղեցւոյ խոնարհաբար, Սուրբ Հոգիի ներշնչման տակ: Այնուհետեւ շարունակուեցաւ պատարագը:

Ցաւարտ եկեղեցական արարողութիւններու, ներկաները հիւրասիրուեցան Վ. Պօղաճեան սրահին մէջ, ուր Մայր Եկեղեցւոյ վարչութեան անունով իրենց շնորհաւորանքները յայտնեցին՝ Տիկին Ա. Գաբրիէլեան (հայերէն), իսկ Պ. Մ. Կէվիկեան (ֆրանսերէն) եւ Տարօն Եպիսկոպոս սարկաւագներուն յանձնեց վկայաթուղթերը:

ԱՆԻ ՑՈՎՍԷՓԵԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԾԱՅՐԸ ԾԱՅՐԻՆ

ՁԱՀՐԱՏ

Պոլիս 2001

***

ՀԱՅ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ԴԱՄԱՑՈՅՑԸ

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ ԼԻԲԱՆԱՆԻ – 1700-ամեակ (Նուիրատուութեամբ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկի Հայկական բաժանմունքի):

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Սէն – Ժոզէֆ համալսարանին մէջ, Յունուար 26-ին, կազմակերպութեամբ Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանի, Ցիսուսեան Միաբանութեան Սէն-Ժոզէֆ համալսարանի մէջ, գրական հանդիպում մը եւ գինեձօն մը տեղի ունեցած են Վարդան Եպիսկոպոս Աշգարեանի «Երգէ ինծի համար» գիրքին արաբերէն թարգմանութեան առիթով: Հանդիսութեան բացումը կատարուած է լիբանանեան փառերգով, կատարողութեամբ «Հոբովել» երգչախումբին, ղեկավարութեամբ՝ Յարութ Ֆազլեանի: Ապա, Թարգմանութեան դպրոցին տնօրէնը Հենրի Օուէյս վեր առած է թարգմանութեան դպրոցին եւ համալսարանին դերը լիբանանեան մտաւորական կեանքին մէջ: Իրմէ ետք, օրուան հանդիսավարը՝ Միշէլ Մըայքի բեմ հրաւիրած է ծանօթ դերասան Անթուան Քըրպէժ որ հատուածներ արտասանած է «Երգէ ինծի համար» հատորէն: Խօսք առած է գիրքին թարգմանիչը՝ Ժիւլի Մրատ: Իր կարգին Վարդան Եպիսկոպոս (ֆրանսերէն) շնորհակալութիւն յայտնած է: Հուսկ, Մխիթարեան միաբանութեան անունով, վարժարանի տնօրէնը՝ Հ. Յովսէփ Թոփալեան «Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանով պարգեւատրած է թարգմանիչը: Հանդիսութիւնը վերջ գտած է գինեձօնով մը:

***

ԼԱՒԱԼԻ (Գանատա) Հայ Կեդրոնի Պարոնեան սրահին մէջ Յունուար 27-ին, դասախօսութիւն մը տեղի ունեցած է նախաձեռնութեամբ Հ.Օ.Մ.-ի Շուշի մասնաճիւղին: Վարչութեան ատենապետուհի Նուրիճա Մաթոսեանի բացման խօսքէն ետք, դաստիարակչական յանձնախումբի անդամ՝ Մանուշակ Ցակոբեան ներկայացուցած է օրուան դասախօս՝ Գառնիկ Քհնյ. Գոյունեանի կենսագրական գիծերը, ապա հրաւիրած զայն ներկայացնելու իր նիւթը. – «Կրօնական ինքնութիւն եւ արդի տագնապներ»:

***

ՕՐԹԱԳԻՒՂԻ (Պոլիս) Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մատաղօրհնութիւնը եւ Թարգմանչաց վարժարանի Սիրոյ սեղանի հանդիսութիւնները տեղի ունեցած են Յունուար 21-ին: Մատաղօրհնութեան յաջորդած Սիրոյ սեղանին կազմակերպիչ յանձնախումբին շնորհիւ, ան գտած է մեծ յաջողութիւն մը, մեծ բազմութեան մը մասնակցութեամբ: Նախագահած է Մեսրոպ պատրիարք: Թարգմանչաց վարժարանի հիմնադիր՝ Պ. Հայկ Ասլանեան բացատրութիւններ տուած է դպրոցին

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԽԼԻՐԴԻ ՏԱՌԱՊՈՂՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ ԿԸ ԲԱՐՁՐԱՆԱՅ

Հայաստանի մէջ անցեալ տարի արձանագրուած է խլիրդի 5400 պարագայ: Ուռերու հանրապետական բժշկարանի տնօրէն Գ. Բագիկեանի կարծիքով կացութիւնը մտահոգիչ է եթէ նկատի առնուի արտագաղթի երեւոյթը, որմէ առաջ՝ 1990-ական տարիներուն, համեմատաբար աւելի բնակչութեամբ նուազ պարագաներ կային Հայաստանի մէջ ու այդ թիւը չէր գերազանցեր չորս հազարը: Ան աւելցուցած է որ հիւանդներու 52%-ը այրեր են եւ 48%-ը՝ կիներ, որոնց մօտ սեռային գործարաններու առընչուող խլիրդները յաճախադէպ են: Այրերը աւելի կը տառապին թոքերու, աղիքներու եւ ստամոքսի խլիրդներէ:

մասին, յայտնելով որ, այս տարեշրջանին աշակերտութեան թիւը բարձրացած է 173-ի: Հանդիսավար Պ. Նալպանտի բացման խօսքէն ետք, աշակերտութեան կողմէ գեղարուեստական բաժին մը գործադրուած է: Կարճ ժամանակի մէջ, գոհացուցիչ գումար մը գոյացած է, հուսկ Պատրիարքը փակման խօսք արտասանած է:

***

ՊՈԼՍՈՅ Մխիթարեան Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Միութեան թատերական յանձնախումբը, Յունուար 12-ին, բեմադրած է «Եթէ դուք ըլլայիք ի՞նչ կ'ընէիք» թատերգութիւնը: Բեմադիրն էր Հերման Վարիչ, նիւթը թեթեւ կատակերգութիւն մըն է, որ հաճելի պահեր ապահոված է:

***

ԼԱՒԱԼԻ մէջ (Գանատա) Հայ Կեդրոնի Պարոնեան սրահին մէջ, Փետր. 18-ին ոգեկոչուած է Փետրուարեան ապստամբութեան 80-ամեակը, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Սարգիս Զէյթլեան կոմիտէութեան: Օրուան հանդիսավարը՝ Մուսիկ Թօփուզեան փոխանցած է Ս. Զէյթլեան կոմիտէին խօսքը, ապա հրաւիրած է Բեկոր Աշոտ մասնաճիւղի ատենապետ՝ Թամար Ապրաքեանը, որ իր կարգին փոխանցած է Հ.Յ.Դ. Երիտասարդական միութեան խօսքը եւ ներկայացուցած Երիտասարդական միութեան շարքերը անցնող 21 երիտասարդներու անունները: Գեղարուեստական բաժինէ մը ետք, խօսք առած է Գանատայի Հ.Յ.Դ. Կեդր. Կոմիտէի անդամ՝ Մհեր Գարագաշեան:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Անգամ մը Եւիքսէք Գալըըրմէն անցած ատեն, գաւազանը ձեռքէն կ'իյնայ գետին, քիչ մը թաց տեղ մը: Կասկածէ կասկած գլորելով, Գեղամ կը վազէ տուն, սիւպլիմէով կը լուայ ու կը լուայ, իրիկունը եւ յաջորդ առտուն: (Սիւպլիմէն միշտ անպակաս էր գրպանէն, իբրեւ ազդու հակաճեխական մը ամէն բանի դէմ: Գեղամի այս կասկածամտութեան մէկ պատճառն էր որ սուր թոքատապ մը անցուցած էր ժամանակին: Ուրկէ՝ խժլուռք մը մնացած էր վրան):

Անտոնեան, խակական պաշըպօզուք, որպէսզի ստիպէ Գեղամը անպատճառ յօդուած մը գրել Կիրակի օրուան թիւին համար, խմբագրատան խցիկին դուռներն ու պատուհանները կը փակէր, եւ ցախաւելը ձեռքն առած՝ անխնայ կ'աւլէր գետինը, անտանելի փոշի մը հանելով: Գեղամ քիթ – բերանը փակած կը ճչար, պատէ պատ կը զարնուէր: Խեղդուելը բան մը չէր, եթէ մէկն ու մէկը տեղի չտար կամ ցախաւելը չփախցնէր:

Կարճ – երկան գրեցինք յօդուածները եւ գիշերուան մնացեալ մասը անցաւ գըրական – քաղաքական խօսակցութիւններով ու երազներով:

Անտոնեան, որ նամակագրութեամբ կապուած էր Ռուբէն Զարդարեանի հետ, կը պատմէր թէ իր բարեկամը «Ռազմիկ» անունով յեղափոխական թերթ մը կը հրատարակէ Ֆիլիպէի մէջ, թէ Պոլսէն թըղթակից մը ունի որ շատ յաջող եւ յանդուգն բաներ կը գրէ: Ու կը հարցնէր Գեղամին թէ կը ճանչնա՞յ…: Երկուքս ալ անգիտանալով, ուրիշ «նորութիւններ» կ'ուզէինք լսել, իր բերնէն կախուած:

– Բաներ մը պիտի ըլլան կարծեմ: Սա չունք սատկէր, ազատէինք…

Ուրիշ գիշերներ, Գեղամին, երբեմն ալ Տիգրանին հետ, չեմ գիտեր ի՛նչ բանէ ներշնչուած, կ'երազէինք թէ ահա Սուլթանը կը փոխուի, ազատութիւն կը հըռչակուի, քիչ մը շունչ կ'առնենք:

Եւ ծրագիրներ, ծրագիրնե՜ր.

– Մեր ուզածին պէս թերթ մը կը հանենք, ազա՛տ, գրական – քաղաքական: Ցետոյ գիրքեր…

– Երիտասարդական Միութիւն մը կը հաստատենք, ուսանողներ կը ղրկենք Եւրոպա:

– Ես Ժընեւ կ'երթամ համալսարանական շրջան մը բոլորելու համար: Ա՜խ, Զուիցերիա, Զուիցերիա՛. «Դրօշակ»ն ալ հոն է…

– Հապա Հայաստա՞նը, ես երթալ տեսնել կ'ուզեմ, աչքովս տեսնել… Նաեւ Կովկասը…

– Ո՞վ չուզեր. երանի՜ թէ: Եւ սակայն…

Երբ առտու կ'ըլլար եւ քնաթաթախ աչքերով դուրս կ'ելլէինք, երբ ցրուիչները աջ – ձախ կը վազէին «Իգտա՛մ», «Սապա՛հ» պոռալով, երբ կը տեսնէինք նոյն դաժան դէմքերը պողոտային երկու ափերուն վրայ, կամ պուրճ բազմութիւնները որ կը խռնուէին սրճարաններու մէջ, անճոռնի խօսակցութիւններով, անմիջապէս կը սթափէինք, – «Բայց ափսո՜ս որ երազ էր»…

***

Առտու մը, սակայն, երազը դարձաւ իրականութիւն:

Թերթերը վախկոտ երկտող մը հրատարակած էին: Բայց, մէկ օրէն միւսը կացութիւնը փոխուեցաւ «կայծակի արագութեամբ», ինչպէս պիտի ըսէր Մարկոս Նաթանեան:

1908, Ցուլիս 10. – Եաշասըն Հիւրրիյէթ, եաշասըն Ատալէթ, եաշասըն Մուսավվաթ, եաշասըն Միլլէթ…

Ա՛լ չեմ յիշեր թէ ինչպէս անցաւ առաջին օրը: Եթէ չեմ սխալիր, երկրորդ կամ երրորդ օրն էր որ, Արամ Անտոնեանին, Գեղամին եւ ուրիշներու հետ խառնուելով ամբոխին, գացինք Պապը Ալի, – այս անգամ բուն իսկ պաշտօնատան մեծ դուռը, կարմիր ֆէսերը ծուռ դրած, կարմիր դրօշ մըն ալ բռնած.

– Փատիշահըմ չօք եաշա՛, Սատրազամը տեսնել կ'ուզենք անպատճառ, կ'աղաղակէր ամբոխը:

– Տեսնել կ'ուզենք… ո՞ւր են նախարարները, ազլ, ազլ (պաշտօնանկ): Եաշասըն մէշրութիյէթ (Կեցցէ Սահմանադրութիւնը), եաշասըն միլլէթ…

Ահա կ'երեւար Մեծ – եպարքոսը, Սաիտ փաշա, եւ բարեւելով ամբոխը, կը խոստանար հրաժարիլ անմիջապէս:

– Նախարարներն ալ, նախարարներն ալ, ո՞ւր են:

– Չեմ գիտեր. ամէն մէկը իր պաշտօնատունն է կամ տունը:

Կամաւոր առաջնորդներ յանձն կ'առնէին ամբոխը տանիլ իւրաքանչիւր պաշտօնատուն, նախարարներուն հրաժարումը պահանջելու համար:

Եւ ամբոխը ճամբայ կ'ելլէր –մենք ալ միասին – դէպի մատնանշուած շէնքերը, նախարարական պաշտօնատուն կամ բընակարան, խելայեղ կանչեր արձակելով, ոտքերը գետին զարնելով, ծափահարելով, երգելով կամ լալով:

Այսպէս մինչեւ իրիկուն իրարու ետեւէ ամբոխին մարտակոչին պատասխանելով հրաժարական տուին նախարարները, բացի մէկէն – կարծեմ կրթականը – որ չգտնուեցաւ, եւ հռչակաւոր Ֆեհիմ փաշայէն որ փախած էր (յետոյ բզիկ բզիկ եղաւ մօտակայ գաւառի մը մէջ):

(Շար. 26)

DONS A «HARATCH»

LE PRES-SAINT-GERVAIS. — L'article paru dans **Télérama** m'a donné envie de vous adresser ce petit "coup de pouce" (200 F) en modeste hommage à votre action. Si plusieurs personnes font de même... c'est comme cela que des ruisseaux deviennent de plus larges rivières.
GILLES BANDA

Communiqué de Presse

Après la lecture intégrale de l'**Illiade** donnée en 1998, les Editions Parenthèses proposent pour la première fois :
DAVID DE SASSOUN
Epopée arménienne en quatre chants
Lecture intégrale par Elisabeth Moreau en neuf sessions
dans la traduction de Frédéric Feydit
Mise en espace sonore :
Groupe de Musique expérimentale de Marseill.
du jeudi 1er mars au samedi 10 mars
tous les jours à 19 heures
Editions Parenthèses
72, cours Julien — 13006 Marseille
(coproduction GMEM, Théâtre des Bernardines, Editions Parenthèses).

UGAB-Marseille

UNION GENERALE ARMENIENNE
DE BIENFAISANCE
Comité de MARSEILLE
La Section Féminine vous invite
à un déjeuner
jeudi 8 mars à 12 heures 15
Après-midi musical
avec Mlle Vartouhie ABRAHAMIAN
(mezzo soprano)
accompagnée au piano par
Mme Juliette YILMAZIAN
P.A.F. 100 F
Réservation :
UGAB,
327, Bld Michelet, 13009 MARSEILLE
Tél. : 04 91 22 10 45
ou **Mme Hékimian**, Tél : 04 91 53 34 98

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ
Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
Քարոզիչ՝
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ
ՊՈՄՈՆ
ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 9
Քարոզիչ՝
ՍԱՐԳԻՍ ՔՀՆՑ. ԹԱՇՃԵԱՆ

COMITE DU 24 AVRIL

REGROUPEMENT DES ORGANISATIONS ARMENIENNES DE FRANCE

Rendez-vous à Sèvres

Le «Comité du 24 Avril» appelle à participer à la cérémonie d'inauguration du **«KHATCHAR» DE SEVRES** monument dressé en commémoration du génocide arménien, du sacrifice des combattants et résistants arméniens des deux guerres morts pour la France, et marquant la reconnaissance des Arméniens envers la France

le Samedi 3 mars à 11 h 30

face au musée national de Céramique à Sèvres
Cette cérémonie est organisée à l'initiative du Président du Conseil Général des Hauts-de-Seine, du Maire de Sèvres, du Président de l'Association des Anciens Combattants et Résistants Arméniens et avec la présence effective de Monsieur l'Ambassadeur d'Arménie en France

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Տիկին Լիւսի Շերոյեան իր քրոջ՝ Պերճուհի Թիւֆէնճեանի *թարմ յիշատակին (մահացած Կրընոպլը, Փետր. 24-ին) 500 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին։*

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց Հաւատք եւ Աւանդութիւն
Յանձնախումբը
«ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԼՍԱՐԱՆ»
հանդիպումներու շարքին մէջ
կը հրաւիրէ իր Թիւ 8
Զրոյց – Դասախօսութեան

«ՄԵԾԻ ՊԱՀՈՑ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՄԱՍՏԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐԸ»

նիւթին շուրջ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 8,
ժամը 19-ին
Բանախօսութեամբ՝
ՋԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ-ի
Սահակ – Մեսրոպ Մշակ. Կեդրոնի
«Արծրունի Զրբաշեան» սրահին մէջ
339, avenue du Prado —
13008 MARSEILLE

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

VIENNE

le Dimanche 4 Mars
à partir de 14 heures
Venez participer
au 3ème
TOURNOI
DE COINCHE

à la Maison de la Culture Arménienne
9, rue du Cirque — VIENNE
Concours disputé sur 3 parties, pour toutes les équipes. Toutes les doublettes seront primées. Lots pour les gagnants.
Les amateurs de **scrabble** pourront aussi jouer, s'amuser, se détendre et... gagner...
Buffet de spécialités arméniennes — **Buvette.**
Nombre de tables limité. Pour une meilleure organisation, inscriptions par téléphone au : **04 74 53 43 80.**

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է ներքոյիշեալ նուէրները։

Ա. ՑԱՆԿ

Տէր եւ Տիկին Պեռնար Սայրիմ 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գլօտ Ժերանեան 250 Ֆր., Տիկին Սիրանոյշ Աշըգեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Հայկիկ Մէթէլեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ռոպէր Ճիպիլեան 500 Ֆր., Օր. Ժագլին Մէսճեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փիէռ Զաթալեան 150 Ֆր., Պ. Փօլ Աւետիսեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ալէն Համբարձումեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչիկ Պալ 1000 Ֆր., Տիկին Բա-րիս Արիսեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փօլ Կերտանեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժոզէֆ Մէնէճեան 100 Ֆր., Պ. Ա. Մե-տոնեան 200 Ֆր., «Ժէնթէք ընկերու-թիւն» 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Տա-Սարհատեան 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժ-Նազգաշեան 300 Ֆր., Օր. Էլիզապէ-Գալանթարեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկ-Սոնիան Սոնիանեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժոզէֆ Մընոզճեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ռոպէր Աւետիսեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Նոէլ Անդրէասեան, Պ. Ժան Սարաֆեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գէորգ Մօրուքեան 150 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Էտկար Շահվէրդիլեան 500 Ֆր., Օր. Ա. Խաչատուրեան 50 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Միշէլ Զէյթունցի 100 Ֆր., Տիկ-Ժոսլին Զաքմաքճեան 800 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յակոբիկ Գավուքճեան 300 Ֆր., Տիկին Լիւսի Շերոյեան 300 Ֆր., Պ. Մարթէն Օֆլազ 200 Ֆր., Տիկին Էլ-Մինաս, Տիկին Մարկրիթ Ճէպէճեան 100-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արթի-Խաչատուրեան 200 Ֆր., Տիկին Ս. Հա-բապետեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկ-Կղեմէս Ալեքսանեան 100 Ֆր., Պր. Կար-Փաստրմաճեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկ-Վէնսան Խըրլազեան 200 Ֆր., Տիկ-Ազատուհի Տողրամաճեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վահէ Պասմաճեան 1000 Ֆր., Պր. Ժագ Այճեան 500 Ֆր., Տիկին Փա-լանթի Հայրթայեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տի-կին Գլօտ Քէշիշեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տի-կին Տէր – Դաւթեան 1000 Ֆր., Տիկ-Մարի – Լուիզ Արեւեան 50 Ֆր., Օրիոր-Էլիզապէթ Մուսայեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յակոբ Ճորճեան 50 Ֆր., Տիկ-Ալիս Գազազեան 500 Ֆր., Տիկին Մար-Այվազեան 300 Ֆր., Պր. Հայկազ Տէր-գաւեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժոր-Վարէգեան 100 Ֆր.։

(Շար.)

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Հ.Բ.Ը.Մ.
ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

75-ԱՄԵԱԿԻ
ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՊՐԻԼ 5-8

Բարձր հովանաւորութեամբ՝
Կիպրոսի Հանրապետութեան Նախագահ
Պրն. ԿԼԱՖՔՈՍ ՔԼԵՐԻՏԻՍ-ի
եւ
Նախագահութեամբ՝
Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Նախագահ
Տիկին ԼՈՒԻԶ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ-ՍԻՄՈՆ-ի

ԱՄՓՈՓ ՅԱՅՏԱԳԻՐ
Հինգշաբթի, Ապրիլ 5
Պաշտամունք, Բացման Հանդիսութիւն
Ուրբաթ, Ապրիլ 6
Հանդիպում – Ձեկուցում, Պաշտօնական Հանդիսութիւն,
Քոքթէյլ – Ընդունելութիւն
Շաբաթ, Ապրիլ 7
Մարզախաղեր, Հանդիպումներ, Պարանցիկ Երեկոյթ
Կիրակի, Ապրիլ 8
Պատարագ, Պտոյտ եւ Խմբային ճաշ

Սիրալիր հրաւէր բոլորին

Պանդոկի կարգադրութիւններու համար դիմել՝
The Louis Organisation — Attention:
Ms. Eugenia Eftamandilou
e-mail: eugenia@louisgroup.com

Պանդոկի յաւելեալ տեղեկութիւններու համար դիմել՝
Տիկ. Էլիզապէթ Քէսթէրլեան e-mail: raffi@spidernet.com.cy
Պրն. Մասիս Տէր-Բարթող e-mail: masisdp@yahoo.com
Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւն
e-mail: agbumei@melkonian.ac.cy
Հեռաձայն՝ 357-2-422195, *Հեռապատճէն՝* 357-2-493155

75-ԱՄԵԱԿԻ ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ
ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ

ASSOCIATION CULTUELLE DE L'EGLISE APOSTOLIQUE ARMENIENNE DE PARIS ET DE LA REGION PARISIENNE

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
St-JEAN-BAPTISTE

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ
ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԿՐՕՆՔ ՀՌՉԱԿՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻ
ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ԾԻՐԷՆ ՆԵՐՍ

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՄԱՅԻՍ 7-ԷՆ
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՄԱՅԻՍ 14

Կազմակերպութեամբ՝
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 8.300 Ֆր.
600 Ֆր. (վիզա եւ օդակայանի տուրք)
Այս գումարը կ'ընդգրկէ՝ Թռիչք ՓԱՐԻԶ – ԵՐԵՒԱՆ – ՓԱՐԻԶ,
Բնակութիւն «Անի» հիւրանոց (4 աստղանի)
Նախաճաշ, ճաշ եւ ընթրիք
Այցելութիւններ օթօքարով

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԺԱՄ՝ ԱՊՐԻԼ 25

Տեղեկութիւններու համար հեռաձայնել հետեւեալ թիւերուն՝
— *Քարտուղարութիւն՝* 01.43.59.67.03
— *Աւետիս Ա. Քհնյ. Պալըգեան՝* 01.46.62.01.29

ՇԱԲԱԹ
ՄԱՐՏ 3
SAMEDI
3 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.115 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.115

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ԸՆԴՎԶՈՒՄԻ ՈՒ ԱՄՕԹԻ ԵՌՈՏԱՆԻՆ

Հայաստանի նկատմամբ ամէն անկեղծ հետաքրքրութիւն կը մեկնի լաւին, ապահովին ու բարօրին դիմող ընթացք նըշմարելու ձգտումէն: Ծանրածանր պատմութիւն ու ժլատ աշխարհագրութիւն մը երկու հիմնաքարերն են այդ ձգտումին որ կը հանդչի վախերու, կասկածներու, մտահոգութիւններու հարուստ ժառանգութեան մը վրայ: Վերջին տասնամեակին ղեկավար յաջորդական դէմքերու, խումբերու եւ ակեղրոն չհամոլութիւնը որ աւելցաւ այդ ժառանգութեան, յաւելեալ պատուար եղաւ դրական ձեռքբերումներու դէմ:

Ի վերջոյ, որքա՞ն լուրջ մօտեցում կը մատնէ երկրին բնակչութեան կէսին արտագաղթը միայն թափառելու, կամ տընտեսական նուազագոյն կայունութեան միջոցով բացատրելու փորձը: Նոյնն է պարագան պացողին ու մնացողին թիւերով լարախաղացութեան մրցանիշ հաստատողներու: Կարելի է անշուշտ, նախագահական շողշողուն այցերով, կամ 1700-ամեակի աղմուկով իրականութիւնը մշուշելու ջանքը քաղաքականութեան հիմնաքար ընել. սակայն, անցնող տասնամեակը փաստը տուաւ թէ ատիկա ո՛չ արտագաղթը կը կասեցնէ, ոչ ալ տեսնել ուզողին դէմ վարագոյր կը քաշէ:

Վերիններու ինքնախաբէութեան ու վանդուածներու առօրեային, անոր ճիշդ արժեւորումին միջեւ բնկած միջոցին հետ երկու տարիէ ի վեր հայաստանեան իրականութիւնը ա՛լ աւելի մռայլող անցքեր արձանագրուեցան: Եղան 1999 Հոկտեմբեր 27-ի Հայաստանի ու յաջորդ Մարտ 22-ին Ղարաբաղի ահաբեկչութիւնները. առաջինը երկիրը զրկեց իշխանութեան տիրական դրեթէ միակ լծակէն զոր կը մարմնաւորէր Պաշտպանութեան Նախարար Վ. Սարգսեանը. նաեւ ճամբան փակեց անցեալի կարօտին գլխաւոր հասցէին դիմաց, Վ. Սարգսեանի ճակատագրին բաժնեկից դարձնելով Կ. Դեմիրճեանը: Երկրորդը նոյն բեմադրութիւնը փորձեց կրկնել Ղարաբաղի մէջ ուր Թիրախը նախագահն էր որ վիրաւոր փրկուեցաւ:

Այս երկու ցնցումներուն դատավարութիւնը հայաստանեան ներկային լուրջ միջուկը կը կազմէ, «հայաստանեան»ին մէջ ներգրաւելով Ղարաբաղն ալ: Անոնց հետ զարմանքի, ափսոսանքի, յուսախաբութեան գիծով երրորդութիւնը կ'ամբողջացնէ Աշոտ Բլէեանի (ո՛չ Ա. Վարդանեանի) դատավարութիւնը որ երեւութապէս նիւթական չարաշահումի հարցեր հետապնդելով հանդերձ, նոյնքա՛ն քաղաքական բնոյթի է, ինչպէս հազար անգամ գրուեցաւ: Ճիշդ է որ դատերէն երկուքը աւարտած են – ղարաբաղեանն ու Բլէեանինը –, իսկ Հոկտեմբեր 27-ինը նոր սկսած, սակայն, առաջին երկուքին վճիռներն ու երրորդին ընթացքը իրանք կուտան երեքը միատարրելու:

ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեանի դէմ մահափորձին գլխաւոր պատասխանատու նկատուեցաւ Պաշտպանութեան նախկին նախարար ու բանակի նախկին հրամանատար Ս. Բաբայեան: Անկախ՝ մերժումի, բողոքի բուռն հակազդեցութիւներէ, արձակուած վճիռն է որ նկատառելի է այսօր. պետութեան նախագահին կեանքին ուղղուած արարքը «արժանացաւ» 14 տարուան բանտարկութեան: Բնական չէ՞ հարցումը որ կը հետեւի պարզ տրամաբանութեան. ի՞նչպէ՞ս դատարանը համոզուած էր Ս. Բաբայեանի մեղաւորութեան, թէ բուն նպատակը զինքը քաղաքական դաշտէն հեռացնելն էր: Կարելի՞ է 14 տարուան բանտարկութիւնը բաւարար պատիժ նկատել պետութեան նախագահին կեանքին ուղղուած արարքին համար, երկրի մը մէջ ուր կը շարունակէ ի զօրու ըլլալ մահապատիժը. իսկ եթէ կասկած կայ այդ արարքին հեղինակութեան մասին, որ արգիլուած է խըստագոյնին սահմանումը, ի՞նչ հիման վըրայ այդ պատիժը պիտի կրէ նախկին նախարար – հրամանատարը:

Նոյն լճիռը խօսր համեմատականի թեւ մը կ'ըլլայ եթէ յարաբերութեան դրուի Ա. Բլէեանի դէմ արձակուածին հետ: Հայաստանի Կրթական նախկին նախարար ու Մ. Սեբաստացի կրթական համալիրին տնօրէն այս դէմքը 1998-ի նախագահական ընտրութեան Ռ. Քոչարեանի թեկնածութեան դէմ առարկելէն միջոց մը ետք ամբաստանուեցաւ 1995-ին նիւթական չարաշահում կատարած ըլլալու յանցանքով: Պետական միջոցներու անհրաւարարութեան, կամ չգոյութեան առջեւ, ան յանդգնած էր գումարներ գոյացնել, իր դպրոցին տանիքը նորոգելու եւ դասագիրք հրատարակելու համար: Այդ գործարքին մէջ գումարներ խւրացուցած կը նկատուէր: Բաւական խեղկատակային դատավարութենէ մը ետք, դատապարտուեցաւ եօթը տարի բանտարկութեան: Ճիշդ կէսը այն պատիժին որ տրուած է պետութեան նախագահի մը կեանքը թիրախ առած արարքին պատասխանատուին: Կրնա՞յ գտնուիլ առողջ տրամաբանութեան տէր մէկը որ չզարմանայ, չընդվզի սա համեմատութեան, նոյնիսկ ենթադրելով որ Բլէեանի դէմ ամբաստանութիւնը հիմնուած էր միայն ստոյգ տուեալի ու քաղաքական վրէժխնդրութեան մը ստուերը չէր ինկած անոր վրայ...:

Եռոտանիին վերջին ոտքը՝ Հոկտեմբերեան սպանութիւններու դատը կ'ամբողջացնէ զարմանքին, վրդովումին պատկերը. այս անգամ հարցը ո՛չ կը վերաբերի գումարներու իւրացումին, ո՛չ ալ տեղ կայ ուրացումի: Ազգային Ժողովի Հոկտեմբեր 27-ի նիստին հեռարձակումը դիտող հազարաւորներ տեսան թէ ո՛վքեր էին ոճիրը գործողները: Նախ, նման ծանրակշիռ էջ մը փութով փակելու ամէն ակնկալութիւն ի դերեւ ելաւ, երբ աւելի քան տարիէ մը կարելի եղաւ դատավարութեան սկսիլ. ապա, գլխաւոր յանցաւորին իսկ աւելի քան հանդիստ, անպատկառ ընթացքը շշմեցնող բան է, անկախ այն երեւոյթէն որ նման դատի մը մէկ ամբաստանեալին կարելի եղած է ներկայ չգտնուիլ դատական նիստին, մինչ Ա. Բլէեան եւ իր դպրոցին դանձապահ տիկինը որ նոյն ամբաստանութեան տակ կը գտնուի, մօտ երկու տարիէ ի վեր բանտարկուած կը պահուին ու ձեռնակապերով կը բերուին դատարան:

Անհամատեղելի այս երեք պարագաներուն տարօրինակ կերպով դիւրին համեմատութիւնը առաջին փաստը չէ՞ «արդարութեան» պիտակով գործուած ծուռութիւններու: Նոյնիսկ մոռնալով բոլոր այն շշուկները, հայաստանեան մամուլին աւելի քան յստակ ակնարկութիւնները որոնք իշխանութեան հզօր դէրքերէ ժխտական, կամ դրական մասնակցութիւն կը նշմարեն երեք դատավարութիւններու պարագային ալ, կարելի՞ է հարցականները լռեցնել:

Ու մանաւանդ օրօրուիլ միջազգային ամէն հանդիպումի որպէս անհրաժարելի ենթախորք գործածուած «Հայաստան՝ իրաւական պետութիւն» սահմանումով: Ո՞վ կը կրէ ամօթը երբ այդ որակումին իսկական յարդանքին տէր անհատ մը, կամ խմբակ մը վերանշեալ եռոտանին տանի եւրոպական արդարադատ ատեաններուն որոնք անմատչելի չեն այլեւս եւ որոնց համար «իրաւական»ը, բարեբախտաբար, երեւանեանէն բաւական տարբեր բացադրութիւն ունի:

Ա. Թ.

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՍԻԱԹԸԼԻ երկրաշարժին վիրաւորներու թիւը շուրջ 250 է եւ ոչ՝ 25, ինչպէս բասեցաւ առաջին հաշուեկշռի մը ընթացքին: Երկրորդ ցնցում մըն ալ պատահած է քիչ ետք, առանց վնաս պատճառելու:

ՈՒԿՐԱՆԻՈՅ իշխանութիւնները որոշեցին ցրել Կուչմայի ընդդիմադիրները, որոնք շաբաթներէ ի վեր ցոյց կ'ընեն նախագահին դէմ, զոր պատասխանատու կը նկատեն ընդդիմադիր լրագրող՝ Գոնգաձէի մահուան (գլխատուած գտնուած էր, անցեալ աշնան): Մարտ 1-ին, շուրջ 40 ընդդիմադիրներ ձերբակալուեցան եւ պիտի դատուին «անհնազանդութեան համար օրէնքի ներկայացուցիչներուն»:

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՈՒՄ ԱԼ – ՖԱՀԷՄ քաղաքին մօտ, հաւաքական թաքսի մը պայթած է, որու հետեւանքով մէկ մեռեալ եւ 9 վիրաւոր կայ: Կը կարծուի որ յաճախորդներէն մէկը պայթուցիկ փոխադրող ահաբեկիչ մըն էր եւ յայտնաբերուած ըլլալով, պայթումը գործած է:

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆԻ Թալիպանները սկսած են քարուքանդ ընել նախա – իսլամական շրջանի արձանները, ինչպէս որոշած էին եւ որոշումը գործադրութեան դրին երեք օրուան ընթացքին: Օտար երկիրներու, ներառեալ Իրանի նման մահմետական երկրի մը բողոքները ոչ մէկ օգուտ ունեցան:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԻՐԱՒԱՆՑ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ նախկին նախագահ Ա. Պիրտալի դէմ բացուած դատը սկսած է Անգարայի ծանր պատիժներու ատեանին առջեւ: Ա. Պիրտալ ամբաստանուած է «Թուրքիա Հայերէն պէտք է ներողութիւն խնդրէ» արտայայտութեան համար զոր ունեցած է Գերմանիոյ մէջ մէկ ելոյթին ընթացքին: Ան ըսած է թէ նման բան չէ ըսած:

ՊՈՒՔՐԷՇԻ ՇՈՒՆԵՐՈՒՆ փրկութեան հասած է Պրիժիթ Պարտօ, որ Հինգշաբթի, Մարտ 1-ին, յաջողած է համոզել Պուքրէշի քաղաքապետը, որ հրաժարի մայրաքաղաքին 200 հազար շուներու բընաջնջումէն, անոր խոստանալով 150 հազար տոլար, իրագործելու համար, երկու տարուան վրայ, ամլացման ծաւալուն ծրագիր մը: Անցեալ տարի, 20 հազար հոգի խնամքի ենթարկուած են խածուածքի հետեւանքով: Պրիժիթ Պարտօ փափաք յայտնած է որ Մարտ մէկը, որ կնոջ օրն է Ռումանիոյ մէջ, դառնայ շուներու օրը: Այս ուղղութեամբ, իր կոչը՝ «գորակցութիւն լքուած շուներուն» ստորագրած են նաեւ Սոֆի Մարսօ, Ժերար Տըփարտիէօ, Ժան – Փօլ Պելմոնտօ: Պրիժիթ Պարտոյի Պուքրէշ ժամանումին նախօրեակին, վարչապետ Նասթազէ շուն մը որդեգրած եւ անունը Ռալֆ դրած է: Գալով Պուքրէշի անորակ մանուկներուն, անօթի – ծարաւ, մգլոտած, լքուած փողոցները, նկուղներու եւ անկերանոցներու մէջ եւ որոնք ոչ ոքի հոգատարութեան արժանացած են ցարդ, կրնան խորհիլ՝ ըլլայի, ըլլայի, Պուքրէշի շուն մը ըլլայի...:

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ – ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (268) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

Փարիզ 2001 Զ. ԽՐԱԽՈՒՆԻ

Քալէիտոսքոփ
Արուեստասէրի մը օրագրէն Գր. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Երկրորդ փուլէն նամակներու
Շահան Շահնուրէն Գր. ՔԷՕՍԷԵԱՆ

Pour un éveil renouvelé
à l'arménité A. TCHAMKERTEN

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 1 / 2)

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ԿԻԵՒԵԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԸ

Ռ. Քոչարեան որ երկօրեայ այցով Կիեւ կը գտնուէր, Մարտ 1-ին Ուկրանիոյ նախագահ Լ. Կուչմայի հետ տնտեսական գործակցութեան տասնամեայ պայմանագիր մը ստորագրած է: Երկու նախագահներուն հանդիպումին լըջօրէն քննարկըւած է փոխադրական ճամբաներու նիւթը, քանի որ Ուկրանիա Հայաստանի միջոցով կ'ուզէ Իրանի հետ ապրանքի փոխանակում կատարել: Երկու նախագահները ստորագրած են շարք մը այլ պայմանագիրներ ալ, կրթական, մաքսային մարզերուն առընչուած:

Կիեւի մէջ պատասխանելով լրագրողներու հարցումներուն, Ռ. Քոչարեան ըսած է թէ համոզուած է որ Հ. Ալիեւի մօտ հակամարտութիւնը լուծելու ձգտումը կայ, ներկայի պայմաններուն մէջ: «Կարգաւորման հեռանկարը Բրական է» եզրակացուցած է ան:

***

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ 13-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԸ

Փետրուար 28-ին Ստեփանակերտի մէջ նշուած է Սումգայիթի ողբերգական դէպքերուն (1988) 13-րդ տարելիցը: Ազգային Ժողովի նախագահ Օ. Եսայեանի գլխաւորութեամբ Խորհրդարանի, կառավարութեան անդամներ, բանակի հրամանատարներ, հանրութեան ներկայացուցիչներ այցելած են Սումգայիթի զոհերու յուշարձանը ու ծաղիկներ գետեղած: Արցախի եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգըստեան պատարագներ մատուցուած են:

***

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ՋԱՒԱԽՔԻ ՄԱՍԻՆ

Նախագահ Է. Շեւարնածէ կառավարութեան Փետր. 28ի նիստին վրդովում յայտնած է ռուսական, երբեմն նաեւ հայկական մամուլին մէջ Ջաւախքի շրջանին առընչութեամբ տեղ գտնող հրապարակումներուն մասին: Ան Ջաւախքի նկատմամբ Հայերու հետաքրքրութիւնը բնական նըկատած է, ապա կարգադրած որ առեւտուրի, տնտեսութեան, գիւղատնտեսութեան նախարարութիւնները ուշադիր հետեւին Ջաւախքի զարգացման տասը տարուան ծրագրին իրականացման:

ԲԱՐՁՐԱՍՏԻՃԱՆ ՊԱՇՏՕՆԵԱՅ ՄԸ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ

Փետր. 27-ի գիշերը, Երեւանի Շախմատի Տան մօտերը իր կառքին մէջ դիակը գտնուած է Արթիւր Մնացականեանի: Ան Պետական Եկամուտներու նախարարութեան մաքսային վարչութեան միջազգային յարաբերութիւններու բաժնի պետի տեղակալն էր: Ոստիկանական առաջին քննութիւններէն պարզուած է որ ըսպաննուած է կարճափող ատրճանակով:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԴԷՄՔԵՐ

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ-ՇԱՄԼԵԱՆ

Կենսագրական գիծերը, սովորական պատկերացումով, սապէս կը ներկայանան: Ծննդավայր՝ Ամասիա, ծննդեան թուական՝ 1893: Տարրական կրթութիւն՝ տեղւոյն նախակրթարանը: Այնուհետեւ՝ 1907-ին կը հաստատուի Գահիրէ եւ կը յաճախէ մայրաքաղաքին ազգային ամէնէն ծանօթ Գալուստեան վարժարանը: Ֆրանսական միջնակարգ դպրոցի սան ըլլալէ ետք, 1919 – 1921 կը հետեւի Փարիզի Սորպոնի գրական դասընթացքներուն: Վերադարձ ի Գահիրէ, ուր աւելի քան յիսուն տարի անդադրում նուիրումով կը ծառայէ հայ գրին եւ դպրութեան: Վերջապէս, շատ Եգիպտահայերուն նման, փնտռտուք նոր հորիզոններու եւ, հայ գրի սպասաւորին անունը մենք կը նշմարենք հեռու – հեռաւոր, ձիւն – ձմեռով զարդարուն Գանատայի մէջ, Մոնրէալ: Մինչեւ մահ՝ 1969:

Արսէն Երկաթի բանաստեղծական վաստակին տեղն ու արժէքը սահմանելու համար հարկ է շուրջ վաթսուն տարիներու ստեղծագործական առատ բերքին մէջէն քաղել – մաղել եւ առանձնացնել այն, որ ապահովաբար մնայունի չափանիշին հասնելով եւ կամ կայուն արժէք ներկայացնելով, կրնայ տեղ գրաւել մեր գրական հանդին մէջ:

Շուրջ վաթսուն տարիներու ընթացքին լոյս կ'ընծայէ բանաստեղծութիւններու, արձակ քերթուածներու, թատերական կարճ փորձերու մօտ տասը հատոր: Ծանօթ գործերը կը մնան, – «Անծանօթ ստուերներ» (1912), «Երազ ու վիշտ» (1915), «Հայրենիքիս դափնիները» (1916), «Արիւնոտ Հայաստան, Ալիշան եւ Րաֆֆի (1919), «Ցայգաթիթեռ» (1920), «Արեւի եւ մահուան երգեր» (1922), «Աստուածներու վերջալոյսը» (1925), «Սոնաթներ» (1945), «Եգիպտականք» (1956), «Արձակ էջեր» (1958), «Քերթուածներ» (1961):

Անոր մօտ, գրեթէ ի սկզբանէ, կը նշմարուի խորհրդապաշտ տրամադրութիւն մը: Սակայն, ասիկա իր բանաստեղծական եւ արձակ էջերուն գլխաւոր յատկանիշը կը դառնայ՝ վառ երեւակայութեան կողքին: Անկասկած, կը սիրէ ստուերն ու լռութիւնը: Իր երգերը կը վստահի խորհուրդին, արուեստի թուխպ եւ, միաժամանակ, երփներանգ շողին: Բանաստեղծը, կարծէք, պարագաներու բերումով, հեռու կը մնայ բացարձակ ուրախութիւններէ: Ասկէ նաեւ մելամաղձիկ մթնոլորտը, որ կը տիրէ անոր քերթուածներուն եւ արձակ բանաստեղծութիւններուն մէջ:

Այս հոգեխառնութիւնը, անշուշտ, կը բացատրուի մասամբ իր սերունդին բաժին ինկած աղէտառն ճակատագրով: Արդարեւ, անկասկած, պիտի ուզէր բերկրանքով ողողել իր հոգին, բայց ամէն անգամ անցեալի պատկերներ արցունք կը խլեն իր աչքերէն:

Մտերմասաց ինքնախօսութիւն մը ակներեւ կը դառնայ: Ամէնուրեք տխրութեամբ եւ դառնութեամբ թաթաւուն տողեր, մեղմ այլ թախծոտ կանչեր, խաղաղութեան անհուն կարօտ, զոր չի կրնար վրդովել լօրէն հասած արցունքն իսկ, նոյնիսկ գարունը ուրիշ բան չէ, բայց միայն կոտտացող վէրք մը սրտին մէջ:

Ուրեմն վշտի երգիչ մը, հաւանաբար: Զգայուն գրիչ մը, որուն յուզական խառնուածքը տիրական կը մնայ տեւաբար:

Արսէն Երկաթի համար ինչ որ կու գայ բնութեան խորհուրդէն, նոյնիսկ մահը, անտրտունջ ընդունելու է: Ասիկա ոչ թէ միայն իմաստութեան արդիւնք է, այլ է նաեւ գեղագիտական ձգտում: Այսպէս է, որ վերջին շրջանին կը սպասէր անտրտունջ անոր, որ պիտի գար թանձր մութ մեղրամոմով կնքել իր աչքերը («Ձմեռ եւ ձմեռ սրտի»):

Ըսինք, թէ յուզական տարրը տիրական է իր բանաստեղծութեան մէջ: Սակայն, միեւնոյն ատեն, անոր մէջ բացակայ չեն միտքն ու խոհը, մասնաւորապէս իր հնչեակներուն եւ վերջին տարիներու գործերուն մէջ: Աւելոր բանաստեղծն է, որ տեղ տեղ փիլիսոփայական խորհրդածութիւններու անձնատուր կ'ըլլայ՝ հաստատելու համար ընդհանրապէս կեանքին սուտ երեսը:

Արսէն Երկաթի բանաստեղծական վաստակին մէջ իր կարեւոր տեղն ունի հայրենական ապրումը, ասիկա առնելով իր լայն ու լման իմաստովը անշուշտ: Արդարեւ, հայ կեանքին եւ, մանաւանդ, անոր անցեալին հայող մեծ դէպքերն ու դէմքերը, հայրենի յիշատակարաններէն շատերը, «Հրեղէն հայութիւնը», վերջապէս, կը թրթռացնեն բանաստեղծին նուագարանին լարերը՝ մերթ բամբ, մերթ խրոխտ ու յաճախ յուզումնատենչ երանգներով ու կշռոյթներով:

Ան բացառիկ ձիրքով կը մշակէ արձակ բանաստեղծութեան սեռը՝ այնքան փորձանուտ շատերու համար: «Արձակ էջեր»ն ու «Եգիպտականք»ը եթէ նոյնիսկ չունին Ռուբէն Զարդարեանի հովուերգական կտորներուն կշիռը այս սեռին մէջ, այնուամենայնիւ կը մնան գեղեցիկ վկայութիւններ բանաստեղծի մը գրական արուեստին հաշւոյն, քանի, ինչպէս դիտել կուտար մեր երբեմնի հայերէնի ուսուցիչը՝ Բենիամին Թաշեան, անոր «արձակին մէջ աւելի շատ բանաստեղծութիւն կայ, քան այլոց ոտանաւորներուն մէջ»:

Իր արձակ գործերուն մէջ դուք ընդհանրապէս կը գտնէք սրտամօտ, բարի եւ միաժամանակ խորհրդապաշտ բանաստեղծը, որ իր տաք շունչով, կիզիչ բառերով ձեզի կը փոխանցէ կախարդական տեսիլքը բոնկող արշալոյսներուն եւ անհետացող գունաթեղ վերջալոյսներուն, լսելի կը դարձնէ մեզի արմաւենիներու ճիւղերուն խշրտոցը եւ դեռ ընթերցողը կը դնէ մտերմութեանը մէջ կեանքի աննշան այլ այնքան խորիմաստ երեւոյթներուն հետ: Ուրեմն կէս մը մտածումի եւ կէս մըն ալ քերթողական ներշնչումներ են, որոնք հարազատ գիծերով կը ցոլացնեն առօրեայ հոգեվիճակները քերթողին:

Այլապէս հրապուրիչ կը մնայ Արսէն Երկաթի լեզուն: Բառերը իր գործերուն մէջ շահեկաններու հանդէս մը կը կազմակերպեն կարծես: Կը նշանակէ թէ հարուստ բառապաշարի մը կարգին ունի նաեւ զանոնք գեղեցկօրէն եւ ներդաշնակօրէն գործածելու բնածին ձիրքը: Բանաստեղծին գործերուն մէջ, արձակ թէ չափածոյ, միշտ ներկայ եւ լսելի է լեզուի երաժշտութիւնը, որ կու գայ բառերու ներդաշնակ ագուցուածքէն, անոնց նմանաձայն կազմութենէն, ճոխ փոխաբերութիւններէն՝ պարուրուած անուրջներու մշուշով: Հարուստ երեւակայութիւնը եւ նրբազգած պատկերներ կամբողջացնեն վերոյիշեալ արժանիքներով պայմանաւորուած անոր գրական արուեստը:

Անշուշտ անոր մօտ շատ անգամ կը պակսի լարին համար այնքան անհրաժեշտ ենթակայական տաք ձայներանգը, որ ապահովաբար կու գայ շատ գրելու, ամէն առիթով գրելու իր «մեղք»էն: Սակայն, գրելու աճապարանքը եւ արտադրելու յաճախանքը քիչ անգամ բարիք կը բերեն բանաստեղծներուն:

Արսէն Երկաթի բանաստեղծական արուեստը շատ պիտի շահէր, եթէ ան յիշէր Օշականի խօսքը, թէ մարդ ամէն րոպէ գրող է, բայց քիչ անգամ բանաստեղծ: Այլ խօսքով՝ արուեստի գործ մը անպայման պարտի ունենալ երկունքի շրջան մը՝ աճելու, հասուննալու, բիւրեղանալու եւ իր վերջնական, պայծառ դիմագիծը ստանալու համար:

Շուրջ վաթսուն տարիներու գրական աշխատանքով, ստեղծագործելու անդադրում եռքով, մաքուր հայու իր դիմագիծով եւ, մանաւանդ, մեր մշակոյթի սփիւռքեան անդաստանին բերած իր գրական նպաստով ու վաստակով, Արսէն Երկաթ կը մնայ պայծառ անուն մը մեր ածուին մէջ:

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՐԻՃԵԱՆ

Պարտինք նաեւ անդրադառնալ իր թարգմանական գործերուն, որոնք եթէ մեծ չեն իբր քանակ, սակայն բարձր են ու սքանչելի իբր որակ: Պոտլէրէ եւ ուրիշներէ կատարուած թարգմանութիւններ պիտի մնան գեղեցիկ նմոյշներ Վահան Թէքէեանի եւ քանի մը ուրիշներու թարգմանական գործերու կարգին:

Ժ. Մ.

ՄԱՐՄԱՐԱ

ՑՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿՐՑԱ՞Ծ ԷՐ ՏԵՍՆԵԼ ԾՈՎՈՒՆ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ հանրաշարժէն իջանք ու քալեցինք դէպի ծովեզերեայ սեղանները, որոնք քով քովի տեղադրուած էին այցելու զբօսաշրջիկներու համար, զգացի որ այդ օրուան լաւագոյն վայրկեանն էր այդ: Ամբողջ օրը ճամբորդած էինք եւ հիմա այլեւս պիտի քաղէինք այդ յոգնեցուցիչ ճամբորդութեան պտուղը: Գիտէինք որ ծովեզերեայ հիանալի պանդոկ մըն էր, այն ուր պիտի իջեւանէինք: Բայց գոնէ ես այսքանը չէի երեւակայած: Պանդոկին առջեւ, անոր ու ծովուն միջեւ լողաւազան մը կար: Բայց լողաւազանը ոչինչ կ'արժէր ծովուն քով: Ա՜խ այդ ծովը: Ծովը, որ իմ ամբողջ աշխարհս կը փոխէ միայն իր տեսքով իսկ: Ահաւասիկ, երկար ժամեր թռելէ վերջ օդին մէջ եւ անցնելէ ետք լեռնային քարքարոտ ու անհրապոյր հողերու վրայէն, հասած էինք հոս, ծովեզերք: Կեանքիս մէջ առաջին անգամ չէր որ մտածած էի թէ աշխարհի բոլոր ճամբաները դէպի ուրիշ տեղ չեն երթար, եթէ ոչ դէպի ծով, ինչպէս աշխարհի բոլոր գետերը ուրիշ տեղ երթալ չեն ուզեր, եթէ ոչ դէպի ծով մը:

Իջանք ու սեղաններուն շուրջ պահ մը նստելէ առաջ, քալեցինք դէպի հոս ու հոն: Ես մօտեցայ ծովուն եւ ինչպէս կ'ընեմ միշտ, ձեռքս թաթխեցի ջուրին մէջ: Կրնամ ըսել, որ այդ կերպով սեղմեցի ծովուն ձեռքը, տուի կարօտալից բարեւ մը: Միջերկրականի գաղջ ջուրը առաջին ակնարկով հանդարտ կ'երեւէր, կապկապոյտ, ջինջ: Այնուհանդերձ թեթեւ, շատ թեթեւ ալիքներ կը հասնէին դիմացի կողմէն ու կուգային համբուրել մեր պանդոկին աւազոտ այս ափը: Հեռուէն արդէն կը տեսնէի այդ թեթեւ ալիքները, որոնք ալիք ալ չէին, այլ ջուրի շարժում, եւ որոնք այնքան երկար ճամբայ կտրելէ վերջ կուգային ու կը փռուէին աւազներուն վրայ, կարծես իրենք զիրենք յանձնելով սիրականի մը թեւերուն: Ճիշդ էր, եթէ մօտէն նայէի, կրնայի մտածել որ ներկայ կը գտնուէի ջուրին ու աւազին յաւերժական սիրաբանութեան, նոյնիսկ անոնց սեռային յարաբերութեան: Ջուրը իր յագեցումը կը գտնէր աւազին մէջ, իսկ աւազը կը բեղմնաւորուէր ջուրէն հասնող սէզերով ու փրփուրներով: Եթէ այդպէս էր, կը մտածէի թէ որքա՜ն երջանիկ ըլլալու էին աւազի այն հատիկները, որոնք կը գտնուէին ծովուն անմիջապէս քովը, ջուրին հասանելիութեան սահմանին մէջ: Մինչդեռ քիչ անդին, հոն ուր ջուրը չէր կրնար հասնիլ, աւազը չոր էր, կարծես խոժոռ, սիրոյ կարօտ եւ ամուլ:

Այս վայրը փոքրիկ ծոց մըն էր: Մեր երկու քովերէն ցամաքը կ'երկարէր դէպի ծով: Դիմացը, մեզմէ քսան, երեսուն մեթր անդին, ժայռի կտորներ ժայթքած էին ծովէն դուրս եւ կազմած էին փոքրիկ ու ցած կղզեակներ: Ալիքները, մեզի հասնելէ առաջ, կը մզէին զանոնք, յետոյ անոնց վրայէն անցնելով կուգային դէպի մեր կողմը: Պանդոկէն հասնող թեթեւ երաժշտութիւն մը կ'ամբողջացնէր համայնապատկերը:

Մօտաւորապէս 20 հոգիէ բաղկացեալ խումբ էինք, զբօսաշրջական ծրագրով քով քովի եկած մարդիկ, որոնք զիրար չէին ճանչնար տակաւին երէկ եւ որոնք հիմա երջանկօրէն իրարու կը նայէին, կարծես իրարու հարց տալով. «Որքա՜ն գեղեցիկ է, չէ՞»: Գեղեցիկ էր անշուշտ: Եւ ես անգամ մը եւս յիշեցի թէ երկրագունդի դրախտները որքան ալ պզտիկ մնան երկրագունդի դժոխքներուն քով, թիւով այնքան շատ են, որ մենք երբեք պիտի չհասնինք զանոնք վայելելու, մինչեւ իսկ անոնց գոյութենէն լուր ունենալու:

Մեր առաջնորդը մեզի թելադրեց նստիլ սեղաններուն շուրջ, մինչեւ որ մեր ճամպրուկները ներս առնուէին եւ ճշդուէին մեր սենեակներուն թիւերը: Աճապարանք չունէի: Կրնայի նստիլ սեղաններէն մէկուն շուրջ, ծխամորճս վառել, եւ նայիլ դէպի ծով: Այդպէս ալ ըրի: Մեր ուղեկիցներն ալ այդպէս ըրին: Բոլորն ալ նստան խսիրէ բազկաթոռներուն շուրջ: Միայն թէ շատ աղմուկ կար: Մեր ուղեկիցները կը խնդային ու կը խօսէին բարձրաձայն: Իրարու հետ կը կատակէին: Երջանիկ էին:

Յանկարծ տեսայ որ մեր խումբին մասնակիցներէն մէկը գնաց ու այնպէս մը նստաւ որ կռնակը ծովուն դարձուց: Մինչդեռ միւս աթոռները պարապ էին: Ան կրնար ծովը իր դիմացը առնել: Բայց նախընտրեց կռնակ դարձնել ծովուն ու իր ուշադրութիւնը կեդրոնացնել մեր ուղեկիցներուն, պանդոկին, լողաւազանին կամ այլ բաներու վրայ: Զարմացայ: Եւ համոզուեցայ, որ ան չէր նշմարած իսկ որ ծովուն կռնակ դարձուցած էր: Թերեւս ծովուն չէր նայած իսկ: Ո՛վ գիտէ:

Ամէն ճամբորդութեան ընթացքին անպայման դիմացս կ'ելլէ մէկը, որ ինծի պիտի յիշեցնէ թէ ես շատ միամիտ կրնամ նկատուիլ եթէ կը կարծեմ որ ամէն մարդ առ նուազն ինծի չափ կը սիրէ ծովը, երկինքը, ամպը, թռչունն ու ծաղիկը: Նախ կը ցնցուիմ բնութեան նկատմամբ անտարբեր այդ մարդուն ներկայութենէն, յետոյ համակրանք մը կը զգամ որովհետեւ անոր շնորհիւ ես կ'անդրադառնամ որ բախտիս փառք տալու եմ, որ կրցեր եմ սիրել բնութիւնը:

Կեանքիս մէջ երբեք կռնակ չեմ դարձուցած ծովուն: Եւ, թերեւս անիրաւ եմ, բայց, կը կարծեմ որ հաճելի չէ ճամբորդել մէկու մը հետ որ կրնայ կռնակ դարձնել ծովուն:

Բ. Հ.

ԾԱԽՈՒ ՊԱԼԹԵԱՆ ՆԱՒԱՀԱՆԳԻՍՏ

Պալթեան ծովուն վրայ, Լեհաստանի եւ Լիթուանիոյ սահմանակից հողամաս մը կայ որ ներկայի անուանումով կը կոչուի Քալինինկրատ: Այդ հողամասը նախկին Փրուսիոյ տարածքին կը պատկանէր եւ կը կոչուէր Քէօնիկսպերկ: Արդ, այսօր հոն ապրողները սկսած են իրենց ինքնութեան մէջ այդ պատկանելիութիւնը չեշտել, յայտարարելով որ Փրուսացիներ են եւ Ռուսաստանի մաս կազմել կ'արգելակէ իրենց տնտեսական եւ մշակութային յառաջընթացը: Նոյնիսկ պահանջ կը յայտնուի որ սովետական անունը փոխանակուի նախկինով:

Միւս կողմէ, որոշ վախ կը պատճառէ որ Կրեմլին կրնայ որոշել շրջանը ծախել: Արդէն Յունուարի կէսերուն դէպի Ռուսաստան կատարուած արտածումներէ տուրք գանձելու որոշումը կը դիտուի շրջանին տնտեսութիւնը տկարացնելու քաղաքականութիւն: Նախատեսութիւնները կ'ըսեն թէ այդ ձեւով տեղացի բնակչութեան տնտեսական զօրութեան անկումը դժգոհութեան տեղի կու տայ, կը հանէ ռուսական Ներքին Նախարարութեան զօրքերը, Արեւմուտքի լրագրողներ ու հարց կը բացուի որ շրջանին իշխանութիւնը յանձնուի Եւրոպական Միութեան: Ատիկա ըլլալէն ետք Կրեմլին կ'ընդունի որ շրջանը այլեւս մաս չկազմէ Ռուսաստանի Դաշնակցութեան եւ կ'արտօնէ որ ան եւրոպական կառոյցներուն անդամակցի: Այդ ընթացքին բանակցութիւններու նիւթ կ'ըլլայ բնակիչ Ռուսերու եւ հոնկէ մեկնած Գերմանացիներու պարագաները: Առաջիններուն թոյլ կը տրուի որ մնան, երկրորդներուն ալ հատուցում մը փոխարէն վերադարձի իրաւունք կը ճանչցուի: Կը նախատեսուի որ Գերմանիա 75 միլիառ մարք վճարէ Ռուսաստանի: Շրջանային լուրերու համաձայն, արդէն գաղտնի բանակցութիւններու նիւթ է խորհրդային պարտքին ջնջումը, որուն փոխարէն Գերմանիա տնտեսական մասնաւոր իրաւունքներ կ'ունենայ:

Միայն Լիթուանիոյ տիրակալական նկրտումները կրնան Քալինինկրատի բնակիչները ռուսամէտ հակումներու տէր դարձնել: Խորհրդային Նախկին այս Հանրապետութիւնը արդէն յայտնած է թէ խնդրոյ առարկայ շրջանին մէկ մասը իր հողային ամբողջութեան մաս կը կազմէ: Ի վերջոյ, պէտք է տեսնել որ Գերմանիան հեռու է, Լեհաստանը արդէն 1945-ին տէր դարձած է արեւելեան Փրուսիոյ մէկ կտորին, իսկ Լիթուանիա որպէս Եւրոպական Միութեան եւ ՕԹԱՆ-ի նոր անդամ, ձեռք կրնայ ձգել վիճելի հողամասին մէջ ազդեցութեան կարեւոր գօտի մը, լիթուանական մշակոյթի եւ լեզուի տէր բնակիչներուն իրաւունքները պաշտպանելու պատրուակով:

Ինչ կը վերաբերի շրջանին պատմակա-

ՀՈՂԻՎԱԾՔ

ՐԱՖՖԻ ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Մարսէյլի Վասպուրականի Հայրենակցական Միութիւնը կ'ողբայ իր երկարամեայ անդամներէն Րաֆֆի Նազարեանի մահը: Ծնած էր Երեւան 1918-ին, բայց, 1932-ին կը հեռանար Հայաստանէն, ընտանիքով եւ կը հաստատուէր Ֆրանսա: Նախ դերձակութեամբ կը զբաղէր, ապա, կը նետուէր առեւտրական ասպարէզ: Միաժամանակով հրջանի երիտասարդներուն հետ եւ Հ. Մ. Ը. Մ. եւ Արծիւի, մեծապէս օգտակար կ'ըլլար եւ օր մըն ալ ընտրուեցաւ իր տարած ազգօգուտ աշխատանքին, այդ միացեալ միութեան նախագահ կ'ընտրուէր, պաշտօն զոր վարեց աւելի քան քսան տարի, մինչ հետեւելով մըրցումներուն: Քանիցս ընտրուած է հրջանի քաղաքապետարանի խորհրդական եւ իր այդ պաշտօնին բերումով շատ օգտակար կ'ըլլար հայ ընտանիքներու: Վերջերս, սակայն, առողջութիւնը վատթարացաւ եւ ի վերջոյ իր մահկանացուն կնքեց Յունուար 17-ին: Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Մարսէյլի Սուրբ Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցին, թաղման կարգը կատարեցին Տարօն Եպիսկոպոս եւ Զատիկ վարդապետ:

Տարօն Եպիսկոպոս դամբանականին մէջ ողեկոչեց Րաֆֆի Նազարեանի կեանքը, անոր նուիրումը ազգային գործերու:

Սիրելի Րաֆֆի, Թող հողը թեթեւ գայ վրադ եւ այս քանի մը տողերը, մեր բարեկամութեան ի յիշատակ, որպէս գաւաթ մը ջուր բերուած Վասպուրականի Ապարաջան աղբիւրէն թող ջրեն շիրիմը թարմ ծաղիկները:

Ս. ԱԻՏՈՅԵԱՆ

նին, ան դարերով գտնուած է գերմանական գերիշխանութեան տակ: Յետոյ, 1701-ին Փրուսիոյ Ֆրէտէրիք Թագաւորը իր մայրաքաղաքը ըրած է զայն: Նափոլէոնի արշաւանքներուն պատճառած աւերէն չէ կրցած գլուխ բարձրացնել: Իսկ Բ. աշխարհամարտին աւարտին մօտ երկու ամիս պաշարուելէ ետք, ինկած է սովետներուն ձեռքը: Քենիսպուրկ Խորհ. Միութեան տրուած է Փոցտամի համաժողովին, որպէս պատերազմական պարգեւ: Պէտք է ըսել որ քաղաքը արժանի է «պարգեւ» որակին, քանի որ Պալթեան ծովուն վրայ ունի նաւահանգիստ մը ուր ջուրը սառոյց չի դառնար ձմրան ամիսներուն:

ՔԱՂՀԱՆ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

«ԽՐԻՄԵԱՆ ՖՈՆՏ»

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Հայր. Միութեան Վարչութիւնը, որ տարիներ առաջ հիմքը դրած էր «Խրիմեան-Ֆոնտ»ին, նպատակադրած էր Հայաստանի մէջ դպրոց մը ունենալ, յաւերժացնելու համար Խրիմեան Հայրիկի յիշատակը:

Ներկայիս կու գանք յայտարարել որ անցեալ տարուան Յուլիսին Միութեանս պատասխանատու երկու անդամներ գացին Հայաստան ու հանդիպում ունեցան տեղւոյն պատկան անձերու հետ ու ներկայացուցին Միութեանս նպատակը:

Երեւանի մէջ յարմար չէնք մը չգտնելով, անոնք առաջնորդուեցան Արագածի մարզ, Աշտարակի հրջանի Ոսկեհատ գիւղի դպրոցը, ուր կը յաճախեն աւելի քան երկու հարիւր աշակերտ ու աշակերտուհիներ: Բայց, դպրոցը շատ անփառունակ վիճակի մէջ էր: Երդիքը հարթ էր և ճեղքեր ունէր. անձրեւի ու ձիւնի պարագային ամէն կողմէ ջուր կը թափանցէր. ուրեմն հարկ էր առաջին հերթին նորոգել տանիքը: Այս առթիւ նախատեսուեցաւ հետեւեալ ծրագիրը.–

ա.– տանիքը նորոգել արդիական միջոցներով,

բ.– պատուհաններու փեղկերը եւ ապակիները նորոգել,

գ.– զուգարանները բազմացնել եւ ջուրի մատակարարումը շէնքէն ներս հասցնել:

Դպրոցին ընդհանուր նորոգութիւնը Միութեանս պիտի արժէ 50.000 տոլար, որուն 20 հազարը արդէն այս նպատակին հանգանակուած էր տարիներ առաջ: Մեր գանձապահին ներկայութեան այժմ տանիքը արդէն նորոգուած է յարմարաւէտ ձեւով եւ վճարուած՝ առկայ գումարով: Իսկ մնացեալին համար Միութիւնս կոչ կ'ընէ բոլոր վանեցի եւ ոչ-վանեցի խղճամիտ հայրենակիցներուն, որ իրենց աջակցութիւնը բերեն ազգօգուտ սոյն նախաձեռնութեան:

Փափաքելի է ունենալ բարերար մը:

Նորոգե՛նք Հայաստանի դպրոցները, քանի համոզուած ենք որ, ինչ ալ ըլլան ներկայ պարագաները, մեր ապագան հո՛ն է: Դպրոցին ամբողջական նորոգութենէն ետք, երկկողմանի համաձայնութեամբ ան պիտի կոչուի «Խրիմեան Հայրիկ»:

Նուէրները ղրկել Միութեանս գանձապահին հասցէին՝
M. GRACIAN
40, avenue de la Petite-Suisse,
13012 Marseille

Քարտուղար՝
Ս. ԱԻՏՈՅԵԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊՈԼՍՈՅ մէջ, Փետր. 14-ին, իր մահկանացուն կնքած է Սամաթիոյ Անարատ Յղութեան վարժարանի վաստակաշատ քոյրերէն՝ Մայր Յաւերժուհի: Ողբացեալը տասնամեակներու երկայնքին սերունդներ հասցուցած է:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ ԼՕԽ-ի «Ա. Պուլղուրճեան» ընկերաթժշկական կեդրոնի «Թնճուկեան» սրահին մէջ, Յունուար 31-ին, տեղի ունեցած է դասախօսութիւններու երկամսեայ նոր շարքին առաջինը, կազմակերպութեամբ Լիբանանեան Օգնութեան Խաչի Շրջ. Վարչութեան առողջապահական յանձնախումբին եւ «Արաքսի Պուլղուրճեան» ընկերաթժշկական կեդրոնի նախզգուշական բաժանմունքին: Դասախօսութեան նիւթն էր.–«Ընկճուածութիւնը յաղթահարելու միջոցներ», զոր ներկայացուցած են հակամարտութիւններու լուծումի խորհրդատու Արմէն Պալեան եւ հոգեբոյժ տոքթ. Շաւլ Պատտուրա:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ «Ալ Մատինէ» թատերասրահին մէջ չլիի ունկնդրութիւն մը տեղի ունեցած է, Փետր. 4-ին, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Զաւարեան Ուսանողական Միութեան: Լիբանանահայ արուեստագէտ՝ Զաքար Քէշիշեան չլիի եւ ալթօ-չլիի առաջին անհատական ելոյթով ներկայացուցած է հայկական ազգագրական երաժշտական կտորներ: Յուրջ մէկ ժամ տեւած յայտագրի ընթացքին, Լիբանանի Պետական Երաժշտանոցի նոր հիմնած երգչախումբի ղեկավար Զաքար Քէշիշեան ներկայացուցած է ժողովրդական երգեր: Իրեն ընկերացած են դաշնակահար Ջելլա Մարկոսեան, Ֆոլինար Մկրտիչեան, Սիլվարդ Պօյաճեան եւ Լեւոն Իսկէնեան. տհոլի վրայ ալ նուագած է Վահէ Սիմոնեան: Յայտագրին ընթացքին, մերթ ընդ մերթ ցուցադրուած են սահիկներ, որոնք կը ներկայացնէին Հայաստանի եւ Արցախի բնաշխարհը:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Հայ կեդրոնի Ա. Ահարոնեան սրահին մէջ, Փետր. 2-ին, տեղի ունեցած է Հրայր-Բագէէ լուսանկարներու ցուցահանդէսը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի տեղւոյն Սանահին մասնաճիւղի կերպարուեստի յանձնախումբին: 17 անգամ Հայաստան եւ Ղարաբաղ այցելելով, ան նկարած է աւերակ տուներ, պահապան զինուորներ, սարեր, սրբավայրեր, եւլն. եւլն.:

LIVRES REÇUS

EN PAYS PARTAGE
Poèmes

ROUBEN MELIK

Préface de **Charles Dobzynski**
Dessins originaux d**Eugénie Ajamian**

«Le Temps des Cerises», éditeurs, 2000

***

LA SYMPHONIE DES CEDRES

VAHAN JANSEZIAN

Los-Angeles, 2001

***

A L'AUTRE BOUT DU PONT
(Théâtre)

VAROUJAN

Ed. L'Harmattan, Paris, 2001

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԾՊԻՏ

•

Տնօրէնը նախատում է քարտուղարուհուն.

– Դուք դարձեալ ուշացել էք աշխատանքից:

– Ներեցէք, քնած էի մնացել:

– Աստուած իմ, դուք տա՞նն էլ էք քնում:

***

Հարց Հայկական ռատիոյին.

– Ինչո՞վ է տղամարդը տարբերւում կնոջից:

Պատասխան.

– Նրանով որ տղամարդու պարանոցից կախուած է փողկապ, իսկ կնոջ պարանոցից՝ ապարանջան, երախաներ ու փողկապով ամուսին:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Այնուհետեւ ճառեր շանթարձակ, որոնց սկիզբն ու վերջը գոց ըրած էինք.

– Վաթանտաշլա՛ր, օթուզ սէնէտէն պէրի մէմլէքէթիմիզ իսթիպտատ փէնչէլէրինտէ փարչա փարչա օլուպ... (Հայրենակիցներ, երեսուն տարիէ ի վեր մեր հայրենիքը բռնապետութեան ճիրաններուն ներքեւ բզիկ բզիկ եղած...):

Այդ օրերուն էր որ դռնհիկ ցոյց մըն ալ Օրմանեան Պատրիարքի դէմ կը սարքուէր, առաջնորդութեամբ վարկաբեկ մուխթարի մը եւ խումբ մը գրոց – բրոցներու: (Ի զո՛ւր Դաշնակցութեան վերագրեցին այս խուժանային արարքը եւ այդ առթիւ տպուած թռուցիկները: Եթէ եղած – չեղածը մենք էինք, լուր անգամ չունէինք. իսկ դուրսէն Դաշնակցականի շուքը չէր երեւցած տակաւին):

Դեռ բանտարկեալները չէին արձակուած: Մինչեւ բանտին դուռն ալ գացինք, ճամբեցին:

– Տղա՛ք, եկէք Եըլտըզ երթանք:

– Երթա՛նք, երթանք, մէկ մէկ ձի նըստած քշենք...

Իսկապէս, Գեղամը, ես եւ Ենովք Շըհէնը Պէշիկթաշէն մէկ մէկ ձի նստելով, քշեցինք դէպի Եըլտըզի պալատը: Ես շատոնց վարժուած էի ձիավարելու: Երբ գիշերը ուշ մնայի, Սկիւտարի նաւամատոյցէն ձի մը կը վարձէի – 100 փարա – եւ կը քշէի դէպի տուն: Գեղամը նոր կը նստէր եւ հաճութեամբ չէր որ համակերպեցաւ այս արկածալի արշաւին:

Ես ձին սրընթաց քշելով արդէն հասեր էի Կայսերական պալատին ընդարձակ դարպասանը, ուր խայտաբղէտ բազմութիւն մը խռնուած «Փատիշահըմ չօք եաշա՛» կ'աղաղակէր եւ ցնծութեան կանչեր կ'արձակէր: Երկու ընկերներս հասան բաւական ուշ, հարմնեսրի պէս վարած ըլլալով ձիերը:

Գեղամն էր որ կը գրէր, մէկ տարի վերջը. – «Հազիւ թէ բռնած սանձերը մեր ձիերուն, որոնց վրայ հեծած էինք, կ'արշաւէինք, կ'արշաւէինք այն ճամբաներէն որ նոր ժամանակներու ամէնէն մեծ Ոճրագործին պալատը կը տանէին. – մենք, ընկերներ, Եըլտըզ Քէօշկի վրայ կը քալէինք»:

Ի՞նչ ընելու գացեր էինք այդ արիւնազանգ, արիւնարբու որջին մէջ: Ի՞նչ գործ ունէինք այս ծոպաւոր եւ փաթթոցաւոր բազմութեան հետ...

Մինչեւ այսօր ալ չեմ կրնար բացատրել: Տարակոյս չկայ թէ նախ կ'ուզէինք տեսնել Հրէշին երեսը: Ի՞նչ ընելու համար, այդ խառնիճաղանճ ամբոխին մէջ: Կրցա՞նք տեսնել...

Շչուկ մը, յանկարծ, եւ մատով չարժումներ դէպի պալատին պատշգամը: Ու թէմէննահներ, կանչեր.

– Նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք, փատիշահն է: Եաշասը՛ն էֆէնտիմիզ, եաշասըն փէտէրիմիզ... Գա՛իր օլսուն իսթիպտատ... (Անկցի՛ բռնակալութիւնը):

Իբրեւ թէ տեսած եղանք մօրուսաւոր դէմք մը որ ստուերի պէս երեւցաւ, քանի մը բառ արտասանեց ու հեռացաւ:

Անոնք որ իրապէս տեսած ու լսած էին, կը պատմէին թէ Սուլթանը իր ջե՛րմ ուրախութիւնը յայտնած էր ժողովուրդին, փառաբանելով Սահմանադրութիւնը եւ Ազատութիւնը...

Բազմութեան մէջ Հայեր ալ կային եւ այդ առթիւ իմացանք թէ բանտարկեալներուն մէկ մասը արձակուած է, մէջն ըլլալով Եզնիկը:

Ահա թէ ի՛նչ ըսել է ոտքը դետնէն կըտրել: Նորէն ցատքեցինք ձիերը եւ հուռա՛... «Եաշասը՛ն Հիւրրիյէթ»:

Անշուշտ Ապտիւլ Համիտ քթին տակէն կը խնդար, այլապէս դիւային ծրագիրներ որոճալով: Այս անգամ իբրեւ «կոմիտէճի»: Չէ՞ որ հրապարակաւ յայտարարած էր թէ ինք շատոնց անդամ էր «Իթթիհատ վէ Թերագգը»ին...

***

– Եկե՛ր են, եկե՛ր են. առ այժմ երկու հոգի: Ուրիշներ ալ պիտի գան հետզհետէ:

Կարծեմ Եզնիկն էր որ այս աւետիսը կուտար: Բանտէն հազիւ արձակուած, կրակի պէս կ'եփէր, կապերը գտնելու, կորիզը վերակազմելու համար:

Որո՞նք էին եկողները:

Առաջինը որ տեսանք, մեզի ծանօթացուցին իբրեւ «ընկեր Վահագն»: Ուրիշ ոչինչ: Միջին տարիքով մարդ մը յաղթանդամ, թաւ պեխերով: Պուլկարիայէն կուգար, բայց հագուածքէն, խօսուածքէն կ'երեւար որ Ամերիկան ալ տեսած է:

Պարզ եւ եփուն մարդ, Վահագն (Տաթեւեան), կը խօսէր իբրեւ կուսակցութեան ներկայացուցիչը: Առանց ամէն բան ըսելու, անմիջական հրահանգները տալով, յայտնեց թէ քանի մը օրէն մեզի պիտի ներկայացնէ կարեւոր ընկեր մը, որ իրեն հետ միասին եկած է:

Կապը կը պահէր Եզնիկը, եւ ժամադիր եղանք Բերա, Փըթի Շանի պարտէզը:

Ահա քանի օր էր որ կը սպասէինք անհամբեր: Պզտի՞կ բախտ էր, – նորընծայ խլէզներ, ամբողջովին տենդ եւ երազ, Եւրոպայէն, լոյս աշխարհէն եկած մտաւորական, յեղափոխական, Դաշնակցական պիտի տեսնէինք:

Ամպամած իրիկուն մըն էր: Որոշուած ժամուն գացինք Փըթի Շան եւ կեցանք որոշ տեղ մը, վարի ցանկապատին մօտ, համաձայն տրուած հրահանգին: Եզնիկը Վահագնին հետ բաներ մը փսփսալէ վերջ, վերադառնալով, պատուիրեց որ պարտէզին վերի դրան կողմը նայինք:

Աչք ու ականջ կտրած էինք ես ու Գեղամը:

– Ահա կ'անցնի, տեսա՞ր, միջահասակ, սեւ փողկապով, ետեւէն ալ ընկեր Վահագնը:

(Շար. 27)

Cathédrale Apostolique Arménienne
SERPOTZ TARKMANTCHATZ
de Marseille

La Comission
«Foi et Traditions Arméniennes»
dans le cadre d'une série de rencontres
« LOUSSAVORTCHI LESSARANE »
(Atelier "St.Grégoire l'Illuminateur")
propose
sa conférence-débat N° 8 sur le thème

Origine et signification du Carême et de ses Dimanches

avec le Rév. Père Zadik **AVEDIKIAN**
Recteur de la Cathédrale
en français

Jeudi 8 mars à 19 heures
dans la salle **«A. Tcherpachian»**
339, avenue du Prado —
13008 MARSEILLE

EGLISE EVANGELIQUE ARMENIENNE

Communiqué de Presse

Première tournée en France du groupe musical et vocal d'Arménie :

«Yérk Yérkotz»

«CANTIQUE DES CANTIQUES»

Jeudi 8 mars	: St-Loup — Marseille
Vendredi 9 mars	: St-Antoine — Marseille
Samedi 10 mars	: Beaumont — Marseille
Dimanche 11 mars	: Marseille Centre
Mercredi 14 mars	: Montélimar
Vendredi 16 mars	: Valence
Samedi 17 mars	: Lyon
Mardi 20 mars	: Alfortville
Mercredi 21 mars	: Arnouville-lès-Gonesse
Vendredi 23 mars	: Issy-les-Moulineaux

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍ. – Վաղգէն Մխրմէնեան 3000 Ֆր.:

⁂

ՊՈՒՐՏՕՆԷ. – Այտա Կաւլարեանց 1600 ֆրանք:

⁂

ՍԷՆ – ՄԱՆՏԷ. – Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Մուրատեան 1000 Ֆր. Թելերամայի յօդուածին առթիւ:

⁂

ՓՐՈՎԻՏԸՆՍ. – Խաչիկ Թէօլէօլեան 100 տոլար:

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Ֆրանսական Կարմիր Խաչը կը փնտռէ Միհրան Տէմիրճեանը, ծնած 1937-ի շուրջ Մարսէյլ: Ըստ վերջին տեղեկութեանց Մարսէյլ կը բնակի: Զինք կը փնտռէ իր ընտանիքի մէկ անդամը, Հայաստանէն:

Տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի հեռաձայնել Երկուշաբթիէն Ուրբաթ, ժամը 9–էն 13, եւ 14–էն 18

Հեռաձայն. –

01 – 44 – 43 – 12 – 60

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լուսածին Սանդիկեանի *մահուան առթիւ Ս. Մեսրոպ կրթարանի վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները. –*

Մուրատ Գարօղլու 200 Ֆր., Մեսրոպ Մէհթէրեան 300 Ֆր., Արսէն Գարեան 200 ֆրանք, Շահին Եչիլթէփէ, Մարտիրոս Գայան 100–ական Ֆր., Այլին Տօղանայ 300 Ֆր. Լէա Ընկերութիւն 500 Ֆր., Խաչիկ Թէզճան 200 Ֆր., Անդրանիկ Գարօն Աստուր Գարլան 100–ական Ֆր., Յարութիւն Եալչըն 200 Ֆր., Աննա Գըշըգըրըզեան 100 Ֆր., Զաքարիա Հազալմազ 300 Ֆր., Ժիրայր Գարակէօզ 200 ֆրանք, Ալեքսան Հազէրօղլու 500 Ֆր., Մուրատ Քէչիչօղլու 200 Ֆր., Արթիւր Պօղինած 500 Ֆր., Եդուարդ Ալթուն 100 ֆրանք, Հայ Արարատ 300 Ֆր., Արթիւր Թաշճը 200 Ֆր., Վիգէն Տէմիրճեան 100 ֆրանք, Կարապետ Օզտարըը 200 Ֆր., Արթին Տիչճի, Վարուժան Զէլիք 300–ական ֆրանք, Յովհաննէս Գարակէօզ 200 Ֆր., Մարտիկ Թօփմազճեան 100 ֆրանք, Խորէն Քէչիչեան, Գրիգոր Պարտազ 200–ական ֆրանք:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Վավա Խաչատուրեանի *եւ* Նուարդ Ասլանեանի (*Սէն – Շամոն*) *մահուան 16-րդ տարելիցներուն ի յիշատակ Տէր եւ Տիկին Կարօ Սարեան 600 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:*

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ԿԻՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԸ ՏԷՍԻՆԻ ՄԷՋ

Շաբաթ, Մարտ 10–ի երեկոյեան ժամը 8–ին, Տէսինի Հայ Մշակոյթի Տունը, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի մասնաճիւղի կազմակերպութեամբ:

Կը դասախօսեն Տաթեւ Վրդ. Յակոբեան, Տիկին Մարիճա Հալլաճեան եւ կը համադրէ Հիլտա Զօպոյեան:

Կ'երգեն Կոմիտաս եւ Կիլիկիա երգչախումբերը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի:

Աւարտին՝ հիւրասիրութիւն:

Մուտքը ազատ է:

Եկէ՛ք մասնակցելու այս բացառիկ երեկոյթին եւ յարգանք ընծայելու բոլոր կիներուն, մանաւա՛նդ հայ կիներուն:

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Հայաստանէն, երիտասարդ ուսանողուհի մը աշխատանք կը փնտռէ, գլխաւորաբար երախայի խնամք տանելու համար, կը տիրապետէ ռուսերէնի եւ ֆրանսերէնի:

Դիմել Գայեանէի՝ 06 18 13 94 09

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՍԷՆ–ԺԵՐՈՄ Ս. ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
Քարոզիչ՝
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՈՄՈՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 9
Քարոզիչ՝
ՍԱՐԳԻՍ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

UGAB-Marseille

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
Comité de MARSEILLE
La Section Féminine vous invite à un déjeuner
jeudi 8 mars à 12 heures 15
Après-midi musical
avec Mlle Vartouhie ABRAHAMIAN
(mezzo soprano)
accompagnée au piano par
Mme Juliette YILMAZIAN
P.A.F. 100 F

Réservation :
UGAB,
327, Bld Michelet, 13009 MARSEILLE
Tél. : 04 91 22 10 45
ou **Mme Hékimian**, Tél : 04 91 53 34 9

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ
Ի ԽՆԴԻՐ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

Վ Ա Ր Դ Ա Ն Ա Ն Ք

Թատերգութիւն երկու արարով – հայերէն
ֆրանսերէնի թարգմանուած Իսի–լէ–Մուլինոյի մէջ

Հեղինակ՝ Հովիւ ՄԱՐԿՈՍ ՎԷՔԻԼԵԱՆ
Պատչաճեցում եւ բեմադրութիւն՝ ՍԱՐԳԻՍ ՔԷՕՇԿԷՐԵԱՆ–ի

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Մարտ 8, ժամը 20.30–ին
Իսի–լէ–Մուլինոյի «Օտիթորիոմ»ին մէջ

Ծախսերու մասնակցութիւն՝ 50 Ֆր.

Տեղեկութեանց եւ տեղերը վերապահելու համար հեռաձայնել՝
— ԱԼՖՈՐՎԻԼ՝ 01. 48. 93. 99. 88
— ԻՍԻ–ԼԷ–ՄՈՒԼԻՆՕ՝ 01. 47. 36. 02. 50

11 MARS

MESSE NATIONALE DE REQUIEM

A LA MEMOIRE DES BIENFAITEURS
DE LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Grâce à leurs dons et legs, notre association poursuit depuis près de 80 ans son œuvre humanitaire, culturelle, éducative et sociale.

PARIS : Eglise Apostolique Arménienne — Rue Jean-Goujon, 75008 Paris. Messe suivie d'un Hokedjach à la M.C.A., 17, rue Bleue 75009 Paris (rés. CBAF : 01.48.24.46.57).

CENTRE FRANCE : **Vienne**: Chapelle St Théodore — Place St-Paul à Vienne Messe suivie d'un Hokedjach à la M.C.A., 9, rue du Cirque, 38200 Vienne. Prix du repas : 100 F (apéritif, vin et café compris). Inscription par téléphone au : 04.74.53.43.80 (de 14h à 19h) ou 04.74.85.29.75 (répondeur en cas d'absence).

Grenoble: Hokedjach à la Maison de la C.B.A.F., 40, avenue Ambroise Croizat à St-Martin d'Hères.

St-Maurice de Beynost/Lyon: Eglise Arménienne, 40, rue d'Arménie, 69003 Lyon. Hokedjach dans la salle de l'Eglise à l'Espace Garbis Manoukian (rés. M.C.A. : 04.78.26.28.71).

Vaulx en Velin/Décines: Eglise Arménienne, 6, rue du 24 Avril 1915 à Décines. Hokedjach à la M.C.A. : 15, rue du 24 Avril 1915 à Décines.
Valence: Eglise St-Sahak, 12, rue de la Cécile, 26000 Valence.

PACA : Cathédrale Apostolique Arménienne du Prado — Ave. du Prado, 13008 Marseille. Suivi d'un Madagh à la sortie de la Cathédrale.

Croix Bleue des Arméniens de France — 17, rue Bleue, 75009 PARIS

ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 4
DIMANCHE
4 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Թիւ 268

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ - Թիւ 20.116 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.116

ՔԱԼԷԻՏՈՍՔՈՓ

արուեստասէրի մը օրագրէն

ԳՐԻԳՈՐ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Յունուար 4 2001

ՄԵՐ ԹԱՂԸ

Միջօրէ: Ազատ եմ. կը պտըտիմ:

Մեր թաղը փոխուե՞ր է: Անո՞ւնն է միայն նոյնը՝ Սէն-Ժերմէն: Տարիներ առաջ քայլափոխի ունէիր գրատուն. հիմա՝, նորաձեւութեան անուանի տուներուն կրպակները: Իրաւ է թէ այդ չքեղօրէն յարդարուած ցուցադրարաններուն տեսքն ալ իւրովի գեղեցկութեան մը նրբութիւնը կը ցոլացնէ: Աղօտ է ցոլքը: Զուրին անոնք հոգիդ գրգռող, միտքդ մարակող տասնեակներով նոր հրատարակուած գիրքերուն հրապոյրը որոնք քեզ ներս կը հրաւիրէին: Մեր թաղը տգեղցեր է:

Ուրիշ էր. հասարակ հարուստ թաղի մըն է փոխակերպուեր: Արդի արուեստ պաշտպանող ցուցասրահներ կային սա՛ փողոցին երկայնքին: Դարձեր են ժամանակակիցին ծառայ: Լոյսերը մարեր, խամրեր են: Այդ անկիւնը դիմացի, կատղործ մը իր ձեռակերտ գործերը կը ներկայացնէր: Շապկագո՞րծ է հիմա:

Մեր թա՞ղն է այլափոխուեր, թէ՝ ես: Երկո՛ւքս ալ:

Գեղեցկութիւնս փնտռած՝ ներդաշնակ իրականութեան մը հաւասարակշռուած ձեւը չէ՞ որ իմ նայուածքովս պիտի կարենար բիւրեղանալ:

Անցնող քառասուն տարինե՞րն են որ գլխս յագեցած են դարձուցեր: Աներեւոյթ վտանգի մը մտավախութիւնը:

Ցեռմիջօրէ: Վերադառնամ ցուցասրահ: Մտածել տուող թաղ է դարձեր մերը: Միտքդ կրնայ սայթաքիլ:

Յունուար 5,
Սալ Ժան-Թրնուար, Պուա-Գոլոմպ

ԱԼՏՕ ՉԻՔՈԼԻՆԻ

Պատերազմէն անմիջապէս ետք քանի մը երիտասարդ դաշնակահարներ գրաւեցին փարիզեան բեմերը: Անոնցմէ էին Սամսոն Ֆրանսուա, Ալֆրէտ Պրէնտէլ, նաեւ Ալտօ Ջիքոլինի: Այս վերջինը երբ խլեց Մարկրիթ Լոն մրցման առաջին մրցանակը, իր տիեզերական գնացքը շուտով արագացաւ, շրջելով ամողաշար, նուագելով անուանի ղեկավարներուն ճըպոտին տակ: Նաեւ դասաւանդեց ու հասցուց լաւ մենակատարներ, ինչպէս Ագիգօ Էպլին:

Ունեցաւ, յետոյ, տկարութեան երկար շրջան մը, ստիպողաբար հեռանալով համերգներու շրջագիծէն:

Վերադարձած է բեմ դարձեալ:

Գեղեցիկ յայտագրով մը կը ներկայանար այս գիշեր մեզի Պուա-Գոլոմպի արուարձանիկ Ժան-Ռընուար սրահին մէջ, տրամադրելով նաեւ համերգին հասոյթը հայ կարօտեալ մանուկներուն: Անիրաւ պիտի ըլլար չյիշել այս կազմակերպչական աշխատանքին մէջ առիւծի բաժինը ստանձնող Ժիրայր Տէնանեանը որ տարիներէ ի վեր աշխուժօրէն կը շարունակէ իր անկիւնը, ժողովրդականացնել այս համերգներու շարքը:

Յայտագիրը կը սկսէր Պէթհովէնի հանրածանօթ մէկ սոնաթով որուն հէքեաթը կապուած կը մնայ իր առաջին չափերուն լուսնոյ լոյսով հեղինակուած ըլլալուն մէջ: Ցերեւրածոյ պատմութիւն, բայց որքա՜ն ըղձանոյշ երազներու աղբիւր:

Կարեւորը՝ ծանր կշռոյթով սկսող այդ առաջին մասին հոյակապ երաժշտական կերպընկալ տարողութիւնն է որ երազային աշխարհ մը կը փոխադրէ ունկնդիրը:

Որուն կը հետեւի մեղմիւ բայց կըշռութաւոր երկրորդ մասը, պատրաստելով փոթորկալից վերջին երրորդը:

Ջիքոլինի գեղեցկօրէն կրցաւ պատկերացնել այդ երեք մասերը, իրենց յատուկ մթնոլորտը ստեղծելով, վերջինին տալով հրաշէկ ժայթքումներ:

Յայտագիրը կը շարունակուէր Շոփէնի գործերէն շարքով մը, ինչպէս դժուարին միւշունչ Պարքառոլը ու պաճուճանք թելադրող զուարթ Թարանթէլը:

Յաջորդեցին փոլոնէզները՝ բերելով Շոփէնի ազգայնական զգացումներուն հաւաստիքը: Շքեղ կառուցուածք: Այս վերջիններուն մօտեցաւ հին ծանօթ էջեր վերադտած ըլլալու նման, որոնք երբեմն հապճեպ հանդիպումի մը տպաւորութիւնը ձգեցին:

Լաւագոյնը ունեցանք սակայն յայտագրին երկրորդ բաժնին մէջ: Ալպէնիցի զոյգ հատուածներուն՝ Իպերիայի հաւաքածոյէն:

Ու նամանաւանդ զգայացունց՝ Լիսթի խորհրդաւոր "Յուղարկաւորութեան" մեկնաբանութեան ընթացքին: Զուսպ, խոր, իմաստալից ու փառահեղ:

Ուրախալի վերադարձ. վստահելի մեկնաբան:

Յունուար 8,
Ունկնդրութիւն՝ ՍԷ.-ՏԷ.

ՄԱՐԹԱ ԱՐԿԷՐԻՉ

Նորութիւն. հրապարակ ելած է օրերս իր հին մէկ համերգին սալը՝ Ամսթերտամի Գոնցերթկեպով սրահին մէջ տրուած, 1978-ին: Հրաշէկ փաստաթուղթ մը: Կու տայ այդ տարիներու յանկարծաբուխ կատաղի խաղարկութեան տէր մեծ դաշնակահարուհիին բուն արուեստը: Վերին յուզումով տրուած էջեր: Անկեղծ թային: Ահա՛ իր Շումանը՝ երազային ու հրաբխային միանգամայն: Ու իր Ռաւէլը՝ նազելի: Անմոռանալի համերգէ մը մնացած երջանիկ ժամ մեզի համար:

Չէ կարելի անշուշտ բոլորը ունենալ. կան սակայն իրապէս բազմաթիւ նոր սալեր՝ լսուելու արժանի:

Շարթուան ընթացքին նշմարեցի Ռախմանինոֆի տասը ՍԷ.-ՏԷ.-ներով տրըւած ընդհանուր ստեղծագործութիւնը դաշնակի համար, Իտիլ Պիրէթի ու Սքարլաթիի քսան Սոնաթները՝ Սերժէյ Պապեանի կողմէ մեկնաբանուած: Գեղեցիկ հաւաքածոյ:

Յունուար 10, Սալ Կավօ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

Սալ Կավօ. վերանորոգուած սրահ մը որ ըստ պատմութեան դառած ըլլալ կը թուի իր նախնական երեւոյթը առկայծեալ գոյներով, շուրջ դար մը առաջ կառուցուած: Պատմական՝ նախ, հիւրասիրած ըլլալով քաններորդ դարու գրեթէ բոլոր անուանի արուեստագէտները, յետոյ՝ իր հայկական անցեալով մինչեւ վերջին շրջանը. բարուոքուած է մասամբ, սրահին ընդհանուր կազմաւորումը. զարգացած յատկապէս լատեսողական դրութիւնը: Այդ իսկ ուղղութեամբ դարձած է Փարիզի լաւագոյն մենահամերգի սրահը, իր հազար հարիւր աթոռներով:

Գիշերուան յայտագիրը յատկացուցած էր Մամիկոնեան Պախի ու Շոփէնի: Լսած էինք զինքը նոյն այս գործերուն մէջ, բայց կան նաեւ նոր ստեղծագործութիւններ, ինչպէս Շոփէնի չորրորդ պալլատը:

Հանդարտ բայց ինքնավստահ արագ քայլերով կը յառաջանայ ու երեք նշանակալից Պախի կարճ յօրինումներով յայտագիրը կը դնէ իր հունին մէջ:

Տպաւորիչ կը դարձնէ համերգին դըժուարին առաջին վայրկեանները, յետոյ իտալական քոնչէրթոյին փառաւոր մուտքով: Կրնաս յանձնել այլեւս երեւակայութիւնդ վեհ երաժշտութեան մը թաւալումին: Հաւատարիմ միջնորդն է որ կը ջանայ ամբողջական ճառագայթումովն իր փոխանցել գործը մեզի իր իսկ մեկնաբանութեամբ: Մամիկոնեան կու տայ զայն շռայլ ճառագայթումով:

Իտալական քոնչէրթոյին յաջորդող Պախ - Պուզոնիի Շաքոնին կատարման ընթացքին բան մ'աւելի յատակ կը դառնայ մեկնաբանին մօտեցումը ուր երգեհոնին վայել հզօր հնչականութիւններ կը ստեղծէ: Երբեմն կրնայ ան համապատասխան չըլլա՛լ ընկալուած սովորութեան: Բայց ի՞նչու համերգի սրահէն ներս մտնելէ առաջ չմոռնալ մեր հին տպաւորութիւնները, եւ նոր մեկնաբանութեան մը հրապոյրէն գրկուիլ, երբ ան երաժշտականօրէն ընդունելի ու գեղեցիկ է:

Երէկ գիշեր Պախ - Պուզոնիի Շաքոնը գլխ գրաւեց՝ կարծես երգեհոնի վրայ նըւագուած ըլլար. նոր հորիզոն բնորոշեց գործին: Ուշագրաւ էր իր խաղին մէջ այլազան գոյներ դրոշմելու կամքը: Մանաւանդ Շոփէնի գործերուն մեկնաբանութեան ընթացքին: Վեց էթիւտներով կը սկսէր երկրորդ մասը յայտագրին, ընտրուած՝ առաջին եւ երկրորդ տետրակներէն, որոնց յաջորդեց չորրորդ պալլատը, երգահանին ամենախորունկ ստեղծագործութիւններէն մին:

Կարենալ տալու համար բուն ոգին, արհեստավարժութիւնը բաւ չէ: Վարդան Մամիկոնեանի մօտեցումը դասական ու հրահրող է միանգամայն:

Գունագեղ այս յայտագիրը կու գար վերջացնել ան Շոփէնի Անտանթէ սփիանաթօ եւ Փոլոնէզով զորս տուաւ ամենավառ տրամադրութեամբ, յատկապէս նշելով անոր օրօրուն թէ կշռութաւոր շողշողուն դիմագիծը:

Կար անշուշտ կրկնութիւններու բաժինը որ իրաւամբ պսակեց Մամիկոնեանի սպասուած մենահամերգը: Նախ Արամ Խաչատրեանի կրակոտ Թոքաթան, որուն յաջորդեց Տէպիւսիի Խաթամփներէն «Փակոտ»ի էջը, որ փափկանկատութիւնը ունեցաւ անդարձ բաժնուող քննադատ Փիէր Փըթիի յիշատակին ձօնելու: Վերջացնելու համար այս երրորդ բաժինն ալ Լիսթի «Լա Քամփանէլլա» էթիւտով, դժուար գերազանցելի երաժշտական մեկնաբանութեամբ, ուր ահա՛ խտացած էր գործին մարմինն ու ոգին:

Բաժնուեցանք սրահէն այն հաստատ համոզումով թէ Մամիկոնեան հասած է այլեւս այն փափուկ հանգրուանին ուր կարելի է սպասել իրմէ նոր նուաճումներ: Քանի մէկտեղուած են իր մէջ բոլոր դժուարութիւնները արուեստագէտի տապարէզին՝ յաղթահարելու մարդկային թէ երաժշտական ուժն ու փորձառութիւնը:

Յունուար 19

ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼԻ ԾՐԱԳԻՐ

Երէկ առաւօտ, օրէնքի մարդիկ եկան ցուցասրահ ու արձանագրեցին մի առ մի իր բոլոր գործերը, ընտանիքին ներկայութեան: Տխուր տեսարան: Անձայն հեռացայ:

Երբ անդարձ կը բաժնուէր մեզմէ Նոյեմբերի առաջին օրերուն Ժորժ Ռոհնէր քառասուն տարուան գործակցութենէ մը ետք մտերիմ բարեկամութեան առընթեր, այնպէս թուեցաւ ինծի թէ չեղեալ է ու անիրականանալի միասին ծրագրած մեր բոլոր ցուցահանդէսներուն իրագործումը:

Այսօր ինչո՞ւ հակառակն է որ կը խորհիմ: Ունիմ անզիջող փափաքը զանոնք իրականացնելու առանց նկատի առնելու կուտակուող յաւելեալ դժուարութիւնները: Պարտականութի՞ւն թէ գրաւ: Երկո՛ւքն ալ: Ու առաջին հերթին յետահայեաց մը իր «Մերկեր»ով: Նախասիրած նիւթերէն էր Մեռեալ Բնութիւններուն զուգահեռ: Ռոհնէրի Մերկը գրգռիչ հանգամանքներէ զերծ է: Գիծերու ներդաշնակութիւնն էր փնտռածը ու ամենանուրբ գիրքերու մէջ իսկ իր նախատիպին արտայայտութիւնը հանգամանօրէն յարդանք կը պարտադրէ մարմնին: Սէր կը թելադրէ: Յուզում կը յառաջացնէ: Արուեստի գործը կը սիրցնէ անոր բոլորանուէր ճառագայթումներ նուիրելով: Ուրեմն՝ «Մերկեր»ուն յետահայեաց ցուցահանդէսը ... Մայիսին: Սիրած ամիսը երբ կը բաժնուէր Փարիզէն: Արձակուրդ:

Յունուար 20,
Թէաթր տը լ'Էօվր

ԳԱԶԱՆԸ ԼՈՒՍՆԻ ՎՐԱՅ

Ամէն Հայ կրնայ հարց տալ տեսնելէ ետք «Գազանը լուսնի վրայ» թատերախաղը՝ թէ իր հոգիէն ներս ալ երբեմն արթնցող վիրաւոր գազան մը չկա՞յ:

Անվերապահօրէն յանձնարարելի այս խելաբերող թատերգութիւնը ուրիշ հարցում մըն ալ ուրուագծեց մտքիս մէջ:

Զարմանալի՞ է որ օտար թատերագիրը աւելի ազդու ձեւով մը կարենայ պատկերացնել արուեստով ու մանաւանդ սըրամտօրէն ահաւոր տրամին հոգեկան բարդ կողմերը:

Ցեղասպանութիւնը մեզի՝ Հայերուս համար ունի բազմատեսակ զգացումներու խուրձը ինքն իր մէջ խայթոցներով կծկծուած: Դպչիս կը տարածուի: Ո՛ր կողմը դարձնես կ'արիւնէ: Մինչեւ իսկ ազգային խորհրդարանի մը կողմէ տըրուած սփոփարար դրական որոշումը: Թարախոտ է վէրքը:

Օտարը պատուաստուած է ու կրնայ պայքարիլ նեխած արիւնին գործած աւերին դէմ:

Ցիշեցնելու համար անդարմանալի կորուստը, ընտանիքին հաւաքական լուսանկարը լաւագոյն փաստն է: Անձնական փորձառութիւնս ալ նոյնը կը թելադրէ: Չեմ ճանչցած մեծ-հայրերս: Կորսուած են: 1915-ին: Իրենց նկարները ցոյց կու տամ թոռներուս: Միտքս կը տանջեն: Չեմ ալ կրնար արտայայտուիլ երկարօ-

(Շար.ը Դ. էջ)

1700ème ANNIVERSAIRE :

pour un éveil renouvelé à l'arménité

Nous y sommes bientôt au 1700ème anniversaire ! Soit dix sept siècles que le peuple arménien s'est fait chrétien et qu'il défend vaillament sa chrétienté. Avec pour fers de lance sa foi et son Eglise autocéphale dont l'affirmation, jointe celle-ci à la découverte de l'alphabet par un moine, s'est portée garante de la pérennité du Peuple. Et ce en dépit des occupations étrangères et hostiles qui se sont succédé. Cette Eglise unique au monde s'est portée garante de sa langue et de sa culture surtout. Cet héritage se perpétue aujourd'hui.

Qu'il soit né en Arménie actuelle, ou sur les terres de sa diaspora, l'Arménien avant tout **appartient à son Eglise** qu'il continue à faire vivre, forte d'une extraordinaire tradition demeurée inaltérée, et que rappelle parfois une pierre plus que millénaire. C'est dans cette pierre khatchkar, dans son Eglise que l'Arménien s'est réfugié, qu'il a écrit son histoire, qu'il s'est mis à identifier sa terre, son pays, sa culture, son rêve. Une culture de naissance sacrée, avec pour Pères St Grégoire l'Illuminateur, puis St Sahag et St Mesrob, pour l'invention et l'établissement de l'alphabet. Cet alphabet qui permettra désormais de remplacer par l'arménien les langues étrangères en usage dans l'administration et la liturgie.

Naissance d'une identité originale

Il vaut la peine de rappeler ici que cette affirmation de l'identité nationale culminera dans la bataille d'Avaraïr en 451, opposant la puissante armée perse aux troupes arméniennes conduites par Vartan Mamikonian, canonisé lui aussi. Les Arméniens seront battus mais leur héroïsme dissuadera les Perses d'imposer la religion mazdéenne. Or cette valeureuse bataille est une influence capitale dans le cours de l'histoire des Arméniens. En effet, elle les empêcha de participer au Concile de Chalcédoine sous l'égide de Byzance, dont les décisions quant à la vraie nature du Christ ne seront pas reprises par nos Arméniens, ce qui les fera ranger désormais dans le camp des «non chalcédoniens». Ainsi à Avaraïr, si les Arméniens se sont élevés contre le Paganisme, par leur non présence à Chalcédoine, ils affirmaient un peu plus leur identité originale au sein du monde, chrétien cette fois-ci. Ce qui leur assura d'indéniables atouts pour se démarquer définitivement des autres puissances qui les entouraient et les convoitaient.

D'ascendance sacrée donc, ce précieux héritage a investi tout naturellement son peuple d'une vocation particulière. Il allait lui permettre de devenir le **dépositaire d'une culture universelle**, et d'en devenir aussi un important agent. Que l'on se souvienne ici que la langue arménienne est la cinquième langue biblique, après l'hébreu, l'araméen, le grec et le latin devançant le syriaque, et que la traduction arménienne de la Bible est aussi appelée par les exégètes la **Reine des Traductions** pour sa beauté et sa fidélité inégalée aux textes manuscrits les plus anciens de la Septante. Par ailleurs c'est à leur traduction précoce en arménien classique (krapar) que l'on doit d'avoir pu retrouver de nombreux manuscrits religieux, littéraires, scientifiques ou d'histoire, écrits à l'origine en grec et en syriaque. De l'avis des spécialistes, la connaissance de l'arménien classique est indispensable aux linguistes, archéologues, historiens, médecins etc. afin d'exploiter des manuscrits uniques au monde, et ce d'autant plus que le krapar est réputé pour être une langue particulièrement fidèle à l'original et dénué des remaniements successifs qui souvent entachent les autres traductions.

La culture pour patrie

Aujourd'hui donc nous fêtons 1700 ans d'histoire chrétienne, mais avec à la clef un pays qui vient à peine de naître et déjà exsangue. Ses flux poignants et inextinguibles d'émigration sont venus grossir les communautés diasporiques, elles-mêmes souvent confrontées à de sérieux problèmes de gestion économique. Le pays nouvellement indépendant qui aurait pu servir de référence à la nation éparpillée par des siècles d'histoire, est en faillite. Mais pas la culture. A travers la diaspora, la Nation continue comme avant, œuvrant dans le respect et la mémoire de ses pères. Un peu comme si le peuple arménien était «condamné» à réélire inexorablement sa culture pour patrie, avec son Eglise pour guide et pour rempart. C'est peut-être aussi l'image que doit en retenir le petit Arménien au Moyen Orient qui durant ses études se partage entre l'école d'une part, et puis l'église située souvent juste à côté.

«Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»

traduisait Mesrob Machtots dans les Proverbes de la Bible (Connaître la sagesse et discipline, pénétrer les discours profonds, acquérir une instruction éclairée...). Dans le respect de cette profonde sagesse biblique, aujourd'hui plus que jamais, il appartient à la diaspora de perpétuer notre culture, d'éduquer surtout et préparer les jeunes générations d'Arméniens à assumer leurs responsabalités de demain. Qu'il s'agisse de la communauté elle-même ou encore du pays d'adoption au sein duquel l'école arménienne joue un rôle important d'intégration. Cette priorité, le Service des Comunautés arméniennes (SCA) de la Fondation C. Gulbenkian en a fait sa priorité absolue, avec à la clef, l'appui à 150 écoles arméniennes réparties à travers le monde. Les trois pays Syrie, Liban et Turquie à eux seuls abritent les deux tiers (97) de ces écoles, regroupant une population d'environ 25.000 petits écoliers bénéficiaires.

Une action spéciale Fondation Gulbenkian

Cette activité essentielle pour la Fondation Gulbenkian passe bien-sûr par l'octroi de bourses scolaires. Mais pas seulement. L'appui logistique est capital pour permettre aux institutions de se fournir en équipements modernes appropriés, qu'il s'agisse de laboratoires scientifiques, technologiques, de langues ou encore informatiques. A ce propos —1700ème oblige!— est lancée actuellement une action spéciale Ordinateurs aux écoles arméniennes du Moyen Orient, action portant sur une distribution de quelque 500 appareils de haute technologie et qui devraient permettre aux institutions bénéficiaires de s'adapter et répondre rapidement aux nouveaux programmes et méthodologies qu'imposent les ministères nationaux d'éducation.

Toujours dans la ligne de l'équipement scolaire que soutient le SCA, le manque de manuels scolaires adaptés et modernes se fait de plus en plus sentir. Et la question n'est pas simple. Quand en plus des règles à suivre en matière de programmes nationaux, les écoles arméniennes doivent elles-mêmes observer certaines consignes de la part de l'entité religieuse dont elles dépendent, ou encore de la part du courant d'idée auquel elles obéissent, il est certain que l'uniformisation des manuels se référant à l'histoire et à la culture arméniennes peut poser problème. A l'heure actuelle, il n'existe malheureusement encore aucun consensus pour l'élaboration de livres arméniens d'histoire, de littérature ou de culture générale. Sans parler des différences linguistiques entre l'arménien parlé en Arménie et celui parlé en diaspora. Aussi la sortie d'un nouveau manuel pédagogique procède-t-il souvent d'un long parcours d'embûches auxquelles reste encore à associer sa diffusion.

L'aide à la reconstruction figure aussi dans l'éventail des aides fournies par la Fondation. Les pays du Moyen Orient bien-sûr en sont les premiers bénéficiaires. Ce qui se comprend aisément quand on sait que ces pays sont les plus pauvres de la diaspora, qu'ils ont derrière eux un lourd héritage de dommage dus à la guerre, qu'ils abritent les plus gros contingents arméniens de la diaspora, et surtout qu'ils se montrent les plus dynamiques dans leurs efforts de maintien de la langue et de la culture arméniennes.Aussi pratiquement toutes les institutions éducatives arméniennes de Syrie, Liban et Turquie ont bénéficié des programmes de reconstruction de la Fondation Gulbenkian. Ce qui donne en chiffres, et pour ces trois dernières années seulement, plus de 3.682.000 USD à l'exclusion de toutes autres aides réalisées dans d'autres pays de la diaspora.

Bien sûr les écoles arméniennes ne sont pas les seuls canaux de transmission de la culture arménienne qui soient accompagnées par le SCA. Celles-ci occupent à peu près la moitié de son budget. Evoquons rapidement ici son programme de Bourses universitaires, celui destiné aux étudiants séminaristes, son programme de bourses pédagogiques et de recherches scientifiques, son programme d'Editions et celui consacré à la Science. Autant d'aspects qui permettent de mesurer et d'apprécier de près la valeur, les réalités, et l'impact du monde arménien pour la pérennité de sa diaspora. Et par là même l'enjeu essentiel de la langue arménienne, incomparable véhicule du passé, transport indispensable pour l'épanouissement et la pérennité de la diaspora, aussi nécessaire que le sang l'est à la transmission de la vie. Alors à l'aube de ce 1700ème anniversaire, nous formulerons un ardent appel à toutes nos communautés, un appel en forme de vœu : Que vive l'arménité, que se transmette, s'enrichisse et se perpétue la langue arménienne !

ASTRIG TCHAMKERTEN

Lisbonne

ՓԱՐԻԶ 2001

Երկու չքեղ աւազան
Մին ոսկեզօծ վերանորոգ զարդարուն
Միւսը հագած ժանգն ու երանգն անցած գացած դարերուն.

Ցայտաղբիւրէն – նայեատներու գրկած մեծղի ծածանններու թերանէն
Ջուրն հեւ ի հեւ կը հոսի
Ծաղիկ ծաղիկ կը ժայթքի
Կը թափթփի կը կաթկթի բաժակաձեւ սահանքներու եզերքէն
Մէկը կարծես կարկաչանքով թախծալի
Միւսը զուարթ գլգլանքով ցնծագին –
Բայց յայտնի չէ թէ ո՞ր մէկն է...

Ով որ մէկուն եւ կամ միւսին մօտենայ
Կը կարծէ թէ ա՛յդ մէկն է որ կը հեծկլտայ՝ ողբագին
Եւ միւսն է որ հեռուէն
Կը քրքջայ ու կ'երգէ –
Թէպէտ ընդհուպ կը կորսուին երկուքն ալ
Այդ ընդարձակ հրապարակի ժխորին մէջ մշտակայ
որ կը ծածկէ անխնայ
Յաղթանակի աղաղակն ալ՝ ինչպէս լացը անձկալի.

Առեղծուածն այս տարօրէն
Գուցէ միայն
Դարակուտակ իմաստութեամբ ծանրացած
Քարակոթողը կը գիտնայ՝ կանգնած անշեղ անհերեր
Սլաքին պէս այն կշիռքին վիթխարի
Որուն երկու նժարներն են աւազանները հսկայ.

Ան կ'ունկնդրէ երկու կողմին
Ու կը կշռէ մէկուն ծիծաղն ու միւսին
խորաթափանց տրտմութիւնը հաւասար
Եւ ոսկեփայլ սուր ծայրով
Կ'արձանանայ դարձանիւի մերթ մթագնող
ատեն ատեն արեւաշող փայլատակող աչքին դէմ
Որուն ձգած շուքը անյայտ թէ նիզակի պէս հաստատ
Կը սաւառնի ուղիղ գծով պողոտայէն մեծափառ
Կը հանդիպի յաւերժական կրակին
Պահ մ'անոր հետ կ'արծարծի
Ու շիկացած
Կ'անցնի կ'երթայ Կամարէն:

ԶԱՐԵՀ ԽՐԱԽՈՒՆԻ

Յունուար 26, 2001

ԵՐԿՐՈՐԴ ՓՈՒՆՋ ՆԱՄԱԿՆԵՐՈՒ ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐԷՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

Saint-Raphaël, 5 Փետրուար 1970

Սիրելի Գրիգոր Քէօսէեան,

Լա՛ւ մտածեր ես ինծի ղրկելով «Արարատ Գրական»ի քու չահեկան պատասխանդ[1]: Ան գրուած է ուշադիր խնամքով եւ հմտութեամբ, առանց կամահաճութեան եւ աւելորդաբանութեան (remplissage): Չը կրցայ զսպել ժպիտս, երբ դուն յիշելէ վերջ Հայ Թատրոնի հիմնադրութեան երկու հազարամեակը եւ երեւանեան շքեղ տօնախմբութիւնները, կը համարձակիս ըսել թէ ան երկու հազարամեայ պարապութիւն մըն է...: Ճշմարտութիւնը ա՛յդ է արդարեւ, բայց զայն հրապարակել ազգային ինքնաբաւութեան գլխիչ ոլորտներուն մէջ, կը պահանջէ քաջարիկ ազատախօսութիւն: Ուրիշ գրագէտ բարեկամ մը (պոլսեցին կ'աւելցնէ՝ քեզմէ աղէկ չըլլայ) սապէս կ'արտայայտուի մեր լեզուի մասին: «Պէտք է ի վերջոյ գիտնալ, թէ ո՛ր աստիճան անկատար գործիք մըն է մեր ոսկեղէնիկը, մեծաքանչը, եւ դեռ չեմ գիտեր ինչը: Բայց յանցանքը իրը չէ, ըլլալով յետամնաց քաղաքակրթութեան մը գործիքը»:

Բարեբախտաբար ես չեմ այս բաները ըսողը: Կը բաւէ՛ որքան գիս հռչակեցին իբրեւ մէկը որ ազգային նուիրականութիւնները կ'անգոսնէ:

Ամբողջութեամբ կը բաժնեմ քու դատաստանդ, մեր չորս թատերագիրներուն մասին– Սունդուկեան, Շանթ, Պարոնեան եւ Շիրվանզադէ: Այդ կեդրոնական բաժինէն առաջ եւ վերջ գրուած զոյգ հատուածները, գրութեան կու տան ամբողջական ակնարկի մը կատարելութիւնը: Ինչ որ ամէնէն աւելի կը սիրեմ եւ կը գնահատեմ, ան ալ քու կոկիկ եւ ճշգրիտ լեզուն է: Կը խորհիմ որ լաւ կ'ընես եթէ այս կարգի էջերդ վերապահես գրական հանդէսներու:

Հայ Երուսաղէմը Թարախոտ վէրք մըն է որ դեռ երկար պիտի «բանի»: Կը յիշես կարմիր Տետրակներու ոստիկանապետը, որ կ'ըսէր թէ մեր կոտորուած կղերին մէջ կային այնպիսիներ որ սուրբ չէին: Ինչ որ բացատրելի էր Թուրքի եաթաղանին տակ, եթէ ոչ ներելի, պէտք է ըլլայ կրկնապէս դատապարտելի այսօր:

(Հակառակ նամակները իրենց ամբողջական հարազատութեամբ հրատարակելու մեր հիմնական մօտեցումին՝ հոս առժամաբար զանց կ'առնենք պարբերութիւն մը, խնայելու համար որոշ դիւրազգածութիւններ: Գ.Ք.):

Փարիզէն ինծի կը հաղորդեն թէ Երեւանի գր. շրջանակները գիս կը քննադատեն անսովոր բարկութեամբ, չըսելու համար մոլուցքով: Անոնք հիմնուեր են իմ մէկ հին գրութեան վրայ, գիս դատապարտելու համար: Ինքզինքիս պիտի չը թոյլատրեմ հետեւիլ իրենց օրինակին եւ ձեռք առնել իրենց այն հին գրութիւնները, որ գիս կը կոչէին Պոլսուինի[2] գործակալ եւ պոռնկագիր:

Խնդրոյ առարկայ յօդուածը[3] գրուած է աւելի քան երեսուն տարի առաջ, Ռամկավար Ապագայի մէջ, իր խմբագիր Հրաչ Երուանդի[4] խնդրանքով: Անպիտան Սփիւռքը հրատարակեր է զայն, իբրեւ մեծարժէք գրութիւն (հեռո՛ւ էր մեծարժէք ըլլալէ) առանց տարրական մեկնութեան եւ ճշգումի, եւ նոյնը կ'ընէր Յառաջ: Չէի կրնար երեւակայել որ յուսուր պատշաճի յօդուած մը, ի պատիւ Կոմիտասի, գլխու փորձանք պիտի հասցնէր այնքան տարի վերջ: Ստեղծուած աղմուկը գիս զարմեցուց եւ վիրաւորեց:

Քոյդ՝ սիրով

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

---

5 Փետր. 1971

Սիրելի Գրիգոր Քէօսէեան,

Քեզի գրած ըլլալով տարեվերջի տօներուն, կը զարմանամ որ չես ստացած գիրս: Մոռացումի հարց չի կրնար ըլլալ, այլ կորուստի:

Լուսանկարի անձը, որ կանգնած կը մնայ Թէքէեանի կողքին, կը կոչուի Առաքել Զաքրեան, այժմ վախճանած: Ֆրանսահպատակ եւ քիմիագէտ, ան կը գործէ Sorbonne–ի մէկ laboratoire–ին մէջ: Որբահաւաքութեամբ զբաղած է Պոլիս, Զինադադարի օրերուն, եւ միշտ գտնուած Ռամկավար – Բարեգործական շրջանակին մէջ: Հաւատացեալ հայասէր մըն էր, եւ պատահաբար կ'աշխատակցէր Ապագայի, գիտ. յօդուածներով:

Ոսկիէ կշիռը[5] կը թուի գտած ըլլալ բացառիկ ընդունելութիւն, եթէ հիմնուինք արտատպումներու թիւին վրայ: Զարմանալի կը գտնեմ միայն, որ Ռամկավար մամուլը (Զարթօնք եւ Պայքար) որուն համար correction–ը (ուղղամտութիւնը) արհամարհելի զգացում մը չէ, կը մերժէ յիշել իր աղբիւրը, այսինքն Յառաջը, երբ գիս կ'արտատպէ: Արժէքներու ճանաչումը, զինակիցներու կողմէ, միշտ ուրախանալի երեւոյթ է. բայց երբ ճանաչումը կը կատարուի մամուլի մը կողմանէ որուն դէմ Թէքէեան միշտ նիզակ ճօճած է, այդ ճանաչումը կ'ըլլայ այլապէս կարեւոր: Ան տեսակ մը յաղթանակ է, հակառակորդին դէմ տարուած: Ոչ մէկ դաշնակցական թերթ բացառիկ թիւ չը յատկացուց մեր սիրելի Թէքէեանին, ինչպէս ըրաւ Յառաջ, քիչ մը իմ միջամտութեան շնորհիւ:

Սիրով ընդառաջ պիտի երթայի Շիրակ Հրատարակչականի փափաքին, եթէ Արփիկ Միսաքեան արդէն իսկ ձեռնարկած չըլլար Նահանջի եւ Յարալէզներու վերհրատարակութեան: Ան կը փափաքի որ Փարիզ երթամ քանի մը օրով, տպագրութեան եւ յարակից միւս խնդիրները որոշելու համար, բայց յանձնարարելի չէ ճամբորդել այս եղանակին: Իրաւ է թէ մեր côte–ը կը խայտայ ծաղկած mimosas–ներով, բայց կլիման այլապէ՛ս դաժան է Փարիզի մէջ: Պէտք է սպասել նպաստաւոր օրերու վերադարձին, կարենալ ճամբորդելու համար:

Ջերմապէս կը սեղմեմ ձեռքդ:

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

Saint-Raphaël, 21 Օգոստոս 1971

Սիրելի Գրիգոր Քէօսէեան,

Պիտի չզարմանաս եթէ ըսեմ, թէ Արփիկին ուղղած քու ամէն մէկ նամակդ իր հաւատարիմ արձագանգը կը գտնէ իմ մօտս, եւ հին կապը, մտքի եւ սիրտի կապը կը մնայ բաբախուն, նոյնիսկ եթէ մենք երկուքս անձնապէս չգիտենք իրարու: Իր օրին լսեցի թէ գոհունակութեամբ ընդունած ես Յառաջի իմ վերջին գրութիւններս: Աւելի եւս զգացուեցայ, երբ կարդացի այն խանդավառ եւ սիրառեղ յօդուածը, զոր նուիրած էիր Յարալէզներու նոր տպագրութեան: Կ'ուզէի լսել քեզ: Խօսքդ գիս յուզեց: Որքա՞ն արդար ես երբ կ'ըսես թէ նոր բան կարելի չէ յաւելուլ այն բոլորին վրայ, որ արդէն գրուած է իմ մասիս: Նորին յայտնութիւնը միշտ հաւանական է, երբ մարդ գրականութիւնը կ'ապրի ներսէն, ինչպէս որ դուն կ'ապրիս: Բայց նոյնիսկ երբ ընդունինք նորութեան անկարելիութիւնը, այդ պարագային կը մնայ գրախօսին ըսելու կերպը: Քու ըսելակերպդ ես պիտի նմանցնեմ այն կենարար ջերմութեան զոր մենք կ'ապրինք, երբ մօտէն կ'անցնի երկարաձիգ բոց մը, անտեսանելի՝ այլ նաեւ չառաչուն:

Լա՛ւ ըրած ես մատդ դնելով սրամտութեան եւ «չարաճճիութեան» վրայ, բաներ՝ որ շատ անգամ անտես կ'առնուին մեր գրախօսողներու կողմէ: Հայ գրականութիւնը, ուր այնքան մեծ տեղ կը գրաւեն հռետորութիւնն ու sentimentalisme–ը դժուար կը հանդուրժէ հիւմուրին: Այս առթիւ ըսեմ, որ ունէի շատ սրամիտ մայր մը: Ան կը սիրէր իր սլաքներուն տակ առնել իր կրտսեր եղբայրը, Թէոդիկը, ինչպէս մայր կատուն կը խաղայ իր ձագին հետ, գորովով:

Կը սեղմեմ ձեռքդ ջերմապէս

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

---

7 Յունիս 1972

Սիրելի Գ. Քէօսէեան,

Մինչ դեռ դուն կը մնայիր լուռ, ես կ'երթայի քու լուրերդ քաղել մամուլէն, շնորհիւ գրութիւններուդ, ինչպէս նաեւ Փարիզէն, ուր դժբախտ ունկնդիրը եղած էիր բանախօսի մը յոգնեցուցիչ թոթովանքին:

Իմ քննադատութիւններս, ոմանց համար, ոչ բաւական է եւ ոչ ալ համոզիչ: Լա՛ւ է որ մարդ անձամբ հաստատէ Փարիզի մտաւորական վիճակին ողբալի անկումը:

Երեւակայէ որ երեք օր առաջ, այսինքն Կիրակի, հայկական յայտագիր մը կար TV–էն, ուր այց մը կը տրուէր Բարեգործականի գրադարանին (11, Square Alboni): Խօսք տուին եպիսկոպոսի մը եւ երկու աշխարհականներ արտայայտուեցան այնպի՛սի նախնական ֆրանսերէնով եւ օտարոտի շեշտով, որ կարելի չէր չունենալ ամօթի զգացում: Ինչպէ՞ս չափսոսալ, երբ գիտենք թէ մենք մեր մէջ կը հաշուենք տասնեակ հազարներով bacheliers–ներ (Պաքալօրէա ունեցող – Երկրորդական վարժարանէ ուսումնաւարտ), համալսարանականներ եւ պետական պաշտօնեաներ (préfet, gouverneurs de colonies, maire, conseillers municipaux) (գաւառապետ, գաղթավայրերու կառավարիչ, քաղաքապետ, քաղաքապետական խորհրդական): Ես ինծի ըսի, որ Պէրպէրեանի մեր ուսուցիչը (ֆրանսերէնի) որ ոտք իսկ չէր դրած Ֆրանսա, զմեզ պիտի հանէր աւելի ճերմակերես, քան թէ մեր չնաշխարհիկ Ֆրանսահայերը:

Կը շնորհաւորեմ քեզ եւ քու ընկերներդ, որ յաջողեցաք վերակենդանացնել Շիրակը: Համարը հարուստ էր իր բովանդակութեամբ: Սփիւռքի վերջին թիւը, զոր ստացած էի Յառաջի խողովակով, կը պարունակէր իմ մէկ գրութիւնս, 1937–ին տպուած Ապագայի մէջ: Զիս մասնաւորաբար ապշեցուց գրութեան վերեւ զետեղուած chapeau–ն (գլխանցը): Այսչափը ըսեմ, որ իմ յօդուածներուս ճակատագիրը գիս կը թողու անտարբեր:

Եթէ չես գիտեր՝ ըսեմ, որ Ազատն Կոմիտասի միջադէպէն վերջ Երեւան արմատապէս խզած էր ամէն յարաբերութիւն ինծի հետ, վերէն արձակուած կարգախօսի մը հպատակելով: Բայց թաւալող ժամանակը շա՛տ բան կը փոխէ: Ատենէ մը ի վեր կը ստանամ, երիտասարդ գրիչներէ, իրենց հրատարակութիւնը. խանդագին եւ հիացական տողերով:

Յառաջին տուի պատմուածք մը, Բոցը Միմիայն, զոր կարդացած պէտք է ըլլաս ցայսօր: Հակառակ խմբագրութեան տրուած հոգածութեան, բնագիրը տուժած է տեղ–տեղ, տպագրական սխալներու հետեւանքով:

Տաժանելի ձմեռէ մը վերջ, այժմ արեւ կը ծծեմ, թէեւ միշտ մնալով վատոյժ: Դուրս կ'ելլեմ երեկոյեան ժամերուն, 18–էն 19, կ'իջնամ մինչեւ ծովափ, իմ անձնական սրունքներով, բայց վերադարձը կը կատարուի auto–ով: Ինծի կը խնայուի ցից զառիթափին հեւքը:

Saint-Raphaël, 22 Հոկտեմբեր 1973

Սիրելի Գրիգոր Քէօսէեան,

Ուրախութեամբ ստացայ նամակդ, ուր առողջութեան ջերմ մաղթանքներ կ'ընես ինծի, 70–ամեակիս առթիւ: Տարեդարձ, կը գրես 10 Հոկտ. Թուակիրովդ, երբ օր վերջ պիտի նշուի: Կարծեմ շփոթութեան մէջ ես: Ես ծնած եմ 3 Օգոստոսին:

Պիտի չկրնայի փոխադարձել ողջոյնդ, եթէ գրած ըլլայիր Օգոստոս ամսուն, որովհետեւ նորանոր եւ աննախընթաց փոթորիկներու մէջ կորսուած էի, իմ անձնական հիւանդութիւններուս պատճառաւ: Զիս փոխադրեցին տեղւոյն հիւանդանոցը եւ վերջն ալ փարիզեան դարմանատուն մը: Արփիկը կատարեց, այս առթիւ, նախախնամական դեր: Աճապարեց գալ Saint-Raphaël, օդանաւային ճամբով, եւ զիս տարաւ Փարիզ, եւ յանձնեց անուանի մասնագէտներու խնամքին: Հոն ալ սակայն չկրցան նշանակելի դարման մը գտնել, յառաջացած տարիքիս պատճառաւ եւ զիս վերադարձուցին ծերանոց:

Պատճառը՝ ա՛ն էր որ կորսնցուցած էի սրունքներուս այն սակաւ ուժն ու զօրութիւնը որ ինծի կը թոյլատրէին քալել: Այժմ կրնամ շրջագայիլ սենեակիս չորս պատերուն միջեւ եւ երբեմն ալ պարտէզը, բայց ո՛չ աւելի հեռուն:

Կը փափաքիմ որ այս բաները քեզի պահես եւ չի տարածես շրջապատիդ մէջ: Բնա՛ւ չեմ սիրեր որ օտարներ լսեն եւ կրկնեն իմ դժբախտութիւններուս անվերջանալի եւ տաղտկալի յանկերգը, որ պիտի յոգնեցնէ ամէնէն բարեսիրտ համակիրներս անգամ: Ես պէտք ունիմ գերեզմանի վերջնական ննջին եւ ոչ թէ օտարներու կարեկցութեան:

Գոհունակութեամբ կարդացի այն ազնիւ տողերը զորս յատկացուցած էիր Կրակը կողքիսին: Սա ալ ըսեմ որ դո՛ւն եղար այն գլխաւոր գրիչը որ արտայայտուեցաւ Կրակի մասին: Մամուլը, նոյնիսկ գրական կոչուած մամուլը լռութիւն պահեց Սփիւռքի մէջ թէ Հայաստանի: Բայց նախընտրելի էր այս պարագան: Ես աչքի փուշ եմ այսօր, ինչպէս որ էի երէկ:

Սիրով կը սեղմեմ ձեռքդ, մաղթելով որ զիրար կրկին տեսնելու բախտը ունենանք:

ՇԱՀՆՈՒՐ

---

(1) Պատասխան՝ «Հայ թատերագրութեան մասին հարցարան»ին, որ ներկայացուած էր Պէյրութի Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան պաշտօնաթերթ «Արարատ» օրաթերթի Գրական Բաժնին կողմէ (24 Յունուար, 1970): «Ազգային ինքնաբաւութեան գլխիչ ոլորտներուն մէջ»ը, որուն կ'ակնարկէ Շահնուր, կը վերաբերի Երեւանի մէջ Հայ Թատրոնի Երկու Հազարամեակի տօնախմբութիւններուն:

(2) Սթէնլի Պոլտուին, բազմիցս վարած Անգլիոյ վարչապետական պաշտօնը: վերջին անգամ՝ 1935 – 37 թուականներուն: Շահնուրի բաշխուած «պատուական» տիտղոսներուն մէջ եթէ «պոռնկագիր»ը նորութիւն չի հնչեր, «Պոլտուինի գործակալ» կամ ժողովրդական ասացուածքով՝ «անգլիական գործակալ»ը որոշ զարգացում մը կ'ենթադրէ: Ինչպէս կ'երեւի, խորհրդային Հայաստանի մեր եղբայրները – Շահնուր պիտի ըսէր՝ «մեր զարմիկները» – երբեք ետ չեն մնացած Սփիւռքի իրենց համախոհներէն եւ տարախոհներէն երբ հարցը կը վերաբերի նոյն նիւթին: Դեռ վերջերս, «Յառաջ»ի (12 Դեկտեմբեր 2000) մէջ լոյս տեսած Գուրգէն Մահարիի մէկ նամակէն իմացանք թէ Վարազ Առաքելեան անունով երանելի մը՝ ենթադրաբար կուսակցական տիտղոսաւոր, ժամանակին «Նահանջ»ի հեղինակը կոչեր է «Թուրք Շահնուր»...

(3) «Ազատն Կոմիտաս»:

(4) Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ղեկավարներէն, հրետոր, խմբագիր: Եղած է, ի միջի այլ թերթերու, կուսակցութեան փարիզի «Ապագայ» շաբաթաթերթին խմբագիր, եւ ապա 1936-ին՝ Պոսթոնի «Պայքար» օրաթերթի երկարամեայ խմբագիր (1885 – 1968):

(5) Շահնուր ստորագրած էր Վահան Թէքէեանի նուիրուած զմայլելի գրութիւն մը «Յառաջ»ի մէջ: Գրութիւնը մաս կազմեց «Բաց Տոմարը» հատորին (էջ 51-65) Վահան Թէքէեան – Փրոֆ. Առաքել Զաքարեան լուսանկարով:

Գ. Ք.

ՔԱԼԷԻՏՈՍՔՈՓ

(Շար. Ա. էջէն)

րէն իրենց մասին: Չէր խօսուեր տան մէջ: Պատմիչ մըն եմ:

Մինչ օտար թատերագիրը արուեստով լաւագոյնս պիտի կարենար յօրինել անոնց եւ իմ միջեւ գոյութիւն ունեցող եղերական յարաբերութեան բնոյթը: Այդ է որ կրցած է յայտնաբերել Ռիչար Կալինոսկի սրամիտ ոճով եւ յստակատեսութեամբ:

Յայտնապէս Արամի տիպարով, որ բոլոր իր փորձերէն ետք՝ վերակենդանացնելու համար կորսուածը, անկարելիին առջեւ կը գտնէ ինքզինք: Անյաջող դուրս կու գան վերաշինութեան ջանքերը:

Կորսուած է էականը. ա՛յն ինչ որ ոգեկան պատկանելիութեան անխախտ զգացումը պիտի պաշտպանէր ամէն գնով ցմահ: Շառաւիղը:

Նիւթին մօտեցումը, արուեստագէտներուն խաղարկութիւնը, բեմադրութիւնը, մինչեւ իսկ բեմայարդարումը պարզ, համոզիչ կը դարձնեն ներկայացումը, ուր Կալինոսկիի սուր տեսողութիւնը լաւագոյնս պատկերացուցած է ցեղասպանութեան եղելութիւնը որուն հոգեկան ծանրութիւնը ցարդ անտանելի կը մնայ հայ մարդուն համար:

Առանց բարդոյթի կարելի՞ է զայն դիմագրաւել խիզախօրէն: Գուցէ ընդունելի դարմաններէն մէկն ալ արուեստով տրուելիք արտայայտութիւնները ըլլան թէ՛ մեզի թէ օտարին մեծարելի: Ծանր պատասխանատուութիւն Աթոմ Եղոյեանին ուսերուն: Սիմոն Աբգարեան լաւագոյնս կը զգայ հայ մնացած մարդուն հոգեվիճակը: Նոյնպէս բոլոր դերակատարները: Իսկ Արամի կնոջ դերով Գորին Ժապէր մեծապէս գնահատելի է ու իր համոզիչ խաղով կը յաջողի սկիզբի ծնրադիր շնորհակալական հոգեբանութենէն անցնիլ իր կատաղի ընդվզումին:

Բեմադիրը Իրինա Պրուք կրցած է լիովին անողոք իրականութեամբ ընթացք տալ հեղինակին խորիմաստ վերլուծական թատերական խիզախ ոճին, հասնելու համար հրաշէկ վերջաբանին:

Եթէ թերահաւատ մտած ես սրահէն ներս, վստահ՝ ընթացքին պիտի զգաս թէ արտասուել գիտցող վիրաւոր գազան մ'ալ արթնցած է հոգւոյդ խորը, զոր ժամեր ետք միայն պիտի յաջողիս քշել իր թաքստոցը:

Ներկայացումը ցնցող տարողութիւն ունի:

Յունուար 31,
Թէաթր տէ Շան զ'Էլիզէ

ՎԱՏԻՄ ՌԷՓԻՆ

«Ջութակս զիս կը սիրէ» սովոր է ըսել Վատիմ Ռէփին: Ի՞նչու չսիրէ, քանի ունի ինքն ալ կախարդ ճպոտ մը: Երէկ գիշեր երբ առաջին անգամն էր որ կը լսէի զինքը մենահամերգի ընթացքին, դժուար չէր հաստատել թէ զիրար լաւ կը հասկնան:

Ռէփին կը յիշեցնէր երբեմն Օյսթրախի ոճն ու հնչական զօրութիւնը: Ահա երիտասարդ մեծ ջութակահար մը որ գիտէ հակառակ իր վերին արհեստավարժութեան դոյզն իսկ չզգացնել զայն եւ վստահելի արահետով մը հասցնել ունկնդիրը երգահանին բարձրութեան: Գործին ոգեկան գիտակցութեան մեղսակից դարձնելով քեզ, օրեր ետք իսկ միտքդ օրօրող մեղեդիներով: Յայտագիրը կը սկսէր Ճուզեփէ Թարթինիի հանրածանօթ Սոլ Մինէօռ Սոնաթով՝ յորջորջուած «Սատանային Թրիլները»: Որքան ալ յերիւրածոյ ըլլայ հէքեաթը, երազի մը վերագրուած, գործը կը մնայ հեղինակին լաւագոյններէն մին: Ռէփին կու տայ զայն պարզութեամբ առանց ծանրանալու սադայէլական կռճումներու վրայ միշտ իր անվրէպ հաղորդական խաղով:

Անմիջապէս յետոյ Ռէփին ու Բերեզովսկի կը հրամցնեն քիչ նուագուած գործ մը, որն է Սթրավինսկիի Տիվերթիմենթօն՝ «Պարիկին համբոյրը» պարախաղէն քաղուած շարքով մը, ընդհանրապէս Չայքովսքիի թեմաներուն վրայ հիւսուած: Հո՛ս, ջութակ, դաշնակ զիրար կը գերազանցեն պսակելու համար լուսավառ ճկունութեամբ գործին թախծալից թէ ուրախ երեսակները: Պրամսի առաջին Սոնաթը կը տրուի հին յիշատակներ վերապրողի հոգեբանութեամբ, այնպիսի շեշտերով ուր ջութակը մահաշունչ ներքին երգի մը հոլովոյթովը կ'ընթանար: Վերջ՝ Պելա Պարթոքի վեց ռումանական պարերով: Խանդավառութիւնը սրահը կը ստիպէր զիրենք երեք կրկնութիւններ տալու: Գրայսլէր, Իզայի, Ռավէլ: Վերջինը՝ Ռավէլի «Գնչուն», անմոռանալի պերճանքով: Առանց նուազագոյն ակներեւ ճիգի, մնալով միշտ երաժշտական դժուար հասանելի բարձունքներու կատարին: Ռէփին գիտէ այնպէս մը երգել տալ իր «Ռուպի» յորջորջուած Սթրատիվարիուս ջութակը, –պատկաներ է նաեւ Փապլօ Սարասաթի–, որ կը լսուէր թաւջութին վայել հնչիւններ:

Ցամբաքայլ երբ կը բաժնուէինք սրահէն, խորհեցայ թէ եթէ կարելի է ոեւէ տղամարդու երաժշտութիւնը սիրցնել, այս համերգը լաւագոյն խաղաքարտը պիտի հանդիսանար:

Փետրուար 4,
Փոմփիտու Արուեստի Կեդրոն

ԱԼՊԵՐԹՕ ՃԻԱՔՈՄԵԹԹԻ

Տարբեր կը շնչէ կարծէք նկարիչին թէ արձանագործին ձեռամբ թուղթին յանձնուած գիծը:

Ակներեւ է իրենց տեսիլքը: Երբ նկարիչը ողորկ գիծերով կ'արտայայտուի, քանդակագործը կը բոլորէ զանոնք բազմաթիւ ոլորտներու սահմանումով: Տարբեր ըլլար փնտռածը: Միջոց–տարածութիւն զոյգը հանգամանք կը փոխէ: Մինչ նկարիչը կը ջանայ հասարակ յայտարարի մը հասնիլ, քանդակագործը անսահմանութեան ձգտում մը ունի:

Երկու ցուցահանդէսներ սա օրերուն, այդ տպաւորութիւնը կը ձգեն. Պելմոնտօ եւ Ճիաքոմէթթի: Առաջինը՝ Կրան Փալէ. երկրորդը Փոմփիտու Արուեստի Կեդրոնը: Երկրորդն էր զիս առաւելապէս յուզողը: Առաջի՛նն ալ կ'արժէ տեսնել: Ճիաքոմէթթիի աւելի քան եօթը հարիւր գործերէն մէկտեղուած են հոս քառասուն գծագրութիւններ, ուր կան նաեւ անոնց մէջ Տիւրէրէ եւ այլ վարպետներէ ընդօրինակութիւններ: Խիտ է իր գծագրութիւնը:

Գեղեցիկին փնտռտուքը չէ իրը. ոչ իսկ՝ լաւ ճաշակին, քանի ինքնավստահութիւնը չունի իր տեսածը ամբողջովին կարենալ թուղթին յանձնելու կատարելապէս:

Ցուցահանդէսի պատասխանատուն արդարօրէն զատած է անոր առօրեայ աշխատանքը, երբեմն իր տկարութիւններով: Ամբողջ տեսութիւն մը կարելի է կազմաւորել արուեստագէտին «տեսած՝ փնտռուել ուզած ու գծած»ին յարաբերութեան անկիւնով:

Նախ պարապ – լեցուն մակերեսներով: Յետոյ, մատիտին ծայրը հետզհետէ սրուած է յանգելու համար պատրաստած մէկ քանդակին տարածութիւնը ճշդելու, փնտռելով նոյն ատեն մարդուն հոգեբանական ծալքերը:

Տեսնելու ուղի մըն է գծագրութեան արուեստը Ճիաքոմէթթիի համար:

Գործեր կան որոնց մէջ ակներեւ է արուեստագէտին վերջնական գոհացումին պակասը:

Աւելի՛ն. կարծէք չուզեր գոհանալ:

Վազքը հետզհետէ կ'արագացնէ: Գիծերը կը խառնակին: Ձեռքէն աւելի աչքին կը հետեւին: Վախ մը տեսանելի է: Թէ կրցած չէ՞ իրականութիւնը բիւրեղացնել:

Բայց նոյն ատեն արտայայտութիւնը գիծերով կը վերածուի արուեստի գործին ծնունդ տուող բուն աշխատանքին: Յուզիչ:

Յոգնած կը բաժնուիս: Անզօր՝ իրաւութեան դիմաց:

Փետրուար 5,
Թէաթր տէ Շան զ'Էլիզէ

ԱՆ-ՍՕՖԻ ՄՈՒԹԷՐ

Քաղցրաբոյր նուագովն իր, մնալով միշտ չափաւոր, դասականին սահմաններուն մէջ, Մութէր հասած ըլլալ կը թուի այսօր իր ասպարէզին գագաթնակէտին:

Ուժեղ նկարագիր, մեկնաբանած գործերուն կը տիրապետէ գտնելով անոնց իմաստալից երաժշտական հիմքն ու հրապոյրը, եւ կու տայ զանոնք առոյգ հնչականութեամբ:

Նախադասութիւնները դիւրընթերց կը հետեւին հեշտօրէն արհեստավարժ ճպոտով մը: Երբեմն միապաղաղ շունչով: Ունի նաեւ իգական բնական հրապոյր որ կը ստեղծէ մոգական մթնոլորտ: Ինքնավարժ յատկութիւնները բեմական, կը հրապուրեն ունկնդիրը:

Հաստատակամ շարժուձեւերով Ան-Սօֆի Մութէր կը տիրապետէ ամբողջովին բեմին ու սրահին:

Ըղձանքն ալ ներկայ է իր նուագին մէջ եւ գիտէ լաւագոյնս ներկայացնել ընտրած գործերը ինքնաբուխ մօտեցումով: Նոյնպէս, մեծ յարգանք՝ երաժշտահանին ոճին: Գունաւոր կը մնայ մեկնաբանութիւնը:

Դաշնակով կ'ընկերանար իրեն Լամպերթ Օրգիս:

Անշուշտ, ընկերացողի դերին մէջ չէ մնացած ան, քանի ընտրուած գործերը յայտագրին, ջութակ–դաշնակի համար են յօրինուած: Օրգիս գիտէ յարգել սակայն երկու գործիքներուն առանձնայատկութիւնը ու չկայ չափազանցութիւն հնչական ծաւալներու համեմատութեան մէջ: Որքա՜ն դժուար է յարգել այդ կշիռը:

Այդպէսով, տիրապետող շեշտեր չեն յայտնուիր որոնք պիտի խաթարէին նախադասութեան երաժշտական իմաստը: Զգալի կը դառնայ իրողութիւնը Մոցարթի Սոլ Մաժէօր Սոնաթին մէջ որ պարզ գեղեցիկ երկխօսութիւն մըն է ուր երգահանը կը բաւականանայ երկու շարժումներով: Մինչ համերգը վերջացնող Մի Պէմոլ Սոնաթը կու տայ վերջնական դիմագծով հասուն մոցարթեան շրջանի պտուղը, երեք մասերով, ամենագեղեցիկներէն մին: Ան-Սօֆի Մութէր ու Լամպերթ Օրգիս տուին զոյգ այդ Սոնաթները իրենց փոփխողուն դասական կաղապարով:

Գալով Շուպէրթի երկեակին, փոխն ի փոխ կ'անցնինք պարուրող մեղեդիէն կրակոտ վազքին: Շուպէրթի բանահիւսելու ջուրի նման ընթացիկ դիւրութիւնը սահուն առոգանութեամբ երգել տալով:

Կշռաւոր է ամէն մէկ նօթ:

Կրկնութիւնները ապացոյցը կը բերեն Մութէրի բուն խառնուածքին, երբ կու տայ Գրայսլէրէ օրօրուն վիէննական պարեր: Պարիկի ճկունութեամբ:

Փետրուար 6

Ե՞ՐԳ ԹԷ ՆՈՒԱԳ

Աւելի քան եօթանասուն տարիներ ետք կը յիշեմ մօրս երգած կոմիտասեան մեղեդիները գլխուս վերեւ:

Թաքուն կը մնան հոգւոյս մէջ:

Եւ կա՞յ ժողովուրդներու մշակոյթին մէջ խորհրդանիշ մը աւելի օրինակելի իբրեւ յաւերժութեան բնական տարերք՝ քան իր երգը:

Ու եթէ Հայերս կարենայինք գիտակցիլ երգին ու նուագին ներգործական բնոյթին եւ ուժին, սփիւռքեան անլոյծ մշակութային հարցերուն գէթ մէկ կոտորակին լուծում կրնայինք գտնել: Այս իրականութեան հաւատացող անձերէն է Կարպիս Ափրիկեան: Այսօր նուագն է որ կը պաշտպանէ իր «Վեց հայ երգեր»ու մշակումով դաշնակի համար:

Եւ որքա՜ն իրաւացի է ան երբ գիտել կու տայ իր նախաբանին մէջ թէ դաշնակ ուսանող երիտասարդութիւնը, իր վարժութեան ընթացքին, գրեթէ միշտ սնանելու սովորութիւնը ունի արեւմտեան երաժշտութեամբ: Նուագն ալ չունի՞ յատուկ իր կշռոյթով ժողովուրդին ոգի ներշնչելու յատկութիւնը: Սրսկելով շինիչ աւիւն տղոց սրտամօտիկ երգերով:

Այդ իսկ պատճառաւ, «Վեց հայ երգեր»ու մշակումը դաշնակի համար Ափրիկեանի կողմէ, մեծապէս օգտակար աշխատասիրութիւն է: Մանաւանդ սկսնակ տղոց համար: Ու այս մէկը առաջին պրակն է:

Անոնց կատարումը շատ խրթին չըլլալով, զանազան երգահաններու մեղեդիներէն քաղուած այս յարմարեցումները ունին հրապոյրը բոլորիս սիրած երգերուն: Աստիճանաբար բարդ կազմուածք կ'առնեն անոնք բայց բոլորն ալ կը մնան արուեստասէրին կարողութեան սահմաններուն մէջ: Փորձը կատարեցի երէկ գիշեր անձնապէս: Ամէն անգամ որ մօտս գայ Անին, վեց տարու թոռս, կը պահանջէ ինծմէ դաշնակին առջեւ անցնիլ ու նուագել իր սիրած պարերը:

Պէթհովէնի վեց սկովտիական պարերն են անոնք:

Երէկ գիշեր փորձեցի Կոմիտասի «Կաքաւին երգը» նուագել Ափրիկեանի մշակումով:

Նոյն յաջողութիւնը գտաւ:

Ե՞րգ թէ նուագ: Երկո՛ւքն ալ: Օգտակար նօթատետր:

Փետրուար 8,
Մայօլ Թանգարան

ՄԵՐԿԻՆ ԽՍԿՈՒԹԻՒՆԸ

Այս խորթ հնչող անուան տակ Տինա Վիեռնի Հիմնարկը կազմակերպած է ցուցահանդէս մը արտայայտապաշտ դըպրոցէն զանազան նկարիչներու «Մերկ»երով: Ցուցահանդէսը յատկապէս յատկացուած ըլլալով աւստրիական բաժանմունքին: Առաջնակարգ դէմքերուն քով կան նուազ ծանօթ արուեստագէտներ ալ ինչպէս Հերպէրթ Պէօքլ թէ Ռիչարտ Կերսթլ: Բայց երկուքն ալ հետաքրքրական, երբեմն խելայեղ ուժգնութեամբ: Ցուցադրութիւնը ցուցահանդէսի հանգամանք կ'առնէ ձգտելով արտայայտապաշտ դպրոցին նշանակալից ներկայացումին՝ Օսքար Գոգոշքա ու Իկոն Շիլէի գործերով: Արտայայտապաշտը տալով մարմնին թէ դէմքին խորհրդաւոր կշիռ գիծերուն շնչառման յատուկ կշռոյթով:

Տանջանք, արբանք, սեռային յագեցում առաւելագոյն չափանիշով կը պատկերացուին յաճախ, զարտուղի հոգեբանութեամբ մըն ալ երբեմն, որոնք կ'արթնցնեն հոգեկան թաքուն զարկերու լուծին տակ մահաշունչ արտայայտութիւններ:

Թովիչ գիծերով, արտայայտապաշտ դպրոցին մեծերը կեանքին խսկութեան փնտռտուքին են յանձնուած: Դիմանկարը ու Մերկը ըլլալով իրենց նախընտրելի նիւթերը: Բազմաթիւ ճիւղաւորումներով իր, շարժումը տասնիններորդ դարուն վերջերը ծնունդ առած, կրնայ անշուշտ երկարիլ մինչեւ Վան Կոկ: Ունի իր գերմանական, հոլանտական, ֆրանսական երեսակները, հասնելով մինչեւ ամերիկեան վերացական արտայայտապաշտութեան Տը Քոնինկի թէ Արշիլ Կորքիին արուեստով:

Հոս ունինք աւստրիական ճիւղը:

Նիւթերը զգլխիչ տուն կու տան հոգեկան հիւանդագին գալարումներու:

Մահամերձ մարմիններուն քովն ի վեր կան դիակներ՝ զննուելու պատրաստ:

Արտայայտապաշտ արուեստագէտը ցոյց կու տայ Ֆրէօյտէն իսկ առաջ մարդուն հոգեկան գալարումներն ու տապալումը քսաներորդ դարուն սկիզբը, ամենաուժգին ձեւով:

Անհանդուրժելիի հասնող պատկերացումներով կը մօտենայ մարմնին, կարծես ապացուցանելու մտքով թէ արուեստագէտը տեղը գեղեցկացնելու պարտաւորութիւնը չունի:

Մերկը կը ներկայանայ հոս իբրեւ ապացոյց մարդկային նշանայայտ տկարութեան:

Մինչ դիմագիծը սէր կը փորձէ արտայայտել, մարմնին գալարումները պըծգանք կ'անդրադարձեն: Իւղաներկ դիմանկարներուն մէջ Գոգոշքա կը գերազանցէ բոլորը: Կան գեղեցիկ գծանկարները Կուսթաւ Գլիմթի: Գալով Իկոն Շիլէի գծանկարչութեան՝ չէ կարելի իր տուած տիպարներուն դիմաց չյուզուիլ, տրուած ըլլալով վերին անկեղծութիւնը, իջնելով մարդուն ամենախորունկ հոգեկան ծալքերուն մէջ:

Գտնելով բառերով աննկարագրելին:

Ըղձանքը: Ցաւը: Յագեցման իսկ տանջանքը երբ սէրը փոխադարձուած չէ: Հոգեկան պարապութեան մը զգացումը: Ու այս բոլորը վարպետօրէն պատկերացուած են Մերկի խսկութեան ուսումնասիրութեամբ: Անոր զանազան հագամանքներով:

Քիչեր պիտի կարենային այսքան զուսպ փունջ մը Մերկերու ներկայացնել: Նկարչական բարձր արժէքով:

Տինա Վիեռնի, շնորհիւ իր համաշխարհային կապերուն մէկտեղել յաջողած է զանոնք Մայօլի Թանգարանին մէջ: Եթէ ճշգրիտ պատկերացումը ուզէինք ունենալ արտայայտապաշտ ոճին, այս ցուցահանդէսը ոչ միայն աւստրիական բաժանմունքին, այլ շարժումին մասին ընդհանուր կերպով կը լուսաբանէ մեզ:

Գ. Հ.

Փարիզ, Փետրուար 2001

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch» — 83, rue d'Hauteville - 75010 Paris — Commission Paritaire No 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 6
MARDI
6 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – Թիւ 20·117 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.117

ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO»

3 MARS

Maigres espoirs de paix au Haut-Karabagh

Այս խորագրին տակ, Ֆիկառօ կ'արձագանգէր Բաքուէ իր Թղթակիցին գրութեան, որ կը վերաբերի Քոչարեան – Ալիեւ փարիզեան հանդիպումին: Նախ կ'ըսէ թէ, Ղարաբաղէն հեռացած Ազերիները գաղթականներուն մէջ, պատրաստ են կռուելու. «Եթէ մեր նախագահը ձեռքերը պարապ վերադառնայ Փարիզէն, կը վերսկսինք պատերազմը», կ'ըսէ յիսնամեայ գաղթական կին մը, որ կը զարմանայ նաեւ՝ «Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ Ֆրանսայի ու Ռուսաստանի պէս երկիրներ չեն կրնար այս հարցը կարգադրել»: Մէկ զաւակ կորսնցուցած է պատերազմի ընթացքին (1988 – 94) եւ պատրաստ է միւս զաւակները ճակատ ղրկելու վերադառնալու համար այդ լեռնային շրջանը: Պետութեան գլուխն ալ նոյնքան վճռական են՝ «Ազրպէյճանի ժողովուրդը երթալով աւելի կողմնակից է զինուորական լուծումի մը»: Ալիեւ կ'այպանէ Ֆրանսան, Ռուսաստանը եւ Միացեալ-Նահանգները որոնք համանախագահներն են Մինսկի խումբին.– «Աշխարհի մեծագոյն պետութիւններն են: Իրենց ձախողութիւնը ալ աւելի ցաւալի է», կ'ըսէ Ալիեւ: Թղթակիցը, ապա, կ'անդրադառնայ հայկական կողմին.– «Մեր հեռանկարը երաշխաւորել է մեր համայնքին կեանքը Լ· Ղարաբաղի սահմաններուն մէջ, ցամաքային մնայուն կապով մը Հայաստանի հետ» կ'ըսէ հայ բարձրաստիճան պատասխանատու մը: «Մեզի համար ընդունելի միակ լուծումը այն է որ Լ· Ղարաբաղն ու Ազրպէյճանը քաղաքականօրէն որպէս երկու հաւասար էութիւն նկատուին»:

Թղթակիցը կը յիշէ որ գալ տարի, ապա 2003-ին, երկու երկիրներն ալ ընտրապայքարի մէջ կ'ըլլան, այդ պատճառաւ Օ–ԷՍ–ՍԷ–Ը–ի հերթապահ՝ Միրչի Ճոանա պատեհ կը նկատէ Շիրաքի նախաձեռնութիւնը, աւելցնելով, սակայն թէ «չափաւոր կերպով լաւատես է»: Առաջին անգամն է որ, Մինսկի խումբի նախագահ երեք երկիրներէն մէկուն նախագահը անձնապէս ձեռք կ'առնէ լուծում մը գտնելու նախաձեռնութիւնը, կը նկատէ Մ· Ճոանա: Ռուսաստան ալ դիւանագիտական յաջողութիւն մը կը փափաքի եւ իր շահը կը պահանջէ որ Մոսկուա – Երեւան – Թեհրան ռազմագիտական առանցքը ամրապնդուի, Միացեալ-Նահանգներն ալ կ'ուզեն ամրապնդել Ազրպէյճանի կայունութիւնը: Իրաց այս կացութեան մէջ պատերազմի մը վերսկսումը հեռաւոր կարելիութիւն մըն է եւ ցորչափ, կ'ըսէ Ճոանա, երկու ղեկավարները իրարու հետ կը խօսին, յոյս կայ:

*
**

5 MARS

Ankara bute sur le drame arménien

Երկուշաբթի օր, թերթը շատ աւելի լայն տեղ տուած է հարցին, հրատարակելով նաեւ Քոչարեանի եւ Ալիեւի նկարները եւ «Ակօս»ի խմբագիր՝ Հրանդ Տինքի հետ կարճ հարցազրոյց մը:

Գլոտ Լորիէօ առաւելաբար կը ծանրանայ Թրքական ուրացումներուն վրայ, ինչ կը վերաբերի հայկական ցեղասպանութեան, անդրադառնալէ ետք Թուրքիոյ կիրարկած շրջափակման, գոցելով Կարսի եւ Գիւմրիի միջեւ գտնուող կամուրջ – սահմանագլուխը, խօսեցնել կու տայ Թուրքեր: Ալարքոյի նախագահը, Ալաթին կ'ուզէ որ լարուածութիւնը վերջ գտնէ Հայաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ: Ան Սփիւռքահայերու «ազգային ինքնութեան» հարցը կը նկատէ ցեղասպանութիւնը եւ անոնց հետ վէճիլ՝ անկարելի: Ուրեմն, Հայաստանով պէտք է զբաղիլ, բարի դրացնութիւն հաստատել եւ սահմանը բանալ: Հայկական առեւտուրը կ'անցնի Կարսէն, Էրզրումէն կամ Տրապիզոնէն եւ Հայերը կախում կ'ունենան Անգարայի տրամադրած կարելիութեննէն: Լրագրողը այլ անձերու ալ կարծիքին կ'արձագանգէ, շեշտելով մանաւանդ, որ Թուրք հանրութիւնը պաշտօնական պատմութեամբ սնուցուած է: Այնթապէն բժիշկ մը կը պնդէ.– «Մեզ կը մեղադրեն ոճիրներով զորս չենք գործած». դեռ ուրիշ բժիշկ մը, տաքթ· Իտրիս Էրթաշքըն, նաեւ Այնթապէն, 1915-ի տեղահանութեանց մասին խօսելով կ'ըսէ թէ «Հայերը կառախումբերով փոխադրուեցան»...:

Լորիէօ կը խօսի Հալիլ Պերքթայի մասին, որ դէմ առ դէմ կը դնէ Թրքական եւ հայկական մօտեցումները ու կ'ըսէ.– «Սփիւռքը կառչած է դէպքերուն –Ջարդերը–, որոնք կը նկարագրուին որպէս կանխամտածուած եւ առանց բացատրելու պայմանները: Պաշտօնական Թուրքիան կառչած կը մնայ իրավիճակին.– Յոյները Մեծ Յունաստան մը կ'ուզէին, Պուլկարները՝ Մեծ Պուլկարիա մը եւ Հայերն ալ անոնց օրինակին հետեւելու վրայ էին: Թուրք ազգայնականները կը զգային որ Անատոլուն խսկ այլեւս ապահով չէր: Պայթեցան»: Բայց, Պերքթայ կ'ըմբոստանայ Անգարայի դիրքին դէմ, աւելցնելով «իրավիճակին ներկայացումը թոյլ չի տար մեզի որ դէպքերուն սուկումը մոռնանք: Միայն տեղահանութիւն մը չէր»: Թուրք – Թրքական վիճարկումը 1915-ի մասին սկսած էր Յունուար 18-էն առաջ, կ'ըսէ Պերքթայ, Ֆրանսայի Ազգային Ժողովին «աղէտալի» քուէարկութիւնը չխրացուց գործընթացը: «Կ'ուզէի աւելի հեռու երթալ հետազօտութիւններուս մէջ, բայց երկու կողմերուն ալ hիսթերիկ մթնոլորտը կը դժուարացնէ» կ'ըսէ Մէթէ Թունճայ, այլ հետազօտող մը: Լորիէօ յօդուածը կը վերջացնէ ըսելով.– «Կովկասի մթնոլորտին մեղմացումը, ռուս եւ օսմանեան պատմական մրցակցութեանց հողամաս, կ'ընդգրկէ Թուրքերու եւ Հայերու իմաստուն ճակատում մը: Ընդունելով հանդերձ որ պատմութեան «Վերընթերցում մը դժուար գործ է», Թուրքիոյ մէկ լաւ ծանօթը կը հաստատէ.– «Այսուհանդերձ հիմնական հարց մըն է այդ երկրին անդամակցութեան համար Եւրոպայի»:

Յօդուածէն անկախ, լրագրողը կարճ հարցազրոյց մըն ալ ունի Հրանդ Տինքի հետ: «Ակօս»ի խմբագիրը կ'ըսէ. – «Ազգ· Ժողովի քուէարկութիւնը հայկական ցեղասպանութեան ճանաչման բացասական արդիւնք ունեցաւ»: Լորիէօ Տինքը կը ներկայացնէ որպէս անձ մը որ կ'ուզէ կամուրջ ըլլալ հայեւթուրք մտաւորականութեան միջեւ ու «քաջ» լրագրող որակելէ ետք «Ակօս»ի խմբագիրը, կը շարունակէ արձագանգել անոր յայտարարութեանց.– «Օրէնքի տեղ, պիտի ուզէի երկխօսութեան հրաւէր մը: Այս, կ'ըսեմ, որպէս Թուրքիոյ հայ քաղաքացի: Ինչ որ կարեւոր է ինծի համար, այն է որ երկու կողմերը իրարու հետ խօսին եւ թէ Թուրք ժողովուրդը գիտնայ թէ ի՞նչ անցաւ դարձաւ 1915-ին»:

Ինչ կը վերաբերի «ցեղասպանութիւն» բառին, Տինք կ'ըսէ. – «Կը նախընտրեմ որ պատմաբանները իրենց ուշադրութիւնը կեդրոնացնեն անցած – դարձածին վրայ քան՝ բառի մը: Թուրքեր մասնակցեցան Թալաթին մինչ ուրիշներ օգնութեան հասան Հայերուն: Այս դէպքերը ամփոփել մէկ բառի մէջ, պիտի նշանակէր չյարգել անոնք որոնք մարդկային վերաբերում ունեցան այն ատեն»:

Ի՞նչ կը բերեն Թուրք «նոր պատմաբանները» հարցումին Տինք կը պատասխանէ. – «Պաշտօնական տեսակէտին հակառակ, կ'ըսեն թէ ջարդերն ու տեղահանութիւնը ծրագրուած էին երիտթուրք շարժումին ծոցը գտնուող գաղտնի կազմակերպութեան մը կողմէ: Կ'աւելցնեն որ տեղահանութիւնը չսահմանափակուեցաւ երկրին արեւելեան կողմը, այլ տարածուեցաւ ամբողջ Անատոլուի վրայ: Որքան երկիրը ժողովրդավար դառնայ, այնքան աւելի պատմաբանները կրնան միջամտել: Ուրեմն պէտք է քաջալերել Թուրքիոյ ժողովրդավարացումը»:

*
**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 3 / 5)

ՁԻՋՈՒՄՆԵՐ, ՁԻՋՈՒՄՆԵՐ

Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի ներկայ նախագահ, Ռումանիոյ Արտաքին գործերու նախարար Մ· Ճոանա Երեւանէն անցած է Բաքու ուր նոյնպէս նիւթ եղած է Ղարաբաղի խնդրին կարգաւորման ընթացքը, յատկապէս նախագահ Հ· Ալիեւի հետ հանդիպումներուն: Կրկնելով Մինսկի խումբին նախագահ երեք երկիրներուն լուծումի համար ջանք չխնայելու պատրաստակամութիւնը, ան ըսած է թէ կողմերն ալ – Հայաստան եւ Ազրպէյճան – պէտք է պատրաստ ըլլան փոխադարձ լուրջ զիջումներու: Հաւաստած է նաեւ որ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ն պատրաստ է լուծումէն ետք համախմբելու միջազգային հասարակութիւնը եւ նիւթական միջոցներ որպէսզի դարմանուին հակամարտութեան հետեւանքները:

Մ· Ճոանայի հետ հանդիպումին Հ· Ալիեւ ըսած է թէ իրեն ու Ռ· Քոչարեանի հանդիպումները արդիւնք չեն տուած, քանի որ Հայաստան Ազրպէյճանէն գլխլի զիջումներ կը պահանջէ: Փափաք յայտնած է որ Մարտ 4 – 5-ի փարիզեան հանդիպումներուն Հայաստանի նախագահը շինիչ դիրք ունենայ: «Ազրպէյճան ունի այդ դիրքը, սակայն, չի կրնար Հայաստանի բոլոր պահանջները կատարել» ըսած է ան:

ՆԱԽԱԳԱՀ ՇԻՐԱՔԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՎՃՌԱԲԵԿ ԱՏԵԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

Նախագահ Ժ. Շիրաք պատասխանելով Թուրքիոյ Վճռաբեկ Ատեանի նախագահին ցեղասպանութեան ճանաչումին առընչութեամբ գրած նամակին, ըսած է թէ Ֆրանսայի Խորհրդարանը անկախ է. ան աւելցուցած է թէ ճանաչումին թեր քուէարկած բոլոր խորհրդարանականները համամիտ են որ Օսմանեան կայսրութեան օրով պատահած դէպքերու պատասխատու կարելի չէ նկատել արդի Թուրքիան: Նախագահ Շիրաք ապահովութիւն տուած է որ Ֆրանսա նպատակ չունի բարեկամ Թուրքիոյ քաղաքականութեան մէջ փոփոխութիւն բերելու կամ երկու երկիրներու դարաւոր բարեկամութիւնը վիճարկումի նիւթ ընելու:

Ֆրանսայի Նախագահը հաստատած է նաեւ իր երկրին զօրակցութիւնը Թուրքիոյ Եւրոպական Միութեան խսկական անդամակցութեան, ապա գրելով թէ կը հասկնայ ճանաչումի օրէնքին Թուրքիոյ մէջ ըստեղծած հակազդեցութիւնը, շեշտած է. «Ոչ մէկ կասկած ունիմ որ երկու երկիրներու բարեկամութիւնը ներկայի լարուած վիճակը ետին պիտի ձգէ, որպէսզի վերջին տարիներուն ամէն մարզի մէջ արձանագրուած յառաջդիմութիւնը վնաս չկրէ»:

ԽԱՉՔԱՐԻ ԶԵՏԵՂՈՒՄ ՍԵՒՐԻ ՄԷՋ

Ինչպէս յայտարարուած էր, Կիրակի, Մարտ 4-ին, Սեւրի մէջ, (Օ-տը-Սէնի նահանգ) այնինքն հոն ուր ստորագրուած է չվաւերացուած եւ չգործադրուած դաշնագիրը, բացումը կը կատարուէր Խաչքարի մը զետեղման ի յիշատակ Հայոց ցեղասպանութեան, Ֆրանսայի համար զոհուած երկու պատերազմներու հայ մարտիկներու եւ զիմադրականներու եւ առ ի երախտագիտութիւն Ֆրանսայի:

Արարողութեան որ տեղի ունեցաւ ժամը 11·30-ին, ներկայ եղան նախկին նախարար եւ Ընդհանուր Խորհուրդի նախագահ Շառլ Փասքուա, փոխ – նախագահ Ֆրետերիք Ռուսէ, Սեւրի քաղաքապետը, Ալֆորվիլի, Մէօտոնի քաղաքապետները, երեսփոխաններ, ծերակուտականներ, Հայաստանի դեսպանը՝ Է· Նալպանտեան, յոյն, կիպրացի, ասորի համայնքնե–, Փարիզի մզկիթի եւ քրտական հիմնարկի ներկայացուցիչներ, Տոքթոր Ի· Թերնոն եւ այլն, եւ այլն: Բացման ելոյթ մը ունեցաւ Նախկին Ռազմիկներու Միութեան նախագահ՝ Անթուան Պաղտիկեան, ապա Խաչքարը ծածկող Եռագոյնը վար առին միասնաբար Շառլ Փասքուա, Հայաստանի դեսպանը եւ Սեւրի քաղաքապետը: Կարճ ելոյթ մը ունեցաւ Ներսէս Ծ· Վրդ· Բապուճեան եւ փակման խօսք մը արտասանեց Ապրիլ 24-ի Կոմիտէի նախագահ՝ Ա· Կէօզճեան: Արարողութեան յաջորդեց ընդունելութիւն մը:

Մանրամասնութիւններ՝ առանձին:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԵԾՆ – ԲՐԻՏԱՆԻՈՅ ամբողջական կղզիացումէն ետք, աֆթային տենդի համաճարակը կը սպառնայ Եւրոպայի ցամաքին եւ Պելժիայէն ետք Ֆրանսայի, ուր կասկածելի պարագաներ յայտնաբերուած են եւ արդէն Տոքթոր Պ· Քուշնէր յայտարարեց թէ հրաշքի համազօր է, եթէ Ֆրանսա ալ չվարակուի: Բացուած քննութիւնը չէ աւարտած, բայց, արդէն իսկ որոշ տուեալներ կան համաճարակին պատճառները ճշդելու համար: Առաջին յայտնաբերումները կը վերաբերէին մէկ ագարակի, որ կը գտնուի Անգլիոյ հիւսիս – արեւելքը՝ «Հետտոն օն-թհը-Ուոլ, Նորթըմպերլանտ, 10 քիլոմեթր հաղիւ Նիւքասըլի միջազգային օդակայանէն: Ագարակը շատ վատառողջ պայմաններու մէջ է եւ կը պարզուի որ ագարակապանը անդեղէնը կը հայթայթէր դպրոցական ճաշարաններու եւ օդանաւներու մէջ ըսպասարկուած ճաշերու մնացորդներէն: Այդ օդակայանը կ'իջնեն գլխաւորաբար Թուրքիայէն հասած օդանաւեր, ուր այդ հիւանդութեան սախական արմատը կը հրջի 70ական թուականներէն ի վեր և Թուրքիան

(Շար·ը Դ· էջ)

«LE MONDE DIPLOMATIQUE»

(mars 2001)

Impossible troc entre Arménie et Azerbaïdjan

Ժան Կէռաս, Հայաստանէն վերադարձին, շահեկան յօդուած մը ստորագրած է «Մոնտ»ի ամսական յաւելուածին մէջ, որու կ'անդրադառնանք առանձին:

1700-ԱՄԵԱԿԸ ՀԱՒԱՏՔԻ՞ ԹԷ ՇՈՒԿԱՅԻ ԽՆԴԻՐ Է

Քրիստոնէութեան Հայաստանի մէջ պետական կրօնք հռչակման 1700-ամեակը սկսած է ուշագրաւ տեղ գրաւել հայկական մամուլին հայաստանեան ու սփիւռքեան անուններուն մէջ: Լոյս կը տեսնեն կրօնական շրջանակներէ հասած էջեր, ղեկավար դէմքերէ յայտարարութիւններ, կազմակերպիչ մարմիններէ տրուած ծրագիրներ, հրաւէրներ, եւ այլն: Ամէնուն հասարակաց կէտը 1700-ամեակի հանդէպ կարեւոր, պանծալի, փառաբանելի ցոյց տալու ձգտումն է: Այլ հարց որ այդ նպատակով յարուցուած աղմուկը յաճախ չի յաջողիր համոզել թէ 17-րդ դարադարձի կարեւորութիւնը շեշտողներուն մէկ լուրջ տոկոսը նշմարած է աղմուկէն անդին գտնուածը: Պէտք է տօնել, տօնախմբել առաւելագոյն փայլով, շուքով, ծափ ու թմբուկով, որպէսզի արար աշխարհ իմանայ թէ Հայաստանը առաջինը եղած է քրիստոնէութիւնը «պետական» ստորոգելի դարձուցած երկիրը:

Տօնակատարելու աշխոյժ տրամադրութիւններուն մէջ կարեւոր տեղ մը ունի 1700-ամեակին զբօսաշրջական մարզին մէջ տրուած տեղը, ատոր ենթադրելի բոլոր ակնկալութիւններով: Նոյնիսկ իշխանութեան բարձրագոյն դիրքերուն վրայ գտնուող անուններ հարիւր, մինչեւ հարիւր յիսուն հազար զբօսաշրջիկի մասին կը խօսին: Անշուշտ, այդ սպասումը տօնակատարութեան համազգային մասնակցութեան ձգտումով չէ որ կը բացատրուի, այլ՝ տնտեսական տարողութեամբ: Պէտք է օդանաւերը, պանդոկները, ճաշարանները լեցուին. անոնցմէ ետք լաւ կ'ըլլայ եթէ լեցուին նաեւ եկեղեցիները, վանքերը ուր կրօնական հանդիսաւոր արարողութիւններ տեղի կ'ունենան: Այս սպասումին մէջ, տակաւին քիչեր կ'անդրադառնան որ պանդոկներու գիները որոշ յաւելումներ կրած են վերջին շրջանին...:

Տեղւոյն վրայ տօնակատարութիւն – զբօսաշրջութիւն չփոթը ա՛լ աւելի ուշադրութիւն գրաւած է, քանի որ Հայաստանեան մամուլին մէջ յաճախադէպ են անոր ակնարկող կատակներ, խայթոցներ: Պէտք է ըսել որ 1700-ամեակի տօնակատարութեան միջոցառումներու պետական ծրագիրը ինքնին բաւարար նիւթ կը հայթայթէ թէ՛ չփոթին, թէ՛ կատակելու տրամադրութեան: Հետեւեալները, օրինակ, ի՞նչպիսի կապով պէտք է աղերսել քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակումին 1700-ամեակին. «Մայիսի Գ. տասնօրեակ – «Կինը ընութեան ամենադեղեցիկ ստեղծագործութիւնն է» – հայ կուտուրյեների կանացի նորաձեւութեան հաւաքածոների ներկայացում, Յուլիսի Բ. տասնօրեակ – «Գալա համերգ Արցախում ռուսական էստրադայի հայազգի աստղերի մասնակցութեամբ», Յուլիսի Ա. տասնօրեակ – «Արարողութիւն բարերարների գործունէութեան նուիրուած ցուցահանդէսի բացմանը» Երեւանում: Մասնակցում են ՀՀ նախագահը, Վեհափառ Հայրապետը, յայտնի բարերարներ»: Այս վերջինին մէջ մե՛ղք որ մոռցուած է ցուցահանդէսին հետ ծրագրել մեծաշուք բացումը Արխոտոմ աղայի արձանի մը, մայրաքաղաքին ամէնէն ակնառու մէկ հրապարակին վրայ: Կան տակաւին, միշտ 1700-ամեակի ցանկին վրայ, Ապրիլ 24-ին Կաթողիկոսին եւ Նախագահին գլխաւորութեամբ Տէր Զօր այց մը, անկախութեան տասնամեակը, համահայկական Բ. խաղերու բացումին «հանդիսաւոր արարողութիւն»ը, Թարգմանչաց տօնին նշումները, ծաղիկի փառատօն մը զոր «իրենց մասնակցութեամբ կը գեղեցկացնեն «Ինտէրփլորա» միջազգային կազմակերպութեան անդամ երկրների ներկայացուցիչները», եւ այլն:

Սփի՞ւռքը այս բոլորին մէջ. հազիւ թէ զօրութեամբ տէր բայց հանգամանքով, եթէ երեւակայութիւնները լարուին: «Միջոցառումների պետական ծրագիր» խորագրուած ութ էջնոց ժամանակացոյցին մէջ բառը «Սփիւռքահայ գաղթօճախներ» եւ «Սփիւռքի ճանաչուած երաժիշտ – արուեստագէտներ» ձեւով երկու անգամ գործածուած է, ըսելու համար թէ Համահայկական Բ. խաղերուն այդ պատկանելիութեան մարզիկներն ալ կը մասնակցին ու Սփիւռքի ծանօթ արուեստագէտներ կը նուագեն դասական երաժշտութեան փառատօնին: Անկէ անդին կարելի է լաւատեսութեան խաղը խաղալ, կարծելու համար որ օրինակ՝ «կը մասնակցին տարբեր երկրների եկեղեցական երգչախմբեր» նշումին մէջ լռելեայն ներկայ է Սփիւռքն ալ. կամ, հոն ուր կ'ըսուի թէ «կը մասնակցեն տարբեր երկրների մանուկ նկարիչներ»...: Ատոր քով, ուշագրաւ է տեսնել Սփիւռքի մէջ ուխտագնացութեան աշխոյժ գործունէութիւն մը որուն հրաւէր – ծանուցումները սկսած են երեւիլ մամուլին մէջ: Դերերու բաշխումի ի՛նչ օրինակելի համախոհութիւն:

Այս պատկերը կ'ամբողջանայ «Ազգ»ի Փետրուար 17-ի թիւին մէջ Գայեանէ Մուքոյեանի ստորագրած էջով, որ բաւական պերճախօս խորագիր մը ունի. «Կառավարական յանձնաժողովը վերածուել է մի մեծ տուրիստական գործակալութեան»: Առաջին ըսուածը այն է որ կայ մրցակցութեան երեւոյթ մը որ արդիւնք է իւղոտ պատուերը իրացնելու հայրենանուէր գործունէութեան: Զբօսաշրջական կազմակերպութիւնները դժգոհ են որ 1700-ամեակի կառավարական յանձնաժողովը զիրենք դուրս ձգած է գործունէութեան դաշտէն, ինք ստանձնելով անոնց դերը: Զբօսաշրջական շուրջ տասնեակ մը գործակալութեան հետ հեռաձայնի զրոյցներէ յայտնի դարձած է որ ակնկալուած մօտ 100 հազար այցելուի մասին յայտարարութիւնները «անհեթեթ թիւ» կը համարուին: Դժգոհութեան երկրորդ պատճառ մը այն է որ ֆինանսական բոլոր կարելիութիւնները ուղղուած են յանձնաժողովին, փոխանակ ամբողջ համակարգին առողջացման հեռանկարին:

Ըսուածները հիմնաւորելու համար Գ. Մուքոյեան այցելած է զբօսաշրջական երեք գործօն ընկերութիւններ. առաջին շեշտուածը ակնկալուածին եւ կարելիին տարբերութիւնն է: Եթէ նոյնիսկ հայկական օդային գիծերու շաբաթական 14 թռիչքները կատարուին ամբողջովին գրաւուած աթոռներով, Հայաստան կրնան տանիլ առաւելագոյն 70 հազար հոգի: Կարելի է անշուշտ յաւելեալ թռիչքներու մասին մտածել, սակայն ատիկա մեծ գումարներ պահանջող հարց է եւ տնտեսապէս ոչ նպատակայարմար: Արդէն յանձնաժողովը զբօսաշրջական հաստատութիւններու հետ գործակցութեան ոչ մէկ տրամադրութիւն յայտնած է, իսկ անոնք կը նախընտրեն յոյս կապել իրենց սեփական նախաձեռնութիւններուն: Կ'ըսուի նաեւ, թէ յանձնաժողովը ձեռնհաս չէ ձեռնարկուած մարզին մէջ. ստուգելու համար կ'առաջարկուի կարդալ ժամանակացոյցին անգլերէն տարբերակը ուր բազմաթիւ սխալներ տեղ գտած են: Ինչ կը վերաբերի մնացեալին, միջոցառումներու օրերը ճշգրտուած չեն, ինչ որ զբօսաշրջական գործակալութեան մը աշխատանքի ձեւին յարիր չէ: Խոչընդոտ կը նկատուի նաեւ պանդոկներու գիներուն յանկարծակի բարձրացումը որ տրուած սպասարկութեան պատշաճ չէ:

Զբօսաշրջութեան մարզին արհեստավարժները դժգոհ են տակաւին որ յանձնաժողովը կ'աշխատի իր անդամներուն սեփական շրջանակին մասնաւոր գործակալութիւններուն եւ ծառայութիւններուն հետ. նախաձեռնուած են նաեւ ուղեկիցներու պատրաստութեան վճարովի դասընթացքներ, մինչդեռ գոյութիւն ունեցող մասնագէտները վերապատրաստելու ուղղութեամբ ոչ մէկ նախաձեռնութիւն առնուած է:

Գ. Մուքոյեանի յօդուածը կ'աւարտի ունեցած զրոյցներէն վերջին կէտի մը նշումով թէ հակասութիւնը կը շարունակուի յանձնաժողովին եւ եկեղեցիին միջեւ: Խոստում կայ նաեւ պարբերաբար շարունակելու նիւթը, անդրադառնալով աշխատանքներուն, նախաձեռնութիւններուն: Թէեւ, այսօր երբ 1700-ամեակի տարուան երկու ամիսը անցած է արդէն, նշմարուածները բաւական բան կ'ըսեն յետագայ ըլլալիքներուն մասին: Հաւանօրէն, 1700-ամեայ քրիստոնէութեան արժանիքը իրաւունք կու տայ հրաշքի մը սպասումին. հրաշք որ մէկ հարուածով ջնջէ դժգոհութիւնները եւ հակառակ մօտեցումի, ծրագրումի, գործադրութեան թերիներուն, համազգային յոբելեանը դնէ ճիշդ հունին մէջ, չարաչար սըխալած ըլլալու ամօթին հետ գլուխ-գլխի ձգելով բոլո՛ր Թովմասները...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻԱՍՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ

Մեսրոպեան ուղղագրութեան վերադարձի խնդիրը պատեհապաշտների հարց չէ, ինչպէս յաճախ փորձում են ներկայացնել: Եւ յետոյ չպէտք է մոռանալ, որ մեր ժողովրդի առնուազն լաւագոյն կէսը գրում է մեսրոպեան հաւատարմութեամբ: Յաճախ փորձում են այն ներկայացնել որպէս արեւմտահայ եւ արեւելահայ հակադրութեան խաղ, ինչը, մեղմ ասած, բարոյական չէ: Չէ՞ որ Թումանեանն ու Տէրեանը, Չարենցը լաւագոյն իրենց ըստեղծագործութիւնները տալիս էին այդպէս, գիտակցելով, որ գիրը պատմութիւն է:

Ի՞նչ պատահեց ուրեմն: Ինչո՞ւ մենք այդպէս հապճեպ «պայծառացանք»՝ հրաժարուելով նրանից, որ մեզ ուղեկցել էր հազարաւոր տարիներ: Նոր ուղղագրութեան մենք անցել ենք վարչական մեթոտներով: Եւ այսօր այն պարտադրում ենք անգամ սփիւռքահային: Նոյն վարչական մեթոտները փորձում ենք կիրառել արեւմտահայութեան վրայ, որը հազար ու մի փորձութիւն տանում է անտրտունջ, նահանջում յաճախ, ձուլւում «ուրիշներով շինուած հսկայ ծովուն մէջ», բայց բարձր է պահում մեսրոպեան գիրը, թէեւ անհրաժեշտ աջակցութիւն չի ստացել մեզանից: Մենք նրան ասում ենք. տե՛ս՝ ինչպէս մոռացանք անցեալը, այն աստիճան, որ վերադարձը արմատներին մեզ համար սարսափելի է: Որովհետեւ անգրագիտութեան վախը մեր մէջ է նստած: Որովհետեւ այսօր լեզուաբանը չինովնիկ է դարձել եւ ինքն է որոշում՝ թէ ով պիտի խօսի, ով լռի:

Դա վախի ու սարսափի մթնոլորտ ըստեղծելու յայտնի ուղին է: Ապա ուշադրութեամբ նայեցէք Ակադեմիայի լեզուի ինստիտուտի աշխատակիցների վարքագծին: Արեւմտահայագէտ ընկերներ ունեմ, նրանք լռում են: Եթէ կողքները մարդ չի լինում, մէկ - մէկ կարօտով անկեղծանում են: Ոչ մէկը, սակայն, չի յանդգնում բարձրաձայնել մեսրոպեան ուղղագրութեան օգտին: Ինձ թւում է՝ «միասնական հոտանքի» մէջ են:

Ես այդ մարդկանցից շատերին հասկանում եմ, բայց արդարացնել չեմ կարողանում: Հասկանում եմ, որ աբեղեանական «հանդերձը» հաց է եղել, կենսագրութիւն է եղել, մասնաւոր դաս, դասագիրք ու մենագրութիւն: Հիմա ինչպէ՞ս փոխուեն: Ննջարան չէ, ասպարէզ է, մերկութիւնը պարզորոշ կ'երեւայ:

Լաւ է յորդորել Լ. Հախվերդեանը մեսրոպեան ուղղագրութեան կողմնակիցներին՝ թող պարկեշտութիւն ունենան: Իսկապէս, այսօր պարկեշտութիւնը բացակայում է մեր լեզուաբանների մօտ: Այլապէս թշնամանքով չէին լցուի արեւմըտահայերէնի հանդէպ, որն ի՛նչ մեղք ունի, թէ մեսրոպեան «հնակարկատ» է հագին: Իսկ ատելութիւնն այն է, որ ընդունելով, թէ մենք երկու գրական ժամանակակից լեզու ունենք, միայն մէկն ենք փայլեցնում, իսկ պետական եւ ոչ պետական կրթական համակարգում արեւմտահայերէնը թշուառ ազգականի վիճակում է: Ժամ չենք տալիս աշակերտին եւ վաղուայ ուսուցչին, որ սովորի տին լեզուն: Եւ յետոյ խնդրում ենք որ Դուրեան ու Վարուժան, Մեծարենց ու Շահնուր հասկանայ: Ինքներդ համեմատէք բանասիրական բաժինների լեզուներին տրուած յատկացումները:

Գիտակցուա՞ծ քայլ է: Անշուշտ: Պարկեշտութի՛ւն, – կ'աւելցնէի ես եւ բարեկամ ու զինակից վերադառնելու յորդոր կը քթթէի աչքս մեր արեւմտահայագէտներին, որոնք կը դառնան, ի վերջոյ, Թումանեանի գրի պաշտպանը:

Եզրակացութիւնը բնական է. չի կարելի արգիլել դասական ուղղագրութեան կիրառութիւնը Հայաստանի մէջ: Չի կարելի ուղղագրութեան առընչութեամբ մեծամասնութեան մտավախութեան վըրայ խաղալով՝ հանդուրժել ազգային շահի ոտնահարումը:

Պէտք է համարձակ նայել ժամանակի մարտահրաւէրին. եթէ մեզ ազգային միասնութիւն է պէտք, այն պիտի կառուցել մեսրոպեան հիմունքով: Եթէ մենք Արեւմտեան Հայաստանի պահանջատէր ենք զգում մեզ, պիտի տէ՛ր կանգնենք նաեւ մշակութային միասնութեան: Չի կարելի երկիր պահանջել, բայց շարունակել արտագաղթը: Չի կարելի արեւմտահայութեան դատի պաշտպան լինել եւ բռնանալ մեզ միաւորող գրի վրայ, օտարել մեզնից մեր մշակոյթը: Քայլը մերն է: Գիրը Հայրենիք-Սփիւռք յարաբերութիւնների ռազմավարական փորձաքարն է:

Ուղղագրութիւնը համապետական նըշանակութեան հարց է:

Հանրապետութեան նախագահը ինքը պիտի երաշխաւոր դառնայ հայ գրի պաշտպանութեան:

ՍՈՒՐԷՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

«Սփիւռք» Գիտաուսումնական Կեդրոնի Տնօրէն,
Բանասիրական Գիտութիւնների Դոկտոր, Փրոֆէսոր

ՁԵՌՆԱՐԿ՝ ԱՆՄԱՀ ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ոմանք պարարտ հողի մէջ կը ցանեն իրենց ունեցած հունտերը, եւ պարարտ հողի մէջ ինկած սերմի հատիկները միայն արդիւնք կրնան տալ...

Ամէն տարուան նման, այս տարի ալ Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան ուսանողութիւնն ու պաշտօնէութիւնը, չմոռցան յարգելին՝ դպրոցի անմահ բարերարներուն Գրիգոր եւ Կարապետ Մելգոնեան եղբայրներու յիշատակը:

Արդարեւ շաբթուան առաջին օրերէն իսկ դասարաններուն մէջ յատուկ կերպով խօսուեցաւ Կրթական Հաստատութեան անցեալին եւ անմահ բարերարներուն մասին: Իսկ Կիրակի, Յունուար 14-ին, մեր աշակերտները ներկայ եղան Նիկոսիոյ Ս. Աստուածածնայ Եկեղեցին ուր մասնակից եղան օրուան խորհուրդին. 7-րդ դասարանի աշակերտները ստացան հաղորդութիւն: Յունուար 19, Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 7-ին, խումբ մը նախկին Մելգոնեանցիներ, վարժարանի պաշտօնէութիւնը եւ համակ աշակերտութիւնը ներկայ էին բարերարներու դամբանին առջեւ ուր տեղի ունեցաւ յաւուր պատշաճի աղօթք, թեմիս Կաթողիկոսական Փոխանորդ Վարուժան Եպիսկոպոսի կողմէ:

Ապա հանդիսականները բարձրացան վարժարանիս հանդիսասրահը հետեւելու համար օրուան խորհուրդը փոխանցող յայտագրին: Առաջին հերթին, օրուան խօսքը փոխանցեց վարժարանի ուսուցիչներէն՝ Ս. Ղազարեան: Իր հակիրճ խօսքով կարեւորութեամբ նշեց թէ այս տարի առաւել եւս կը կարեւորուի այս հանդիսութիւնը՝ որովհետեւ ան առաջին ազդանշանը կուտայ Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան 75-ամեայ յոբելենական հանդիսութեանց. իր խօսքին մէջ անդրադառնալով օրուան հրամայականներուն՝ Ս. Ղազարեան կարեւորեց պայքարելու ոգի ունենալու անհրաժեշտութիւնը եւ որպէս եզրակացութիւն բաւ «Պայքար, վաղուան համար, պայքար յանուն մեր ազգային մեծ երազներուն, յանուն մէկ ազգի մեծ գաղափարին, պայքար յանուն աւելի արթուն, գիրք

ԷՕԺԷՆԻ ԱՃԷՄԵԱՆ-Ի

գործերը՝ Les Métamorphoses խորագրին տակ կը ցուցադրուին մինչեւ Մարտ 24 Երկուշաբթիէն Ուրբաթ, նախաձեռնութեամբ Cercle L'Hayssien des Arts-ի (11, rue des Jardins, l'Hay-les-Roses).

հակցող ու մանաւանդ գործակցութեան ոգիով զինուած սերունդներու կերտման խնդիր»: Այնուհետեւ գործադրուեցաւ գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին դասարաններէ աշակերտներ: Ձեռնարկի ընթացքին ակներեւ էր մանաւանդ որ աշակերտներէն շատեր առանց անգամ ըլլալով կ'արտասանէին եւ մանաւանդ՝ հայերէնի իրենց իմացումը կը պարտին Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան: Յատկանշական էր մանաւանդ՝ Մ. Մեծարենցի «Հիւղը» քերթուածին կատարումը, Տիգրան Աբրահամեանի, Կայա Յարութիւնեանի եւ Մարիէթա Անդրէասեանի կողմէ, ինչպէս նաեւ Ն. Սարաֆեանի «Կեանք եւ Երազ» կտորը որ խորունկ ապրումով արտասանեց Լենիկ Աբրահամեան: Կարելի է յիշատակել նաեւ Սարինէ Գալստեանի թաւշ ու ախորժալուր ձայնով «Հայաստան» երգի կատարումը: Իսկ Գրիգոր Մարուքեան խոր ապրումով արտասանեց Վահան Թէքէեանի ծանօթ «Հաշտարդար»ը: Եւ ինչպէս չյիշել Գ. Աթթարեանի «Պայքար» կտորը որ մեծ արձագանգ թողուց ներկաներուն ականջներուն ու հոգիէն ներս, Եւկէնիա Գերոշեկյանի եւ Արմէնուհի Խաչատրեանի կատարմամբ: Ձեռնարկի վերջին բաժինով ելոյթ ունեցան 2-րդ դասարանի սաները որ ներկայացուցին գաւեշտախառն փոքր բեմականացում մը, որ կը պատմէր տարբեր երկիրներէ Մելգոնեան փութացած եւ հայերէնի ծով կարիքը ունեցող աշակերտներուն ունեցած փորձառութեանց մասին: Ձեռնարկը փակուեցաւ այն խոր համոզումով որ բարերարներուն թողած աւանդն ու 75-ամեայ փորձառութիւնը միախառնելով պիտի կարողանանք մուտք գործել 21-րդ դար, ի մտի ունենալով սփիւռքեան այսօրուան դժուարին պայմանները ու մանաւանդ հայկական ոգին բարձր պահելու հրամայականը դարձնելով ամէնօրեայ արարում:

ՄԵԼԳՈՆԵԱՆՑԻ

ԿՈՐՍՈՒԱԾ ՁԵՌԱԳԻՐ ՄԸ

«Այդպէս թող ըլլայ», գրած է Կղէոպատրա երկու հազարամեակ առաջ, երբ հարկ վճարած է Հռոմէացի հրամանատարի մը, կամ գէթ այդպէս կ'ենթադրէ Պէրլինի Եգիպտական Թանգարանին տնօրէնութիւնը, որ վերջերս յայտնաբերած է Եգիպտոսի առասպելական թագուհիին ձեռագիրին միակ օրինակը: Կղէոպատրա զայն գրած է Ն. Ք. 33-ին, իր եւ Հռոմէացի հրամանատար Մարկոս Անտոնիոսի պարտութենէն երկու տարի առաջ: Կղէոպատրա ապրած է Ն. Ք. 69-էն 30-ի միջեւ: Զարգացած, տաղանդաւոր եւ հըմայիչ թագուհի մը՝ ան բազմաթիւ իշխանաւորներու նման իր կեանքը ապրած է ջանալով պահել իր թագն ու թագաւորութիւնը: Յուլիոս Կեսարի օգնութեամբ ձերբազատած է իր ամուսինէն (որ նաեւ իր եղբայրն էր) եւ յայտարարած է, թէ իր չորս զաւակներէն մէկուն հայրը Կեսարն էր: Հռոմի մէջ իր ամուսինին սպանութենէն ետք հմայած է հռոմէական բանակի հրամանատար Մարկոս Անտոնիոսը: Երկուքը միասին շռայլ կեանք ապրած են մինչեւ որ պարտուած են Կեսարի ժառանգորդ Օկտաւիոսի կողմէ:

Պապիրոսի վրայ գրուած ձեռագիրը դիպուածով յայտնաբերուած է թանգարանին արխիւներէն եւ կը կրէ յունարէն «կենեսթhօ» (այդպէս թող ըլլայ) բառերը, որոնք կը կարդացուին իրաւագէտի մը կողմէ գրուած հրամանի մը վերջաւորութեան:

Ժամանակի ընթացքին տժգունած պապիրոսը այժմ կը ցուցադրուի թանգարանին մէջ: Անոր վրայ սեւ մելանով գըրուած բառերը կը նմանին անգլերէն «Ճենի» անունին: Կարգ մը եգիպտաբաններ կը կասկածին, թէ թագուհին անձամբ ստորագրած է հրամանը: Սակայն հոլլանտացի յարգելի մասնագէտ մը՝ Փիթըր Վան Մինէն կը յայտարարէ, թէ ձեռագիրը, որ առաջին անգամ յայտնաբերուած է 1904-ին, Գահիրէի մօտակայ գերեզմանէ մը, մոմիայի մը շուրջ փաթթուած լաթերու մէջէն, միայն թագուհիին կողմէ կրնար ստորագրուած ըլլալ:

Հրամանը տուրքերու կրճատումի շարք մը առաջարկներ կը կատարէ Փապլիոս Քանիտիոսի, որ Մարկոս Անտոնիոսի գործակիցն էր: Ասիկա կը նշանակէ, թէ հրամանը մաս կը կազմէր ծրագիրի մը, որ ի վերջոյ Հռոմէացի հրամանատարը պիտի առաջնորդէր Հռոմի դէմ դաւաճանութեան:

Քանիտիոս Ն. Ք. 31-ին Հռոմէական բանակին դէմ կռուեցաւ Աքթիումի ճակատամարտին, Մարկոս Անտոնիոսի կողքին: Ճակատամարտը աւարտեցաւ Հռոմի յաղթանակով, որմէ ետք Մարկոս Անտոնիոս անձնասպան եղաւ, իսկ Կղէոպատրա նախընտրեց օձի թոյն խմել եւ մեռնիլ, քան թէ իբրեւ գերի քաշկռտուիլ Հռոմի փողոցներուն մէջ:

... Հետաքրքրական նիւթ մը՝ ժապաւէնի կամ թատրոնի համար: Գէթ այդպէս մտածած են Շէյքսփիր եւ Կղէոպատրայի կեանքին նուիրուած աւելի քան 30 ժապաւէններուն բեմադիրները:

Պատրաստեց՝
Լ. ԿԻՒԼՈՅԵԱՆ – ՍՐԱՊԵԱՆ

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ ԿԸ ՊԱՐՊՈՒԻ՞

Ռուսաստանի բնակչութեան պարզած պատկերը, որու կ'անդրադառնայ Մարի ժեկօ («Մոնտ», Փետրուար 27) բաւական մտահոգիչ է իշխանութեանց համար, մինչդեռ քիչ առաջ, Դումայի երեսփոխաններուն խնդուք պատճառած էր: Օտարատեաց Ժիրինովսկի չէր վարանած բազմակնութիւն առաջարկելու, որպէս դարման ծնունդներու անկումին: Մահացութիւնը օրէ օր կ'աճի (14,7%) եւ ծընունդներն ալ անկում կ'արձանագրեն (8,4%): Բնակչութիւնը 147,8 միլիոնէն 1989-ին իջած է 145 միլիոնի 2001-ին: Այս կացութիւնը «ազգին վերապրումին փակ կը սպառնայ» ազդարարած էր նախագահը անցեալ Յուլիսին, վերջերս ալ վարչապետ Կասիանով աւելցուցած էր. – «Տնտեսական ալ հարց մըն է»: Կառավարութիւնը կրնայ նոյնիսկ, ապագային, օտար աշխատաւորի պէտք ունենալ, մինչ չի կրնար կովկասցի մէկ միլիոն իր քաղաքացիները ապրեցնել:

Կեանքի դժուարին պայմանները, առողջապահական դրութեան վատթարացումը (հիւանդանոցներու 40%-ը տաք ջուր չունի) եւ ընկերային քաղաքականութեան բացակայութիւնը պատճառ եղած են որ երկարակեցութեան յոյսն ալ նահանջէ եւ այրերու համար ապրելու միջին տարիքը 63,8-էն իջնէ 59 տարեկանի եւ 72-ի կիներուն համար, 72,4-ի տեղ: Այրերն զոհ են, գլխաւորաբար ալքոլամոլութեան եւ ծխամոլութեան: 27-հազար հոգի մեռած են խարդախուած ալքոլ խմելէ ետք (որու արտադրութիւնը շուկային 50%-ը կը նկատուի, բայց, երթալով կ'աճի): Տարեկան 3 միլիառ տուփ ծխիկ կը ծախուի եւ եթէ յետին գիւղերուն մէջ բանջարեղէն եւ պտուղ չկայ, ծխիկ եւ վոտկան չեն պակսիր:

Մեծ աճ մը արձանագրած են նաեւ կարգ մը հիւանդութիւններ, ինչպէս թոքախտ, հեփաթիթ Պէ-ն եւ սիտա-ն: Ըստ Ծորճթաունի համալսարանի ազգագրութեան փրոֆէսէօրի մը, թոքախտէ մեռնողներու թիւը 1998-ի եւ 1999-ի միջեւ 30% յաւելում կրած է: Եթէ սիտայէ վարակուածներու պաշտօնական թիւը 80 հազար է, իրականին մէջ, անոնց թիւը կէս միլիոն է, ըստ այդ հիւանդութեան դէմ պայքարի պատասխանատուին: Այս նոր պատուհասները, նկատի չառնելով անձնասպանութիւններու եւ սպանութիւններու աճը, ազգագրութեան մասնագէտները միայն յոռետեսութեան կրնան մղել: 2050-ին, բնակչութեան թիւը 100 միլիոն կը նախատեսուի:

Չեչէնիոյ պատերազմին մեռեալներու պաշտօնական թիւը 2600 է, բայց, Զինուորներու Մայրերու Միութեան համաձայն եռապատիկ է:

Հետաքրքրական երեւոյթ մը կայ սակայն, զոր ցարդ ոչ Կրեմլինը, ոչ ալ վիճակագրութեանց պաշտօնատարները բացատրած են: Որքան կ'իջնէ բնակիչներու թիւը, այնքան կ'աւելնայ ընտրողներու թիւը: 1999 Դեկտեմբեր 19-ի երեսփոխանական ընտրութեան, ընտրողներու թիւը 108·075·046 էր, երեք ամիս յետոյ 2000 Մարտ 26-ին, նախագահական ընտրութեան անոնց թիւը 109·375·046 եղած էր: Ցայսօր, այդ 1·300·000 ընտրողներու «յաւելումը» չէ լուսաբանուած:

Թ. Ա. Թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«Գրական թերթ»ին մրցանակաւորները

Փետրուար 27-ին Գրողներու Միութեան մէջ «Գրական Թերթ»ին մրցանակները յանձնուած են իրենց տէրերուն. գրականագէտ Վազգէն Գաբրիէլեանի, բանաստեղծ՝ Եդուարդ Միլիտոնեանի, թարգմանիչ Սամուէլ Մկրտչեանի եւ հալէպահայ գրագիտուհի Մարուշ Երամեանի:

Մրցանակը եղած է «Գանձարան հայ հին բանաստեղծութեան» հատորը որ կը պարունակէ 150 հեղինակի ստեղծագործութիւններ եւ անանուն հեղինակներու էջեր:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Ուրիշ մարդ չկար արդէն. Վահագնը՝ արդէն ծանօթ՝ իր ըմբիշի կերպարանքով եւ «միւսը», վայելչակազմ, գլխարկաւոր, ձեռքը ձեռնոց եւ գաւազան, քաղքենի քօլուածքով:

«Մեզմէ թէ տեսանք», քանի որ կարելի չէր աւելի որոշ դիտել այդքան հեռուէն: Պտոյտ մը կատարեց եւ անհետացաւ:

Անո՞ւնը. – Է. Ակնունի: Այսքան: Ոչ աւելի, ոչ պակաս:

Վահագնը հաղորդեց թէ յայտարարութիւն մը պիտի բերէ, անմիջապէս տպել տալու եւ յաջորդ օրը ցրուելու համար:

- Մա՛րդ պիտի չտեսնէ ձեռագիրը. դուք երկուքդ անձնապէս պատասխանատու էք: Շարել կուտաք ձեր վստահած տպարանին մէջ, ձեր աչքին առջեւ, կը սրբագրէք, տպագրութեան ատեն ալ ուշադրութեամբ հսկողութիւն կը կատարէք որ աւելի – պակաս օրինակներ չըլլան, եւ վաղը կը ցրուէք:

Օրե՛ր, օրե՛ր... երբ «քալէ՛» ըսէին, վազելը խաղ էր մեզի համար:

Ձեռագիրը ստացանք իբրեւ մասունք մը: Խոշոր, իրար հիւսուած տառեր՝ ձերմակ փայլուն թուղթի վրայ: Վազեցինք «Սուրհանդակ»ի տպարանը, իբրեւ ամէնէն վստահելին, քանի որ տունի տըղայ կը համարուէինք հոն: Տէր եւ Տնօրէնը, Տիգրան Էֆէնտին (Ճիվէլէկեան) մեռած ըլլալով, պատասխանատու վարիչ նշանակուած էր ազգային բաժնի ըմբռնումը, Յակոբ Վարժապետեան, միեւնոյն ատեն խմբագիր հայատառ թրքաբարբառ «Ճէրիտէ»ի: Դժբախտաբար հոն չէր: «Տուն գնաց», ըսին, կարճ կապելով:

Գեղամը տպարան ձգելով, ես վազեցի Յակոբին տունը, կէս ժամ հեռու, – Եէնի Գափու:

Խելօքիկ մարդ, Վարժապետեան տեսակ մը խնամակալ դարձած էր ինծի, երբ անփորձ պատանի մըն էի: Բայց շուքէն կը վախնար: Արդէն հին գլուխ, Սահմանադրութեան հռչակումէն ի վեր աւելի կասկածոտ էր դարձած:

Հեւ ի հեւ ներս մտնելով, անմիջապէս բացատրեցի միտքս եւ պահանջեցի որ միասին տպարան երթանք, նոյն գիշերն իսկ տպել տալու համար Յայտարարութիւնը:

Ձեռագիրը եւ ստորագրութիւնը հազիւ տեսած, Վարժապետեան դեղնեցաւ, սկըսաւ դողալ եւ ճչաց.

– Խենթեցա՞ր, տղայ, գլխուս փորձա՞նք պիտի բանաս. անկարելի՛ է...

– Դուն լուր չունի՞ս աշխարհէն, Սահմանադրութիւն, ազատ մամուլ... Զկարդացի՞ր Կայս. Իրատէն:

– Կարդացի, կարդացի, բայց ես պաշտօնական լուրերէն դուրս բան չեմ տպեր. ամենեւի՛ն... քեզի ալ խորհուրդ կուտամ որ ուրիշ տպարան չտանիս, դուն տակաւին չօճուխ ես. խելքդ չի հասնիր...

Կրակ կտրած էի, առաջին փորձին իսկ ձախողանքի հանդիպելով: Այն ալ բարեկամի մը առջեւ:

Ի՞նչպէս թէ ոչ ... Կարելի՞ է ընդդիմանալ Յեղափոխութեան, յեղափոխականի կամքին, երբ Թուրքերն անգամ «Կոմիտէճի» դարձած են եւ Եըլտըզի դահը կը սարսի ընդհանուր ցնցումէն...

– Յակո՛բ, այս Յայտարարութիւնը պիտի տպուի. կարճ խօսք: Դուն պատասխանատու չես, երկտող մը գրէ գրաշարին եւ մեքենավարին, ես կը կարգադրեմ:

– Չե՛մ կրնար, մի՛ պնդեր:

– Եթէ մէկը տարճանակը բռնէ գլխո՞ւդ ... (տարճանակը գրպանէս հանելու ձեւ մըն ալ փորձելով):

– Գլուխս ալ կարէք, չեմ կրնար, վէսէլա՛մ... ոչ ես կու գամ, ոչ թուղթ կուտամ. տպարանն ալ կը գոցեմ: Ահա վերջին խօսքս...

Ճաթիլը բան մը չէր: Բայց ճաթելու կամ «ղալմաղալ» հանելու ժամանակ չէր: «Այս գիշեր պիտի տպենք եւ վաղը պիտի ցրուենք»: Յետոյ կը տեսնուէինք այս «հակայեղափոխական»ին հետ...

Վերադարձայ Գեղամին պատմեցի անյուղարձը, փրփուր տեղալով:

Իրիկուն էր արդէն: Ո՞ւր կրնայինք դիմել, ուշ ատեն: «Այս գիշեր պիտի տպուի»...

Ճիվէլէկեան տպարանին դիմացը, պարսիկ Թէյյավաճառին մօտ, կարծեմ ճիշդ այն շէնքին մէջ ուր յետոյ Եփրատ գործակալութիւնը բացուեցաւ, կը գտնուէր փոքր տպարան մը: Տէրը, Կեսարացի երիտասարդ մը, որ ամէն բանէ առաջ գործ կը փնտռէր, յանձն առաւ գիշերանց մեր աչքին առջեւ շարել, տպել տալ եւ յանձնել, պայմանաւ որ իր ուզած գինը վճարէինք:

– Փատիշահըմ չօք եաշա՛: Եւ գործի սկսան:

Ուզած գինը 150 կամ 180 ղրուշ էր: Կանխիկ վճարեցինք, տաքուկ, պատուական թէյ մըն ալ հրամցուցինք, որպէսզի տաք սրտով աշխատին եւ հասցնեն:

Ո՛վ որ տեսած է Ակնունիի գիրը, ան միայն կրնայ ըմբռնել խեղճ գրաշարին կրած չարչարանքը: Մենք իսկ զօրութեամբ կը հասկնայինք շատ մը բառեր եւ գրաշարին գլուխը կեցած՝ տուն կուտայինք:

Շարելը վերջացած պիտի ըլլար մինչեւ կէս գիշեր, բայց հազիւ լրացաւ կէս գիշերէն երկու ժամ վերջը, բազմաթիւ սրբագրութիւններով: Յետոյ յանձնուեցաւ տպագրութեան, միշտ մեր աչքին տակ: Նոյնիսկ տպագրական մեքենան դարձուցինք փոխն ի փոխ: (Ելեկտրական շարժանիւը արգիլուած էր):

Երբ ամէն բան վերջացաւ, լոյսը բացուած էր արդէն: Քանի մը ժամ քնանալէ վերջ, գործի սկսանք:

Յայտարարութեան մէկ մասը Եղնիկը ցրուել պիտի տար Հայաշատ թաղամասերու մէջ, մնացեալը Գեղամն ու ես պիտի ցրուէինք ամէնէն բանուկ հրապարակին՝ Կամուրջին վրայ:

Եւ ահա Կամուրջին երկու ծայրերը բռնած ենք, իրիկուան դէմ. Գեղամը՝ Պոլսոյ կողմը, ես՝ Ղալաթիոյ կողմը:

Թուղթերը հալեցան կէս ժամուան մէջ:

(Շար. 28)

(Շար. Ա. էջէն)

միակ երկիրն է, ներկայիս, Մեծն-Բրիտանիոյ հետ որ պաշտօնապէս վարակուած է այդ աղէտէն: Այդ ճաշերու մնացորդները պէտք է հականեխուին նախքան որպէս կեր ծառայելը կենդանիներուն: Կը թուի որ այս պայմանները չեն լրացուած: Մարտ 4-ին, պարաղայ մը յայտնաբերուած էր Դանիա:

ԹՈՒՐՔԻԱ, անտեսական ծանր տագնապին ծագումէն չորս ամիս մը ետք, փոփոխութիւններ կատարեց երկրին անտեսական ղեկավարութեան մէջ: Մարտ 2-ին, երկու նոր պատասխանատուներ նշանակեց. Այսպէս, համաշխարհային դրամատան փոխ – նախագահը՝ Քեմալ Տէրվիշ անտեսութեան պետական նախարար դարձաւ: Պիտի հսկէ նաեւ ելմտական եւ դանձային մարզերուն, սեփականաշնորհումներուն, փոխարինելով Ռեճէփ Օնալը, որ նախարար կը մնայ եւ իրեն կը յանձնուի անտեսական ճիւղին անձնակազմին կազմակերպութիւնը: Նոր նախարարին պիտի երկրորդէ Սիւրէյեա Սերտէնկէչտի, որ պիտի փոխարինէ Կեդրոնական Դրամատան հրաժարեալ կառավարիչը:

ԱՄՆ-ՈՒ ՆԱԽԱԳԱՀԸ Ճ. Պուշ Թուրքիոյ վարչապետին հետ հեռաձայնի խօսակցութիւն մը ունենալէ ետք նամակ մը գրկած է նախագահ Սէզէրի, ըսելու համար թէ երկու երկիրներու ռազմավարական միասնութիւնը խորանալով պիտի շարունակուի: Երկու երկիրները հասարակաց արժէքներ ունին որոնք պիտի օգնեն Թուրքիոյ ներկայի անտեսական տագնապը բառնալու, ու այդ ճամբուն վրայ ԱՄՆ նեցուկ կը կանգնին, գրած է նախագահ Ճ. Պուշ:

ԹԵԼ – ԱՎԻՎԻ հիւսիսը՝ Նեթանիայի մէջ է որ այս անգամ ռմբափորձ մը գործուեցաւ Մարտ 4-ին: Պաղեստինցի մը իր կրած ռումբերը պայթեցուց, որու հետեւանքով չորս մեռեալ կայ (ներառեալ ինք) եւ 70 վիրաւոր: Նախորդ օրը հրատարակուած զեկոյցով մը Համասը յայտարարած էր թէ անձնասպանական-ռմբափորձերու շարքի մը պիտի ձեռնարկէ: «Այն պահուն երբ այս զեկոյցը կը հրապարակուի, աւելի քան 10 նահատակներ պատրաստ են հարուածելու սիոնիստները»:

ԶՈՒԻՑԵՐԻԱ 77,5% ջախջախիչ մեծամասնութեամբ մը մերժեց Եւրոպայի անդամակցիլ: Հանրաքուէն նախաձեռնութիւնն էր Նոմերու (Զուիցերական Եւրոպական Նոր Շարժում) եւ արդիւնքը ցոյց կուտայ Զուիցերիացիներու յստակ դիրքը:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ընդդիմադիր մամուլի Մետիա – Մոսթ խումբի նախագահը՝ Գուսինսկի հրաժարած է Ռուս հրէական Համագումարի նախագահի իր պաշտօնէն, որպէսզի իր համայնքը չտուժէ Կրեմլինի հետ իր ունեցած հարցերէն: Գուսինսկի, Դեկտեմբեր 12-ին, ձերբակալուած է Սպանիա, ապա ձգուած է երաշխաւորագինի փոխարէն, մինչեւ իր հաւանական յանձնումը Ռուսաստանի: 250 միլիոն տոլարի զեղծարարութեամբ ամբաստանուած է:

ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ, Մարտ 2-ին, դատը բացուեցաւ – ի բացակայութեան – Ալոյիս Պրիւնէրի, էՍ – էՍ սպայ մը, որ կ՚ամբաստանուի 352 հրեայ մանուկներու տեղահանութեան համար (1944-ին): Կը կարծուի որ Պրիւնէր, այսօր 89 տարեկան, Սուրիա ապաստանած է:

UGAB-Marseille

UNION GENERALE ARMENIENNE
DE BIENFAISANCE
Comité de MARSEILLE
La Section Féminine vous invite
à un déjeuner
jeudi 8 mars à 12 heures 15
Après-midi musical
avec Mlle Vartouhie ABRAHAMIAN
(mezzo soprano)
accompagnée au piano par
Mme Juliette YILMAZIAN
P.A.F. 100 F
Réservation :
UGAB,
327, Bld Michelet, 13009 MARSEILLE
Tél. : 04 91 22 10 45
ou **Mme Hékimian**, Tél : 04 91 53 34 98

**Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935**

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «խաղաղական» եւ «Հանգստեան» ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ սուրբ պատարագի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.–

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
Դ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ԺԻՐԱՅՐ Ծ. ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
Ժէ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ՄԻԽՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԸՎՐԳԵԱՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17-ԻՆ

ՍԷՆ-ԺԷՐՈՄ
Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7
Քարոզիչ՝
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ
ՊՈՄՈՆ
ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 9
Քարոզիչ՝
ՍԱՐԳԻՍ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

ՀԱՄԵՐԳ
ՍԻՓԱՆ-ԿՈՄԻՏԱՍ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 22, ժամը 20.30-ին
EGLISE DE LA TRINITE
Place d'Estienne d'Orves, Paris 9ème
Հովանաւորութեամբ՝
կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի եւ Առաջնորդ Հայոց Փարիզի
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ-ի
Ներկայութեամբ՝
Հայաստանի Հանրապետութեան Դեսպան
Է. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ-ի եւ Տիկին ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ-ի
Կը մասնակցին
Ցապիէն Շանոյեան (սոփրանօ) – Մկրտիչ Մկրտիչեան (պարիթօն) –
Իրիս Թորոսեան (տաւիղ) – Մարիծա Ուփի Մարքիք (դաշնակ) –
Պերթրան Պրայեար (թաւջութակ)
Սենեկային նուագախումբ՝ BELL'ARTE
Երգչախումբեր՝ Սիփան-Կոմիտաս եւ Մենիլ Սէն-Տընի
Ղեկավարութեամբ՝
ԿԱՐԳԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆԻ
Յայտագրին մէջ.-Կոմիտասի և Բ. Կանաչեանի խմբերգներն ու Կ. Ափրիկեանի եօթը նոր գործերը, որոնց կարգին «Զըլլար-Զըլլար» երգիծական զուարճութիւն մը: – Création Mondiale :
Մուտք՝ 150 Ֆր. — Ուսանողներուն՝ 100 Ֆր.
Տոմսերուն համար դիմել՝ FNAC — Հայ Մշակութային Տուները. –
17, rue Bleue, 75009 Paris / 9, rue de Madrid 94140 Alfortville
UGAB: 118, rue de Courcelles, 75017 Paris
եւ երգչախումբի անդամներուն, հեռ. – 01.43.32.52.89 կամ 06.86.68.11.05
Site web : www.sipan-komitas.com

11 MARS

MESSE NATIONALE DE REQUIEM

**A LA MEMOIRE DES BIENFAITEURS
DE LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE**

Grâce à leurs dons et legs, notre association poursuit depuis près de 80 ans son œuvre humanitaire, culturelle, éducative et sociale.

PARIS : Eglise Apostolique Arménienne — Rue Jean-Goujon, 75008 Paris. Messe suivie d'un Hokedjach à la M.C.A., 17, rue Bleue 75009 Paris (rés. CBAF : 01.48.24.46.57).

CENTRE FRANCE : **Vienne**: Chapelle St Théodore — Place St-Paul à Vienne Messe suivie d'un Hokedjach à la M.C.A., 9, rue du Cirque, 38200 Vienne. Prix du repas : 100 F (apéritif, vin et café compris). Inscription par téléphone au : 04.74.53.43.80 (de 14h à 19h) ou 04.74.85.29.75 (répondeur en cas d'absence).

Grenoble: Hokedjach à la Maison de la C.B.A.F., 40, avenue Ambroise Croizat à St-Martin d'Hères.

St-Maurice de Beynost/Lyon: Eglise Arménienne, 40, rue d'Arménie, 69003 Lyon. Hokedjach dans la salle de l'Eglise à l'Espace Garbis Manoukian (rés. M.C.A. : 04.78.26.28.71).

Vaulx en Velin/Décines: Eglise Arménienne, 6, rue du 24 Avril 1915 à Décines. Hokedjach à la M.C.A. : 15, rue du 24 Avril 1915 à Décines. Rés. : téléphoner avant le 7 mars au : 04.78.49.28.87.
Valence: Eglise St-Sahak, 12, rue de la Cécile, 26000 Valence.

PACA : Cathédrale Apostolique Arménienne du Prado — Ave. du Prado, 13008 Marseille. Suivi d'un Madagh à la sortie de la Cathédrale.

Croix Bleue des Arméniens de France — 17, rue Bleue, 75009 PARIS

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 7-ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14-ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21-ին, Միջինք առաւօտեան ժամը 10.30-ին Արեւագալի ժամերգութիւն:
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28-ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4-ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:
Ժամերգութիւն 8.45-ին:
Արեւագալ 9.45-ին:
Պատարագ 10.30-ին:
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11.45-ին:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet et août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

**Cathédrale Apostolique Arménienne
SERPOTZ
TARKMANTCHATZ
de Marseille**

La Commission
«Foi et Traditions Arméniennes»
dans le cadre d'une série de rencontres
**« LOUSSAVORTCHI
LESSARANE »**
(Atelier "St.Grégoire l'Illuminateur")
propose
sa conférence-débat N° 8 sur le thème

Origine et signification du Carême et de ses Dimanches

avec le Rév. Père **Zadik AVEDIKIAN**
Recteur de la Cathédrale
en français

Jeudi 8 mars à 19 heures
dans la salle **«A. Tcherpachian»**
339, avenue du Prado —
13008 MARSEILLE

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ԿԻՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԸ ՏԷՍԻՆԻ ՄԷՋ

Շաբաթ, Մարտ 10-ի երեկոյեան ժամը 8-ին, Տէսինի Հայ Մշակոյթի Տունը, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի մասնաճիւղի կազմակերպութեամբ:

Կը դասախօսեն Տաթեւ Վրդ. Յակոբեան, Տիկին Մարիձա Հայլաճեան եւ կը համադրէ Հիլտա Զօպոյեան:

Կ՚երգեն Կոմիտաս եւ Կիլիկիա երգչախումբերը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի:

Աւարտին՝ հիւրասիրութիւն:

Մուտքը ազատ է:

Եկէ՛ք մասնակցելու այս բացառիկ երեկոյթին եւ յարգանք ընծայելու բոլոր կիներուն, մանաւա՛նդ հայ կիներուն:

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 7
MERCREDI
7 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 20.118 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.118

ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE DIPLOMATIQUE»

(mars 2001)

Impossible troc entre Arménie et Azerbaïdjan

Մեր նախորդ թիւով ակնարկած էինք ժան Կեռասի յօդուածին, որ կը վերաբերի Ղարաբաղի կարգաւորման հետ կապ ունեցող զանազան տարբերակներուն :

Սկիզբը, յօդուածագիրը կը վերյիշէ առաջին ծրագիր մը, զոր պատրաստած էր 1992-ին, ԱՄՆ-ու Արտաքին Նախարարութեան բարձրաստիճան պաշտօնատար մը՝ Փօլ Կոպըլ, ծրագիր որ քանիցս փոփոխութեան ենթարկուած էր : Ան կը նախատեսէր Լ. Ղարաբաղի Հանրապետութեան անկախութեան ճանաչումը Ազրպէյճանի կողմէ եւ Հայաստանի յանձնումը Լաչինի անցքին, որու փոխարէն Մեղրին կը տրուէր Ազրպէյճանի : 2000 Յունուարին, հրապարակուած այս ծրագիրը, Տաւուսի մէջ Քոչարեան – Ալիեւի հանդիպումի վաղորդայնին, նպաստաւոր ընդունելութիւն գտած էր Բաքուի Արտաքին նախարարին կողմէ : Հայկական կողմի հակազդեցութիւնները յապաղած եւ դժուար եղած էին : Վ. Օսկանեան ընդունած էր որ հողային փոխանակումի մը հարցը եղած էր, բայց Նախագահ Քոչարեան մերժած էր եւ այդ գլուխը փակուած էր : Այդ չէ, կ'ըսէ Կեռաս, Արամ Սարգսեանի կարծիքը : Իր եղբօր Վազգէն Սարգսեանի յաջորդ, ան եօթը ամիս վարչապետ եղաւ : Այդ հանգամանքով, բազմաթիւ խօսակցութիւններ ունեցած էր Ղարաբաղի մասին, նախագահ Քոչարեանի հետ : Վճռապէս կը յայտարարէ. – «Նախագահը ոչ միայն համաձայն էր Մեղրիի ծրագրին, այլեւ ամէնէն խանդավառ պաշտպաններէն մէկը, ինքզինք նոյնիսկ անոր հեղինակը հռչակելով» : Այս առնչութեամբ, արեւմտեան դէտ մը կ'ըսէ թէ «ցաւալին այն է, որ նախագահ Քոչարեան, համոզուած ըլլալով հանդերձ որ Մեղրիի լուծումը միակն է հարցը լուծելու համար, չկրցաւ զայն ծախել Հայերուն» : Իրողութիւն է որ, Երեւանի թէ Սփիւռքի մէջ, ամէն մարդ կը խորհի որ կարելի չէ «հայկական հողամաս մը փոխարինել հայկական ուրիշ հողամասի մը հետ» : Պետական որեւէ ղեկավար որ նման կարգադրութիւն մը ընդունի քաղաքական անձնասպանութիւն մը գործած կ'ըլլայ :

Լրագրողը, ապա կ'անդրադառնայ Աշոտ Մանուչարեանի Հոկտեմբերին տուած մամուլիասուլիսին (տես՝ «Յառաջ», Հոկտեմբեր 25) նոյն հարցին կապակցութեամբ : Նման կարգադրութենէ մը գըլխաւոր օգտուողը կ'ըլլայ Թուրքիա, որ Նախիջեւանի միջոցաւ եւ Մեղրիի անցքով իր միացումը կ'իրագործէ Ազրպէյճանի եւ Թիւրքախօս հանրապետութիւններուն հետ, դառնալով շրջանի ուժ մը, ի վնասի դէմ դնելու Ռուսաստանի եւ Իրանի ազդեցութեան : Հայաստան կը կորսնցնէ Իրանի հետ աշխարհագրական իր կապը, ինչ որ թոյլ տուաւ իրեն վերապրելու Անգարայի եւ Բաքուի պարտադրած շրջափակումին : Մոսկուա եւ Թեհրան չեն ծածկեր արդէն իրենց ընդդիմութիւնը այս ծրագրին :

Հաշտեցնելու համար ազգային պաշտպանութեան եւ շուկայի տնտեսութեան հայկական քաղաքականութեան իր հրամայականները, Երեւան արտաքին քաղաքականութիւն մը կը կիրարկէ, որ «լրացուցիչ» որակուած է, այսինքն գիտորական զինակցութիւն մը Մոսկուայի

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 5 / 6)

ԼՂՀ

Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ՊԱՇՏՊԱՆԸ ԲՈՂՈՔԻ ԴԻՄՈՒՄ ԿԱՏԱՐԱԾ

ԼՂՀ Պաշտպանութեան նախկին նախարար Ս. Բաբայեան, նախագահ Ա. Ղուկասեանի դէմ Մարտ 22-ի մահափորձին պատասխանատու նկատուած ու Փետր. 26-ին 14 տարուան դատապարտուած էր : Մարտ 5-ին փաստաբանը տրուած վճիռին դէմ բողոք ներկայացուցած է Գերագոյն դատարանին, նշելով որ դատին ընթացքը հիմնուած է Ս. Բաբայեանի ամեղութիւնը, իսկ դատական նախաքննութիւնը թերի եղած է :

Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ ԹՂԹԱԾՐԱՐԸ ՓԱԿՈՒԱԾ

«21-րդ դար» ընկերակցութեան նախագահ Ա. Վարդանեանի քրէական հետապնդումին վերջ տրուած է, առողջական պատճառներով : Ան ամբաստանուած էր պետական կարգը տապալելու, կամ փոխելու կոչ ընելով ու արգելափակուած. բայց, արդէն Փետրուար 22-ին նոյն պատճառով ազատ արձակուած էր :

***

Վ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻ ՎՃԻՌԸ ԱՆՓՈՓՈԽ ՊԱՀՈՒԱԾ

Ներքին գործերու նախարարութեան հրամանատար Վ. Յարութիւնեանի եւ միւս հինգ ամբաստանեալներէն երեքին վճիռները վերաքննիչ ատեանը անփոփոխ պահած է (Վ. Յարութիւնեանի վեց, Ս. Բալեանի 15, Ա. Շահպազեանի 8 տարի) : Ն. Թադեւոսեանի պատիժը 10 տարիէն իջեցուած է 6 տարի 11 ամսուան, իսկ Մ. Ներսիսեանի եւ Ա. Խաչատրեանի որոնք ութական տարուան դատապարտուած էին, թղթածրարները լրացուցիչ քննութեան ղրկուած են :

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԻ հիւսիսը, Գասթելօ տէ Փայվայի եւ Էնթրէ – օս – Ռիոսի միջեւ, Փորթոյի մօտ Մարտ 5, Կիրակի իրիկուն ժամը 21-ի շուրջ հանրակառքի մը եւ երկու կառքերու ծանրութեան տակ, Տուրօ գետին վրայ գտնուող մետաղէ կամուրջ մը փլաւ, հանրակառքն ու երկու կառքերը գետը ինկան, 75 ճամբորդներով : Ոչ ոք փրկուեցաւ : Քանի մը ժամ ետք, Փոխադրութեանց նախարար՝ Եորչէ Գոէլօ իր հրաժարականը տուաւ, ստանձնելով ամբողջ պատասխանատուութիւնը : Տեղւոյն քաղաքապետը քանիցս դիմում ըրած էր որ նորոգուի 1886-ին շինուած այս կամուրջը եւ միայն խոստումներ ստացած էր : Կառավարութիւնը 48 ժամուան ազգային սուգ հռչակեց :

ՇԱՐՈՆ, Ռապինի այրիկան՝ Տալիա Ռապինի յանձնեց Պաշտպանութեան փոխ – նախարարի պաշտօնը : Հրեայ գոլոնները ըժգոհ են այս նշանակումէն, որովհետեւ ան քանիցս պայքար տարած է իրենց դէմ :

ՄԵՔՔԷԻ աւանդական ուխտագնացութեան արդէն իսկ 35 մեռեալ կար, զոհ հրմշտուքներու : 1998-ին, նոյն ձեւով, 118 ուխտաւորներ մեռած էին :

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ Դուման (Երեսփոխանական Ժողով) տեղեկագիր մը պատրաստած է որ խնդրոյ առարկայ կ'ընէ Հիւլէական Ուժանիւթի նախարարը՝ Եւգէնի Ադամով, կաշառակերութեան համար : Անցեալ Դեկտեմբերին, նախարարը պաշտպանած էր օրինագիծ մը որ թոյլ կուտար ներածումը 20 հազար թոն հիւլէական թափօնի, պատճառաբանելով. – «15-էն 20 տարի դրամ պիտի ստանանք, աւելի քան 20 միլիառ տոլար» : Դուման ընդունած էր, բայց, հիմա, 19 էջնոց տեղեկագրի մը մէջ, կաշառակերութեան դէմ մարմինը խստօրէն կը յարձակի նախարարին վրայ, որ աւելի իր շահերով կը զբաղի քան՝ երկրին : Որպէս պաշտօնեայ, Հիւլէական Ուժանիւթի նախարարութեան մէջ, Ադամով 10 առեւտրական ընկերութիւններ ստեղծեր է Ռուսաստան, ԱՄՆ եւ Ֆրանսա : 200 հազար տոլարի տուն մը ունի Փիցպուրկ եւ այլն, եւ այլն : Տեղեկագիրը արդարադատութեան յանձնուած է :

ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ նահանգին Սան – Տիէկոյի մէկ արուարձանին լիսէին մէջ, 15 տարեկան աշակերտ մը կրակ բացած է իր դասընկերներուն վրայ : Երկուքը մեռած են, 14 ուրիշներ վիրաւորուած են : Ըստ ականատեսներու, պատանի մարդասպանը ժպտուն արտայայտութիւն մը ունէր, երբ զէնքը հանած եւ սկսած է կրակել :

ՆԱԽԱԳԱՀ Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

ԵՐԿԿՈՂՄ ԵՒ ԵՌԱԿՈՂՄ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ

Ղարաբաղի հարցին կարգաւորում մը բերելու հեռանկարով նոր հանդիպումներու համար Մարտ 4-ին Փարիզ ժամանեց նախագահ Ռ. Քոչարեան : Իրեն կ'ընկերանար Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան եւ խորհրդականը Ա. Յարութիւնեան : Նոյն պատճառով Փարիզ կը գտնուի նաեւ Ազրպէյճանի նախագահը Հ. Ալիեւ : Երկու նախագահները Կիրակի իրիկուան առաջին հանդիպում մը ունեցած են գլուխ գլխի, առանց նոյնիսկ թարգմաններու ներկայութեան :

Յաջորդ առաւօտ, նախ Հ. Ալիեւ, ապա Ռ. Քոչարեան զատ-զատ տեսակցեցան նախագահ Ժ. Շիրաքի հետ, ապա երեք նախագահները բաւական երկարատեւ տեսակցութիւն մը ունեցան միասին որ տեւեց ժամը 11-էն մինչեւ 14 : Այս եռակողմ հանդիպումին աւարտին Ժ. Շիրաք, Ռ. Քոչարեան եւ Հ. Ալիեւ Էլիզէի պալատին Նափոլէոն սրահին մէջ ճեպազրոյց մը տուին ներկայ լրագրողներու :

Հակառակ մամուլի հրապարակումներով, Հայաստանէն հասած շշուկներով ստեղծուած այն մթնոլորտին թէ նման նախորդ տեսակցութիւններէ տարբեր պիտի ըլլար այս անգամուանին բնոյթը, զոնէ ճեպազրոյցին հրապարակուածով, այդ սպասումը չարդարացաւ : Երեք նախագահներու ակնկալուածէն քիչ մը աւելի երկար տեւած տեսակցութեան աւարտին, Ֆրանսայի նախագահը հետը ունենալով իր երկու հիւրերը, ողջունեց լրագրողներու ներկայ խումբը, ապա շատ համառօտակի անդրադարձաւ եռակողմ հանդիպումին, կրկնելով արդար եւ կողմերէն ընդունելի լուծում մը գտնելու Ֆրանսայի անկեղծ փափաքը, որպէս Մինսկի խումբի նախագահներէն մէկը եւ որպէս երկիր մը որ ջերմ յարաբերութիւններ ունէր թէ՛ Հայաստանի, թէ՛ Ազրպէյճանի հետ : Շեշտեց հանդիպումին բարեկամական բնոյթը :

Նախագահ Շիրաքի անդրադարձին յաջորդած մէկ-երկու հարցումներն ալ չըյաջողեցան հետաքրքրական նորութիւն մը կորզել, բացի այն մաղթանքէն, յոյսէն զոր ան արտայայտեց տարուան աւարտէն առաջ Հայաստանէն ու Ազրպէյճանէն ընդունելի լուծումի մը հեռանկարին ուղղութեամբ :

***

Հետաքրքրական էր Փարիզի այս հանդիպումին ֆրանսական լրատուներու տուած կարեւոր տեղը. լրատու գործակալութիւնը (ԱՖՓ) Ստեփանակերտէն տուած էր ԼՂՀ Արտաքին գործերու նախարար Ն. Մելքումեանի ու բնակիչներու հակազդեցութիւնները : Առաջինը յայտնած է որ նախագահ Հ. Ալիեւ քաղաքական կամք ցուցաբերէ եւ փոխադարձ զիջումներու քաջութիւնը ցոյց տայ : Բնակիչները ըսած են թէ իրենք զոհերու կեանքին գնով ցոյց տուին թէ չեն ուզեր Ազրպէյճանի հետ ապրիլ եւ թէ առանց Ղարաբաղի համաձայնութեան անկարելի է վերջնական խաղաղութեան յանգիլ : Երիտասարդներ նաեւ յայտնած են թէ վախ չունին Ազրպէյճանցիներէն եւ փաստը տուած են արդէն թէ կուիլ գիտեն : Ուրիշներ խոստովանելով հանդերձ թէ դժուար է իրենց կեանքը, գոհունակութիւն յայտնած են ձեռք ձգուած անկախութեան համար :

Ուշագրաւ է գործակալութեան եզրակացութիւնը. վախ կը յայտնուի որ Ղարաբաղցիները յուսախաբ ըլլան Փարիզի հանդիպումներէն ետք, քանի որ երկու նախագահներուն տեսակցութեան համար նպաստաւոր պայմաններ նախատեսուած չէին, Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի ներկայի նախագահ Մ. Ճոանա յաջողած չըլլալով կողմերու տեսակէտները մօտեցնել իրարու :

***

«LE FIGARO» (6 mars)

PARIS POURSUIT SES EFFORTS POUR LE HAUT-KARABAGH

Լիւք տը Պարոշէ կ'անդրադառնար փարիզեան վերոյիշեալ հանդիպումին, ըսելով թէ Ֆրանսա, համբերութեամբ կը շարունակէ իր ջանքերը կարգաւորման մը համար, Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ, բայց, արդիւնքները կ'ուշանան : Շիրաք լաւատես կը մնայ. ան յայտարարած է.– «Կը մաղթեմ եւ կը յուսամ որ այս տարին չի վերջանար առանց որ կարգաւորում մը ըլլայ ընդունելի՝ երկու երկիրներուն համար» :

Հակամարտութիւնը, կը գրէ յօդուածագիրը, որ 30 հազար մեռեալ պատճառեց, որեւէ պահու կրնայ կրկին ծագիլ, մանաւանդ ազրպէյճանցի բնակչութեան ջղագրգռութեան պատճառաւ, որ 800 հազար գաղթականի բեռը պէտք է տանի : Կրկնելէ ետք ազրպէյճանական յանկերգը, թէ Հայաստան 20%-ը կը գրաւէ Ազրպէյճանի հողամասին, այսինքն կ'ըսէ.– «Ոչ միայն Ղարաբաղը՝ մեծամասնութեամբ Հայերէ բնակուած, այլեւ Լաչինի անցքը, որ խնդրոյ առարկայ հողամասը կը կապէ Հայաստանի եւ դրացի շրջաններու», Լ. տը Պարոշէ կը ծանրանայ կարգադրութիւն մը գտնելու Ֆրանսայի ջանքին վրայ, զոր կը վերագրէ Ֆրանսահայութեան ստուար թիւին, մէկ կողմէ, եւ Ազրպէյճանի մէջ ունեցած իր քարիւղային շահերուն, միւս կողմէ :

Ըստ Շիրաքի, երկու կողմն ալ լուծում մը գտնելու բուռն փափաք կայ, կը մնայ Մինսկի խումբէն առաջարկ մը ընել, որ ընդունելի ըլլայ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի :

ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ԼՈՅՍԻՆ ՏԱԿ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ (1)

Ամերիկայի հայագիտութեան հիմնադիրներ կը համարուին բիւզանդագէտ Սիրարփի Տէր – Ներսէսեանը եւ միջնադարագէտ Ռոպըրթ Պլէյքը: Ս. Տէր – Ներսէսեանի «Armenia and the Byzantine Empire» մենագրութիւնը (1945) կերպով մը ԱՄՆ-ի հայկական ուսմանց հիմնաքարը կարելի է նկատել: Իսկ 1949-ին (1954-ին՝ առանձին գիրքով), Պլէյք եւ իրանագէտ Ռիչըրտ Ֆրայ լոյս ընծայած են Մաղաքիա Աբեղայի (Գրիգոր Ակներցիի վերագրուած) «Պատմութիւն վասն Ազգին Նետողաց»ի անգլերէն թարգմանութիւնը: 1946-ին, Նիւ – Եորքի մէջ լոյս կը տեսնէր առաջին հայագիտական հանդէսը՝ «Armenian Quarterly»ն, խմբագրութեամբ՝ Կոստան Զարեանի, հրատարակուած՝ Armenian - American Cultural Association-ին կողմէ: Հայկական Ուսմանց եւ Հետազօտութեանց Ազգային Ընկերակցութեան (NAASR) գոյառումը 1954-ին հիմը կը դնէր հայագիտական մնայուն ամպիոններու ստեղծումին, որ պիտի սկսէր փոխելու հայագիտութեան յետամնացութիւնը՝ յարակից մարզերուն նկատմամբ:

Վերջին տասնամեակներուն, հիմնովին տարբեր է կացութիւնը. հոս դեր խաղացած են մնայուն ամպիոններու բացումը, մասնագէտներու սերունդի մը յառաջացումը, մեծաթիւ հատորներու հրատարակութիւնը, մասնագիտական ընկերութեան մը հիմնումը (Society for Armenian Studies), պարբերականներու լոյս ընծայումը, եւ այլն: Այս աշխատանքը ազդած է նաեւ ակադեմական աշխարհին վրայ, ուր ներկայիս հայագիտութիւնը աւելի մօտէն ճանչցուած ու վկայակոչուած՝ գիտական յարակից մարզերու մէջ: Միաժամանակ, նաեւ ունեցած է իր խնդիրները եւ բարդութիւնները, որոնք մինչեւ օրս քննարկուած ու լուծուած չեն: Անոնց կարգին է Հայաստանի հայագիտութեան հետ յարաբերութիւններու հարցը, որ թէեւ 1950-ական թուականներու վերջերէն սկսած է զարգանալ, ունեցած է որոշ ընթացք մը: Եթէ մինչեւ 1991 քիչ թէ շատ կանխատեսելի ու հակակշռելի բնոյթ ունէր՝ խորհրդային գիտութեան բրգաձեւ ու ղեկավարեալ կառոյցին բերումով, վերջին տասնամեակի դէպքերը որոշակի փոփոխութիւններ մուծած են հորիզոնական յարաբերութիւններու ոլորտին մէջ:

Արդարեւ, թէեւ տեղեկութիւնները՝ հիմա կրնան անարգել հոսիլ, սակայն հարկ եղածին պէս չի պատահիր՝ կապի դժուարութեան, լեզուական անբաւարարութեան թէ գիտուորեալ անտեսումի բերումով: Հինի վերացումէն բխած են անապահովութեան, գաղափարախօսական վերափոխութեան, գերակայութեան զգացումի թէ կամաւոր մերժումի վիճակներ, որոնք բնորոշ են անցումային շրջաններու: Վերջապէս, հայագիտութեան դերի, ակադեմական մերձեցումներու, գիտական մեկնաբանութիւններու, մեթոտաբանական հարցերու մասին տարակարծութիւններ կան: Այս բոլորը կը վերաբերի թէ՛ Միացեալ – Նահանգներու (Արեւմուտքի, ընդհանրապէս) եւ թէ Հայաստանի հայագիտական մտքին:

Ամերիկեան հայագիտութեան մէջ ոչ – ազգայնական յստակ միտում մը ներկայ է, որ մերթ «բացակայութեան» մը պատրուակը կը դառնայ: Այսինքն, գիտական կեցուածքը «նեղ» ազգայինը շրջանցելու հետ կը նոյնանայ, անտեսելով, որ աշխարհափիւռ ժողովուրդի մը ու կենդանի աշխարհագրա – քաղաքական իրականութեան մը մասին կը խօսուի: Գիտական բարձր մակարդակը իր դարձերեսը ունի. հայկական փորձառութեան իւրայատկութիւնը անտես չընել: Եթէ հայագիտութիւնը նաեւ Սփիւռքի մէջ ազգային ինքնութիւն կերտելու միջոց է կամ կրնայ ըլլալ (2), անոր արմատաւոր հաւաքականութեան ու բարձր գիտականութեան հաշուառումով պէտք է զարգանալ: Առնվազն չի նշանակեր գիտութիւնը ազգային հաշիւներու ի խնդիր զոհել, ինչ որ փաստերու կեղծումին կրնայ առաջնորդել: Ոչ ալ կը նշանակէ, որ ազգայինը պիտի զոհուի չոր ու ցամաք, ապամարդկային գիտութեան մը սիրոյն:

Նման խնդիրներ, ուղղակի թէ անուղղակի կերպով, ընթերցողին մէջ կը ծագին փակելէ ետք Արմէն Այվազեանի բանավիճային հատորը՝ «Հայաստանի պատմութեան լուսաբանումը ամերիկեան պատմագրութեան մէջ» (3): Հեղինակը՝ հայրենի գիտութեան նորագոյն սերունդի անուններէն, ԺԸ. դարու Հայոց պատմութեան մասնագէտ է:

Հեղինակին դրոյթը արդէն ներկայացուած է ներածութեան մէջ.– «Հայոց պատմութիւնը Հայաստանի ռազմավարական պաշարն է: Այն պարունակում է կայուն պետութիւն եւ հասարակութիւն կերտելու զարմանալի ամուր հիմք, որ է՝ հայկական չորսհազարամեայ քաղաքակրթութիւնը եւ նրա արդիւնք հանդիսացող Հայոց զօրեղ, ընդգծուած եւրոպենակ ինքնութիւնը (...) Մենք եւս (...) ազգային – պետական բարդ խնդիրների ճիշդ լուծումները գտնելու գործում կը խարխափենք, եթէ տէր չկանգնենք մեր անցեալին եւ նրա հոգեւոր հարստութիւններին, չարժեւորենք նրանց կարեւորութիւնը Հայաստանի ազգային անվտանգութեան համար: (...) Աճող հայ սերնդի հայրենասիրական – քաղաքացիական դաստիարակութիւնն ապահովող, ազգը միաւորող ու համախմբող միակ ճանապարհն անցնում է մեր արմատների խորը եւ ճշմարիտ ճանաչման միջով» (էջ 8-9):

Յստակ է, անշուշտ, առաջադրանքը. – Հայոց պատմութեան օգտագործումը որպէս ազգային հիմք, ազգային ապահովութեան զէնք եւ ազգային դաստիարակութեան միջոց:

Այս օգտապաշտ մօտեցումը որեւէ ազգ – պետութեան գաղափարախօսական ծրագրին մաս կը կազմէ: Ֆրանսացի պատմաբան Մարք Ֆեռոյի «Երախաներուն ինչպէ՞ս կը պատմուի պատմութիւնը՝ ամբողջ աշխարհի մէջ» հատորին դիպուկ մէկ գլուխը յիշենք՝ «L'histoire, sauvegarde de l'identité nationale dans l'Arménie», որուն տակ ան կը նշէ երեք պատումներու գոյութիւնը՝ հայրենական, սփիւռքեան եւ համաշխարհային «vulgata», դիտել տալով, որ ապահով չէ, թէ վերջինս աւելի իրական կամ օրինական ըլլայ (4): Վերջին հաշուով, եթէ Հայերը «յիշողութեան համայնք» մըն են, պատմութիւնն է Հայոց ինքնութեան որոշիչ տարրը:

«Ինքնութեան պահապան»ի մօտեցումը, սակայն, վտանգներով յղի է: Ազգայինի ու ազգայնականի, շատ փխրուն սահմանը մեր բարդ իրականութեան մէջ մեծ դիւրութեամբ կրնայ անտեսուիլ ու անճիշդ եզրայանգումներու դուռը բանալ: Ցաւօք, այդ անտեսումը յաճախ ցցուած է Այվազեանի շարադրանքին մէջ եւ որոշ չափով արժեզրկած՝ իր ըսելիքը:

Տեղին դիտողութիւններու կողքին, գիրքը ամերիկեան հայագիտութիւնը դատած է կանխակալ չափանիշով – «հայագիտութիւնը պէտք է ծառայէ ազգային շահերու»–, սխալ բանաձեւուած կամ անապացոյց փաստարկներ ու անհիմն մեղադրանքներ յառաջ բերելով:

Հեղինակը դարասկիզբէն եկող արեւմտեան թրքամէտ ու «պատմաշինարար» Թուրք – ազերի ուժեղ կեցուածքի մը գոյութիւնը կը նշէ: Խեղաթիւրումին լծակից է – ըստ իրեն – ԱՄՆ-ի «կեղծ – հայագիտութիւնը», որուն դէմ Հայաստանեան հայագիտութիւնը չէ կրցած հակազդել կարգ մը պատճառներով (արեւմտեան լեզուներու անբաւարար իմացութիւն, արեւմտեան հայագիտութեան հանդէպ անքննադատ վերաբերում, խորհրդային հասարակագիտութեան կղզիացում, մասնագէտներու քաղաքագիտական կողմնորոշումի պակաս, եւ այլն) (էջ 10 – 16): Մէկ խօսքով, իր յիշած հեղինակներուն (Ռոնըլտ Սիւնի, Նինա Կարսոյեան, Ռոպըրթ Թոմսըն, Ճէյմզ Ռասըլ, Լեւոն Աւտոյեան, Փիթըր Քաուի, Ճորճ Պուռնութեան) գիտական աշխատանքը Սթէնֆորտ Շոյերու, Ճասթըն Մաք Քարթիներու կամ Հիթ Լօուրիներու «գիտական» մակարդակին նոյնացուած է:

Ռ. ՍԻՒՆԻԻ «ՀԱՅԵԱՑՔ ԴԷՊԻ ԱՐԱՐԱՏ»Ը

Ազգայնականութեան ընթացիկ տեսութիւնները «ազգ»ի գաղափարի ծագումը կը դնեն ԺԹ. դարուն: Ռ. Սիւնի այդպէս կը կարդայ Հայոց նոր պատմութիւնը իր «Հայեացք դէպի Արարատ»ին մէջ (5): Իր գիրքին առաջին մասով, Այվազեան ձեռք կը զարնէ այդ հատորին, որուն նպատակը, ըստ իրեն, այս պարբերութեան մէջ կը խտանայ. –

«*An essentialist view of Armenians—that as a people they have always and everywhere possessed a core of discernible, ethnically determined qualities—*, has been for political nationalists the basis for their political ideology: the continuous existence of the Armenians as a historic people, their origins in the Armenian plateau, arms them with the right of self-determination, nationhood, and a historically sanctified claim to the territories that constitute Armenia» (*Looking*, p. 4-5):

Ընդգծուած տողերը, զորս Այվազեան չի թարգմաներ, կ'ակնարկեն «էապաշտութեան», այսինքն, ենթադրել որ հինէն, ամէնուրեք, Հայերը ազգային անփոփոխ նկարագրի տէր եղած են: Սիւնի սակայն կը համարի «a collection of beliefs» («հաւատալիքներու հաւաքածոյ մը»), որ պէտք է «տարբաղադրել» «զգուշութեամբ» եւ «նրբանկատութեամբ»:

«Սիւնիի վերը շարադրած նպատակն ինքնին բաւարար է նրա երկը հակագիտական համարելու համար», կը վճռէ հեղինակը (էջ 21): Այս կանխադրոյթը իր դատումներուն վրայ ծանր կը կշռէ: Ակամայ արձագանգ մը կը թուի խորհրդային միահեծան գաղափարական կարգին, որ «հակագիտական» կը նկատէր մարքսեան «collection of beliefs»էն հակառակ ամէն կարծիք:

Այվազեանի համաձայն, Սիւնի «բոլորովին անպատեհ» (էջ 26) կը հաստատէ, թէ Ք. Ե. Դ. դարուն «կարելի է ըսել, թէ Հայերը կազմած են եզակի, զատորոշելի ցեղա – կրօնական համայնք (...) Յաջորդ դարու հեղինակները արդէն կը վկայեն առասպելներու, յուշերու, արժէքներու եւ խորհրդանիշերու կառոյցի մը գոյութիւնը (...) (Looking, p. 8): Ինքնութիւնը մնայուն կերտումի հոլովոյթ մըն է եւ ո՛չ թէ անշարժ վիճակ մը. արդարեւ, Ք. ա. Ա. դարուն արդէն կազմաւորուած հայութիւնը ինքնութեան որակական փոփոխութիւն մը կ'արձանագրէ քրիստոնէութեան որդեգրումի բերումով, որ գիրերու գիւտով անճանաչելի պիտի դարձնէր Հայը՝ Մեծն Տիգրանի շրջանի Հայու բաղդատմամբ:

Սակայն, նշելի է, որ Ե. դարու հեղինակներու վկայած «կառոյցը» հասարակ բան մը չէ ամենեւին: Անոնք ազգային արդի գիտակցութեան էական տարրերը կը ցոլացնեն, իսկ հայկական ինքնասահմանումի եզրերը կրնան բացառութիւն, գուցէ մարտահրաւէր նկատուիլ՝ արդի ազգայնականութեան եւրոպակեդրոն ծագումի եւ Ասիա սփռումի դրոյթին (6):

Այվազեան առանցքային կը նկատէ ԺԷ. – ԺԹ. դարերու հայութեան վիճակի Սիւնիի մեկնաբանութիւնը եւ առ այդ 40 էջ կը տրամադրէ անոր: Ան, հեգնականօրէն, «գրանդիոզ մտքեր» (էջ 42) կը համարի հետեւեալ պարբերութիւնը. –

«Այսօր շատ Հայերի համար դժուար է ընդունել այն դրոյթը, որ Հայերը ոչ միշտ (եւ ո՛չ միշտապէս) են գիտակցել, որ եղել են իւրայատուկ եւ պատմականօրէն նշանաւոր ազգ, կազմել են եզակի մշակոյթ ունեցող լեզուական եւ կրօնական նոյն յարակցուած համայնքի մի մասնիկը: (...) Սակայն երբ աւելի մօտից ենք քննում Հայերի վաղ նորագոյն պատմութիւնը, յայտնաբերում ենք, որ մինչեւ 19-րդ դարի վերածնունդը շատ Հայեր, եթէ ոչ նրանց մեծամասնութիւնը, բացի սաղմնայինից՝ կորցրել էին իրենց հայ լինելու մասին ամբողջ գիտակցութիւնը, յատկապէս բուն Հայաստանում (7): Երբ Հայերը մտնում էին իրենց երրորդ հազարամեակը, հայկական մշակոյթից եւ գիտակցութիւնից մնացել էին գրեթէ միայն լեզուն եւ կրօնը, որոնք էլ աղճատուած վիճակում» (Looking, p. 55):

Նո՛յն գաղափարները, սակայն, յայտնուած են ԺԹ. դարուն, օրինակ, Րաֆֆիի կողմէ. –

«Զգիտէինք, որ կրօնը, մեր կարծիքով՝ այդ ազգային հաստատութեան նեցուկը, խորտակուել է, եւ նրա տեղ մնացել են հոյակապ վանքերի եւ եկեղեցիների աւերակներ միայն: Զգիտէինք, որ լեզուն, ազգային այդ սրբազան ժառանգութիւնը, կորել է հայ մարդու բերնից, եւ այսօր խօսում է նա կա՛մ քրդերէն եւ կա՛մ Թուրքերէն: (...) Տակաւին յայտնի չէր մեզ, թէ Հայերից մնացած այժմեան ցիր ու ցան փշրանքները, դառն հանգամանքների պատճառով, ստրկութեան ծանր լծի տակ, այն աստիճան այլանդակուել են, որ կորցնելով իրանց լաւ յատկութիւնները, սեփականել են մի ցած, փոքրոգի, երկչոտ եւ նենգամիտ բնաւորութիւն» (8):

Այվազեան կը փորձէ ցոյց տալ, որ Սիւնի ԺԹ. դարու հայ ազատագրական շարժման դէմք Յովսէփ Էմինի իր վերաշարադրանքը աղաւաղած է՝ միտումնաւոր յարմարեցումով: Ան ժխտած կ'ըլլայ Հայերու ազատագրական նկրտումները, անտեսելով «Սասնայ ծռեր»ու փաստը եւ Սիւնիքի ու Ղարաբաղի ապստամբութ, վերջինս՝ դիտաւորեալ կերպով, «Պա Պատերազմ»ի եւ յետխորհրդային ծիր մէջ հայ – ռուսական ռազմա - քաղաքական համագործակցութեան չանդրադառնալու նպատակով (էջ 72 – 77):

Սակայն, Դաւիթ Բէկի ու մելիքներու հերոսամարտը զարգացած է Արեւելեան եւ ո՛չ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ, իսկ հայ – ռուսական գործակցութեան ա փուլը անպտուղ եղած է, քանի որ 1724-ին Պետրոս Ա. իր զօրքերու յառաջխաղացքը կասեցուց՝ Կասպից ծովու եզերային շրջանները գրաւելէ ետք, Հայերը առանձին մնացին Թուրք թշնամիին դէմ:

Սիւնի կը քննադատէ «ռուսական օրիէնտալիզմ»ի շահագործումը խորհրդային պատմագրութենէն, քանի որ ան հետեւողական չէր Կովկասահայոց մէջ եւ տարածուած չէր՝ Հայոց մեծամասնութեան մէջ տարածուած չէր: Ան օրինակ կը բերէ մելիքներուն ճակատումը պարսիկ հատուածներու, Թուրք ներխուժողներու, վրացի արքաներու, եւ ռուսական ու եւրոպական օգնութեան յոյսին միջեւ ((Looking, p. 34): Այս դիտողութեան մերժումը՝ «ռուս – հայկական աւանդական ռազմաքաղաքական համագործակցութենէն» իբրեւ թէ դժգոհութեան հիմամբ (էջ 75), աւելորդ պարզեցում մըն է:

Էմինի խօսքերուն առթած ոգեւորութիւնը հայ գիւղացիներուն մէջ ցոյց կու տայ, որ ազատասիրութիւնը ողջ էր, սակայն կ'ապրէր հոգիներուն խորքը, եւ փոքրամասնութեան մը «անխոհեմ» կեցուածքը կամ գաղտնի պաշտամունքը կը մնար: «Սասնայ ծռեր»ու գոյատեւումը այս ծիրին մէջ պէտք է արձանագրուի:

Վերի եզրակացութիւններէն անմիջապէս ետք, Սիւնի կ'աւելցնէ. –

«ԺԸ. դարու վիճակով, շատ Հայեր գրեթէ ոչինչ պահպանած էին իրենց ազգային մշակոյթէն, բացի փոխադարձաբար անհասկնալի բարբառներու վերածուած լեզուի մը, խառնուած՝ տիրապետող ազգութենէն փոխառուած բառապաշարով: Իրենց կրօնքը խառնուած էր սնահաւատութեամբ եւ հեթանոս կիրառումներու խառնուրդներով, եւ իրենց Եկեղեցին յայտնապէս այլասերուած էր: Իրենց հին ազնուութիւնը՝ նախարարները, գրեթէ բոլորովին ջնջուած էր, եւ հազիւ փխրուն ինքնավարութեան քանի մը կեդրոններ կը շարունակէին գոյութիւն ունենալ Ղարաբաղի, Սասունի եւ Զէյթունի մէջ: Հայոց պատմութեան իմացութիւնը բոլորովին սրբուած էր, բացի վանականներու փոքր խումբէ մը, որ հին բնագիրները կ'արտագրէր ու կը վերարտադրէր:

Ընկերային յետամնացութեան, մշակութային ոչնչացումի եւ քաղաքական անկարողութեան այս նախընթացին դէմ յանդիման, հայ հայրենասէրներու առաջին արդի սերունդը հայ գրականութեան զարթօնքի մը ձեռնարկեց ((Looking, p. 56):

Սիւնի որոշ չափով անտեսած է ԺԶ. – ԺԷ. դարերու հայկական վերածնունդին դերը, տուրք տալով Կիլիկիոյ անկումէն մինչեւ ԺԸ. դար «խաւար ժամանակ»ի տեսութեան, որ վերջին երեսնամեակին սկսած է վերաքննուիլ:

Այվազեան քննադատած է «մշակութային ոչնչացումի» գաղափարը, օրինակ բերելով տպագրութեան եւ կրթութեան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻՆ ՌՈՒՍ ՆԿԱՐԻՉ ՉԷ

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏԿԵՐԱՍՐԱՀԻ ՏՆՕՐԷՆ ՇԱՀԷՆ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆԻ ՀԵՏ

– Պարոն Խաչատրեան, ի՞նչն էր այն ...արժանիքը, որը ձեզ ներքաշեց արուես...ի աշխարհ:

– Արուեստաբանական գործունէութեան ...ընթացքում ինձ հետաքրքրել է Այվա...ի...ւ արուեստը: Երբ դարձայ մաս...կու, Թանգարանային աշխատող, իմ ...պում էր երախտագիտական զգա..., ինձ արուեստ վերադարձնողը ե...էր Այվազովսկին: Երկար տարիներ ...հետաքրքրում էի Այվազովսկու՝ հայ ի...ականութեան հետ ունեցած կապերով: Այվազովսկին ունի հայկական կտաւներ ...ներին նուիրուած, հայ ժողովրդի մկըր...ութեան, հայկական բնութեան վերա...բերեալ կտաւներ: Բայց որքան էլ նրան համարենք ռուս նկարիչ, նա կարծես ...է կանգնած ռուսական արուեստի ...ընդհանուր զարգացումից:

– Մխիթարեան Միաբանութեան 300-ամեակի առթիւ Ազգային պատկերասրահում բացուած ցուցահանդէսի ժամանակ ...Մխիթարեան հայրերին նուիրեցիք ...ծովանկարիչ Յովհաննէս Այվազով...կու նոր ալպոմը:

– Ես դեռ տասը տարի առաջ Մոսկուա...յում հրատարակեցի մի ալպոմ, որտեղ առանձնացրի Այվազովսկու այն կարեւոր կողմերը, որ նա լինելով ռուս նկարիչ, նաեւ իր մէջ կրում է հայ ժողովրդի արուեստին վերաբերող շատ յատկանիշներ:

Վերջին տարիներին Սամարա քաղաքի մի նոր հրատարակչութիւնից, որը կոչւում է «Օկնի», դիմեցին ինձ, որպէսզի ես Այվազովսկու մի նոր ալպոմ պատրաստեմ: Գիրքը անուանեցի «Յայտնի եւ անյայտը»: Այդ գրքում տպագրեցի Հայաստանում եւ արտասահմանում հայկական, կրօնական, մշակութային կենտրոնում Այվազովսկու բոլոր կտաւները (Երուսաղէմի պատրիարքարանում, Սուրբ Ղազար կղզու Թանգարանում, Փարիզի Թանգարանում): Իսկ գրքի վերջին էջի վրայ տպագրեցի «Ծնուեց մահկանացու, թողեց անմահ յիշատակ» տողերը, որը հայերէն փորագրուած է Թէոդոսիայում գտնուող նրա գերեզմանաքարի վրայ: Այս գիրքը վերջնողը համոզուելու է նրա հայկականութեան մէջ: Այվազովսկու մասին շատ է գրուել, ամէն տարի Ռուսաստանում գրքեր ու ալպոմներ են լոյս տեսնում, բայց, չգիտես ինչու, նրան ներկայացնում են միայն ռուս նկարիչ:

– Ազգային պատկերասրահում Ձեր տնօրինութեան ժամանակ որքա՞ն նկար էք բերել Այվազովսկու ստեղծագործութիւններից:

– Այվազովսկու ժառանգութիւնը աւելացել է եօթ նկարով, որոնցից լաւագոյններն են՝ «Փոթորիկ» (1772, կիեւ), «Պայծառ այցը Սուրբ Ղազար կղզի» (1890), «Մխիթարեան հայրերը Սուրբ Ղազար կղզում»: Կտաւներից մէկը նուիրել է ամերիկահայ Անդրանիկ Շահինեանը:

– Դուք յարաբերութիւններ ունէք Թէոդոսիայի պատկերասրահի հետ, ինչպէ՞ս են այնտեղ պահում նկարչի ժառանգութիւնը:

– Թէոդոսիայում ես յաճախ եմ լինում: Բաւականին լաւ վիճակում է գերեզմանը եւ Սուրբ Սարգիս եկեղեցին, որի նորոգումը շուտով կ'աւարտուի, բայց բուն Թանգարանը մի քիչ, կարելի է ասել, հիւանդ վիճակում է. շէնքը կարիք ունի նորոգման: Բայց սա այնքան էլ կարեւոր չէ, կարեւորն այն գիտական գործունէութիւնն է, որն աւելի շատ պէտք է անի Թանգարանը: Այնտեղ մի քիչ կամայական մթնոլորտ է տիրում: Ցաւալին այն է, որ այնտեղ չի խօսւում հայկականի մասին, չէ՞ որ կան հայկական թեմաներով կտաւներ, դեռեւս պատերազմի տարիներին, երբ Թէոդոսիան Գերմանացիների բռնութեան տակ էր, Թանգարանի տնօրէն Նիկողոս Պարսամեանը Այվազովսկու նկարները նաւով փոխադրել է Հայաստան:

– Մամուլը գրեց որ Հայաստանում Այվազովսկու անունով պատկերասրահ է հիմնուելու՝ վերահաւաքուելով նախկին շէնքերից մէկը: Ինչո՞ւ չի աւարտւում:

– Դեռեւս այդ ժամանակ հարց դրուեց ստեղծել Այվազովսկու Թանգարանը, որովհետեւ որքան էլ պատկերասրահում կան նկարչի կտաւները, բայց չես կարող մի նկարչի բոլոր գործերը ցուցադրել, իսկ եթէ լինի առանձին Թանգարան, այնտեղ կարելի է 100-ից աւելի կտաւ ցուցադրել: Բայց այս ընդհանուր պատկերասրահ է, բոլոր նկարիչների տունն է, պէտք է ցուցադրել այնքան, որ այդ նկարիչը լաւագոյն ձեւով, դէմքով երեւայ:

– Արտասահմանեան աճուրդների ժամանակ վաճառքի հանւո՞ւմ են Այվազովսկու կտաւները:

– Ի հարկէ, Լոնտոնում, Փարիզում, Նիւ-Եորքում յաճախ են կազմակերպւում ռուսական արուեստի աճուրդներ (Քրիսթի'զ, Սոթպի): Արտասահմանի 50 – 60 քաղաքներում Այվազովսկին 120 ցուցահանդէս է ունեցել, որտեղ բոլոր գործերը նա կամ վաճառել է, կամ էլ նուիրել: Հիմա էլ մեծ նկարչի աշխատանքների կէսից աւելին գտնւում է արտասահմանում եւ ամէն տարի այդ աճուրդներին բերում են նրա գործերը, որոնք վաճառւում են: Պէտք է նշեմ նաեւ, որ աճուրդների ժամանակ վաճառւում են յաճախ հայկական միջնադարեան ձեռագիր մատեաններ, Թանգարանները կարողանում են այդ գործերը գնել, այսպէս է հարստացել Բրիտանական Թանգարանը: Խնդիրն այն է, որ մենք նոյնպէս կարողանանք մասնակցել աճուրդներին:

ԻՐԻՆԱ ՉԱՐՉԵԱՆ

«Առաւօտ», փետր. 22

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԽՄԲԱՎԱՐ ՕՀԱՆ ՏՈՒՐԵԱՆԻ ՊԱՇՏՕՆԻՆ ՎԵՐՋ ՏՐՈՒԱԾ

Օփերայի նուագախումբին գլխաւոր ղեկավարի պաշտօնէն առնուած է Օհան Տուրեան ու տեղը նշանակուած Կարէն Դուրգարեան: Որոշումը տրուած է Մշակոյթի նախարարութեան մէկ նիստին ուրուն մասնակցած են օփերայի ղեկավարութենէն ներկայացուցիչներ, Օ. Տուրեանի կողմէ լիազօրուած անձեր, նուագախումբի, երգչախումբի պատասխանատուներ, արուեստագէտներ: Նոյն նիստին Օփերայի գեղարուեստական ղեկավար Գեղամ Գրիգորեանին ալ դիտողութիւն եղած է խմբական որոշումներէն մէկը չգործադրելուն պատճառով: Նկատողութեան թիրախ եղած է տնօրէն Կամօ Յովհաննիսեանն ալ որուն պարտադրուած է մինչեւ Օգոստոս 1 նոր կանոնագրութիւն պատրաստել ու Նախարարին վաւերացման ներկայացնել:

ՔՈՅՐ ԱՍՏՂԻԿ ՆԱՃԱՐԵԱՆԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԷՋ

Ուրբաթ, Փետրուար 23-ին Մարսէյլի Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կեդրոնին մէջ տեղի ունեցաւ Քոյր Աստղիկի Նաճարեանի նկարներու ցուցահանդէսը, կազմակերպութեամբ՝ Ս. Խաչ Միութեան:

Բացման հանդիսութեան ներկայ եղան Հայր Կոմիտաս Պէօճէքեան, Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ժողովրդապետ, մի քանի քաղաքական անձնաւորութիւնք եւ բազմաթիւ արուեստասէրներ:

Կեդրոնի եւ Եկեղեցւոյ ժրաջան քարտուղարուհի՝ Տիկին Պէօճէքեան արտասանեց ողջոյնի խօսքը եւ ներկայացուց նկարչուհին, որ իր կարգին յայտնեց երախտագիտութիւն եւ շնորհակալութիւն՝ կազմակերպիչներուն:

Քոյր Նաճարեան ծնած է Լիբանան: Պէյրութի ֆրանսախօս գոլէճի մէջ իր միջնակարգի ուսումը առնելէ վերջ մեկնած է Փարիզ, ուր Սորպոն համալսարանի երդիքին տակ հետեւած է գրականութեան եւ փիլիսոփայութեան:

Բնական ձիրքերով օժտուած Քոյր Աստղիկ կը յաճախէ նաեւ նկարչութեան դասընթացքներուն Կիւլէնեա – Ժիւլիէթ Աչճեան – Զպուքճեանի մօտ:

Ցետամուտ ըլլալով արուեստի հետապնդման Քոյր Նաճարեան կը ճանչցուի առաջին անգամ ըլլալով 1990-ին, Արեւմտեան Եւրոպական Լատրանի կողմէ եւ կը կազմակերպէ իր անհատական ցուցահանդէսը Հռոմի հայկական գոլէճի մէջ:

1991-ին ան կը ներկայացնէ իր գործերը Սէն Գոմ Տամիէն վանքին մէջ, ապա Վալէնթինի պալատը, աւելի ուշ Պրիւսէլ, Հռոմ եւ Փարիզ: Իր բնանկարներն եւ միւս ստեղծագործութիւնները մեծապէս կը գնահատուին փրոֆ. Ծովաննի Պաթիսթա Սալերնօյի կողմէ որ կ'ըսէ. – «Իր գործերուն մէջ կարելի է գտնել մեր առօրեայ կեանքի կուսական հոգը, եւ մեր բնական եւ ողբերգական պատմութիւնը»:

Կենսունակութեամբ եւ քրիստոնէական յոյսով լի Քոյր Աստղիկը իր շնորհները ի սպաս կը դնէ Աստուծոյ եւ Անոր ստեղծագործութեան:

Անդամ կը դառնայ Հայ Քոյրերու «Անարատ Յղութիւն» Միաբանութեան, ուր կը պաշտօնավարէ 1994-էն ի վեր որպէս ղեկավարուհի:

Քոյր Նաճարեան կը կազմակերպէ բազմաթիւ ցուցահանդէսներ, ուր կը ծախէ իր նկարները յօգուտ՝ «Հայրենի Կտուր» անուանեալ «Սփիւռքի Հայ Երիտասարդ Աղջկանց Տուն»ին:

Քոյր Աստղիկ Նաճարեանի նկարներուն թեմաներն են. – անտառ, ծառ, ծաղիկ, պտուղներ, երկինքն ու երկիրը, մէկ խօսքով՝ բնութիւնը: Ըստ Քոյր Աստղիկի, Արարիչը այնքան սիրուն, դրաւիչ եւ գեղեցիկ բնութիւն մը ստեղծած է, թէեւ մարդկութիւնը զայն բաւականին խաթարած, որ կ'արժէ ապրեցնել արուեստի բոլոր բնագաւառներէն ներս: Ան չաղօթեր եւ չի փառաբաներ զԱստուած միայն բառերով, այլ նաեւ գոյներով, եւ այդ գոյներու ընդմէջէն կրկին փառքը կը հիւսէ իր սիրեցեալ եւ պաշտելի Ստեղծիչին: Քոյրը կը շեշտէ. – «Նկարչութիւնը ինծի համար միջոց եւ ձեւ մըն է բնութեան ծնունդ տուած Աստուծոյ հետ յարաբերուելու, Անոր հետ խօսելու»: Ան կ'աւելցնէ. – «Ի սկզբանէ իմ կոչումս նկարչութիւն չէ եղած, այլ բանաստեղծութիւններ եւ փիլիսոփայական յօդուածներ գրել: Արդէն պաշտօնիս եւ կոչումիս հետեւանքով, հնարաւորութիւն ալ չունիմ նկարելու կամ գրելու: 1987 – 1994 թուականներուն է որ աւելի կրցայ զբաղիլ նկարչութեամբ Հռոմի մէջ, ուր գտայ արժէքաւոր նկարիչներ, արուեստագէտներ, որոնց քաջալերութեամբ առիթը ունեցայ իմ ներքին աշխարհիս ապրումները արտայայտել, կտաւներու վրայ»:

Նկարչուհիի բոլոր նկարներուն մէջ ուշադրաւ են խորութիւնն ու լոյսը: Երկնային եւ երկրային խորհուրդները միացած են: Նկարները լուսաւոր են միշտ եւ պայծառ:

Գնահատելի աշխատանք մըն է, զոր կը կատարէ Քոյր Աստղիկը, որ ունի համեստ, ազնիւ նկարագիր, եւ սակայն ուժեղ եւ դրաւիչ արուեստ: Իրեն կը մաղթենք ուժ եւ կորով, եւ յաջողութիւն, իր ընդգրկած հոգեւոր եւ ստեղծագործական ճանապարհներուն վրայ:

ԽԱՉԻԿ ԵՐԼՄԱԶԵԱՆ

...վերելքը ԺԶ. – ԺԹ. դարերուն, զոր համեմատած է շրջակայ ժողովուրդներու հետ (էջ 45 – 52): Առանց անտեսելու այս փաստը, կը մտածենք, որ Սիւնի կ'անտեսէ ընդհանուր իրավիճակին, ուր մշակոյթի ինքնուրոյն գիտակցութիւնը առժամեայ մոռացութեան մատնուած էր: Գիրք ու դպրոց անտարակոյս դրական դեր կը խաղան, բայց իրենց գոյութիւնը՝ առանց ներդործութեան, բաւ չէ վառ պահելու համար այդ գիտակցութիւնը:

Ինչ կը վերաբերի լեզուական իրավիճակին, «բացի փոխադարձաբար անհասկնալի բարբառներու վերածուած լեզուի մը, խառնուած՝ տիրապետող ազգութենէն փոխառուած բառապաշարով» խօսքը եւս Այվազեանի կողմէ քննադատուած է (էջ 52 – 59): Հաստատումին առաջին մասը կ'ըմբռնենք որպէս լեզուական միասնութեան կորուստ, մանաւանդ՝ «բնական» լեզուի մը չգոյութիւնը: Գրաբարը կը գործածուէր որպէս գրոյ լեզու, բայց շատոնց մեռած էր որպէս խօսակցական, իսկ ԺԸ. դարուն կը սկսի արդի աշխարհաբարին բաժանումը: Եթէ լեզուի միութիւնը անխախտ պահպանուած ...լար, 1911-ին «Ազատամարտ»ի մէջ «Հայ լեզուի խնդիր»ի շուրջ հաչակաւոր բանավէճը չէր արծարծուէր:

Իսկ «տիրապետող ազգութենէն փոխառուած բառապաշար»ի հարցը արուեստական թնճուկ մը դարձած է: Հայերէնը միշտ փոխառած է՝ շրջակայ թէ տիրական լեզուներէն. Թրքերէնն ու պարսկերէնը բացառութիւն չեղան, ինչպէս Հ. Աճառեանը ցոյց տուած է:

Ազատագրական պայքարին նկատմամբ Հայ Եկեղեցւոյ վիճակին եւ դիրքին մասին Եսայի Հասան – Ջալալեանցի, Աստուածատուր Համադանցիի կամ Յովնան Արքեպիսկոպոսի վկայակոչումը (էջ 76 – 77) «կրաւորականութեան» կամ «այլասերում»ի որակումները բարձելու համար չեն բաւեր: Եկեղեցին անկումային վիճակի մէջ էր այն ատեն, առանց անտեսելու ...րք մը կաթողիկոսներու շինիչ գործը: Այլ եւ այլ պայծառ դէմքերու դիմաց, կը բաւէ, օրինակ, Պոլսոյ Պատրիարքարանը 1660 – 1715-ին կաշառքի ուժով բազմած 33 Աթոռակալները յիշել: Հեթանոսական հաւատալիքներու կամ սնոտիքներու վերայ կարիք չկայ ծանրանալու:

Սիւնի ռուս քաղաքականութեան վերլուծումները քննելու ատեն մէջբերած է «ռուս եւ եւրոպացի հէնց այն մի քանի հայատեաց հեղինակներից, որոնք խիստ նախապաշարուած ու բացասական գնահատականներ են տուել Հայերի ազգային բնաւորութեանը, այլազանօրէն անուանարկելով նրանց» (էջ 205), կը դրէ Այվազեան, մոռնալով յիշել, որ մէջբերումները կը կատարուին ռուս երկդիմի կեցուածքը բացատրելու. մէկ կողմէ՝ համակրանք («քրիստոնեայ» Հայերուն), միւս կողմէ՝ հակակրանք («առեւտրական» Հայերուն):

Սիւնի գրած է «Ազգային գիտակցութեան ձեւաւորումը» գլուխը Հայոց պատմութեան անգլերէն նորագոյն երկհատորեակին մէջ: Հոն նշած է, թէ այդ գործընթացը տեղի ունեցած է ԺԹ. դարուն, թէ հայութիւնը «դարեր շարունակ Եկեղեցիով շաղկապուած կրօնական խարխուլ համայնք» էր, թէ «բաժնուած եւ տարաբնոյթ ժողովուրդ» էր, թէ «ամէնէն առաջ կրօնական համայնք (էր), որու վրայ Եկեղեցին կ'իշխէր», թէ «չկար յստակ տարածք մը, ուր Հայերու մեծամասնութիւնը ապրէր» (9):

Այս բոլորը դարձեալ Այվազեանի դըժգոհութեան առիթ է (հմմտ. էջ 226), սակայն ԺԵ. – ԺԹ. դարերու հպանցիկ ակնարկը ցոյց կու տայ, որ քաղաքական կառոյցներու չքացումով, Եկեղեցին հիմնական կեդրոնաձիգ ուժն էր, հայութիւնը որպէս կրօնական համայնք իսլամ (Օսմանեան կայսրութիւն, Պարսկաստան) թէ քրիստոնեայ (Ռուսաստան) տիրակալներու կողմէ ճանչցուած էր, եւ բաժանեալ ժողովուրդ մը կար սահմանի զոյգ կողմերուն՝ տարբեր մտածողութեան ու վիճակներու տէր – զոր ժառանգած ենք այսօր–, որուն ազգային գիտակցութեան արդի (վերա)ձեւաւորումը կը սկսի ԺԹ. դարուն, ԺԶ. դարուն սկըսած արդիականացումի շարժումի հետքերէն քալելով:

Վ. Մ.

(Շար. 1)

---

(1) Այս յօդուածը համառօտումն է «Բազմավէպ»ի մէջ լոյս տեսնելիք մանրամասն գրախօսականի մը:

(2) Dickran Kouymjian, «The Purpose and Direction of Armenian Studies in Diaspora», *Հայ Ընտանիք*, Յունուար – փետրուար 1981, 47:

(3) Արմէն Այվազեան, *Հայաստանի պատմութեան լուսաբանումը ամերիկեան պատմագրութեան մէջ (քննական տեսութիւն)*, Երեւան, «Արտագերս», 1998, 258 էջ:

(4) Marc Ferro, *Cómo se cuenta la historia a los niños en el mundo entero*, Buenos Aires, 1993, 15.

(5) Հմմտ. Ronald G. Suny, *Looking toward Ararat: Armenia in Modern History*, Bloomington, 1993, 1-30.

(6) Տե'ս Stephan Astourian, «In Search of Their Forefathers: National Identity and the Historiography and Politics of Armenian and Azerbaijani Ethnogenesis», in Donald V. Schwartz and Razmik Panossian (eds.), *Nationalism and History: The Politics of Nation Building in Post-Soviet Armenia, Azerbaijan and Georgia*, Toronto, 1994, 70-71; James Russell, «Nina Garsoian, The Epic Histories» (book review), *Journal of the Society for Armenian Studies*, vol. 5, 1990-1991, 199.

(7) Ընդգծումը բացակայ է Այվազեանի թարգմանութենէն (էջ 41):

(8) Րաֆֆի, *Խենթը. Ջալալէթթին*, Վիեննա, 1905, 175:

(9) Ronald Suny, «The Formation of National Awareness», in Richard Hovannissian (ed.), *The Armenian People from Ancient to Modern Times*, vol. II, New York, 1997, 116, 120.

Le Comité du 24 Avril se transforme en Conseil de Coordination

COMMUNIQUE

Lors de l'Assemblée Générale du 17 février 2001, les organisations arméniennes de France ont décidé de transformer le Comité du 24 Avril en un Conseil de Coordination des Organisations Arméniennes de France, en abrégé, CCAF, ce qui constitue la première étape d'une représentation des Arméniens de France.

Dans ce cadre, il est décidé que le CCAF ne se substitue aucunement aux organisations, associations et institutions existantes et s'engage à respecter leur identité et leurs objectifs. Il se donne pour objectif de rassembler l'ensemble des composantes, en tenant compte des spécificités et de la représentativité réelle de chacune d'entre elles. Les organisations internationales et nationales, ainsi que les régions de Paris Ile-de-France, de Rhône-Alpes et de Provence-Alpes-Côte d'Azur auront leur représentativité au sein de cette instance de coordination.

Le CCAF a pour perspective la représentation démocratique des Arméniens de France et de leurs organisations. A cet effet, les propositions et projets des organisations membres du CCAF seront examinés et mis en place dans les meilleurs délais possibles.

Afin de déterminer la modification de l'objet du Comité du 24 Avril et de son fonctionnement, l'Assemblée Générale a décidé de créer une commission de travail à laquelle participeront les représentants des trois régions. Paris Ile-de-France vient de désigner ses représentants et il en sera de même, bientôt, pour les deux autres régions.

Cette commission préparera les meilleures conditions d'organisation et de fonctionnement du CCAF qui agira désormais dans un cadre national. Ces propositions de transformation seront soumises à l'examen et à l'approbation des organisations arméniennes de France, le 9 juin prochain, à Marseille, lors d'une nouvelle Assemblée Générale qui sera constitutive et marquera, sans aucun doute, une nouvelle étape tournée vers l'avenir.

Paris, le 2 mars 2001

(Շար. Ա. էջէն)

հետ եւ տնտեսական եւ քաղաքական գործակցութիւն մը արեւմուտքի հետ:

Ժ. Կեռաս կը շարունակէ վերլուծել կացութիւնը: Մոսկուայի համար, կ'ըսէ, 1999ի Հոկտ. 27ի արիւնահեղութիւնը աղէտ մը եղաւ: Գլխաւոր զոհերը Ռուսերուն ամէնէն ապահով զինակիցներն էին: Հակառակ պաշտօնական բանբերներու թելադրանքներուն, Հոկտեմբեր 27-ի ջարդը քանի մը մոլեռանդներու գործը չէր ուրեմն: Կը յիշէ որ 2000 Մայիսին Ռուսաստանի Պաշտպանութեան նախարարութեան մէկ բարձրաստիճան սպան՝ զօրավար Իվանով շատ յստակ էր. – «ԱՄՆ, ՕԹԱՆ եւ Երեւանի ամերիկեան դեսպանատունը կը ջանան ճեղք մը բանալ Հայաստանի եւ Ռուսաստանի յարաբերութիւններուն մէջ եւ քանդել մեր երկու պետութիւններուն զինուորական գործակցութիւնը: Ռուսաստան շատ մտահոգութեամբ կը նկատէ Հարաւային Կովկասի ապահովութեան համար ամերիկեան զինուորական ներկայութիւնը շրջանին մէջ»: Այս խօսքերը ակնարկութիւն մըն են Քոչարեանի բազմաթիւ յայտարարութիւններուն, ԱՄՆ-ու եւ Եւրոպական Միութեան մասնակցութիւնը թելադրող շրջանի ապահովութեան սիսթեմին մէջ:

Մոսկուայի եւ Երեւանի միջեւ այլ կնճռոտ հարց ալ կայ: Հակառակ իր յայտարարութիւններուն, Մոսկուա հոկտեմբերեան իր հանդիպումներուն մասին, կը թուի որ Նախագահ Քոչարեան չէ կրցած ձեռք ձգել Ռուսաստանի անվերապահ աջակցութիւնը Ազրպէջանի հետ իր հակամարտութեան մէջ:

Տկարացած դուրսը, Մոսկուայի եւ արեւմուտքի միջեւ տարած իր երկդիմի քաղաքականութեան պատճառաւ, ներսը, Քոչարեանի դիրքը դիւրաբեկ է: Կրցաւ չէզոքացնել ուսամէտ կարգ մը զինուորականները Երկրապահներու կապուած, ոմանք նշանակելով ղեկավար պաշտօններու. հեռացուց նաեւ կառավարութենէն բոլոր անոնք որոնք քիչ մը շատ խանգարողներ էին, հուսկ պառակտեց Ազգային Ժողովի խորհրդարանական մեծամասնութիւն կազմող Միասնութիւն համախմբումը: Բայց, չկրցաւ նոր մեծամասնութիւն մը կազմել:

Իրաւացի կամ ոչ, կը շարունակէ Ժ. Կեռաս, Սարգսեան – Դեմիրճեան խմբակը մեծ յոյսի մը ծնունդ տուած էր ընտրանքներուն մէջ: Ընդհանուր կարծիքն այն է որ այս «վերջին եւ խօլ յոյս»ին կորուստը մտահոգիչ կերպով արագացուց արտագաղթի շարժումը, զոր սնեցած էր մրցանիշ կոտրող գործազրկութիւնը (40%): Համայնավար կուսակցութեան ղեկավարին՝ Վլատիմիր Դարբինեանի համար՝ «ազգային աղէտ է»: Իրենց եւ ծայրայեղ ձախի իրենց զինակիցներուն համար, միայն ռուսամէտ քաղաքականութիւն մը կրնայ երկիրը փրկել, իսկ ԱՄՆ-ու եւ Եւրոպական Միութեան հետ գործակցութեան կողմնակիցներուն համար, ռուսական ազդեցութիւնը կը տկարանայ եւ միայն արեւմտեան ներդրումներ կրնան զարկ տալ տնտեսութեան: Անկէ տառաջ, սակայն, հարկ է կարգադրել Ղարաբաղի հարցը:

Յօդուածին կցուած է քարտէս մը, ուր որպէս հայկական ուժերու կողմէ «գրաւեալ» հողամաս ցոյց կը տրուի նաեւ Ղարաբաղը:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տիկին Լիւսի Շերոյեան եւ զաւակները կը ծանուցանեն որ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտան, Կիրակի, Մարտ 11-ին, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին իրենց քրոջ եւ մօրաքրոջ՝

ՏԻԿԻՆ ՊԵՐՃՈՒՀԻ ԹԻՒՖԷՆՔՃԵԱՆԻ

մահացած կրծոպը, թարմ յիշատակին:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Ազատնի Խաչատուրեան 500 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին Ալիս Զիլինկիրեանի թարմ յիշատակին:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՆՈՐ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑՈՒԱԾ

ՓԱՐԻԶ. – Տէր եւ Տիկին Արմէն Պոռոտոքեան 700 Ֆր.:

***

ՎԱԼԱՆՍ. – Ա. Քէշիշեան 100 Ֆր.:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Մասնակցութեամբ՝
Բոլոր եկեղեցականներուն

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 9
ԺԲ. օր Մեծի Պահոց
Առնուվիլ
Վարդապետ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 16
ԺԹ. օր Մեծի Պահոց
Իսի – Լէ – Մուլինոյի
Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23
ԻԶ. օր Մեծի Պահոց
Շավիլ
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի հետեւեալ կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 11
«Անառակ»ի կիրակին,

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 18
«Տնտես»ի կիրակին,

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
«Դատաւոր»ի կիրակին,

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
«Գալստեան» կիրակին:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Անիէսի Ականնի մասնաճիւղը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Տիկին Լիւսի Շերոյեանի իր քրոջ՝ Պերճուհի Թիւֆէնքճեանի (Կրընոպլ) մահուան առթիւ:

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17–ԻՆ

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՈՄՈՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 9
Քարոզիչ՝
ՍԱՐԳԻՍ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

Assemblée générale

Nous vous informons que l'**Association des Dames Arméniennes Amies des Ecoles Tebrotzassère** tiendra son **Assemblée Générale** le **vendredi 9 mars à 20 heures 30**

à l'ECOLE TEBROTZASSERE
1, boulevard du Nord,
93340 LE RAINCY
Tél/Fax : 01 43 81 01 72

Nous invitons les associations, tous nos adhérents, à venir nous rejoindre nombreux.

La cotisation annuelle s'élève à

350 F par personne
500 F par couple

Le règlement de la cotisation est indispensable pour pouvoir participer à l'Assemblée.

ՅԱՍՄԻԿ ՍԻՒՐՄԷԼԵԱՆԻ
(դաշնակ)

համերգները. –

Ուրբաթ, Մարտ 9, ժամը 20·30–ին
Auditorium du Conservatoire, Saint-Maur des Fossés;

Երեքշաբթի, Մարտ 13, ժամը 20·30–ին
Auditorium du Conservatoire, Gagny;

Երեքշաբթի, Մարտ 27, ժամը 20·30–ին
Auditorium du Conservatoire, Fresnes.

LE COMBAT COURAGEUX DE TOUT UN PEUPLE POUR PRESERVER SON IDENTITE NATIONALE ET SA LIBERTE DE CONSCIENCE

VARTANANTZ

PIECE EN 2 ACTES EN ARMENIEN
(Traduction en français à Issy-les-Moulineaux)

Auteur : **Pasteur MARGOSS VEKILIAN**
Adaptation et mise en scène : SARKIS KEUSHKERIAN

JEUDI 8 MARS à 20 heures 30
AUDITORIUM — ISSY-LES-MOULINEAUX

P.A.F. 50 F

Renseignements & réservations :
— **ALFORTVILLE : 01. 48. 93. 99. 88**
— **ISSY-LES-MOULINEAUX : 01. 47. 36. 02. 50**

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

Փարիզեան Շրջան	
ՀՄԸՄ–Ֆրանս – Փիթրէ Օլիէ	3 – 2
Գաշան – Իւ.Ժի.Ա. Ալֆորվիլ	0 – 2
Իւ.էՍ. Սէն Տրնի – Ա.էՍ.Օ. Արմէնիէն Իսի	4 – 0
Պատանիներ	
ՀՄԸՄ–Ֆրանս – Օլէնփիք Նէօյի	4 – 2
Լիոնի Շրջան	
ՀՄԸՄ Լիոն Տէսին – Սեսինէ	2 – 2
Տրոմ–Արտէշի Շրջան	
Վալանսոլ – ՀՄԸՄ Վալանս	2 – 1
Պուշ–տիւ–Ռոնի Շրջան	
Ժըմէնիւս – ՀՄԸՄ–Արծիւ Մարսէյլ	1 – 0

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

11ÈME CYCLE DE LECTURES PUBLIQUES D'ŒUVRES DE DRAMATURGES ARMENIENS

Direction: ARBY OVANESSIAN

ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ 11ՐԴ ՇԱՐՔ

կազմակերպութեամբ՝

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ղեկավար՝ ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

BEDROS TOURIAN
Exilé en Sibérie
ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ
ՏԱՐԱԳԻՐ Ի ՍԻԲԵՐԻԱ

LEVON MANUELIANTZ
Galilée et Milton
ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆՑ
ԳԱԼԻԼԷ ԵՒ ՄԻԼՏՈՆ

Կիրակի, Մարտ 11, ժամը 16–ին
Dimanche 11 mars à 16 heures

«ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ»
Մշակութային Կեդրոն
118, rue de Courcelles - Paris 17e
métro Courcelles

Մուտքը՝ 30 Ֆր.

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 8
JEUDI
8 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – Թիւ 20.119 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.119

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ԱՐՑԱԽ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 6 / 7)

ՆՈՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնեայ – դեմոկրատական միութենէն անջատուած խումբ մը ստեղծած է «Երիտասարդ Հանրապետութիւն» կուսակցութիւնը :

***

Վ. ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ ՏՈՒՆ – ԹԱՆԳԱՐԱՆ ԱՐԱՐԱՏԻ ՄԷՋ

Մարտ 5-ին, Վազգէն Սարգսեանի ծննդեան 43-րդ տարեդարձին օրը, Արարատի մարզին Նոյեմբերեան գիւղին մէջ բացուած է անոր տուն – թանգարանը : Ներկայ գտնուած են Գարեգին Բ., վարչապետ Ա. Մարգարեան, Ռուսաստանի Պաշտպանութեան նախկին նախարար Պ. Գրաչով որ ուսուցիչը եղած է Վ. Սարգսեանի, նաեւ Ազգային Ժողովի նախագահ Ա. Խաչատրեան, Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեան եւ այլ պաշտօնական դէմքեր :

***

ԵՐԿԱԹՈՒՂԻԻ ՏՆՕՐԷՆՆԵՐՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

ՀԱՊ-ի անդամ երկիրներու երկաթուղիի տնօրէններու խորհուրդին 28-րդ նստաշրջանը տեղի ունեցած է Երեւանի մէջ, Մարտ 6-ին : Մասնակցած են 12 պետութիւններու եւ պալթեան երկիրներու ներկայացուցիչները : Վարչապետ Ա. Մարգարեան ուղերձ մը յղած է նստաշրջանին ուր նշուած է թէ Հայաստան շահագրգռուած է Վրաստանի երկաթուղիին յառկալէս աբխազական հատուածով ուրուն վերստին գործարկումը առիթ կուտայ Թուրքիոյ, Ազրպէյճանի, Իրանի հետ կապը վերահաստատելու : Ազրպէյճանի երկաթուղիի տնօրէնն ալ յոյս յայտնած է թէ մօտ օրէն կը բացուի իր երկրին ու Հայաստանի միջեւ երկաթուղիի գիծը, հեռացնելով երկու նախագահներուն կատարած օգտակար աշխատանքէն :

***

ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԱՇՏԷՆ ՏՈՒԺԱԾՆԵՐՈՒՆ

Գերմանիա մէկ միլիոն մառք յատկացուցած է ՄԱԿ-ի Պարէնի համաշխարհային ծրագրին, Հայաստանի մէջ երաշտէն տուժած գիւղացիներուն օգնելու համար : Կատարուած օգնութիւնը պիտի նպաստէ 40 հազար հոգիի :

***

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄԻՆ ՀԱՄԱՐ ԱԶՐԲԷՋԱՆԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ

Ազրպէյճանի «Ազգային Գոնկրէս» կուսակցութիւնը հանրապետութեան եւ Ազգային Ժողովի նախագահներուն ներկայացուցած է Ղարաբաղեան հակամարտութեան լուծումի ծրագիրներ. անոնք մշակուած են Ազրպէյճանի հողային ամբողջականութեան սկզբունքին վրայ : Միւս կողմէ երկրին նախկին գինուորականները ստիպման եղանակը կարգաւորման միակ եւ ճիշդ տարբերակը կը նկատեն : Պաշտպանութեան նախարար Ս. Ապիեւ ըսած է թէ զօրքը որեւէ պահու պատրաստ է մարտական որեւէ խնդիր կարգաւորելու : Իրեն համամիտ գտնուած են պաշտպանութեան համակարգի նախկին պատասխանատուներ :

***

ՎԱՐՉԱՊԵՏԸ Կ'ԸՆԴՈՒՆԻ ԴԵՍՊԱՆ ՈՒԻԼԻԸՄ ԹԷՅԼԸՐԸ

Վարչապետ Ա. Մարգարեան Մարտ 6-ին ընդունած է նորանկախ պետութիւններու ԱՄՆ օգնութեան համակարգող դեսպան՝ Ու. Թէյլըրը, որ նաեւ համանախագահն է հայ – ամերիկեան միջկառավարական աշխատանքի խումբին եւ իր պատուիրակութիւնը : Այս խումբը ստեղծուած է 1999 Սեպտեմբերին, ԱՄՆ-ու փոխ – նախագահ Ալ Կորի եւ վարչապետ Վազգէն Սարգսեանի նախաձեռնութեամբ : Մարտ 5 – 6-ին խումբը իր նիստը գումարած է Երեւան, որու ընթացքին քննուած են տնտեսական շարք մը կարեւոր հարցեր կապուած ներդրումներու բարելաւման հետ :

Հանդիպումին, վարչապետը ողջունած է հայ – ամերիկեան աշխատանքի խումբի այս 3-րդ նիստը, ընդգծելով որ կառավարութիւնը գոհ է տարուած աշխատանքներէն : Ա. Մարգարեան իր երախտագիտութիւնը յայտնած է ԱՄՆ-ու ժողովուրդին եւ կառավարութեան յաժմ Հայաստանի ցուցաբերած մօտ 1,2 միլիառ տոլարի մարդասիրական օգնութեան համար :

ԼՂՀ

ՌՈՒՄԲ ՄԸ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒԱԾ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԻ ԴՊՐՈՑԻ ՄԸ ՄԷՋ

Երեքշաբթի, Մարտ 6-ին ռումբ մը յայտնաբերուած է Ստեփանակերտի թիւ 8 միջնակարգ դպրոցի նկուղին մէջ : ԼՂՀ-ի արտակարգ իրավիճակներու վարչութեան մասնագէտները տեղւոյն վրայ խափանած են ռումբը որ կրնար մեծ վնասներ հասցնել : Փորձագէտներու եզրակացութիւնն այն եղած է որ պայթուցիկը օրեր առաջ դրուած էր նկուղին մէջ : Միաժամանակ նկատել կը տրուի որ, Ղարաբաղի տարածքի վրայ 10 – 12 տարիներու ընթացքին նման ռումբերու գոյութիւնը չէ նկատուած :

ՄԻՋԱԴԷՊ ՎՐԱՍՏԱՆ ԱԶՐԲԷՋԱՆ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Մարտ 5-ին Վրաստանի սահմանապահ զօրքերը Վրաստան ու Ազրպէյճան սահմանին «Կարմիր կամուրջ» անցակէտին մօտ սպաննած են Վրաստանի քաղաքացի երիտասարդ ազրպէյճանցի մը : Նախագահ Է. Շեվարնաձէ խնդրած է գլխաւոր դատախազութեան որ միջադէպը յատուկ ուշադրութեամբ քննուի : Ան յոյս յայտնած է որ պատահարը լարուած վիճակի մը պատճառ չըլլար սահմանապահներու եւ տեղացիներու յարաբերութիւններուն մէջ :

***

ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՊԱՔՈՒԻ ՄԷՋ

Մարտ 6-ին, Բաքուի մէջ ձերբակալուած են ընդդիմութեան մօտ 60 ներկայացուցիչներ, որոնք բողոքի ցոյցեր ըրած էին Ալիեւի պատուողական քաղաքականութեան դէմ :

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՂԱՔԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 11-ին եւ 18-ին տեղի կ'ունենան քաղաքապետական եւ գանթոնալ (ընդհանուր խորհրդականներու) ընտրութիւնները : Ամէնէն աւելի հետաքրքրութիւն ստեղծած է Փարիզի քաղաքապետին հարցը, որ պատճառ ալ եղաւ աջի պառակտումին եւ պարզած աւելի քան ողբալի պատկերին : Աջը կը ներկայանայ երկու թեկնածուներով : Պաշտօնական թեկնածուն է Ֆիլիփ Սեկէն, որ արդէն իսկ համակերպած կը թուի իր անխուսափելի պարտութեան, դիրքը փոխելով հանդերձ 18-րդ թաղամասի ցանկին վրայ (4-րդէն անցաւ գլուխը), իսկ «հերձուած» թեկնածուն է այժմու քաղաքապետ՝ Ժան Թիպէրի : Որքան ալ հարցախոյզերու արդիւնքները յաճախակի ըլլան, հաւանական կը թուի որ Փարիզ, աւանդութեամբ աջի բերդ, ձախի ձեռքը անցնի : Մնաց որ, ինչ որ ամէնէն ապահովն է, ձեռնպահներու համեմատութիւնն է : Ոչ ոք կ'ուրանայ որ կուսակցութիւններու պարզած պատկերը չի քաջալերեր ընտրողը որ քուէատուփ վազէ :

Մարտ 6-ի իրիկունը, Փալէ տէ Սփորի մէջ, զոր չէր յաջողած լեցնել, Ֆիլիփ Սեկէն բուռն յարձակում մը ըրաւ ձախի դէմ : Զգուշաց «դրամի, առանձնաշնորհներու, պատրաստ հարստութիւններու ձախը» որ առատաձեռն է ուրիշներու դրամով : Բայց եւ այնպէս համոզիչ չէ, նոյնիսկ իր շարքերուն համար : Ժան – Լուի Տըպրէ առաջարկեց որ առաջին շրջանէն ետք, Սեկէնի եւ Թիպէրիի ցանկերը ձուլուին, բայց, այս լուծումին ալ ընդդիմադիրները շատ են :

Ձախի ճակատին վրայ, Պերթրան Տըլանոյէի յաղթանակը ապահով կը թուի, եթէ նոյնիսկ ինք ալ մեծ խանդավառութիւն չէ ստեղծած, բայց, առ ի չգոյէ լաւագոյնի մը, հարկ է գոհանալ եղածով : Այս ճակատին վրայ, կայ նաեւ կանաչ թեկնածու մը (բազմատարր ձախին ալ միասնական պատկեր չի պարզեր) յանձին Իվ Գոնթասոյի, զոր ոչ ոք կը ճանչնայ : Շնորհիւ իր ներկայութեան է, որ աջը առանձին չէ պառակտումի մարզին մէջ : Իվ Գոնթասօ, ինչպէս դիտել կուտայ «Գանար Անշէնէ» (Մարտ 7), արհեստ մը ունի որ խոստոր կը համեմատի կանաչի մը համար : Արդարեւ Ֆրանսայի Դրամատան Մարքէթինկին տնօրէնն է :

Այլ շրջաններու մէջ ալ, ամէն ինչ շատ յստակ չէ եւ պայքարները չեն պակսիր, բայց, Փարիզ կը մնայ գլխաւոր կռուախնձորը :

***

Այս ընտրութիւններու ցանկերուն կան բազմաթիւ «ծագումով Հայեր» : Դժբախտաբար, կարելի չեղաւ ամբողջական ցանկ մը ձեռք ձգել : Կրնանք, սակայն, կարգ մը տեղեկութիւններ տալ Մարսէյլի շրջանին շուրջ, ուր Ժ. Գ. Կոտէնի վերընտրութիւնը ուղէս քաղաքապետ ապահով կը թուի :

Բազմատարր ձախ ցանկերուն վրայ, կան ինը թեկնածուներ : Յիշենք թէ եօթներորդ շրջանի (13 եւ 14-րդ թաղամաս) եօթներորդ դիրքի վրայ է Կարօ Յովսէփեան, ներկայիս քաղաքապետ :

Քաղաքապետ Ժ. Գ. Կոտէնի 5-րդ (9 եւ 10-րդ թաղամաս), 6-րդ (11 եւ 12-րդ թաղամաս) եւ ութերորդ (15 եւ 16-րդ թաղամաս) շրջաններու ցանկերուն վրայ ալ կան եօթը Հայեր :

Տասը հայ թեկնածուներ ալ կան «Նախ Մարսէյլցիները» Կրոյի ցանկերուն վրայ, երեք՝ Մեկրէի, 16 թեկնածուներ ալ Ֆրանչեսքիի ցանկերուն վրայ (ԷՌ – ՓԷ – ԷՌ) :

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ Տնտեսական նոր նախարարին՝ Քեմալ Տէրվիշի մասին «Ֆիկառօ» կը գրէ թէ (Մարտ 7) ան ֆրանսախօս եւ ֆրանսասէր մըն է : 52 տարեկան, ան, թէեւ վկայուած է Լոնտոն Սքուլ օֆ Էքոնոմիքս եւ Փրինսթընի համալսարանէն, բայց, իր բարձրագոյն ուսմանց մէկ մասը Ֆրանսա ըրած է, 70-ական թուականներու սկիզբը : Սահուն ֆրանսերէն կը խօսի եւ սերտ կապեր պահած է ֆրանսական համալսարանական շրջանակներուն հետ : Թերթը կ'աւելցնէ .– «Շատ ընթացիկ առաքինութիւններ չեն Թուրքիոյ մէջ : Քանի մը ամիսէ ի վեր, արդարեւ, ոմանք չեն վարանիր ֆրանսական դրօշակներ այրելու եւ Անգարա վերջ տուաւ Ֆրանսայէն որեւէ զինամթերքի գնումին, իբրեւ հետեւանք Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման Փարիզի կողմէ» :

ՀԱՆՐԱԾԱՆՕԹ «ՊՐԻԹԱՆԻՔԱ» հանրագիտարանը թիրախ է թրքական բողոքներու. պատճառը ան է որ հանրագիտարանին համացանցի կայքէջը եւ CD-Rom-ը 1915-ին պատահածը որակած են «ի. դարու առաջին ցեղասպանութիւնը», գործուած՝ Թուրքերու կողմէ : Թուրք մամուլը «հանրագիտարանային ողբալիութիւն» խորագիրով կու տայ լուրը, աւելցնելով որ Թուրքերէ բողոքի ու դատապարտումի արտայայտութիւններ կը ղրկուին «Պրիթանիքա»յի կայքէջին :

ԹՈՒՐՔԻՈՅ եւ Ազրպէյճանի միջեւ Կասպից ծովէն արտադրուած բնական կազի փաճառքի գինին մասին տարակարծութիւն մը կը սպառնայ տուեր ձգել նախագահ Հ. Ալիեւի Անգարա այցելութեան որ ծրագրուած է Մարտ 12 – 14 : Թուրքիա Ռուսաստանէն առնուած կազէն աւելի սուղ կը գտնէ ազրպէյճանականը. սակայն Բաքու կը մերժէ պահանջած գինը իջեցնել : Եթէ մինչեւ Մարտ 12 համաձայնութիւն չգոյանայ, երկու երկիրներու միջեւ նախատեսուած համաձայնագրին ստորագրութիւնը պիտի յետաձգուի :

ԱԶԵՐԻՆԵՐԸ ՉԵՆ ՈՒԶԵՐ ԼԱՉԻՆԸ ՀԱՅԵՐՈՒՆ ՁԳԵԼ

Ազրպէյճանի Մուսաւաթ, Ժողովրդական ճակատ, Եուրդդաշ կուսակցութիւնները ինչպէս նաեւ Լաչին կազմակերպութիւնը հրապարակ իջած են համատեղ յայտարարութեամբ մը, ուր իրենց մտահոգութիւնը կը յայտնեն Լաչինի ճակատագրի մասին : «Հաշուի առնելով Լաչինի շրջանի ռազմավարական նշանակութիւնը, իր բնակչութեան կողմէ տարածքային փոխանակման գաղափարի մերժումը, ինչպէս նաեւ Հայաստանի կողմէ յարձակողական նոր գործողութիւններ բացառելու նպատակով, Լաչինի շրջանի տարածքը պէտք է ամբողջովին ազատագրուի» կ'ըսուի յայտարարութեան մէջ : Ըստ Թուրան գործակալութեան, յայտարարութեան մէջ վճռականօրէն կը մերժուի Ղարաբաղի հայութեան թողուլ Հայաստանի հետ կապ հաստատող Լաչինի անցքը : Հոն, դեռ կը չնշուի որ «Լաչինի կրնայ կէօքչայի եւ Զանգեզուրի ճակատագիրը ստանալ, եթէ ան ետ չառնուի» :

ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ԼՈՅՍԻՆ ՏԱԿ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

ՍԻՒՆԻ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Այվազեանի քննած յաջորդ հարցը Հայկական Ցեղասպանութեան մեկնաբանութիւնն է։ Ըստ Սիւնիի տեսակէտին, ոչնչացումը կանխորոշուած չէր, այլ հետեւանք էր 1915-ի ռազմաքաղաքական իրադրութեան (Looking, p. 110 – 111). այսինքն, «դիպուած» (contingency) մըն էր։ Այս վարկածը գիտականօրէն մերժելի է, մեր կարծիքով, սակայն նշելի է, որ Սիւնի գիրքին վերլուծական եղանակը Այվազեանի ակնարկած թրքասէր-կեղծարար չեշտը չունի (էջ 82 – 91)։

Սիւնի ընկերա – տնտեսական տարբերութիւնը կը փորձէ յառաջ քաշել որպէս Մեծ Եղեռնի արմատներէն մէկը։ Առ այդ, «Անատոլիոյ» (=Թուրքիոյ) ընդհանուր բնակչութեան մասին Ճ. Մք. Քարթին կը վկայակոչէ, նշելով, թէ «ոչ – մահմետականները, որոնք Անատոլիոյ բնակչութեան միայն 17% կը կազմէին 1912–ին, անհամեմատ ներկայացուած էին քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ» (Looking, p. 107), ու ապա կ'անցնի յիշելու անոնց թիւը կարգ մը քաղաքներու մէջ, ցոյց տալով օսմանեան տնտեսական կեանքին մէջ անոնց ազդեցութեան չափը իբրեւ ազդակ՝ Թուրքերու կողմէ հնարաւոր ոխակալութեան։ Մք. Քարթիի տուեալներուն ընդհ. կեղծիքը խնդրին հետ կապ չունի, քանի որ Սիւնիի վերլուծումը չեն խանգարեր։ Եղեռնը ընդգրկած է ողջ ասիական Թուրքիան, որով Արեւմտահայերու թուաքանակի մասին Այվազեանի փաստարկները (էջ 84 - 85) աւելորդ են այս ծիրին մէջ։

Ջոհերու թիւին մասին, Սիւնի կը բերէ 1915 – 1916-ին «քանի մը հարիւր հազարէն մինչեւ 1.500.000 Հայ» զոհ, եւ 1915–1922–ին՝ 600.000–էն մինչեւ շուրջ 1.500.000 (Looking, p. 114-217)։ 1993–ի ուրիշ գիրքի մը մէջ, այդ թիւը կը գնահատէր «600.000-ից մինչեւ 2.500.000», իսկ 1996–ի անտիպ զեկուցումի մը մէջ՝ «ըստ պահպանողական հաշուարկների 600.000-ից մինչեւ 1.000.000–ի միջեւ է»։ Այվազեան այս բոլոր թիւերը կը համարի «դասական օպորտունիզմ, երբ նոյն հեղինակը նշում է իրարից շատ հեռու կամ առաձգական թուեր, տարբեր լսարանների համար ասում է տարբեր բաներ, արդիւնքում միայն թերահաւատութիւն սերմանելով Հայոց Եղեռնի զոհերի մէկուկէս միլիոնից անցնող թուի նկատմամբ» (էջ 85 – 86)։

Սակայն, առարկայական ըլլալու փորձ մը հոս պատեհապաշտութեան հետ կը շփոթուի։ Սիւնի միայն կուզէ ցոյց տալ, որ զոհերու թիւի գնահատումը տարաբնոյթ է։

Այվազեանի յաջորդ հարցը հայ – ազերի հակամարտութեան մեկնաբանութիւնն է։ Սիւնի կ'ըսէ, թէ «Շուշի քաղաքը՝ երբեմնի հայ մշակոյթի կեդրոն, դարձաւ գրեթէ լիովին ազրպէջանական» (Looking, p. 195), չնշելով 1920-ի ջարդը։ Իրաւացի դիտողութիւն է, որ «սրանով Սիւնին շատ նրբանկատօրէն ընթերցողին մղում է եզրակացնելու, որ Շուշիի հայաթափութիւնը եղել է մի ինչ – որ բնական, սահուն եւ անարիւն ճանապարհով» (էջ 91)։ Բայց քանի որ գիրքը 1918 – 1920-ի արցախեան պատմութիւնը չէ քննած, միւս կողմէն կարելի է պնդել, որ նման «մղում» ակամայ եղած է։

Գիրքին 12-րդ գլուխը նուիրուած է արցախեան շարժումի ներկայացումին, ի մասնաւորի 1988–էն։ Հոն Սիւնի դիտել կու տայ. –

«Ի տարբերութիւն խորհրդային Պալթեաններու ազգային պայքարներուն, որոնք հիմնականին սահմանադրական եղած են եւ զերծ՝ ժողովրդային բռնութենէ, Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար շրջանի շուրջ հայ – ազրպէջանական հակամարտութիւնը, շատ աւելի անկայուն, քաղաքական իշխանութիւններէ նուազ ձեռնածելի (manipulable) եւ արագ ու աննախատեսելի մագլցումի աւելի ենթակայ եղած է» (Looking, p. 194)։

Բաղդատութիւնը տեղին չէ, որովհետեւ պալթեան հանրապետութիւններու մէջ առհասարակ ազգամիջեան բիրտ հակամարտութիւն չէ եղած, ուս փոքրամասնութեան դէմ չեշտակի միջոցառումներու լոյսին տակն իսկ։ Կովկասի մէջ, սակայն, վիճակը ընդհանրապէս անկայուն եղած է (մանաւանդ՝ Ազրպէջան), ժողովուրդին վրայ առանց իշխանութեան հակակշիռի (մանաւանդ՝ Հայաստան), եւ արագ մագլցումներու հակամէտ երկու տեղերն ալ։

Այվազեան «միտումնաւոր» կը համարի Սիւնիի վերլուծումը, որովհետեւ չի յիշեր, թէ Հայերը միշտ փորձած են սահմանադրական ճանապարհը եւ թէ Արցախի ինքնորոշման իրաւունքի ոտնակոխումն ու հակահայ ջարդերը այդ ճանապարհի ձախողութեան պատճառն էին (էջ 94)։ Ասիկա ճիշդ չէ, քանի որ գիրքը յիշած է սահմանադրական լուծումի փորձը՝ Սումկայիթի յաջորդող ամիսներուն, եւ նաեւ, որ Մոսկուայի որոշումներէն յուսախաբութիւնը, մոսկովեան մամուլի խեղաթիւրումները եւ Հայոց պահանջներու անտեսումը պատճառ եղած են յանուն Գորբաչովի հրապարակեալ Հայերու ղառնացումին (Looking, p. 200 – 192)։ Կնճիռը կը սեպուի «ի սկզբանէ շերտաւոր հարց մը, մասամբ կառուցուած՝ բաւական անջատ կրօնական ու մշակութային պատկանելիութիւններէ, մասամբ հիմնուած՝ Հայերու եւ Ազրպէջանցիներու ընկերա – քաղաքական անհաւասար զարգացումին վրայ» (Looking, p. 194)։ Սիւնի նման ազդակներ «միջազգային իրաւական նորմեր»ու եւ «արդարութեան ու բարոյականութեան» նկատումներէն գերիվեր կը համարի։ Բայց եւ այնպէս, «արդար ու բարոյական»ի հարցը (էջ 94) ինքնին կը հիմնաւորուի, լաւեւս, ընթերցումի ընդմէջէն։

Վկայակոչելով Սիւնիի 1978-ի յօդուած մը, որ Ղարաբաղի ու Նախիջեւանի հայկական իրաւատիրութիւնը վճռապէս կը փաստարկէր, Այվազեան զայն ԱՄՆ–ու հակախորհրդային քաղաքականութեան համահնչիւն կը գտնէ պայն եւ 1988 – 1992-ի Գոնկրէսի բանաձեւերու պատմականը ընելով (էջ 98 – 102), կը չեշտէ, որ «Սիւնին առաջնորդուել է մեծ տէրութեան փարած քաղաքականութեան հետ համընթաց փոփոխուող լինելու եւ յարմարուելու սկզբունքով. երգում եւ նուագում է վճարողի պատուէրով» (էջ 102)։

Առ այդ, 1997-ի Հայաստանի Ամերիկեան Համալսարանի գիտաժողովի մը զեկուցումէն երկու քաղուածք կը բերէ։ Հոն, «Սիւնին արդէն քարոզում էր Ղարաբաղն Ադրբեջանի կազմում թողնելու օգտին, ի միջի այլոց ասելով, թէ ծաւալապաշտութեամբ տառապող Հայաստանի համար «ընդարձակուելու միակ իրական հնարաւորութիւնն առաջացաւ Ղարաբաղում՝ Ադրբեջանի հաշուին» (էջ 95)։

Այդ զեկուցումին մէջ, Սիւնի հակադրական չեշտ հաստատումներ ըրած է, յանդելով ծանրակշիռ հետեւութիւններու (Կովկասի մէջ օրինական իշխանութեամբ պետութիւններ, ազգայնականութեան զանցում, հասարակաց մշակութային աւանդութեան վերականգնում), որոնք ուժեղ վէճերու տեղի տուած են։ Գրաւոր բնագրին մէջ, սակայն, «Ադրբեջանի կազմում թողնելու օգտին» որեւէ նշում չկայ։ Նշած է թէ Պատմական Հայաստանի վերականգնումը մտացածին ըլլալով, «Հայաստանի ճակատագիրը, կը թուէր, Կովկասի մէջ էր, եւ ծաւալումի իր միակ գործնական կարելիութիւնը յառաջացաւ Ղարաբաղի մէջ Ադրբեջանի հաշւոյն», եւ թէ արցախեան պահանջատիրութիւնը կրկնակ օրինականութիւն ունի՝ պատմական եւ ժողովրդագրական (10) Հայաստանի դէմ «ծաւալապաշտութեան» մեղադրանք մը կարելի չերեւիր, հակառակ Այվազեանի պնդումին, մանաւանդ որ Ղարաբաղի կցումը իր ներկայ սահմաններով միջազգայնօրէն ճանչցուած Հայաստանին՝ թէքնիք առումով պիտի կոչուէր «ծաւալում», անկախ՝ իրաւատիրութենէն։

Նոյն նրբերանգին թիւրըմբռնումը Այվազեանը մղած է Սիւնիի յաջորդ պարբերութեան մէջ որպէս «զաւթիչ» տեսնել Հայաստանը։ Ըստ Սիւնիի, 1918 – 1920–ի հանրապետութիւնը «թէ՛ Ղարաբաղը եւ թէ Արեւելեան Անատոլուի մասեր փորձեց առնել» (attempted to take)։ Ըստ Այվազեանի, «փոխանակ ասելու, թէ 1918 – 1920 թթ. Հայաստանը փորձում էր պահպանել իր տարածքները՝ Ղարաբաղը եւ Արեւմտեան Հայաստանը, ասում է, թէ Հայաստանը փորձում էր զաւթել դրանք, կարծես դրանք իր սահմաններից դուրս էին եւ պատկանում էին ուրիշին» (էջ 95 – 96. ընդգծումը բնագրային է)։ Սակայն, «take»ի բառացի ըմբռնումով, «առնել»ը 1918ի կացութեան ամենաճիշդ բնորոշումն է, քանի որ փաստօրէն Հայաստան ծնած էր Պաթումի դաշնագրի սահմաններով եւ այդ տեսանկիւնէն դիտուած, իր ապրած (կամ փորձած) ընդարձակումը առաջին սահմանի ընդլայնումն էր, անկախ՝ իրաւատիրութեան հարցէն։ Ի վերջոյ, Ռուսական կայսրութեան փլուզումէն ետք Ղարաբաղը քաղաքականօրէն ոչ ոքի կը պատկանէր, իսկ Արեւմտեան Հայաստանը Օսմանեան կայսրութեան մասը կը մնար։

Ընթերցողը կրնայ եզրակացնել, որ Սիւնի իր վերլուծումը յառաջ կը քաշէ որպէս «հայ ծագումով ամերիկացի պատմաբան» եւ ո՛չ՝ «Ամերիկա ծնած հայ պատմաբան»։ Իր գիրքին մէջ փաստական ու վերլուծական մեծ ու փոքր սխալներ չեն պակսիր, բայց ասիկա չի նշանակեր, որ «ամերիկեան պատուէր»ի մը կը հպատակի։ 1978–ի եւ 1997–ի միջեւ կեցուածքի չեշտ փոփոխութիւնը թերեւս հակասութեան մը միակ ուժեղ փաստ մըն է, բայց կարծիքի փոփոխութիւնը ընդունելի իրողութիւն մըն է։ Կարիք չկայ խորհրդահայ պատմագրութեան կամ գրականագիտութեան էջերը քրքրել՝ նման «փետրափոխումներ»ու հարիւրաւոր օրինակներ բերելու համար։

ԽՈՐԵՆԱՑԻ՝ ԱՆԳԼԵՐԷՆ

Այվազեանի սեւեռած յաջորդ հարցերէն մէկը Խորենացիի, Եղիշէի եւ Փաւստոսի ժամանակի եւ արժանահաւատութեան խնդիրն է։

Խորենացիի ինքնութեան մասին վէճերը յատուկ տեղ կը գրաւեն։ Այվազեան հարցին արդի վիճակը կը ներկայացնէ, զայն կապելով Թուրք պատմագրութեան տեսակէտներուն, արտայայտուած՝ յանձին Խալիլ Ուրասի (1950), եւ փոխանցըւած՝ Թուրքիոյ հովանաւոր Միացեալ – Նահանգներուն, ուր «Խորենացու (իմա՝ հայ պատմագրութեան եւ Հայոց պատմութեան) դէմ նոր խաչակրաց արշաւանքի նախաձեռնողի դերում հանդէս եկաւ պրոֆեսոր Կիրիլ Թումանովը» (էջ 125)։ Առհասարակ, Թուրք – ամերիկեան գործակցութեան այս պնդումները մակերեսային են, իսկ հայագիտութեան գերքննական հոսանքը Թուրք պատմագրութեան հետ կապելու եւ անկէ ԱՄՆ–ու քաղաքական «պատուէր» հետեւցնելու փորձը տկար հիմք ունի։ Ուրասի եւ Թումանովի մօտեցումներու զուգադրումն իսկ ոչինչ կ'ըսէ։ Թումանովի ամբողջ վերլուծումին տրամաբանութեան մէջ Խորենացիի յատկացուած տեղը (հոգ չէ թէ սխալ) յստակ ու մեկին է, որեւէ արտագիտական նկատումի հետ աղերս չունի։

Թումանով բերած է ութ փաստարկներ, որոնք իր համոզումով լաւագոյններն են ցոյց տալու, որ Խորենացի Ե. դարուն գրած չէ։ Այս փաստարկներուն կանխադրոյթը սկսած է քայքայուիլ հիմնովին, գլխաւորաբար՝ Ալբերտ Մուշեղեանի մանրազնին փաստարկումին եւ Ճուսթօ Թրայնայի թափանցող վերլուծումին շնորհիւ։

Իր թարգմանութեան ներածութեան մէջ, Թոմսըն Թումանովի փաստարկները վերարտադրած է եւ զանոնք համեմած՝ Խորենացիի մասին քամահրական բնութագրումներու շարանով մը։ Մէկտեղելով այս բոլորը (էջ 129–131), Այվազեան դիտել կու տայ, թէ որպէս սկզբունք, Թոմսըն իր կանխադրոյթներուն հակասող նախնական ու երկրորդական աղբիւրներ կ'անտեսէ (էջ 147–150, 164)։ Ուշագրաւ է, որ 1978–էն ետք, ան Խորենացիի ժամանակագրութեան վերաբերեալ նորութիւններուն արձագանգած չէ. գոհացած է իր տեսակէտները կրկնելով՝ magister dixit–ի ուղղութեամբ։ Դժուար է պատճառը ըմբռնել, եթէ ընդդիմախօսները «աւանդապաշտ», «ազգայնական» որակելու մեծապետական լռելեայն կեցուածք մը չենթադրուի։

Այվազեան կը պնդէ, որ Թոմսըն «Մովսէս Խորենացու եւ նրա "Հայոց պատմութեան" մասին գրելիս (...) կատարել է քաղաքական պատուէր» (էջ 134)։ Նման պնդում խօսուն ու շօշափելի ապացոյցներ կը պահանջէ, զորս Այվազեան չի տար։ Պատմահօր արդիական հնչեղութեան մասին Թոմսընի մէկ տողը եւ գիրքին հակաթուրք ահաբեկումներու վերելքի տարիներուն տպուած ըլլալը չեն բաւեր գիտնականը քաղաքական գործակալի մը վերածելու։ Ի դէպ, մեզի համար ալ անըմբռնելի է հայրենի ակադեմական շրջանակներու լռութիւնը կամ բարեացակամութիւնը՝ Թոմսընի որոշ սխալներուն ու վիճելի տեսակէտներուն նկատմամբ։ Այլ հարց, որ տարբեր վերաբերում մը «ազգայնական աղմկարարութիւն» պիտի նկատուէր, ինչ որ ԱՄՆ–ու մէջ ընկալեալ սովորութիւնն է երբ կը վերաբերի ոչ–Ամերիկացիներու։

Եղիշէն ու Խորենացին անվստահելի նկատելու Փիթըր Քաուիի, Ռոպըրթ Պետրոսեանի եւ Էրիք Բեթենհոֆէնի դիրքը քննադատելով (էջ 160–167), Այվազեան կ'եզրակացնէ, որ Սիւնի կամ Թոմսըն առանձին չեն, այլ ԱՄՆ–ու (եւ մասամբ՝ Արեւմուտքի մէջ) «հաստատագրուած (ինստիտուցիոնալացուած) կեղծ – հայագիտական մի ամբողջ դպրոցի հետ» գործ ունինք, որ կեանքի կոչուած է «արեւմտեան որոշակի ուժերի կողմից՝ սպասարկելու համար հզօր եւ վաղուց ի վեր գործող Թուրքամէտ քարոզչութեանը» (էջ 168)։ Այս կամ այն հանդէսին մէջ Ղարաբաղի կամ Ցեղասպանութեան մասին հակահայ կամ ոչ–հայանպաստ յօդուած մը կրնայ «պատուէրով» գրուած ըլլալ, բայց ուրիշ բան է հայագիտութեամբ զբաղողներու մէջ դաւադրական միտում տեսնել։ Նման կարծիքի համար շօշափելի փաստեր անհրաժեշտ են, ո՛չ թէ ենթակայական վերլուծումէ բխած վիճելի եզրակացութիւններ։ Թումանովի, Թոմսընի եւ այլոց կեցուածքը «գերքննադատութիւն» կարելի է կոչել ու հանգամանօրէն վիճարկել, բայց գիտական ծիրի մէջ։ Անընդունելի է ի յառաջագունէ քաղաքական մեղադրանքով մերժել կամ լռութեան մատնել ինչ որ ընդհանրացած տեսակէտի մը չի հետեւիր։

ՓԱՒՍՏՈՍ ԲՈՒԶԱՆԴ՝ ԱՆԳԼԵՐԷՆ

Անցնելով Փաւստոս Բուզանդի թարգմանութեան, Այվազեան կ'անդրադառնայ երկի բնոյթին, որ Մ. Աբեղեանի ու Կ. Մելիք – Օհանջանեանի կարծիքով դիւցազնավիպական սեռին կը մօտենայ։ Ան կը ժխտէ նման հարցադրում, զայն համարելով «գերքննադատական», ու կը վերարծարծէ Բուզանդի պատմականութիւնը (էջ 169 – 185)։ Իր տեսակէտները միակողմանի են. երկը ընդելուզուած պատմական եւ գրական զոյգ շերտեր կը պարզէ։ Ան վաւերական արժէք ունի իբր պատմական սկզբնաղբիւր, բայց բոլոր հաղորդումները արժանահաւատ նկատել՝ քիչ թէ շատ հնարամիտ ենթադրութիւններով, զուտ վերականգնում (reconstruction) կը մնայ, ճիշդ Աբեղեանի ու Մելիք – Օհանջանեանի փորձին պէս։

Նինա Կարսոյեանի թարգմանութեան մասին, որուն համար «անսահման թերութիւններ»ի խօսքը կ'ընէ ու քանի մը օրինակներ կը փորձէ տալ, Այվազեան կը պնդէ, որ «ոչ թէ սոսկ վերոյիշեալ անհիմն գերքննադատութեան կրկնութիւնն է, այլ այդ սխալների որակական եւ միտումնաւոր զարգացումը» (էջ 186)։ Այնուհետեւ, զոյգ պարագաներ կը յիշէ. –

Ա) 1983–ի նշումը, թէ հայ մատենագրութիւնը «կենտրոնացած էր պատմագրութեան վրայ, որի մէջ այն ներարկեց առասպելական թեմաներ, ինչպէս նաեւ տարբեր տեսլի կրօնական գրականութեան վրայ» (էջ188)։ Այվազեան կը հետեւցնէ. – «Ասել կ'ուզի՝ հայ պատմագրութիւնը վստահելի չէ, քանզի այն իբր ողողուած է անարժահաւատ առասպելաբանութիւններով»։ Ապա կը նշէ, թէ անոնց «չէին ըլջում» այլ բնագաւառներ (փիլիսոփայութիւն, բժշկութիւն, քերականութիւն, աշխարհագրութիւն, իրաւունք, եւ այլն)։

Հոս բնագիրը թիւրըմբռնուած է։ Կարսոյեան Կովկասի գրականութեան ու բանահիւսութեան վրայ իրանական ազդեցութեան մասին կը խօսի. – «Միջնադարուն, երկար ատեն Հայաստանի մատենագրութիւնը (learned literature) պատմագրութեան – ուր ներարկեց վիպական (epic) նիւթեր – եւ կրօնական տարբեր բնոյթի գրութիւններու վրայ կեդրոնացաւ։ Հետեւաբար, Վրաստանի,

ի մասնաւորի Թամար Թագուհիի (1184 – 1213) ԺԳ. դարու արքունիքի մէջ էր, որ իրանական վիպական եւ քնարական սեռերը առաջին անգամ լրիւ ծաղկեցան կովկասի մէջ...» (11)։ Հայ մատենագրութեան գնահատում չկայ հոս, այլ կը բաղդատուի Իրանի ընկալումը հայկական ու վրացական միջավայրերուն մէջ։

բ) 1971-ի փաստարկը, թէ Դ. դարու Հայաստանը ինքնավար եւ մասնատուած էր՝ հարաւի եւ արեւմուտքի մեծ տարածքներու կորուստով, եւ թէ Իրանի դէմ պայքարող միանական Հայաստանի մը Խորենացիի ու Փաւստոսի փոխանցած պատկերը՝ իրանական խոր ազդեցութեան անտեսումով, իրական չէ (12)։ «Լրաբեր հաս. գիտութիւններ»ի ռուսերէն թարգմանկէն քաղելով, ապերի պատմաբան Ֆ. Մամեդովա պնդած է, «թէ Արշակունիների Հայոց Թագաւորութիւնը երբ ամենաչնչին անկախութիւնից զուրկ է եղել» եւ նոյնը կրկնած են Եփրեկի անգլերէն թարգմանիչները՝ Մ. Պլանչարտ եւ Ռ. Տարլինկ Եանկ (էջ 190)։

Սկսեալ Գ.ի մահէն (338) մինչեւ բաժանում (385 - 387), Հայաստան, թէեւ գերիշխան, սակայն Բիւզանդիոնի թէ Պարսկաստանի նկատմամբ որոշ կախուածութիւն կը ցուցաբերէր։ Տիրանի ու Արշակի ժամանակ, այս վիճակը սկսած է շեշտուիլ. Պապ Թագաւորը պահ նստած է Բիւզանդիոնի կայսեր շնորհով (եւ բակերը՝ առանց Թագի)։ Գիտական անդրադարձէն անդին, Կարսոյեանի տեսակէտը շահագործողներու թէ օգտագործողներու առկայութիւնը չարտօներ, որ գրուի, «թէ ինչ աստիճան կամազուրկ, գիտականօրէն ու քաղաքականապէս անպատրաստ էն եղել հայաստանցի այն հեղինակները, որոնք երաշխաւորել են Կարսոյեանի խայտառակ յօդուածի տպագրութիւնը Հայաստանում» (էջ 190)։ Արցախի հայկականութիւնը փաստող յօդուած մը վստահաբար լոյս պիտի չտեսնէր Բաքուի մէջ, ինչ որ ապերի հեղինակները «գիտականօրէն ու քաղաքականապէս "պատրաստ"» չէր դարձներ։ Ի դէպ, Կարսոյեանի յօդուածին անգլերէն բնագիրն ալ լոյս տեսած է 1971-ին (Այվազեան չէ յիշատակած զայն), հետեւաբար ապերի շահագործումը պիտի չկանխուէր։

Վ. Մ.

(Տար. 2)

---

(10) «Living with the Other: Conflict and Cooperation Among the Transcaucasian Peoples», *AGUB News Magazine*, September 1997, 27.

(11) Nina Garsoian, «Iran and Caucasia», in Ronald Suny (ed.), *Transcaucasia: Nationalism and Social Change. Essays in the History of Armenia, Azerbaijian, and Georgia*, Ann Arbor, 1983, 20.

(12) Nina Garsoian, «Armenia in the IVth Century: An Attempt to Redefine the Concepts 'Armenia' and 'Loyalty'», *Revue des Etudes Arméniennes*, nouvelle série, VIII, 1971,342.

ՓՈԽԱՆ ՏՈՄՍԻ

ՏՀԱՃ ԸԼԼԱԼՈՒ ՃԱՇԱԿԸ

Ընտրուած վերնագիրը կրնար փոխարինուիլ ուրիշով մը՝ բարացուցական իմաստով. «Գալիֆորնիական եւ Երեւանեան Հայկական «Ապուրներ եւ Օծանելիքներ»։

Ամերիկայի «Փոքր Հայաստան»ի թէ «մեծին»՝ Հայաստանի մէջ մտայղացուած ըլլայ «ապուր»ին եւ «Օծանելիք»ին բաղդրութիւնը՝ հասարակաց գիծ մը գիրենք կը միացնէ զայն պատրաստելու եւ մատակարարելու ձեւերով – ճաշակի դէմ բացարձակ մեղանչում։

Ժամանակագրական կարգով նախ պատիւը կ'երթայ Լոս – Անճըլըսի։

Նիւթը միշտ Հայկական Դատն է եւ Ցեղասպանութեան միջազգային ճանաչումը։ Երկու տարի առաջ էր, երբ հայ «արուեստագէտ» մը Լոս – Անճըլըսը բաղկացնող կարգ մը քաղաքներուն մէջ եւ անոնց սահմանէն ալ դուրս, շրջուն կառքի մը ցուցադրութիւնը կազմակերպած էր երեք դերակատարներով։ Ցառաջիկայ Ապրիլին նոյն անձը կը խոստանայ նոր իւրայատուկ բեմադրութեամբ մը ոգեկոչել մեր նահատակներուն յիշատակը, ուրացող աշխարհին ճանչցնելու առաքելութեամբ հայութեան Մեծ Եղեռնը։

Փողոցներու մէջ շրջուն «Ցուցադրական կառքին» վերնագիրը պերճախօս է իր յօրինած յայտնութենական գարշուրելի տեսիլքով. – «Թրքական ապուր հայկական ոսկորներով»։ Ոսկորը կերպընկալ «կմախք» մըն էր որ թաթխուած էր արիւնի (կարմիր ներկ) մէջ, անշուշտ երկուքն ալ «հայկական»։ Իսկ դերակատար – մունետիկ մը կը կանչէր՝ «Զորպա՛, Զորպա՛, Զորպա՛...»։

Այս գեհենային եւ մահատեսիլ բեմադրութեան հեղինակը այսպէս հրապարակ իջեցնելով հայութեան նախճիրը եւ անցորդներուն ստամոքսային խանգարում պատճառելով, խորհած էր կենդանի, թարմ ձեւով մեր ջարդերը պատկերացնել։ Ասիկա «բնապաշտ թատրոն»ի ըմբռնումէն աւելի մաս կը կազմէ Grand Guignol-ի թատրոնին. – «Կաթսայ, ոսկոր եւ արիւն»։ Միայն թէ հեղինակը եւ իր գործակիցները մեծ, շա՜տ մեծ յանցանք մը ունէին, – ճաշակի բացակայութիւն։ Չէին կրցած խորհիլ թէ այդ ձեւով մեր անշիրիմ մեռելներն են որ անհանգիստ կ'ըլլան։ Չէին զգացած նաեւ թէ մեր անպարագիր ցաւը նման սայլակով իջեցնելով փողոց՝ զայն կը դարձնէին փողոցային, պազարի ցուցադրութիւն։ Ապրիլեան Եղեռնի հանդէպ անարգանք մը եւ նպատակի վիժում մը՝ որ ներելի չէր։

Այսքանը անհատական պատասխանատուութեան մը ներքեւ կը գտնուէր, ուրեմն յանցանքին բաժինը կը սահմանափակուէր մէկ կամ երեք դերակատար անձերով, նոյնիսկ երբ չորրորդ մը՝ Փիլմարտադրիչ մը՝ «Կառքին» մասին պատրաստած էր կէս ժամուան տեսերիզ մը ի պաշտպանութիւն Հայկական Դատի...։

Տարբեր է պարագան հայ մամուլին, որ ցուցաբերեց անպարտաճանաչ դիրք մը այս երեւոյթին հանդէպ։ Անպարտաճանաչ եւ ոմանց պարագային՝ մեղսակից։ Հայ թերթերը կամ գոհացան արձագանգելով «շրջուն կառքին» եւ անոր իմաստին, եւ կամ ալ, եւ կամ ալ...։

Գալիֆորնիա հրատարակուող օրաթերթի մը եւ շաբաթաթերթի մէջ լոյս տեսած յօդուածները, մէկը ծանօթ բանաստեղծի մը ստորագրութեամբ, շատ բան կ'ըսեն խորհրդանիշերու եւ գործելակերպի մեր ըմբռնողութեան եւ մեկնաբանութեան մասին։ Կուսակցական այդ օրաթերթին յօդուածագրին համաձայն, «անցորդները, հայ թէ օտար, մի պահ կանգնում էին եւ զարմանքով նայում այն կառքին, որի մէջ մեր նահատակների արիւնն (այսպէ՛ս) էր եւ նրանց կմախքացած ոսկորները (այսպէ՛ս)։ Այդ երեւոյթը ցնցում էր մարդկանց։ Սարսում էին հոգիները անցորդների...», եւ այս թափով գրութիւնը շարահիւսող ներշնչեալ յօդուածագիրը ընչահատ կ'եզրակացնէր. «Զենք կրնար մեր սիրոյ ու յարգանքի տուրքը չտալ յատկապէս մեր ճանաչուած նկարիչին՝ Զարեհ Մկրտիչեանին, որ իր այս մտայղացումով մի անգամ եւս հրապարակ հանեց մեր մեծ ցաւը, որ չի մոռացուելու, որ կոտտում է ու մեզ տանում՝ դէպի պայքար։ Դէպի վերջնական յաղթանակ»։

Նոյն թուի թէ այս կարգի գնահատանքներու վրայ հիմնուելով է որ Մկրտիչեան վերջերս Լոս – Անճըլըսի տեղական մէկ թերթին մէջ յայտարարած է թէ «Թրքական Ապուրը՝ լաւ ընդունելութիւն գտաւ», եւ թէ կը պատրաստուի ուրիշ մէկ ցուցադրութիւն կատարել յառաջիկայ Ապրիլին, ապագային «իր ցաւը յայտնելու համար»։

Հայաստանեան «ապուրը» կամ «օծանելիքը» կը կոչուի «Շանէլ 1915», որուն անդրադարձած է Արփի Թոթոյեան («Յառաջ», Փետրուար 21)։ Այս անգամ հեղինակը հանրածանօթ արուեստագէտի մը աղջիկն է. Շողեր Մաթեւոսեան, որ Ֆրանսայի կողմէ Հայկական Ցեղասպանութեան ճանաչումը ներկայացուցած է յատուկ խորհրդապատկերով մը, – «Զորպա» մը՝ ինքնին։

Մեծ Եղեռնի որպէս պետական օրէնք սահմանումը պատկերացնելով Փրանսական ծանօթ բուրումնաւէտութեան մը մակնիշով, անոր վրայ փակցնելով 1915 պիտակը եւ ծանօթութիւնը՝ «արտադրուած Թուրքիայում», չիչին շուրջ կանգնեցնելով Սիլվա Կապուտիկեանը եւ Զօրի Բալայանը, ու դեռ՝ մակագրելով «ճանաչել ցեղասպանութիւն եւ գնտուած, խմանալ ֆրանսերէն սէՆԱՏՕ», հեղինակը ցոյց տուած կ'ըլլայ ճաշակէ եւ գիտակցութենէ ամբողջական զրկուածութիւն մը։ Ասուպային «Շամիրամ» կուսակցութեան այս ղեկավարուհին նոյն ատեն կը մակարերէ քաղաքական իմացութեան զէրօ աստիճան մը, ինչ որ այլապէս կը հաստատէ թէ Հայաստանի խորհրդարանական ընտրութիւններուն մէջ կայծակնային փայլատակումով ձեռք ձգուած յաջողութիւնները երբեք գրաւական չեն թէ ընթակաները ազգային պատմութեան եւ միջազգային քաղաքականութեան բնագաւառներուն մէջ իրագեկ, հեռատես եւ մանաւանդ՝ պատասխանատու «պատգամաւոր»ներ են։ Հայկական Ցեղասպանութեան Փրանսական ճանաչումին իր այս ձեւի գնահատումը Մաթեւոսեանը կը դնէ հասարակ ծաղրանքի մակարդակին։

Գալիֆորնիոյ օրինակին մէջ երեւան եկած ճաշակի – եւ գիտակցութեան – աղաւաղ պակասը, եւ Հայաստանի օրինակին մէջ ցայտուն դարձած ճաշակի – եւ իմացութեան – ամբողջական բացակայութիւնը տխուր երեւոյթներ են, իրարմէ սա գլխաւոր տարբերութեամբ. եթէ առաջինին մաս կը կազմէ ծիծաղելի եւ տխեղծ գիծ մը իր քարանձաւային նախնականութեամբ, երկրորդը պարզապէս նուաստացուցիչ երեւոյթ մըն է եւ լուտանք մը՝ արձակուած մեր նուիրականութեանց, ազգային ցաւերուն եւ առաջադրանքներուն դէմ։ Այս պարագային է որ կարելի է ի խորոց սրտի արտասանել «Ողբամ զքեզ Հայոց աշխարհ»ը...։

ԳՐԻԳՈՐ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

Պոսթըն

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊԷՅՕՂԼՈՒԻ Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, Փետրուար 18-ին, կրօնական եւ աշխարհիկ հանդիսութիւններով իր կրկնակ տարեդարձները կը տօնախմբէր Լուսաւորիչ Դպրաց Դաս երգչախումբը որ 72 տարիէ ի վեր նպաստը կը բերէ համայնքին կեանքին։ Զոյգ հանդիսութիւններուն նախագահած է Մեսրոպ Պատրիարք։ Պատարագի աւարտին, ներկաները համախմբուած են «Նարեկեան» սրահին մէջ սիրոյ սեղաններու շուրջ։ Հաւաքոյթին բացման խօսքը արտասանած է Լուսաւորիչ Դպրաց Դաս երգչախումբի տնօրէն խորհուրդի ատենապետ՝ Պր. Յովսէփ Սարաֆեան։ Ապա, խօսք առած է Թաղային Խորհուրդի ղեկավարը եւ օրուան խօսնակ՝ Վաղարշակ Զիլճեան։ Սրտի իր խօսքը արտասանած է երգչախումբի երիցագոյն անդամներէն Ժիրայր Սէրթէլեան, որ երգչախումբին պատմականը ըրած է։ Խօսք առած են նաեւ, երգչախումբի երկարամեայ վարիչ՝ Արտաւազդ Մամիկոնեան, Տոքթ. Վարդ Շիկահեր։ Գեղարուեստական բաժինի մը գործադրութենէն ետք, խօսք առնելու հրաւիրուած է երգչախումբի այժմու նախագահը՝ Տարօն Ա. Քհնյ. Սիրականեան։ Հուսկ Բանքը արտասանած է Մեսրոպ Պատրիարք։

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Ցայտարարութեան բովանդակութի՞ւնը։ Դժբախտաբար աչքի առջեւ չունիմ։ Բայց դժուար չէ գուշակել, յիշելով ա՛յն օրերը, – Սահմանադրութիւն, ժողովրդապետական կարգեր, տարբերու համերաշխութիւն։ Ակնցի՛ բանակալութիւնը։

Ցայտարարութեան տակ, իբրեւ ստորագրութիւն՝ դրուած էր «Հ. Յ. Դաշնակցութիւն Պոլսոյ Պատասխանատու Մարմին»։ Ուրեմն անդամներէն երկուքը արդէն Պոլիս կը գտնուէին, իսկ երրորդը՝ Ռուբէն Զարդարեան, «Ռազմիկ»ով մրցած էր Ֆիլիպէի մէջ։

Ահա նաեւ Զարդարեանը, – տաքարիւն երիտասարդ մը երկայնահասակ, պոմպէ գլխարկով։ Տղաքը շրջապատած էին արդէն եւ երբ ամէնէն վերջը գիս գտնելով ներկայացուցին իբրեւ «Ռազմիկ»ի թղթակիցը, «Ըմբոստ – Բարբարոս», Զարդարեան զարմացաւ, իր դիմացը գտնելով անծանօթ խլէզ մը։ Ինք մինչեւ վերջը կը կարծէ եղեր թէ Արամ Անտոնեանն է թղթակիցը։

*
**

Մինչ մերինները, գլուխ թէ չարք, Պոլիս կը հասնէին անշշուկ, երկու հանդիսաւոր ընդունելութիւններ սարքուած էին, ի պատիւ երկու ականաւոր տարագիրներու, Իզմիրլեան Պատրիարք եւ Իշխան Սապահէտտին։

Երկու առիթներով ալ մասնաւոր նաւեր վարձուած էին, որոնք մինչեւ Տարտանէլ գացին, հիւրերը Պոլիս առաջնորդելու համար։

Մենք ալ գլխու վրայ տեղ ունէինք, իբրեւ պատուակալ հիւր։ «Հրամեցէք, հրամեցէ՛ք, այստեղ աւելի հանգիստ կ'ըլլաք»։

Իզմիրլեանը դիմաւորելու կ'երթանք։ Ցնծութիւն, երգ, նորօրինակ բացագանչութիւններ։ Ահա երեւցաւ շոգենաւը։ Խելայեղ ծափեր, «հուռա՛», կեցցէ՛ Սահմանադրութիւնը, կեցցէ՛ երկաթեայ Պատրիարքը, կեցցէ՛ ազգը։ Կ'ըսես նաեւ անգամ կ'ոստոստէ խանդավառութեան ալիքներուն վրայ։

Բազմաթիւ ծանօթութիւններ հաստատուեցան երկու նաւերուն մէջ։ Նոյնիսկ մեծերէն շատերուն անունները նոր կը լսէինք։ Թերեւս տեսեր էինք, բայց լուր չունէինք թէ Դաշնակցական են։ Միւսներէն առաջին անգամ ծանօթացուցին Վահան Թէքէեանը, որ այն ատեն Վերակազմեալ Հնչակեան էր, եթէ չեմ սխալիր, եւ հռչակաւոր Սոցիալ – Դեմոկրատ Հնչակեանը, Համբեան Արամեանց, որուն բարի զալուստի ճառը թիթեղի պէս կը հնչէր հեռուէն, երկդիմի ժպիտով մը։

Մեզի՞ էր մնացեր ճառ խօսիլ, նոյնիսկ բարի գալուստի համար։ Ուստի այդ պաշտօնը յանձնեցինք Պալքաններէն եկած տարեց ընկերոջ մը, Խաչիկ Ոստանիկեանի, որ զոց ըրած էր բոլոր բանաձեւերը։ Նոյնիսկ Թուրքերէնի համար կրցաւ լեզու թափել, ճեմակերես հանելով մեզ։

– «Մեր Պալքանի Կեդրոնական Կոմիտէն» կ'ըսէր ու կ'երթար ընկեր Խաչիկ, երբ առանձին կ'ըլլայինք, խումբ մը ընկերներով։ «Դուք չէք տեսած անոր պէս կազմակերպութիւն»...

Իզմիրլեանի ընդունելութեան առթիւ, շոգենաւին մէջ լսեր էի, բայց ուշադրութիւն չէի ըրած։ Երբ ցամաք ելլելով կառքերու մէջ նետուեցանք եւ կառքերը Պատրիարքարանի շրջակայ փողոցներէն կ'անցնէին, մեր Երուանդը (Յովնանեան) ձայնը ձգած կ'երգէր.

Կարկուտ տեղաց խաւարայ
դաշտումը,
Ֆետայիներ Դաշնակցական
վրէժխնդիր, գոռում են...

Ո՛չ երգէն լուր ունէինք, ո՛չ դէպքէն։ Երուանդը կցկտուր կը պատմէր ու կը շարունակէր.

Եամա՛ն Աստուած, փետան եկաւ,
ո՞ւր փախչինք,
Ասաց կրծքին սեղմած որդին
լեղապատառ Քրդուհին...

Հետզհետէ ուրիշ երգեր ալ սորվեցանք, – «Դաշնակցական խումբ», «Լուսին չկար», «Կռուեցէ՛ք, տղերք», «Տալուորիկ», եւ այլն, շնորհիւ Պուլկարիայէն եկած բանուոր ընկերներու։ Ոգեւորութիւնը այն աստիճանի հասած էր որ, իրիկուն մը, երբ անոնք զարմանազան պատմութիւններ կը պատմէին Պալքաններու մասին, Գումգափուի մէջ, խենթ փափաք մը ունեցանք Ֆիլիպէ երթալու ... քալելով։

– Քանի՞ ժամ է Պոլսէն Ֆիլիպէ։

– Տասնըութ ժամ։

– Ուրեմն այս գիշեր ճամբայ ելլենք, վաղը չէ միւս օր կը հասնինք։ Տես, Գումգափու էինք, խօսելով Մաքրիգիւղ հասանք։

– Երեք օրէն ալ չենք հասնիր։

Կը հասնինք, չենք հասնիր։ Շոգենաւով երթանք։ Երթանք, չերթանք, – եւ եղեւ առաւօտ։

Անդրանիկը քաջ, իւր ընկերներով
կ'ուզէ պատերազմ, կը սպասէ
գարնան...

(Տար. 29)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Ալիս Չիլինկիրեանի, նախկին անդամ Սիփան – Կոմիտաս երգչախումբի եւ մայրը նոյնպէս անդամ Տիկին Լիտիա Չիլինկիրեանի – Տօզոնի, մահուան առթիւ Սիփան – Կոմիտաս երգչախումբը 500 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

ՎՐԻՊԱԿ

Սեւրի Խաչքարի զետեղումը տեղի ունեցաւ Շաբաթ, Մարտ 3-ին եւ ոչ Կիրակի Մարտ 4-ին, ինչպէս թիւրիմացութեամբ գրած էինք Մարտ 6-ի մեր թիւով (Ա. էջ): Այդ մասին մանրամասն թղթակցութիւնը Շաբաթ – Կիրակի Մարտ 10/11-ի մեր թիւով:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ Կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի Ժամերգութիւն կը կատարուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 11
«Անառակ»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 18
«Տնտես»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
«Դատաւոր»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
«Գալստեան» Կիրակին:

11ÈME CYCLE DE LECTURES PUBLIQUES D'ŒUVRES DE DRAMATURGES ARMENIENS

Direction: ARBY OVANESSIAN

ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ 11-ՐԴ ՇԱՐՔ

կազմակերպութեամբ՝

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ղեկավար՝ ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

BEDROS TOURIAN
Exilé en Sibérie
ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ
ՏԱՐԱԳԻՐ Ի ՍԻՊԵՐԻԱ

LEVON MANUELIANTZ
Galilée et Milton
ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆՑ
ԳԱԼԻԼԷ ԵՒ ՄԻԼՏՈՆ

Կիրակի, Մարտ 11, ժամը 16-ին
Dimanche 11 mars à 16 heures

«ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ»
Մշակութային Կեդրոն
118, rue de Courcelles - Paris 17e
métro Courcelles

Մուտքը՝ 30 Ֆր.

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵՐ

CONCERTS POLY-SONS

ՃԻՒԱՆ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
(Դուդուկ)

Ճիւան Գասպարեան ծնած է Երեւանի մօտ եւ 6 տարեկանէն սկսած է երաժշտութեան դասընթացքներու հետեւիլ Հայ մեծ վարպետներու մօտ: 1948-ին, մաս կազմած է Թաթուլ Ալթունեան համոյթին եւ առաջին համերգները տուած: Իր երգացանկին մաս կը կազմեն աւանդական երաժշտութիւնը, բայց, նաեւ Վահան Տէրեանի բանաստեղծութիւններէն ներշնչուած յօրինումներ: Համերգ մը կուտայ Մարտ 13-ին, ժամը 20.30-ին,

Espace Gagarine,
56, rue Anatole France, LA COURNEUVE
(Rés. : 01. 48. 36.49.49).

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ԿԻՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԸ ՏԷՍԻՆԻ ՄԷՋ

Շաբաթ, Մարտ 10-ի երեկոյեան ժամը 8-ին, Տէսինի Հայ Մշակոյթի Տունը, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի մասնաճիւղի կազմակերպութեամբ:

Կը դասախօսեն Տաթեւ Վրդ. Յակոբեան, Տիկին Մարիամ Հալլաճեան եւ կը համադրէ Հիլտա Զօպոյեան:

Կ՚երգեն Կոմիտաս եւ Կիլիկիա երգչախումբերը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի:

Աւարտին՝ հիւրասիրութիւն:

Մուտքը ազատ է:

Եկէ՛ք մասնակցելու այս բացառիկ երեկոյթին եւ յարգանք ընծայելու բոլոր կիներուն, մանաւա՛նդ հայ կիներուն:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ-ի Ա. Թաղէոսեան մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Մարտ 10, ժամը 14.30-ին Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Կապոյտ Խաչի Պուլվար Օտոյի Լէօլա Սասունի մասնաճիւղը, շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Անահիտ Ասատուրեանի (ծնեալ՝ Շահրիկեան) մահուան քառասունքին առթիւ: Տէր եւ Տիկին Գուրունեան, Ասատուրեան ընտանիք, եւ Բարիզ Արմաղանեան 100-ական ֆրանք: Նաեւ Արաքսի Թենկիրեանի մահուան քառասունքին առթիւ՝ Ռիթա Լանպերթի 100 Ֆր., Թագուհի Քէօսէեան 50 Ֆր.:

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

BAZAR DE CHARITE ANNUEL

JOURNEES D'AMITIE
17-18 et 25 Mars

Salle Polyvalente — 13, rue du Perche, Paris IIIe

Pensez dès maintenant à nous réserver votre visite et à nous apporter de quoi garnir nos comptoirs. Si vous souhaitez que l'on passe prendre vos dons, téléphonez à la Paroisse : 01 44 59 23 50.

Nous vous rappelons que le **Bazar de Charité** est l'une des principales manifestations nous permettant de recueillir des fonds pour nos œuvres et notamment pour le fonctionnement de l'**Ecole de Samedi.**

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Հ. Բ. Ը. Մ.
ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

75-ԱՄԵԱԿԻ ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՊՐԻԼ 5-8

Բարձր հովանաւորութեամբ՝
Կիպրոսի Հանրապետութեան Նախագահ
Պրն. ԿԼԱՖՔՈՍ ՔԼԵՐԻՏԻՍ-ի
եւ
նախագահութեամբ՝
Հ.Բ.Ը.Մ.ի Նախագահ
Տիկին ԼՈՒԻԶ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ-ՍԻՄՈՆ-ի

ԱՄՓՈՓ ՅԱՅՏԱԳԻՐ
Հինգշաբթի, Ապրիլ 5
Պաշտամունք, Բացման Հանդիսութիւն
Ուրբաթ, Ապրիլ 6
Հանդիպում – Ձեկոյցում, Պաշտօնական Հանդիսութիւն,
Քոքթէյլ – Ընդունելութիւն
Շաբաթ, Ապրիլ 7
Մարզախաղեր, Հանդիպումներ, Պարանցիկ Երեկոյթ
Կիրակի, Ապրիլ 8
Պատարագ, Պտոյտ եւ Խմբային ճաշ

Սիրալիր հրաւէր բոլորին

Պանդոկի կարգադրութիւններու համար դիմել՝
The Louis Organisation — Attention:
Ms. Eugenia Eftamandilou
e-mail: eugenia@louisgroup.com

Պանդոկի յաւելեալ տեղեկութիւններու համար դիմել՝
Տիկ. Էլիզապէթ Քէսթէրլեան e-mail: raffi@spidernet.com.cy
Պրն. Մասիս Տէր-Բարթող e-mail: masisdp@yahoo.com
Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւն
e-mail: agbumei@melkonian.ac.cy
Հեռաձայն՝ 357-2-422195, Հեռապատճէն՝ 357-2-493155

75-ԱՄԵԱԿԻ ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

11 MARS

MESSE NATIONALE DE REQUIEM

A LA MEMOIRE DES BIENFAITEURS DE LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Grâce à leurs dons et legs, notre association poursuit depuis près de 80 ans son œuvre humanitaire, culturelle, éducative et sociale.

PARIS : Eglise Apostolique Arménienne — Rue Jean-Goujon, 75008 Paris. Messe suivie d'un Hokedjach à la M.C.A., 17, rue Bleue 75009 Paris (rés. CBAF : 01.48.24.46.57).

CENTRE FRANCE : **Vienne:** Chapelle St Théodore — Place St-Paul à Vienne Messe suivie d'un Hokedjach à la M.C.A., 9, rue du Cirque, 38200 Vienne. Prix du repas : 100 F (apéritif, vin et café compris). Inscription par téléphone au : 04.74.53.43.80 (de 14h à 19h) ou 04.74.85.29.75 (répondeur en cas d'absence).

Grenoble: Hokedjach à la Maison de la C.B.A.F., 40, avenue Ambroise Croizat à St-Martin d'Hères.

Décines: Eglise Arménienne, 6, rue du 24 Avril 1915 à Décines. Hokedjach à la M.C.A. : 15, rue du 24 Avril 1915 à Décines.

Valence: Eglise St-Sahak, 12, rue de la Cécile, 26000 Valence.

PACA : Cathédrale Apostolique Arménienne du Prado — Ave. du Prado, 13008 Marseille. Suivi d'un Madagh à la sortie de la Cathédrale.

Croix Bleue des Arméniens de France — 17, rue Bleue, 75009 PARIS

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 9
VENDREDI
9 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – Թիւ 20.120 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.120

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՇԱՐՈՆ կազմեց իր միասնական կառավարութիւնը, ուր բոլոր հոսանքները ներկայացուած են, բացի ծայրայեղ ձախէն: Շարոն ձեռք երկարեց Պաղեստինցիներուն, պայմանաւ որ վերջ տան բիրտ ուժի գործածութեան: Պաղեստինեան իշխանութեան տեղեկատուութեան նախարարը՝ Եասէր Ապէտ Ռապօ պատասխանած է որ, եթէ Շարոն խաղաղութիւն կ'ուզէ, նախ պէտք է վերջ տայ պաղեստինեան հողերու գրաւման եւ Հրեաներու տեղաւորման: Շարոն ապահովեց նաեւ խորհրդարանական մեծամասնութիւն մը, իր կառավարութիւնը վաւերացուեցաւ 21-ի դէմ 75 ձայնով: Այս նոր կառավարութեան Արտաքին նախարարն է Շիմոն Փէրէս, Ներքին նախարարութիւնը յանձնուած է Էլի Եաշայի, որ ծայրայեղ ուղղափառ Շասի քաղաքական ղեկավարն է եւ իր ամբողջ ասպարէզը կը պարտի Շասի հիմնադիր՝ Ովատիա Եոսէֆ Ռապպիին: Պաշտպանութեան նախարարն է աշխատաւորական մը՝ Բենիամին Պէն Էլիզէր եւ փոխ – նախարար՝ Ռապինի այրին՝ Տալիա Ռապին – Ֆիլոսոֆ: Առաջին անգամ ըլլալով Արաբ մըն ալ մուտք կը գործէ կառավարութեան մէջ, բայց՝ առանց նախարարութեան: Տիւրզի է կրօնքով, արաբ՝ լեզուով եւ իսրայէլացի՝ ազգութեամբ: Հաւասարապէս պիտի պաշտպանէ Իսրայէլացի Արաբներու պահանջները, որոնք մէկ միլիոն են 6,4 միլիոն Իսրայէլացիներու մէջ:

ԱՄՆ-ՈՒ նոր ղեկավարութիւնը կը պատրաստուի նոր քաղաքականութիւն կիրարկելու Կասպից ծովու շրջանին մասին: Արտաքին գործերու նախարար Գ. Փաուըլ ընդգծած է այդ շրջանին ուժանիւթի քաղաքականութեան յատուկ խորհրդականի պաշտօնը, այդ մարզը զետեղելով տնտեսական հարցերէ պատասխանատու Արտաքին փոխ – նախարարին պարտականութիւններու շրջանակին մէջ: Այս փոփոխութեան զուգահեռ, նախագահ Պուշ նամակով մը դիմած է Ղազախստանի նախագահ Նազարպայեւին, անոր նեցուկը ուզելու համար Բաքու – Ճէյհան քարիւղատարին: Փաստ յայտնած է նաեւ որ ԱՄՆ – Ղազախստան տնտեսական եւ ուժանիւթի մարզի յարաբերութիւնները աւելի ընդլայնին: Ղազախստան ուժանիւթի մարզին մէջ մինչեւ այսօր սերտ գործակցութիւն ունեցած է Ռուսաստանի հետ որուն նախագահի կառավարեան հարցերու յատուկ ներկայացուցիչը յայտարարած է թէ Մոսկուա կողմնակից չէ Ղազախստանին Բաքու – Ճէյհան քարիւղատարի ծրագրին մասնակցութեան:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԻՐԱՒԱՆՑ Եւրոպայի ատեանը Տիյարպէքիրի նախկին քաղաքապետ Մէհտի Զանայի բողոքի դիմումին պատասխանելով յանցաւոր նկատած է Թուրքիան: Բողոքին պատճառ եղած է նեթակային դէմ 1996-ին Պետական ապահովութեան Պոլսոյ դատարանին առջեւ բացուած դատին զինուորական դատաւորի մը մասնակցութիւնը: Եւրոպական ատեանը մերժած է Թուրքիան վնասուց հատուցում վճարելու դատապարտելու պահանջքը:

ՄԱԿԵԴՈՆԻՈՅ ԵՒ ՍԵՐՊԻՈՅ սահմանագլուխին վրայ միջադէպերը չեն դադրիր եւ վերջին օրերուն ալ, լարուածութիւնը աւելի սաստկացած է Եուկոսլաւ երեք զինուորներու մահուան պատճառաւ: Շրջանի անկայունութեան պատասխանատուն է ալպանական կեռիլլան: Բջփոյն ալ յայտարարած է որ երկու հոգի վիրաւորած է, որոնք Քոսովոյի կողմը կը գտնուէին, հոն ուր սահմանագլուխը կը բաժնէ Մակեդոնիան եւ մեծամասնութեան ալպանախօս Եուկոսլաւ գաւառը: Մակեդոնիա յայտնած է որ նոր յարձակումներու վախն ունի: Պուլկարիա որ, իր կարգին, լարուածութեան մտավախութիւնն ունի, զօրավիգ է Սկոպյէի կառավարութեան, զինուորական զէնքի վրայ: «Պալքանեան վառօդ»ի ծոցը, Մակեդոնիա ցարդ խուսափած էր այն բըռնութիւններէն որոնք գործուեցան Եուկոսլաւ այլ հանրապետութիւններու վրայ, բայց, պայթումի բոլոր տուեալներն ունի: Ցեղային խճանկար մըն է երկու միլիոն բնակիչներով, որոնց 63%-ը օրթոտոքս Մակեդոնացի են, 23-էն 30%-ը մահմետական Ալպանացի, 4% Թուրք, 2% սերպ, դեռ կան Ռոմեր եւ այլ փոքրամասնութիւններ. Ալպանական համայնքը պայքարի մը ձեռնարկած էր, ցարդ խաղաղ, քաղաքական եւ մշակութային իր իրաւունքներուն ծաւալման ի խնդիր: Մասամբ գոհացում ստացած էր եւ ներկայացուցիչ ունի թէ Խորհրդարանին եւ թէ կառավարութեան մէջ: Հինգ դարերու օսմանեան տիրապետութենէ ետք, պատմական Մակեդոնիա, պալքանեան պատերազմներէն ետք (1912 – 1913) բաժնուած է Յունաստանի, Պուլկարիոյ եւ Սերպիոյ միջեւ: Ներկայ Մակեդոնիոյ հողամասը կը համապատասխանէ նախկին Եուկոսլաւիոյ մէջ ունեցած հողամասին:

ԱԼԺԷՐԷՆ 30 քիլոմեթր արեւմուտք, Քոլէայի իրենց բնակարանին մէջ, Մարտ 4-ին, սպաննուած են 61-ամեայ թոշակառու Ֆրանսուհի մը եւ ալժերացի իր ամուսինը: Ամբողջ շրջանը սուգի մէջ է, սիրուած զոյգ մը կը կազմէին այր ու կին եւ դրդապատճառները խորհրդաւոր կը մնան:

ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ հարաւը, Ֆանկլին գիւղի նախակրթարանը ռումբ մը պայթած է Մարտ 6-ի առաւօտը եւ 60 մանուկներ մեռած են:

Ժ. ԹԻՊԷՐԻ քաղաքական կեանքէ պիտի չքաշուի, եթէ նոյնիսկ չվերընտրուի: Մարտ 8-ին, «Փարիզիէն»ի տուած մէկ հարցազրոյցին մէջ, Փարիզի քաղաքապետը կ'ըսէ՝ «Զիս ուզեր պարտութեան միտաւորական մեքենայութեան մէջ մտնել, բայց, եթէ դժբախտութեամբ վերընտրուած չեմ, կը յուսամ գոնէ 5-րդ թաղամասի քաղաքապետ մնալ: Մնացեալին համար, պայքարը կը շարունակեմ յանուն ճշմարտութեան»:

ԳՈԳԱ – ԳՈԼԱ հազարաւոր շիշեր ետ կը քաշէ շուկայէն, որովհետեւ վախ կայ որ ապակիի փշրանքներ ըլլան շիշերուն մէջ: Ութ շիշերէ բաղկացած այդ 7362 փաթեթը Է12ՓԷ եւ Է13ՓԷ մակնիշը կը կրեն շիշին միջին վրայ: Պատրաստուած էին Գլամարի իր գործատան մէջ եւ լեցնելու ատեն երեք շիշեր փշրուած են:

ՓԷՆՍԻԼՎԱՆԻՈՅ նահանգին Ուիլըմսփորթ քաղաքի կաթողիկէ մէկ դպրոցին դաֆէթերիային մէջ, պարմանուհի մը կրակ բացած է իր դասընկերուհիներուն վրայ: Աղջնակ մը վիրաւորուած է:

ՄԻՒՆԻԽԻ կեդրոնն իսկ, կին մը յաջողած է 2 ժամուան ընթացքին 6 հոլտ-ըփ ընել դրամատուներուն մէջ եւ խոյս տալ քանի մը տասնեակ հազար մարքով:

ԹՈՒՐՔԻԱ հակառակ որ դէմ արտայայտուած էր ԱՄՆ-ու եւ Բրիտանիոյ կողմէ Իրաքի ռմբակոծումին ու կը ջանայ այդ երկրին հետ յարաբերութիւնները բարուոքել, Պաղտատ Արաբական Լիկայէն պահանջած է որ ճնշում բանեցնէ Անգարայի վրայ. ճնշումին նպատակը պիտի ըլլայ Անգարան մղել որ արտօնութիւն չտայ Ինճիրլիքի զինուորական խարիսխներուն Իրաքի ռմբակոծութեան համար գործածութեան: Իրաքի Արտաքին գործերու նախարարը Թ. Ազիզ Լիկային գրած նամակին մէջ Թուրքիան նկատած է գործակից մը Իրաքը ռմբակոծողներուն, ինչ որ միջազգային օրէնքներով Անգարան պատասխանատու կը դարձնէ Իրաքի ժողովուրդին կրած վնասներուն: Այսուհանդերձ, Անգարայէն 150 հոգինոց առեւտրական պատուիրակութիւն մը Մարտ 12-ին Պաղտատ կ'երթայ, հինգ օրուան համար: Այցը մեծապէս կարեւոր կը նկատուի երկու երկիրներու միջեւ առեւտրական յարաբերութիւններու զարգացումին տեսանկիւնով որ Իրաքի ճարտարաշուեստի մարզին գլխաւոր նպատակներէն է:

Ֆ. ՍԵԿԷՆ կրկնեց Մարտ 7-ին, որ Ա. շրջանէն ետք, ձուլումը բանի մը չի ծառայեր: Ան շեշտեց.— «Ձուլումներու այս ամբողջ պատմութիւնը շինծու է: Եթէ լաւ նայիք պիտի տեսնէք Կիրակիէն Երկուշաբթի լուսնալիք գիշերը 100-ի վրայ 99 պարագաներու մէջ ձուլումը ինքնին կը բացատուի»:

ԺՈՍՓԷՆԻ ՄԱՅՐԸ՝ Միրէյլ Ժոսփէն, 90 տարեկան, թեկնածու է Թաղապետական ընտրութեան «Միասին դէպի ձախ» ցանկին վրայ, Լա Սէլ-Սէն-Գլու, ուր կը բնակի: Վերջին տեղը կը գրաւէ ցանկին վրայ:

ԳՈՆԿՈՅԻ Ժողովրդավար Հանրապետութեան (նախկին Զայիր) նոր նախագահը՝ Ժոզէֆ Քապիլա, 29 տարեկան, ծանր ամբաստանութիւններ ըրած է Ռուանտայի դէմ, Պրիւսէլի «Լը Սուար»ի տուած իր հարցազրոյցին մէջ: Ան կը մեղադրէ Ռուանտան որ ցեղասպանութիւն գործած է Գոնկօ եւ կը պահանջէ «յարձակողական զօրքերու ամբողջական նահանջը»:

ԱԼԻԵՒ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱՆԵԼԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ԿԸ ՆԿԱՏԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Ազրպէյճանի նախագահը Փարիզէն Բաքու վերադարձին լրագրողներուն պատասխանելով ըսած է թէ Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման վերջին բանակցութիւնները Հայաստանի պատճառով ձախողութեան մատնուած են, քանի որ Երեւան կը մերժէ բոլոր փոխադարձ զիջումները որոնք Ղարաբաղի անկախութիւնը չեն ճանչնար: Ան Հայաստանի դիրքը աւելի նպաստաւոր նկատած է, քանի որ հակակշիռ հաստատած է ազրպէյճանական տարածքներու վրայ, իսկ Ազրպէյճան իր կողմը ունի միայն միջազգային իրաւունքի օրէնքները եւ ՄԱԿ-ի բանաձեւերը որոնք Հայաստանի կողմէ ճանաչում չեն գտներ:

Հ. Ալիեւ բաւական կոպտօրէն արտայայտուած է Մինսկի խումբի գործունէութեան մասին, ըսելով որ անոր նախագահները ոչինչ կ'ընեն Հայաստանի կեցուածքը մեղմելու համար:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 7 / 8)

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ ՄԵՐԺԵՑ Շ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԸ

Մարտ 7-ին, Խորհրդարանը մերժած է Ա.Ժ.-ի գիտութեան, կրթութեան, մշակոյթի եւ երիտասարդութեան հարցերու յանձնախումբի նախագահ Շաւարշ Քոչարեանի հրաժարականը:

Շ. Քոչարեան իր հրաժարականը կը բացատրէ անով որ իր այդ պաշտօնը ԱԺՄ-եան տրուած էր քաղաքական համաձայնութեան հիման վրայ եւ ինք այսօր այլեւս անդամ չէ Ազգային Ժողովրդական Միութեան, աւելին՝ այլ կուսակցութեան նախաձեռնող խումբի անդամ է:

Երեսփոխանները արտայայտուած են Շ. Քոչարեանի անձնական յատկանիշներու մասին, բարձր գնահատելով զանոնք, մինչ ԱԺՄ խմբակցութեան նախագահ՝ Վազգէն Մանուկեան ցաւ յայտնած է որ հարցը Ազգային Ժողովի նիստի օրակարգին եկած է եւ այդ կապակցութեամբ զինքն ալ մեղաւոր համարած է: Իր կարծիքով աւելի ճիշդ կ'ըլլար հարցը լուծել Խորհրդարանի մեծամասնութեան «Միասնութեան» հետ, քաղաքական ճամբով: Ազգային Ժողովի փոխ – նախագահ՝ Տիգրան Թորոսեանն ալ պնդած է որ հարցը քաղաքական բնոյթ ունի եւ այդ ուղղութեամբ պէտք է քննարկուի:

Քուէարկութեան դրուելով, Խորհրդարանը մերժած է Շ. Քոչարեանի հրաժարականը:

***

ՂԱՐԱԲԱՂ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒՈՂ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐ

Ղարաբաղի Ընկերային Ապահովութեան նախարարութեան տուեալներով 2000 Յունուարէն 2001 Մարտ, մնայուն բնակութեան համար 216 ընտանիքներ Ղարաբաղ փոխադրուած են: Այդ նպատակով, 150 տուներ կառուցուած են եւ այս տարի ալ կը շարունակուի: Նախընտրութիւն կը տրուի Լ. Ղարաբաղի սահմանամերձ գօտիի եւ սակաւաբնակ գիւղերու ընտանիքներուն: Բնակարանէն զատ, Պետութիւնը անոնց այլ օգնութիւն ալ կը շնորհէ: 2001-ին, կառավարութիւնը 725 միլիոն դրամ կը տրամադրէ: Ըստ գաղթականներու վարչութեան տուեալներուն, Ղարաբաղեան ծագում ունեցող 500 ընտանիք պատրաստ են մնայուն բնակութիւն հաստատելու:

ԱՄՆ-ՈՒ 2001-Ի ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Հայաստան – ԱՄՆ տնտեսական գործակցութեան աշխատանքի խումբին ամերիկացի նախագահը Ու. Թէյլըր որ Երեւան կը գտնուէր, յայտարարած է թէ իր երկիրը 2001-ի ընթացքին 90 միլիոն տոլարի թէքնիք օժանդակութիւն պիտի կատարէ Հայաստանի: Գումարը պիտի գործածուի զարգացման երկկողմ ծրագիրներու իրականացման, գլխաւոր նպատակ ունենալով ներդրումներու խրախուսումը:

ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ԼՈՅՍԻՆ ՏԱԿ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԵՂԾՈ՞ՒՄ

Այվազեան կ'անդրադառնայ նաեւ պատմական ժողովրդագրութեան «կեղծում»ին. –

1) «Հայաստանում Հայերը փոքրամասնութիւն են յայտարարւում արդէն 15-րդ դարից սկսած»:

Այն նկատի ունի Ճորճ Պուռնութեանի հաստատումը. – «Փաստօրէն, (Արաքսի հովիտը) կորցրեց իր հայկական դիմագիծը եւ ընդմիշտ բնակեցուեց թիւրքական ցեղերով, իսկ Իսլամը դարձաւ գերիշխող կրօն միայն Լենկ Թիմուրի արշաւանքներից յետոյ, 14-րդ դարի վերջին – 15-րդ դարի սկզբին: Վերջին ուսումնասիրութիւնները ցոյց են տալիս, որ Արաքսի հովտում Հայերը մեծամասնութիւն էին պահպանել մինչեւ Թուրք – պարսկական պատերազմները եւ շահ Աբբասի կազմակերպած բռնագաղթերը 16րդ դարում եւ 17-րդ դարի սկզբին» (13):

Պարբերութիւնը ընտրովի մէջբերուած է. նախընթաց տողերը կ'ըսեն, թէ Հայերու փոքրամասնացումի ժամանակին մասին տարակարծութիւն կայ, եւ թէ որոշ աղբիւրներ (Յ. Մանանդեան) կը պնդեն, որ Արաքսի հովիտը հայկական մեծամասնութիւն ունեցած է մինչեւ ԺԹ. դար ներառեալ (14): Այվազեան կը քննադատէ առաջին նախադասութիւնը, որպէս թէ Պուռնութեանի աղբիւրը՝ Le Strange, գրած ըլլայ, թէ Առանի, Շիրվանի, Վրաստանի եւ Հայաստանի մէջ «յատկապէս 14-րդ դարի վերջին Վրաստանում Թիմուրի մղած բազմաթիւ պատերազմներից յետոյ է, որ այս հողերը մշտապէս բնակեցուեցին թիւրքերով եւ իսլամը դարձաւ իշխող կրօն», որով ան «խօսում է աւելի շուտ իշխող կրօնի, այսինքն՝ իշխանութեան, քան թէ մահմետականների մեծամասնութիւն կազմելու մասին» (էջ 208 – 210. ընդգծումը իրն է): Բայց խորքին մէջ, Պուռնութեան կրկնած է Լը Սթրէնճի խօսքը. –

Պուռնութեան՝ «ընդմիշտ բնակեցուեց թիւրքական ցեղերով, իսկ Իսլամը դարձաւ գերիշխող կրօն».

Լը Սթրէնճ՝ «մշտապէս բնակեցուեցին թիւրքերով եւ իսլամը դարձաւ իշխող կրօն»:

Հոս մահմետականներու ԺԵ. դարու «մեծամասնութեան» չակնարկուիր, ուստի անհիմն է «օպորտունիստական ապահովագրութեան» (էջ 210) մեղադրանքը:

2) «Պարզւում է, որ Կիլիկեան հայկական թագաւորութիւնում՝ "Հաւանաբար, Հայերը նոյնիսկ բնակչութեան մեծամասնութիւն էլ չէին"» (էջ 211): Զակերտուածը Անի Ատամեան – Պուռնութեանի հաստատումն է, որուն ամբողջական բնագիրը հետեւեալն է. –

«The Cilician period, culminating in the establishment of the kingdom of Cilicia in about 1199, *represents something of a break in Armenian history. For the first time, major events in the history of the Armenian people were played out in territories that were never part of the ancestral Armenian homeland and where* Armenians probably did not even constitute a majority of the population»(15):

Այվազեան կը հերքէ իր կարատ մէջբերումը Գ. Միքայէլեանի հաշուարկով, թէ ԺԳ. դարուն Կիլիկիոյ բնակչութիւնը մէկ միլիոն էր, եւ թէ «... Թուաքանակի տեսումով եւս նրանք (Հայերը. Վ. Մ.) առաջինն էին»: Հաշուարկը «տեղ է գտել նաեւ «Հայ ժողովրդի պատմութիւն» ակադեմիական բազմահատորեակում» (էջ 212), ուր նշուած էջերը կը կրկնեն Միքայէլեանը՝ առանց մեծամասնութեան պնդումի (16):

Մեր կարծիքով, Ատամեան կ'ուզէ ըսել, թէ Կիլիկիոյ հիմնումը տեղի ունեցած է պատմական Հայաստանէն դուրս, ուր Հայերը հաւանաբար մեծամասնութիւն չէին: Խօսքը 1080 – 1198 շրջանի մասին է. առաջին իշխանապետներու ժամանակ Հայերը քանակական առաւելութիւն չունէին: Այսպէս մեկնելու համար, բաւածը պէտք է կապուի հայկական պետականութեան սկիզբի շրջանի մասին հետեւեալ նախադասութեան հետ՝ երեք էջ անդին. –

«Despite their probable lack of numerical superiority, Armenians came to dominate key positions in Cilicia»(17):

«Սենսացիոն» գետի եւ «անհեթեթ յայտարարութեան» (էջ 211) տեղ չկայ: Կարծիքը կրնայ վիճակագրութիւն չունենալ իր ետին, բայց տրամաբանական վերլուծումի հիմք ունի: Հարցը պատմագիտական է եւ ո՛չ թէ՝ «Թուրքամէտ քաղաքական ենթատեքստ»ի (էջ 212):

«ՆՍԵՄԱՑՄԱՆ ՓՈՐՁԵՐ»

Ամերիկեան հայագիտութեան քննադատելի արժեւորումներու դէպքերը կ'ընդգրկեն «հայկական քաղաքակրթութեան ու մշակոյթի նուաճումների նսեմացման փորձեր»: Դիւրութեան համար, պիտի թուարկենք զանոնք ըստ Այվազեանի մատուցումին. –

Ա) «Հայկական արուեստի ազդեցութիւնը համաշխարհային արուեստի վրայ փոքր է եղել»: Արուեստաբան Թոմըս Մէթիւսի կարծիքը կրնայ ընդունելի ըլլալ թէ ոչ, քանի որ «փոքր»ի ու «մեծ»ի չափանիշները անորոշ են ընդհանրապէս (էջ 213), բայց կապ չունի հայ արուեստի գնահատականին հետ, որուն ուսումնասիրութիւնը կարեւոր է ինքն իր մէջ, անկախաբար իր ազդեցութեան չափէն:

Բ) Ըստ Թոմսընի, Դաւիթ Անյաղթը «հաստատ ապրել է 6–րդ դարի երկրորդ կէսին եւ ... գուցէ բոլորովին էլ հայ չի եղել»: Հարվարտի տոքթորականի ուսանող Սերճիօ Լա Փորթա գրախօսականի մը մէջ յիշած է այս կարծիքը, ուստի Այվազեան կը պնդէ, առանց փաստի, որ ամերիկեան հայագիտութիւնը իր սաները դէպի Թոմսընի գործերը կը մղէ եւ անվստահութիւն կը սերմանէ Հայաստանի հայագիտութեան հանդէպ (էջ 214):

Գ) Որոշ հեղինակներ Թորոս Ռոսլինին արեւմտեան ծագում վերագրած են ու փորձած՝ արեւմտեան ազդեցութիւն տեսնել անոր վրայ: Այվազեան «ապահայացնելու» փորձեր կը նկատէ զանոնք (էջ 214 – 215): Անաչառ քննութենէն անդին (Իրինա Դրամփեան հերքած է այդ տեսակէտները), գիտական հարցը ազգայինի վերածելու կարիքը չկայ: Երբ դարասկիզբին Ստրժիկովսկի հայկական հետքեր կը տեսնէր արեւմտեան արուեստին մէջ, «հայացնելու» փո՞րձ կ'ընէր:

Դ) «Աշխարհացոյց»ի անգլերէն թարգմանիչ Ռոպըրթ Հիւսնի պնդումը, որ ան «իրենից ներկայացնում է հայ մտքի ու մշակոյթի վրայ հել(լ)ենական ու, աւելի ստոյգ՝ բիւզանդական ազդեցութեան մի հրաշալի օրինակ», ըստ Այվազեանի աչառու կեցուածք մըն է, որովհետեւ չի յիշեր հայ մտքին ինքնուրոյնութիւնը (էջ 215 – 217): Շիրակացի, սակայն, կը վկայէ, որ յոյն հեղինակներու (Պտղոմէոս, Պապոս) անմիջական հետեւողութեամբ գրուած է:

Ե) Ճոն Կրեփին «Աշխարհացոյց»ի մասին գրած է, թէ «Հայաստանից դուրս աշխատող ժամանակակից քիչ գիտնականներ են հաւատ ընծայում, որ այսպիսի մի գործ կարող էր ինքնուրոյն գրել այնպիսի մի գաւառական, ինչպիսին էր, ենթադրաբար, եօթերորդ դարի որեւէ Հայը»: Իսկ Այվազեան կը մեկնաբանէ, թէ «ահա այսպէս՝ գրչի մի հարուածով եօթերորդ դարում ապրած բոլոր Հայերը յայտարարուած են յետամնաց գաւառականներ» (էջ 218) եւ թէ «արդի հայաստանեան հայագիտութեան նկատմամբ... քամահրական ու վերամբարձ, եթէ չասենք՝ հայատեաց վարմունքը ծնուել ու սնուել է ամենեւին ո՛չ – գիտական աղբիւրներից» (էջ 219): Աշխարհի ամէն կողմ աշխարհի հետ քայլ պահող մարդիկ կան, ինչպէս եւ ովքեր սեփական խղճով տապկուելու սկզբունքը կ'որդեգրեն: Յայտնի է, որ Է. կամ Ի. դարուն «գաւառական» կարելի է նկատել այն անձը, որուն մտաւոր զարգացումը աշխարհի հետ քայլ պահելու մտահոգութեամբ սնած չէ: Շիրակացի մը ըրած է ատիկա, բայց տասնեակ Շիրակացիներ չեն եղած:

Զ) Դարձեալ Կրեփինի մամլոյ հաղորդագրութիւն մը կը նշէ, թէ «Հայերը ոչ մի լուրջ բժշկագիտական տրակտատ չեն գրել մինչեւ 12-րդ դարը՝ արաբական բժշկագիտական գործերից անմիջապէս յետոյ»: Այվազեան բժշկագիտութեան ու բժշկարաններու թարգմանութեան փաստեր կը շարէ – որոնք ինքնուրոյն հեղինակութեան հետ կապ չունին–, չուսումնասիրուած ձեռագիրները կը յիշէ եւ կը հերքէ պնդումը, նշելով «Գագիկ – Հեթումեան բժշկարան»ը (էջ 219 – 220): Վերջինը իրաւացի է, եւ անշուշտ տեղեկացրութիւնը կարելի էր դրական շարադրանքով կատարել, կը նկատէ հայրենի պատմաբանը:

Է) Փիթըր Քաուի միջնադարու համալսարանները «վանական ակադեմիաներ» կամ «դպրոցներ» կը համարի: Համաձայն ենք Այվազեանին, թէ անոնք կրնան զուգադրուիլ եւրոպական համալսարաններու հետ, ուստի ստորճանադրկելու հիմք չկայ (էջ 221 – 222):

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Իր տարբեր ակնարկութիւններէն ետք, հեղինակը կը յանգի դաւի մը գոյութեան (էջ 227 – 236): Ըստ իրեն, ամերիկեան հայագիտութիւնը եւ Թուրք – ազերի «հայագիտութիւնը» երկու նոյնանուն նպատակներ ունին. –

Ա) Քայքայել հայ ժողովուրդի պատմա – իրաւական հիմքը որ զայն կը կապէ իր պապենական օրրանին ու իր կորուսեալ հողերուն:

Բ) Թուլցնել Սփիւռքահայերու եւ Հայաստանցիներու բարոյա – հոգեբանական եւ գաղափարական նուիրումն ու կապը հայութեան հետ:

Անոնց կողքին շարք մը լրացուցիչ մարտավարական միջոցներ կը թուարկէ. –

1) Հայաստանի հայագիտութեան նուաճումներու գիտակցական անտեսում:

2) Յիշեալ հայագէտներուն կողմէ ԱՄՆ–ու հայագիտական ամպիոններու վերահսկողութիւնը եւ հակակշիռը՝ պաշտօններու յաջորդականութեան վրայ:

3) Քննադատական մթնոլորտի բացակայութիւն կամ չէզոքացում:

4) Հայագիտական նոր ուժերու պատրաստութեան ղեկավարութիւն եւ հակակշիռ:

5) Գիտական հրապարակումներու վերահսկողութիւն:

Այս հայագէտներէն շատեր բնորոշուած են լեզուի թերի իմացութեամբ (մանաւանդ՝ աշխարհաբար), հայերէն մասնագիտական գրականութեան անգլերէնացումի երեւոյթով (=բանագողութիւն, պատշաճ փաստերու կարօտ ծանրակշիռ մեղադրանք մը), եւ յատկապէս՝ ազգային իմաստով ուծացած ըլլալու հանգամանքով: Ահա մտածողութեան գիծ մը, ըստ որուն լեզուի իմացութիւնը կամ ազգային «ուծացումը» գիտական վաստակ մը կրնան պայմանաւորել: Մեզի կը թուի, որ նման չափանիշ ընդունելի չէ:

Այս գիտնականներուն գլխաւոր սկզբունքը «արդի հայագիտութեան նուաճումների անտեսումն է», իսկ գլխաւոր խոչընդոտը՝ «հայաստանեան հայագիտութիւնը»: Այվազեան չի բացառեր, որ ապագային անոնք փորձեն Հայաստանի մէջ կամրջագլուխ մը հաստատել՝ տեղական ուժերու մասնակցութեամբ: Այս պնդումներուն մէջ ճիշդ բաժին մը կայ, ի դէպ, բայց «դաւադրութեան» ահազանգը աւելի յարմար է լրտեսական վէպերու քան թէ փաստալից գիտութեան: Ահա թէ ինչո՛ւ, վերջին հաշուով, ամբողջ աշխատութիւնը խոցելի է: Աւելորդ չէ նշել, որ հատորը դրականօրէն գրախօսելով, Թրքագէտ ակադ. Մանուէլ Զուլալեան նշած է, թէ Այվազեան պէտք է որ աւելի սառնասիրտ կերպով բանաձեւէր իր դատումները եւ Թուրք – ամերիկեան գիտական կապերը առարկայական քննարկումի ենթարկէր(18):

Այս բոլորէն անդին, հեղինակը ճիշդ առաջարկ մը ունի. անհրաժեշտ է սատար ըլլալ հայրենի հայագիտութեան՝ իր ճգնաժամէն հանելու եւ դէպի միջազգային ասպարէզ ուղղելու՝ հրատարակչական առումով: Այդ գործը պէտք է ստանձնէր, առաջին հերթին, հայկական պետութիւնը, որմէ սակայն մեծ ակնկալութիւններ պէտք չէ ունենալ, եթէ յիշենք, որ 1998–ի նախահաշիւը 60.400 տոլար կը տրամադրէր Մատենադարանին (1.976 տոլար՝ 126 պաշտօնեաներու ամսականներուն) (էջ 232):

Նման երախտաշատ գործ, հայրենի գիտութեան վերելքին սատարելէ անդին, «հակահարուած» պիտի չտար ամերիկեան հայագիտութեան, այլ՝ ընդհակառակն, պիտի սերտացնէր կապերը, իրերհասկացողութիւնը եւ, մանաւանդ, փոխադարձ վստահութիւնը: Ասիկա, իր կարգին, պիտի նուազեցնէր հայկական ուսմանց կոտորակումի ներկայ վիճակը:

(Շար. 3 եւ վերջ)

Նիւ Ճըրզի

---

(13) George Bournoutian, *The Khanate of Erevan Under Qajar Rule*, Costa Mesa, 1992, 58. Ընդգծուած բառերը Այվազեանի թարգմանութեան մէջ չկան:

(14) *Ibidem.*

(15) Ani Atamian Bournoutian, «Cilician Armenia», in *The Armenian People*, vol. I, 273.

(16) Մ. Զուլալեան, «Հայկական իշխանութեան հիմնումը Կիլիկիայում», *Հայ ժողովրդի պատմութիւն*, հ. III, Երեւան, 1976, 672–673:

(17) Atamian Bournoutian, *op. cit.*, 276.

(18) «Պատմա–բանասիրական հանդէս», 1, 1999, 354:

ԼՈՆՏՈՆ

«ՏԱՊԱՆԷՆ ԳԱՆՁԵՐ» ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ(*) ԲԱՑՈՒԱԾ

1700–ամեակի նշումներու շրջանակին հետաքրքրական նախաձեռնութիւններէն է այս խորագիրով Բրիտանական գրադարանին (Լոնտոն) մէջ Մարտ 1-ին բացուած ցուցահանդէսը: Հոն ներկայացուած են նկարազարդ ձեռագիր մատեաններ, եկեղեցական առարկաներ, փայտէ, քարէ արձաններ, կաւագործութեան առարկաներ եւ այլն, որոնց մեծ մասը առաջին անգամ կը ցուցադրուի Հայաստանէն դուրս:

Բացումի հանդիսութեան ներկայ գտնուած են Գարեգին Բ., Երուսաղէմի պատրիարք Թորգոմ Արք., Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան, Բրիտանիոյ Արտաքին գործերու նախարար Ռ. Գուք, Հայաստանի Լոնտոնի նախկին դեսպան Ա. Սարգսեան, նոր նշանակուած յաջորդը Վ. Ապաճեան, ցուցահանդէսին հովանաւոր Վաչէ եւ Թամար Մանուկեան զոյգը, բազմաթիւ երկիրներու, եկեղեցիներու, լրատուներու ներկայացուցիչներ եւ հիւրեր:

Ցուցահանդէսին պատասխանատու կազմակերպիչն է նոյն գրադարանի պաշտօնատարներէն Վրէժ Քհնյ. Ներսէսեան որ խմբագիրն է նաեւ 240 էջնոց քաթալոկին որ կը կրէ նոյն խորագիրը: Հոն բազմաթիւ մասնագէտներ յօդուածներ ստորագրած են Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակումին, հայաստանեայց եկեղեցւոյ քրիստոսաբանա-

կան կեցուածքին, հայկական աստուածաբանական արուեստին ու յարակից այլ նիւթերու մասին:

Բրիտանիոյ Արտաքին գործերու նախարարը Ռ. Գուք չէշտած է ձեռնարկին կարեւորութիւնը, ուրախութիւն արտայայտելով որ ան բրիտանացի այցելուներուն կը պատմէ 17 դարու քրիստոնէութեան մը արժէքներուն մասին: Ան չէշտած է նաեւ պատմութեան մէջ Հայաստանի կատարած կարեւոր դերը, անդրադարձած հայեւանգլիական յարաբերութիններուն որոնց հզօրացման փափաք յայտնած է, աւելցնելով որ Մարտի վերջաւորութեան բրիտանական պատուիրակութիւն մը Հայաստան կ'այցելէ:

Գարեգին Բ. իր ելոյթին մէջ ծանրացած է հայութեան կեանքին մէջ քրիստոնէութեան գրաւած կարեւոր տեղին, հայեւանգլիական դարաւոր բարեկամութեան վրայ. ապա գնահատանքով անդրադարձած է Բրիտանական Թանգարանին հայկական բաժնին վարչութեան ջանքերուն որոնք կարելի դարձուցած են նման ցուցահանդէս մը, դրուատած է նախաձեռնարկը հովանաւորելու Մանուկեան զոյգին պատրաստակամութիւնը:

Ա. Սարգսեան խօսելով հայութեան կեանքին մէջ քրիստոնէական արժէքներու արմատացած տեղին մասին, չեշտած է յարութեան ու մահուան վրայ ամրուած յաղթանակին հաւատքը որ առաջնորդած է սերունդները: Ապա ծանրացած է իր պատմութեան ընթացքին հայ ժողովուրդին մարդկութեան ու քաղաքակրթութեան բերած նպաստին վրայ. նպաստ որ արտայայտութիւն գտած է մշակոյթի, արուեստի, գիտութեան, առեւտուրի եւ ինչ որ ամենակարեւորն է՝ կեանքի փիլիսոփայութեան ներդրումով:

Շնորհակալութեան խօսքերէ ետք ցուցահանդէսին իրականացման բոլոր մասնակիցներուն, ան աւարտած է ելոյթը «Տապանէն Գանձեր»ը Հայոց հայրենիքը ներկայացնող ձեռնարկ կոչելով եւ մաղթելով որ անոր շնորհիւ այցելուն աւելի մօտէն ճանչնայ Հայաստանը:

(*) «Treasures from the Ark», մինչեւ Մայիս 28,
The British Library —
96 Euston Road — LONDON NWI 2DB
☎ 020 7412 7332

C.D. REÇUS

AKHTAMAR
OEUVRES CLASSIQUES

EUGENIE ALECIAN

Production et distribution exclusive
DISQUES DOM

ԼՎՈՎԻ ՀԱՅՑ. ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԸ(*)

ԵՈՒՐԻ ՍՄԻՐՆՈՎ

1905 – 1929 Լվովի հայկական տաճարին վերանորոգութեան աշխատանքներուն ընթացքին որոնց նախաձեռնութիւնը կը պատկանի Արք. Ժոզէֆ Թէոդորովիչին, 1925 Յունիս 6-ի օրը յայտնաբերուած է պատ հիւսուած հին պատուհան մը որուն գոյութեան ոչ ոք տեղեակ էր մինչեւ այդ թուականը: Գեղարուեստի թանգարանէն Պոկտան Եանուշ որ հոն կը գտնուէր, անմիջապէս կ'որոշէ պրպտումներու առարկայ ընել այդ յայտնաբերումը: Պրպտումէն կը յայտնուի 3,34 մեթր բարձրութեամբ, 1,88 մեթր լայնքով եւ 1,25 մեթր խորութեամբ խորշ մը որուն մէկ պատին վրայ 8 քառակուսի մեթր տարածքով միջնադարեան որմնանկար մը կայ: Վերի մասին մէջ բոլորակաձեւ մետալ մը կը տեսնուէր, մութ կապոյտ ենթախորքով մը որուն վրայ նկարուած Քրիստոս աջ ձեռքին մէջ աւետարան մը կը բռնէր, մինչ ձախ ձեռքը օրհնութեան շարժումով վեր բարձրացուցած էր: Քրիստոսի դէմքի մասը տեղ – տեղ ծանօրէն վնասուած է. նոյնն է պարագան հայերէն արձանագրութիւններուն որոնք անընթեռնլի եղած են:

Խորշին ձախ կողմը կար Ս. Յակոբ առաքեալին նկարը, 2,4 մեթր բարձրութեամբ ու ոգեղոյն լուսապսակով, գոյ կարմիր զգեստով ու սրճագոյն վերարկուով, գլուխը դրած սեւ, լայնեզր գըլխարկ մը որուն վրայ կը տեսնուէր ծովային խեցիի մը պատկերը: Առաքեալը ձախ ձեռքը ուխտաւորի ցուպ մը ունէր, առով յիշեցնելով դէպի Գոմփոսթէլ Ս. Յակոբ կատարուած ճամբորդութիւնը, Սպանիա, ուր պիտի մահանար ու թաղուէր:

Խորշին աջ կողմը բարձրացած էր Ս. Յովհաննէս աւետարանիչին նկարը, երբ ան իր մէկ աշակերտին՝ Պրոքորոսին հետ կը վիճէր: Այդ աշակերտը մէկն էր եօթը սարկաւագներէն որոնք Ս. Յովհաննէս Աստուածաբանին առաքելական այցելութեան կը մասնակցէին. անոր որ Նիկոմիտիոյ առաջին եպիսկոպոսը ըլլալէ ետք Անտիոքի մէջ նահատակուեցաւ:

Մաքրութեան աշխատանքներուն ընթացքին հայ եկեղեցւոյ հովիւը՝ Տրնի Գայթանովից կը յաջողի կարդալ հայերէն արձանագրութիւնները որոնք կիսով ջնջուած են: Յիսուսի նկարով մետալը սպիտակ տառերով կը կրէ «Յիսուս Քրիստոս, Աստուծոյ որդին» արձանագրութիւնը, իսկ սուրբերուն գլուխներուն վերեւ արձանագրուած են անոնց անունները:

Միջնադարեան գծագրութիւններու յայտնաբերումը զգայացունց պատահար մը կ'ըլլայ, ծնունդ տալով գիտական հակասական միտքերու, որոնք մինչեւ այսօր հանդարտած չեն: Տեղական դիւաններու եւ ժամանակագրութիւններու պրպտումէն ետք կարելի կ'ըլլայ հաւաստի փաստ մը կազմել, որուն համաձայն պատուհանին մէջ պատ հիւսուած է Լվովի 1527-ի սարսափելի հրդեհէն անմիջապէս ետք. հրդեհ որ գրեթէ ամբողջ քաղաքը բոցերու ճարակ դարձուցած էր:

Այս յայտնաբերումին կապուած բարդ հարց մըն է որմնանկարներուն թուականը որոշելու գործը. այսօր իսկ կարելի չըլլար համաձայնութեան եզր գտնել հարցով չահագրգռուած մեծ թիւով մասնագէտներու միջեւ: Հիմնուելով միայն ոճին, թէքնիքին գործածուած նախանիւթին, պատմական շրջածիրին, նկարուած անձնաւորութիւններուն կեցուածքին, եւայլնի վրայ, մասնագէտները կը յայտնեն կարծիքներ որոնք երբեմն նկատելի չափով իրարմէ կը տարբերին: Առաջին վարկածը որ սկիզբէն, 1925 Յունիսին, Գեղարուեստի թանգարանին պատասխանատու հայկական արուեստի մասնագէտ Պ. Եանուցի կողմէ ներկայացուած է, կ'ըսէ թէ որմնանկարները պէտք է գծուած ըլլան ԺԴ. դարու աւարտին եւ ԺԵ. դարու սկիզբին միջեւ:

Ուրիշներ աւելի հակամէտ են ԺԵ. դարու վերջաւորութեան եւ ԺԶ. դարու միջեւ զետեղելու զանոնք, այսինքն, վերոնշեալ հրդեհէն ետք: Բ. աշխարհամարտէն կարճ ժամանակ առաջ, արուեստի յայտնի պատմաբան փրոֆէսօր Թատէուց Մանքովսքի հիմնուելով նկարներուն նախանիւթին քիմիական տարրալուծումին արդիւնքներուն վրայ, առոյդ կերպով ըսած էր թէ արուեստի բացառիկ այս գործին հեղինակները Լվովի հայ արուեստագէտներն էին, իսկ թուականը նոյն հրդեհէն ետքի շրջանին կը զուգադիպէր:

Պատերազմը պատճառ եղաւ որ Լվովի հայկական տաճարը փակուի եւ կրօնաւորները ձերբակալուին. այդ ընթացքին աշխատանքն ալ ընդհատուեցաւ: Առով, որմնանկարներուն վէճն ալ աւարտած համարուեցաւ Թ. Մանքովսքիի եզրակացութեամբ զոր ան կրկնեց մահէն (1959) կարճ ժամանակ առաջ:

Այսուհանդերձ, հակաճառութիւնը կրկին արծարծուեցաւ 1974-ին, առանց յանգելու վճռական եզրակացութեան մը: Եւ քանի որ գործածուած նախանիւթին քիմիական մանրակրկիտ վերլուծումը եղած չէ, անկարելի է պատասխանել բոլոր հարցումներուն:

Խնդրոյ առարկայ նկարները որոնք յայտնաբերուած են, հաւանօրէն փոքր մէկ մասն են եւ վստահաբար ոչ ամէնէն կարեւորը այն նկարազարդումին զոր ունէր տաճարը: 1988 – 1999 կատարուած աշխատանքը բացկացած է նկարներուն զանազան խաւերը քերթելէ եւ ներկերուն փշուրները դժբախտաբար անմիջապէս չեն ուսումնասիրուած, ուստի վերջնապէս կորսուած են: Միայն սիւներու վրայ մնացած որոշ տարրեր կրնան տակաւին քննութեան ենթարկուիլ եւ հետաքրքրական լուսաբանութիւններ բերել, սակայն մեծ խոհեմութեամբ շարժիլ պէտք է մեկնաբանութիւններու փուլին:

(Լվով)

(*) Այս նիւթին մասին հեղինակը եղոյթով հանդէս եկած է Կրակովայի (Լեհաստան) մէջ 2000 Սեպտեմբեր 23-ին տեղի ունեցած հայ գաղութի Ե. հանդիպումին: Յետոյ նիւթը հրատարակուած է Լեհահայերու մշակութային ընկերութեան «Տեղեկագիր»ին 23-րդ թիւին մէջ: Ֆրանսերէնի թարգմանութիւնը ըրած է Տիկին Խաշմանեան:

ԳՈՂԹՈՒԹԻ ԳՈՂԹՈՒԹ

ԱԹԷՆՔԻ Այ Սոսթիի «Աթինայքօ» թատերասրահին մէջ, Փետրուար 4-ին տօնուած է Հայ կաթողիկէ համայնքի հիմնադրութեան 75-ամեակը: Ալիս Ֆուրումճեանի բացման խօսքէն ետք, օրուան բանախօսը՝ Մարգար Շարապխանեան (յատկապէս հրաւիրուած Գանատայէն) դրուատած է հայ կաթողիկէ համայնքի հիմնադիրներուն կատարած գործին արժէքը, մէջբերելով Ս. Ջաւարեանի Պոլսոյ Աղատամարտի մէջ արձանագրած սա մտածումը. – «Խօսքը առանց գործի մեռեալ է»: Ներկայ եղած են յարանուանութեանց պետերը, Հայաստանի դեսպանատան ներկայացուցիչը, կազմակերպութեանց եւ միութիւններու եւ մամուլի ներկայացուցիչներ եւ բազմաթիւ անձնաւորութիւններ: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

***

ԱԹԷՆՔԻ «Էն Աթինէս» ճաշասրահին մէջ, Յունուար 28-ին, Համազգայինի Աթէնքի Գ. Կաւալերեան եւ Գոքիմիոյ Յ. Շիրազ մասնաճիւղերը կազմակերպած են իրենց առաջին միասնական ձեռնարկը: Զոյգ վարչութեանց անունով խօսք առած է Շ. Էլմասեան իր գոհունակութիւնը յայտնելով ի տես մեծ թիւով մասնակցողներու: Գեղարդ Քահանայ Պապօղլեան կատարած է գաթայի օրհնութիւնը: Երգեր ու երաժշտութիւն ջերմ մթնոլորտ մը ստեղծած են:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Քէմալ Սուհայ արուեստի կեդրոնին մէջ, Փետրուար 26-ին բացուած է Քրիսթին Սալերիի նոր գործերու ցուցահանդէսը: Ծանօթ նկարչուհին, որ վերջերս յաջորդական ծանր գործողութիւններու ենթարկուած է, կրկին վրձինը ձեռք առած է եւ շարունակած է ստեղծագործել:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Մեքենան կը բանէր արդէն: Պատասխանատու Մարմինը՝ Բերա մասնաւոր բնակարանի մը մէջ. գրասենեակ մը Պոլիս, տեղական գործերու համար: Բարտաշար նշանակած էինք Եղնիկը, որ կը գրաւէր օրն ի բուն: Զուրի ճամբայ էր դարձած Սէթեան խանի այդ պատմական սենեակը: Ես կը մնայի դեռ գրագիր Պալենց գրատունը, երբ առաւ մը հասան «Թամբիկ»ի առաջին կարպոցները: Հասմիկն ու հասմիկը մէկ եղան, եւ խեղճ Պալենցը ստիպուեցաւ քանի մը օրինակ ճարել, ծախելու համար:

Առեն մը վերջը թերթը դադրեցաւ, ես ալ ձգեցի գրագրութիւնը, որ այլեւս անտանելի կը դառնար, այս նոր յոյզերուն մէջ: Արդէն անկանոն դարձեր էի, – մէկ ոտքս Բերա, միւսը Սէթեան խան, հեւ ի հեւ: Հոսանքն էր որ կը վարէր մեզ եւ նոր ասպարէզներ կը բացուէին: Այլեւս կարելի՞ էր ծառայել գրավաճառի մը չուքին տակ...

Ծառերու չարքն սկսած էր արդէն, առաջինը՝ ողբացեալ Ակնունին, Ղալաթիոյ ժողովասրահին մէջ: Բազմութիւնը խըռնուած էր սրահին մէջ, սանդուխներուն վրայ, տարածուելով մինչեւ բակը եւ փողոցը:

Երբ ատենախօսը բեմէն իջաւ որոտընդոստ ծափերու տեղատարափին տակ, վարը, բակին մէջ, վայրենի կանչեր կ'արձակուէին.

– Դո՛ւրս բրէք չունը, լրտես է, խափիէ՛...

– Աս ան չէ, բարեկամ, կը սխալիք...

– Ա՛ն է, ա՛ն, կը ճանչնամ, զարկէք...

– Ես անմեղ եմ, կը պոռար ենթական, բոլոր ուժովը:

Քիչ անդին ուրիշ հրմշտուք մը, եւ նոյն աղաղակները: Իրար պիտի բզկտէին: Ակնունի ստիպուեցաւ միջամտել, յորդորել եւ ցրուել, մինչ խրախանցումը կը շարունակուէր դուրսը, փողոցին մէջ:

Իրիկուընէ իրիկուն խմբական կամ հըրապարակային ժողովներ, որոնց մասին նոր գաղափար պիտի կազմէինք: Հրապարակային ժողովներէն մէկը ղումարուեցաւ Գում Գափուի դուրսը, դպրոցին մէջ, առաջնորդութեամբ Գեղամին եւ Յակոբ Տէր-Յակոբեանին, որոնք թաղեցի կը համարուէին: Ձեմ գիտեր որքան տեւեց Տէր – Յակոբեանի արձանագրուիլն ու քաշուիլը:

Ո՛ւրկէ ուր, որոշուած էր որ Կիրակի օր մը ես ալ ճառ խօսիմ Սամաթիոյ մէջ: Ազգն ալ տպեր էին օրուան թերթերուն մէջ (մենք թերթ չունէինք տակաւին, ո՛չ անհատական, ո՛չ ալ կուսակցական):

Ես՝ բանախօ՞ս, այն ալ Ակնունիի պէս հռետորի մը հետ... Ես որ արտասանութիւն մը անգամ չէի փորձած դպրոցին մէջ: Դեռ հազիւ քանի մը խումբերու երեւցած էի, իբրեւ «ընկեր Բարբարոս», ինչպէս ծանուցած էին թերթերը: Եւ մինակ ալ չէի: Ուրիշներ կը խօսէին, ես ալ կ'օգնէի, «կարճ եւ ազդու» խօսքեր, բացատրութիւններ արձակելով:

Եւ սակայն որոշուա՛ծ էր: «Կուսակցական պարտականութիւն է»:

Քանի օրերը կը մօտենային, այնքան զգալի կը դառնար մտմտուքս: Ակնունին լուր ղրկած էր – եթէ չատ կը վախնայ, թող նախապէս գրէ, չի կարդար, սեղանին վրայ կը դնէ եւ կը հետեւի. Զօհրապն ալ այդպէս կ'ընէ:

Երանի՛ թէ լսած ըլլայի այդ խրատը:

Բանախօսութեան Կիրակի առտուն Մխիթար, Պէյլերին պարտէզը նստայ եւ սկսայ գրի առնել խօսելիքս, մինչ Թէոդիկ իր սովորութեան համաձայն կը գրգռէր. – Գր'է նայիմ աչքիս առջեւ, ի՞նչ պիտի խօսիս: Տամըրհիկով – քանի թուղթ լեցուցեր էի արդէն, անչուշտ վսեմ ոճով եւ ճախրասլաց երեւակայութեամբ:

Երանի՛ թէ գրած չըլլայի:

Կէսօրէն վերջը, ժողովասրահն ենք արդէն: Բանախօսներէն մէկն ալ Թուրք էր, յանուն Օսմանեան համերաշխութեան: Գրիգոր Մերճանով երգեցիկ խումբ մը կազմած էր, որ կը չրջէր թաղէ թաղ: Հանդէսին բացումը կատարուեցաւ երգով մը. –

Յառա՛ջ ընթանանք, եղբայրնե՛ր,
Մարտի հրաւէր կարդալով...

Մինչ վերջին տունը մարտադրու կը թնդար, տարբեր աշխարհ մը փոխադրուելով գիս ալ, յանկարծ բեմ հրաւիրեցին:

Բեմը չտկուած էր բաց պատուհանի մը առջեւ: Տրուած պատուէրին համաձայն, ճառը գրպանէս հանելով դրի սեղանին վրայ. ումպ մը ջուր խմեցի, եւ սկսա՛յ, իբրեւ թէ հետեւելով ձեռագրին, որպէսզի կապը չխախտեմ: Հէ՛յ, տնաշէն, առաջին թուղթէն հինգերորդը ցատքեր էի արդէն, եւ ահա, ճարտասանական շարժումի մը փորձած ատենս, հովը թռցուց թուղթերէն մէկը: Թէեւ ունկնդիրներէն մէկը բերաւ յանձնեց, բայց այլեւս վրան չնայեցայ: Բոլոր թուղթերը գրպանս թըխելով, ճառը շարունակեցի անգիր, 15 վայրկեան եւս:

Ո՛չ ծափերը պակաս եղան, ոչ ալ «կեցցէ»ները, մինչդեռ ես արիւն – քրտինք մտած, դունատ, վար կ'իջնէի բեմէն:

(Շար. 30)

Monique Andréassian,
Monsieur et Madame Gérard Audrant et leurs enfants

ont le chagrin de vous faire part du décès, le 3 mars 2001, de leur mère et grand-mère

Madame Veuve
P. ANDREASSIAN

dans sa quatre-vingt dixième année.

Les obsèques ont été célébrées, dans l'intimité familiale, le 8 mars 2001, en l'église apostolique arménienne Sainte Croix de Varak d'Arnouville-lès-Gonesse.

Cet avis tient lieu de faire-part.

11, rue du Parisis, 95270 LUZARCHES
7 bis, avenue de Montespan, 75116 PARIS

Centre Culturel
SAINT MESROB
à PARIS

Jeudi 15 mars à 20 heures 45
CONFERENCE
donnée
par le Professeur
JEAN-PIERRE MAHE
Directeur d'Etudes
à l'Ecole Pratique des Hautes Etudes

sur le thème :
«LE ROMAN DANS L'ANCIENNE LITTERATURE ARMENIENNE»
au 10 bis, rue Thouin, Paris V[e]
Métro Cardinal Lemoine, Monge

Entrée libre · Cocktail

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet et août 2001 pour** son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Իւղագինի հետեւեալ նուէրները :

Ա. ՑԱՆԿ

Աղքատախնամ Ընկերակցութիւն 1000 ֆրանք, Պր. Փիէռ Գոնտացեան 300 Ֆր., Տիկին Նորա Փափազեան 500 Ֆր., Տիկին Սիւզան Կիւմրիւքճեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժորժ եւ Տրնիղ Նիքոլայիտիս 10.000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Շոքոլոզեան 100 Ֆր., Տիկին Ժորժէթ Նազգաշեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժերար Մուրատեան, Տէր եւ Տիկին Գառլ Գլոզէն 200-ական Ֆր., Տէր և Տիկին Սարգիս Քէչէլեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժոզէֆ Պագըրճեան 500 Ֆր., Տիկին Պ. Փամմանեան 300 Ֆր., Օր. Վիրժինի Աստուրեան, Պր. Գլօտ Գափամաճեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Շառլ Պօյաճեան 500 Ֆր., Տիկին Սիմոն Նազիկեան 150 Ֆր., Օր. Սիւզան Անդրէասեան 100 Ֆր., Տիկին Լուչիանա Փափազեան 200 Ֆր., Տիկին Հերմին Փաչայեան, Տիկին Եղիսաբէթ Ալեքսեան 300-ական ֆրանք, Պր. Րաֆֆի Տէր – Ստեփանեան 150 Ֆր., Օր. Ժագլին Թէրզեան 200 Ֆր., Պր. Յակոբ Ալեքսանեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժ. Աստուրեան 200 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Միշէլ Գարանֆիլեան 300 ֆրանք, Պր. Ժան – Փիէռ Պիւրթէ 800 Ֆր., Տիկին Սալի Պապայեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ֆիլիփ Մէթէլեան 1000 Ֆր., Զատէյեան ընտանիք 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժան Մինասեան 150 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կ. Թորիկեան 50 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Հանրի Ալէքսեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վարդան Պէրպէրեան 1000 Ֆր.:

(Շար.)

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Սարգիս Մկրտիչեանի *մահուան առթիւ հետեւեալ նուիրատուութիւնները եղած են, փոխան ծաղիկի :*

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին. –

Տիկին Սաթենիկ Կարապետեան եւ զաւակները 1000 Ֆր., Սթիւտիօ Վիգէն Դարբինեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արթիւր Յովակիմեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գարապաշեան, Տիկին Սօնա Տօնէլեան 250-ական Ֆր., Տիկին Աղաւնի Պարոնեան 200 ֆրանք :

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի *Իսիի մասնաճիւղին. –*

Իսիի Հայ Մշակոյթի Տուն եւ Հ.Յ.Դ. Մարմին 500 Ֆր., Սթիւտիօ Վիգէն Դարբինեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պետրոս Խաչատուրեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Պարպարեան 200 Ֆր.:

Շէն – Ֆրանսի. –

Տէր եւ Տիկին Պետրոս Խաչատուրեան 250 Ֆր., Տիկին Լիլեան Բեզմեզեան 300 ֆրանք :

Թարգմանչաց Դպրոցին. –

Տէր եւ Տիկին Սիմոն Սապունճեան 300 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Օնոսեան 200 Ֆր., Կապոյտ Խաչի Իսիի մասնաճիւղ 500 ֆրանք :

***

Մկրտիչեան եւ Օնոսեան ընտանիքները շնորհակալութիւն կը յայտնեն Շաւիլի Եկեղեցիին, Հոգեւոր Հովիւին Յարութիւն Քհնյ. Թաչճեանին, նաեւ դպիրներուն, երգիչներուն եւ բոլոր անոնց որոնք ներկայութեամբ, կամ գրութեամբ ու հեռաձայնով մասնակից եղան իրենց սուգին : Այս տխուր առթիւ Մկրտիչեան եւ Օնոսեան ընտանիքները հետեւեալ նուէրները կ'ընեն. –

Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին 1500 Ֆր., Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութեան 500 Ֆր., Շէն – Ֆրանսին 500 Ֆր., եւ «Յառաջ»ին 500 Ֆր.:

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

en avant-première
la chanteuse
YERSO
présente
son ALBUM
« ZARTONG »
Chants traditionnels
compositions et textes originaux

VENDREDI 16 MARS à 20h45
à la M.C.A. d'Alfortville
en présence de
JACQUES-EMMANUEL ROUSSELON
Compositeur — Arrangeur — Producteur
et Zoïa GALSTANIAN, Auteur
Illustration musicale — Dédicaces

Un album conçu comme un film !

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ կրթարանը շնորհակալութեամբ ստացած է 3000 Ֆր. Պօղոսեան ընտանիքէն (Լէքս – ան – Փրովանս) ի յիշատակ Սրբուհի Մուրատեանի եւ Գրիգոր Փափազեանի :

***

Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ կրթարանի վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները Ալեքսան Գավճըեանի *մահուան առթիւ.–*

Գումրուեան ընտանիք 100 Ֆր., Երէցեան ընտանիք 200 Ֆր., Պերճ Գավճըեան 500 Ֆր., Յակոբ Այվազ, Արտաշ Գարագիւ 200-ական Ֆր., Զարուհի Սաքալօղլու 700 Ֆր., Միրիճան Տաղէսեան 100 ֆրանք, Սէմնըճեան ընտանիք, Պազգալօղլու 300-ական Ֆր., Հիլէրէզօ ընտանիք 200 Ֆր., Բէքմէզեան ընտանիք, Կարապետեան ընտանիք 100-ական Ֆր., Գահվէճիօղլու ընտանիք 300 Ֆր.:

Ս. Պօղոս – Պետրոս Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար՝ Սրապեան ընտանիք 100 Ֆր.:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տայ հանգուցեալ բոլոր նուիրատուներուն եւ կտակարարներուն հոգւոյն համար : –

Լեւոն Արգումանեան, Զարուհի Տեմիրեան, Անդրանիկ Տէրտէրեան, Յակոբ Տիրիքլեան, Օհաննէս Տօնէլեան, Տիկին Անքսարճեան, Սիլվարդ Ղուկասեան, Գրիգոր Հիւրմիւզեան, Ալիս Հիւսեան, Վահան Գէորգեան, Իվէթ Լաժու, Նուարդ Մեհթերեան, Հրանդ Ներսէսեան, Տիգրան Թորոսեան, Եդուարդ Վարդանեան, Մարի Վելեթեան, Գրիգոր Եազուպեան կիրակի, Մարտ 11-ին, հետեւեալ եկեղեցիներուն մէջ՝

ՓԱՐԻԶ – Ս. Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Եկեղեցի,

ՎԻԷՆ – Ս. Թէոդոր մատուռին մէջ,

ՏԷՍԻՆ – Ս. Աստուածածին եկեղեցի,

ՎԱԼԱՆՍ – Ս. Սահակ եկեղեցի,

ՄԱՐՍԷՅԼ – Սրբոց Թարգմանչաց Մայր եկեղեցի :

L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organise
UN
CONCERT
avec
La Chorale **Eison**
dirigée par LAURENCE THOMAZEAU
(folklore latino-américain)
et
La Compagnie
Astres Mélodies
dirigée par ASTRID DEDEYAN
(Mozart, Bach, Gospels, Liturgie arménienne)

le Samedi 17 mars à 20 heures 30
en l'église Ste Bernadette
Pavé de Meudon — 92370 CHAVILLE
(entre les gares "Chaville-Vélizy" et Chaville R. G.)
Réservations au : **01.47.50.46.93;**
ou 01.47.09.23.18.

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ԿԻՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԸ ՏԷՍԻՆԻ ՄԷՋ

Շաբաթ, Մարտ 10-ի երեկոյեան ժամը 8-ին, Տէսինի Հայ Մշակոյթի Տունը, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի մասնաճիւղի կազմակերպութեամբ :

Կը դասախօսեն Տաթեւ Վրդ. Յակոբեան, Տիկին Մարիա Հալաճեան եւ կը համադրէ Հիլտա Զօպոյեան :

Կ'երգեն Կոմիտաս եւ Կիլիկիա երգչախումբերը, ղեկավարութեամբ՝ Պր. Յովհաննէս Պէրպէրեանի :

Աւարտին՝ հիւրասիրութիւն :

Մուտքը ազատ է :

Եկէ՛ք մասնակցելու այս բացառիկ երեկոյթին եւ յարգանք ընծայելու բոլոր կիներուն, մանաւա՛նդ հայ կիներուն :

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ-ի Ա. Թադէոսեան մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Մարտ 10, ժամը 14.30-ին Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ :

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17-ԻՆ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ
ՊՈՒԼՎԱՐ-ՕՏՏՕ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
Քարոզիչ՝
ՋԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԿԱՐԱՊԵՏ
ԳԱՄՓԱՆԵԸ-ՖՐԷԶ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 16
Քարոզիչ՝
ՎԱՐԴԱՎԱՌ ՔՀՆՅ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

11[EME] CYCLE DE LECTURES PUBLIQUES D'ŒUVRES DE DRAMATURGES ARMENIENS
Direction: ARBY OVANESSIAN

ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ 11ՐԴ ՇԱՐՔ
կազմակերպութեամբ՝

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
Ղեկավար՝ ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

BEDROS TOURIAN
Exilé en Sibérie
ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ
ՏԱՐԱԳԻՐ Ի ՍԻՊԵՐԻԱ

LEVON MANUELIANTZ
Galilée et Milton
ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆՑ
ԳԱԼԻԼԷ ԵՒ ՄԻԼՏՈՆ

Կիրակի, Մարտ 11, ժամը 16-ին
Dimanche 11 mars à 16 heures
«ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ»
Մշակութային Կեդրոն
118, rue de Courcelles - Paris 17[e]
métro Courcelles
Մուտքը՝ 30 *Ֆր.*

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Վիլէօրպանի «Արաքս» մասնաճիւղը Յակոբ Մանթարեանի *մահուան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները.–*

Ա. Պոտիկեան, Մ. Պօյաճեան, Ռ. Մալճեան, Է. Տօնիկեան, Ա. Պահատուրեան 100-ական Ֆր., Տ. Ե. Զարուկեան 200 Ֆր., Մ. Թորիկեան, Ն. Տէմիրանտ, Տ. Տիւյմէճեան, Թամար 100-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Տէմիրանտ 300 Ֆր., Տիկին Արփինէ Մանթարեան, Տէր եւ Տիկին Ժան Վարդանեան, Տէր եւ Տիկին Ժագ Վարդանեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժերար Պոսիէռ, Տէր եւ Տիկին Ժան Վարդանեան 500-ական Ֆր.:

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

BAZAR DE CHARITE ANNUEL

JOURNEES D'AMITIE
17-18 et 25 Mars

Salle Polyvalente — 13, rue du Perche, Paris IIIe

Pensez dès maintenant à nous réserver votre visite et à nous apporter de quoi garnir nos comptoirs. Si vous souhaitez que l'on passe prendre vos dons, téléphonez à la Paroisse : 01 44 59 23 50.

Nous vous rappelons que le **Bazar de Charité** est l'une des principales manifestations nous permettant de recueillir des fonds pour nos œuvres et notamment pour le fonctionnement de l'**Ecole de Samedi.**

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 10-11
SAMEDI - DIMANCHE
10-11 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ - ԹԻՒ 20.121
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
76e ANNEE — N° 20.121

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 8 / 9)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ - ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ - ԻՐԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Աթէնքի մէջ, երկօրեայ հանդիպումներ ունեցած են Հայաստանի, Յունաստանի եւ Իրանի Արտաքին Նախարարները: Այս հանդիպումներու ընթացքին քննարկուած են գլխաւորաբար ուժանիւթի եւ տնտեսական հարցեր եւ փոխադրումներու եւ հաղորդակցութեան մարզերու մէջ համագործակցութեան ընդլայնումի հնարաւորութիւնները:

Ելոյթ ունենալով, Վարդան Օսկանեան բարձր գնահատած է 1999 Սեպտեմբեր 8-ին Երեւան տեղի ունեցած հանդիպումէն յետոյ տարուած աշխատանքը, շեշտելով թէ աւելի ուշադրութիւն պէտք է դարձնել ձեռք բերուած համաձայնութիւններու կիրարկման: Հայաստանի նախարարը ըսած է նաեւ որ այս եռակողմանի տնտեսական գործակցութիւնը նաեւ քաղաքական նշանակութիւն ունի: Ան կը միացնէ երեք տարբեր շրջաններ՝ Կովկաս, Պարսից Ծոց եւ Միջերկրականի երկիրներ, ինչ որ հնարաւորութիւն կու տայ ամէն երկրի միւսն ալ մասնակից դարձնելու տուեալ շրջանին մէջ ծաւալող տնտեսական գործունէութեան:

Եռակողմանի գործակցութեան նախարարական այս հանդիպումի աւարտին, Մարտ 8-ին, ստորագրած է «փոխըմբռնումի յուշագիր», որմէ ետք, երեք նախարարները մամուլի ասուլիս մը տուած են: Յուշագրին կարեւոր մասը կը նկատուի Իրան - Հայաստան կազատարի շինութիւնը, քանի Պարսկաստան բնական կազ արտադրող գլխաւոր երկիրներուն մաս կը կազմէ: Նախարարական հանդիպումէն ետք, Յունաստանի նախագահը՝ Ստեփանոփուլոս ընդունած է Իրանի եւ Հայաստանի Արտաքին Նախարարները, ապա, Վ. Օսկանեան տեսակցութիւն ունեցած է Յունաստանի Արտաքին Նախարար՝ Ժ. Փափանտրէուի հետ:

Հայաստանի Արտաքին Նախարարը հանդիպում ունեցած է նաեւ հայ գաղութին հետ, ի մասնաւորի ՌԱԿ-ի եւ Հ. Յ. Դ.-ի ներկայացուցիչներուն: Քննարկուած են Հայաստան - Սփիւռք յարաբերութիւնները, մանաւանդ այս տարի գումարուելիք երկրորդ համաժողովին առթիւ:

***

ՕԹԱՆ-Ի ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԸ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

ՕԹԱՆ-ի ռազմական կոմիտէի նախագահ, ծովակալ Կիտօ Վենթուրոնի, Մարտ 8-ին երկօրեայ այցելութեան մը համար Երեւան գացած է: Զուարթնոց օդակայանը պատասխանելով լրագրողներու հարցումներուն, ան ըսած է թէ իր այցը կը կայանայ «Գործընկերութիւն յանուն խաղաղութեան» ծրագրին շուրջ եւ թէ նպատակն է ծանօթանալ երկրին ներկայի իրավիճակին ու որոնել գործակցութեան հեռանկարներ: Ծովակալը աւելցուցած է թէ Ատրպէյճան նոյնպէս անդամ է այդ նոյն ծրագրին եւ ՕԹԱՆ շահագրգռուած է որ գործակցութիւն գոյանայ անդամ երկիրներու միջեւ: Վենթուրոնի հանդիպումներ կ'ունենար Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեանի, բանակի գլխաւոր հրամանատար զօր. Միքայէլ Յարութիւնեանի հետ: Նախատեսուած էին նաեւ այցելութիւններ Մայր Աթոռ եւ Վ. Սարգսեան հիմնարկ:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԻՏԱԼԻՈՅ նախագահը՝ Գառլօ Ազելիօ Չիամփի լուծեց իտալական խորհրդարանը, որ ընտրուած էր 1996 Ապրիլ 21-ին: Կանխահաս ընտրութիւններ տեղի կ'ունենան Մայիս 6-ին կամ 13-ին: Նոյն օրը, Մարտ 8-ին, Ծերակոյտն ալ քուէարկած էր 322-ի վրայ 171 ձայնով դաշնակցութեան վերաբերող օրէնսգիծը (Երեսփոխանական ժողովը քուէարկած էր Մարտ 1-ին) որ յաւելեալ իրաւասութիւններ կու տայ շրջաններուն եւ կ'ամրապնդէ անոնց իշխանութիւնը: Ծերակոյտի աջը չէր մասնակցած քուէարկութեան, որովհետեւ, ըստ իրեն, ծրագիրը հարկ եղածին չափ հեռու չէր երթար: Նոր օրէնքը օրէնսդրական եւ հարկային մեծ իրաւասութիւններ կը շնորհէ շրջաններուն:

Փ. ՏԷՎԷՃԵԱՆ, ԷՌ-ՓԷ-ԷՌ-ի բանբերը, «փոթորիկ ջուրի գաւաթի մը մէջ» որակած է Ֆ. Սեկէնի եւ Մ. Ալիօ - Մարիի միջեւ ծագած կռիւը, ինչ կը վերաբերի իրենց պատասխանատուութեան Թաղապետական ընտրութեանց արդիւնքին մէջ: «Վալէօր Աքթիւէլ»ի տուած իր հարցազրոյցին մէջ, Տէվէճեան կ'ըսէ թէ ջանք կը թափուի մէկը միւսին դէմ հանելու արուեստական կերպով: Ալիօ - Մարի յայտարարած է որ Սեկէն արդիւնքներու պատասխանատուութիւն մը ունի՝ պահել Փարիզը եւ Սեկէն պատասխանած էր որ ինք ալ (Ալիօ - Մարի) արդիւնքներու պատասխանատուութիւն մը ունէր Թաղապետական ընտրութիւններու ամբողջութեան վրայ: «Սեկէն, կ'աւելցնէ Տէվէճեան, կանչուեցաւ ինչպէս հրշէջներ, հրդեհը մարելու համար: Հրշէջները հրդեհին պատասխանատուները չեն»:

ԺԱԳ ԱԹԱԼԻ, Միթերանի երբեմնի յատուկ խորհրդականը քննութեան տակ առնուեցաւ, Մարտ 8-ին, բայց, ազատ ձգուեցաւ, դատական հսկողութեան տակ: Աթալի կը մեղադրուի «ազդեցութեան չարաշահութեան եւ հանրային ինչքերու չարաշահման գողակցութեան (ռըսէլ) համար»: Հարցը կապ ունի Անկոլայի ծախուած զինամթերքին հետ, որու համար քննութեան տակ առնուած է նաեւ Միթերանի տղան՝ Ժան - Քրիսթոֆ: Այս վերջինը, մօրը հանդամանակած երաշխաւորագինին շնորհիւ ազատ ձգուած է: Անկոլայի զէնքերու վաճառքի կեդրոնական դէմքն է Ֆալքոն, որ բանտն է եւ որու թուղթերու քննութենէն մէջտեղ կ'ելլեն բազմաթիւ անձերու մասին զանազան տեղեկութիւններ, դրամական վճարումներ կամ անձերու սկզբնատառերով ինչպէս՝ «Ժագ Ա.» (Ժագ Աթալի) կամ բոլորովին ծածկանուններով, ինչպէս՝ Փանիուժ, Գալիլէ, «Սուրիացին», «ՓԼՍ» (Փօլ - Լու Սուլէյեր) եւ այլն:

ԻՆԹԻՖԱՏԱՅԻ հինգ ամիսներու ընթացքին 102 պատանիներ մեռած են (101 Պաղեստինցի, մէկ Իսրայէլցի) եւ աւելի քան 4600 վիրաւորներ կան, որոնց մեծ մասը հաշմանդամ կը մնայ ցկեանս: Այս լուրերը հաղորդած է ԻՒՆԻՍԷՖ-ը (ՄԱԿ-ի մանուկներու ճիւղը) որ կ'աւելցնէ թէ 20 հազար մանուկներ ալ դպրոց չեն կրցած յաճախել կամ իրենց ուսումը խանգարուած է: Գազայի մէջ, գործազրկութիւնը 60%-ի հասած է եւ 40% Այսրյորդանան, մինչ 11% էր ճակատումը չսկսած: 10-ի վրայ 4 պաղեստինցի օրական 2 տոլարէն պակաս կը շահի եւ կացութիւնը կը վատթարանայ: Միւս կողմէ, Հեպրոնի մէջ, առողջական, բայց, նաեւ հոգեկան ծանր վիճակ մը կը տիրէ: Օրուան մէջ, քաջաբար քարկոծութեամբ զբաղող մանուկներու վախը կ'արտայայտուի գիշերը, բոլորն ալ միզարձակութենէ կը տառապին: Տեղւոյն վրայ, Առանց Սահմանի Բժիշկներու ներկայացուցիչները շատ մռայլ պատկեր մը կը նկարագրեն, առողջապահական, մանաւանդ հոգեկան գետնի վրայ: Քաղաքը դեռ գրաւուած կը մնայ իսրայէլեան զինուորներու եւ հրեայ գոլոններու կողմէ, եւ որպէսզի այս 300 գոլոնները լաւ եւ հանգիստ ապրին, գրեթէ մնայուն լուսարգել մը հաստատուած է: Այրերը աշխատանքի երթալու հնարաւորութիւն չունին եւ կիներն ալ ոչ սնունդ կրնան ապահովել, ոչ ալ մանուկները կրնան դպրոց երթալ:

ՈՒԿՐԱՆԻՈՅ ԵՒ ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՅ ՄԷՋ, ծանրակշիռ ողողումներ տեղի ունեցած են: Ուկրանիոյ մէջ 7 հոգի ջրամոյն եղած են, 13 հազար ուրիշներ ալ պարտաւորուած են հեռանալ իրենց բնակարաններէն: Հունգարիոյ մէջ, վերջին օրերուն 30 հազար հոգի, Ռումանիոյ մէջ ալ 3700 հոգի տեղափոխուած են: Ուկրանիոյ արեւմուտքը տեղատարափ անձրեւները եւ ձիւնհալը աղէտալի եղած են 200 գիւղերու համար եւ վնասուած են 20 հազար տուներ եւ 20 կամուրջներ:

ՌՈՍՏՈՎԻ ՄԷՋ, Փետրուար 28-ին, բացուած է ռուս սպայի մը՝ գնդապետ Բուդանովի դատավարութիւնը որ ամբաստանուած է չէչէն երիտասարդ կնոջ մը սպանութեան համար: Դէպքը նախընթաց չունի: Ցարդ չէր պատահած որ ոճրային արարքի մը համար ռուս սպայ մը մինչեւ դատարան քաշուի: Բազմաթիւ բողոքներ ալ բարձրացան համայնավար, ծայրայեղ աջ եւ Կովկաս զինուորեալներու կողմէ: 2000, Մարտ 26-էն 27-ի գիշերը, հրասայլերու 160-րդ զօրաբաժինին հրամանատարը, առատ խմիչքներով տօնելէ ետք իր աղջկան տարեդարձը եւ Պուտինի նախագահական յաղթանակը, երեք ընկերներու օգնութեամբ առեւանգած է 18-ամեայ Կէդա Կուդայեւան, իր տունը տարած, հագուստները հանած, ծեծած, ապա՝ խեղդած: Հրամայած է որ թաղուի անտառը: Որպէս բացատրութիւն ըսած է չէչէն ապստամբներուն հաշւոյն կը գործէր: Դատը պիտի տեւէ մինչեւ Մարտ 13:

ՄԵԾՆ - ԲՐԻՏԱՆԻՈՅ ՄԷՋ, 5 միլիոն է թիւը անոնց, որոնք բացարձակ աղքատութեան մէջ կ'ապրին, ըստ «Թշուառ Եւրոպա» մկրտուած համալսարանական ուսումնասիրութեան մը:

ՈՒԿՐԱՆԻՈՅ ՀԵՏԱՔՐՔՐՈՒԹԻՒՆԸ ՂԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՀԱՐՑԻՆ

Ուկրանիոյ Արտաքին գործերու նախարարութեան մամուլի բանբերը իր երկրին արտաքին քաղաքականութեան հրատապ հարցերուն շուրջ ասուլիսի մը անդրադարձած է նաեւ Ռ. Քոչարեան - Հ. Ալիեւ վերջին հանդիպումին, անոր արդիւնքը բաւական յուսադրող նկատելով: Ըսելէ ետք թէ իր երկիրը շահագրգռուած է Ղարաբաղի հարցին շուտափոյթ կարգադրութեամբ, յոյս յայտնած է որ Մարտ 4-5-ի Փարիզի հանդիպումին արդիւնքները նպաստեն ատոր:

ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱԿԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍԵՒՐԻ ԽԱՉՔԱՐԻՆ ԱՌԹԻՒ

Սեւրի յախճապակիի թանգարանին շէնքին առջեւ Մարտ 3-ին կանգնած ցեղասպանութեան խաչքար - յուշարձանը անգամ մը եւս հակազդեցութեան մղած է Թուրք մամուլը: Մարտ 9-ի օրաթերթերը Ֆրանսայի ընտրութիւններուն հայ համայնքը սիրաշահելու մտահոգութեամբ կը բացատրեն զայն, նկատի առնելով բացումին ժամանակը: Երկրորդ մտանհանգումը որ դժգոհութեան գլխաւոր ազդակն է, կը վերաբերի յուշարձանին համար ընտրուած վայրին: Սեւրը Թուրք հանրային կարծիքին կը ներկայանայ որպէս Օսմանեան կայսրութեան մասնատումին ու փլուզումին խորհրդանիշը, հոն ստորագրուած, բայց վաւերացում չգտած ու հետեւաբար չկիրարկուած 1920-ի ծանօթ դաշնագիրով: Թուրք մամուլին թղթակիցները վայրի ընտրութեան մէջ կը տեսնեն այդ անցեալին ակնարկութիւն մըն ալ, ինչ որ գայրոյթի յաւելեալ պատճառ կ'ըլլայ: Եւ վերջապէս, յուշարձանին ընկերացած արձանագրութիւնը ուր այս անգամ ամենայն յստակութեամբ տեղ գտած է ոճիրն ալ, անոր պատասխանատուն ալ, հակազդեցութեան երրորդ պատճառն է: Թերթերը հրատարակած են Սեւրի թանգարանին ու կանգնուած խաչքարին լուսանկարը, անջատ կերպով տալով հայերէն - ֆրանսերէն արձանագրութիւնն ալ: Նկարագրութեան տողերուն մէջ ըսուած է թէ խաչքարը վեց մեթր բարձրութիւն ունի, շինուած է կղմինտրի գոյնով «խաչքար» քարէն...: Քանի մը տող անդին քարը ճիշդ անունը՝ տուֆը գտած է, կրած խաչքարին մասին ինքնատիպ բացատրութիւններու ընկերացած:

Յուշակոթողին բացումը առիթ եղած է նաեւ Ֆրանսայի դէմ փոխադարձ միջոցներու դիմելու հարկը անգամ մը եւս շեշտելու. երկրին ամէնէն տարածուն օրաթերթին «Հիւրրիյէթ»ի խմբագիր Օ. Էքշի կ'ըսէ թէ Ապրիլ 24-ը կը մօտենայ, ուստի պատրաստ պէտք է գտնուիլ «խեղաթիւրուած իրականութիւններու, յերիւրածոյ հէքեաթներու, զեղծուած փաստաթուղթերու որոնք պիտի կրկնեն թէ Թուրքերը ինչպէս անգթաբար կոտորած են մէկուկէս միլիոն Հայը»:

Որպէս փոխադարձ քայլ Ֆրանսայի դէմ, ան կը թելադրէ աւելի չյապաղել ու գործի ձեռնարկել: Կը յիշէ Վանի երեսփոխան Ք. Ինանի Ֆրանսան դատապարտող ու ցեղասպանութեան ամբաստանութիւնը մերժող բանաձեւը որ Ազգային Ժողովի արտաքին յարաբերութիւններու յանձնախումբին կողմէ վաւերացուեցաւ, բայց Ազգային Ժողովի օրակարգին չեկաւ տակաւին: Կը թելադրուի նաեւ Ֆրանսական պատմութեան մարդկութեան դէմ ոճիր նկատուելիք էջերը դատապարտող օրէնքներ պատրաստել ու կրկնել Սեւրի քաղաքապետութեան ընթացքը. այսինքն՝ Անգարայի մէջ Ֆրանսայի դեսպանատան շէնքին դէմ կանգնել յուշարձան մը որ խորհրդանշէ մարդկութեան դէմ Ֆրանսայի գործած մէկ ոճիրը...: Այդ գործին համար լրագրողը յարմար կը նկատէ Մարդկային իրաւունքներու Թրքական միութիւնը, մոռնալով որ անոր նախկին նախագահը մահափորձէ մը մազապուրծ փրկուելէ ետք, ներկայիս ալ մինչեւ վեց տարուան բանտարկութեան սպառնալիքի տակ է, դատի կանչուած ըլլալով Պետական ապահովութեան ատեանին առջեւ, Հայերու ցեղասպանութեան մէջ Թուրքիոյ պատասխանատուութիւնը հաստատող արտայայտութիւններու համար...:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27-Ի ԱՆՊԱՏՃՕՆ, ԱՅԼ ՈՒՇԱԳՐԱՒ ԹՂԹԱԾՐԱՐ ՄԸ

Աւելի քան տարուան մը պատրաստութենէ ետք, Փետրուար 15-ին վերջապէս սկսաւ 1999 Հոկտեմբեր 27-ին Ազգային Ժողովին մէջ գործուած ահաբեկչութեան դատավարութիւնը: Մէկ – երկու նիստ արդէն տեղի ունեցաւ. անոնց մասին հրապարակուած լուրերէն դժուար չէ եզրակացնել որ իշխանութիւն մը գլխատած ոճրագործները դատելու, առաւել եւս պատժելու, նաեւ պատահարը լուսաբանելու փութկոտութիւնը չէ այդ ընթացքը ղեկավարողը: Որքան ալ տարօրինակ հնչէ, կան լրջութեան պակաս մատնող ազդակներ ալ: Այս վերջիններուն ամէնէն ցայտունն էր տեսնել որ նման ծանրակշիռ պատահարի մը ամբաստանեալներէն մէկը կրցած էր ներկայ չգտնուիլ առաջին նիստին. երեւոյթ որ կը նշանակէ թէ ան արգելափակուած չէր ու նոյնիսկ հոգը տարուած չէր ապահովելու անոր ներկայութիւնը: Եւ սակայն՝ դատավարութեան մը պարագային որ ո՛չ երկու հաւկիթի գողութեան, ո՛չ ալ արկածով պատահած մարդասպանութեան մը կը վերաբերէր: «Արմէնփրէս»ի նոյն օրուան լրատուութիւնը կը յայտնէր տակաւին թէ դատավարութիւնը ութ օր յետաձգուած էր, որպէսզի կարելի ըլլայ այդ բացակային մասնակցութիւնը ապահովել...: Հայաստանի նման ափ մը տարածքով երկրին մէջ ութ օրուան պայմանաժամ սահմանել ոճրագործութեան ամբաստանեալ մը գտնել ու դատարան բերելու համար, մինչ անդին, դրամական զեղծարարութեամբ միայն ամբաստանուած տիկին մը երկու տարիէ ի վեր բանտը կը պահուի եւ ձեռնակապերով կը բերուի դատարան...: Յանցանքի, յանցաւորութեան ու նաեւ պետականի, արդարադատութեան իսկապէս հազուադէպ ըմբռնում մը որուն պատճառած ընդվզումն ալ, յայտնապէս կը մարսուի գաւաթ մը ջուրի պէս:

Դատելու դժկամութեան, ձգձգումի այս երեւոյթը այնպէս կը թուի թէ արդարադատ մարմինը, անոր հեղինակութեան ներկայացուցիչները չի վրդովեր. քիչ մը անհասկնալի է, սակայն, ութ ոճրերուն հարազատներուն, պարագաներուն լռութիւնը: Մանաւանդ երբ անոնց մաս կը կազմէ 7 ամիս վարչապետութեան աթոռը գրաւած դէմք մը: Կ'երեւի այս մէկ անըմբռնելին ալ պէտք է դասել Հայաստանեան այլ երեւոյթներուն շարքին որոնք անմատչելի կը մնան ըսփիւռքի Հայուն տրամաբանութեան:

Մինչ դատավարութեան սկիզբով իսկ արդիւնքի սպասումը պայմանաւորուեցաւ համբերութեան անսպառ պաշարով մը, Հայաստանեան մամուլը լուրերուն հետ պարբերաբար տեղ կու տայ խնդրին մասին ուշադրութիւն գրաւող տուեալներու, մեկնաբանական փորձերու քննադատական էջերու: Անոնց մէջ կան անկեղծ մտահոգութեամբ, վրդովումով գրի առնուածներ, շփոթ մեկնակէտ մատնողներ. նոյնիսկ այս վերջինները բնական պէտք է նկատել ոլորտի մը մէջ ուր մինչեւ իսկ ոճրագործները հերոսացնելու, կամ գոնէ արդարացնելու տրամադրութիւններ, փորձեր եղան:

Հոկտ. 27-ի պատահարին երկու էջնոց մէկ վերընթերցումը տեղ գտած է «Հայկական Ժամանակ» օրաթերթին Փետր. 21-ի թիւին մէջ, Արմենակ Միքայէլեանի ստորագրութեամբ: Գրութիւնը հետաքրքրական է գլխաւորաբար անով որ պարզապէս կ'առաջարկէ «ուշադիր կարդալ» կատարուածը շրջապատող իրականութիւնը. դէմքեր, դէպքեր, առընչութիւններ, ուժի կեդրոններ, հեռանկարներ, մէկ խօսքով՝ բոլոր այն ազդակները որոնց յարաբերակցութիւնը կը խմորէ իշխանութեան ընթացքը: Անկախ՝ այդ ընթերցումին յանգած եզրակացութենէն որ ընդունելի կրնայ ըլլալ, կամ չըլլալ, կատարուած համադրումը լայնօրէն կ'արդարացնէ ընթերցումի թելադրանքով պահանջուած քանի մը վայրկեանը:

Ա. Միքայէլեանի ամփոփ թղթածրարը մեկնակէտ առած է Լ. Տէր-Պետրոսեանի հրաժարականը. ատոր մէջ յատուկ կերպով դեր ունեցած է Ղարաբաղի կարգաւորման խնդիրը, որ պատճառ եղած է Ղարաբաղի ղեկավարներուն եւ Հայաստանի Պաշտպանութեան նախարար Վ. Սարգսեանի մերձեցումին, ի դէմ նախագահին: Սակայն, իշխանութեան գլխաւոր դէմքին հեռանալէն ետք այդ մերձեցումը չէ շարունակուած. նախագահական նոր ընտրութենէն առաջ ակնյայտ եղած է Ղարաբաղեան թեւին ու Վ. Սարգսեանի հակասութիւնը: Առաջինը, ըստ յօդուածագրին, մարմնաւորուած է Ռ. Քոչարեան, Սերժ Սարգսեան, Սամուէլ Բաբայեան խումբով որուն համար կը գործածուի «քլանային» որակումը, ատոր հասկնալի յատկանիշներուն բացայայտ ակնարկութեամբ. սեփական շահու առաջնահերթութիւն եւ այդ նպատակին համար պետական ամբողջ մեքենային տիրանալու, զայն շահագործելու նպատակ:

Ա. Միքայէլեան առաջին շօշափելի հակադրութիւնը կը դնէ նախագահութեան թեկնածու որոշելու շրջանին. ո՞վ պէտք է գլխաւորէ պետութիւնը. Վ. Սարգսեա՞ն, թէ Ռ. Քոչարեան: Ղարաբաղեան խումբը կը յաջողի առաջինը ետ կեցնել, համոզելով որ Ռ. Քոչարեան աւելի «ծանրակշիռ» գործիչ կը համարուի: Երկրին մէջ հզօրութեան ու հեղինակութեան գլխաւոր տէր նկատուած այդ դէմքին համակերպումը կը բացատրուի երկիրը խմբակային, մրցակցային վնասակար ու վտանգաւոր հոլովոյթէ մը փրկելու մտադրութեամբ: Վ. Սարգսեան այդ զիջումը ըրած է առաջնահերթ նկատելով ընդհանուրին շահը, նոյն ատեն հասկնալով սակայն թէ գործ ունի «յանձին Ղարաբաղեան կլանի, փոխադարձ զիջումների չգնացող, չզիջող, նպատակին հասնելու համար միջոցների առջեւ կանգ չառնող մարդկանց հետ»: Այսպէս ներկայացնելէ ետք նախագահական ընտրութեան նախորդող շրջանը, յօդուածագիրը կը կրկնէ այն տեսակէտն ալ թէ ընտրութեան Կարէն Դեմիրճեանի «ցնցող յաջողութիւնը» մինչեւ այսօր հարցականի տակ կը դնէ Ռ. Քոչարեանի օրինաւորութիւնը:

Յաջորդ պարբերութիւնը ուշադիր ընթերցումի թելադրանքով հրամցուած էջերուն ծանրութեան կեդրոնը կը կազմէ. նախագահական աթոռը գրաւելով հանդերձ, Ռ. Քոչարեան չէր կրնար մոռնալ այն սեւեռուն գաղափարը «որ ինքն երբեք չի կարող լինել դրութեան տէրը, լիարժէք նախագահ, քանի դեռ կայ Վ. Սարգսեանի հսկայական ազդեցութիւնը ողջ պետական մեքենայի վրայ»: Այդ ծանրութիւնը գոնէ հաւասարակշռելու համար նոր նախագահը կը սկսի բանակցիլ Լ. Տէր-Պետրոսեանի իշխանութեան արմատական ընդդիմադիրներուն հետ որոնք անոր մեկնումով փայլուն յոյսեր կը փայփայէին:

Երկու – երկու բանակցութիւններ տեղի կ'ունենան Ռոպէր Քոչարեանի, Հ.Յ.Դ.ի, Ա.Ժ.Մ. նախագահ Վազգէն Մանուկեանի միջեւ: Առաջին երկուքին սերտ կապին, գործակցութեան պատրաստակամութեան որպէս գլխաւոր ապացոյց կը տրուի ծանրագոյն ամբաստանութիւններու ենթակայ Վահան Յովհաննիսեանի եւ Հրանտ Մարգարեանի ազատ արձակումը, տակաւին նախագահ պաշտօնակատար Ռ. Քոչարեանի առաջին հրամանագիրներէն մէկով, մինչ իրենց մեղսակիցները մինչեւ այսօր բանտն են: Ինչ կը վերաբերի Վ. Մանուկեանին, վարչապետի կամ առնուազն Արտաքին Գործերու նախարարի պաշտօն խնդրոյ առարկայ կ'ըլլայ իրեն համար: Ատիկա նպատակ ունի Վ. Սարգսեանի ազդեցութիւնը տկարացնելու: Ատոր որպէս հակադարձ քայլ, ան Կ. Դեմիրճեանի հետ միաբանութեան կը դիմէ: Այդ միաբանութեան արդիւնքն է «Միասնութիւն» դաշինքը որ 1999-ի ընտրութեան յաղթանակ տարաւ:

Այս կէտին վրայ Ա. Միքայէլեան կը կրկնէ տեսակէտը թէ Կ. Դեմիրճեան «անվերապահօրէն յաղթած» էր Ռ. Քոչարեանի որ անոր «վերաբերւում էր գաւառամիտ քինախնդրութեամբ ու բացահայտ ատելութեամբ»: Վերագրումէն մէկդի դնելով նուաստացուցիչ որակումները անկարելի է չնշմարել ներկայի նախագահին վերագրուած ընթացք մը որ ի յայտ եկած է իր նախագահութեան օրինաւորութիւնը խնդրականացուցած Աշոտ Բլէեանը թիրախ առած «զեղծարարութեան» դատով ալ:

«Միասնութիւն» դաշինքին ընտրական յաջողութեամբ բնական էր որ հակառակ՝ օրինակ Վազգէն Մանուկեանի հետ տարուած բանակցութեան, վարչապետի աթոռը յանձնուէր Վ. Սարգսեանի: Ուժերու նոր դասաւորման մէջ այս վերջինը կը ներկայացուի մեծ թափով իր երեւակայած պետութեան կերտումին ձեռնարկած դէմք. անոր ընթացքով «օր-օրի տէ ֆաքթօ փոքրանում էր այն մարդու իշխանութիւնը, որն այդ իշխանութեան տէրն էր համարւում տէ եուրէ»: Այս անսպասելի կացութեան մէջ ուր Ռ. Քոչարեան եւ համախոհները «պատային իրավիճակի» մատնուած կը նկատուին, Ա. Միքայէլեան կը գրէ. «վտանգը կախւեց այլեւս ոչ միայն Վ. Սարգսեանի, այլեւ Կ. Դեմիրճեանի գլխին: Իրավիճակի լուծումը յետագայում իր վրայ վերցրեց Նայիրի Յունանեանը»: Այս ըսուածէն մեկնելով ալ կը հետեւցնէ թէ նախաքննութիւնը ամէն բանէ առաջ պէտք է գտնէր թէ կա՞ր «Միասնութիւն» դաշինքին հաւասար այլ ուժի մը հետ լուրջ հակառութիւն որ կարող ըլլար նման արիւնալի վախճանի յանգեցնել կացութիւնը: Կ'ուզէ նաեւ որ պարզուէր թէ Վ. Սարգսեան – Կ. Դեմիրճեան զոյգին յաղթանակէն դժգոհներու ժխտական մղումները որեւէ ձեւով հասա՞ծ են ոճրագործ խմբակին, կամ անոր ղեկավարին:

Գրութեան մէջ անջատ ենթաբաժին մը յատկացուած է Ն. Յունանեանի դաշնակցական անցեալին ու նոյն կուսակցութեան սկաուտական գործունէութեան որուն մէջ ճիգը կայ ամէն գնով յանցագործութեան խորք մը նշմարելու: Ատիկա հիմնուած է այն տուեալին որ Ազգ. Ժողովի սպանդին հեղինակներէն Ն. Յունանեան, Կ. Յունանեան, Է. Գրիգորեան ու կազմակերպելու, աջակցելու կասկածով ամբաստանուած Յ. Յարութիւնեան Հ.Յ.Դ.ի Սկաուտական հայաստանեան շարժումին հիմնադիրներն են: Ատիկա, եթէ նոյնիսկ ճիշդ է, կրնա՞յ բաւարար հիմ ըլլալ ըսուածին թէ «Դաշնակցութեան "Սկաուտական շարժում" կառոյցը՝ "Դրօ"ի նման, "ազգի ցաւով տառապողների" տանիքն է»:

Վերջընթեր գլուխը կ'անդրադառնայ ոճիրէն ետք Ն. Յունանեանի հեռաձայնի կանչերուն որոնց օրուան լրատուութիւնն ալ անդրադարձած էր: Յիշուած էր յատկապէս դաշնակցական Հրանդ Մարգարեանի անունը. ատիկա ոմանց համար ուղղակի կապ նշանակած էր Ն. Յունանեանի ու Հ.Յ.Դ.ի միջեւ, ատկէ ծագող հետեւութիւններով, ուրիշներ այդ զանգը նկատած էին մտքերու շփոթ պատճառելու կոչուած արարք: Ա. Միքայէլեան առաջին խումբին կը պատկանի: Կ'ըսէ նախ թէ Հ. Մարգարեան միակը չէր որուն հեռաձայնով դիմած էր ոճրագործը. ան փորձած էր գտնել նաեւ Ս. Բաբայեանը, Վ. Մանուկեանը, Ա. Յարութիւնեանը, Ազգ. Հեռատեսիլի տնօրէն Տ. Նաղդալեանը: Այլ խօսքով՝ «այն մարդկանց որոնց իրեն հոգեհարազատ է համարում, որոնք ժամանակին տուել են նրան այս կամ այսպիսի յանցագործութիւնը քաջալերող – արդարացնող մղումներ»: Ան վստահ էր որ այդ մարդիկը պիտի օգնէին իրեն եւ «յաջորդ պահի իր անելիքը կապում է այն մարդկանց հետ, ովքեր ժամանակին տուել են իրեն յոյսեր ու երաշխիքներ»:

Երկրորդ անգամ անդրադառնալով Ռ. Քոչարեանի առաջին հրամանագիրներէն մէկով ազատ արձակուած դաշնակցական դէմքերու՝ Վ. Յովհաննիսեանի ու Հ. Մարգարեանի պարագային, Ա. Միքայէլեան ատոր մէջ փաստը կը նշմարէ Ռ. Քոչարեանի 1998-ի սկիզբին Հ. Մարգարեանի օգնութեան պէտք ունենալուն. ապա կ'ըսէ թէ 1999-ի ոճիրէն ետք ալ նոյն անձին օգնութեան պէտք ունեցաւ Ն. Յունանեանը. ու տարուած զուգահեռը կը մղէ զինքը հարց տալու թէ «մի՞թէ այստեղ կասկածելի ոչինչ չկայ, յատկապէս նախաքննութեան համար, որը պէտք է կասկածէր ամէնքին եւ ամէն ինչ»:

Վերջին պարբերութեամբ որ «Ամփոփում» ենթախորագիրը ունի, ծանրագոյն քննադատութեան թիրախ կ'ըլլայ նախագահը որպէս իշխանութիւնը «սեփական շահերի խնդիրը լուծել»ու միջոց նկատող ղեկավար: Ատկէ ետք մեղադրողներու, պաշտպաններու, դատաւորներու հրաւէր կ'ըլլայ մէկդի ձգել ԱՄՆ-ու, Ֆրանսայի, Ռուսաստանի, կամ Պարսկաստանի մէջ կազմակերպիչներ փնտռելու գործը ու «մեր տունը կեղծիքից մաքրել»ու որպէսզի նոր սերունդը կարենայ ունենալ «ազատ ու արդար պետութիւն՝ հպարտ ժողովրդով ու արժանապատիւ հասարակութեամբ»:

Նոյնիսկ տեսական մակարդակի առընչութիւններով, բացատրութիւններով, մեկնաբանութիւններով, հետաքրքրական է «Հայկական Ժամանակ»ին հրապարակած գրութիւնը: Անոր տրուած մէկ հակազդեցութիւն միայն լսուեցաւ մինչեւ այսօր, որ թէեւ բուն միջուկին չէր վերաբերեր. իրենց սկաուտական շարժումին վերագրուած ահաբեկչական նկարագրին պատճառով Հ.Յ.Դ.ի պատասխանատուներ բողոքի դիմած էին թերթին գլխաւոր խմբագրին՝ Ն. Փաշինեանի դէմ: Կողմնակի այս տուեալէն զատ ոչինչ որ առընչուէր ներկայացուած բուն նիւթին:

Կարելի է, ըստ դիտանկիւնի, լուրջի առնել ներկայացուած ընթերցումը կամ հիւանդ կամ միտումնաւոր կեցուածքի արդիւնք նկատել: Առանց ձգձգումի ու արդար դատավարութիւն մը կրնայ ճիշդ արժէքը որոշել անոր: Անշուշտ, եթէ ըլլայ այդ կարգի դատավարութեան մը իսկական տրամադրութիւնը, ինչ որ մինչեւ այսօր համոզիչ բնոյթով մը չէ ներկայացաւ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՍԵՒՐԻ ԽԱՉՔԱՐԻՆ ԲԱՑՄԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Շաբաթ Մարտ 3-ին ժամը 11.30-ին, տեղի ունեցաւ խաչքարի մը պաշտօնական բացման արարողութիւնը, Հայերուս այնքան սրտամօտ, Սեւր քաղաքին մէջ: Այս ձեռնարկին յաջողումը ու իրականացումը կը պարտինք Հայ Նախկին Ռազմիկներու եւ Դիմադրականներու Միութեան ամիսներու անխոնջ եւ տքնաջան աշխատանքին: Անոնք յաջողած էին հանդիսութեան մասնաւոր փայլ մը տալ ի դէպ նշենք որ այդ օր, ինչպէս գրեցինք արդէն, ներկայ էին բազմաթիւ պետական անձնաւորութիւններ որոնց մէջ Օ-տը-Սէնի Ընդհանուր Խորհուրդի նախագահ եւ նախկին նախարար՝ Պ. Շառլ Փասքուա, Ֆրանսայի մօտ Հայաստանի դեսպան Պր. Է. Նալպանտեան, Սեւրի ու Ալֆորվիլի քաղաքապետները, երեսփոխաններ, եկեղեցականներ, Պ. Իվ Թեռնոն... ինչպէս նաեւ յոյն, կիպրացի, ասորի եւ մահմետական համայնքներու ներկայացուցիչները:

Այսպէս, շուրջ 200 հոգի որոնցմէ Մըխիթարեան շարաթօրեայ դպրոցի աշակերտներ, խմբուած էին Սեւրի յախճապակիի թանգարանին առջեւ, ուր զետեղուած է յուշարձանը. ճիշդ այն վայրը ուր աւելի քան 80 տարիներ առաջ կը ստորագրուէր մեզի այնքան ծանօթ դաշնագիրը:

Արարողութիւնը սկսաւ Հայ Նախկին Ռազմիկներու եւ Դիմադրականներու Միութեան նախագահ՝ Անթուան Պաղտիկեանի բացման խօսքով. ան նախ շնորհակալութիւն յայտնեց Սեւրի քաղաքապետ՝ Պր. Ֆրանսուա Քոշխուզօ – Մոռիզէին իր ցուցաբերած սիրալիր աջակցութեան եւ Պր. Շառլ Փասքուային, արտօնութեան ու նիւթական կարեւոր օժանդակութեան համար: Շնորհակալութիւններ եղան նաեւ Ժիրայր Խաչիկեանին (Ժիրքա)՝ ճարտարապետ եւ Խաչիկ Գագան(ճեան)ին՝ քանդակագործ: Այս կատարուեցաւ խաչքար – յուշարձանին բացագերծումը, ձեռամբ ՊՊ. Փասքուայի, Քոշխուզօ – Մոռիզէի եւ Նալպանտեանի: Կարմիր տուփէ կոթողին առջեւ մարմարեայ պատուանդանը հետեւեալ երկլեզու անմխալ գրութիւնը կը կրէ.

A la mémoire des 1.500.000 Arméniens victimes du génocide perpétré par le gouvernement Jeune-turc en 1915.

Ի յիշատակ 1915-ին երիտ Թուրք կառավարութեան կողմէ գործադրուած Հա-

յոց ցեղասպանութեան 1·500·000 զոհերուն:

Իսկ խաչքարին ետեւի կողմը, կարելի է կարդալ·

Hommage et gloire aux Arméniens morts pour la France 1914 — 1918 — 1920 1939 — 1945

փառք եւ Պատիւ Ֆրանսայի համար զոհուած Հայերուն

Յուշաքարին աջ կողմը, առժամեայ դրութիւն մը անցորդին կը պատմէ խաչքարին իմաստը ու նշանակութիւնը: Յետադային, հոն պիտի արձանագրուին նաեւ ծրագրին զօրավիգ անձնաւորութիւններուն անունները: Ապա, Հ. Ներսէս Ծ. Վրդ. Բաղտասարեան, որուն կ՚ընկերանային Յարութիւն Բ՛հնյ. Թաշճեան եւ վերապատուելի Ժիլպեր Լեւոնեան, խաչքարին օրհնութիւնը կատարեց ու, ֆրանսերէն քանի մը խօսքով իր գոհունակութիւնը յայտնեց որ այս բացումը կ՚ըլլայ 2001-ին, խորհրդանշական այս յոբելենական տարուան մէջ: Աղօթքներէն յետոյ, ամէն մէկ ներկայ անձնաւորութիւն կարմիր մեխակ մը դրաւ յուշարձանին առջեւ եւ ժողովուրդը, մէկ վայրկեան լռութեամբ յարգեց բիւրաւոր նահատակներուն յիշատակը:

Կարգը եկած էր Նախկին Ռազմիկներու Միութեան Նախագահին: Անթուան Պագոփկեան, խօսք առնելով, բացատրեց այս խաչքարին երեք խորհրդանիշները·

- Մեծ Եղեռնի 1·500·000 հայ զոհերուն յիշատակի յաւերժացում,
- Զոհ հայ կամաւորներուն, ինկած երկու համաշխարհային պատերազմներու ընթացքին Ֆրանսայի համար,
- Ֆրանսահայերուն անհուն երախտագիտութիւնը հանդէպ այն երկրին որ իր հիւրընկալ հողը տրամադրեց անհայրենիք մնացած հայ գաղթականներուն:

Արարողութեան այս առաջին մասը աւարտեցաւ Ալէքսի Կէօվճեանի կարճ խօսքերով· Ան, յանուն «Ապրիլ 24 Կոմիտէ»ի, իր գոհունակութիւնը արտայայտեց այս իրագործման առընչութեամբ, աւելցնելով որ այլեւս ամէն ոք պիտի կրնայ գալ հոս ու խոնարհիլ: Նաեւ իր վճռակամութիւնը հաստատեց պայքարը շարունակելու մինչեւ վերջնական յաղթանակ՝ ցեղասպանութեան ճանաչումը Թուրքիոյ կողմէ:

Հանդիսութիւնը շարունակուեցաւ, քիչ վերջ, Սեւրի Մշակոյթի պալատին մէջ: Նախ քաղաքապետ՝ Պր. Ֆրանսուա Քոշոզօ – Մուիզէ ողջունելով բոլոր ներկաները իր գոհունակութիւնը յայտնեց ի դիմաց հայ յուշարձանի մը զետեղումին իր քաղաքին մէջ ուր կարեւոր յիշատակներ կան կապուած հայ ժամանակակից պատմութեան: Ապա, բեմ հրաւիրեց Շրջանի երեսփոխան՝ Պր. Ժան – Ժագ Կիյէն: Իսկապէս բովանդակալից ու տպաւորիչ անգիր ճառ մը արտասանեց Պարոն Կիյէն: Ան 15 վայրկեանի մէջ քանները զարու Հայոց ճակատագրական տարիներու լրիւ պատմականը ըրաւ, մասնագէտի մը հմտութեամբ, ինչ որ խորապէս տպաւորեց ներկաները որոնք այդ բացառիկ ելոյթը ողջունեցին երկար ծափերով:

Յաջորդ բանախօսն էր Պր. Է. Նալպանտեան: Հայաստանի դեսպանը, ֆրանսերէն իր խօսքին մէջ, իր գոհունակութիւնը յայտնեց որ այս խաչքարը կը կանդնեցուի ցեղասպանութեան ճանաչումէն անմիջապէս ետք: Ան բսաւ որ Հայաստան այլեւս անկախ պետութիւն ըլլալով տէրն է իր ճակատագրին ու ի վերջոյ դրուատեց հայ – ֆրանսական դարաւոր բարեկամութիւնը որուն խորհրդանիշ սեպեց Սեւրի խաչքարը:

Վերջին խօսքը վերապահուած էր Պր. Փասքուային· Նախկին Նախարարը նախ վերյիշեց իր հին համակրանքը հանդէպ Հայերուն եւ իրենց արդար դատին ու իր ծանօթ հիմուրով համեմուած արտայայտութիւններով, զուգահեռը հիւսեց Հայերու եւ Գորսիքացիներու միջեւ, աւելցնելով «այդ երկու ժողովուրդները ունին համարակաց արժէքներ, հոգեկան եւ բարոյական ինչպէս նաեւ ընտանիքին խոր լմբռնումը որ գիրար կը միացնէ մինչեւ ... ամուսնութիւններու կնքում»: Շարլ Փասքուա շարունակեց ըսելով որ կարելի չէ ըսել որ հոս, Հայերը լաւ մերուած են. «ո՛չ, աւելին, անոնք բոլորովին մեզի պէս են, առանց որեւէ տարբերութեան...»:

Ան պանծացուց ֆրանսական կեանքին ամէն բնագաւառներուն մէջ Հայերուն բերած նպաստը, մինչեւ իսկ իրենց կեանքին նուիրումը նոր հայրենիքին ազատութեան: Պր. Փասքուայի համար, «Սեւրի խաչքարը լաւ է, բայց մեծ բան մը չէ ի տես գործուած բոլոր սխալներուն»: Ու ինքն իրեն հարց տուաւ. «արդեօ՞ք այսքանով մեր պարտքը վճարեցինք· վստահ չեմ, երբ կը նայինք ինչ պատահեցաւ Սեւրի դաշնագրի յաջորդող տարիներուն»: Օ–տը–Սէնի Ընդհանուր Խորհուրդի նախագահը իր խօսքը աւարտեց վերահաստատելով իր ընդդիմութիւնը Եւրոպական Միութեան Թուրքիոյ անդամակցութեան ու մեծ յուզումով կարդաց Ազնաւուրի «Անոնք ինկան» ծանօթ երգի վերջին տողերը:

Արարողութեան պաշտօնական բաժինը աւարտեցաւ չորս հայ աշակերտներու կողմէ երգուած ֆրանսական եւ հայկական փառերգներով ինչպէս երկձայն ժողովրդական կտորով մը: «Դպրոցասէր»ի այս մանուկներու գեղեցիկ ձայները խանդավառեցին բոլոր ներկաները:

Այս ճոխ ու իսկապէս յաջող արարողութիւնը վերջ գտաւ գինեձօնով մը:

ՀՐԱՑՐ ՀՐԱՋԵԱՆ

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՐԵՐ ՆԻՍԻ ՄԷՋ

Կիրակի, Մարտ 4-ին, Նիսի մէկ սրահին մէջ, խումբ մը պատանիներ, իրենց ամբողջ տաղանդը ի գործ դնելով հայկական տոհմիկ պարերու փունջ մը ներկայացուցին տեղւոյն հայութեան: Անոնք առաջին անգամն է որ բեմ կը բարձրանային, հայկական սիրուն, ճաշակաւոր տարազներով: Միջանկեալ, Տիկին Հ. Պօշնաքեանի արտասանութիւնները խրախուսեցին ներկաները: Մասնաւոր գնահատանքի արժանացաւ Օրիորդ Մակի Պօշնաքեանի հեզաճկուն մենապարը եւ յիշատակելի տպաւորութիւն թողուց: Գնահատուեցաւ նաեւ երիտասարդ պարուսոյց՝ Ալեք Խօզարարատ: Հարկ է յիշել նաեւ Փարիզէն պարուսոյց Էտուի Ծօլօլեան որ աշխատանք տարած էր այդ ուղղութեամբ, իր թելադրանքներով եւ ցուցմունքներով, պատրաստելով այս պատանիները, որպէսզի մեզի հրամցնեն որակաւոր պարեր:

Օրիորդներ· – Անոյշ Մարտիրոսեան, Էրսօյ քոյրեր, Անի Խօզֆէյլեան, Ապաճեան, Խվրէն, Տալայէրա, Կոկէ եւ ուրիշներ, սոյն բեմի, նազելի ու ժպտուն զարդերը հանդիսացան...: – Գալով մատղաշ մանչուկներու՝ Աննօ Պատէմ, Կարէն Աժտէրխանեան, Եղուարդ Գասիկեան, իրենց կարգ ու տարքով ու խանդավառ քայլերով, մեր սրտերը թրնդացուցին: Այս եզական պարախումբը «Նայիրի» հաճելի երեւոյթ մը եղաւ Նիսին երկնքի տակ: Թերեւս առաջին անգամ յայտնուելով, ջերմ ու միասնական ոգիով: Յարգելի կազմակերպիչներու թանկագին աջակցութեամբ, տքնաջան աշխատանք, հանդիպումներ ... փորձեր ... ու փորձեր...: Ահա՛ կ՚իրականանար անոնց երազը ... խանդավառելով մեզ բոլորս:

«Անոյշ վերջաբան մը» կ՚ըսեն օտարները...: Ահա՛ հանդէսի վերջակէտը դնող մատղաշ մանկանց զոյգ մը՝ Լեւոն Պօշնաքեան եւ Մարի Թօմասօն, այնքան անուշիկ ելոյթով մեզ զարմացուցին:

Անուրանալի էին, Տիկիններ Այաս Դանիքեան եւ Հ. Պօշնաքեանի զոհողութիւններն ու պատրաստակամութիւնը, որոնք ձեռնհասութեամբ գլուխ հանեցին այս չատ գեղեցիկ ձեռնարկը: Եւ անգամ մը եւս հանդիսացան միասնականութեան արդասիքը եղող «յաջողութեան» փաստն ու բանալին:

Ծաղիկներ զարդարեցին նաեւ «Մեծ մայրիկի օրուան» հերոսուհիներու կուրծքերը:

Կը մաղթենք յարատեւ ... միասնական ոգի Նոր Նուաճումներու համար...:

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ

ԳՈՂԳՈԹԱՅԷ ԳՈՂԳՈԹԱ

ՖէՐԻԳԻՒՂԻ (Պոլիս) Ս· Վարդանանց Եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ եռուզեռ կը տիրէր, Կիրակի, Փետրուար 25-ին բուն Բարեկենդանի օրուան առթիւ: Կը տօնուէր նաեւ Դպրաց Դասու երգչախումբի 69-րդ տարեդարձը: Եկեղեցական արարողութեան աւարտին, որու ընթացքին քարոզած է Մեսրոպ պատրիարք, տեղի ունեցած է Սիրոյ սեղան մը եկեղեցւոյ յարակից «Շիրինօղլու» սրահին մէջ, որու նախագահած է պատրիարքը: Հաւաքոյթին խօսնակը եղած է Սեդրակ Տավութհան, որու ողջոյնի խօսքէն ետք, Գարոլին Սարը բացատրութիւններ տուած է Վարդանանց Դպրաց Դասի գործունէութեան եւ ապագայ ծրագիրներուն մասին: Թաղային Խորհուրդի եւ Դպրաց Դասի անունով յուշանուէրներ յանձնուած են կարգ մը անձնաւորութիւններու իրենց կատարած աշխատանքին համար: Հաւաքոյթի աւարտին, Վարդանանց երգչախումբը փոքրիկ համերգ մը հրամցուցած է ներկաներուն, բաղկացած աշխարհական երգերէ: «Հուսկ Բանք»ը արտասանած է պատրիարքը, որ նախ, դրուատած է Վարդանանց երգչախումբը, ապա, շեշտած որ Հայաստանէն դուրս Աւարայրը սա՛ է. հայ մնալ Սփիւռքի մէջ եւ կարենալ գոյատեւել: Սիրոյ սեղանը վերջ գտած է միաձայնաբար երգուած Տէրունական աղօթքով:

***

ՇԻՇԼԻԻ Մարմնամարզական Միութեան սրահին մէջ, Փետրուար 25-ին, տօնուած է Բարեկենդանը: Հաւաքոյթի բացման խօսքը արտասանած է Միութեան ատենապետը Հայկարամ Գարասու, որ շնորհակալութիւն յայտնած է քաղաքապետ՝ Մուսթաֆա Սարըկիւլի կնոջ, որու տրամադրած նիւթական միջոցներով ներկուած էին Միութեան սրահին պատերը:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Բարեկամներ գիտել տուին, երբ դուրս կ՚ելլէինք·

- Վերջին 15 վայրկեան խօսածդ, անդիրը, ամէնէն յաջողն էր:

Այնուհետեւ ուխտեցի այլեւս գրի չառնել որեւէ ճառ, բայց այն պարագաներէն ուր անհրաժեշտ են մէջբերումներն ու փաստերը, – թիւ, թուական եւ այլն: «Այսպէս նետուելով կա՛մ կը յաջողիմ, եւ կամ բոլորովին կը զադրեցնեմ ճարտասանական մարզանքները»:

- Թե՛րթ, թե՛րթ, մեր սեփական թերթը...

Մենք մեզի կը խօսէինք, դուրսէն ալ կը խրախուսէին: Իսկապէս անհրաժեշտ էր: Կուսակցութեան մտաւոր ուժերը օրկան չունէին արտայայտուելու համար: Ոչ – կուսակցական թերթերը կը տիրապետէին հրապարակին, – Բիւզանդիոն, Մանզումէ, Ժամանակ, Սուրհանդակ (Նոր շրջան): Բայց տակաւին բարեացակամ էին: Գեղամ «Մանզումէ»էն անցած էր, որ կ՚երիտասարդանար: Զարդարեան յօդուածներ կը գրէր «Ժամանակ»ի մէջ, պարզելով Դաշնակցութեան տեսակէտները: Դաշնակցական հով մըն էր որ կ՚ուռեցնէր առագաստները: Ապա ուրեմն տեղ կուտային նաեւ մեր բանախօսութեանց եւ ազդերուն, աւելի կամ պակաս յօժարութեամբ: Տեսակ մը «բոլորտիքեան»...

Ինչո՞ւ այնքան ձգձգուեցաւ «Ազդակ»ը, լոյս տեսնելով միայն 1908 Դեկտեմբեր 16 – 29-ին, Սահմանադրութեան հռչակումէն գրեթէ վեց ամիս վերջը:

Զօհրապ օրաթերթ մը պիտի հրատարակէր, «Նոր Օր», խմբագրութեամբ Արամ Անտոնեանի, որ ամէնէն առաջ նկատի ունէր Գեղամը եւ զիս: Յետոյ, երբ իմացաւ որ Դաշնակցութիւնն ալ օրաթերթ մը պիտի հիմնէ, ետ կեցաւ, թէեւ «Ազատամարտ»ը լոյս տեսաւ Սահմանադրութեան հռչակումէն գրեթէ մէկ տարի վերջը:

Կուսակցութիւնը պէտք ունէր նաեւ գրատունի մը, իր հրատարակութիւնները տարածելու համար: Այդ հոգը ստանձնած էր Լեւոն Ղարիպեան, եւ առաջարկեցին որ ես ալ ընկեր ըլլամ: Ես դժկամակեցայ, ընդունակութիւն չունենալով առեւտրական գործի: Բայց առժամապէս համակերպեցայ, Հրատարակչական ճիւղը վարելու առաջադրութեամբ:

Երկու ընկերներ 60–ական ոսկի դրամագլուխ դնելով, բացինք «Արծիւ ժողովրդական գրավաճառանոց»ը, Մարփուճճըլար:

Ո՞վ չի յիշեր այդ պատմական կրպակը, Նպարավաճառի խանութի մը կից:

Ոտքդ սեմին վրայ եւ արդէն խանութն էիր, կահաւորուած երկու թափթփած սեղաններով եւ քանի մը աթոռներով: Եւ սակայն, ամբողջ պատմութիւն մըն էր այդ խանութը, կենդանի եւ բովանդակալից: Նրանի՛ թէ օրագիր մը պահած ըլլայի, եկող – գացողներով, կատարուած սուլխներով, արձանագրուած յիշատակներով, – բոլորն ալ վաղաժամ կորած...

Գաւառէն եկողը հոն կը հանդիպէր, «Ազատամարտ»ի խմբագրատան բացումէն վերջն ալ: Տեսակ մը կայարան կամ ժամադրավայր: Իրիկուն մը, Սեպուհն ու Մարզպետը եկան եւ կարծես փլան, տեսնելով խանութին խեղճութիւնը:

– Ա՞ս է եղեր «Արծիւ»ը, Դաշնակցութեան ժամադրավայրը, որ այնքան հռչակ է հանած երկրի մէջ: Մենք ալ կը կարծէինք թէ...

– Այս՝ հիւպատոսարանն է, դեսպանատունը կը գտնուի Բերա, Համալ Պաշի:

Գրատան ցուցափեղկերը զարդարուած էին Դաշնակցական հերոսներու մեծադիր նկարներով եւ խմբանկարներով, – Աղբիւր Սերոբ, Գէորգ Չաւուշ, Տարօնի առիւծը իր ձագուկներով, Խանի խումբը, Դումանի խումբը, եւ այլն:

Քիւրտ բեռնակիրներ, որոնք ահագին հակեր կը փոխադրէին մաքսատունէն, գրատան առջեւէն անցած ատեն դիտեր էին այդ նկարները: Եւ յաճախ, բեռները վար դնելով ճիշդ խանութին առջեւ – հանգստանալու համար – կուզային ցուցափեղկին նայելու: Կը մատնանշէին աս ու ան, բաներ մը կը պատմէին իրարու, քիւրտերէն կամ թուրքերէն:

Օր մը հետաքրքրուելով հարցումներ ուղղեցի մէկուն: Մարդը վերէն վար չափելով զիս, պատասխանեց·

– Դուն ի՞նչ գիտես, ա՛յ մարդ, ես երկու տարի ծառայեր եմ Սերոբ փաշային քով, ի՛նչ իգիտ, ի՛նչ իգիտ... Կինն ալ կը ճանչնամ:

– Ես ալ Գէորգ Չաւուշին երգը գիտեմ, էֆէնտի:

Ու մէկ մէկ պատկեր ուզեցին:

Անշուշտ բոլորն ալ այսպէս բարեմիտ չէին: Մասնաւորապէս քանի մը հոգի կարծես ակռայ կը կճրտէին, պատկերները դիտած ատեն: Բարեմիտ կամ չարամիտ, այս տեսարանը տեւեց երկար ատեն, մինչեւ որ գրատունը փոխադրուեցաւ յարակից խանին երկրորդ յարկը:

Օրուան որեւէ ժամուն, չարժելու տեղ չկար խանութին մէջ· այնպէս որ սնտուկները յաճախ փողոցին մէջ կը դամուէին, եթէ օդը լաւ ըլլար: Անընդհատ երթեւեկ: Շարժանկար մը որ առտուն կանուխ սկսելով կը տեւէ մինչեւ խանութին փակումը: Շարժանկար մը հնչուն, աղմկալի, գունաւոր· բայց նաեւ համր, նշանակի, եթէ հարցը կապ ունէր կուսակցական խնդիրներու հետ: (Շատ հեռու չէր Եղիկին գրասենեակը եւ օրը տասն անգամ հոն կը վազէինք, հոն կը կանչէին):

(Շար· 31)

RECHERCHE

Marie ANANOFF, épouse Nikita MOLCHANOFF, est décédée à Paris le 23 avril 1956. Elle habitait 74, avenue de Suffren, Paris XVe. Elle était née à Moscou le 8 janvier 1875, fille de Jean Ananoff et Elise Lucas. Son mari Nikita était décédé en 1925 en Chine. Marie avec un fils, Mathieu Nikitch, né à Petrograd le 8 janvier 1897 et un fille, Elisabeth, née à Constantinople le 21 septembre 1900. La fille est décédée le 11 avril 1983 à Saint-Rémy (Haute Saône), où elle était soignée dans un institut. De Mathieu trace après sa dernière adresse en novembre 1928, au 6, rue de Chézy, Neuilly- sur-Seine, Mathieu avait épousé Barbara Bashkiroff, dont il avait divorcé en 1926.

Marie était sans doute arménienne, le service d'enterrement a eu lieu à l'église arménienne de la rue Jean-Goujon à Paris, le 25 avril 1956. Lors de son décès, son neveu Boris Koïtchou, dit Akiaroff, habitait chez elle à l'avenue de Suffren.

Si quelqu'un se souvient de Marie Ananoff et aurait entendu parler de son fils Mathieu et ce qu'il est devenu, je serais très reconnaissant si on pouvait me contacter, directement :

Jan BOUSSE,
Steensedijk 140, 8400 Ostende,
BELGIQUE;
Tél. : ++32.59.80.17.46
e-mail: boussejan@pandora.be

CONCERT

«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :

J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles · 75017 Paris

Renseignement et réservation :
☎ 01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տէր եւ Տիկին Ժ. Տէյիրմէնճեան 500 ֆրանք կը նուիրեն «Յառաջ»ին Եղիշէ եւ Էլիզ Այվազեանի յիշատակին։

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՌՈՔԸՖՈՐ – Լէ – Փէն.– Շաքէ Յակոբեան – Գլասուան 600 Ֆր.։

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

***

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline.**

Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի *երեկոներ ժամը 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «խաղաղական» եւ «Հանգստեան» ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ առուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.–*

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
ԺԷ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ՄԻԽԹԱՐ ՎՐԴ. ԳԸՎԸՐԳԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21
ԻԴ. օր Մեծի Պահոց – Միջինք
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organise
UN
CONCERT
avec
La Chorale **Eïson**
dirigée par LAURENCE THOMAZEAU
(folklore latino-américain)
et
La Compagnie
Astres Mélodies
dirigée par ASTRIG DEDEYAN
(Mozart, Bach, Gospels, Liturgie arménienne)

le Samedi 17 mars à 20 heures 30
en l'église Ste Bernadette

Pavé de Meudon — 92370 CHAVILLE
(entre les gares "Chaville-Vélizy" et Chaville R. G.)

Réservations au : 01.47.50.46.93;
ou 01.47.09.23.18.

Centre Culturel
SAINT MESROB
à PARIS

Jeudi 15 mars à 20 heures 45

CONFERENCE

donnée
par le Professeur
JEAN-PIERRE MAHE
Directeur d'Etudes
à l'Ecole Pratique des Hautes Etudes

sur le thème :
«LE ROMAN DANS L'ANCIENNE LITTERATURE ARMENIENNE»

au 10 bis, rue Thouin, Paris Ve
Métro Cardinal Lemoine, Monge

— Entrée libre · Cocktail —

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17–ԻՆ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ

ՊՈՒԼՎԱՐ–ՕՏՏՕ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
Քարոզիչ՝
ՉԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԿԱՐԱՊԵՏ

ԳԱՄՓԱՆԵԸ–ՖՐԷԶ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 16
Քարոզիչ՝
ՎԱՐԴԱՎԱՌ ՔՀՆՅ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի *երեկոները ժամը 5–ին,* Հսկում խաղաղական եւ Հանգստեան *ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով։*

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14–ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21–ին, Միջինք *առաւօտեան ժամը 10·30–ին Արեւագալի ժամերգութիւն։*
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28–ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4–ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ։
Ժամերգութիւն 8·45–ին։
Արեւագալ 9·45–ին։
Պատարագ 10·30–ին։
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45–ին։

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

en avant-première
la chanteuse
YERSO
présente
son ALBUM
«ZARTONG»
Chants traditionnels compositions et textes originaux

VENDREDI 16 MARS à 20h45
à la M.C.A. d'Alfortville
en présence de
JACQUES-EMMANUEL ROUSSELON
Compositeur — Arrangeur — Producteur
et Zoïa GALSTANIAN, Auteur
Illustration musicale — Dédicaces
Un album conçu comme un film !

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

DANS LE CADRE DU 1700ème ANNIVERSAIRE DE L'ADOPTION OFFICIELLE DU CHRISTIANISME EN ARMENIE

PELERINAGE EN ARMENIE
DU LUNDI 7 AU LUNDI 14 MAI

organisé par
LA CATHEDRALE APOSTOLIQUE ARMENIENNE DE PARIS

Participation aux frais : **8.900 F**
Le tarif comprend :
— Le vol Paris — Erevan — Paris
— Hébergement à l'Hôtel Ani (****) en pension complète + Visites et déplacements en autocar privé avec guide francophone.

Date limite des réservations : 25 avril

Pour toute information contacter :
☐ Secrétariat de la Cathédrale : **01 43 59 67 03**
☐ Père Avédis BALEKIAN : **01 46 62 01 29**
☐ Madame Margot KOKORIAN : **01 47 43 12 66.**

IMPORTANT: *Passeport valide au moins 6 mois avant la date de retour*

1ère TOURNEE EN FRANCE DU GROUPE MUSICAL ET VOCAL D'ARMENIE

«Yérk Yérkots»

«CANTIQUE DES CANTIQUES»

Ces 7 jeunes filles seront en concert exceptionnel :
— à **ALFORTVILLE : le mardi 20 mars à 20 heures 30,** Salle Voltaire — 22, rue Voltaire. ● P.A.F. 30 F
— à **ARNOUVILLE-LES-GONESSE : le mercredi 21 mars à 20 heures 30,** Salle Garvarentz, Espace Charles Aznavour, ave. P.V. Couturier. Entrée libre.
— à **ISSY-LES-MOULINEAUX : le vendredi 23 mars à 20 heures 30,** Eglise Evangélique Arménienne, 28, ave. Bourgain. ● Entrée libre.

A l'occasion de ces trois concerts, le Pasteur René Léonian témoignera du réveil de la foi chrétienne en Arménie.

Renseignements : tél. : 01 47 36 02 50

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 13
MARDI
13 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.122
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
76e ANNEE — N° 20.122

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

Վերջապէ՛ս

Եթէ խանգարիչ անակնկալներ չպատահին, ֆրանսահայ գաղութին անկախնաշարժային թուականներէն պիտի ըլլայ փետր. 17 Շաբաթը. այդ օրն է որ Ապրիլ 24-ի Կոմիտէն ընդհ. ժողովին ընթացքին որոշած է վերափոխումի մը ենթարկուիլ ու վերածուիլ Ֆրանսահայ կազմակերպութիւններու Համակարգումի Խորհուրդի (ՖԿՀԽ) : Առով նպատակը կը հետապնդուի գաղութը վերջապէս օժտելու ներկայացուցչական մարմինով մը:

Գիտակցութեան, յանձնառութեան քայլ մըն է որ կ'առնուի այս որոշումով. քայլ մը որ գոնէ վերջին տասնամեակներուն յաճախ արտայայտուած ընդհանուր փափաք մը, ձգտում մը կը թարգմանէ, զայն կիրարկութեան լուրջ ճամբուն վրայ դնելով: Ծրագրուած են արդէն հանգրուանները որոնք պիտի առաջնորդեն նշուած արդիւնքին, տարտղնուած, տարտամ եւ հետեւաբար ոչ լրջօրէն նկատառելի զանգուածի մը վիճակէն հանելով Սփիւռքի մեծագոյններէն այս գաղութը: Ինչպէս կ'ըսէ այս մասին տրուած հաղորդագրութիւնը («Յառաջ», Մարտ 7), պիտի ստեղծուի աշխատանքի յանձնախումբ մը, երեք շրջաններու —Փարիզեան, Ռոն-Ալփ և Փրովանս – Ալփ Գոթ տ'Ազիւր— ներկայացուցիչներով: Ինչպէս կը շեշտուի, ՖԿՀԽ-ը գաղութային ներկայի կազմակերպութիւններէն ոչ մէկը փոխարինելու նպատակը կը հետապնդէ. կը յարգէ ամէն մէկուն ինքնութիւնն ու նպատակները:

Ամենայն յստակութեամբ ու ակներեւ բծախնդրութեամբ որոշուած ուղեգիծը Ֆրանսահայութեան ցրւումը ուժի ու դէմքի վերածելու վճռակամութեան հետ խելամտութեան մրցակցութեան մը հետանկարն ալ շրջանցելու ջանքը կը մատնէ. միաձուլումի հարց մը չէ դրուածը, այլ՝ տարբերութիւնները պահելով միասնութիւն մը, ամբողջութիւն մը ձեւաւորելու:

Վերափոխումի այս հանգրուանին, նոյնիսկ եթէ կանուխ է խօսելու նման մարմնէ մը յետագայ ակնկալութիւններու մասին, պէտք է նշել սրբագրութեան կարօտ անյետաձգելի կէտ մը. ան հայերէնին նկատմամբ մինչեւ այսօր ցոյց տրուած անփութութիւնն է որ Կոմիտէին հրապարակումները գրեթէ միշտ ֆրանսերէն գրկել տուաւ հայ մամուլին...: Երեւոյթը արդէն դժգոհութեան արտայայտութիւններ բանաձեւել տուած է շատերու:

Փափուկ այս հանգրուանին բնական է որ վախեր, հարցականներ ծագին մըտքերու մէջ. գաւաթ մը ջուրի մէջ յարուցուած փոթորիկներու անցեալը «կ'արդարացնէ» զանոնք: Սակայն, ատոնց քով կայ նաեւ Ապրիլ 24-ի Կոմիտէին մինչեւ այսօրուան ճիշդ քաղաքականութեան փաստը. նաեւ փաստը՝ համբերութեան, լայնախոհութեան ու երբեմն խուլ, կամ կոյր ձեւանալու իմաստութեան. բաներ որոնք եթէ պակսէին, ապահովաբար պիտի չունենայինք վերջին շրջանի արդիւնքները որոնց անվիճելի գլխաւորն է ցեղասպանութեան ճանաչումը, յատկապէս բացած հեռանկարներով:

Այս յաջողութիւնը որ եկաւ համեմատաբար կարճ ժամանակի մէջ եզրափակելու նախորդ տասնամեակներուն տարուած աշխատանքը, լաւագոյն պատասխանն է վախերու, կասկածներու դէմ: Հոն ուր հասած ենք ոչ ոք կը ներէ տկարացումի, կամ խանգարելու մեղքը:

«Վերջապէ՛ս»ին սպասումը արդէն տարապայմանօրէն երկար եղաւ:

Ա. Թ.

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԹԱՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ ՁԱԽԸ ԿԸ ՅԱՌԱՋԴԻՄԷ

ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐ ԿԸ ՊԱՐՏՈՒԻՆ

33% ՁԵՌՆՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

Բայց Փարիզէն, ընդհանրապէս ձեռնպահութիւնը տիրեց երկրին մէջ, ինչ որ ցոյց կուտայ թէ ընտրողները բաւական անտարբեր դարձած են, հաւանաբար քաղաքական դէմքերու պարզած պատկերին պատճառաւ:

Նկատի առնելիք գլխաւոր կէտերն են.–

– Ձախը կը յառաջդիմէ Փարիզի մէջ, բայց, նախատեսուած յաղթանակը չի տանիր: Բ. շրջանին է որ վճռական կըրնայ ըլլալ: Արդէն իսկ, Մարտ 12-ին, Տըլանոյէի կոչը լսուեցաւ եւ յայտարարուեցաւ թէ ընկերվարականներն ու կանաչները կը միանան Բ. շրջանին համար:

– Սեկէնի ցանկերը տխուր պատկեր մը կը պարզեն Փարիզի մէջ: Ինք, 18րդ թաղամասին մէջ Բ. դիրքի վրայ կը հասնի ձայներու 19,18%-ով, գլուխն է Վայան (36,99%) որուն ցանկին վրայ է Տըլանոյէ: 15րդ թաղամասին մէջ, Պալատիւր Բ. դիրքի վրայ է, գլուխը կը հասնի ընկերվարական Հիտալկօ 27,23%ով, մինչ Պալատիւր 26,25% ունի: 5րդ թաղամասին մէջ, Ժան Թիպէրի գլուխը կը հասնի ձայներու 40,07%ով, մինչ իր մրցակիցը՝ ընկերվարական Տիկին Գոհէն - Սոլալ միայն 27% ունի: Թիպէրի կոչ ըրաւ Սեկէնի եւ զանազան աջերու որ ցանկերը ձուլուին Բ. շրջանին համար, բայց, Սեկէն միշտ դէմ եղած է եւ դէմ կը մնայ: Ինք կ'առաջարկէ որ աջի թեկնածուն քաշուի հոն ուր աջի միւս թեկնածուն աւելի լաւ դիրքի վրայ է:

– Ընդհանրապէս կը պարտուին այն նախարարները որոնք թեկնածու դարձան կարգ մը քաղաքներու մէջ: Ատոնց գլխաւորներն են Տոմինիք Վուանէ որ ջախջախիչ պարտութիւն մը կրեց Տոլի մէջ, ուր Իռ-Տէ-էՖ-ի հրաժարեալ քաղաքապետը վերընտրուեցաւ Ա. շրջանին իսկ: Պարտուած է Ժ.-Գ. Կէսօ Պէզիէի մէջ, որ յայտարարեց. – «Զչահեցանք, բայց, պարտութիւն չէ»: Ավինեոնի մէջ, Էլիզապէթ Կիկու շատ տկար դիրքի վրայ է և էՌ-Փէ-էՌ-ի իր մրցակիցը գրեթէ ընտրուած էր Ա. շրջանին իսկ, ձայներու 49,81%-ով Տիկին Ռօյիկի միայն 162 ձայն կը պակսէր: Պլուայի մէջ, տկար է նաեւ Ճէք Լանկի դիրքը:

– Լիոնի պարզած պատկերն ալ բաւական հակասական է: Քաղաքը աւանդութեամբ աջ է, բայց, աջը կը ներկայանար երկու թեկնածուներով որոնք կողք կողքի կը հասնին, ամէն մէկը 24%-ով եւ 5րդ թաղամասին մէջ որ Իռ-Տէ-էՖ Մերսիէի բերդն է, այս վերջինը 2-րդ դիրքի վրայ կը հասնի Միյոնի ցանկի թեկնածուէն ետք: Այս վերջինը կոչ ըրաւ որ միացնեն ցանկերը, բայց, Մերսիէ բոլորովին դէմ է եւ քաշուեցաւ: Ինք կը թելադրէ որ 3-րդ անձ մը աջի թեկնածու ըլլայ Բ. շրջանին համար: Լիլի մէջ ալ Մարթին Օպրի չստացաւ ակնկալած արդիւնքը եւ իր դիրքը աւելի գէշ է քան Փիէր Մօրուայի դիրքը նախորդ ընտրութեան (1995): Ձայներու 34,52%-ը կը ստանայ: Ստրազպուրկի մէջ ալ լաւ չէ Գաթրին Թրօթմանի դիրքը որ ձայներու 29,10%-ով Բ. դիրքի վրայ է: Գլուխը հասած է Իռ-Տէ-էՖ-ի թեկնածուն: Նոյնպէս լաւ դիրքի վրայ չէ եւրոպական հարցերու նախարարը Փիէր Մոսքովիչի:

***

Կան նաեւ շատեր որոնք ընտրուած են Ա. շրջանէն.– Ռ. Ռուքէ Ալֆորվիլի մէջ. Իսիի մէջ փառաւոր յաղթանակ մը տարած է Անտրէ Սանթինի ձայներու 70,23%ով: Անթոնիի մէջ Փաթրիք Տէվէճեան ձայներու 50,79-ով ընտրուած է: Ընտրուած են նաեւ Սեւրի քաղաքապետը՝ Ֆ. Քոշիուզօ - Մորիզէ, Տէսինի քաղաքապետը 63,83%ով, Թուլի մէջ ընտրուած է Ֆ. Հոլանտ: Վերընտրուած է Ալէն Ժիւփէ Պորտոյի մէջ:

Յատկանշական է կանաչներու յառաջխաղացումը, ինչ որ զօրաւոր դիրքի վըրայ կը դնէ զիրենք ընկերվարականներու հետ բանակցութիւններու ատեն, նաեւ քաղաքական ճակատի վրայ:

Մարսէյլի մէջ, Ժ. Գ. Կօտէն ընտրուած չէ, բայց մտահոգուելու պատճառ չունի: Ձայներու 39,7%-ը ստացած է, մինչ ընկերվարական իր մրցակիցը՝ Ռընէ Օլմեթա 30,2% ունի միայն: Երրորդ դիրքի վրայ կուգայ Պր. Մեկրէ ձայներու 10,4%-ով, իրեն կը հետեւի Ազգային Ճակատի թեկնածուն:

Մարսէյլի 7-րդ շրջանը (13 եւ 14-րդ թաղամաս), ուր քաղաքապետ էր Կարօ Յովսէփեան, ընկերվարական ցանկը զոր կը գլխաւորէր Անտրիէօ ձայներու 37,18%-ը ստացած է:

Ազգային Ճակատը կը պահէ Օռանժի քաղաքապետութիւնը, քաղաքապետը՝ Պոմփար ձայներու 59,97%-ով վերընտրուած է: Վիթրոլի մէջ, Տիկին Մեկրէ գլուխը կը հասնի ձայներու 39,13-ով:

Այս առաջին շրջանի աւարտին կարելի չէ, անշուշտ, ընդհանուր պատկեր մը կազմել: Սովորութիւն է որ ամէն հոսանք ինքզինք յաղթական նկատէ. Փ. Տէվէճեան կ'ընդունէր որ Փարիզի մէջ, էՌ-Փէ-էՌ-ի դիրքը դժուար է, հաստատելով սակայն թէ նախատեսուած «վարդագոյն ալիքը» (ձախի ջախջախիչ յաղթանակ) չպատահեցաւ: «Անակնկալ» կ'որակուի Թիպէրիի բաւական հաստատուն կայունութիւնը, հակառակ անոր որ կարելի էր նախատեսել:

Հարկ է սպասել Մարտ 18-ին, կարենալ կարծիք մը կազմելու համար:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 10 / 12)

ՕԹԱՆ-Ի ՀԵՏ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՕԹԱՆ-ի ռազմական Կոմիտէի նախագահ Կ. Վենթուրոնիի գլխաւորած պատուիրակութիւնը ընդունելով նախագահ Ռ. Քոչարեան յայտնած է թէ Հայաստան կը փափաքի գործակցութիւնը ընդլայնել նոյն կազմակերպութեան հետ: Կ. Վենթուրոնի իր կարգին ըսած է թէ ՕԹԱՆ-ի համար մեծ նշանակութիւն ունի կովկասեան երկիրներու հետ գործակցութիւնը, յատկապէս այդ շրջանի կայունութեան եւ ապահովութեան տեսակէտէն: Ընդառաջելով իր հիւրին խնդրանքին, Ռ. Քոչարեան խօսելով հայեւռուսական ռազմական գործակցութեան մասին, ըսած է թէ Հայաստանի մէջ Ռուսաստանի ռազմական ներկայութիւնը շրջանի խնդիրներով պայմանաւորուած է: Ան այդ ներկայութիւնը նկատած է հաւասարակշռող ազդակ որ անհրաժեշտ է շրջանին մէջ կայունութիւնը պահպանելու:

***

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՇԱՀԱԳՐԳՌՈՒԹԻՒՆԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ԿԱՐԳԱՒՈՐՄԱՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

Վրաստանի պետական դիւանատան միջազգային յարաբերութիւններու փոխ - ղեկավարը անդրադառնալով Ռ. Քոչարեան - Հ. Ալիեւ վերջին հանդիպումին, ըսած է թէ իր երկիրը շահագրգռուած է Ղարաբաղի հարցին կարգաւորումով, քանի որ ինչպէս շրջանին այլ հակամարտութիւնները, արգելք կ'ըլլայ Եւրոպային Կովկասի մօտենալուն, ինչ որ կը մնայ Վրաստանի շահուն: Վրացի պաշտօնատարը կրկնած է Նախագահ Շեւարնածէի միջնորդելու տրամադրութիւնը եթէ կողմերը փափաքին:

***

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԻՆ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ադրբեջանի ընդդիմադիր մամուլէն «Ենի մուսավաթ» թերթը Փարիզի վերջին հանդիպումը մեկնաբանած է որպէս նախագահ Հ. Ալիեւի պարտութիւնը: Թերթին համաձայն Ռ. Քոչարեան կայութեան տէրը կը զգայ ինքզինք, շատ ցուրտ վերաբերում ցոյց տալով իր խօսակիցին: Այդ վիճակը շատ ազդած է Հ. Ալիեւին, այդ պատճառով ալ պետական հեռատեսիլի կայանը շատ համառօտ անդրադարձած է երկկողմ հանդիպումին: Թերթը գրած է տակաւին թէ նախագահ Շիրաք եւ Ռ. Քոչարեան յստակ համաձայնութիւն պահանջած են Ալիեւէն

(Շար.ը Դ. էջ)

Ք Ա Ն Ի Մ Ը Տ Ո Ղ Ո Վ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ Արտաքին գործերու նախարարը Ի. Ճէմ հեռատեսիլի յայտագրի մը մասնակցելով պատասխանած է հարցումներու. այդ յայտագրին ընթացքին ան «սխալ, անտեղի ու յարգանքի պակաս ցոլացնող արարք» որակած է Սեւրի մէջ Հայերու ցեղասպանութեան յուշարձանին բացումը: Այդ բացումը Ֆրանսայի ընտրութիւններուն առթիւ քաղաքական շահարկում նկատելով, ան ըսած է թէ Հայերու մէկ մասը «իր միասնութիւնը պատմական թշնամութեան վրայ հիմնելու տկարութիւնը ունի»:

ՉԻՉԷՆ պատերազմիկը՝ Ռուսլան Ախմադով, որու խմբակն ալ ծանօթ էր առեւանգումներու մարզին մէջ եւ Բասայեւի մէկ մօտիկ անձը ձերբակալուած են Ադրբեջան եւ Մոսկուայի յանձնուած:

ԹԱՐՄ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓՈՒՆՔԷՆ

ՅԱՒԵՐԺՕՐԷՆ ՍԻՐԵԼԻ «ՄԵՐԻՆ ՊՈԼԻՍԸ»

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Գ. եւ վերջին մաս)

ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆԻ ՀԵՏ՝ «ԱՐԱՍ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ՅԱՐԿԻՆ ՏԱԿ

Ծանօթ արձակագիր եւ լրագրող Մկրտիչ Մարկոսեանին հանդիպելու համար, Մաքրուհի Յակոբեան ուղեկցեցաւ ինծի դէպի «Արաս» հայկական հրատարակչատան Պէյօղլուի կեդրոնատեղին:

Մարկոսեան անծանօթ անուն մը չէր ինծի: Հալէպ, տանս գրադարանին մէջ, ունէի արդէն «Մեր այդ կողմերը» խորագրեալ պատմուածքներու իր սիրուն ժողովածուն, որ գաւառէն եւ անոր կորսուած բարքերէն ու բարբառէն կարօտի արձագանգներ կը բերէր մեզի: Տարիներ առաջ, երբ այդ գիրքը արժանացեր էր Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան «Գալուֆեան – Այվազեան» գրական մրցանակին, փարիզաբնակ Անահիտ Կարմիրեան եւ Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեան, անջատաբար, երկու բովանդակալից գրախօսականներ ստորագրած էին անոր մասին, վեր առնելով Մարկոսեանի պատմուածքներուն արժէքն ու կարեւորութիւնը՝ գաւառի գրականութեան վերակենդանացման տեսակէտէն (տե՛ս «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ», 1988 Յունիս 5):

Թող չկարծուի սակայն, թէ այդ գաւառը 100 կամ 120 տարի առաջուան բոլորին ծանօթ գաւառն էր, Թլկատինցիի, Գեղամ Տէր – Կարապետեանի կամ Համաստեղի գունագեղ գաւառը, ուր կեանքը կը խայտար ի հեճուկս բազմապիսի դժուարութիւններու՝ Խարբերդի ոսկեղէն դաշտէն մինչեւ Սասնոյ լեռնաշղթային անմատչելի գագաթները: Ո՛չ: Մարկոսեանի գաւառը լոկ իր ծննդավայրն էր՝ Տիգրանակերտը, եւ ուր բուռ մը Հայեր՝ Տէր Արաքէլը, Թումէ պաճօն, Ալմաստ պաճօն, Քուրէ մաման, ուստա Խաչօն, Էրկան Վանէսը եւ ուրիշներ, իբրեւ վերջին մնացորդացը իրենց սերունդին, մահու – կենաց պայքար կը մղէին ամէն օր, քիչ մը եւս երկարաձգելու համար իրենց շունչը՝ տակաւ ամայացող ու հայաթափ այդ հողաշերտերուն վրայ...:

Իր առաջնեկ գրքին լոյս ընծայումէն (1984) ցայսօր, Մկրտիչ Մարկոսեան ճոխացուցեր էր իր գրական վաստակը՝ մասամբ հայալեզու գրականութեամբ, բայց աւելի շատ՝ թրքերէն հրատարակութիւններով, որոնք լայն տարածում եւ ընդունելութիւն գտած էին տեղացի ընթերցողներու ու գրական շրջանակներու մօտ: Զորօրինակ, «Մեր այդ կողմերը» հատորին թրքերէն տարբերակը՝ «Կէավուր Մահալլէսի»ն, 1992 – 1998 արժանացած էր յաջորդական վեց տպագրութեանց: Նոյնատիպ այլ ժողովածու մը՝ «Սէօյլէ Մարգոս Նէրէլիսէն», 1995 – 1997 արժանացած էր չորս տպագրութիւններու, իսկ «Պիլէթիմիզ իսթանպուլա Քէսիլտի»ն 1998-ի ընթացքին ունեցած էր երեք վերահրատարակութիւններ...:

«Արաս» հրատարակչատան իր աշխատասենեակին մէջ, ուր ընդունեցաւ մեզ Մ. Մարկոսեան, Տիգրանակերտէն յամեցող բոյր մը կար: Պատէն կախուած Տիյարպաքըրի երկու _ խոշոր հնատիպ լուսանկարներն էին թերեւս՝ որ այդ զգացումը տուին ինծի: Բայց Մարկոսեան իր երկլեզու գիրքերով ու յօդուածներով Տիգրանակերտի խորհրդանիշը դարձեր էր այլեւս Պոլսոյ մէջ: Իր ամբողջ գրականութիւնը Տիգրանակերտը ունէր իբրեւ առանցք, ինչպէս իր վարպետը՝ Մնձուրին, որ Արմտանը ողջնցուցեր ու բերեր էր մեր գրականութեան:

Մկրտիչ Մարկոսեան շատ հետաքրքրական տիպար մըն էր, ամէն բանէ առաջ այն պատճառով, որ իր տոհմիկ ինքնութիւնը ի սպառ կորսնցնելու վտանգին ենթարկուելով հանդերձ՝ անդունդին եզրէն անակնկալօրէն ետ դարձեր էր ճակատագրական գլխուծով մը ու վերադարձեր էր իր ցեղին արմատները, փառաւորապէս: Արդարեւ, 1938-ին Տիգրանակերտ ծնած այս տղան, հասակ առեր էր քրտախօս ու թրքախօս փակ միջավայրի մը մէջ: Հայոց Այբուբենին հետ իր առաջին շփումը ունեցեր էր շատ ուշ, երբ արդէն 13 տարու գիտակից պատանի մըն էր: 1953-ին Պոլիս ուղարկեր էին զինք՝ Հայերէն կրթութիւն ստանալու համար: «Գնէ՛, հէյերէն սովրէ» ըսեր էին իրեն: Սկսեր էր յաճախել նախ Գումգաբուի Պէզճեան, այնուհետեւ Կեդրոնական վարժարանը: Այդ օրերուն ոչ ոք կրնար պատկերացնել թերեւս, որ իր մայրենիին իսկ անծանօթ այս պատանին կրնար բանալ իր առջեւ ցցուած լեզուական ու այլ արգելքները, հմտանալ Հայերէնին, յետագային ստանձնել տնօրէնի պաշտօն՝ Ս. Խաչ Դպրեվանքին մէջ (1966 – 1972), հուսկ դառնալ Պոլսոյ նորայայտ գրողներէն մին:

Վերջին տարիներուն սակայն, Մկրտիչ Մարկոսեան ուշադրութիւն սկսեր էր գրաւել Թուրք մամուլին բերած իր աշխատակցութեամբ: «Էվրէնսէլ» թերթին մէջ ստորագրած իր քրոնիկներուն մէկ ժողովածուն, վերջերս (1999) լոյս ընծայուած էր արդէն «Պէլկէ» հրատարակչատան կողմէ, «Ջէնկէլլի իյնէ» («Ապահով ասեղ») խորագրով: Մարկոսեան կը բացատրէր մեզի, թէ ատիկա անհրաժեշտութիւն մըն էր՝ մնայուն շփման մէջ մնալու համար Թուրք հանրային կարծիքին հետ: Մանաւորաբար Հայոց վերաբերող հարցերու մէջ, յաճախ «ի պաշտօնէ» կը ստիպուէր լուսաբանութիւններ կամ հաստատումներ կատարել հրապարակաւ, որքան ալ ատիկա խէթ աչքով դիտուէր ազգայնամոլ ու այլամերժ կարգ մը շրջանակներու կողմէ: Զորօրինակ, աջակողմեան «Թիւրքիյէ» լրագրին 2000 Օգոստոս 15-ի թիւին մէջ, Ալթէմուր Գըլըճ անունով սիւնակագիր մը զգուշութեան հրաւիրելով երկիրը՝ «ներքին թըշնամիներ»ու դէմ, գրած էր որ «արտաքին թշնամիներու հարկ չկայ: Մեր ծոցը գտնուող իբրեւ թէ թուրք մտաւորականներ՝ Էթիէն Մահչուպեանի եւ Մկրտիչ Մարգոսեանի նմաններ, հանրային կարծիքին կրաւորականութենէն քաջալերուած, ցեղասպանութեան պնդումներուն նեցուկ կանգնիլ սկսած են»: Մարկոսեան, «Եենի Կիւնտէմ» թերթին իր սիւնակէն ստիպուեր էր պատասխանել իր Թուրք պաշտօնակիցին՝ հետեւեալ տողերով.– «Ձեր նմաններուն այս ժամանակավրէպ մտայնութիւնը, դժբախտաբար, մեր երկրին ամէնէն մեծ թշնամին է»:

Այլ լրագրողուհի մը՝ Պուքէթ Աչճը, «Սապահ» թերթին կողմէ հարցազրոյց մը կատարած էր Մարկոսեանի հետ (2000 Հոկտեմբեր 15) ու անոր կարծիքը շօշափած՝ Միացեալ – Նահանգներու մէջ օրակարգի բերուած հայկական բանաձեւին առընչութեամբ: «Ցեղասպանութեան մասին պնդումներ յառաջ քշել կամ զայն հիմնովին ժխտել՝ այս հարցին մերձենալու ամէնէն դիւրին ձեւն է, ըսած էր Մ. Մարկոսեան: Մինչդեռ դժուարին ու ճիշդ ձեւը՝ տուեալ դէպքը իր բոլոր մանրամասնութիւններով երեւան հանելու ու անոր պատասխանատուները մատնացոյց ընելու արարքին մէջ կը կայանայ»: Յետոյ աւելցուցած էր. «Պատմութեան մէջ դէպք մը ապրուած է, զոր գործադրեր են Իթթիհատ եւ Թէրաքքիի պարագլուխները: Այսօրուան սերունդը թերեւս ատկէ պատասխանատու չէ: Սակայն հարկ է որ պատմաբաններ հակին այս հարցին վրայ»:

Նոյն հարցազրոյցին մէջ, Մարկոսեան կարելի համարձակութեամբ արձագանգ հանդիսանալով Թրքահայ համայնքին մտավախութիւններուն, ըսած էր. – «Կարգ մը Հայեր մտահոգ են որ կրնան ենթարկուիլ նիւթական ու բարոյական վնասներու: Երկրի մը մէջ, ուր Սեպտեմբեր 6 – 7-ի նման դէպքեր արձանագրուեցան (կ'ակնարկէ 1955-ի խուժանային թալանին – Լ. Շ.), մարդոց մտավախութիւնը անտեղի չէ»:

* * *

Մարկոսեան կարեւոր դերակատարութիւն ստանձնած էր նաեւ «Արաս» հրատարակչատան մէջ: Խումբ մը նուիրեալ գրասէրներու կողմէ կեանքի կոչուած այս նորահիմն հրատարակչատունը 1994-էն ի վեր թարգմանչական աննախընթաց արշաւի մը ձեռնարկած էր՝ Հայ գրականութենէն ընտրեալ նմոյշներ թրքերէնի թարգմանելու ու տեղական շուկային տրամադրելու համար: Նախաձեռնութիւնը առաջին իսկ օրէն գտած էր անսպասելի յաջողութիւն՝ երբ Մնձուրիի ու Մարկոսեանի հատորները «յափշտակուած» էին գրախանութներէն: Յետոյ, գեղատիպ գիրքերու ուրիշ անուններ եկած էին աւելնալու անոնց վրայ. Արա Կիւլէրի, Գրիգոր Ճէյհանի, Համաստեղի, Անդրան Էօզէրի, Զաւէն Պիպէռեանի, Ա. Շաւարշի (Արամ Փեհլիվանեան) ու Երուանդ Կոպէլեանի թրքերէն ժողովածուները մաս կը կազմէին այդ շարքին: Այս գործերուն հայերէնէ թրքերէն թարգմանութեան աշխատանքները ստանձնած էին Սիրվարդ Մալխասեան, Սիլվա Գույումճեան, Սարգիս Սերովբեան, Քլեմանս Ջէլիք, Մկրտիչ Մարկոսեան, Յակոբ Կոպէլեան եւ ուրիշներ:

«Արաս»ի գործունէութեան երկրորդ երեսն ալ կ'առընչուէր հայատառ հրատարակութիւններու: Այս շարքէն ալ ցարդ լոյս տեսած էին աւելի քան տասը գիրքեր, ի շարս որոնց՝ Մնձուրիի «Գիւղը կ'ապրի իմ մէջս» (1998), Արա Կիւլէրի «Բաբելոնէն վերջ պիտի ապրինք» (1995), Երուանդ Կոպէլեանի «Կեանքի լուսանցքէն» (1998), Ռուբէն Մաշոյեանի «Եւ այսպէս ապրեցանք» (1998) ու Վահրամ Պուրմայեանի «Հէ՛գ թուղթի կտորներ»ը (1999): Երկլեզու այս հրատարակութիւններուն մասին մատենագիտական համապարփակ ու ծաւալուն յօդուած մը ստորագրած էր պէյրութաբնակ պոլսահայ բարեկամս՝ Կարօ Աբրահամեան, «Զարթօնք» օրաթերթի 1999-ի Մարտ 30-ի թիւին մէջ, «ԱՐԱՍ հրատարակչատուն՝ հայ գրականութեան բացուող պատուհանը» խորագրով: Կարօ Աբրահամեան իր յօդուածին մէջ կը նշէր որ «երբ իսթանպուլահայ գրական շրջանակներ սկսած էին ափսոսալ՝ տեղական հրատարակութիւններու աստիճանական նուազումին ի տես, "Արաս"ի հիանալի իրագործումը ամբողջովին կը շրջէր դրսեւորուած յոռետեսութիւնը: Արդարեւ, "Արաս"ի հրատարակութիւնները խրախուսիչ երեւոյթի մը կը վերածուէին, մանաւանդ որ այս ձեռնարկին գլուխը կը գտնուէին գիտակից ու երիտասարդ ուժեր»:

Իրաւ ալ, «Արաս»ի հրատարակութիւնները դարձեր էին հայ գրականութեան վրայ բացուող մէկական լուսամուտներ: Պոլսէն մինչեւ Անգարա՝ «Արաս» առիթ չէր փախցներ ցուցադրելու տպագրական իր բերքը, ոչ միայն գիրքի տօնավաճառներու ընթացքին, այլեւ բազմաթիւ գրախանութներու եւ նոյնիսկ բացօթեայ գրավաճառներու կրպակներուն մէջ:

Երբ կը պատրաստուէինք դուրս գալ «Արաս»ի կեդրոնատեղիէն, հրատարակչատան վարիչներէն Փայլին Թովմասեան եւ Թագուհի Զաման ուշադրութիւնս հրաւիրեցին «Արաս»ի ամենավերջին հրատարակութիւններուն վրայ, որոնցմէ նմոյշներ, փուռէն նոր ելած թարմ հացերու նման, շարուած էին սեղանիկի մը վրայ: Այդ նորատիպ գիրքերու շարքին էին Երուանդ Օտեանի «Ընկեր Փանջունի»ն (թրքերէն, թարգմանիչ՝ Սիրվարդ Մալխասեան), Գեղամ Քերովբեան – Իչօղլի «Հայոց աւանդական պատմութիւն»ը (թրքերէն, թարգմանիչ՝ Սարգիս Սերովբեան), Երուխանի իրապաշտ պատմուածքներէն թրքերէն ժողովածու մը (թարգմանիչ՝ Անի Պարոնեան), եւ գերմանաբնակ Րաֆֆի Քէպապճեանէն ու պոլսաբնակ Ժագլին Ջէլիքէն թրքալեզու պատմուածքներու երկու անջատ հատորներ: Ասոնք բոլորն ալ լոյսին եկած էին 2000 թուականին: Փ. Թովմասեան խնդրեց ինծմէ քանի մը օրինակ վերցնել այդ նմոյշներէն: Անոնցմէ մին ալ Մ. Մարկոսեանի հայերէն մէկ ժողովածուն էր՝ «Տիգրիսի Ափերէն», որ հրատարակուած էր 1999-ին եւ ուր հեղինակը դարձեա՛լ կը շարունակէր խօսիլ Տիգրանակերտի մասին ու դրուագներ պատմել «Մեր այդ կողմերէն»: Հոն, տեղ մը, Մարկոսեան յուզիչ պատում մը ունէր, ուր կը նկարագրէր թէ ի՛նչպէս իր մանկութեան օրերուն Տիյարպաքըրի «քիւչէ»ներուն (փողոց) մէջ խաղալու միջոցին՝ հայերէն տպագրուած թուղթի կտոր մը գտեր էր յանկարծ: Զարմացեր էր թէ ատիկա ի՞նչպէս եւ ո՞ւրկէ եկեր ու ինկեր էր Տիգրանակերտի փողոցներուն խուլ մէկ անկիւնը: «Ըսիկէ մինծ հրեշք է» մտածեր էր այդ օրերուն ու փառք տուած Ամենակալին՝ հայատառ լրագրի մը բեկորին հետ իր առաջին այս «ծանօթացում»ին համար...: Դիտել տալէ ետք, թէ «այդ տարիներուն ինծի համար հայերէն գրուած, տպագրուած թուղթի կտորները սո՛ւրբ էին, որովհետեւ Աւետարաններն ալ այդ նոյն այբ-բեն-գիմ-ով հրաշք կը գործէին», Մարկոսեան իր պատումը կ'եզրափակէր հետեւեալ ձեւով.

«Հիմա սա պահուս երբ այս տողերը կը գրեմ, կարծես կը զգամ թէ Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցը 'կ'արթննայ իր յաւիտենական քունէն, կ'ելլէ կուգայ, կը համբուրէ ճակտս ու կ'ըսէ.

– Առ այս սուրբ համբոյրը, բաշխէ մեր բոլոր խմբագիրներուն, մեր բոլոր այբ – բեն – գիմը սիրողներուն եւ անոր սիրահարներուն: Տար բաժին մըն ալ մանաւանդ այդ խմբագիրին եւ այդ գրաշարներուն՝ որոնց միջոցաւ առաջին անգամ ծանօթացար հայ թերթի մը հետ, երբ դուն լակոտ մըն էիր եւ կը խաղայիր մանկական խաղերդ Տիգրանակերտի փողոցներու ցեխերուն՝ «քիւչէ»ներու չամուրներուն մէջ...» (տե՛ս «Առաջին հեյբէն ղազաքան», էջ 56 – 59):

(Շար. 11)

ԱՐՈՒԵՍՏ

«ԱՄԷՆ ԹԱՆԷ ԱՌԱՋ ԻՏԱԼԱՑԻ ԵՄ»

ԻՏԱԼԱՑԻՔ ՏԱՐՈՒԱՆ ՄԸ ՎՐԱՅ ԵՐԿԱՐՈՂ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐՈՎ ԿԸ ՆՇԵՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԷՄՔԻ ԿՈՉՈՒՄ ՎԱՅԵԼՈՂ ՎԵՐՏԻԻ ՄԱՀՈՒԱՆ 100-ԱՄԵԱԿԸ

Անոր երաժշտութիւնը վիպերգական թատերականութեան եւ կիրքի գագաթնակէտը կը կազմէ: Ճշմարիտ իտալացի մը՝ Վերտի իր արուեստը հիմնած է մեղեդիի վրայ, զոր կը համարէր մարդկային զգացումներու անմիջական արտայայտիչը: «Արուեստը առանց ինքնաբուխ արտայայտութեան, բնականութեան եւ պարզութեան արուեստ չի կրնար ըլլալ», ըսած է ան յաճախ:

Օփերան նոյնքան մաս կը կազմէ Իտալիոյ պատկերին, որքան փիցցան, խմորեղէնը եւ քաղաքականութիւնը: Իսկ այս տարի երկիրը կ'ոգեկոչէ իտալական օփերայի տիտաններէն Ճիուզեփփէ Վերտիի մահուան հարիւրամեակը:

Հիւսիսային Իտալիոյ մէջ Վերտի համեստ սկիզբով մը իր վերելքը կերտած է, հասնելով փառքի ու հռչակի: Ան մահացած է 1901 Յունուար 27-ին: Անոր հայրենակիցները այժմ կը պատրաստուին իրենց պաշտած երաժիշտին մահուան հարիւրամեակը նշել պատշաճ ձեւով:

Միլանոյի աշխարհահռչակ «Լա Սքալա» օփերայէն մինչեւ Վերտիի ծննդավայր Ռոնքոլէ գիւղին մէջ տեղի պիտի ունենան Վերտիի նուիրուած ձեռնարկներ: «Լա Թրաւիաթթա»ի, «Ռիկոլեթթօ»ի եւ «Այտա»ի նման օփերաներ պիտի հնչեն տարուան ընթացքին:

Վերտիի օփերաները մաս կը կազմեն Իտալացիներու առօրեայ կեանքին: Միլանոյի մէջ բանուորներ անոր օփերաներէն արիաներ կը մրմնջեն աշխատանքի ընթացքին: Անցեալ Դեկտեմբերին ձմրան եղանակի երաժշտական ձեռնարկներուն բացումը կատարուեցաւ Վերտիի «Իլ Թրովաթոռէ» օփերայով: Միլանոյի ծաղկավաճառները 12 հազար գունաւոր վարդեր նուիրեցին զարդարելու համար «Լա Սքալա»ի մուտքը:

Վերտի միշտ ալ գրաւած է գողտրիկ անկիւն մը Իտալացիներուն սրտին մէջ, խորտակելով այն տեսութիւնը, թէ ճշմարիտ հանճարները սխալ կը հասկցուին կամ կը ստորագնահատուին իրենց ապրած ժամանակներուն:

Վերտիի համբաւը այնքան տարածուած էր, որ 87 տարեկանին, երբ ան մահամերձ ինկած էր անկողին, մարդիկ պատուարներ բարձրացուցած էին անոր բնակած թաղին մէջ, կտրելու համար երթեւեկի աղմուկը, որպէսզի «մայեսթրօն» չխանգարուէր:

Երբ Վերտիի մահէն մէկ ամիս ետք անոր մարմինը փոխադրուեցաւ Երաժիշտ...

ները Հանդոտեան տունը, չքերթը վերածուեցաւ ազգային լիրադարձութեան. Միլանոյի փողոցները սեւերով ծածկուեցան եւ աւելի քան 200 հազար սգակիրներ հետեւեցան անոր դագաղին:

Թափօրը համբայ եղած էր 800 հոգինոց երգչախումբի մը գլխաւորութեամբ, որ յօրինողին «Նապուքօ» օփերային երգչախմբային բաժինները կը կատարէր, ղեկավարութեամբ՝ առասպելական անցած երաժիշտ Արթուրօ Թոսքանինիի:

Վերտիի մահուան 100-ամեակի գիշերը իտալական թերակղզիին տարածքին երգչախումբեր նոյն ժամուն երգեցին անոր երգչախմբային ամէնէն հռչակաւոր գործը՝ Հոգեհանգստեան պատարագը:

Սեւեռներու հոգիին համար անոր տաղանդին երաժշտութիւնը պիտի սառանի Միլանոյի «Լա Սքալա» օփերային տանիքէն եւ Հռոմի Սանթա Մարիա Բն Թրաստեվերէ տաճարին գմբէթէն:

«Յաջողութիւնը անկարելի է ինծի համար, եթէ չյօրինեմ այնպէս ինչպէս սիրտս կը թելադրէ», ըսած է Վերտի:

Ժողովուրդ մը, որ հռչակաւոր է երգասէրի հանդէպ իր կրքոտ սիրով, հարիւրամեակի օրուան հանդիսութիւններով պիտի չբաւականանայ: Հոգեհանգստեան պատարագին կատարումը պարզապէս սկիզբը կը նշէ Միլանոյի մէջ Վերտիի նուիրուած ձեռնարկներուն:

Վերտի ստեղծագործած, ապրած եւ մեռած է Միլանոյի մէջ, ուր այս տարուան ընթացքին պիտի ներկայացուին անոր 11 օփերաները:

«Ասիկա պարզապէս մարտահրաւէր մը չէ, ոչ ալ՝ Վերտիի հռչակաւոր օփերաները ներկայացնելու մարմաջ մը, այլ՝ անոր արուեստը նոր ձեւով վերլուծելու եւ զայն իր եւրոպական պարունակին մէջ հասկնալու, թաքնուն նոր իմաստներ գտնելու եւ զայն դարձեալ հետազօտելու առիթ մը», կ՚ըսէ «Լա Սքալա» օփերային երաժշտական ղեկավարը՝ աշխարհահռչակ խմբավար Ռիքարտօ Մութի:

Իտալիոյ տարածքին երաժշտական փառատօներ ամբողջութեամբ պիտի նուիրուին Վերտիի: Վերոնայի օփերայի հռչակաւոր փառատօնին մաս պիտի կազմէ «Այտա»ի ներկայացումը, որ կը թուի, թէ շատ աւելի յաջողական պիտի հնչէ, որովհետեւ պիտի կատարուի տեղւոյն հռոմէական հնադարեան ամփիթատրոնին մէջ:

ՆԵՐԱՄՓՈՓ, ԲԱՅՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՐԴ ՄԸ

Իշխանի մը վերականգնումն եւ ղերձակունիի մը զաւակը՝ Վերտի միջազգային համբաւ տիրացած է աստիճանաբար ինքզինք պարտադրելով երաժշտական աշխարհին մէջ, իրեն համար գծելով կեանքի ճանապարհ մը, որ ինքնին անոր օփերաներէն մէկուն նիւթը կրնար դառնալ:

Վերտիի սիրային կեանքին մէջ օփերային գովերգի մը խաղերը կարելի է լսել: 12 տարի իր սիրուհիին՝ Ճիուզեփփինա Սթրեփոնիի հետ կենակցելէ ետք (ինչ որ հազուադէպ երեւոյթ էր 19-րդ դարու կէսերուն), Վերտի անոր հետ ամուսնացած է 1859-ին: Երաժիշտն ու երգչուհին երջանիկ ապրած են միասին մինչեւ Ճիուզեփփինայի մահը՝ 1897-ին:

Վերտիի բարեկամները ի զուր համոզած են անոր դարձեալ ստեղծագործել կամ իր մասնակցութիւնը բերել այն օփերաներուն կատարումին, զորս ան ամենայն սիրով յօրինած էր, երբ կինը իր կողքին կը գտնուէր:

«Խօսելու սիրտ չունիմ», ըսած է Վերտի բարեկամի մը...:

Մինչ ան կը հրկիզէր ստեղծագործական իր բոլոր ճանապարհները, անոր անունը հոմանիշ կը դառնար 19-րդ դարուն Իտալիոյ ազգային միութեան ճիգերուն, ինչպէս նաեւ Հապսպուրկներու կայսրութենէն անջատուելու եւ անկախութիւն կերտելու պայքարին՝ Ռիսորճիմենթոյի:

Այս ժամանակաշրջանին, որուն գագաթնակէտն էր 1861-ին իտալական թագաւորութեան հաստատումը, Վիթթորիօ Էմանուէլէ Թագաւորին գլխաւորութեամբ, «Վիվա Վերտի» բացագանչութիւնը գոյներու եւ արշաւներու առիթով կը հնչէր կարգախօսի պէս եւ կ՚արձանագրուէր պատերու վրայ:

Ժողովուրդը ոչ թէ կ՚ուզէր ուժեղ քայլերգներու երաժշտութեան հեղինակը տեսնել իբրեւ երկրին ղեկավարը, այլ անոր անունին սկզբնատառերուն մէջ կը տեսնէր խորհրդանշական կրճատումը «ԵրԿար ապրի Վիթթորիօ Էմանուէլէ Իտալիոյ թագաւորը» արտայայտութեան (Վիվա Վիթթորիօ Էմանուէլէ ռէ տ՚իթալիա):

«Ամէն բանէ առաջ իտալացի եմ», կը յայտարարէր Վերտի՝ մասնակցելով Իտալիոյ ազգային պայքարին: Փոփոխուող կացութեան մէջ անոր յօրինումները նոր իմաստ կը ստանային, եւ ինչ ժամանակի կամ տեղի ալ պատկանէին անոր օփերաները, Իտալացիք զանոնք կը մեկնաբանէին իբրեւ իրենց դատին այլաբանական մէկ պատումը:

Վերտի, որ արտաքնապէս քաղաքական ղեկավարի երեւոյթ ունէր գլխարկի մը տակ թաքնուած իր ալիքոտ մազերով եւ բծախնդրօրէն կտրուած մօրուքով, յարգանք կը պարտադրէր ամէն տեղ: Ան նոյնիսկ քաղաքականութեամբ զբաղած է եւ 1890-ական տարիներուն, երբ դադրած էր յօրինելէ, գինք համոզած են չորս տարի իբրեւ երեսփոխան ծառայելու: Սակայն անոր սրտին փափաքը այդ չէր եւ ան կը քուէարկէր իր բարեկամին՝ Քամիլլօ Պէնսօ տի Գաւուր կոմսին հետեւողութեամբ:

«Այս ձեւով գէթ վստահ կ՚ըլլամ, որ սխալներ չեմ գործեր», ըսած է Վերտի:

Ցեռաղային Գաւուր Հիւսիսային Իտալիոյ վարչապետ եղած է: Ան ֆրանսական եւ բրիտանական զօրակցութիւն ապահոված է Իտալիոյ միութեան համար:

ՕՓԵՐԱՅԻ ՈՍԿԵԴԱՐ ՄԸ

Անշուշտ Վերտի չի յիշուիր քաղաքական ասպարէզի մէջ իր կարճատեւ «խաղին» համար: Օփերաներու բառերը գրողներու եւ երաժիշտներու հետ անոր վէճերը եւս մոռցուած են, նաեւ այն զարմանալի իրողութիւնը, որ Միլանոյի երաժշտանոցը մերժած է զայն ընդունիլ իբրեւ աշակերտ:

Իտալացիք Վերտին կը համարին հայրը իտալական եւ ներշնչման աղբիւր կը գտնեն անոր մէջ: Իրօք, իտալական օփերան երբեւիցէ չէ վերագտնած Վերտիի եւ Ճիաքոմօ Փուչինիի (մահացած է 1924-ին) կերտած ոսկեդարը:

«Վերտիի երաժշտութիւնը Կը շարունակէ ապրիլ անոր օփերաներուն մէջ, որոնց մարդկայնութիւնը, ուժը, կենսունակ երաժշտութիւնը եւ թատերական ճշմարտութիւնը որեւէ ժամանակէ աւելի կը գնահատուին այսօր, երբ դժբախտաբար նման արժէքներու բացակայութիւնը կը զգանք մեր շուրջ», գրած է Վերտիի մասնագէտ բրիտանացի մը՝ Ջարլզ Օզպորն:

Վերտիի օփերաներուն մէջ ժամանակը, տեղը եւ տիպարը հանդիսական հետաքրքրական վայր մը կը ստեղծեն: Իր ժառանգած երաժշտական հարուստ աւանդութիւնը աճեցնելու կարողութեամբ եւ աննկուն կամքով օժտուած այս յօրինողը նաեւ բախտը ունեցած է ապրելու երկար կեանք մը, որուն ընթացքին ան լիովին դրսեւորած է իր ստեղծագործական տաղանդը եւ յօրինած է 28 օփերա:

Պատմութեան առինքնող դիպաշարերը, անժամանցելի բնաբանները եւ մեղրածոր երաժշտութիւնը, որուն մէջ մարդկային ձայնն ու նուագախումբը կը միաձուլուին հրաշալի կերպով, բաւարար յատկութիւններ են, որպէսզի Վերտին շարունակէ իր տիրական ներկայութիւնը 21-րդ դարու երաժշտական կեանքին մէջ:

Պատրաստեց՝

Լ. ԿԻՒԼՈՅԵԱՆ – ՍՐԱՊԵԱՆ

«Ազդակ»

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՏԱՃԻԿԻՍՏԱՆԸ ԿԸ ՎԱՌՑՆԷ

Առեւանգումներ, ոճիրներ, անձնասպանութիւններ, ռմբահարումներ սարսափի մթնոլորտ մը ստեղծած են Տաճիկիստանի մէջ ուր դպրոցները միայն կը գործեն մեծ քաղաքներու մէջ, քանի միւս վայրերուն ուսուցիչներուն մեծ մասը ապրուստ շահելիք գործերու հետամուտ է, իսկ աշակերտները ո՛չ հագուելիք, ոչ ալ կօշիկ ունին դպրոց յաճախելու համար:

Առոր քով կայ դղեակներու, տոներու, լիմուզիններու, կարմիր այտերով ու ճարպոտ մարմիններով քաղաքական մարդերու իրականութիւնը: Այս վերջիններու զանազան պլատակներ կու տան իրենք իրենց. մէկը համայնավար է, միւսը իսլամական, ուրիշ մը ժողովրդավար, ազատական եւլն.: Ընդհանուր համոզումը այն է որ անոնց մեծ մասը գրել հագիւ գիտէ: Կան նախարարներ որոնք անկարող են փաստաթուղթ մը վաւերացնելու: Այսուհանդերձ, ամէն մէկը ունի իր տարածքը, իր բանակը, իր սահմանադրութիւնը: Իրենց միջեւ փոխյարաբերութիւնները նուազագոյն աստիճանի վրայ կը պահուին: Մէկը միւսին քով կ՚երթայ միայն անոր տարածքը մուտքի արտօնագիր մը ունենալէ ետք:

Հանրային դէմքերու կենսագրութիւնը գաղտնի կը պահուի, ուշադրութիւն չհրաւիրելու համար այն երեւոյթին վրայ որ այդ դասը մեծ մասով կը բաղկանայ նախագահին ծնած շրջանէն եկածներէ: Անոր չարժավարը նախարար եղած է, մատակարարը՝ երեսփոխան, նորոգիչը՝ զօրավար, եւլն.: Անոնց ընտանեկան կացութիւնը նիւթ ըլլալ կարելի չէ, քանի որ եթէ կիներէն միայն մէկը յիշուի, միւսները գայրոյթ կ՚արտայայտեն: Այդ պարոնները եկամտահարկի ո՛չ մէկ յայտարարութիւն կ՚ընեն, հաւանաբար իրենց հարստութեան իսկական չափը չգիտնալով. յետոյ, նաեւ, նման յայտարարութիւն նուաստացնող բան է իրենց համար:

Երկրին գրողները, բանաստեղծները կը ներշնչուին, միայն ներբողելու համար պետութեան նախագահը: Զայնասփիւռի, հեռատեսիլի յայտագիրներուն մեծ մասը նուիրուած կ՚ըլլայ «մեր մեծայարգ ղեկավար, տաճիկ Աբրահամ Լինքըլն»ին: Խորհրդարանը վերջերս 12-էն 15 հազար տոլարի բարձրացուցած է անոր ամսականը, բայց ատիկա պետական գաղտնիք է ու ոչ ոք հրապարակաւ կը խօսի այդ մասին:

Ազգային հաշտութեան յանձնախումբը որ 1997-ին Մոսկուայի մէջ կառավարութեան եւ իսլամական ընդդիմութեան միջեւ խաղաղութեան համաձայնագրին ստորագրութենէն ետք մարմին առած է, աւարտած է պարտականութիւնը: Բաժնուած են իշխանութեան լծակները եւ աղդեցութեան գօտիները: Երկու կողմն ալ յաճախ իրարու դէմ կը գործածեն զինեալ խմբակներ, բաղկացած՝ չարագործներէ, քրէական յանցանքի ստուար թղթածրարի տէր անձերէ: Թէեւ վերջին երկու տարին համեմատաբար խաղաղ անցած է, կը տիրէ «ոչ պատերազմ – ոչ խաղաղութիւն» որակելի կացութիւն մը: Հինգ տարուան եղբայրասպան այլանդակ պատերազմը դաս չէ եղած այդ մարդոց: Կան անլոյծ մնացած բազմաթիւ հակամարտութիւններ:

Կը կարծուէր որ, նախագահի եւ նոր Խորհրդարանին ընտրութիւնը կայուն շրջանի մը սկիզբը պիտի ըլլար, սակայն, այդպէս չեղաւ, քանի որ իշխանութիւնը կոպտօրէն միջամտեց ընտրարշաւին: Նախագահը ոչ իսկ արտօնեց որ այլ թեկնածուներ ներկայանան, բացի տնտեսութեան իր նախարարէն: Ո՛չ 1994-ին, ոչ ալ 2000-ին նախագահ Ռախմանով քուէներու 10-15%էն աւելին ստացած կ՚ըլլար, եթէ ընտրութիւնը ազատ ըլլար: Այսօր քաղաքական ու զինուորական դէմքերու մեծ մասը դժգոհ է իրմէ ու կրնան միանալով գրաւել ժողովուրդին 70-80%-ը: Բացառուած չեն բողոքի յանկարծահաս ցոյցեր, զանգուածային անհնազանդութեան դէպքեր: Եւ երբ մարդ տեղեակ ըլլայ թէ երկիրը զէնքով, զինամթերքով պայթելու աստիճան լեցուած է, դժուար չէ երեւակայել թէ ի՛նչ հետանկար կարելի է սպասել:

Տխուր է յիշել որ այդ երկիրը շրջանին հզօրագոյն մամուլը ունէր եւ ոչ ոք կը վախնար ցոյցի երթալէ: Այդ բաները անցեալին կը պատկանին այլեւս: Այսօր մարտական ղեկավարներն են ամէն բան որոշողը եւ անոնց մեծ մասը դժգոհ է վարչաձեւէն: Նոյնիսկ շշուկներ կան թէ Ներքին գործերու նախարարութեան զօրքերու տարիէ մը ի վեր հրամանատարը Քասիմով, յարձակումի պիտի անցնի մայրաքաղաքին դէմ: Ուրիշներ համոզուած են որ Ուզբեկներու հովանաւորութեան ենթակայ հրամանատար մը իր կարգին յարձակում կը պատրաստէ:

Իրաց այս կացութեան դարմանը կը նկատուի Ռուսաստանէն միջամտութիւն մը որ շրջանային ղեկավարներու եւ քաղաքական դէմքերու հետ խորհրդակցութիւններով, ժողովուրդին նեցուկին տէր իշխանութիւն մը հաստատէ Դուշանպէի մէջ: Այլընտրանք կը նկատուի նաեւ Մոսկուայի համաձայնութիւնը Ռախմանովի իշխանութեան հետ, զայն արմատական նախաձեռնութիւններու մղելու պայմանով: Ի վերջոյ, աւելի դիւրին եւ նուազ վտանգաւոր է արգելք ըլլալ աղէտի մը, քան՝ պատահելէն ետք ջնջել անոր գործած աւերը: Ինչպէս գրած է տաճիկ լրագրող մը, պէտք չէ մոռնալ որ բռնկած տուն մը երկար ատեն չի տաքցըներ մօտակայ դրացիները, իսկ հրդեհը կրնայ վարակիչ ըլլալ...:

ՔԱՂՀԱՆ

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Գրատունը կը ծառայէր նաեւ իբրեւ ճաշարան – սրճարան, մտերիմներու համար: Հինգ վայրկեան անդին, հրապարակին վրայ կը գտնուէր նշանաւոր քէպապճի մը, որ համով հոտով խորոված ներ կը բերէր մինչեւ խանութ, մածունով, լաւաշ հացով եւ այլն, (եօղուրթլը, փիտէլը), բաժինը 100 փարայի: Ամէնէն շատ վահագնը կուտար, եւ միշտ երկու բաժին կ՚ապպրէր: Ցետոյ Սեպուհը, Մարգպետը, որոնց բնակարանը մօտ էր, Գում Գափու: Ապա Վանի Արամը, որ Ժընեւէն վերադարձած էր եւ Օրտու կ՚երթար իբրեւ ուսուցիչ: Շահրիկեանը, Զարդարեանը, Սիամանթօն, Մելոյեան, Յ. Ճէմիլ, Ժիրայր Բարթող, վերջապէս մենք ու մերոնք:

Համոզուած կուսակից տարրերու համերաշխութեան եւ նոր քաղաքականութեան, Արամ օր մը ճաշած ատեն բուռն վիճաբանութեան մը կը բռնուի ներկաներէն մէկուն հետ: Այս վերջինը դիտողութիւններ կ՚ընէ Դաշնակցութեան կատարած գործերու մասին, կ՚աւելցնէ թէ Իթթիհատը համիտը փնտռել պիտի տայ: Մէկ խօսքով կը յայտնէ կարծիքներ որ չէին համապատասխաներ օրուան կարգախօսին: Արամ ուժգնօրէն հակաճառելէ վերջ, երբ խօսակիցը կը մեկնի, կ՚ազդարարէ Լեւոնին.

– Ո՞վ է այս ընկերը որ այսպէս հակադաշնակցական կարծիքներ կը յայտնէ. պէտք է նրան պատժել յանուն կարգապահութեան:

Լեւոնը կը բացատրէ թէ ընկեր չէ, այլ... Շ.ին հայրը: Անկախ եւ պահպանողական:

Գրատան առաջին մթերքը կազմուած էր Ժընեւէն եւ Թիֆլիսէն փոխադրուած գիրքերով: Անշուշտ Պոլսոյ հրապարակէն ալ գիրքեր կը գնէինք, մասնաւորապէս դասագիրքեր. ինչպէս և Վիէննայի և Վենետիկի Մխիթարեաններէն: Առեւտուրի մէջ ալ հետեւելով թունդ գաղափարական ուղղութեան մը, կը մերժէինք ծախել հակադաշնակցական գիրք եւ թերթ, նոյնիսկ տեւական յաճախորդներու: Գաւառէն գրավաճառներ ունէինք որոնք ընկեր չէին, այլ պարզ առեւտրականներ: Ա՛յս գիրքը, ա՛յն գիրքը կ՚ուզէին: Պատասխանը. – Ո՛չ. դիմեցէք այնինչ գրատունը:

«Դրօշակ»ի հրատարակութիւնները ջուրի պէս կը սպառէին, մանաւանդ Աղբիւր Սերոբ, Գէորգ Չաւուշ, Վարանդեանի գիրքերը եւ այլն: Անտանելի փորձանք մը դարձած էր Թիֆլիսի «Յառաջ»էն Մատենաշարը, մօտ 50 գիրք եւ գրքոյկ՝ նուիրուած «սոցիոլոգիական» (ընկերային) այլ մանաւանդ ընկերվարական հարցերու, ջախջախիչ մեծամասնութեամբ թարգմանութիւն: Թեթեւ, թերխաշ, թխածոյ:

(Շար. 32)

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով.
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14-ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21-ին, Միջինք առաւօտեան ժամը 10·30-ին Արեւագալի ժամերգութիւն:
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28-ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4-ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի կիրակիներուն պատարագէն առաջ:
Ժամերգութիւն 8·45-ին:
Արեւագալ 9·45-ին:
Պատարագ 10·30-ին:
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45-ին:

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԺԱՄԸ 17-ԻՆ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ

ՊՈՒԼՎԱՐ-ՕՏՏՕ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
Քարոզիչ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԿԱՐԱՊԵՏ

ԳԱՄՓԱՆԵԸ-ՖՐԷԶ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 16
Քարոզիչ՝
ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՔՀՆՅ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 18
«Տնտես»ի Կիրակիին,
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
«Դատաւոր»ի Կիրակիին,
ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
«Գալստեան» Կիրակիին:

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «խաղաղական» եւ «Հանգստեան» ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ ատեն պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.-
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 14
ԺԷ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ՄԻԽՌՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸՐԳԵԱՆ
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21
ԻԴ. օր Մեծի Պահոց -Միջինք
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար.- Շաւլ Ներկիզեանի մահուան առթիւ՝ Տիկին Այտա Ներկիզեան 2·000 Ֆր. Հայկազեան Միօրեայ Վարժարանին եւ 1·000 Ֆր. Եկեղեցիին: Տէր եւ Տիկին Գլեման Օհանեան Տիկին Ռոզին Պզտիկեան, Տիկիններ Թերզեան եւ Պալեան 100-ական Ֆր.: Ճիպրայէլ եւ Ազատուհի Պահատուրեանի յիշատակին Փարիզէն Տէր եւ Տիկին Ժագ Տէյիրմէնճեան 2·500 Ֆր. Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ եւ 2·500 Ֆր. ալ Շարվիլօյի Ս. Նշան Եկեղեցւոյ:

***

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Տիկին Սիլվա Կիւլէեանէ 500 Ֆր., իր հօր Պետրոս Կիւլէեանի մահուան քառասունքին առթիւ:

ՆԿԱՏԻ ԲԻՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

2001 Մայիս 12 - 25-ամեակի հանդիսութիւն:

***

ՄԱՅԻՍ 20
Միջմշակութային Արտասանութեան Մրցում
Պ.Հ.Մ.Մ. - Մարսէյլ

(Շար. Ա. էջէն)

որ կրկին ժամանակ խնդրած է իր ժողովուրդը հանդարտեցնելու եւ կացութիւնը պարզաբանելու համար: Ստեղծուած պայմաններով, թերեւս կ'եզրակացնէ թէ ռազմական գործողութիւններու տարբերակը օրակարգի կու գայ, բայց այդ ճամբան ալ աղէտի կը տանի:

***

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՒԻՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻՆ

Մայր Աթոռը գիմում մը յղած է Արագածոտնի մարզպետարանին, որպէսզի մարզին նորոգուած տաճարները՝ Բիւրականի Ս. Յովհաննէս, Կարբիի, Թալինի, Տեղերի Ս. Աստուածածին, Ապարանի Ս. Խաչ, Գառնահովիտի Ս. Գէորգ Եկեղեցիները եւ ուրիշներ որոնք մինչեւ հիմա յուշարձաններու պահպանութեան վարչութեան տնօրինութեան տակ կը գտնուէին, յանձնուին իրեն: Մարզպետարանը հարկաւոր յանձնարարականները տուած է եկեղեցիներուն գտնուած համայնքներուն եւ համաձայնութեան գիր գրկած յուշարձաններու պահպանութեան վարչութեան եւ կառավարութեան:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Իսպագինի հետեւեալ նուէրները:

Ա. ՑԱՆԿ

Պր. Վարուժան Պչաքճեան 50 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Էնէյեան, Տէր եւ Տիկին Ժագ Թոմա 200-ական Ֆր., Տիկին Անդրիկ Վասիլեան, Տէր եւ Տիկին Ալեքսանտր Ակոբոֆ 150-ական Ֆր., Օրիորդ Տորա Մանուկեան 50 Ֆր., Պր. Անտրէ Խոճամիրեան 100 Ֆր., Տիկին Հայկուհի Տամլամեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մարտիկ Եղիազարեան 500 Ֆր., Տիկին Ասրիէն Տէրտէրեան 100 Ֆր., Տիկին Ալիս Զիթունի 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կարապետ Ասիլիկեան, Օրիորդ Տանիէլ Պարթէնլեան 100-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Շաւլ Թաճեան 200 Ֆր., Օրիորդ Սրբուհի Հայրապետեան 150 Ֆր., Տիկին Անայիս Տամլամեան 300 Ֆր., Պր. Ժագ Դաւիթեան, Տիկին Էլիզա Ճանտան 100-ական Ֆրանք, Բագրատ Քուէմ, Տիկին Կիւմիւշկէրտանեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Այվազեան - Քիւզպէրկ 50 Ֆր., Տիկին Լուիզ Մէրիկօ, Պր. Փօլ Տէր - Յակոբեան, Տիկին Սիմա Տուզմանեան, Տիկին Այտա Թորոսեան 200-ական Ֆր., Տիկին Անիքիւթա Պէյազճեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Զէրվէեան 1000 Ֆր., Օր. Ժագլին Թէրզեան 200 Ֆր., Տիկին Վերգին Պօղոսեան 300 Ֆր., Պր. Փօլ Մելքոնեան 500 Ֆր., Տիկին Էլիզա Կարապետեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փիէռ Յակոբեան 500 Ֆր., Տիկին Իուէն Գարաճեան 200 Ֆր., Պր. Արշակ Աւետիքեան 150 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փասքալ Գարմոն, Տիկին Անոյշ Գիրէմիթճեան 200-ական Ֆրանք, Տիկին Աշխէն Սվաճեան 500 Ֆր., Պր. Պեռնար Անդրէասեան 2000 Ֆր., Պր. Նուպար Դաւիթեան 200 Ֆր., Պր. Ժորժ Խըրլագեան 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժագ Պէրպէրեան 500 Ֆր., Օր. Միշէլ Պալճեան 150 Ֆր., Օր. Մաալէն Արապեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժ. Ճօչկունեան 200 Ֆր., Տիկին Անահիտ Գավէթեան 500 Ֆրանք, Տիկին Անի Ակոբօղլու 200 Ֆր., Տիկին Լալա Հարենց 400 Ֆրանք, Պր. Մկրտիչ Հէքիմեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Քրիստ Նէտէլեան 500 Ֆր., Տիկին Մաքրուհի Թառլայեան 100 Ֆր., Տիկին Ազնիւ Անդրէասեան 200 Ֆր., Տիկին Վ. Պարտիզպանեան 100 Ֆր.:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէրի «Ակնունի» մասնաճիւղի ժողովը Երկուշաբթի, Մարտ 19, ժամը 20·45-ին,
Centre Administratif d'Asnières:

CONCERT

«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :
J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles - 75017 Paris

Renseignement et réservation :
☎ **01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18**

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :
- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

***

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline.**

Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

Centre Culturel
SAINT MESROB
à PARIS

Jeudi 15 mars à 20 heures 45

CONFERENCE

donnée
par le Professeur
JEAN-PIERRE MAHE
Directeur d'Etudes
à l'Ecole Pratique des Hautes Etudes

sur le thème :
«LE ROMAN DANS L'ANCIENNE LITTERATURE ARMENIENNE»
au 10 bis, rue Thouin, Paris V[e]
Métro Cardinal Lemoine, Monge

—— **Entrée libre · Cocktail** ——

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

en avant-première
la chanteuse

YERSO

présente
son ALBUM
« ZARTONG »
Chants traditionnels
compositions et textes originaux

VENDREDI 16 MARS à 20h45
à la M.C.A. d'Alfortville
en présence de
JACQUES-EMMANUEL ROUSSELON
Compositeur — Arrangeur — Producteur
et Zoïa GALSTANIAN, Auteur
Illustration musicale — Dédicaces
Un album conçu comme un film !

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organise
UN

CONCERT

avec
La Chorale **Eison**
dirigée par LAURENCE THOMAZEAU
(folklore latino-américain)
et
La Compagnie
Astres Mélodies
dirigée par ASTRIG DEDEYAN
(Mozart, Bach, Gospels, Liturgie arménienne)
le Samedi 17 mars à 20 heures 30
en l'église Ste Bernadette
Pavé de Meudon — 92370 CHAVILLE
(entre les gares "Chaville-Vélizy" et Chaville R. G.)
Réservations au : **01.47.50.46.93;**
ou 01.47.09.23.18.

1ère TOURNEE EN FRANCE DU GROUPE MUSICAL ET VOCAL D'ARMENIE

«Yérk Yérkots»

« CANTIQUE DES CANTIQUES »

Ces 7 jeunes filles seront en concert exceptionnel :
— à **ALFORTVILLE : le mardi 20 mars à 20 heures 30,**
Salle Voltaire — 22, rue Voltaire. ● P.A.F. 30 F
— à **ARNOUVILLE-LES-GONESSE : le mercredi 21 mars à 20 heures 30,**
Salle Garvarentz, Espace Charles Aznavour, ave. P.V. Couturier.
Entrée libre.
— à **ISSY-LES-MOULINEAUX : le vendredi 23 mars à 20 heures 30,**
Eglise Evangélique Arménienne,, 28, ave. Bourgain. ● Entrée libre.
A l'occasion de ces trois concerts, le Pasteur René Léonian témoignera du réveil de la foi chrétienne en Arménie.
Renseignements : tél. : **01 47 36 02 50**

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 14
MERCREDI
14 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76-ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.123 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 76ᵉ ANNEE — N° 20.123

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԹԱՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ՎՃՌԱԿԱՆ ՕՐԵՐ, ԲԱՅՑ ՇՓՈԹ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Մինչ Թիպէրի կը կրկնէր, Մարտ 12-ին, ձուլման հրաւէրները Մարտ 18-ի համար, Ֆիլիփ Սեկէն կը շարունակէր վճռապէս մերժել: Այս վերջինը կը նախընտրէ որ քաշուին այն ցանկերը (Թիպէրի կամ Սեկէն) որոնք նպաստաւոր դիրքի վրայ չեն: Այս ձեւը, ըստ իրեն, կրնայ յաղթանակ ապահովել: Թիպէրի հակառակ կարծիքն ունի եւ անպատասխանատու կ'որակէ աջին իր մրցակիցը: Երկուքն ալ կը հաւատան թէ աջը կրնայ յաղթել Փարիզի մէջ, եւ այդ պարագային, կողք կողքի պիտի աշխատին երկուքն ալ ամիսներէ ի վեր գլխաւոր նախատելէ ետք: Մնաց որ, չարքերը, բոլորն ալ չեն հետեւիր Սեկէնի եւ 9-րդ թաղամասին մէջ, Թիպէրի – Սեկէն ցանկերու ձուլումը կատարուեցաւ Էռ-փէ-Էռ-ի պաշտօնական թեկնածու Փիէր Լըլուշի իսկ նախաձեռնութեամբ: Թիպէրիի ցանկին թեկնածուն՝ Ռէնօ ստացած էր ձայներու 16,11%-ը, իսկ Լըլուշ՝ 28,05%: Այլ թաղամասերու մէջ, նման առաջարկութիւններ կ'ըլլային, հակառակ Սեկէնի վճռակամութեան, ինք ալ կը ջանար անգիտանալ: Սեկէն, հաւատարիմ իր ռազմավարութեան քաշեց իր ցանկերը առաջին, 3-րդ, 4-րդ եւ 6-րդ թաղամասերուն մէջ, 5-րդին մէջ չէր կրնար ոչ պահել, ոչ քաշել քանի իր թեկնածուն ստացած ըլլալով ձայներու միայն 9,69%-ը չէր կրնար ներկայանալ: Այդ թաղամասին մէջ, Ժ. Թիպէրիի վերջնական արդիւնքն է՝ 40,07%: Ընդհանուր ձեւով Փարիզի պարզած պատկերը սա է. – Տըլանոյէ՝ 31,37%, կանաչ՝ 12,35%, Թիպէրի՝ 13,92%, Սեկէն 25,74%, զանազան աջ՝ 4,63%: Ամէն բան կախում ունի սակարկութիւններէն, Տըլանոյէ եւ կանաչները (Գոնթասօ) համաձայնած են շատոնց:

Աւելի փափուկ կացութիւն մը կը տիրէ Լիոն, ուր Իւ-Տէ-Էֆ-Էռ-Փէ-Էռ-ի թեկնածուն՝ Մերսիէ քաշուեցաւ, ինչպէս գրեցինք մեր նախորդ թիւով: Բայց, զանազան հանդիպումներ Շ. Միյոնի հետ արդիւնք չէին տուած Մարտ 13-ին եւ ճնշումներ կ'ըլլային ի նպաստ երկուքին ցանկերու ձուլման, որուն դէմ են Մերսիէի կարգ մը կողմնակիցները, որոնք չեն ուզեր մոռնալ Շ. Միյոնի անցեալի մեղքը (գինակցիլ Ազգային Ճակատի հետ): Ժիսքար տ'Էսթէն եւ Լիոնի նախկին քաղաքապետ՝ Ֆրանսուա Գոլոն կոչ ըրին ձուլման: Հոս, գլուխը հասած է ձախի թեկնածուն՝ Ժերար Գոլոն:

Մարսէյլի մէջ, ներկայ քաղաքապետ՝ Ժ. Գ. Կոտէնի ցանկերը ստացած էին ձայներու 39,79%-ը, ինք ընտրուած էր – չորրորդ – շրջանին մէջ ձայներու 52,19-ով: Մինչ ընկերվարական Օլմեթայի ցանկերը կը ստանային 25,21%: Ինք, անձնապէս, 3-րդ շրջանին մէջ 25,20% ստացած էր, հոն գլուխը կը հանէր Էռ-Փէ-Էռ-ի թեկնածուն՝ Միւզէլի (43,54%): Մարսէյլի ընտրական շրջանները չեն ըլլար Փարիզի նման թաղամասերով, այլ՝ շրջաններով (սեքթէօր), այսպէս Կոտէնի 4-րդ շրջանը կը համապատասխանէ 6-րդ եւ 8-րդ թաղամասերուն, երրորդը՝ 4-րդ եւ 5-րդ: Կոտէնի ցանկին վրայ կայ Էրիք Սեմերճեան: Ինչպէս գրած էինք երէկ, 7-րդ շրջանին մէջ, (13-րդ եւ 14-րդ թաղամաս) գլուխը հասած է ընկերվարական Տիկին Անտրիէօյի ցանկը ձայներու 37,18%, այդ ցանկին վրայ է ներկայ քաղաքապետը՝ Կարօ Յովսէփեան: Փափուկ շրջան մըն է Թուլուզ, ուր Տուսթ – Պլազի ձայներու 41,56%-ը ստացաւ եւ ապահով չէ որ կրնայ յաղթել Բ. շրջանին: Ավինեոնի մէջ, Էլիզապէթ Կիկու կը շարունակէ պայքարիլ, շրջելով փողոցէ փողոց, տունէ տուն, շուկայէ շուկայ, խանութէ խանութ այն յոյսով որ իր մրցակիցը չի ստանար իրեն պակսած 162 ձայները: Սթրազպուրկի մէջ, ալ Գաթրին Թրօթման կրնայ չընտրուիլ: Իր ստացած ձայներու 29,10%-ի դիմաց Իւ-Տէ-Էֆ-ի թեկնածուն ստացած էր 29,50%:

⁂

Գանթոնալ (ընդհ. խորհրդականներ) ընտրութիւններու արդիւնքները ցոյց տուին որ պատկերը չի փոխուիր: Մեծամասնութիւնը աջ կը մնայ: Վերընտրուած է Անտրէ Սանթինի ձայներու 64%-ով եւ իր այս երկու պաշտօններու հետեւանքն այն է, որ առայժմ, կը հրաժարի երեսփոխանի իր աթոռէն:

⁂

Այս ընդհանուր արդիւնքները անգամ մըն ալ ցոյց տուին թէ հարցախոյզները կը շարունակեն սխալիլ եւ այդ սխալներն ալ վնասակար են քանի կանխահաս մթնոլորտ մը կը ստեղծեն, որ դեր կը խաղայ ընտրողին վրայ եւ կը խեղաթիւրէ բուն արդիւնքները:

⁂

Ձեռնպահութիւնը 38,7% եղած է, ինչ որ մրցանիշ մըն է:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԻՐԱՆԻ նախագահ Խաթամիի Մոսկուա այցին երկու նախագահները յայտարարութիւն մը ստորագրած են, բնապահպանական տեսումով անընդունելի համարելով որեւէ նաւթամուղ կամ կազամուղ անցընել Կասպից ծովուն յատակէն: Ըսուած է նաեւ թէ ծովուն իրաւական կարգավիճակին ու օգտագործումին առընչուած բոլոր որոշումները ընդունելի կրնան ըլլալ միայն եթէ արդիւնք ըլլան մերձկասպեան հինգ պետութիւններու ընդհանուր համաձայնութեան:

ԷՐԶՐՈՒՄԻ մօտակայքը «հայկական կոտորածներու զոհ» Թուրքերու յիշատակին թանգարանի մը բացումը կատարուած է Մարտ 10-ին, քաղաքին «ազատագրում»ին 83-րդ տարեդարձին առթիւ: Տեղւոյն համալսարանին ուսանողները հանդիսութեան ընթացքին հակաֆրանս ու հակահայ պաստառներ պարզած ու լոզունգներ արձակած են: Թանգարանին մէջ տեղ գտած են Թուրքերու «կոտորած»ներուն մասին մամուլի կտրօններ ու լուսանկարներ:

ԷԼՖ-ի հետ կապ ունեցող Թայվանի ծախուելիք ֆրեկաթներու հարցին դատավարութիւնը վերսկսաւ Մարտ 12-ին: Ան ընդհատուած էր Սիրվէնի դիմումին վրայ, որպէսզի ժամանակ ունենայ իր թղթածրարը պատրաստելու: Մարտ 12-ին ալ, սակայն, մերժեց պատասխանել դատաւորին, ցորչափ Թոմսընի կողմէ Թայվանի ծախուած 6 մարտանաւերու հարցին քննութիւնը կը շարունակուի:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Մայէն նահանգին մէջ, աֆթոզային տենդի 6 պարագաներ յայտնաբերուած են եւ 130 կենդանիներ բնաջնջուած են:

ԹԵՀՐԱՆԻ ՄԷՋ, Մարտ 11-ին, պահպանողական արդարադատութեան հրահանգով, բարենորոգիչ շուրջ 30 հոգի ձերբակալուած են: Այս ձեւով, ջանք կը թափուէր վարկաբեկելու նախագահ Խաթամին, որ նոյն օրը Խորհրդարանին առջեւ խօսք առնելով կոչ ըրած է՝ «կրօնական ժողովրդավարացման»: Ձերբակալուած անձերու մեծամասնութիւնը մաս կը կազմէ Իրանի Ազատագրութեան Շարժումին, որ կրօնական ազգային շարժումն է, բայց, զօրավիգ է նախագահին:

ԱԼԻԵՒ ԱՆԳԱՐԱՅԻ ՄԷՋ

Ազրպէյճանի նախագահը հինգ օրուան համար պաշտօնական այցով մը Մարտ 12-ին հասած է Անգարա: Նոյն օրը ան հանդիպում ունեցած է Թուրքիոյ Հանրապետութեան նախագահին հետ, երկու երկիրներուն յարաբերութիւնները, Ղարաբաղի հարցը եւ բնական կազի վաճառքը նիւթ ունենալով:

Երկու նախագահները ձեռք առնելով Ղարաբաղի նիւթը, արձանագրած են որ հարցերը շրջանային գործակցութեան արգելք կ'ըլլան ու կը տկարացնեն մնայուն խաղաղութեան, վստահութեան, կայունութեան եւ բարիդրացնութեան յարաբերութիւններու ակնկալութիւնները: Այս նշումը Թուրք մամուլին կողմէ Երեւանի ուղղուած յղում կը նկատուի: Կ'ըսուի նաեւ թէ Ալիեւ ըսելով որ վճռակամ են Ղարաբաղի մասին, Թուրքիոյ զօրակցութիւնը խնդրած է:

Հ. Ալիեւ արդէն Բաքուի օդակայանէն մեկնումէն առաջ յայտարարած է թէ Ազրպէյճան չէ հրաժարած Ղարաբաղեան կարգաւորման մէջ Թուրքիոյ միջնորդութենէն: Աւելցուցած է թէ իրենք դրական կը վերաբերին Հայաստանի ու Ազրպէյճանի նախագահներուն ուղղակի բանակցութիւններուն Թուրքիոյ միջնորդութեան մասին Թուրք Արտաքին գործոց նախարար Ի. Ճէմի նախաձեռնութեան. սակայն, Հ. Ալիեւի համաձայն Հայաստան չի համաձայնիր ատոր, Անգարան մեղադրելով Երեւանի նկատմամբ կողմնակալ վերաբերումով:

Ինչ կը վերաբերի Իրանի միջնորդութեան մասին առաջարկներու, ան յիշած է որ 1992-ին նման փորձ եղած էր Թեհրանի մէջ, նոյն օրերուն հայկական ուժերը Շուշին գրաւեցին:

Մարտ 12-ի հանդիպման երկու նախագահները ստորագրած են կազի համաձայնագիրը, որուն համաձայն Թուրքիա Ազրպէյճանէն տարեկան նախ երկու միլիառ, ապա վեց միլիառ խոր. մեթր բնական կազ պիտի գնէ: Կողմերը համաձայնած են նաեւ որ բնական կազի խողովակաշարին շինութիւնը Բաքու – Ճէյհան քարիւղատարին հետ նոյն ատեն աւարտի: Անոնք նաեւ օգնական պիտի ըլլան երբ Թիւրքմէնիստան որոշէ Կասպից ծովէն անցնող բնական կազի ծրագիրը իրականացնել: Հ. Ալիեւ եւ Ա.-Ն. Սեզէր ստորագրած են ութ այլ համաձայնագրեր ալ:

ՀԱՅՐԻԿԵԱՆԻ ԿԱՐՍ, ԱՐՏԱՀԱՆԻ ՊԱՀԱՆՋԸ ԵՒ ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱԿԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Նախագահի խորհրդական ու մարդկային իրաւունքներու յանձնաժողովի նախագահ Պ. Հայրիկեան Մարտ 9-ին յայտարարութեամբ մը պահանջած էր որ 1921-ի Կարսի ռուսեւթուրք համաձայնագիրը ջնջուի ու Թուրքիա Կարսն ու Արտահանը, իսկ Ազրպէյճան Նախիջեւանը վերադարձնեն Հայաստանի:

Թուրք մամուլը տեղ տուած է այս պահանջին, «Երեւանէն ճաթած ձայն մը» խորագիրով: «Հիւրրիյէթ»ի գլխաւոր քրոնիկագիր Օ. Էքշի Մարտ 13-ի սիւնակը նոյն նիւթին նուիրելով կը յիշէ թէ 1968-ին Լոս-Անճըլըսի մէկ պանդոկին մէջ նոյն մտայնութեան տէր երեք Հայեր իրեն ըսած են. «Վեց նահանգները ձեզմէ ետ պիտի առնենք»: Ապա նոյն պանդոկին մէջ երկու Թուրք դիւանագէտներու սպանութեամբ ծայր առած է հայկական ահաբեկչութիւնը: Օ. Էքշի այդ մտայնութեան տէրերը կը սահմանէ որպէս «Դաշնակ» կուսակցութեան շօշափուկներ. կը յիշէ նաեւ Լոս-Անճըլըսի խօսակիցին տրուած պատասխանը. «Հողի ձեր պահանջը որեւէ անպատեհութիւն չունի, կը բաւէ վճարել մեր վճարած փոխարժէքը որ առնուազն 500 հազար կեանք էր»: Նոյն տրամաբանութեամբ ան հարց կու տայ որ Պ. Հայրիկեան ու գաղափարակիցները պատրա՞ստ են վճարելու նշուած փոխարժէքը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 12/13)

ԼՂՀ

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐԸ

Նախագահ Ա. Ղուկասեան Մարտ 12-ին Ազգային ապահովութեան վարչութեան պետ Դ. Օհանեանի, Պաշտպանութեան նախարար Ս. Օհանեանի, Ներքին գործերու նախարար Բ. Սահակեանի հետ քննարկած է հանրապետութեան իրավիճակը, բանակին ու սահմաններուն իրադրութեան կապուած հարցեր: Նոյն օրը Ա. Ղուկասեան Արտաքին գործերու նախարար Ն. Մելքումեանի հետ ալ քննարկած է հակամարտութեան կարգաւորման բանակցային ընթացքին առընչուած հարցեր: Իսկ անցեալ Շաբաթ օրը նախագահը հանդիպում ունեցած է Օ.ԽՍ.ՍԷ-Ը-ի նախագահին ներկայացուցիչ Ա. Կասպրչիկի հետ որ աշխատանքի այց մը կատարած է Ստեփանակերտ:

⁂

ՆԱԽԱԳԱՀ – ՎԱՐՉԱՊԵՏ ՏԱՐԱԿԱՐԾՈՒԹԻՒՆ ՉԿԱՅ

Ակնարկելով Հայաստանի լրատուներուն որոնք վարչապետ Ա. Դանիէլեանի մօտալուտ հրաժարականին ու Ղարաբաղէն մեկնելուն մասին լուրեր հաղորդած են, կառավարութեան մամուլի բանբերը ըսած է թէ ատոնք իրականութեան չեն համապատասխաներ: Ան այդ լուրերը նկատած է որոշ ուժերու գործը որոնք հանրութեան մէջ լարում ստեղծել ու կացութիւնը ապակայունացնել կ'ուզեն:

⁂

Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ԵՒ ՄԻՒՍՆԵՐՈՒՆ ԲՈՂՈՔՆԵՐԸ Կ'ՈՒՆԿՆԴՐՈՒԻՆ ՄԱՐՏ 29-ԻՆ

ԼՂՀ Գերագոյն դատարանը Մարտ 29-ին կ'ունկնդրէ Ս. Բաբայեանի եւ միւս դատապարտեալներու պատիժներուն առընչուող բողոքները: Յատկապէս Ս. Բաբայեանի փաստաբան Ժիւտէքս Շաքար-

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹԱՐՄ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓՈՒՆՔԷՆ

ՅԱՒԵՐԺՕՐԷՆ ՄԻՐԵԼԻ «ՄԵՐԻՆ ՊՈԼԻՍԸ»

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Գ. եւ վերջին մաս)

ԱՅՆ ԹԻԶԸ ՈՐ ՄՆԱՑԱԾ ԷՐ ՊՈԼՍԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԷՆ

Քանի մը տարի առաջ, հայ մամուլի գոյութեան երկրորդ դարադարձին առթիւ, երբ համապարփակ ուսումնասիրութիւն մը պատրաստած էի արտասահմանի ժամանակակից հայատառ օրաթերթերուն ու շաբաթաթերթերուն մասին (տե՛ս «Յառաջ», 1994 Յուլիս 26 – 28), վիճակագրական տուեալները ցոյց տուեր էին ինծի, թէ Հայաստանէն դուրս՝ Պոլիս յաղթականօրէն կը մնար այն գլխաւոր ոստանը, ուր ամէնէն մեծ թիւով հայերէն թերթեր ու պարբերականներ լոյս տեսած էին վերջին 200 տարիներուն: Այդ թիւը կը յանգէր շուրջ 450–ի: Ու յատկանշական էր, որ պոլսահայ մամուլի պատմութեան ամէնէն դժբախտ ժամանակաշրջանին իսկ, շուրջ դար մը առաջ, երբ տպագրական ու հրատարակչական մարզը շնչահեղձ եղեր էր Ապտիւլ Համիտի հաստատած բիրտ գրաքննութեան վատառողջ մթնոլորտին մէջ, Վոսփորի բարեբեր ափունքին շարունակած էին շնչել հայերէն թերթերու տասնեակ անուններ: Թէոդիկի «Ամէնուն Տարեցոյցը»ին վկայութեամբ (1907), անցնող դարասկիզբին Օսմանեան մայրաքաղաքին մէջ միաժամանակ կը հրատարակուէին «Արեւելք», «Սուրհանդակ», «Բիւզանդիոն», «Մանզումէի էֆքեար» եւ «Ճէրիտէի Շարքիէ» օրաթերթերը (վերջինը՝ հայատառ թըրքերէն), հայ կաթողիկէ համայնքին «Մէճմուայի Ախպար» եռօրեան, բողոքականներու «Աւետաբեր»ը, «Մասիս», «Ծաղիկ» եւ «Փունջ» շաբաթաթերթերը, Բաբգէն Վրդ. Կիւլէսէրեանի «Լոյս» կրօնաթերթը, «Բիւրակն» առեւտրական հանդէսն ու «Հանրագիտակ» զաւեշտաթերթը:

Այսօր, վերեւի ցուցակէն անուններէն ո՛չ մէկը մնացած է հրապարակի վրայ: Բոլորն ալ աւարտած են իրենց դերը՝ պատմութեան որոշ մէկ ժամանակահատուածին վրայ: Անոնց փոխարէն սակայն, Պոլիս իր ծոցին մէջ աճեցուցեր ու մեր օրերուն հասցուցեր է հայկական թերթերու աւելի փոքրաթիւ ընտանիք մը, բաղկացած՝ զոյգ օրաթերթերէ («Ժամանակ» եւ «Մարմարա»), երկլեզու շաբաթաթերթէ մը («Ակօս»), ամսագրէ մը (Սուրբ Փրկիչ») ու քանի մը փոխ պարբերականներէ:

Մամլոյ այս ընտանիքին երիցագոյն անդամը «Ժամանակ» օրաթերթն է:

Պէյօղլուի «Իսթիքլալ Ճատտէսի»ին վըրայ, «Մարմարա»ի խմբագրատունէն ոչ-շատ հեռու, «Փոսթաճըլար» կոչուած քովընտի նեղլիկ փողոցի մը մէջ էր 92–ամեայ «Ժամանակ» օրաթերթին նորայարդար խմբագրատունը: Սփիւռքի մէջ ցայսօր հրատարակուող հայերէն երկվեցեակ օրաթերթերուն հնագոյնն էր ան, հիմնուած՝ 1908–ին: Բովանդակ Թուրքիոյ չափանիշով եւս, «Ժամանակ» կը նկատուէր երկրին ամէնէն պատկառահասակ մամլոյ օրկաններէն մին, թերեւս ալ՝ գլխաւորը, որ կու գար նախահանրապետական շրջանէն: Հիացումէ անդին՝ քիչ մըն ալ զարմանք առթող երեւոյթ մը կար «Ժամանակ»ի 90 տարիներու հետեւողական վազքին մէջ, քանի որ ան (ինչպէս «Մարմարա»ն եւս), ի տարբերութիւն Սփիւռքի իր պաշտօնակիցներուն ջախջախիչ մեծամասնութեան, չունէր կուսակցական պատկանելիութիւն ու չէր վայելեր որեւէ կողմակերպութեան, միութեան կամ համայնքային հաստատութեան մը նիւթական ապաւէնն ու նախախնամական նեցուկը, այլ կը հրատարակուէր բոլորովին անձնական նախաձեռնութեամբ ու ճիգերով: Այս արտասովոր երեւոյթին դիմաց՝ շատ դիպուկ ու բառախաղային արտայայտութիւն մը ունեցած էր ատենօք (1992 Յունուար) Թուրք մամուլի հնագոյն անուններէն՝ «Ճումհուրիյէթ» օրաթերթը, «Ժամանակ»ը բնութագրելով որպէս «թերթ մը, որ կը մրցի ժամանակին հետ»:

Արդարեւ, 1908–ի այն օրէն ասդին, երբ Միսաք եւ Սարգիս Գոչունեան եղբայրները հիմը կը դնէին այս լրագրին, «Ժամանակ» մարաթոնեան «մրցում»ի մը պէտի ձեռնարկէր ժամանակին հետ, շարունակ վայելելով Գոչունեան ընտանիքի յաջորդական սերունդներուն հոգածութիւնն ու ապաւէնը: Անցնող 90 տարիներու ընթացքին բազմաթիւ խմբագիրներ իրերայաջորդ կերպով գլուխն անցած էին այս թերթին, մինչ հարիւրաւոր հանրայայտ կամ թերխաս աշխատակիցներ ալ իրենց ստորագրութիւնը թողեր էին լրագրին էջերուն մէջ: Դէմքերու ու դէպքերու հսկայ կուտակում մը գոյացեր էր այնտեղ, որ այսօր գրեթէ անծանօթ էր մեզի: Այս ուղղութեամբ կատարելի մատենագիտական խուզարկու փորձ մը՝ շահեկան նորութիւններ կրնար բերել հայ մամուլի պատմութեան համար:

«Ժամանակ»ի խմբագրատան մէջ, երբ այս գաղափարը յայտնեցի թերթին երիտասարդ խմբագիր Արա (կրտսեր) Գոչունեանին, ան ափսոսանքով դիտել տուաւ, որ լրագրին տասնամեակներու արժէքաւոր հաւաքածոները, շրջան մը առաջ, անխոհեմաբար յանձնուած էին պետական մատենադարանի մը «հոգածութեան», թէեւ այսօր ոչ ոք գիտէր՝ թէ անոնք ճշգրտօրէն ո՛ւր կը գտնուէին եւ կամ ի՛նչ ճակատագրի էին ենթարկուած...: Գաղտնօրէն անկի՞ւն մը պահուեր էին, թէ՞ անխղճօրէն փճացուեր, յայտնի չէր: Անդարմանելի կորուստ մըն էր ասիկա «Ժամանակ»ի համար, որուն հնագոյն շրջանի թիւերուն մէջէն բազմաթիւ անստգիւտ վկայութիւններ կարելի էր քաղել մեր պատմութեան անկիւնադարձային թուականներու բախտորոշ եղելէններուն (յատկապէ՛ս 1914 – 1922 թուականին), պոլսահայ գաղութին ներքին կեանքը փոթորկող կարեւոր անցքերուն, կամ նոյնինքն թերթին պատմութեան սա կամ նա հանգրուանին մասին:

Արա Գոչունեան, որ բոլորովին նոր դէմք մըն էր ինծի համար ու յայտնապէս խանդավառութեամբ փարած էր լրագրական ասպարէզին, ի դին տարապայման դժուարութեանց՝ վճռած էր կենդանի պահել իր պապերէն փոխանցուած թողօնը: Թերթին հիմնադիրներէն Սարգիս Գոչունեանի 3 մանչ զաւակներէն մին եղող վաղեմի լրագրապետ Արա Գոչի (1913 – 1996) թոռն էր ան: Անցնող քանի մը տարիներուն, երբ իրերայաջորդ կերպով կեանքէն հրաժեշտ առած էին թերթին վերջին տասնամեակներու քանի մը տիրական դէմքերը (Արա Գոչ, Լիլի Գոչ, Գրիգոր Խիւտավերտեան եւ այլք), «Ժամանակ»ի ղեկը եկած էր առանձնել կըրտսեր Արան, վարչական գործերու մէջ ալ օժանդակ ունենալով իր ծնողքը՝ Սարգիս – Նատիա Գոչունեան ամոլը, մին՝ որպէս արտօնատէր, միւսը՝ որպէս հրատարակութեանց պատասխանատու տնօրէնուհի: Թերթը կը հրատարակուէր 4 էջով, առաւելաբար արձագանգելով տեղական քաղաքական լուրերու եւ համայնքային իրադարձութեանց: Պոլսաբնակ սակաւաթիւ աշխատակիցներու կողմէ ստորագրուած յօդուածներու կողքին, «Ժամանակ» իր ներքին էջերը ընդհանրապէս կը ծածկէր արտատպումներով: Բայց այս երեւոյթը այլեւս մասնայատուկ չէր «Ժամանակ»ին: Քանի կը նահանջէր հայախօսութիւնը ու մարդիկ կը դժուարանային թերթ կամ գիրք կարդալ իրենց հարազատ մայրենիով, ու քանի կը նօսրանային հայագիր գրիչները, զուգահեռաբար՝ սփիւռքահայ բովանդակ մամուլն ալ կ'ապրէր իր երաշտ տարիները: Ու հայատառ թերթերու խմբագիրներուն ուրիշ ճար չէր մնար՝ եթէ ոչ ապաւինիլ օրհնեա՛լ ՄԿՐԱՏին, ամենաբեղուն ու անդաւաճան «աշխատակից»ը հայ մամուլին...:

Պարագան հիմնովին կը տարբերէր սակայն «Ակօս» շաբաթաթերթին համար: Այստեղ, «լեզուական արգելք» չկար արդէն թերթին ու ընթերցող հայ զանգուածներու միջեւ, եւ խմբագրապետ Հրանդ Տինք չէր ծածկեր իր գոհունակութիւնը՝ ի տես «Ակօս»ի վայելած լայն ժողովրդականութեան:

Հիմնուած՝ 1995-ի վերջերը, «Ակօս» մեծաւ մասամբ կը հրատարակուէր թըրքերէն լեզուով, սահմանափակ սիւնակներ տրամադրելով հայերէն գրութիւններու ալ: Հին թէ նոր սերունդէն 30 հոգինոց անձնակազմ մը (գրող, թղթակից, լուսանկարիչ, վարչական պաշտօնեայ եւայլն) համախմբուած էր այս թերթին շուրջ, որուն տպաքանակը սկզբնական շրջանի 1800-էն այժմ բարձրացեր ու հասեր էր 5600–ի:

Հրանդ Տինք, որ ծննդեամբ մալաթիացի էր ու 7 տարեկանէն ետք է միայն որ Պոլիս հաստատուեր էր, կը բացատրէր ինծի, թէ «Ակօս» լրագրական իր պարտաւորութիւններուն կողքին՝ ստանձնած էր ուրիշ առաքելութիւն մը եւս: Անիկա վերածուած էր տեսակ մը «տեղեկատուական կեդրոն»ի, ուր կը դիմէին բազմաթիւ Թուրք լրագրողներ կամ հետազօտողներ՝ հայկական հարցերու շուրջ լուսաբանութիւններ ստանալու, տեղեկութիւն քաղելու եւ նիւթեր ձեռք բերելու համար: Թերթը ունէր Թուրք ընթերցողներու շրջանակ մըն ալ, ինչպէս նաեւ աշխատակից Թուրք մտաւորականներ:

Բանաձեւելու առթիւ «Ակօս»ի հիմնական առաքելութիւնը, Հրանդ Տինք կը բացատրէր որ ամէն բանէ առաջ ուզած էին հայ կեանքէն խապրիկներ հասցնել թըրքախօս հայ զանգուածին, որ հայատառ մամուլին հետեւելու կարելիութիւն չունէր եւ որ այսօր, դժբախտաբար, մեծամասնութիւն դարձած էր համայնքին մէջ: Յետոյ անհրաժեշտութիւնն զգացեր էին դուրս բերելու հայ համայնքը իր մեկուսի ու ներամփոփ կեանքէն, անոր խեղդուած ձայնը հասցնելու «փողոցի մարդ»ուն եւ շփման մէջ դնելու զայն՝ Թուրքիոյ լայն խաւերուն հետ: Այդ շփումն ու մերձեցումը ապահովելու ատեն՝ ուշադիր պիտի ըլլային որ «մեր փոքր աշխարհը չկորսուի մեծամասնութեան հըսկայ աշխարհին մէջ»: Որեւէ մտավախութիւն կամ վարանում ալ չունէին՝ երբ համայնքին ներքին հոգեւոր, մշակութային կամ ընկերային կեանքը տեղական լեզուով «թափանցիկ» կը դարձնէին ամենայն մանրամասնութեամբ: Պատկերաւոր բացատրութեամբ մը, «նախընտրելի է որ մե՛նք ըլլանք մեր "լըտեպ"», կը խորհէր Հ. Տինք, միաժամանակ աւելցնելով նաեւ, որ «թապու» նկատուած նիւթերու շուրջ թերթին էջերէն յանդգնօրէն պարզուած որոշ տեսակէտներ կրնային գլխացաւ ալ պատճառել խմբագրութեան ու դէմ – յանդիման թողուլ զայն՝ դատապարտուելու վտանգին հետ: Այդպէս պատահած էր, զորօրինակ, 1999-ի սկիզբը, երբ Պոլսոյ Պետական Ապահովութեան Ատեանը դատ բացեր էր թերթին պատասխանատու տնօրէն Տիրան Պաքարի եւ յօդուածագիր Երուանդ Խօ[illegible]ուզունի դէմ, Ունեւորութեան տխրահռչակ Տուրքին մասին այս վերջինոյն կողմէ ստորագրուած յօդուածի մը համար: Դատարանը տուեալ գրութեան մէջ «վրէժի ու ցեղային թշնամութեան շեշտեր» նկատեր էր...: Բարեբախտաբար դատը աւարտեր էր «Ակօս»ի անպարտ հռչակումով:

(Շար. 12)

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

ՍԻՄՈՆ ԶԱՒԱՐԵԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ՃԱՇԸ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏԷՎԷՃԵԱՆ

Պէրպէրեան Վարժարանը աւարտած ըլլալով, երկրորդ տարին է որ կը հետեւիմ իրաւաբանական համալսարանի դասերուն, իբրեւ կանոնաւոր ուսանող:

1913 Հոկտեմբեր 28, Շաբաթ առտուն, կ'իջնեմ Սկիւտարի նաւամատոյցը եւ առնելով Շիրքէթի Հայրիէի շոգենաւը, կ'անցնիմ Վոսփորի եւրոպական եզերքը, ուր կը գտնուի Համալսարանը:

Հոն հասնելէս քանի մը վայրկեան ետք, կը սկսին դասաւանդութիւնները: Մեր կարգին այդ օրուան առաջին դասախօսն է ծանօթ փաստաբան Համայեակ Խօսրովեան, որ կ'աւանդէ միջազգային իրաւունք: Իր վարմունքին մէջ խիստ ձեւապաշտ է. դիտողութեան կ'արժանացնէ այն ուսանողները, որոնք գլուխնին բաց եկեր նստեր են դասարան, փոխանակ ֆէս կրելու:

Դասը կ'աւարտէ եւ, կարճ դադարէ մը ետք, կը սկսի երկրորդ պահը, երբ կը դասախօսէ Թուրք իրաւաբան մը՝ Ճէլալէտտին Արիֆ Սահմանադրական իրաւունքի մասին:

Երրորդ պահը կը վերջանայ կէսօրին, ուսանողները կը ցրուին, ես ալ ճամբայ կ'ելնամ Սկիւտար երթալու համար:

Շատ չանցած՝ Քարա-քէօյի կամուրջին վրայ եմ արդէն, այստեղ կ'երկմտիմ, ո՞ւր երթալ: Շոգենաւ առնելով անցնիլ Սկիւտա՞ր թէ երթալ Բերա, «Ազատամարտ», որուն շէնքին մէջ կը գտնուէր նաեւ «Ռոստոմ» ակումբը:

Սկիւտար երթալու միտքէն կը հրաժարիմ, կը շարունակեմ ճամբաս եւ, Ղալաթիայի խեղճուկ փապուղին մանելով, քանի մը վայրկեանէն կը հասնիմ Բերա:

Կը շտապեմ դէպի «Ազատամարտ», այն յոյսով որ հոն կը գտնեմ ուսանող ընկերներ եւ այլ ծանօթներ:

Կը մտնեմ շէնքէն ներս, կ'ելլեմ առաջին յարկը, ուր Հ. Յ. Դաշնակցութեան «Ռոստոմ» ակումբն է: Սրահը դատարկ է, մարդ մը աւլելով զբաղած է, իսկ անկիւն մը ինծի անծանօթ երիտասարդ մը թերթ կը կարդայ:

Հիասթափ եղած եմ՝ ոչ ոք գտնելով, կը շրջիմ սեղանէ սեղան, հին ու նոր թերթեր աչքէ կ'անցընեմ ոտքի վրայ եւ կը բարձրանամ երկրորդ յարկը, որ «Ազատամարտ»ի խմբագրատունն է:

Հոս ալ ոչ ոք կայ. կէսօր, ճաշի ժամ ըլլալուն, բոլորն ալ մեկներ են:

Շէնքին երրորդ յարկը բարձրանալ աւելորդ կը նկատեմ, հոն իմ տեղս չէ, Դաշնակցութեան Գերագոյն Մարմնի՝ Բիւրոյի գրասենեակն է, հետեւաբար ինծի պէս ճահիլ – ճուհուլները հոն գործ չունին:

Եթէ փորձեմ հոն ելլել, գողի հոգեբանութիւն մը պիտի վարակէ զիս: Եթէ գրասենեակին դուռը զարնեմ ու բացող մը գտնուի, անկոչ հիւրի վիճակին մէջ պիտի ըլլամ, մանաւանդ որ ըսելիք մը չունիմ:

Ես ի՞նչ կրնամ ըսել Ռ. Զարդարեանին, Վռամեանին, Ակնունիին, Ս. Զաւարեանին եւ նմաններուն, որոնք զիս չեն ալ ճանչնար, որոնք օրուան կուռքերն են, անմատչելի ինծի պէս հասարակ մահկանացուի մը եւ նմաններուս:

Այս մտածումով, կը հրաժարիմ այդ խորհրդաւոր յարկաբաժինը ելլելէ եւ խմբագրութեան յարկէն կ'իջնեմ վար՝ Սկիւտար երթալու հաստատ որոշումով:

Շէնքի դուռը չհասած, կը լսեմ ոտնաձայնը մէկու մը, որ ետեւէս վար կ'իջնէ սանդուխներէն: Կը մտածեմ թէ մաքրութիւն ընող ծառան է, որ գործը աւարտած կը մեկնի, այս համոզումով ետեւ չեմ դառնար ու կը շարունակեմ իջնել սանդուխէն: Քանի մը քայլ եւս, արդէն փողոցը պիտի ըլլամ, երբ այդ ետեւէս սանդուխէն իջնողը կը ձայնէ.

– Երիտասա՛րդ ընկեր, ո՞ւր ես երթալու:

Զարմանքով կը դառնամ ետեւ, ինծի խօսք ուղղողը Ս. Զաւարեանն է: Անունս չգիտնալով, բաւականացած է «երիտասարդ ընկեր» անուանելով:

Շուարած, շփոթած այս անակնկալէն ու նաեւ գոհ ու երջանիկ, առանց շատ մտածելու՝ կը պատասխանեմ.

– Սկիւտար պիտի երթամ, ընկե՛ր Զաւարեան:

– Ո՞ւր ես ճաշելու:

– Ես ընդհանրապէս Սկիւտար, վանեցի Հայու մը ճաշարանը կը ճաշեմ:

– Երիտասարդ ընկեր, երեւի դու ուսանող ես, արի էսօր միասին ճաշենք: Ես շատ լաւ մի ճաշարան եմ իմանում, համով – համով լոբի են տալիս, էստեղ նրան «փիազ» են ասում:

Անշուշտ նման առաջարկ մը ես չէի որ պիտի մերժէի: Զաւարեանի հետ ոչ թէ լոբի, այլ սոխ ու սխտոր ալ տային իբրեւ համադամ պիտի ճաշակէի:

Բայց ակամայ սկսայ մտովի հաշուել ինծի, թէ ի՞նչպէս կարելի է հաշտեցնել «մի լաւ ճաշարան»ը Ս. Զաւարեանի հետ:

Մտածեցի նաեւ, թէ գրպանի խեղճուկ դրամարկղս պիտի կրնայի՞ վճարել «լաւ ճաշարան»ի մը կէսօրուան ճաշը Բերայի պէս տեղ մը, ուր ամէն ինչ շատ աւելի սուղ է:

Միասին ճաշելու հարցը որոշուած ըլլալով, «Ազատամարտ»ի շէնքէն դուրս ելանք, ուղղուելով դէպի Բերայի պող-

տան: Հազիւ քսան քայլ առած, Զաւարեան կանգ առաւ յոյնի մը գինետան առջեւ, ուր գինիի եւ քացախի պարապ տակառներ շարուած էին, իսկ գինետան ներսէն դուրս կ'արտածորէր գինիի եւ խորովածի հոտով յագեցած շոգի ու ծուխ: Ճաշարանը միջակ մեծութեամբ խանութ մըն էր, ուր 5 – 6 սեղաններ դրուած էին եւ նստելու համար փայտէ նստարաններ:

Սեղաններուն շուրջ նստած էին բանուորներ, մերկ կուրծքով եւ բազուկով, ածուխի սեւով ներկուած այտերով ու ձեռքերով, գինի կը խմէին, խորոված կ'ուտէին եւ բարձրաձայն կ'աղմկէին:

Գինետան դրան մօտ, փողոցին նայող պատուհանի մը առջեւ ազատ սեղան մը կար, տախտակէ սեղան մը, որուն գոյնը դժուար էր որոշել:

Փայտէ նստարանին վրայ «վարպետ եւ աշակերտ» նստանք քով – քովի:

Մենէ տասը քայլ անդին, մեզի դէմ առ դէմ կասկարային վրայէն խորովածներու հաճելի հոտը կը բարձրանար եւ անոնց ծուխը կը լեցնէր ամբողջ մթնոլորտը:

Կանչեցի սպասեակը, որ եկաւ եւ ձեռքի լաթով սրբեց սեղանը, աւելի ճիշդ՝ անոր աղտոտութիւնը աւելցուց: Սեղանին մէջտեղ կար աղաման մը, աղով, քացախով եւ ձէթով:

Սպասեակը մեր ինչ ուզելը հարցուց.

– Երկու բաժին փիլաւ – լախ:

– Գինի, խորոված, բան մը չէ՞ք ուզեր:

– Սա պահ՝ ոչ, – պատասխանեցի, «առայժմ»ն ալ չըշտեցի՝ իբրեւ արտայայտութիւն խորոված ալ ուտելու դաղտուկ փափաքիս:

Քիչ ետք սպասեակը բերաւ երկու լեցուն պնակ փիլաւ լուբիայով, լոլիկով, պղպեղով, սոխով:

Կերանք կուշտ ու կուռ: Աչքս խորովածին էր, ուստի ընկեր Զաւարեանին հարցուցի.

– Ընկեր Զաւարեան, քիչ մը խորոված չէ՞ք ուզեր ուտել:

– Չէ, ես լիացայ. սա իմ ամէն օրուան ճաշն է:

Այս ժխտական պատասխանէն ետք, այլեւս ես կրնայի՞ մտածել խորովածի մասին: Ես ուտէի եւ Զաւարեանը նայէ՞ր:

Կանչեցի սպասեակը վճարելու. երբ Զաւարեան տեսաւ, թէ իր բաժինն ալ վճարելու վրայ եմ, ձեռքս բռնելով ըսաւ.

– Երիտասարդ ընկեր, դուն ուսանող ես, ես ալ խեղճ հարուստ մարդ չեմ, դուն քուկդ վճարէ եւ ես ալ՝ իմս:

Ամէն առարկութիւն անցաւ անօգուտ: Վճարեցինք երկուական դրուշ եւ դուրս ելանք Զաւարեանի «լաւ ճաշարան»էն:

Ուղղուեցանք դէպի Բերայի պողոտան, որ հեռու չէր:

Հոն հասնելուս, ես դարձայ դէպի աջ, Եուքսէք Գալտըրըմէն իջնելով, երթալու Ղալաթա եւ կամուրջէն անցնելու Սկիւտարի շոգենաւը: Ընկեր Զաւարեան ծռեցաւ դէպի ձախ՝ երթալու «Աշխատանքի տուն»:

Շիրքէթի Հայրիէի շոգենաւը կը յորդի բազմազգի բազմութիւնով մը, մեծ ու պզտիկ կ'աղմկեն, կը պոռան, կը կանչեն, կը շաղակրատեն, մինչ շոգենաւը կը սուրայ դէպի Սկիւտար, լողալով Վոսփորի կապոյտ ջուրերուն վրայէն: Իմ տրամադրութիւնս բարձր է. ինծի կը թուի, թէ դեռ Զաւարեանի հետ եմ, շոգենաւէն աւելի արագ կը ճեղքեմ ջուրերը:

Շատ չանցած՝ կը հասնիմ Սկիւտարի նաւամատոյցը եւ, առանց աջին – անդին նայելու, կը բռնեմ Սելամսըզ տանող ճամբան, վայրկեան առաջ հասնելու համար Դաշնակցութեան «Րաֆֆի» ընթերցարանը, տեսնելու համար ընկերներ ու բարեկամներ:

Հասած եմ արդէն մեր ամէնօրեայ ժամանցի վայրը: Ներս մտնելուս, դասընկերներ ու ընկերներ կը վազեն վրաս, կէս յանդիմանական շեշտով մը ըսելով.

– Ո՞ւր ես, ո՞ւր մնացիր, սպասեցինք, որ գաս եւ, ըստ սովորականին, Բարսեղ աղօր ճաշարանը երթայինք ճաշելու: Համբերութիւննիս սպառեցաւ ու գացինք ճաշեցինք:

– Ե՛ս ալ ճաշած եմ արդէն, – ըսի խօսակիցներուս, քիթս քիչ մը բարձր բռնած, սովորականէն աւելի պաշտօնական դիրք մը բռնելով:

– Ո՞ւր ճաշեցիր:

– Բերա:

– Որո՞ւն հետ, ո՞ր ճաշարանը: Գըրպանդ Բերայի ճաշարաններու ճաշելու չափ դրամ ունէ՞ր, թէ ուրիշին հաշւոյն ճաշեցիր:

– Ընկեր Ս. Զաւարեանի հետ ճաշեցի:

Այս խօսքիս վրայ ոմանք թերահաւատօրէն ծիծաղեցան, աւելի անոպաները ծաղրելու ձեւեր ըրին, շատերն ալ լռեցին՝ սպասելով իմ կողմէ տրուելիք մանրամասնութիւններու: Եղած – չեղածը պատմեցի, ճաշարանէն սկսած անմահական լոբի – փիլաւը, որով սկսաւ ու վերջացաւ մեր ճաշը:

Այլեւս ծաղրանքի, հեգնանքի, թերահաւատութեան մթնոլորտը չքացաւ: Չկրցան չհաւատալ ըսածիս, լուռ նախանձը յաջորդեց այդ բոլորին, եւ ականջնին կախ՝ սկսան իրենց սովորական խօսակցութիւններուն:

Մինչեւ ուշ գիշեր ակումբը մնալէ ետք, գացի տուն, որ հեռու չէր: Երջանիկ քուն մը քնացայ: Առաւօտուն, արթննալուս, նկատեցի որ տանտիրուհիս «Ազատամարտ»ը նետած է դրան տակէն՝ իմ սենեակս: Իջայ անկողնէս, թերթը առի եւ մտայ անկողին կարդալու: Զարհուրանքով նկատեցի թերթին առաջին էջին վրայ, սեւ գիծերու մէջ, մահուան գոյժը՝ Սիմոն Զաւարեան յանկարծամահ: Ժողովրդանուէր մեծ հայը ճակատագրական հարուածը ստացած էր, ինծի հետ ճաշելէն քիչ ետք, «Աշխատանքի տուն» դրան առջեւ:

Աշխատանքի հերոսը, իր յաւիտենական հրաժեշտը կու տար այս աշխարհին՝ «Աշխատանքի տուն» դրան առջեւ, սուգի մատնելով ամբողջ հայութիւնը, որուն բարօրութեան ողջակէզ ըրած էր իր ամբողջ կեանքը:

«ԱԶԴԱԿ ՇԱԲԱԹՕՐԵԱԿ»

Դ. տարի, թիւ 47
1973, Նոյեմբեր 4

1700–ԱՄԵԱԿ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՐՕՆ ՀՌՉԱԿՄԱՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԾՐԱԳԻՐԸ

(ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐ)

1700 տարի առաջ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կանթեղով լուսաւորուեց հայութեան ճանապարհը, մեր քրիստոնեայ Հայերիս ուխտի ճամբան առ Աստուած: Նոր հազարամեակ մուտքով մենք կրկին անգամ կանգնած ենք ազգի հոգեւոր վերանորոգման եւ անկախ պետութեան՝ Հայաստանի շուրջ վերամիաւորման խնդրի առջեւ:

Ուխտը հոգեւոր ճամբորդութիւն է, որն իր նշանակալի տեղն է գտել այսօր 1700–ամեակի տօնակատարութիւնների շրջանակում: Ուխտագնացութիւնների բարձրակէտը 2001 թ. Յուլիսի 7–22 նախատեսուած համահայկական երիտասարդական ուխտագնացութիւնն է դէպի Հայաստան, որը նպատակ ունի կամուրջ հանդիսանալու Սփիւռքի եւ հայաստանաբնակ երիտասարդների միջեւ՝ առաւելագոյնս մօտեցնելով հայ երեխասարդին հաւատքի իրական աղբիւրին՝ պատմական անցքերի ուսուցմամբ: Պատմութիւն, որ ոգեկոչում է մեզ մեր սրտերում վերակենդանացնելու Նոր Կեանքի խորհուրդը: Սա նախադէպը չունեցող ձեռնարկ է, որ ենթադրում է դառնալ համահայկական երիտասարդական մնայուն կառոյցի սկիզբը: Ուխտագնացութեան գերագոյն նպատակներից մէկը Հայ Առաքելական Եկեղեցու հովանու տակ եւ օրհնութեամբ գործող համահայկական երիտասարդական համագործակցութիւնն ապահովող մնայուն կառոյցի հիմնադրումն է:

Այսօրուայ եռանդուն եւ լայն աշխարհայեացքի տէր երիտասարդը, լինելով ապագան կերտող սերունդ, ուխտագնացութիւնից պէտք է ստանայ հոգեւոր ուժ եւ իմաստութիւն: Այս ուխտագնացութիւնը կը դառնայ վերակերտման առաջին քայլը ոչ միայն երիտասարդների, այլեւ Հայ Առաքելական Եկեղեցու համար, որը կը վերածնուի արթնութեան այս դրսեւորմամբ:

Այսպիսով Ուխտագնացութիւնը կը նպաստի հայ երիտասարդի կեցութիւնը ներդաշնակութեան բերելուն, կը ծանօթացնի հայ հոգեւոր ժառանգութեանը եւ արժէքներին:

Ուխտագնացութիւնը այն ուղեծիրն է, որ պիտի առաջնորդի մեզ դէպի ինքներս մեզ մեր գոյութեան մէջ որպէս ուխտաւոր ճանաչելուն: Պիտի բերի այն գիտակցութեանը, որ Աստուած է մեր ինքնութեան հայելին:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնութեամբ եւ 1700–ամեակի կենտրոնական գրասենեակի վարիչ–քարտուղար Յովնան Արք. Տէրտէրեանի նախաձեռնութեամբ 2000թ. Հոկտեմբերին կեանքի կոչուեց Երիտասարդական Ուխտագնացութեան գրասենեակը՝ յուլիսեան ուխտագնացութիւնը եւ յետագայում համահայկական երիտասարդական կառոյցի գործունէութիւնը կոորդինացնելու:

Երիտասարդական Ուխտագնացութիւնը բաղկացած է լինելու միօրեայ փոքր ուխտագնացութիւններից դէպի Հայաստանի հոգեւոր մշակութային յուշարձաններ եւ ծրագրի կորիզը հանդիսացող եռօրեայ ուխտագնացութիւնից՝ Խոր Վիրապ – Էջմիածին – Երեւան երթուղով:

Ակնկալւում է, որ ծրագրի մասնակիցների թիւը կազմելու է մօտ 10 հազար մարդ Հայաստանից եւ Սփիւռքից:

Ուխտագնացութեան մասնակից կարող են դառնալ 18–ից մինչեւ 35 տարեկան բոլոր այն անձինք, ովքեր կը դիմեն տեղի թեմակալ առաջնորդին եւ երիտասարդական ուխտագնացութիւնը կոորդինացնող տեղական պատասխանատուին, թէ ներքին եւ թէ արտաքին թեմերում կամ յաճախեն մեր ինտերնետային էջը (հասցէն՝ տես. ներքեւում), կը լրացնեն եւ երիտասարդական ուխտագնացութեան գրասենեակ կ'ուղարկեն գրանցման ձեւը: Ծրագրին մասնակցութեան յայտեր ներկայացնելու վերջնաժամկէտն է հաստատուել Մայիսի 1–ը: Այդ վերջնաժամկէտից յետոյ դիմողների համար հաստատուած վճարները ենթակայ են վերանայման:

Սփիւռքից ժամանող բոլոր ուխտաւորները կը հիւրընկալուեն Սեւանայ լճի ափով ձգուող հիւրանոցային համալիրում, հանգստեան տներում եւ ճամբարներում: Ուխտաւորները կը տեղաւորուեն յարմարաւէտ տնակներում եւ սենեակներում, որոնք ապահովուած են մշտական տաք եւ սառը ջրով: Դիմաւորման, ուխտագնացութիւնների, կացարանների համակարգում ներքին երթեւեկութեան ու ճանապարհման համար առկայ են բոլոր անհրաժեշտ տրանսպորտային միջոցները:

Ապահովագրման, ինչպէս նաեւ սննդի, կեցութեան հիմնական ծրագրին եւ յարակից փոքր ուխտագնացութիւններին մասնակցութեան ծախքերը ամփոփ կազմում են մասնակցութեան սակը, որի գումարը մէկ օրուայ համար 40 ԱՄՆ տոլար է՝ Սփիւռքից ժամանող իւրաքանչիւր մասնակցից:

Ծրագրին մասնակցութեան յայտեր ներկայացնելու վերջնաժամկէտն է հաստատուել Մայիսի 1–ը:

Երեւանցի մասնակիցները եւ մարզերից ժամանող երիտասարդութիւնը իր անմիջական մասնակցութեամբ կը միանայ Սփիւռքից ժամանած ուխտաւորներին արդէն եռօրեայ ուխտագնացութեան սկզբին՝ Յուլիսի 14–ին Խոր Վիրապում՝ նախօրօք կարգադրուած տրանսպորտային միջոցներով:

Բոլոր մասնակիցները Յուլիս 14–ի առաւօտեան ուղեւորւում են դէպի Խոր Վիրապ: Թեմերը ներկայացնող Տաղաւարներ փոխայցելութիւններից յետոյ Սրբավայր ժամանած երիտասարդները ուղղւում են տաճար՝ մոմավառութեան արարողութեան, որի ողջ ընթացքում ժայռի վրայ նախօրօք պատրաստուած հարթակներում ներկայացւում է բեմականացուած հոգեւոր երաժշտական կոմպոզիցիա, տաղերի, սաղմոսերգերի, շարականների եւ Ս. Գրիգորի քարոզների ուղեկցութեամբ: Ջութակահար պրոֆեսորի միջոցով ուխտագնացներին են մատուցւում մեր ազգի պատմութեան կարեւորագոյն փուլերը՝ փաստերի գեղարուեստական եւ սիմվոլիկ մատուցմամբ:

Խոր Վիրապի միջոցառումը ամփոփւում է միասնական աղօթքներով եւ երգեցողութեամբ:

Ծրագրի այս փուլը աւարտւում է «Զահերով երթ»ով դէպի գիւղ եւ գիւղամիջով դէպի մայրուղի, ուր ուխտաւորներին սպասում են աւտոբուսները:

Ուխտաւորները աւտոբուսներից իջեցնում են Էջմիածին չհասած եւ ջահերով երթը այստեղ ընթանում է դէպի մայրավանք: Առաւօտեան լուսաբացին, երբ երիտասարդները հասնում են Մայր տաճար, տեղի է ունենում Արեւագալի ժամերգութիւն՝ միասնական աղօթքով:

Այնուհետեւ նորակառոյց Բաց Խորանի վրայ Վեհափառ Հայրապետը երիտասարդ ուխտաւորներին է ուղղում իր օրհնանքի խօսքը:

Վեհի խօսքին յաջորդում է «Ծէս–ներկայացումը», ուր թէ՛ եկեղեցական եւ թէ՛ ժողովրդական ծիսակատարութիւնները սինթեզուած են իրենց խորհուրդներով: Ներկայացման առանցքը ամուսնական զոյգն է՝ հարսանեկան ծէս հանդէսով, որին յաջորդում են Ս. Ծննդի, Ս. Սարգսի, Տեառն Ընդ Առաջի, Համբարձման, Վարդավառի տօները, երեխայի ծնունդն ու մկրտումը եւ այլն: Ծէսերին նախատեսւում է հայկական շուրջպարեր, հանդիսականի մասնակցութեամբ:

Հանդիսութեան աւարտից յետոյ բոլոր ուխտաւորները կէսօրից յետոյ աւտոբուսներով մեկնում են Սեւանի կացարաններ՝ դադար առնելու, սնուելու, ազատ զրոյցների ու մտքերի փոխանակութեան:

Սեւանում դադար առնելուց յետոյ նոյն օրը երեկոյեան ուխտաւորներ ժամանում են Երեւան՝ Ծիծեռնակաբերդ, Եղեռնի զոհերի յուշահամալիր այցելութեան նպատակով: Ազգային տարազներ հագած պատանիների եւ աղջիկների ուղեկցութեամբ ուխտաւորները երթով մօտենում են Եղեռնի զոհերի յիշատակին անմար վառուող կրակին եւ միաձայն իրենց ուխտի խօսքն են ուղղում առ Աստուած (նախօրօք կը բաժանուի երդման տեքստը):

Ուշ երեկոյեան Երեւանի հրապարակներից մէկում՝ Կասկադում ուխտաւորների ուշադրութեանն է ներկայացւում Հայաստանում իր նախադէպը չունեցող «Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» ժամանակակից օփերա: Օփերան կը կայանայ բացօթեայ, մօտ 70 մասնակիցներով եւ մասսայական մեծ տեսարաններով, որ պատկերում են Հռոմում, Վաղարշապատում եւ Խոր Վիրապում կատարուած դէպքերը: Նման օփերան այսօրուայ երիտասարդի համար ճիշդ ընտրուած ձեւ է՝ նրան քրիստոնէական հաւատքի անհրաժեշտութիւնը նոր հազարամեակին բնորոշ ձեւով մատուցելու համար:

Եռօրեայ ուխտագնացութեան գագաթը ամփոփւում է կէսգիշերին կայանալիք «Իմ սէր, իմ հաւատ, իմ Հայաստան» տօնական հանդէսով Ազատութեան Հրապարակում, որի հիմքում ազգային արժէքների վերաիմաստաւորումն է եւ հայ երիտասարդութեան համախմբումը պետութեան եւ եկեղեցու շուրջ: Այս համերգի ընթացքում իրենց ողջոյնի խօսքը կ'ասեն հանրապետութեան նախագահը, ինչպէս նաեւ խօսք կը տրուի թեմերի երիտասարդ ներկայացուցիչներին: Ձեռնարկը կ'աւարտուի հրավառութեամբ յաջորդող եւ մինչեւ լուսաբաց տեւող պարահանդէսով: Միջոցառումը ամփոփւում է միասնական արտասանուող «Հայր Մեր»ով:

Փոքր ուխտագնացութիւնների ծրագրի շրջանակներում նախատեսւում է կատարել այցելութիւններ Օշական, Սարդարապատ, Զուարթնոց, Գառնի–Գեղարդ, Ծաղկաձոր–Կեչառիս, Սեւանի թերակղզի–Սեւանի վանք, Դիլիջան–Հաղարծին–Գոշավանք–Ջուխտակ վանք, Երեւան–Էրեբունի – Մատենադարան–Ծիծեռնակաբերդ–Թանգարաններ:

Ծրագրի աւարտին նախատեսւում է 1700–ամեակի Երիտասարդական Ուխտագնացութիւնը խորհրդանշող յուշակոթողի հիմնադրում (խաչքար, աղբիւր եւ այլն):

Գրասենեակի հասցէն, հեռախօսահամարները եւայլ տուեալներ. –

1700–ԱՄԵԱԿԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ»

ՀՀ, ք. Երեւան, Կորիւնի 19 ա
հեռ./ֆաքս: 374 1 560137
հեռ.: 374 1 589709
e-mail: yp1700@arminco.com
web page: www.holyetchmiadzin.am

Գրասենեակի պատասխանատու՝
Արեգ Թադէոսեան

(Շար. Ա. էջէն)

եան իր բողոքին մէջ նշած է թէ դատաքննութեամբ պարզուած է իր պաշտպանեալին անմեղութիւնը: Փաստաբանը բողոքի իր զեկուցումին մէջ դիմում ըրած է որպէսզի Բաբայեանի նկատմամբ կատարուած մեղադրանքներէն անջատուի զէնքի մասը եւ ան ուղարկուի զինուորական դատախազութեան, նոր քննութեան մը համար. Ժ. Շաքարեան դիմում ներկայացուցած է նաեւ Բաբայեանի բանտարկութեան պատիժը փոխելու ու այլ մեղադրանքները ջնջելով քրէական գործը փակելու:

***

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԻ ՆԱԽԿԻՆ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԻՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՎԵՐՍԿՍԻ

Մարտ 13–ին, Ստեփանակերտի քաղաքային դատարանին մէջ կը վերսկսէր Ստեփանակերտի նախկին քաղաքապետ Կարէն Բաբայեանի դատավարութիւնը: Ան կը մեղադրուի պաշտօնական դիրքի չարաշահումով, ապօրինի զէնք պահելով: Դատավարութիւնը ընդմիջուած էր անցեալ Նոյեմբերին. կարգացուած էր մեղադրական եզրակացութիւնը ու Կ. Բաբայեան մերժած էր ընդունիլ թէ մեղաւոր է, խոստանալով նոր վկայութիւն տալ:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԸ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՄՕՏ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Մարտ 12–ին ընդունած է Ռուսաստանի դեսպան Ա. Դրիւկովը: Անոնց տեսակցութեան նիւթ եղած են հայ – ռուսական յարաբերութիւնները եւ Ռ. Քոչարեանի անցեալ տարի Ռուսաստան կատարած այցի ընթացքին ձեռք ձգուած պայմանագիրներու գործադրութեան ընթացքը: Զրոյցին առանձին արծարծուած է նաեւ Ղարաբաղեան հարցին կարգաւորման ընթացքը:

***

ԻՐԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԸ ԳՈՀ Է ԵՌԱԿՈՂՄ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

Յունաստանի, Հայաստանի եւ Իրանի միջեւ վերջերս Աթէնք տեղի ունեցած բանակցութիւնները յաջող նկատուած են Իրանի Երեւանի դեսպան Մոհամմադ Ֆաhրադ Քոլէյնիի կողմէ: Իր կարծիքով համագործակցութեան ուղիները աւելի ամբողջական տեսք կը ստանան ու ձեռք ձգուած բոլոր համաձայնութիւնները գործադրութեան փուլ կը թեւակոխեն: Վեր առնելով նաեւ Կովկասի կայունութեան կարեւորութիւնը ըսած է.– «Յոյս ունինք որ մեր ջանքերուն շնորհիւ կը յաջողինք տարածքաշրջանի բոլոր երկիրներու միջեւ բոլոր բնագաւառներու մէջ ձեռք կը ձգուի փոխըմբռնում»:

***

Հ. ԱԼԻԵՒ ՆԱԽԱԳԱ՞Հ ՄԻՆՉԵՒ 2008

Ազրպէջանի նախագահ Հ. Ալիեւի որդին խօսելով հօրը նախագահութեան մասին, ըսած է թէ ան արդէն մինչեւ 2003 կը պաշտօնավարէ եւ այդ թուականին ալ կը մասնակցի նախագահական ընտրութիւններուն, երկիրը ղեկավարելու համար մինչեւ 2008: Ռէօյթէր գործակալութեան համաձայն Հ. Ալիեւ ինք ևս հաստատած է այս հեռանկարը. Մարտ 11–ին, 77–ամեայ նախագահը ակնարկելով 2003–ի նախագահական ընտրութիւններուն, ըսած է.– «Ինչո՞ւ չէ: Անշուշտ կը մասնակցիմ: Ես դեռ ունիմ այդ կարելիութիւնը»: Ռէօյթէր կը յիշեցնէ նաեւ Ազրպէջանի նախագահին սա խօսքերը՝ «Հայաստանի հետ խաղաղութեան յանգիլը, Ազրպէջանի տարածքային ամբողջականութեան վերականգնումը ու գաղթականներու վերադարձը ինծի համար կը մնան կարեւորագոյն եւ դժուարին հարցեր»:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Հ. Յարութիւն Վրդ. Պզտիկեան (Ս. Ղազար),
Տէր եւ Տիկին Ֆրանսիս – Մարի Իլ (Նիս),
Տէր եւ Տիկին Լուի – Ժագլին Թալաթանեան (Ամման),
Այրի Տիկին Ժանէթ – Վարդան Պըղտիկեան (Արիզոնա),
Տէր եւ Տիկին Ռոպէր – Իտա Պզտիկեան (Վենետիկ),
Թոռներն ու ծոռները
համակերպած կը գուժեն մահը իրենց մօր, մեծ – մօր՝

ՏԻՐԱՄԱՅՐ

ԱՆԱՀԻՏ ՊԶՏԻԿԵԱՆԻ

(ծնեալ՝ Գոռանեան 1903–ին Մուսալեռ)

որ պատահեցաւ Վենետիկի մէջ, Երկուշաբթի, Մարտ 12, առաւօտեան ժամը՝ 4–ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ս. Ղազարի մէջ, Չորեքշաբթի, 2001, Մարտ 14, ժամը 11–ին, մարմինը կ'ամփոփուի Մայրավանքի սեփական գերեզմանատան մէջ:

Հասցէ.–
S. Lazzaro. 30126 VENISE
Fax. : 39.041 - 52.68.690

«ՅԱՌԱՋ».– Մեր ցաւակցութիւնները Հ. Յարութիւն Վրդ. Պզտիկեանի եւ ընտանիքին:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՄԻԼԱՆՕ.– Տիկին Սօնա Իպլիշեան 2000 Ֆրանք:

***

Լ'ԱՅ–ԼԷ–ՌՈԶ.– Տիկին Տալիթա Ռոժէ–Հաճեան 600 Ֆր.:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ

"SUR LE DIVAN"
avec NORA ARMANI

Pièce écrite et interprétée
par NORA ARMANI

Mardi 27 mars à 20 heures 30

Salle Alfred Cortot
78, rue Cardinet, 75017 PARIS

Réservation au : 01.43.76.67.37
ou à la M.C.A. de Paris: 01.48.24.63.89

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ Կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի Ժամերգութիւն կը կատարուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 18
«Տնտես»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
«Դատաւոր»ի Կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
«Գալստեան» Կիրակին:

L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organise
UN
CONCERT
avec
La Chorale Eïson
dirigée par LAURENCE THOMAZEAU
(folklore latino-américain)
et
La Compagnie
Astres Mélodies
dirigée par ASTRIG DEDEYAN
(Mozart, Bach, Gospels,
Liturgie arménienne)
le Samedi 17 mars à 20 heures 30
en l'église Ste Bernadette
Pavé de Meudon — 92370 CHAVILLE
(entre les gares "Chaville-Vélizy" et
Chaville R. G.)
Réservations au : 01.47.50.46.93;
ou 01.47.09.23.18.

Centre Culturel
SAINT MESROB
à PARIS

Jeudi 15 mars à 20 heures 45
CONFERENCE
donnée
par le Professeur
JEAN-PIERRE MAHE
Directeur d'Etudes
à l'Ecole Pratique des Hautes Etudes
sur le thème :
«LE ROMAN DANS L'ANCIENNE
LITTERATURE ARMENIENNE»
au 10 bis, rue Thouin, Paris V^e
Métro Cardinal Lemoine, Monge
—— Entrée libre · Cocktail ——

Կազմակերպութեամբ՝
Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ

Դ Ա Ս Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն՝

«ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐՈՒ ԻՄԱՍՏՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ»

Երկրորդ բաժնով

Գողթան Երգչախումբի
Ժողովրդային աւանդական երգեր
Ղեկավարութեամբ՝
Հայկ Սարգիսեանի

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25, ժամը 15·30–ին

Առաջնորդարանի
«Նուրհան Ֆրէնկեան» սրահին մէջ

Հիւրասիրութիւն:

Մ Ի Ջ Ի Ն Ք

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Լիոն-Վիլէօրպանի Արաքս մասնաճիւղը կը հրաւիրէ հայկական աւանդութեան համաձայն պատրաստուած Միջինքի համեղ ճաշին Չորեքշաբթի, Մարտ 21–ին Սուրբ Յակոբ Եկեղեցիի արարողութենէն վերջ Կարպիս Մանուկեան սրահը

40, rue d'Arménie

Ճաշագին՝ 70 Ֆր.:

Տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Վիլէօրպանի Մշակոյթի Տան:
Հեռաձայն.– 04 - 78 - 26 - 28 - 71

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE
ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

en avant-première
la chanteuse
YERSO
présente
son ALBUM
«ZARTONG»
Chants traditionnels
compositions et textes originaux
VENDREDI 16 MARS à 20h45
à la M.C.A. d'Alfortville
en présence de
JACQUES-EMMANUEL ROUSSELON
Compositeur — Arrangeur —
Producteur
et Zoïa GALSTANIAN, Auteur
Illustration musicale — Dédicaces
Un album conçu comme un film !

9, rue de Madrid - 94140 ALFORTVILLE
☎ 01 43 76 55 89 - Fax: 01 43 78 66 64

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէրի «Ակնունի» մասնաճիւղի ժողովը Երկուշաբթի, Մարտ 19, ժամը 20·45–ին,
Centre Administratif d'Asnières:

CONCERT
«LA SOIREE DES MINIATURES»
FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :
J-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars
à 17 heures
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles - 75017 Paris

Renseignement et réservation :
☎ 01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

Հ Ա Մ Ե Ր Գ
ՍԻՓԱՆ-ԿՈՄԻՏԱՍ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 22, ժամը 20·30–ին
EGLISE DE LA TRINITE
Place d'Estienne d'Orves, Paris 9ème
Հովանաւորութեամբ՝
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի եւ Առաջնորդ Հայոց Փարիզի
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ–ի
Ներկայութեամբ՝
Հայաստանի Հանրապետութեան Դեսպան
Է. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ–ի եւ Տիկին ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ–ի
Կը մասնակցին
Ֆապիէն Շանոյեան (սոփրանօ) – Մկրտիչ Մկրտիչեան (պարիթոն) –
Իրիս Թորոսեան (տաւիղ) – Մարիժա Ուփի Մարքիք (դաշնակ) –
Պերրրան Պրայեար (թաւջութակ)
Սենեկային նուագախումբ՝ BELL'ARTE
Երգչախումբեր՝ Սիփան–Կոմիտաս եւ Մենիլ Սէն–Տընի
Ղեկավարութեամբ՝
ԿԱՐԳԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆԻ
Յայտագրին մէջ.–Կոմիտասի և Բ. Կանաչեանի խմբերգներն ու Կ. Ափրիկեանի եօթը նոր գործերը, որոնց կարգին «Զըլլար–Զըլլար» երգիծական դաւաճանութիւն մը: – Création Mondiale :
Մուտք՝ 150 Ֆր. — Ուսանողներուն՝ 100 Ֆր.
Տոմսերուն համար դիմել՝ FNAC — Հայ Մշակութային Տուները.–
17, rue Bleue, 75009 Paris / 9, rue de Madrid 94140 Alfortville
UGAB: 118, rue de Courcelles, 75017 Paris
եւ երգչախումբի անդամներուն, հեռ.– 01·43·32·52·89 կամ 06·86·68·11·05
Site web : www.sipan-komitas.com

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 15
JEUDI
15 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.124 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.124

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՋԻ ԿԻՍԿԱՏԱՐ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԹԻՊԵՐԻ ՏԵՂԻ ՏՈՒԱՒ

Մարտ 13, Երեքշաբթի, կէս գիշերին վերջին պայմանաժամն էր յանձնելու համար ցանկերը Մարտ 18-ի, Բ. շրջանին համար: Մինչեւ վերջին վայրկեանը, կը թուէր որ աջը պառակտուած պիտի մնայ Փարիզ եւ Լիոն, բայց, յանկարծ անակնկալներ պատահեցան: ԷՌ-ՓԷ-ԷՌ-ի նախագահուհին միութեան կոչ մը կ'ընէր՝ Թիպէրիի եւ Սեկէնի: Առաջինին համար՝ միութիւն կը նշանակէր ձուլում, երկրորդին համար կը նշանակէր անկըպատ գիրքի վրայ գտնուող ցանկը պէտք է քաշուէր եւ տեղը ձգէր միւսին: Ի վերջոյ, Թիպէրի տեղի կուտար եւ իր ցանկերը կը քաշէր Փարիզի երեք, «փափուկ» նկատուած թաղամասերէն, այսինքն՝ 12-րդ, 13-րդ եւ 14-րդ, ուր ձախը կրնայ յաղթել: 9-րդին մէջ, Լըլուշ արդէն համաձայնութիւն կնքած էր երէկի իր թըշնամիին, Թիպէրիի թեկնածուին հետ, ինչ որ բաւական արհամարհական արտայայտութիւններու առիթ կու տար Սեկէնի (հեռատեսիլի լրատուութեան ընթացքին): Նոյն ձուլումը տեղի ունեցած էր 15-րդ թաղամասին մէջ, ուր Պալատիւրի եւ Ռընէ Կալի – Տըժանի ցանկերու ձուլում կատարուած էր:

Կար Լիոնի պարագան, ուր սակարկութիւնները երկար կը տեւէին Շ. Միյոնի եւ Ժան – Միշէլ Տիւպէռնարի միջեւ: Վերջին լուրերու համաձայն Շ. Միյոն յօժարած էր քաշել իր ցանկերը հոն ուր աջի պաշտօնական թեկնածուն աւելի լաւ դիրքի վրայ կը գտնուէր: Ձուլում տեղի կ'ունենար 3-րդ թաղամասին մէջ, բայց, այն վախը կար նաեւ որ ամէն տեղ չգործադրուին ձեռք ձգուած համաձայնութիւնները:

***

Այլ քաղաքներու մէջ ալ գիջումներ եւ սակարկութիւններ կան: Լիլի մէջ, Մարթին Օպրի տեղի տուաւ կանաչներու բոլոր պահանջներուն: Սթրազպուրկի մէջ, Գաթրին Թրօթմանի դիրքը շատ կայուն չէ, իր մրցակիցն է, նախկին կցորդը եւ բարեկամը՝ Ժան – Գլօտ Փըթիթտըման: Ավինեոնի մէջ, ուր Էլիզապէթ Կիկու շատ հաւանականութիւն չունի ընտրուելու, իր (աջ) մրցակիցը՝ Մարի – Ժոզէ Ռուակ կը հեգնէ զինք, ըսելով «երեք պլուս կը դնէ, կողքին երեք կամերա ունենալով»:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՆԴԸ այլեւս կը տարածուի նաեւ Ֆրանսա եւ Պրիւքսէլի Անասնաբուժական Մնայուն Կոմիտէն, նուազագոյն երկու շաբթուան համար, արգիլեց Ֆրանսայէն բոլոր ներածումները:

ԽԼՖ-ի դատավարութեան այս նոր նըստաշրջանի Բ. օրը (Մարտ 13), Ալֆրէտ Սիրվէն դիրք չփոխեց, չպատասխանեց դատաւորի հարցումներուն եւ դուրս քաշեց զինք: Կը մերժէ դատարան վերադառնալ պնդելով որ նախ պէտք է վերջ դնէ Թալվանի ծախսուած վեց մարտաներու հարցաքննութիւնը:

ԱԼԺԵՐԻՈՅ ՄԷՋ, նոր ջարդեր տեղի ունեցած են շաբաթավերջին եւ որու հետեւանքով 38 մեռեալ կայ: Իսլամապաշտներ սպաննած են մէկ ընտանիքի 11 անդամները, եւ նոյն օրը, Մարտ 12-ին, ուրիշ ընտանիքի մըն ալ 8 անդամները, մնացեալն ալ մորթուած է Մետէայի մօտ: Տարւոյն սկիզբէն ի վեր, մեռեալներու թիւը 370-ի հասած է:

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԵՒՈՒ – ԷՍ Նէյվիի օդաչուները Իրաքի սահմանին մօտ աղէտալի հետեւանք ունեցած են Մարտ 13-ին, երբ արկածով, 225 քիլօ կշռող ռումբ մը նետուած է պատերազմական օդանաւի մը կողմէ: Վեց զինուորական (հինգ Ամերիկացի եւ մէկ Նոր – Զելանտացի) սպաննուած են, եօթը ուրիշներ ալ (հինգ Ամերիկացի, երկու Քուէյթցի) վիրաւորուած են:

ԿՐԵՄԼԻՆԻ նախկին մատակարարը՝ Պաւէլ Բորոդին, որ Միացեալ – Նահանգներ կը գտնուի եւ ուր ձերբակալուած է Զուիցերիոյ արդարադատութեան դիմումին վրայ, հիւանդանոց փոխադրուած է, սրտի անհանգստութեան հետեւանքով: Զուիցերիա կ'ամբաստանէ զինք որ 25 միլիոն տոլար օրինականացուցած է Կրեմլինի վերանորոգման աշխատանքներու շրջագծին մէջ:

«ԱՐՄԷՆԹԵԼ»Ը ԹՈՒՐՔԻՈ՞Յ ԿԸ ԾԱԽՈՒԻ

Յունական ՕԹԷ հեռահաղորդակցութեան ընկերութիւնը երեք տարի առաջ 142,5 միլիոն տոլարի բաժնեթուղթ առած էր Հայաստանի «Արմէնթել»էն. ներկայիս կը ջանայ այդ բաժնեթուղթերուն 90%-ը ծախել Թրքական ընկերութեան (Թէլէքոմ): ՕԹԷ-ն ըստ կնքուած պայմանագրին պէտք է մինչեւ 2006 300 միլիոն տոլարի ներդրում ընէր: Սակայն, այսօր, կ'ըսուի թէ երկրին բնակչութեան արագ նուազումը եւ աճող պարտքերը ստիպած են յունական կողմը որ վերատեսութեան ենթարկէ ներդրումի ծրագիրը: Թրքական ընկերութիւնը մինչեւ տարիներջ պիտի սեփականաշնորհուի եւ յունական ՕԹԷ-ն կ'առաջարկէ «Արմէնթել»ի իր բաժնեթուղթերը փոխանակել Թիւրք Թէլէքոմի բաժնեթուղթերու հետ:

***

Յունական ընկերութեան որոշումը թեր ու դէմ կարծիքներ յարուցած է թրքական լրատուներուն մէջ: Համաձայն գտնուողները կը պաշտպանեն այն տեսակէտը թէ այդ գնումով Թուրքիա մէկ քարով երկու թռչուն զարկած կ'ըլլայ. թէ՛ ցոյց կու տայ թէ որեւէ բարդոյթ չունի Հայաստանի դէմ, թէ՛ լաւ ըսած կ'ըլլայ հայ ժողովուրդին. «տեսէ՛ք, հակառակ ձեր քանի մը խելագարներուն ընթացքին, Թուրքիա բարեկամ է ձեզի, տէր ու պաշտպան է»:

Դէմ արտայայտուողները անհեթեթ արարք կը նկատեն «Արմէնթել»ի բաժնեթուղթերուն գնումը, քանի որ «Թէլէքոմ» ինք իր բաժնեթուղթերը ծախու հանած է եւ գնորդ չի գտներ: Դիտել կը տրուի նաեւ թէ Հայաստան – Թուրքիա յարաբերութիւնները ծանօթ լարուած վիճակին մէջ են ու Յունաստանին գործը չէ կացութիւնը շտկել. եթէ Յունաստան կ'ուզէ դրական գործ տեսնել, նախ պէտք է Թուրքիոյ հետ իր յարաբերութիւնները բարելաւէ, եւ այլն:

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԶՈՒԻՑԵՐԻՈՅ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ 70Ի ԴԷՄ 73 ՁԱՅՆՈՎ ՄԵՐԺԵՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ

Ինչպէս գրած էինք, Երեքշաբթի, Մարտ 13-ին է, ժամը 14-ին որ Զուիցերիոյ Ազգային Խորհուրդին (Խորհրդարան) նիստի օրակարգին վրայ էր Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման հարցը: Նիստը տեղի ունեցաւ Լուկանօ:

Խորհրդարանը նախ ընդունեցաւ ճանաչման դիմում մը, զոր ըրած էր Ֆըրանքֆուրթ հաստատուած հակաժխտողական Թուրք կոմիտէ մը:

Ապա, 70-ի դէմ 73 ձայնով մերժեց բանաձեւը որ կը պահանջէր Հայոց ցեղասպանութեան հրապարակային ճանչումը:

***

Յիշենք որ այս բանաձեւը ներկայացուցած էր, անցեալ Յունիսին, Ազգային Խորհրդական (երեսփոխան) ծագումով յոյն, Ժոզէֆ Զիսիադիս, որ համայնավար է: Զօրավիգ եղած էին չորս ընկերվարական երեսփոխաններ:

***

Պէռնի մէջ, Յունուար 25-ին Զուիցերիոյ եւ Թուրքիոյ Արտաքին նախարարները համագործակցութեան համաձայնագիր մը ստորագրած էին, որու աւարտին մամուլի ասուլիս մը տեղի ունեցած էր եւ հարցում մը եղած էր Զուիցերիոյ Արտաքին նախարար՝ Ժոզէֆ Տէյսի Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման հաւանականութեան մասին եւ նախարարը պատասխանած էր. – «Դաշնակցային Խորհուրդը կը մերժէ այդ տարազումը գործածել»:

Յունուար 29-ին, ԶՀՄ-ն (Զուիցերիա – Հայաստան Միութիւն) եւ հայ գաղութը բողոքի գիր մը հրապարակած էին (տե՛ս «Յառաջ», Փետր. 6, Գ. էջ), ուր կը յիշուէր թէ Խորհրդարանը քանիցս գործածած էր այդ տարազումը, որակելու համար 1915-ի դէպքերը:

***

Անհաւանական չէր թուեր, որ այս մերժողական քուէարկութիւնը այնքան Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման դէմ չըլլար, որքան դայն ներկայացնողին քաղաքական պատկանելիութեան, այսինքն հակահամայնավար քուէ մը: Դեր խաղացած է նաեւ Արտաքին նախարարին նոր ելոյթը, որ կոչ մը եղած է բանաձեւը մերժելու, ի շահ Զուիցերիոյ եւ Թուրքիոյ յարաբերութիւններուն: Ութ երեսփոխաններ ալ ի նպաստ արտայայտուած էին, բայց, օգուտ չէր ունեցած:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 13 / 14)

ԼՂՀ

Կ. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ԹՂԹԱԾՐԱՐԸ ԿՐԿԻՆ ԿԸ ՔՆՆՈՒԻ

Ստեփանակերտի նախկին քաղաքապետ Կ. Բաբայեանի դատին Մարտ 13ի նիստին դատարանը որոշած է թղթածրարը լրացուցիչ նախաքննութեան դրկել: Ան մեղադրուած է պաշտօնական դիրքի չարաշահման, ապօրինի զէնք պահելու պատճառով: Տարիէ մը ի վեր բանտն է. ան եղբայրն է Պաշտպանութեան նախկին նախարար Ս. Բաբայեանի:

ԱԼԻԵՒ ԱՆԳԱՐԱՅԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐՈՒՆ ԽՕՍԱԾ Է ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԱՍԻՆ

Ատրպէյճանի նախագահը Հ. Ալիեւ Անգարայի հանդիպումներուն նիւթ ըրած է Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման մասին Փարիզի վերջին հանդիպումին տուեալները: Թուրքիոյ նախագահին, վարչապետին եւ Սպայակոյտի նախագահին հետ տեսակցութիւններուն ներկայացուցած է Հայաստանի ու Ֆրանսայի նախագահներուն հետ մշակուած խաղաղութեան ծրագիրը: Թուրք ղեկավարները ապահովութիւն տուած են իրեն որ Թուրքիա միշտ Ատրպէյճանի կողքին է եւ կը զօրակցի լուծումի այն տարբերակին որ ընդունելի կ'ըլլայ Ատրպէյճանի ժողովուրդին կողմէ:

Թուրք դիւանագիտական աղբիւրներու կարծիքով Մինսկի խումբին բերած առաջարկը կը նախատեսէ հայկական ուժերու գրաւած տարածքներէն նահանջը, Ատրպէյճանի ու Նախիջեւանի միջեւ նրբանցքի մը բացումը եւ սահմանին վրայ հաշտարար ուժի մը հսկողութիւնը:

Հ. Ալիեւ Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարին հետ տեսակցութեան ալ ներկայացուցած է նոյն ծրագիրը, կրկնելով որ իրենց համար շատ կարեւոր է Անգարա – Երեւան որեւէ յարաբերութեան բացառումը, այնքան ատեն որ «Ատրպէյճանի գրաւեալ տարածքները ազատագրուած չեն ու հողային ամբողջականութիւնը ապահովուած չէ»: Թուրք ղեկավարները հաւաստած են իրեն թէ Հայաստանի նկատմամբ իրենց քաղաքականութեան մէջ միշտ պիտի պաշտպանեն Ատրպէյճանի շահերը:

Ինչ կը վերաբերի Մինսկի խումբէն առաջարկուած խաղաղութեան ծրագրին, թրքական լրատուներու հրապարակածը տարածքի փոխանակման ծանօթ տարբերակն է. անկէ զեղչուած է սակայն Լեռնային Ղարաբաղի հանրապետութեան անկախութեան ճանաչումը եւ Լաչինի պարագան. որոնց փոխարէն հայկական կողմը, ըստ ծրագրին, պէտք է յանձն առնէ նշուած զիջումները:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՓԷ-ԷՍ-ԺԷ - ԿԱԼԱԹԱՍԱՐԱՅ՝ 2-0 ԵՒ... 56 ՎԻՐԱՒՈՐ

Մարտ 13-ին, Փարք տէ Փրէնսի մէջ, Փարի-Սէն-Ժերմէնի եւ Պոլսոյ Կալաթասարայի հանդիպումը տեղի կ'ունենար ախոյեաններու լիկայի շրջագծին մէջ, թէեւ ոչ մէկ գրաւարկ կար, քանի փարիզեան խումբը արդէն դուրս մնացած էր մրցաշարքէն, իսկ հակառակորդը՝ որակուած: Առաջին կիսախաղին իսկ, Քրիսթիան 3-րդ եւ 26-րդ վայրկեաններուն նըշանակեց Փարի-Սէն-Ժերմէնի յաղթական երկու կէտերը: Երկրորդ կիսախաղը հազիւ սկսած, 59-րդ վայրկեանին միջադէպեր ծայր կու տային երկու խումբերու զօրավիգ հանդիսատեսներու միջեւ եւ արագօրէն այնքան մեծ համեմատութիւններ կ'առնէին, որ փորթուկալցի ի–

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹԱՐՄ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓՈՒՆՔԷՆ

ՅԱՒԵՐԺՕՐԷՆ ՍԻՐԵԼԻ «ՄԵՐԻՆ ՊՈԼԻՍԸ»

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Գ. եւ վերջին մաս)

ԱՅՆ ՔԻՉԸ ՈՐ ՄՆԱՑԱԾ ԷՐ ՊՈԼՍԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԷՆ

Եթէ Պոլսոյ հայատառ մամուլը մտահոգութիւններ ունէր այսօր եւ կը վարանէր լաւատեսութեամբ նայիլ հորիզոնին, ապա առկա կը բխէր առաւելաբար հայախօսութեան սրընթաց նահանջէն։ Գաղտնիք չէր, որ լեզուական անջրպետ մը գոյացած էր այլեւս ընդմէջ հայերէն հրատարակութիւններուն ու համայնքին թրքախօս լայն զանգուածին։ Մինչ «Ակօս» շաբաթաթերթը թրքալեզու հրատարակութիւն մը ըլլալով՝ կը յաջողէր իր առանցքին շուրջ համախմբել երիտասարդ նորայայտ գրիչներու մեծաթիւ խումբ մը ու թրծել զանոնք լրագրական ասպարէզի քուրային մէջ, անդին, «Ժամանակ», «Մարմարա», «Սուրբ Փրկիչ», «Ժպիտ» (Ուսուցչաց Հիմնարկի կողմէ հրատարակուող մանկաթերթ մը) եւ հայատառ այլ պարբերականներ ստիպուած էին բաւարարուիլ այն քանի մը երէց աշխատակիցներով կամ գրչի մշակներով, որոնք դեռ կը մնային պատնէշի վրայ, որպէս վերջին մոհիկանները մայրենի լեզուին։

Միութենական կամ վարժարանային թերթեր եւս, որոնք նախախնամական դեր կրնային ստանձնել գրական թարմ ուժերու մշակման եւ ընձիւղման գծով, իրենք եւս կը տառապէին նոյն հիմնահարցէն։ Հասակ առնող հայ երիտասարդներուն լեզուական տկարութիւնը պատճառ կը դառնար որ այնքան խանդավառօրէն ըմբռնած հրատարակչական նախաձեռնութիւն մը կաղալ սկսի, չկարենայ յարատեւել հեզասահ ընթացքով։

Վերջին շրջանին այդպէս պատահեր էր Մխիթարեան Սանուց Միութեան «Նոր Սան» եւ Կեդրոնական Սանուց Միութեան «Հուպինա» պարբերաթերթերու պարագային, որոնք հրապարակ իջեր էին նորահաս ուժերու հաւաքական ջանքերով, 90-ական թուականներէն ասդին։

Անոնցմէ առաջինը, որ շարունակութիւնը կը նկատուէր երբեմնի «Սան» համբաւաւոր հանդէսին (1948 – 1973), բախտաւորութիւնն ունեցած էր իրեն մենտոր ունենալու Խրախունիի, Զահրատի, Հատտէճեանի նման Մխիթարեանցի դրադէտներ, որոնց վերահսկողութեամբ կամ աջակցութեամբ՝ ցարդ հրատարակուած էին «Նոր Սան»ի մօտաւորապէս 20 թիւեր։ Անոնցմէ ամենավերջինը, որ կը կրէր Ապրիլ 2000 թուականը, 80 էջնոց գեղատիպ միացեալ թիւ մըն էր, ամբողջովին նուիրուած «Իսթանպուլահայ գեղարուեստական գրողներ»ու, եւ զոր բծախնդրօրէն խմբագրած էր բանաստեղծ Զ. Խրախունի։ Այդտեղ ներկայացուած էին 25 գրողներ, իրենց համառօտ կենսագրութեամբ ու գրչի արտադրութենէն ընտրեալ նմոյշներով։ Կ՚ենթադրուէր սակայն, թէ «Նոր Սան»ի այս փառաւոր թիւով այլեւս կանգ պիտի առնէր պարբերաթերթին հրատարակութիւնը։

Երկրորդ հանդէսը, որ աչքի զարկած էր վերջին տասնամեակին, «Հուպինա»ն էր, որուն շուրջ համախմբուած էին Կեդրոնականի շրջանաւարտները։ Վարժարանի Սանուց Միութեան երբեմնի «Հանդէս Մշակոյթի» պարբերաթերթին (1948 – 1964) վերակենդանացումը խորհրդանշած էր «Հուպինա»ն օրին, եւ որուն լոյս ընծայման առթիւ՝ Արփի Թոթոյեան «Յառաջ»ի մէջ լաւատեսութեամբ գրեր էր որ «անոր յայտնութիւնը անգամ մը եւս մտածել կուտայ այն իրողութեան մասին, թէ Պոլսոյ հազիւ 50 հազարնոց գաղութը վճռած է շարունակել զարմանք ու հիացում պատճառել եւ ամօթ ներշնչել Սփիւռքի գրեթէ բոլոր գաղութներուն...» (տե՛ս «Յառաջ», 1993 Յունիս 2, «Բարի եկար "Հուպինա"»)։

Դժբախտաբար, առաջին քանի մը տարիներու խանդավառութենէն ետք, «Հուպինա»ն եւս չէր կարողացած տոկալ լեզուական խոչընդոտին ու անյայտացեր էր հրապարակէն։ Ու հիմա, Պոլսոյ մեր երէց գրողները շարունակ կը մտահոգուէին, թէ ի՞նչ պիտի ըլլար «վաղուան» գրականութեան ապագան, երբ իրենց շուրջը չէին տեսներ երիտասարդ նոր գրողներ, որոնք երկչոտ կամ յախուռն քայլերով փորձէին մուտք գործել հայալեզու գրականութենէն ներս։ Պոլսահայ գրականութիւնը, որ յետ – հանրապետական շրջանին հիանալի փթթում մը ապրած եւ պատկառելի երկերով ճոխացուցած էր մեր մշակութային գանձարանը, հոգեվարք մը կ՚ապրէր այսօր։

Ռ. Հատտէճեան, անդրադառնալով այս ցաւատանջ խնդրին, կը գրէր.

«Արդեօք գրողներու ու բանաստեղծներու քանակի՞ մը պէտք ունինք՝ փրկելու համար մեր գրականութեան ապագան։ Ո՛չ։ Ի՞նչ քանակ։ Տուէ՛ք այս համայնքին հինգ կամ վեց որակաւոր գրողներ ու բանաստեղծներ, եւ ահա՛ մեր գրականութիւնը կը գոյատեւէ ու ոստում մը կ՚ընէ դէպի ապագայ։... Միայն թէ ի՛նչ մեղք որ 70 կամ 80 հազարնոց համայնք մը այսօր ի վիճակի չէ մեզի տալու այդ չորս կամ հինգ գրողներն իսկ, որոնք եթէ ոչ նախանձելի, գոնէ բաւական մաքուր եւ առողջ մայրենի մը ունենային։... Կարժէ որ այսօր համրենք թէ հրապարակի վրայ քանի՞ գրող մնացած է ու քանի՞ գրողներու ներկայութեամբ է որ մեր գրականութիւնը կը քալէ դէպի իր վախճանման կէտը» (տե՛ս «Մարմարա», 2000, Սեպտեմբեր 29, «Թօփգաբուի վարժարանէն մինչեւ մեր բոլոր հարցերը»)։

ՊԷՇԻԿԹԱՇ ՊԱԼԵԱՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՏԱՏԵԱՆՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԵՐՈՎ

Բազմաթիւ բարեկամներ յանձնարարեր էին ինծի անպայման առիթ մը գտնել՝ այցելելու Պէշիկթաշի Ս. Աստուածածին Եկեղեցին, որուն համար վկայութիւն կուտային բոլորն ալ, թէ ամէնէն գեղեցկաշէնն ու հոյատեսիլն էր՝ քաղաքին 33 հայկական եկեղեցիներուն մէջ։

Պոլիս համնելէս աւելի քան շաբաթ մը ետք այդ առիթն ստեղծուեցաւ եւ Հոկտեմբեր 21-ի առաւօտուն, հիւրընկալս՝ Սամուէլին իր կառքով բերաւ մեզ Պէշիկթաշ։

Այն թաղը, ուր կը գտնուէր Հայոց Եկեղեցին, նեղլիկ արահետ մըն էր, գիւղական աւաններու տպաւորիչ փողոցները յիշեցնող մանրամասնութիւններով, եւ ուր՝ բնակելի տուներուն կարեւոր մէկ մասը փայտաշէն հին ու անխնամ կառոյցներ էին։ Ընդհանուր առմամբ սակայն, Պէշիկթաշ փառաւոր դիրք մը ունէր Վոսփորի եւրոպական ափին վրայ, Պալեաններու կողմէ կառուցուած Տոլմապահչէի եւ Չրաղանի զոյգ պալատներուն ճի՛շդ մէջտեղը, եւ որուն ասխակոյդման հանդիպակաց ափին՝ Սկիւտարն էր։

Պէշիկթաշ, հայկական առումով եւս կարեւոր տեղ մը պէտք է ունենար մեր ապրումներուն մէջ։ Պոլսահայութեան 19-րդ դարու մտաւոր կեդրոններէն մէկն էր ան, ուր մեծահամբաւ ամիրաներ ու հարուստ «ազգային ջոջեր» ապրեր էին փարթամ կեանք մը, յաճախ շաղկապուելով հանրային ու մշակութային մեր ճիգերուն ալ։ Բայց Պալեաններն էին առաւելաբար, որոնք իրենց անջնջելի դրոշմը դրած էին Պէշիկթաշի մէջ, այնտեղ բնակելով երկար տարիներ ու իրենց հովանին անպակաս ընելով տեղւոյն կրօնական եւ կրթական կեանքին վրայ։

Երբ մտայ դրի Հայոց Եկեղեցիին երկաթեայ մայր դարպասին դանդին վրայ, կնոջական ձայն մը արձագանգեց ներսէն.

– Էդ ո՞վ էք ուզում։

Անմիջապէս պարզուեցաւ, որ Հայաստանէն եկած ընտանիքի մը յանձնուած էր եկեղեցիին «պահակութեան» պաշտօնը։ Այլեւս բնաւ չէի զարմանար նման անակնկալներու դիմաց. վերջին տարիներուն, Հայաստանի տնտեսական սուր տագնապն ու քաղաքական ճակատին պարզած անյուսութիւնը՝ հարիւրաւոր ընտանիքներ քշեր – բերեր էր մինչեւ Պոլիս (նաեւ Թուրքիոյ այլ քաղաքները)՝ պատառ մը հացի ետեւէն։ Ամէն տեղ ու ամէն առիթով՝ դէմ – յանդիման կրնայիք մնալ անոնց մտահոգ ու աղերսական նայուածքին հետ ու լսել իրենց պատրաստակամութիւնը՝ ծառայելու «ցանկացած ասպարէզում», մանկատածութենէ կամ ծերուններու խնամատարութենէն սկսեալ մինչեւ... «կատուներու պանդոկ»ի ղեկավարութեան պաշտօնը։ Այս տեսակէտով ալ, Պէշիկթաշի պատմական ու փառաւոր եկեղեցիին արեւելահայ պահակները, ապահովաբար, բախտաւոր կը նկատուէին իրենց պաշտօնին արժանաւորութեամբ...։

Երբ մուտք գործեցինք եկեղեցիէն ներս, ամայի տաճարին ներքին շլացուցիչ գեղեցկութիւնը դիրկ բացաւ մեզի։ Գեղակերտ ու սիւնազարդ կամարներու, նրբահիւս քանդակներու ու խոյակներու ըմքանչելի ամբողջութիւն մը կար այնտեղ, որ ներքին զմրէթաւոր ձեղունին եւ խորանին ոսկեփայլ ու շողշողուն հանդերձանքին միացած՝ արուեստի անկրկնելի վայրի մը վերածած էր գողտրիկ քարաշէն աղօթատեղին։ Արքունի ճարտարապետ Կարապետ ամիրա Պալեանի ձեռակերտն էր այս հրաշալիքը, շինուած՝ 1838-ին, նախորդ դարէն մնացած փայտաշէն մատուռին փոխարէն։ Կը պատմուէր, որ մերձակայ Տոլմապահչէի շինութեան ընթացքին, Պալեան ամիրան պալատին համար նախատեսուած քարաշէն սիւներէն ու խոյակներէն «գաղտնաբար» բաժին հանած էր նաեւ Հայոց եկեղեցիին ու զայն ճոխացուցած՝ համանման զարդաքանդակներով...։

Բայց եւ, երբ նայուածքս սեւեռեցի լոյսերու մէջ թաղուած սքանչատեսիլ խորանին ուղղութեամբ, բեմին վրայ ուզեցի պատկերացնել Վասպուրականի Արծիւը՝ Խրիմեան Հայրիկ, որուն անունը եւս, Նարպէյ, Աճէմեան ու այլ հոգեւորականներու շարքին՝ առիթով մը կապուեր էր այս եկեղեցիին։

Արդարեւ, դեռ նորընծայ վարդապետ, 1854-ին Խրիմեան Աղթամարէն հեռանալով Պոլիս եկեր էր ու տարբեր թաղերու եկեղեցիներուն մէջ արտասանած իր ոգեշունչ քարոզներով՝ գաւառին ձայնը փորձեր էր հասցնել մայրաքաղաքի ջոջերուն։ Այդ քարոզներէն մէկն ալ արտասանած էր Պէշիկթաշի ա՛յս եկեղեցիին բեմէն. քարոզ, որ շուտով պիտի վերածուէր պատմական դէպքի մը, եւ որուն յիշատակութիւնը կ՚ընէ վանեցի պատմագիր Հայկ Աճէմեան, Խրիմեանի կեանքին ու ազգանուէր գործունէութեան նուիրուած իր «Հայոց Հայրիկ» հատորին մէջ (Թաւրիզ, 1929)։ Ժողովրդային զրոյցի ձեւ առած այս պատմութեան համաձայն այդ օր, Խրիմեանը ունկնդրելու համար Պէշիկթաշի եկեղեցին փութացած բազմութեան մէջ կ՚ըլլան նաեւ արքունի ճարտարապետ Կարապետ ամիրա Պալեանն ու արքունի վառօդապետ Յովհաննէս ամիրա Տատեանը, որոնց աթոռ կը տրամադրուի առաջին շարքի վրայ, ատեանին մէջտեղ։ Հ. Աճէմեան նկարագրելով քարոզի պահը կը գրէ.

«Խրիմեանին աչքը դպաւ ատեանին առջեւ նստած Յովհ. պէյ Տատեանին, որուն ուղղեց սա խօսքերը. – "Ո՛վ արքունի վառօդապետ, քու ամբարած վառօդէդ քիչ մըն ալ Հայաստանցի Հայերուս տուր, որ գործածենք մեր թշնամիներուն դէմ"։ Յետոյ դարձաւ Կարապետ ամիրա Պալեանին եւ ձայնեց. – "Ո՛վ արքունի ճարտարապետ, բա՛ւ է որ սուլթանաց համար պալատներ շինես. եկո՛ւր քեզ Հայաստան տանիմ, հոն մեր նախնեաց աւերակներ շատ կան. եկո՛ւր նորոգէ՛ մեր փլած եւ կիսաւերակ ամրոցները, բերդերն ու պալատները" Վառօդապետն ու ճարտարապետը սարսափած, խեղդուած ձայնով մը կ՚ըսեն.

– "Ամա՛ն, Հայր Սուրբ, սուսդ պագնենք. տանկ մի՛ խօսիր, զմեզ խորտակե՞լ կ՚ուզես..."»։

(Շար. 13)

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆ ԵՒ ՄԵՐՁԱՒՈՐ-ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԻՐ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Լոնտոնի «Ալ – Հայաթ»ի մէջ, Սալամա Նիմաթ կը վերլուծէ ԱՄՆ-ու մերձաւորարեւելեան քաղաքականութեան նոր մօտեցումը, խաղաղութեան գործընթացի սկիզբէն 10 տարի եւ Իրաքի դէմ պատժամիջոցներէն 11 տարի ետք։ Կը թուի որ Ուաշինկթըն որոշած է նոր ռազմավարութեան մը դիմել։ Արդարեւ, Պուշի կառավարութիւնը կ՚ուզէ անջատել արաբ-իսրայէլեան հակամարտութեան հանդէպ իր դիրքը եւ ԱՄՆ-ու շահերը Ծոցի շրջանին մէջ։

Իրաքի դէմ ձեռք առնուած միջոցները, որոնք պէտք է յանգէին ներկայ վարչակարգի տապալման եւ խաղաղութեան գործընթացի ձախողութիւնը, ծանր հարուած մը բերին այն դերին զոր ԱՄՆ կը վայելէին, աւանդութեամբ, շրջանին մէջ։ Իսրայէլի մերժումին Ուաշինկթընի պայմաններուն (Մադրիտ 1991) ենթարկուելու խաղաղութեան գործընթացին, Արաբները, իրենց կարգին, մերժումով պատասխանեցին ամերիկեան քաղաքականութեան Իրաքի հանդէպ։ Ոչ միայն կոչեր եղան վերջ տալու համար պատժամիջոցներուն, այլեւ բնականոն դարձան դիւանագիտական յարաբերութիւնները եւ տնտեսական համաձայնագրեր ալ ստորագրուեցան Պաղտատի հետ։

Ամերիկեան ձախողութեան այս շրջագիծին մէջ է, որ հարկ է հասկնալ ամերիկեան առաջարկները ասկէ ետք «խմաստուն ռազմավարութիւն մը» գործադրելու Իրաքի հանդէպ, որ կրնայ յանգիլ զուտ տնտեսական պատժամիջոցներու վերացման, ի նպաստ զինուորական շրջափակման ամրապնդումին եւ վարչակարգին կզլխացումին։ Միացեալ – Նահանգներու նահանջը տնտեսական գետնի վրայ փորձ մըն է, ուրեմն, Իրաքի կզլխացումի միակողմանի քաղաքականութիւն մը փրկելու, միաժամանակ ղօհացում տալով իրենց արաբ եւ միջազգային զինակիցներուն այդ պատիժներուն ամէնէն վիճելի մէկ երեւոյթին վրայ։

Որքան ատեն որ Իսրայէլ կը շարունակէ անգիտանալ ՄԱԿ-ի բանաձեւերը, դժուար էր այլեւս ԱՄՆ-ու համար համոզել շրջանի իրենց արաբ զինակիցները որ Իրաքի հանդէպ բանաձեւերը գործադրեն, մանաւանդ, երբ իշխանութեան գլուխ կուգայ Շարոն։ Հարկ է նաեւ աւելցնել այն իրողութիւնը, որ Իրաք փայլուն կերպով յաջողեցաւ համոզել Իրաքցիները, Արաբները եւ նոյնիսկ հանրային կարծիքը որ Միացեալ – Նահանգները գլխաւոր պատասխանատուներն են Իրաքի ժողովուրդին դժբախտութիւններուն, նոյնիսկ եթէ ՄԱԿ-ի ծրագիրը՝ «քարիւղ սնունդի փոխարէն» (1996-ին որոշուած) թոյլ կու տայ Իրաքի որ իր քարիւղին մէկ կարեւոր մասը արտածէ իր քաղաքացիներուն մարդասիրական կարիքները երաշխաւորելու համար։

Ամերիկացիներէն եւ Անգլիացիներէն զատ, ոչ ոք հարց կու տայ թէ ինչու իրաքեան կառավարութիւնը չի կրնար օգտագործել քարիւղի վաճառքի հասոյթները։ Այսպէս, Պաղտատի պայմանագրերու արժէքը որ յանձնուած է պատիժներու Մարմինին քարիւղի վաճառքէն եկած հասոյթներուն քառորդը չի ներկայացներ, ինչ որ կը ձգտի փաստելու թէ Իրաք կը շարունակէ գործադրել քաղաքականութիւն մը, հիմնուած շանթաժի մը վրայ որու առաջին զոհն է Իրաքի ժողովուրդը։ Իսկ այս պայմաններուն մէջ, ԱՄՆ եւ Մեծն – Բրիտանիա այլ ելք չունին քան որդեգրել «իմաստուն պատիժներ» որոնց նպատակն է այնպէս ընել, որ Իրաքի ժողովուրդի դժբախտութիւններուն պատասխանատուութիւնը Ուաշինկթընէ Պաղտատի վրայ անցնի, պահելով զինուորական շրջափակում մը, որու զօրավիգ մնան շրջանի Պետութիւնները եւ միջազգային հանրութիւնը։

Երկու կարեւոր հարցեր կը մնան սակայն. – ԱՄՆ պիտի պայմանաւորե՞ն տնտեսական պատիժներու վերացումը ՄԱԿ-ի մանդատներու վերադարձով Իրաք։ Եւ մանաւանդ, Իրաք պիտի ընդունի՞ անջատել տնտեսական պատիժներու ջնջումը զինուորական շրջափակումէն։

Թ. Ա. Թ.

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

Փասատինայի Հ. Բ. Ը. Մ. «Ալեք Մանուկեան» կեդրոնին մէջ տեղի ունեցած է Վահրամ Յովակիմեանի նկարներու եւ քանդակներու ցուցահանդէսը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի: Ցուցադրուած են արուեստագէտին 15 քանդակները, 34 գծագրութիւններ եւ ջրաներկ գործեր: Նոյն առթիւ նաեւ ցուցադրուած են արուեստագէտին զաւկին՝ Վարուժան Յովակիմեանի 16 գծագրութիւնները:

***

200 ՀԱԶԱՐ ՏՈԼԱՐ Ի ՆՊԱՍՏ ՈՍԿՐԱԾՈՒԾԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻՆ

Կլէնտէյլի «Հիլթըն» պանդոկին մէջ, փետրուար 17-ին, տեղի ունեցած է ճաշ մը, ի նպաստ Ոսկրածուծի Հայկական Ծրագրին: Բացումը կատարած է Տալիտա Քէօրօղլեան: Յայտագիրը վարած է իրաւաբան Մարք Կիրակոս: Խօսք առնելով Ծրագրի հիմնադիր տոքթոր Ֆրիտա Ճորտըն, շեշտած է ծրագրին կարեւորութիւնը Ոսկրածուծի Համաշխարհային ցանցին կապուելու իմաստով: Կլէնտէյլի «Մեմորըլ» հիւանդանոցին մէջ բացուած է Ծրագրի արբանեակային գրասենեակ մը, որուն նմանը ծրագրուած է բանալ նաեւ Լիբանան եւ Ֆրանսա: Խօսք առնելով Տիկին Բելլա Քոչարեան նշած է թէ մէկ տարուան մէջ Հայաստան եւ Արցախի տարածքին արեան քաղցկեղով կը հիւանդանան 30 – 35 երախաներ, որոնց 75 առ հարիւրը կը բուժուի, իսկ մնացեալը կը մահանայ, նոյնանման արեան չգոյութեան պատճառով: Ողջոյնի խօսք արտասանած է նաեւ Հայաստանի ատաղ հիւպատոս Վալերի Մկրտումեան: Հանգանակուած է 100 հազար տոլար եւ գումարը կրկնապատկուած է Լինսի հիմնարկին կողմէ:

***

Հ.Օ.Մ.-Ի «ՍԵՒԱՆ» ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ ՃԱՇԸ

Օրէնճ Քաունթիի «Ղուկասեան» սրահին մէջ, փետրուար 10-ին, տեղի ունեցած է Հ.Օ.Մ.-ի «Սեւան» մասնաճիւղի տարեկան ճաշը, ի նպաստ Շաբաթօրեայ դըպրոցին: Յայտագիրը վարած է Մարօ Փափազեան: Վարչութեան խօսքը փոխանցած է Ֆիմի Հինդլեան: Գնահատանքի խօսք արտասանած է Աշոտ Քէնյ. Գամպուրեան: Հանգանակուած է 16 հազար տոլար ի նպաստ դպրոցին, որ ունի 107 աշակերտ:

***

Հ.Յ.Դ. «ԲԱԲԳԷՆ ՍԻՒՆԻ» ԿՈՄԻՏԷԻ 5-ԱՄԵԱԿԸ

Էնսինոյի Ֆերահեան վարժարանի սրահին մէջ, փետրուար 3-ին, տօնուած է Արեւելեան Հովիտի Հ. Յ. Դ. «Բաբգէն Սիւնի» Կոմիտէի 5-ամեակը: Բացումը կատարած է Հ.Օ.Մ.-ի «Մեղրի» մասնաճիւղի ատենապետուհի Սիլվա Անտոնեան: Կոմիտէի ներկայացուցիչ Սագօ Ճանէգեան խօսք առնելով անդրադարձած է Կոմիտէի հիմնադրութեան, յարակից՝ «Հըրայր Դժոխք» Պատանեկան Միութեան եւ Հայ Երիտասարդաց Դաշնակցութեան «Շահէն Մեղրեան» ուխտի եւ Հ.Օ.Մ.-ի տեղւոյն մասնաճիւղի գործունէութեանց:

***

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ

Կլէնտէյլի մէջ, փետրուար 25-ին, գումարուած է Համազգայինի Արեւմտեան Ամերիկայի շրջ. ժողովը: Կարդացուած են մասնաճիւղերու միամեայ գործունէութեան տեղեկագիրները: Շրջանային Վարչութեան երկամեայ գործունէութեան զեկուցումէն, պարզուած է որ Վարչութիւն հաւութերեր ձեռնարկներու կազմակերպումով կրցած է յառաջացնել «Արդի» երիտասարդական միաւորը, որ զբաղած է հայ արուեստի տարածման գործով, արտասահմանէն դասախօս հիւրեր հրաւիրած է, գրական – գեղարուեստական երեկոյթներ կազմակերպած, խրատացեալ սալեր արտադրած եւ կազմակերպած է «Սայաթ Նովա 2000» մրցումի դափնեկիրներու ելոյթը, Հայաստանի Մշակոյթի նախարարութեան առաջարկով: Որոշուած է գրական խումբ մը կազմել եւ գոյութիւն ունեցող Գրողներու Միութիւնը այդ խումբով աշխուժացնել: Ընտրուած է Շրջանային Նոր Վարչութիւն մը:

ԼՐԱՏՈՒ

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԴԱՍԱԽՕՍԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ ԿՐԸՆՈՊԼԻ ՄԷՋ

ԿՐԸՆՈՊԼԸ. – Ուրբաթ, Փետր. 23-ի երեկոյեան ժամը 20.30-ին, Կրընոպլի Հայ Մշակոյթի Տան «Ժան Մարանճեան» սրահին մէջ տեղի ունեցաւ հանդիպում մը գրող, բանաստեղծ եւ թարգմանիչ Ալպէր Անտոնեանի հետ:

Մշակոյթի Տան նախագահ Փ. Բաբախեանի բարիգալուստեան խօսքէն ետք Տան մշակութային պատասխանատու Ժ. Ֆորեսթիէ հակիրճ կերպով ներկայացուց օրուան հիւրը եւ անոր գործը:

Ալպէր Անտոնեան պարզ ոճով եւ քիչ մը երգիծանքով ծանօթացուց իր կենսագրութիւնը, ինչպէս նաեւ իր գրած եւ թարգմանած գիրքերը, ի շարս որոնց Confession d'un poète հատորը որ կը պարունակէ մեր մեծ բանաստեղծներու գործերու ֆրանսերէն թարգմանութիւնը:

A chacun son destin-ը ուրիշ մէկ հատորն է Ա. Անտոնեանի. հոն ներկայացուած է հեղինակին կենսագրութիւնը ինչպէս նաեւ խորհրդային տարիներու ապրելակերպը Հայաստանի եւ ռուսական զանազան քաղաքներու մէջ (Մոսկուա, Ս. Պետերբուրգ եւլն.): Սոյն գիրքը աւելի նշեալ քաղաքներու կիտի մը բնոյթը ունի:

L'Arménie éternelle կրկին ֆրանսերէն թարգմանութիւններու ծաղկաքաղ մըն է մեր մեծ բանաստեղծներու ստեղծագործութիւններու:

Գիրքերը ծանօթացնելէ ետք, ան ներկայացուց իր կատարած թարգմանութիւններէն փունջ մը՝ Ա. Իսահակեանի, Պ. Սեւակի, Յ. Թումանեանի, Գ. Էմինի եւ Զարենցի գործերէն, Մայր Հայրենիքի եւ Արարատի կարօտով լեցուն... Ներկաները մեծ հետաքրքրութեամբ ունկնդրեցին արտասանութիւնները:

Վերջաւորութեան բանաստեղծը մակագրեց իր գիրքերը եւ խոստացաւ այլ առիթով դարձեալ այցելել Կրընոպլը:

ՇԱՔԷ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԴՈՂԴՂՈՒՆ ԴՈՂԴՂՈՒՆ

ԹՈՐՈՆԹՕՅԻ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ, Փետրուար 23-ին, նշուած է Վարդանանց 1550-ամեակը կազմակերպութեամբ Ս. Աստուածածին Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ, Հայ Կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ եւ Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներէ կազմուած միջ – համայնական յանձնախումբին, որուն ատենապետութիւնը կը վարէ Յակոբ Ճանպազեան: Հանդիսութիւնը սկսած է եկեղեցական արարողութեամբ: Օրուան հանդիսավար վերապատուելի Սարմազեանի բարի գալուստի խօսքէն ետք, Ս. Խաչ ամէնօրեայ վարժարանի աշակերտական երգչախումբը հրամցուցած է քանի մը խմբերգներ: Գեղարուեստական յայտագրին իրենց մասնակցութիւնը բերած են աշակերտներ երգերով եւ արտասանութիւններով, նաեւ երեք եկեղեցիներու միացեալ երգչախումբը: Օրուան բանախօսը եղած է Մոնրէալէն հրաւիրուած ուսուցիչ – տնօրէն՝ Եդուարդ Էլոյեան, որ շուրջ 45 վայրկեան խօսած է Վարդանանցի մասին, նաեւ զայն կանխող 150 տարիներուն: Փակման խօսքը արտասանած է Շահէ Ծ. Վրդ. Փանոսեան:

***

ՆԻՒ – ԵՈՐՔԻ մէջ, իր մահկանացուն կնքած է Տիկին Բերկրուհի Սվաճեան, ծանօթ մանկավարժ եւ մտաւորական, որուն յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Մարտ 9-ին, տեղւոյն Ս. Վարդան Մայր տաճարին մէջ: Ողբացեալը բնիկ խարբերդցի, ընտանիքին հետ եկած էր Հալէպ Մեծ Եղեռնի աւարտին, ապա անցած Պէյրութ, դարձած Սուրբ Նշան Մայր Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ վարժարանի սիւնը: Իր տոքթորան ստացած էր ԱՄՆ-ու Գոռնէյլ համալսարանը, ապա Պէյրութ վերադարձած եւ նուիրուած ուսումնական ասպարէզի, նաեւ հոգեբանական եւ մանկավարժական մարզի մէջ դասախօսութիւններ տալով: Ուսումնապետ եղած է Քոլէճ դոլէճի հոգեբանական ամպիոնին, անդամակցած է Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնական Ցանձնաժողովին:

LIVRES REÇUS

ARMENIES, ARMENIE

***

UN NOM POUR HERITAGE

JACQUES DER ALEXANIAN

L'Harmattan, 2001

MELISANDE DE JERUSALEM

et les princesses arméniennes du royaume des Francs

Récit

BRENDA BALIOZIAN

Editions Service Gutemberg XXIe siècle, Paris.

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Մինչեւ այսօր ալ կարգ մը անուններ կը յածախեն միտքիս մէջ, – Ագրարային հարցը նոր Զելանդիայում, Ի՞նչ է իրական պետութիւնը, Ֆեդերալիզմ եւ դեմոկրատիզմ, Հող եւ կապիտալիզմ, Ո՞վ ինչով է ապրում, Ագրարային հարցը եւ գիտական Սոցիալիզմի տեսութիւնը, Բանուոր դասակարգի դրութիւնը Բելգիայում, Պրոլետարիատը եւ աշխատաւոր գիւղացիութիւնը:

Այս հրատարակութիւնները կապկուած 1905-ի ռուսական յեղափոխական շարժումին, ինչպէս որ սնտուկներով եկած էին, սնտուկներով ալ կը փոխադրուէին գաւառ, Սամսոնէն մինչեւ Սեբաստիա, Ամասիա կամ Տիգրանակերտ: Եւ տարիներով կը մնային անվաճառ: Ուէ գրավաճառ կամ գրասէր որ շարքէն հատ մը թղթատած էր, այլեւս չէր հետաքրքրուեր մնացեալով: Թէեւ իրապէս պիտանի հատորներ չէին պակսեր, ինչպէս Կովկասեան Վանդէան (Վարանդեան) Ֆեդերացիա (Խաժակ), Ազատութեան Ճանապարհին (Ահարոնեան), Գործեան Հանգոյցը (Մ. Վարանդեան), եւ այլն:

Արդէն «ընթերցող հասարակութիւն» մը կազմուած էր Րաֆֆիի գիրքերուն եւ Կովկասի վիպական – գեղարուեստական գրականութեան համար: Իրարու ետեւէ կը սպառէին Ա. Ահարոնեանի, Վ. Փափազեանի, Շիրվանզադէի, Ա. Իսահակեանի (Երգեր ու վէրքեր), Լէոյի, Ծերենցի գիրքերը: Կովկասեան հրատարակութեանց առաջին մթերանոցը եթէ Պալենցն էր, երկրորդը Արծիւը դառնալ սկսած էր: 1911-ին, երբ Թիֆլիսէն կ'անցնէի Կարին երթալու համար, ամենամեծ գրավաճառը, «Կիւթէնպէրկ»ի տէրը կը խոստովանէր թէ ամբողջ Կովկասի մէջ մէկ տարուան ընթացքին այնքան հայերէն գիրք չի ծախեր որքան կը ղրկէ Պալենցին կամ Արծիւին: (Ի հարկէ հարցը դասագիրքերու մասին չէ):

Ահա այս խանութին մէջ էր որ ծնաւ «Մատենաշար Ազգակ»ը, տասը հատոր գրականութիւն, իւրաքանչիւրը 2000 օրինակ. – 1. Կարմիր լուրեր բարեկամէս, Սիամանթօ. – Հաջի Բէգ, Վրթանէս Փափազեան – 3. Ցեղին Սիրտը, Դ. Վարուժան. – 4. Յայգալոյս, Ռուբէն Զարդարեան. – 5. Թայիս, Անաթոլ Ֆրանս. թարգմ. Շ. Մ. – 6. Սանթօ, Վրթ. Փափազեան. – 7. Աբու Լալա Մահարի, Ա. Իսահակեան. – 8. Մայրը, Ղ. Մելոյեան. – 9. Վերժին, Լեւոն Շանթ. – 10 Պար – տուածներ, Ա. Ահարոնեան:

Ապա «Կարմիր Տետրակներ»ու շարքը. – 1. Մեր Հաւատամքը, Աստմ (Յ. Շահրիկեան) – 2. Դրուագներ Սասունի Կռիւներէն, Մեպուհ. – 3. Նոր Կչիռ, Նոր Արժէքներ, Գեղամ Վրդ.: Տարբեր շարք մը՝ ի՞նչ է ազգութիւնը, Գ. Խաժակ, եւ այլն: 1912-էն վերջ կը սկսէր դասագիրքերու շարքը, Լուսաբերով, եւ հետզհետէ կը պատրաստուէին Ընդհ. Պատմութիւն (3 հատոր), Գ. Խաժակ, Պատմութիւն Գրականութեան (Ա. եւ Բ. հատոր), Վ. Փափազեան, Մանկական Աշխարհ, Մարգպետ, Թալիման (հէքեաթներ), Բնապատմական հաւաքածոյ, Մ. Նալբանդեան, եւ այլն, մինչեւ որ պատերազմը պայթեցաւ եւ տպուած պրակներն ալ փճացան ձեռագիրներուն հետ:

***

Ո՞ւր տեսեր էինք լսարան, ընթերցարան, Երիտասարդական Միութիւն:

Աւագ ընկերներու, արտասահմանէն եկած բանդէտներու հարցնելով ծրագիր – կանոնագիր մը թխած եղայ, որուն հիման վրայ բացուեցաւ «Րաֆֆի» լսարանը, Սկիւտարի մէջ: Տակը սրճարան, վերան սրահ մը, որ կրնար պարունակել 80-100 հոգի: Այնուհետեւ իրարմէ օրինակելով բացուեցան ուրիշ լսարաններ, բոլոր հայկական թաղերուն մէջ: Անշուշտ միւս հոսանքներն ալ ասպարէզ նետուած էին, առանց հաշուելու կրթասիրացները, Բարեսիրացները կամ ... Պարասիրացները:

«Րաֆֆի»ն մէկ անգամէն դարձաւ հըռոց մը: Բանախօսութիւնները, մեծ հանդէսները կը սարքուէին Թէփէի Թատրոնը կամ «Յառաջդիմական» Միութեան սրահը որ կրնար 4 – 500 հոգի առնել: Բայց փոքր հաւաքոյթներու եւ մասնաւորապէս դասախօսութեանց համար բաւական կը համարուէր Րաֆֆին:

Երկար ատեն ամէն Հինգշաբթի դասախօսութիւն կար, եւ ինծի համար ճիտի պարտք եղած էր դասախօս մը ճարել: Եկող – գացող բոլոր ընկերները կարգով հանդիպեցան մեր լսարանը, բացի Ակնունիէն, որ առհասարակ չէր սիրեր դասախօսական սահմանափակ ժողովները: Շատերը դասախօսեցին մէկէ աւելի անգամներ: Պայքարի օրերուն, երբեմն քանի մը դասախօսներ կ'ունենայինք: Սրահը այնքան կը լենար որ սանդուխները անանցանելի կը դառնային եւ շատերը վարը՝ սրճարանը նստելով կը ջանային հետեւիլ:

Պատահաբար կը յիշեմ շարք մը անուններ այդ շրջանի դասախօսներէն. – Յովհ. Քաջազնունի, որ անդադար կը ծխէր խօսած ատեն, Յ. Շահրիկեան, Ս. Զաւարեան, Ռոստոմ, Լ. Նազարբեանց, Ռ. Դարբինեան, Ռ. Զարդարեան, Բ. Շահպազ, Մ. Վարանդեան, Մարգպետ, Մար, Զապէլ Եսայեան, Մելոյեան, Ներսէս Փափազեան, Խ. Պապայեան:

(Շար. 33)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Թոգին եւ Վահան Նաւասարդեան 500 ֆրանք կը նուիրեն «Յառաջ»ին իրենց զարմուհիին՝ Եսթեր Պէրպէրեանի մահուան քառասունքի հոգեհանգստեան առթիւ։

(Շար. Ա. էջէն)

բաւարարը խաղը կ'ընդհատէր։ Օթէօյի կողմի հատարաններու չարքէն է որ ամէն ինչ կը սկսէր։ 3–4 հազար Թուրքեր եկած էին Պոլսէն, որոնց մէջ, ծայրայեղ, մոլեռանդ տարրեր իրենց դրօշակներով։ Այս Թուրքերէն մէկը նոյնիսկ դաշտ կ'իջնէր, ինչ որ պատճառ կը դառնար իրարարին որոշումին։ Իրարու գլուխ ամէն ինչ կը նետուէր, չիչ, աթոռ, տեսակ-տեսակ առարկաներ, նոյնիսկ վըտանգաւոր, մինչ ապահովութեան ուժերը արտասուաբեր ռումբերով կը ջանային յաղթահարել կացութեան։ Մարզադաշտը վերածուած էր ռազմադաշտի։ Ի վերջոյ, կէս ժամուան ընդհատումէ ետք, խաղը կը վերսկսէր առանց որեւէ փոփոխութիւն բերելու արդիւնքին։ Կոխներու արդիւնքն էր սակայն, 56 վիրաւոր, որոնց 17-ը հիւանդանոց փոխադրուած էին։

ԹՈՒՐՔ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ՀԱԿԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԵՒԱՆԻ

Թուրքիոյ Պետական նախարար Ս. Իւչէնմէզ Ազգ. Ժողովի Մարտ 13-ի նիստի աւարտին, Հայոց հողային պահանջներու լուրերուն վերաբերող լրագրողներու հարցումին պատասխանելով ըսած է թէ իր երկիրը ոեւէ մէկուն հողին վրայ աչք չունի եւ Թուրքիոյ հողերուն աչք տնկողներն ալ կը ստանան յարմար պատասխանը։ Նախարարը այս մասին պահանջները «երազներու աշխարհի մը մէջ» ապրելու վերագրելէ ետք աւելցուցած է.– «Ոչ թէ միայն այդ պահանջներուն ընթացք չենք տար, այլ նաեւ առոնց խճաքար մը իսկ տալ չատ է։ Այդպիսի բան չի կրնար պատահիլ։ Որպէս ժողովուրդ չենք կրնար առիկա ընդունիլ։ Հայրենիքին հողին ամէն մէկ թիզը արիւնով չաղախուած է։ Այսպիսի ժողովուրդի մը հողերուն աչք տնկելը բոլորին կարողութենէն վեր է։ Հանգիստ թող մնան իրենց տեղը ու չնորհքով ընեն իրենց գրացնութիւնը»։

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

«ՅԱՌԱՋ» ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՓԱՐԻԶ. –

Թեյերամայի յօղուածին առթիւ, Պր. Փիւրքայ Կիւլ մէկ տարեկան «Յառաջ» կը նուիրէ Տիկին Է. Աւագեանի։

L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organise
UN
CONCERT
avec
La Chorale Eison
dirigée par LAURENCE THOMAZEAU
(folklore latino-américain)
et
La Compagnie
Astres Mélodies
dirigée par ASTRIG DEDEYAN
(Mozart, Bach, Gospels,
Liturgie arménienne)
le Samedi 17 mars à 20 heures 30
en l'église Ste Bernadette
Pavé de Meudon — 92370 CHAVILLE
(entre les gares "Chaville-Vélizy" et Chaville R. G.)
Réservations au : **01.47.50.46.93;**
ou 01.47.09.23.18.

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS
DE FRANCE

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline.**

Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

Մ Ի Ջ Ի Ն Ք

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Լիոն – Վիլէօրպանի Արաքս մասնաճիւղը կը հրաւիրէ հայկական աւանդութեան համաձայն պատրաստուած Միջինքի համեղ ճաշին Զորեքշաբթի, Մարտ 21-ին Սուրբ Յակոբ Եկեղեցիի արարողութենէն վերջ Կարպիս Մանուկեան սրահը

40, rue d'Arménie

Ճաշագին՝ 70 Ֆր.։

Տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Վիլէօրպանի Մշակոյթի Տան։

Հեռաձայն. – 04 - 78 - 26 - 28 - 71

CONCERT

«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :
J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars
à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles · 75017 Paris

Renseignement et réservation :
☎ **01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18**

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէրի «Ակնունի» մասնաճիւղի ժողովը Երկուշաբթի, Մարտ 19. ժամը 20.45-ին,

Centre Administratif d'Asnières:

SOIREE DU MILLENAIRE

Samedi 17 mars à partir de 22 h
au Palais des Congrès
— Parc Chanot — Marseille —

Les associations de jeunes Arméniens d'Aix-Marseille organisent une **GRANDE SOIREE** avec l'**Orchestre MASSIS.**

Infoline: (Thomas) 06.16.13.58.49
(Laurent) 06.11.14.30.83

P.A.F.: 100 F prévente / 120 F sur place
JAF — UGAB Jeunes — Nor Séround Aix-en.Pce — Jeunes de la Cathédrale — D.A. Connexion — J2A — Haï Arinouch — Groupe Edouard Deriklian — Nor Séround Marseille — UGA Ardziv

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ
Մասնակցութեամբ՝
Բոլոր Եկեղեցականներուն

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 16
ԺԹ. օր Մեծի Պահոց
Իսի - Լէ - Մուլինոյի
Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23
ԻԶ. օր Մեծի Պահոց
Շավիլի
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ

COMMUNIQUE

DU CONSEIL D'ADMINISTRATION
DE LA CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE

En ces périodes électorales, nous avons pu constater que le nom de la Croix Bleue avait été utilisé dans le cadre de la campagne de divers candidats de droite comme de gauche.

Afin de lever toute ambiguïté sur ce sujet, nous tenons à préciser les points suivants :

- Association philantropique, reconnue d'utilité publique, la Croix Bleue n'affiche aucun engagement politique, quel qu'il soit.
- Chacun de nos membres est libre de son choix et de son engagement politique à condition de ne jamais utiliser le nom de la Croix Bleue dans son action militante.
- Notre œuvre éducative, humanitaire ou sociale s'inscrit dans le contexte de l'ensemble de la communauté arménienne et même de l'ensemble de la communauté humaine. Les seules valeurs que nous défendons sont le respect d'autrui, la générosité et la tolérance.

les Coupons d'Alsace

21, av. d'Helvétie
25203 MONTBÉLIARD
Tél. 03 81 94 38 10

Z.I. Les Arbletiers
25400 AUDINCOURT
Tél. 03 81 35 51 93

65, avenue Jean Jaures
90000 BELFORT
Tél. 03 84 21 62 66

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ

ASSOCIATION CULTUELLE DE L'EGLISE APOSTOLIQUE ARMENIENNE
DE PARIS ET DE LA REGION PARISIENNE

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
St-JEAN-BAPTISTE

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Մ Է Ջ
Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ն Է Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Պ Ե Տ Ա Կ Ա Ն
Կ Ր Օ Ն Ք Հ Ռ Չ Ա Կ Մ Ա Ն 1 7 0 0 – Ա Մ Ե Ա Կ Ի
Տ Օ Ն Ա Կ Ա Տ Ա Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ց Ծ Ի Ր Է Ն Ն Ե Ր Ս

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՄԱՅԻՍ 7-ԷՆ
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ՄԱՅԻՍ 14

Կազմակերպութեամբ՝
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 8.300 Ֆր.
600 Ֆր. (վիզա եւ օդակայանի տուրք)

Այս գումարը կ'ընդգրկէ՝ Թռիչք ՓԱՐԻԶ – ԵՐԵՒԱՆ – ՓԱՐԻԶ,
Բնակութիւն «Անի» հիւրանոց (4 աստղանի)
Նախաճաշ, ճաշ եւ ընթրիք
Այցելութիւններ օթօքարով

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԺԱՄ՝ Ա Պ Ր Ի Լ 25

Տեղեկութիւններու համար հեռաձայնել հետեւեալ թիւերուն՝
— Քարտուղարութիւն՝ 01.43.59.67.03
— Աւետիս Ա. Քհնյ. Պալըգեան՝ 01.46.62.01.29

1ère TOURNEE EN FRANCE DU GROUPE MUSICAL ET VOCAL D'ARMENIE

«Yérk Yérkots»

« CANTIQUE DES CANTIQUES »

Ces 7 jeunes filles seront en concert exceptionnel :

— à **ALFORTVILLE : le mardi 20 mars à 20 heures 30,**
Salle Voltaire — 22, rue Voltaire. ● P.A.F. 30 F

— à **ARNOUVILLE-LES-GONESSE : le mercredi 21 mars à 20 heures 30,**
Salle Garvarentz, Espace Charles Aznavour, ave. P.V. Couturier.
Entrée libre.

— à **ISSY-LES-MOULINEAUX : le vendredi 23 mars à 20 heures 30,**
Eglise Evangélique Arménienne,, 28, ave. Bourgain. ● Entrée libre.

A l'occasion de ces trois concerts, le Pasteur René Léonian témoignera du réveil de la foi chrétienne en Arménie.

Renseignements : tél. : **01 47 36 02 50**

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

BAZAR DE CHARITE ANNUEL

JOURNEES D'AMITIE
17-18 et 25 Mars

Salle Polyvalente — 13, rue du Perche, Paris IIIe

Pensez dès maintenant à nous réserver votre visite et à nous apporter de quoi garnir nos comptoirs. Si vous souhaitez que l'on passe prendre vos dons, téléphonez à la Paroisse : 01 44 59 23 50.

Nous vous rappelons que le **Bazar de Charité** est l'une des principales manifestations nous permettant de recueillir des fonds pour nos œuvres et notamment pour le fonctionnement de l'**Ecole de Samedi.**

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 16
VENDREDI
16 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.125 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.125

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

ՔՈՉԱՐԵԱՆ – ԱԼԻԵՒ ՆՈՐ ՀԱՆԴԻՊՈ՞ՒՄ

ԱՄՆ-ու Արտաքին նախարարութիւնը Մարտ 14-ին յայտարարած է թէ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի նախագահները նոր հանդիպում մը ունենալու հրաւիրած է Լեռնային Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման բանակցութիւնները շարունակելու համար: Ըստ յայտարարութեան, խօսակցութիւնները տեղի կ'ունենան Ապրիլ 3-ին, Քի Ուէսթի մէջ, Ֆլորիտայի հարաւը կղզեխումբի մը վերջին կղզին, հովանաւորութեամբ Օ – ԷՍ –Սէ – Ը-ի եւ մասնակցութեամբ ֆրանսացի, ամերիկացի եւ ռուս մասնագէտներու: Յայտարարութեան մէջ նշուած է թէ խնդրին լուծումը Միացեալ-Նահանգներու համար մեծ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ, ինչ որ Քոլին Փաուըլը մղած է այս նախաձեռնութեան:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 14 / 15)

«ԱՐՄԷՆԹԵԼ»Ը ՉԻ ԿՐՆԱՐ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՎԱՃԱՌՈՒԻԼ

«Արմէնթել»ի բաժնեթուղթերուն 90%ին յունական ՕԹԷ ընկերութեան կողմէ Թուրքիոյ վաճառքին մասին լուրը հերքուած է յունական ընկերութեան փոխ-նախագահին կողմէ: Նոյն անձը նամակով մը հերքումը ղրկած է յունական «Գաքիմերինի» օրաթերթին որ Մարտ 11-ի թիւով հաղորդած էր լուրը: Հայաստանի Արդարադատութեան նախարարութենէն ալ յայտնած են թէ նման նախաձեռնութեան պարագային ՕԹԷ-ն պէտք է պաշտօնապէս տեղեակ պահէր Հայաստանի կառավարութիւնը, սակայն նման բան չէ եղած:

Լուրը բացասական արձագանգ գտած է Հայաստանի Խորհրդարանի քաղաքական ուժերուն կողմէ ալ: Խմբակցութիւններու ներկայացուցիչներ կամ հաւատք չեն ընծայած լուրին, կամ յայտնած են թէ անընդունելի է նման վաճառք:

***

ՀԱՅԵՒՌՈՒՍ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻ ՄԱՍՆԱԳԷՏՆԵՐԸ

Վարչապետ Ա. Մարգարեանի որոշումով Հայաստանի ու Ռուսաստանի տնտեսական ու գիտաթեքնիք գործակցութեան յանձնաժողովին Հայաստանի կողմէ նախագահ նշանակուած է Պաշտպանութեան նախարար ու Ապահովութեան Խորհուրդի քարտուղար Սերժ Սարգսեան: Յանձնաժողովին հայկական մասին անդամներ են Կրթութեան ու Գիտութեան նախարարի տեղակալ Արա Աւետիսեանը ու Պաշտպանութեան նախարարութեան արտաքին յարաբերութիւններու եւ ռազմական գործակցութեան վարչութեան պետ Միքայէլ Մելքոնեանը:

***

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱՊԱՀ ԾԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ ՏՆՕՐԷՆԸ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Մարտ 14-ին ընդունած է Ռուսաստանի սահմանապահ ծառայութեան տնօրէն Կ. Տոցկին. քննարկած են սահմաններու միասնական պահպանութեան հեռանկարները: Հիւրը գոհունակութեամբ արտայայտուած է այդ մարզին գործակցութեան վիճակին մասին, յայտնելով որ Հայաստանի մէջ գործող սահմանապահներու թիւը անփոփոխ կը մնայ: Ան ըսած է նաեւ թէ հայեւթրքական սահմանին հսկողութիւնը աւելցնելու հարկ չկայ, քանի որ պատահական միջադէպերը կը կարգադրուին Թուրք սահմանապահներուն հետ:

ՓՐԿՈՒԱԾ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇ ՄԸ

«Ինթէրնէշընըլ հերըլտ թրիպիւն»ի Մարտ 14-ի թիւին մէջ քաղաքագէտ, լրագրող Փօլ Կլէսթրիս «Հայաստանի համար փրկուած պատմութեան խորհրդանիշ մը» խորագրուած էջով անդրադարձած է Ուաշինկթընի մէջ Հայերու ցեղասպանութեան թանգարանին պատրաստութիւններուն: Կը գրէ թէ գնուած վայրը Սպիտակ տունէն ոչ հեռու, Ազգային Դրամատան հին շէնքին մէկ մասն է: Զայն այցելած է Ամերիկայի Հայկական համագումարին մասնաճիւղ Հայկական Ազգային հիմնարկէն Ռոս Վարդեանի հետ: Այդ հիմնարկն է որ գնած է կալուածը, անցեալին դրամ պահուած այդ շէնքը վերածելու համար յիշողութեան պահպանումի վայրի մը:

Թանգարանին կառուցումը պիտի տեւէ չորս տարի, պիտի արժէ 50 միլիոն տոլար, ըստ Ռ. Վարդեանի տեղեկատուութեան: Լուսանկարներ, ցուցանմոյշներ պիտի ներկայացնեն պատմութիւնը այն վայրագութեան որ երկար ատեն քաղաքական դէմքերու կողմէ լռութեան մատնուեցաւ. ան Հայերու ցեղասպանութիւնն էր, գործուած 1915 – 1923: Այցելուները պիտի տեղեկանան թէ ինչպէս 1.5 միլիոն Հայեր Անատոլուի արեւելեան շրջաններուն մէջ պարտադրուեցան մահուան դիմող տարագրութեան մը եւ կոտորուեցան Օսմանեան կայսրութեան վերջալոյսին Թուրք ազգայնամոլներու վարչակարգին կողմէ:

Ռ. Վարդեան կ'ուզէ որ թանգարանը ապաւարիչ ու պատմական ստուգութեան վայր մը ըլլայ, ինչպէս Ուաշինկթընի այնքան ժողովրդական Ողջակէզի թանգարանը: Ան կ'աւելցնէ թէ տեղեակ է Հայերու կեանք փրկած Թուրքերու գոյութեան ալ, ինչ որ պէտք է նոյնպէս ներկայացուի, սակայն, ինչ ալ ըլլայ թանգարանը պատմական ստուգութեան յատկանիշով պիտի չգիտուի Թուրքիոյ կողմէ:

Փ. Կլէսթրիս խօսելով Հայերու ցեղասպանութեան այժմէականացումին յապաղումին մասին, կը գրէ թէ աւելի քան 80 տարի ետք միայն արեւմուտքցի քաղաքական դէմքերը, գիտութեան մարդիկ ու հանրութիւնը իւրացուցին տեսակէտը թէ Հայերուն պատահածը պատերազմի ողբերգական անցք չէր, այլ բացայայտ ցեղասպանութիւն: Ան կ'անդրադառնայ վերջին շրջանին արեւմտեան խորհրդարաններու մէջ քուէարկուած ցեղասպանութեան բանաձեւերուն, յիշելով Գլինթընի իշխանութեան վերջին օրերու խեղկատակութիւնը որով նախագահին հրահանգով մեռասաներորդ ժամուն բանաձեւը օրակարգի չեկաւ: Ատիկա յաղթանակ մը ըլլալով հանդերձ Թուրքիոյ համար, հաւանօրէն առժամեայ է, քանի որ նման քայլեր պիտի առնուին նոր Գոնկրէսին մէջ ալ:

Այդ բանավէճին ատարը, ըստ Կլէսթրիսի, ընթացք պիտի տայ Թուրքիոյ ազգային գլխաւոր նպատակը իրագործելու եւ Եւրոպական Միութեան անդամակցելու: Հակառակ պարագային, Թուրքիա միշտ հարց պիտի ունենայ այն երկիրներուն հետ որոնք կրնան Հայերու ցեղասպանութեան բանաձեւեր քուէարկել: Ատով, ցեղասպանութիւնը մնայուն ներկայութիւն մը պիտի ըլլայ, ինչպէս Ռ. Վարդեանի ձեռնարկած թանգարանը:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՓԹԱՅԻՆ ՏԵՆԴԸ համաշխարհային տագնապի բնոյթ առաւ այլեւս եւ ամէն կողմ խիստ միջոցներ ձեռք կ'առնուին: Մեծն - Բրիտանիայէն, ուր աղէտը ամէնէն մեծ համեմատութեան հասած է, եւ Ֆրանսայէն ետք, վարակուած են Արժանթին, Սաուտի Արաբիա եւ արաբական իշխանապետութիւնները: Ֆրանսայի մէջ, հողագործներ անանկութեան դուռը հասած են:

ԻՐԱՆԻ նախագահը Մ. Խաթամի, Մարտ 14-ին վերջացուց Մոսկուա կատարած եռօրեայ այցելութիւնը, որու ընթացքին երկու երկիրներ, առաջին անգամ ըլլալով, գործակցութեան համաձայնագիր մը ստորագրեցին: Ռուսաստան վճռած է զինամթերք ապահովել Իրանի եւ ամրապնդել քաղաքային հիւլէական գործակցութիւնը: Չեն համաձայնած սակայն, Կասպից ծովու քարիւղային աղբիւրներու բաժանման շուրջ:

ԱՒՍՏՐԻՈՅ հրէական համայնքին նախագահը՝ Արիէլ Մուզիքանդ յայտարարած է որ վարչապետ Շիւսէլի համախմբումը մտադիր է «մաքրագործել աւստրիացի Հրեաները»: Հետատեսիլէն ըրած այս յայտարարութիւնը պէտք չէ տառացի կերպով առնել, այսինքն ֆիզիքական բնաջնջման հարց չկայ, այլ՝ դրամական: Մուզիքանդ այս եզրակացութեան յանգած է, որովհետեւ կառավարութիւնը մերժած է ջնջել 600 միլիոն շիլինկի (43,6 միլիոն եւրօ) պարտք մը զոր Իսրայէլիթիշըն Քուլթուսկեմայնտէն դիզած է տարիներու երկայնքին: Վարչապետը կ'առարկէ որ Մուզիքանդ քանի մը հարիւր միլիոն շիլինկ աւելի կ'ուզէ եւ այդ պատճառաւ ինքն իրեն թոյլ կու տայ յետաձգել հատուցումներու վճարումը նացիզմի տարեց եւ աղքատ զոհերուն: Տագնապը ծայր տուած է Յունուարին, երբ Մուզիքանդ մերժած է ստորագրել Աւստրիոյ Հրեաներու հատուցման համաձայնագիրը: Այդ համաձայնագիրը, ամերիկեան եւ աւստրիական կառավարութեանց մէջ բանակցուած, կը նախատեսէ 7000 տոլարի վճարում մը 21 հազար դեռ ողջ զոհերու եւ 210 միլիոն տոլարի ալ յաւելեալ գումար մը գողցուած ինչքերու համապատասխան: Մուզիքանդի համար այդ գումարը մէկ հարիւրերորդն իսկ չի ներկայացներ Հրեաներէն գողցուած ինչքերու արժէքին: Ըստ իրեն Իսրայէլիթիշըն Քուլթուսկեմայնտէի ունեցածը (55 սինակոկ, 54-ը՝ քանդուած, քանի մը տասնեակ դպրոց, հողեր եւ այլն) այսօր 7 միլիառ շիլինկ կ'արժէ, որու միայն 3%ը հատուցուած է: Նկատելով որ 600 միլիոնի իր պարտքը կաթիլ մըն է միայն, բաղդատմամբ Աւստրիոյ գողցածին, Մուզիքանդ կ'ակնկալէ որ պարտքը ջնջուի:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ 25-ՐԴ ՆԱՀԱՆԳԸ ԱՊՐԻԼ 24-Ը ՀՌՉԱԿԵՑ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՕՐ

Հայաստանի «Նոյեան Տապան» գործակալութիւնը կը հաղորդէ թէ Մարտ 10-ին, ԱՄՆ-ու Նիւ Մեքսիքօ նահանգի Գոնկրէսը գաղտնի քուէարկութեամբ ընդունած է բանաձեւ մը, ըստ որու, Ապրիլ 24-ը կը հռչակուի «Հայոց ցեղասպանութեան զոհերու յիշատակութեան օր»: Գործակալութիւնը դիտել կու տայ որ այսպէս Նիւ Մեքսիքօն միացաւ ԱՄՆ-ու այն միւս նահանգներուն, որոնք Ապրիլ 24-ը հռչակած են Հայոց ցեղասպանութեան զոհերու յիշատակութեան օր:

Ամերիկայի Հայկական Համագումարի Արեւմտեան տարածքաշրջանային բաժնի տնօրէն՝ Փիթըր Արտաճեան այս առթիւ յայտարարած է. – «Նիւ Մեքսիքոյի հետ ԱՄՆ-ու 25 նահանգներ եւ աշխարհի բազմաթիւ պետութիւններ ճանչցած եւ դատապարտած են 1.5 միլիոն Հայերու ցեղասպանութեան փաստը Օսմանեան Կայսրութենէ ներս: Մենք կ'ողջունենք նահանգի հայ համայնքի, Նիւ Մեքսիքոյի հայկական մշակութային ընկերակցութեան ջանքերը, որոնց շնորհիւ ընդունուեցաւ այդ բանաձեւը»:

ՔՈՒԹՈՒՊԱՂ

ՎՐԴՈՎՎԵՑՈՒՑԻՉ, ՑԵՐԻՒՐԱԾՈՑ ՎԵՐԱԳՐՈՒՄՆԵՐ ՓԱՌՔ ՏԷ ՓՐԷՆՍԻ ՄԻՋԱԴԷՊԵՐԷՆ ԵՏՔ

ԵՐԲ ԹՈՒՐՔԵՐԸ, ՈՐՈՆՑ Կ'ԱՐՁԱԳԱՆԳԵՆ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՄԵՏԻԱՆԵՐ, ՀԱՅԵՐԸ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ԿԸ ՆԿԱՏԵՆ

Մարտ 13-ին, Փարի Սէն-Ժերմէն — Կալաթասարայ հանդիպումին Բ. կիսախաղի սկիզբը ծագած ծանր միջադէպերը (56 վիրաւոր, 17-ը՝ հիւանդանոց փոխադրուած, 7-ը՝ ծանր վիճակի մէջ) բազմաթիւ եւ զանազան մեկնաբանութեանց դուռ բացած է: Սկիզբէն կը բացայայտուէր Թուրք հանդիսատեսներու պատասխանատուութիւնները, արդէն Թուրք մըն է որ դաշտ իջած էր եւ պատճառ եղած որ խաղը ընդհատուի:

Կարգ մը թերթեր, ինչպէս նաեւ Ա.ԷՖ.Փէ մամուլի գործակալութիւնը եւ հեռատեսիլի Ա. կայանը (Մարտ 14, ժամը 13-ի լրատուութիւն) պատեհ գտած են արձագանգել Թուրք մամուլին եւ Թուրք պաշտօնական անձնաւորութեանց յայտարարութիւններուն, ըստ որոնց գրգռիչները ծագումով հայ Ֆրանսացիներ եղած են: Թուրք թերթերը նոր առիթ մը գտած են նախատելու համար Ֆրանսան: Հիւրրիյէթի համաձայն Ֆրանսացիները զըրգռած են թրքական խումբին համակիրները հայկական դրօշակ մը պարզելով, նախքան կոպտօրէն յարձակում գործելը: Միլլիյէթ ալ ետ չի մնար, երբ կը գրէ.– «Ֆրանսացիք չգոհացան Հայոց ցեղասպանութիւնը ճանչնալով, խումբ մը Թուրքեր ծեծեցին»: Նոյն թերթին համաձայն, միջադէպերը ստեղծած են հայ գինուորեալներ, ՓՔՔ-ի անջատողական Քիւրտեր եւ թրքական ծայրայեղ ձախ ապօրինի խմբակը: Խորագիրները արդէն յատկանշական են.– «Վերջին գայթակղութիւն Փարիզի մէջ» (Հիւրրիյէթ), «Չար Ֆրանսացին» (Սապահ), «Գայթակղեցուցիչ երեկոյթ Փարիզի մէջ» (Միլլիյէթ), «Սարսափ Փարիզի մէջ» (Զաման), «Բարբարոսներ» (Ենի Շաֆաք):

Մարտ 15-ին կ'ըսուէր թէ կարելի չէ եղած խնկապէս ճշդել թէ ո՞վ է պատասխանատուն: Ֆիկառօ կը գրէ թէ կարելի է հաստատել որ բախումներ ծայր առած են այն վայրը որ վերապահուած էր Թուրքիայէն եկած աւելի քան 5.000 զօրակցողներուն: Իւ.Է.ԷՖ.Ա.ի բանբերը կ'ըսէ թէ միջադէպերու պատճառները յստակ չեն: Բայց, բազմաթիւ թերթեր (Ֆիկառօ, Լը Մոնտ եւլն.) կը շեշտեն թէ ամէն բան սկսած է Կալաթասարայի ոչ-պաշտօնական սփիւփորթըրներէն: Այս առթիւ, կը յիշուի որ ծանօթ է Թուրքերու բրտութիւնը եւ 2000 Ապրիլին էր որ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹԱՐՄ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓՈՒՆՔԷՆ

ՅԱՒԵՐԺՕՐԷՆ ՍԻՐԵԼԻ «ՄԵՐԻՆ ՊՈԼԻՍԸ»

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Գ. եւ վերջին մաս)

Խրիմեան ու իր տարօրինակ պատմութիւնները ներսը թողած, երբ դուրս ելայ տաճարէն, անակնկալ մը զիս կը սպասէր շրջափակին մէջ: Արթին փաշա Տատեանի տապանաքարն էր ատիկա (1830 - 1901): Թէ ինչ պայմաններու տակ՝ պետական ու ազգային այս ականաւոր գործիչին մարմինը բերեր թաղեր էին Պէշիկթաշի Եկեղեցիին պատին շուքին, յայտնի չէր ինծի:

Օրմանեան Պատրիարքի 12 տարիներու գահակալութեան փշոտ շրջանը ուսումնասիրելու առթիւ, բազմիցս հանդիպած էի Արթին Փաշա Տատեանի անունին, որ Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան Քաղաքական Ժողովի ատենապետութիւնն ստանձներ էր այդ օրերուն, 1896-էն մինչեւ իր մահը:

Ան շառաւիղն էր Տատեաններու համբաւաւոր ընտանիքին, որուն վստահեր էին սուլթանները իրենց վառօդարանը, եւ որոնք սերունդէ սերունդ վարեր էին զայն անսպառ ձեռնհասութեամբ: Մուտք գործելով դիւանագիտական ասպարէզ, Արթին փաշա դմուած էր բարձրագոյն պաշտօններու գլուխը, ի վերջոյ նշանակուելու համար Արտաքին գործոց նախարարութեան աւագ խորհրդական. պաշտօն մը, զոր պիտի վարէր, փոքր ընդմիջումներով, 1875-էն մինչեւ իր մահը, շուրջ քառորդ դար:

Ժամանակակիցներու վկայութեամբ՝ Տատեան Փաշան մէկն էր այն բացառիկ անձնաւորութիւններէն, որոնք կը տիրապետէին պետական գործերու մէջ պահանջուած հաւատարմութիւնը ազգային շահերու հետ հաշտեցնելու փափուկ արուեստին: Իր կեանքէն կարդացած ըլլալ կը յիշեմ հետաքրքրական դրուագ մը, զոր աւելի մը պատմած է Յ. Ճ. Սիրունին, իր կարգին լսած ըլլալով զայն իրազեկ աղբիւրէ մը:

Միջադէպը կը վերաբերի տեղեկագրի մը, զոր Օրմանեան Պատրիարք պիտի փոխանցէր Պոլսոյ օտարազգի դեսպաններուն, եւ անձնապէս խմբագրած էր Արթին փաշան, առանց որ Քաղաքական Ժողովի միւս անդամները տեղեակ ըլլային անկէ:

Բայց ծրագիրը գաղտնի չի մնար: Պատրիարքարանէն «բարի» պաշտօնեայ մը լուրը պալատ կը հասցնէ: Աբտիւլ Համիտ խիկոյն կը հրամայէ իր Ա. քարտուղար Թահսին փաշային՝ Արթին փաշա Տատեանը պալատ կանչել գիշերանց:

Կարելի է դիւրաւ կռահել սարսափը պետական պաշտօնատարի մը, որ պալատ կը կանչուի գիշեր ատենով...: Բայց փաշան, տաքն ու պաղէ անցած մարդ, Թահսինի քով կը մտնէ պաղարիւն երեւոյթով, թէեւ կռահած՝ կանչուելուն շարժառիթը:

– Արթի՛ն, – կը մռնչէ արքունապետը, զանց առնելով նոյնիսկ «փաշա» մակդիրը, – ճի՞շդ է որ թաքրիր մը խմբագրեր ես դեսպաններուն ուղղուած:

– Շատ ճիշդ է, կը պատասխանէ Տատեան ամենայն պաղարիւնութեամբ...:

– Ճի՞շդ է...

– Ի՞նչ կ՚ուզէիք. Հայոց վերաբերեալ թաքրիր մը ձգէի որ Նորին Վեհափառութեան թշնամինե՞րը խմբագրէին...

Համիտ կը պոռայ յանկարծ վարագոյրին ետեւէն.

– Մեմնուն օլտում Թա՛հսին, իչերի կէլ («Գոհ մնացի, Թա՛հսին, ներս եկուր»):

Թահսին կը մտնէ սուլթանին մօտ, որ խիկոյն իր գոհունակութիւնը կը յայտնէ Արթին Փաշային տուած համոզիչ պատասխանին համար ու կը հրամայէ զայն տուն ճամբել՝ պալատական կառքով...:

***

Յայտնի էր, որ Պէշիկթաշ հայաթափուած թաղ մըն էր այլեւս: Շրջանին մէջ գտնուող Հայոց երբեմնի գերեզմանատունն ալ (ուր թաղուած էին Պալեաններու տոհմէն քանի մը համբաւաւոր դէմքեր) 50-ական թուականներուն ամբողջովին ապասեփականացուած գրաւուած էր: Իսկ եկեղեցիին մերձակայ «Մաքրուհեան» վարժարանը շատոնց փակեր էր իր դռները՝ աւելի քան դար մը ծառայելէ ետք այս թաղին ու անոր հայ երախաներուն:

Կարելի չէր առանց ցաւումի նայիլ «Մաքրուհեան»ի դպրոցաշէնքին անկեալ, լքեալ ու աւերակ երեւոյթին: Ջարդուփշուր եղած ու խորտակուած անոր բարձրադիր պատուհանները բերանաբաց կ՚աղաղակէին կարծէք ու կ՚անիծէին իրենց ճակատագիրը: Կիսափլատակ այդ շէնքը դիտելով՝ ո՛չ ոք կրնար պատկերացնել թէ ինչպիսի հոլեգրաւ պատմութիւն մը ունէր անոր կառուցումը, ո՛չ ալ ենթադրել՝ թէ Գրիգոր Զօհրապի ու Արշակ Չօպանեանի նման դէմքեր, է՛ր երբեմն, նստած էին հոն՝ ներսը, նախակրթարանի դրասեղաններուն ետին...:

Դպրոցին հարիւրամեակին առիթով՝ Պերճ Էրզրեանի կողմէ պատրաստուած ու 1968-ին Պոլիս տպուած յուշամատեանէ իրազեկ եղայ Մաքրուհեան Վարժարանի պատմութեան:

Կարապետ ամիրային զաւակը՝ Սարգիս պէյ Պալեան, ինք ալ արքունի ճարտարապետ, 1868-ին ձեռնարկեր էր ի հիմանէ վերաշինելու թաղին հրկիզեալ փայտաշէն դպրոցը, իր վաղամեռիկ կնոջ՝ Մաքրուհիի յիշատակին (մահացած՝ 21 տարեկանին): Մաքրուհի, որ դուստրն էր Առաքել պէյ Տատեանի (մօտիկ անցեալի մեր պատմութիւնը պրպտողները պէտք է յիշեն թէ Առաքել պէյի Սան - Ստեֆանոյի դղեակին մէջ է որ Վարժապետեան Ներսէս Պատրիարք տեսակցած էր դուքս Նիքոլայի եւ ռուս դեսպան Կոմս Իկնաթիեւի հետ՝ Հայկական Հարցի ծագման առաջին բախտորոշ օրերուն), իր մահուան անմիջական նախօրեակին թելադրեր էր որ վաճառուին իր բոլոր զոհարեղէններն ու թանկագին իրերը ու անոնց փոխարժէքով վերակառուցուի թաղին հրոյ ճարակ դարձած դպրոցը: Ամուսինն ու հայրը միասնաբար գործադրեր էին հանգուցեալին կտակը ու նորաշէն վարժարանը մկրտեր անոր անունով, – ՄԱՔՐՈՒՀԵԱՆ: Այսպէս ահա, կնոջական զարդեղէնները վերածուեր էին կրթական հնոցի մը, ուրկէ սերունդներ անցեր էին ամբողջ հարիւր տարի...: Տատեաններու երկայնքին՝ Յովհաննէս Հինդլեանի, Մինաս Ծալեանի եւ Կարապետ Մըխճեանի նման կարող դաստիարակներ տնօրէնի պաշտօն վարեր էին այստեղ: Բայց կար մէկը, որ իր բովանդակ կեանքը մաշեցուցեր էր «Մաքրուհեան»ի սեմին վրայ: Տիկին Աստղիկ Ջիմրիւթեանն էր ան, որ 1914-էն սկսեալ, աւելի քան կէս դար, ուսուցչագործած էր այս դպրոցէն ներս, վերջին 27 տարիներուն ալ (1940 – 1967) ստանձնելով տնօրէնութեան պատասխանատու պաշտօնը: Յուշամատեանը երախտագիտութեամբ կը յիշէր զայն ու կը պանծացնէր անոր վաստակը:

Երբ հարց կուտայի բարեկամներուս, թէ ինչո՞ւ համայնքը չէր վերանորոգեր փակեալ Մաքրուհեան Վարժարանի աւերակ շէնքը՝ օգտագործելու համար զայն բարենպատակ այլ ծրագրի մը համար, անոնք դարձեալ կը յիշեցնէին ինծի արգելքները՝ որոնք դրուած էին հայկական վագըֆ-ներու առջեւ: Համայնքը «Մաքրուհեան»ի նման ուրիշ շատ կալուածներ ունէր տակաւին, որոնք նմանապէս լքեալ ու կիսաւեր մնալու դատապարտուած էին անյուսօրէն: Այստեղ, գլուխ ցցող խոչընդոտը ունէր արդէն այնպիսի չնաշխարհիկ երանգ մը, որուն նմանը կարելի պիտի չըլլար գտնել երկրագունդի ո՛րեւէ անկիւնը:

Արդարեւ, ըստ «օրէնք»ին, Հայոց համայնքային հաստատութիւնները իրենց անշարժ կալուածներով (շէնք, հողային տարածք եւ այլն) գործունէութիւններ ընելու իրաւունք չունէին: Զորօրինակ, չէին կրնար շէնք մը ծախել ու անոր փոխարէն այլ տեղ մը՝ ուրիշ կալուած գնել: Չէին կրնար շէնքերը բարեփոխելով՝ զանոնք հասութաբեր գործատեղիներու վերածել: Չէին կրնար շէնք մը իր նախկին առաքելութենէն տարբեր նպատակի մը համար շահարկել («Մաքրուհեան»ի պարագան): Այլ խօսքով, արտօնուած չէին իրենց սեփական կալուածին վրայ իրենց կամքը իրագործելու, նոյնիսկ ուղղակի, նոր եկամուտներ ապահովելու կարելիութիւններ ստեղծելու: Դատապարտուած էին մնալու այնպէս՝ ինչպէս որ են: Դեռ կար աւելին: Հայկական վագըֆ-ները, եթէ փափաքէին, կրնային ծախել իրենց ունեցած կալուածները, սակայն ... չէին արտօնուած այդ վաճառքին փոխարժէքը գանձել: Պարտաւոր էին տուեալ գումարը դրամատան մը մէջ ի պահ դնել ու «սառեցնել»: Այդ դրամը գործնապէս իրենցը պիտի չըլլար այլեւս: Պիտի բաւարարուէին լոկ անոր տոկոսով: Ու դժուար չէր ենթադրել, թէ ի՛նչի կրնային վերածուիլ դրամատունը պահ դրուած դրամները՝ Թուրքիոյ տնտեսական սղաճին ու դրամական արժեզրկումի գահավիժային ընթացքին մէջ...:

Ահա թէ ինչու Մաքրուհեան Վարժարանին շէնքը կիսաւեր ու անխնամ թողլքուած էր այնտեղ: Փառաւոր վկայարանն էր ատիկա իր ժամանակին ու շըրջապատին:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ «ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳԵՐ»ՈՒ ՉՈՐՍ ՏԱՐԲԵՐ ՁԱՅՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ

ԲԺիշկ ԼԵՒՈՆ ՄՈՄՃԵԱՆ

Համալսարանական դժուար տարիներուս, հետաքրքրութեամբ կ՚ունկնդրէի, կարելիութեանս սահմաններուն մէջ, Ֆրանսայի Պետական Ձայնասփիւռէն, «La Tribune des Critiques des Disques» յայտագիրը, հանրածանօթ երաժիշտ – քննադատ Արման Փանիժէլլի եւ Անթուան Կոլէայի շաբաթական հաղորդումները:

Այս ձայնասփռումներու նպատակն էր յաջորդաբար լսել հանրածանօթ երաժշտահանի մը ձայնագրուած մէկ գործը, չորս տարբեր հեղինակաւոր ղեկավարներէ մեկնաբանուած, ընելով իրենց բաղդատական քննադատութիւնները կամ գնահատումները, տալով իրենց անձնական կարծիքը: Քսան տարուան դադարէ մը ետք, անցեալ ամառ անոնք վերսկսան, եւ աճած հաճոյքով ու հետաքրքրութեամբ, զգացի անոնց կարեւորութիւնը:

Յետ խորհրդածութեան, հասայ այն եզրակացութեան որ մենք եւս որդեգրենք այս ձեւը, զանոնք մղելու համար յաւելեալ բծախնդրութեան:

Ուշադրութիւնս գրաւած է որ Կոմիտասի միայն Հարսանեկան Երգերն են, որոնք եթէ ոչ ամբողջութեամբ, գէթ բազմաթիւ հատուածներով արձանագրըւած են տարբեր ղեկավարներու կողմէ, Հայաստանի Ակադեմական Պետական Երգչախումբ՝ ղեկավար Յովհաննէս Չէքիճեան, Նիւ-Եորքի The Camera Singers՝ ղեկավար Ալան Յովհաննէս, Լոս – Անճըլըսի Նարօտ երգչախումբ՝ ղեկավար Վաչէ Պարսումեան, եւ վերջապէս Փարիզի Սիփան – Կոմիտաս երգչախումբ՝ ղեկավար Կարպիս Ափրիկեան:

Գնահատական կամ քննադատական արժեւորումներս նկատի չունին սալիկներու արձանագրութեան մասնագիտական թերիները կամ առաւելութիւնները: Անոնք ժամանակի ընթացքին բարելաւման նըւաճումներ արձանագրած են, հետեւաբար աւելի հարուստ ենթակայական տպաւորութիւն կրնան յառաջացնել: Նկատի ունեցած եմ միայն երգիչներու գեղարուեստական կարողութիւնը եւ ղեկավարներու մեկնաբանութիւնը:

Հասկնալի է որ խմբավար մը արտայայտէ իր զգացումները, ապրումները, տեսիլքը, իր ղեկավարած երկին ընդմէջէն, մանաւանդ որ Կոմիտասի գործերը, ինչպէս նաեւ այլ միպապաշտ երաժըշտահաններու, թոյլ կու տան այդ ձկուն մեկնաբանութիւնը:

Սակայն... այս չորս արձանագրութիւններուն մէջ աչքառու են մանաւանդ ընթացքի – tempo – հսկայ տարբերութիւններ, այսինքն երաժշտական երկի կատարման արագութիւններու, որոնք ճշգրտօրէն կը սահմանուին չափահարով – métronome:

Եթէ Վակնէրի Փարսիֆալը կը ղեկավարուի Գարայեանի կողմէ, աւելի արագ քան Հանս Քնարբերճպուշի կողմէ, այդ արագութեան տարբերակը հազիւ կը զգացուի երաժշտասէրին կողմէ: Բայց ինչո՞ւ Կոմիտասի Հարսանեկան Երգերը յաճախ կրկին արագութեամբ կ՚երգուին, կը մեկնաբանուին:

Լաւագոյնս հասկնալու համար այս զարտուղութիւնները, փափաքեցայ կարծիքը ունենալ փորձառական երաժիշտ Կարպիս Ափրիկեանի, որ երկար տարիներէ ի վեր իր սեպհական տաղանդը եւ մանաւանդ խմբավարական կարողութիւնը ի սպաս դրած է հայ երգին: Ահաւասիկ իր պատասխանը.

– Անշուշտ որ ղեկավար մը իր զգացողական մասը կ՚արտայայտէ իր մեկնաբանած գործերուն մէջ եւ կու տայ իր ներքակայական աշխարհը այդ գործին նկատմամբ: Բայց հոս հարցը աւելի բարդ է: Ինչպէս որ գիտէք, Կոմիտասի հրատարակուած գործերու առաջինը լոյս տեսած է Փարիզ, 1937-ին, Կոմիտաս Յանձնախումբի եւ Վարդապետին գործակից – աշակերտ Վարդան Սարգսեանի հսկողութեամբ: Հոն մատնանշուած են tempo-ի – métronomie-ի – չափանիշները: Կոմիտասի այս նոյն ստեղծագործութիւնները, վերատպուած Ռոպէր Աթայեանի կողմէ, Երեւան, եւ ուր գրեթէ բոլորովին փոխուած են միմիայն այդ tempo-ի յայտանիշ նշանները: Ինծի համար խորհրդաւոր հարց մըն է, Աթայեանի կողմէ նոր տարբերակ մը չէ որ տպուած է, այլ վերարտադրուած Փարիզի տպագրութիւնը: Միթէ անձնական մեկնաբանութի՞ւն մըն է մէկուն – Փարիզ – կամ միւսին – Երեւան – կողմէ: Այսպէս ձեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ հետեւեալ երգերուն վրայ: Փեսին արդուզարդը – Փարիզ – métronome – արագութիւնը – կը նշէ սեւակը noir 108-ը, Երեւան, այսինքն՝ Աթայեան 144, Մաղթանքի սեւակը 54 Փարիզ, 78՝ Երեւան, Աղօթք Փարիզ 76, Երեւան 63, Փեսին գովքը՝ հոս երկու տպագրութիւնները, Փարիզ թէ Երեւան՝ սեւակը նոյն 84 է, Կատակ՝ Փարիզի սեւակը 84, Երեւան 144, Շուրջպար՝ երկուքն ալ նոյն ընթացքը – tempo - սեւակը 100 կը նշէ գործիքը: Կոմիտասի այլ գործերը եւս նոյն ճակատագրին ենթարկուած են, պարզապէս որովհետեւ Կոմիտաս չէ հսկած անոնց վերջնական տպագրութեան:

Ինչպէս կը տեսնէք, վերոյիշեալ երեք կտորները ունին նոյն tempoն, միայն մէկը, Երեւան, աւելի դանդաղ, իսկ մնացեալները շատ աւելի արագ են, Աթայեանի Երեւանի տպագրութեան մէջ:

Ահաւասիկ շփոթ մը: Ասոնց վրայ աւելցնելով ղեկավարներու հակումները կ՚ունենանք tempoի, հետեւաբար մեկնաբանութեան տարօրինակութիւններ: Իմ կարծիքով, ղեկավարի մը գլխաւոր մտահոգութիւնը պէտք է ըլլայ հեղինակին զգայնութիւններն ու ըմբռնողութիւնը արտայայտել»:

Կոմիտաս հարստացնելով հայ երգի արուեստը, հաւաքած է Հարսանեկան երգեր, հետեւելով այն բոլոր արարողութիւններուն, որոնք կապուած են Հարսանիքի պատրաստութեան հետ:

Ընդհանրապէս հարսանիքները տեղի կ՚ունենային ընտանեկան յարկի տակ, իսկ ամուսնութիւնը տղուն, թաղուորին օճախին դիմաց:

Հարսանեկան երգերու —1912-1913— անուան տակ, ամբողջութիւնը կազմըւած է վեց երգերէ Մեր թագւորին ի՞նչ պիտի վերնագրով, փեսին արդուզարդը նոյնպէս եւ յաջորդները, Գացէ՛ք բերէ՛ք նուէրներու յանձնումը ու մաղթանքի խօսքերը, Օրհնեալ բարերար Աստուած աղօթքի իմաստով, հարսանեկան օրհնութենէն յետոյ՝ Մեր թագւորն էր խաչ, Փեսին գովքը, էն դիզան կատակ-երգ հանելուկներով, որոնց յետագային կցուած է 7-րդ երգ մը Առաւօտուն բարի լոյս, որ կարծէք ամփոփումն է այս բոլորին եւ որոնք ամբողջութեամբ գրուած են խառն խումբի համար:

Սակայն Կոմիտաս կրնայ ըլլալ որ մտահոգուած էր որ այս շարքերէն դուրս մնացած ըլլային հարսի վերաբերող երգերը, որոնք իրեն համար յատուկ արժէք ունէին, եւ այս շարքը ճոխացնելու նպատակով կցած է Դուն հալալ մերիկ հարսին մօրը ուղղուած զգայուն մնաս բարովը եւ Վարդ զքէ չըմ սիրին, որ կը

(Շար. 14)

ողանչական կերպով աղջկան մը նալու երկդիմի զգացումները: , Եղնիկ Հարսին դրուատիքը ւքը «իրերգը», pastourelle: Բորուած են իգական խումբի հակատարի բաժիններով:

Կոմիտաս վարդապետ կը գրէ. Հարսանեկան երգերը բազմատեսակ եւ խորհրդաւոր են: Նրանց թիւն առ այժմ հասնում է 78-ի: Հետաքրքիր են այս շարքի երգերը որոնք կրում են Ծաղկոց անունը եւ 16 հատ են: Այս երգերը երգում են հարսնացուի մօտ ընկերուհիները, ամբողջ գիշերը, մինչեւ հարսնացուին զուգելու, զարդարելու ժամանակ: Նրա գովքն են անում, նմանեցնում նրա կեանքը ծառի, ծաղկի, եւ այլն: Իսկ միւս երգերը վերաբերում են փեսային, հարս ու փեսի մօտիկ ազատ ընկերներին, հարսնեղբօր, եւ այլն: Մի քանիսն էլ հանդիսական եւ զուարճական երգեր:

Հայաստանի Ակադեմական Պետական Երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Յովհաննէս Չէքիճեանի, արձանագրած է միայն հետեւեալ երգերը. Մեր թագւորին ի՞նչ պիտի՝ փեսին արդուզարդը, Գացէ՛ք բերէ՛ք մաղթանք, Մեր թագւորն էր խաչ՝ փեսին գովքը, էն դիզան՝ կատակ եւ Թագւորի մեր դո՛ւս արի՝ չուրջպար:

Երգչախումբի անդամները ունին սքանչելի ձայներ եւ խումբը կազմուած է արհեստավարժ երգիչներէ, ունի ձայնային հարուստ երանգ, արտակարգ ճկունութիւն, հնչականութիւն եւ յատկանշական միաձայնականութիւն:

Այս ձայնաստատումներու կողքին նկատելի է հետեւեալը. Մեր թագւորին ի՞նչ պիտի մեկնաբանուի չատ աւելի արագ Աթայեանի տպագրութեամբ ճշգրտուած, ունի կարգ մը պատուութիւններ, ձայներու արժէքները չեն յարգուիր, սակայն ամբողջութիւնը ինծի կը թուի զմայլանական եւ հաճելի:

Գացէ՛ք բերէ՛ք ամէնէն տկարն է: Մեներգիչը, մեներգելով այս տարբերակը, իր մեկնաբանալու իւրայատուկ կերպը չարաչար կը գործածէ:

Մեր թագւորն էր խաչը –գովք–, Երեւանի եւ Փարիզի տպագրութեան մէջ նոյն սեւակը՝ 84: Չէքիճեան չատ դանդաղ կը մեկնաբանէ, քիչ մը քմայքոտ: Հոն ուր Կոմիտաս կ'ուզէ կապուած, lié, մեկնաբանութիւն, Չէքիճեան կ'ընէ անջատ, détaché, ընդհատ մեկնաբանութիւն, որ կապ չունի գովասանքի հետ, այլ ընդհակառակն՝ թախիծի, որ նշմարած է նաեւ Աթայեան: Այսպէս՝ Սովետական Հայաստանի կատարողական պարզտիկլակայում այս խմբերգը յաճախ հնչում է չափազանց տխուր կերպով, երբեմն էլ՝ որպէս մի ողբ: Վ. Սարգսեանի նշանակած ազնուական եւ տերմինները ճիշդ բնութագրում են խմբերգի կատարման կերպը:

Կատակը երգուած է չատ արագ, սեւակը՝ 144 ըստ Աթայեանի ցուցման, թեմբը մը չափազանցուած է, Վարդան Սարգսեան կը նշէ սեւակը 84, այսինքն չատ աւելի դանդաղ:

Իսկ վերջապէս Թագւորի մեր դուս արի՛ն –չուրջպար–, երգուած փեսին տան առջեւ, Աթայեան եւ Սարգսեան կու տան նոյն նշումը, այսինքն՝ սեւակը 100: Հոս Չէքիճեան 144 արագութեամբ կ'ընթանայ:

Նիւ–Եորքի The Camera Singers երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Ալան Յովհաննէսի, բաղկացած է լաւ երգիչներէ, ըստ երեւոյթին՝ արհեստավարժ: Վ. Սարգսեանի նշանակած երանգներով եւ երաժշտագրութեամբ արձանագրուած են Արդուզարդ, Մաղթանք, Աղօթք, փեսին գովքը, Կատակ եւ Շուրջպար կտորները: Ընդհանուր առմամբ, պահելով համոզում որ երգչախումբը յատուկ երեւէջներով կ'արտայայտուի, քիչ մը պաղ է, հականեխուած է, aseptisé, անձնականութենէ եւ յուզումէ զուրկ կը գտնեմ իր որոշ մասերուն մէջ:

Այս փունջին մէջ ուշադրութիւնս գրաւեց Աղօթքը, իր ճշգրտութեամբ, առոգանութեամբ, ինչ որ գնահատանքի արժանի է:

Ալան Յովհաննէս, հեղինակը Mysterious Mountain համանուագին, գնահաւած նոյնիսկ Լէոփոլտ Սթոքովսկիի եւ արձանագրուած հռչակաւոր Բոսթըն Սիմֆոնի նուագախումբին կողմէ, հայկական արտասահմանեան հայ բացառիկ երգահաններէն է: Աւելի երգահան քան ղեկավար:

Լոս – Անճըլըսի Համազգայինի Նարօտ երգչախումբը ղեկավարութեամբ Վաչէ Պարսումեանի, ներկայացուցած է աւելի ընդարձակ յայտագիր մը: Վերոյիշեալ երկերէն զատ, ասլիկին վրայ է նաեւ Դուն հալալ մերիկ, Վարդ զՀէ չըմ սիրի, Եղնիկ եւ Առաւօտուն բարի լոյս: Երգչախումբին տարրերը լաւ են, հաւասարակշռութիւնը իր բազմերանգութեամբ յաջող է, կարգ մը երգերու թենորները զօրաւոր են եւ հոս կը թուի որ երգչախումբը սիրողներէ եւ թերեւս արհեստավարժներէ կազմուած ըլլայ, հասցնելով ընդհանուրը լաւ մակարդակի:

Պէտք է ընդգծել թէ այն ինչ որ Յովհաննէս Չէքիճեանի նկատողութեան յանձնեցի, որ չատ մը հատուածներու – անցքեր – պարագային նոյն մեկնաբանութեան ձեւը կը գտնեն Վաչէ Պարսումեանի մօտ: Ան եւս կը հետեւի Աթայեանի նըշումներուն եւ երբեմն՝ Սարգսեանի: Հակառակ որ Մեր թագւորին ի՞նչ պիտի, Փեսին Արդուզարդը, tempo–ներու փոփոխութիւններով լեցուած է մեկնաբանութեան ընթացքին, ինծի կը թուի ըմբռնողական եւ կը նպաստէ գործին ունկնդրութեան: Գացէ՛ք բեր'է՛քի համար նոյն դիտողութիւնները կրնամ ընել: Իսկ Օրհնեալ բարեբար Աստուածը – աղօթք–, թէեւ քիչ մը աւելի աչխոյժ է, բայց ամբողջութիւնը գեղարուեստականօրէն յաջող է ու գեղեցիկ:

Մեր Թագւորն էր խաչի մասին կրնանք ըսել նոյնպէս, որ հոն ուր Կոմիտաս կը փափաքի, երկու տարբերակներուն մէջ ալ, սահունութեամբ երգել, Պարսումեան, զուցէ ազդուած Չէքիճեանի կատարումէն, կ'ընէ կարուկ, ոչ – հեղասահ մեկնաբանութիւն, որ կը փոխէ այս երգին նկարագիրը:

Այս առաջին մասը ընդհանուր առմամբ կրնամ գոհացուցիչ համարել:

Հետեւեալ մեներգները Դուն հալալ մերիկ, Վարդ ըզՀէ չըմ սիրի, եւ Եղնիկ, կը մեկնաբանուին բծախնդրութեամբ, միահիւս հաւասարակշռութիւնը մեներգողին եւ իգական խումբին միջեւ պահուած է: Ինչ կը վերաբերի Թագւորի մեր դո՛ւս արի չուրջպարին, հակառակ իր վառ մեկնաբանութեան, յաջող կը գըտնեմ անոր ինքնատիպ վերջաւորութիւնը:

Առաւօտուն բարի լոյս հատուածը, ինչպէս որ աւելի վեր յիշած էի, կարծեմ թէ Կոմիտաս ամփոփումը կ'ընէ Հարսանեկան Երգերուն: Պարսումեան միակն է որ այդ պահած է այս շարքին մէջ:

Ընդհանուր առմամբ յաջող կարելի է համարել խմբերգային մասերը: Փոքր վերապահումներ ունիմ երկու մեներգչուհիներու նկատմամբ, բաց ըլլալով Սոնիա Նիկողոսեանը:

Փարիզի Սիփան – Կոմիտաս երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Կարպիս Աֆրիկեանի, վերոյիշեալ երգերէն զատ, ունի Ա՛յ հեւա սիրտս երգը, որ առնուած է Կոմիտասի Հարսանեկան Երգերու ուրիչ չարքէ մը: Ձայնագրուած չէ Առաւօտուն բարի լոյսը պարզ այն պատճառով որ տարիներ առաջ արդէն իսկ լոյս տեսած էր տաղանդաւոր երգիչ Մկրտիչ Պօղոսեանի մասնակցութեամբ:

Սիփան – Կոմիտաս երկսեռ երգչախումբը կազմուած է սիրողներէ եւ չընորհիւ իր ղեկավարի տարիներու յարատեւ ճիգին, հասած է որակաւոր խումբի մը մակարդակին, ստեղծելով միաձայնական ամբողջութիւն մը, պայծառ հնչականութեամբ եւ ծաւալով:

Աֆրիկեան կը հետեւի Փարիզի առաջին տպագրութեան ցուցումներուն, հետեւաբար քիչ մը դանդաղ է: Մեներգներու բաժինը առած է Ռուպէր Աթայեանի խմբագրած հատորէն ու ճշգրտօրէն կը հետեւի երաժշտագրութիւններուն՝ զերծ բլրտ անձնականացումէ:

Իր ամբողջութեան մէջ ընդունելի կընամ համարել առաջին բաժինը:

Բայց ամենահաճելի եւ ուշադրութեան արժանի են Հարսանեկան Երգերու վերջաւորութեան գտնուող մեներգողներու բաժինը:

Ա՛յ հեւա՛ սիրտս ամուլութեան վերջը արտայայտող երգը, մենակատարութեամբ Մկրտիչ Պօղոսեանի, արական խումբի ընկերակցութեամբ, տպաւորիչ է: Ան կ'երգէ առանց զարդարանքի, պարզ, ինչպէս պիտի երգէր գիւղացին, բայց որքա՜ն յուզիչ: Արական խումբը, յատկանշական միաձայնականութեամբ, ըղմայլելիօրէն աւելի կ'արժեւորէ իր չոյող նրբօրէն հեւացող հնչողութիւն ունեցող իւրայատուկ ձայնը:

Հարսին հրաժեշտը, Դուն հալալ մերիկ եւ Վարդ ըզՀէ չըմ սիրի կ'արտայայտէ երգի ձեւի տակ՝ բաժանման թախիծը, անորոշ կեանքի մտահոգութիւնը, զուցէ ցոլացումը անբաղձալի կամ անստոյգ ամուսնութեան մը տառապալից հոգեկան վիճակը:

Մեներգչուհի Սոնիա Նիկողոսեան, իր թաւշային, զուլալ, տխուր երանգով եւ ազնուական փափկութեամբ, լալագին, մեցցօ ձայնով կը հրապուրէ ունկնդիրը:

Իգական ձայներէ բաղկացած բազմակըշռոյթ երգեցիկ խումբը ցոյց կու տայ ձայներու ներդաշնակ զօդուածութիւն, ստուերի նման կը հետեւի, չխանգարելու համար մեներգչուհին:

Արժեւորումներուս եւ գնահատումներուս կամ քննադատութիւններուս մէջ եղած եմ, իմ համոզումով, անկեղծ եւ անաչառ, առանց նկատի առնելու ենթականերու դիւրազգածութիւնը եւ երբեք ցանկութիւն չեմ ունեցած ոեւէ երգչախումբ ապակայունացնելու, քանի որ յիշուած չորսն ալ իրենց արժանի տեղը ունին:

Ջանացած եմ խստապահանջ ըլլալ, որքան պիտի ուզէին ըլլալ զուցէ Ա. Փանիժէլ եւ Ա. Կալէա, երբ կը քննարկէին աշխարհահռչակ համանուագախումբեր, երգչախումբեր եւ ղեկավարներ:

Լ. Մ.

Փարիզ

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Դասախօսութիւնները երկու տեսակ էին, – զուտ կուսակցական, այն ատեն դասախօսը կը պարպուէր, եւ ժողովրդական, երբեմն գեղարուեստական բաժինով: Մասնաւորապէս բաց ու գոցի օրերու արտօնութիւն կը տրուէր հարցումներու, եւ ահա բուռն վիճաբանութիւններ, որոնք մինչեւ փողոց կը տարուէին:

Այսպիսի վիճաբանութեան մը պահուն Շահրիկեան հակառակորդը կը պատմարանութեան խաղով մը:

⁂

Բանի մը յիշուցման պատմութիւններ ու պատմեմ այդ համեստ բոյնէն. – Օր մը Վարանդեանը հրաւիրած էինք հրապարակային բանախօսութեան, Ցականի սրահին մէջ: Գիշերը տեղի պիտի ունենար խնճոյքը՝ մեր լարանին հանդէսէն վերջ պտոյտ մը՝ դէպի լեռ:: Ընկեր – ընկերուհիներ ոչ միայն ազգային – յեղափոխական եղանակներ, այլ եւ Կոմիտասի գաչնաւորած երգերը, «Սոնա եար», «Երկինքն ամպել ա», «Կուժն առայ», եւայլն: Վարանդեան, որ տարիներէ ի վեր հայերէն երգ չէր լսած, խորապէս խանդավառուած, ուզեց մասնակցիլ խնճոյքին:

Ի՞նչ պատիւ: Սակայն կրնա՞ր լուսցընել մեզի հետ: Ամբարուած չիչերը – գարեջուր եւ գինի – պարպուեր էին արդէն եւ հարկ եղաւ նորէն ապսպրել: Միքայէլը, հակառակ իր տկարութեան, ոչ միայն մնաց մեզի հետ, այլ եւ երգեց ու պարեց մինչեւ լոյս, վարակուելով երիտասարդական մթնոլորտէն:

⁂

Օր մը դասախօսելու կարգը եկած էր Բարսեղ Շահպազին: Քիչ մը ուշացաւ: Անհասարակ ես անձամբ կ'առնէի կը բերէի դասախօսները, նախ տուն հրաւիրելով: Բարսեղ ուզած էր առանձին գալ, աւելորդ յոգնութիւն չպատճառելու համար:

– Ինչո՞ւ ուշացաք:

Միշտ չէնչող, Բարսեղ քիչ մը յուզուած կ'երեւար:

– Ոչինչ: Շոգենաւը փախցուցի: Բերայի Շիտակէն կ'անցնէի. դասախօսութեան գալու համար: «Քէյֆ»ի ընկեր մը հանդիպելով, խօսքի բռնեց: Յետոյ առաջարկեց միասին անցընելու գիշերը: Բնականաբար մերժեցի, յայտնելով թէ ըստիպուած եմ Սկիւտար երթալ եւ խօսիլ: Ի՞նչ կ'ուզէք որ պատասխանէ այսքան տարուան մտերիմս.

– Կը հասկնամ, կը հասկնա՛մ. չես ուզեր կորսնցնել մէկ ոսկիդ...

– Ի՞նչ մէկ ոսկի, բարեկամ:

– Ճա՛նըմ պանէ մէկ ոսկի խաչլըխ չէ՞ս առներ, այդ ճառը խօսելու համար...

Դասախօսութենէն վերջ ընկերական ժողով: Նոր թեկնածուներ առաջարկուած էին: Ընդունելէ առաջ, թեր ու դէմ կը խօսէին վարք ու բարքի, յարմարութեան մասին (եթէ թեկնածուն ներկայ էր, դուրս հանելով):

Բաւական երկար տեւեց երիտասարդի մը պարագան: Տրամադրութիւնները նըպաստաւոր էին, բայց բանուոր ընկեր մը կ'ընդդիմանար: «Յարմար չէ», կ'ըսէր ու կը պնդէր, առանց յայտնելու պատճառը: Ի հարկէ դիւրին էր կարճ կապել, առնելով մեծամասնութեան քուէն: Բայց բանւոր ընկերը այնքան խորհրդաւոր ձեւ մը առած էր որ մտածել կուտար:

Ներկաները ճնշեցին, ես ալ կարծեմ սաստեցի: Ու վերջապէս բանուոր ընկերը պարզեց պաղտնիքը.

– Գէշ տեղուանք կ'երթայ...

Ըսաւ ու նստաւ, զոյնը նետած:

⁂

Լսարանին աղն ու պղպեղը կը կազմէին երկու ընկերներ, մէկը Կովկասի մէջ թրծուած, միւսը կազինոյի մը մէջ, հասակ նետած:

Առաջինը Ազարիկ, չատոնց մեռած, երկրորդը՝ Ռոբովամ, զոր վերջին անգամ Գավալայի մէջ տեսած էի 1932–ին, կաթուածահար: (Յետոյ իմացայ որ մեռած է Բ. աշխարհամարտի ընթացքին):

Ազարիկը Տրապիզոնցի էր, բայց Պաթումէն կուգար եւ մինչեւ վերջը զինք ճանչցանք իբրեւ Պաթումի Ազարիկ: Միջահասակ եւ դիրուկ, զուարթ, համով հոտով պատմութիւններ կը պատմէր Կովկասի յեղափոխական կեանքէն, եւ մենք, բաղդատաբար թերխաչ, բերանաբաց կը լսէինք: Մանաւանդ հետաքրքրութիւնը կը տաքնար, երբ Ազարիկ ժողովրդական լեզուով, այլ պատկերալից, կը նկարագրէր զանազան քաջագործութիւններ, – պետական մթերանոցներէ պէնք փախցնել, զինատար խումբեր կազմել, ահաբեկումներ կատարել, սահմանը անցնիլ, ցարական պաշտօնեաները քնացել կամ կաչառել, եւ այլն: Այսքան տարի վերջն ալ, դեռ կը հնչէ իր թաւ, լեցունկեկ ձայնը.

– Վախմասթերը գալիս էր, ասում էր, Ազարի՛կ...

(Շար. 34)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ» ՆՈՐ ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏԸ

Մարտ 10–ին, «Հանրապետութիւն» ընկերութեան ընդհ. ժողովին գործադիր տնօրէն նշանակուած է «02» շաբաթաթերթի գլխաւոր խմբագիր Տիգրան Ֆարմանեանը. նոյնպէս իրեն յանձնուած են օրաթերթին խմբագրապետի իրաւասութիւնները: Ան «Հայաստանի Հանրապետութեան» հիմնադիր աշխատակիցներէն եղած է եւ հինգ տարի պաշտօնավարած որպէս գլխաւոր խմբագրի տեղակալ: Նախքան այդ, լրագրող էր «Երեկոյեան Երեւան»ի:

⁂

ՇԱՐԺԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Սիւնիքի մարզին մէջ սկսած է օգտագործումը ցնցումներու դիտարկումի նոր համակարգին: Չորս կայաններ հաստատուած են մարզի Մեղրի, Քաջարան քաղաքները եւ Եղուարդ, Խոտանան գիւղերը: Այսպէսով, նախկին 40 վայրկեանի փոխարէն, ներկայիս 10–15 վայրկեանէն կարելի կ'ըլլայ ստանալ ցնցումային տեղեկութիւններ եւ մշակել զանոնք: Կը նախատեսուի նմանատիպ չորս կայաններ ալ զետեղել Իրանի հիւսիսային չրջանը:

(Շար. Ա. էջէն)

երկու Անգլիացիներ դաշունահարուած էին (եւ մեռած) Պոլիս, Կալաթասարայ եւ Լիտս Եունայթըտի մրցումէն առաջ: Ամէնէն վրդովեցուցիչ լրատուութիւնը կը կատարէր Հեռատեսիլի Ա. կայանը թէ՛ ցերեկին, թէ՛ իրիկունը (Փ. Փուավր–տ'Արվոր): Ծանօթ է նաեւ Փէ–էՍ–Ժէ–ի զօրակցողներու բրտութիւնը:

Կը թուի որ ամէնէն ճշգրիտ տեղեկատուութիւնը կը կատարէր Փարիզիէն, Մարտ 15–ին, «La vérité sur la baston» խորագրով, Ա. էջէն իսկ: Թերթը կը գրէ որ միջադէպերը նախատեսուած էին չարթուան սկիզբէն իսկ: «Երեք ամիս է կը խորհէինք այս մրցումին մասին, կ'ըսէ, Պուլոնեըի Թրիպիւնին մէկ անդամը: Մթնոլորտը կապ չունէր Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումին հետ, այլ անոնց հետ բախումներուն 1996–ին, Փէ–էՍ–Ժէ — Կալաթասարայ վերջին մրցումին: Յետոյ կար նաեւ զօրակցութիւնը սիւփորթըրներու միջեւ, երկու Անգլիացիներու սպանութենէն ետք»:

Կռիւները սկսեր են մրցումէն մէկ ու կէս ժամ առաջ Լէ Փրէնս մրճարանին առջեւ: 500 սիւփորթըրներ համախմբուած, յարձակեր են Թուրքերու կառքերու եւ հանրակառքերու վրայ (Գերմանիայէն, արեւելեան Ֆրանսայէն կամ Պելժիքայէն եկած): Ոստիկանութիւնը միջամտեր է: Ինչպէս սկսած է կռիւը մարզադաշտին մէջ, Բ. կիսախաղին. «Պոլսէն եկած Թուրքեր սկսան նախատել Փարիզի իրենց հայրենակիցները, ապա, անոնց գլխուն նետել ամէն տեսակ բան, ներառեալ մէզով լեցուն շիշեր» կը վկայէ Ֆրանք, հոն նստած մէկը: Թուրքերու եւ Փէ–էՍ–Ժէ–ի զօրակցողներու մերձաւորութիւնը ճակատագրական եղաւ: Անցեալ անգամ Թուրքերու քովի թրիպիւնը պարապ ձգուած էր: Բայց, այս անգամ միայն եկամուտի հարց կար: Երբ Բ. կիսախաղը կը սկսի, Փէ–էՍ–Ժէ–ի կողմնակիցները վար կ'առնեն Թուրքերէն գիրենք բաժնող ճաղերը, ապա, իսկական բախումներ ծայր կու տան, Պուլոնեըի թրիպիւնէն կը սկսին Մարսէյեզ երգել:

Անն Վոժլէն, Հանրապետութեան դատախազ, նոր տեսակի իսկական խուլիկանութեան մասին կը խօսի:

Մեկնաներէն զատ, բարեկամ ներկաներ ալ հաստատեցին, եթէ հարկ էր, որ հայկական որեւէ գրգռութիւն չկար:

Շատ խիստ կ'արտայայտուի նաեւ Թուրքիոյ Մարզական նախարարը՝ Ֆիքրէթ Ինկիւ որ «կազմակերպուած յարձակում» եւ «ֆրանսական իշխանութիւններու անփութութիւն» կ'որակէ պատահածը, աւելցնելով.– «Եթէ ոչ ոք սպաննուեցաւ, պատճառն այն է որ Թուրքերը իրենց պաղարիւնը պահեցին»: Թուրքիոյ Արտաքին նախարարն ալ ազդարարութիւն մը ըրած է Ֆրանսայի Արտաքին նախարարութեան եւ ապահովութեան սպասարկութեանց:

Մարտ 21–ին, Իւ.Է.Ֆ.Ա.ի հակակշիռի եւ կարգապահութեան յանձնախումբը իր վճիռը պիտի տայ այս միջադէպերուն մասին: Զանազան պատիժներ նախատեսուած են, մինչեւ իսկ խաղը կրնայ չեղեալ հռչակուիլ: Պատիժներ կրնան կրել երկու խումբերն ալ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Տիկին Լիտիա Չիլինկիրեան – Տոզոն,
Պ. Դանիէլ Տոզոն,
Օր. Լորա Ալպենա Տոզոն,
Տէր եւ Տիկին Ժորժ Շվարց
եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները խորին շնորհակալութիւններ կը յայտնեն բոլոր անոնց որոնք մասնակից եղան իրենց սուգին

ՏԻԿԻՆ ԱԼԻՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Թեմինեան)

մահուան առթիւ:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ
●
"SUR LE DIVAN"
avec NORA ARMANI
Pièce écrite et interprétée par NORA ARMANI
Mardi 27 mars à 20 heures 30
Salle Alfred Cortot
78, rue Cardinet, 75017 PARIS
Réservation au : 01.43.76.67.37
ou à la M.C.A. de Paris: 01.48.24.63.89

REMERCIEMENTS

Madame Lidia Tchilinkirian-Dauzonne,
Monsieur Daniel Dauzonne,
Mademoiselle Laura Albena Dauzonne,
Monsieur et Madame Georges Schwartz
Et toute la famille
très touchés des marques de sympathie qui leur ont été témoignées lors du décès de

Madame ALICE TCHILINKIRIAN
née TEMINIAN

vous prient de trouver ici l'expression de leurs sincères remerciements.

YVES TERNON
à Montpellier
POUR SON HABILITATION

Dans le cadre du centre de recherches «Juifs, Arméniens et Chrétiens d'Orient», dirigé par Carol Iancu et Gérard Dédéyan, le docteur Yves Ternon soutiendra une habilitation à diriger des recherches le jeudi 29 mars à 14 heures, à la Faculté Paul Valéry de Montpellier, salle du Conseil (1er étage du bâtiment administratif) sur «Les génocides du XXe siècle : approche comparatiste et transdisciplinaire». Le jury comprend Messieurs les professeurs Gérard Dédéyan (Montpellier III), Bernard Durand, doyen de la faculté de Droit et Sciences économiques (Montpellier I), Richard Hovannessian (Université de Californie, Los Angeles), Carol Iancu (Montpellier III), André Kaspi (Paris I - Panthéon Sorbonne). Cette soutenance sera ouverte au public.

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS
DE FRANCE

Մ Ի Ջ Ի Ն Ք

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Լիոն – Վիլէօրպանի Արաքս մասնաճիւղը կը հրաւիրէ հայկական աւանդութեան համաձայն պատրաստուած Միջինքի համեղ ճաշին Չորեքշաբթի, Մարտ 21–ին Սուրբ Յակոբ Եկեղեցիի արարողութենէն վերջ Կարպիս Մանուկեան սրահը
40, rue d'Arménie

Ճաշագին՝ 70 Ֆր.:

Տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Վիլէօրպանի Մշակոյթի Տան:

Հեռաձայն. – 04 - 78 - 26 - 28 - 71

⁂

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline.**
Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

⁂

Mi-Carême

organisée par la Croix Bleue des Arméniens Section St Maurice de Beynost
Au programme :
HADIG ET TOMBOLA
le dimanche 25 mars à partir de 15h
à la salle des fêtes.
Venez nombreux — Entrée libre

⁂

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet et août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21, Միջինք
Ս. ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ՍԷՆ–ԺԵՐՈՄ
Արեւագալի ժամերգութիւն ժամը 9.30–ին
Քարոզիչ՝
ՎԱՅԵ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

⁂

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23
Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՍԷՆԹ ՄԱՐԿՐԻԹ
Քարոզիչ՝
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

CONCERT
«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :
J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars
à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles - 75017 Paris
Renseignement et réservation :
☎ **01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18**
Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէրի «Ակնունի» մասնաճիւղի ժողովը Երկուշաբթի, Մարտ 19. ժամը 20.45–ին,
Centre Administratif d'Asnières:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Մարգարեան եւ Փափազեան Ամէնօրեայ Վարժարանի խնամակալութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները Դպրոցին բարգաւաճման համար.–

Գէորգ Գապառաճեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Ժագ Էքմէքճեան եւ Տէր եւ Տիկին Չիլինկիրեան 1000–ական ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Ժան Տէմիրճի 1500 Ֆր.:

Տիկին Սեդա Սահիլեան (Պոլսէն), Տիկին Պօշնակեան (Նիսէն), Տիկին Սիւզան Թորիկեան, Տէր եւ Տիկին Արման Շէրէֆ, Շարլ Փօլխաժ Հաստատութիւն 500–ական Ֆր.: Նիսի Պարսամեան Ամէնօրեայ դպրոցի խնամակալութիւնը, Տէր եւ Տիկին Միշէլ Մարգարեան, Տէր եւ Տիկին Հանրի Տէմիրան եւ Տէր եւ Տիկին Օննիկ Ասլանեան 300–ական Ֆր.: Նիսի Թատրոն Պարսամեան դպրոցի շրջանաւարտներու Միութիւն, եւ Ֆուայէ Քիւլթիւէլ (Նիս), Տիկին Մելինէ Սահիլեան, Տիկին Սիրասեան 250–ական Ֆր.: Տէր եւ Տիկին Տօրին Պէլթրօն, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Արսէնեան, Տէր եւ Տիկին Մարի Պապաօղլու, Տէր եւ Տիկին Սանդիկեան, Տիկին Օհանեան, Տիկին Տանիէլեան, Պ. Վահան Վապառեան, Տիկին Անժէլ Բթրաքեան, Պր. Իսակ Էքինճեան, Պր. Տիգրան Մեսրոպեան, Տէր եւ Տիկին Քէչիչեան, Տէր եւ Տիկին Սամաթլեան 200–ական Ֆր.: Տէր եւ Տիկին Կօշկարեան 150 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գարագայա եւ Պր. Մինասեան 100–ական ֆրանք:

Հ. Բ. Ը. Մ.
Մ Ե Լ Գ Ո Ն Ե Ա Ն Կ Ր Թ Ա Կ Ա Ն Հ Ա Ս Տ Ա Տ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

75-ԱՄԵԱԿԻ ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՊՐԻԼ 5–8

Բարձր հովանաւորութեամբ՝
Կիպրոսի Հանրապետութեան Նախագահ
Պրն. ԿԼԱՖԿՈՍ ՔԼԵՐԻՏԻՍ–ի
եւ
Նախագահութեամբ՝
Հ.Բ.Ը.Մ.ի Նախագահ
Տիկին ԼՈՒԻԶ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ–ՍԻՄՈՆ–ի

ԱՄՓՈՓ ՅԱՅՏԱԳԻՐ
Հինգշաբթի, Ապրիլ 5
Պաշտամունք, Բացման Հանդիսութիւն
Ուրբաթ, Ապրիլ 6
Հանդիպում – Զեկուցում, Պաշտօնական Հանդիսութիւն,
Քոքթէյլ – Ընդունելութիւն
Շաբաթ, Ապրիլ 7
Մարզախաղեր, Հանդիպումներ, Պարանցիկ Երեկոյթ
Կիրակի, Ապրիլ 8
Պատարագ, Պտոյտ եւ Խմբային ճաշ

Սիրալիր հրաւէր բոլորին

Պանդոկի կարգադրութիւններու համար դիմել՝
The Louis Organisation — Attention:
Ms. Eugenia Eftamandilou
e-mail: eugenia@louisgroup.com

Պանդոկի յաւելեալ տեղեկութիւններու համար դիմել՝
Տիկ. Էլիզապէթ Քէսթէրլեան e-mail: raffi@spidernet.com.cy
Պրն. Մասիս Տէր–Բարթող e-mail: masisdp@yahoo.com
Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւն
e-mail: agbumei@melkonian.ac.cy
Հեռաձայն՝ 357–2–422195, Հեռապատճէն՝ 357–2–493155

75–ԱՄԵԱԿԻ ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 17-18
SAMEDI - DIMANCHE
17-18 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.126 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.126

ԹՈՒՐՔԻԱ ԽՈՆՋ ՊԷՏՔ Է ԸՆԷ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔԱՐՈԶՉՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

Այս հարցումով սկիզբ կ'առնէ Թուրք ժամուլի ծանօթ քրոնիկագիր Սամի Քոհէնի գրութիւնը («Միլլիյէթ», Մարտ 16) որ կ'ամփոփէ հայեւթուրք յարաբերութիւններուն մասին Պոլսոյ մէջ տեղի ունեցած դասախօսական երեկոյթ մը. այդ երեկոյթին հետաքրքրական առաջին կէտը այն է որ նիւթին մասին խօսելու հրաւիրուած են ԱՄՆ-էն պատմաբան Ճըսթին Մաք Գարթի եւ անգլիացի գրագէտ Էնտրիւ Մանկօ։ Հրաւէրը ուղղած է Թուրքիոյ «Ժողովրդավարական սկզբունքներու միութիւն»ը։ Դասախօսութեան նիւթը եղած է. «Հայեւթուրք յարաբերութիւններու երէկը, այսօրն ու վաղը»։

Թրքական ակնոցով նիւթին մասնագէտ նկատուած երկու դասախօսները համոզուած են որ հայկական քարոզչութիւնը որ օրէ օր կը ծաւալի աշխարհի զանազան շրջաններուն մէջ, շատ լաւ կազմակերպուած է եւ արհեստավարժօրէն կը ղեկավարուի։ Թուրքիոյ եղած առաջին թելադրանքը ուրեմն, նոյն մակարդակի կազմակերպչական ձեռնհասութիւն ցոյց տալն է եւ արհեստավարժ նոյն որակով քայլերու ձեռնարկել։ Թրքական «փոխադարձ քարոզչութիւնը» երկու թիրախ պէտք է ունենայ. միջազգային հանրային կարծիքը եւ խորհրդարանները։

Ամերիկացի հրաւիրեալը ըրած է նաեւ շօշափելի յանձնարարութիւններ. Թուրքիոյ դիւանները պէտք է աւելի գործնական ձեւով տրամադրուին պատմաբաններու, Անգարա փոխանակ յոյսերը կապելու օտար պատմաբաններու, կամ մասնագէտներու, պէտք է իր տարրերը հասցնէ։ Աւելի կարեւոր է հետեւեալ յանձնարարականը. «Անգարա պէտք է նախաձեռնարկ ըլլայ պատմաբաններու եւ մասնագէտներու միջազգային յանձնախումբի մը կազմութեան ու Հայաստանը հրաւիրէ «միասին աշխատելու որպէսզի այդ յանձնախումբը իրականութիւնները ճշդէ»։ Եթէ Երեւան ատոր հաւանի, լա՛ւ. եթէ ոչ, աշխարհը հարկ եղած արժեւորումը պիտի տայ անոր ընթացքին...»։

Ս. Քոհէն հարց տուած է թէ հայկական քարոզչութեան բուն ղեկավարը ո՛վ է. Սփիւռքը թէ Երեւանը։ Մաք Գարթի պատասխանած է, ըսելով որ երբ տակաւին Հայաստան գոյութիւն չունէր որպէս անկախ պետութիւն, Սփիւռքը եւ յատկապէս ԱՄՆ-ու հայկական կազմակերպութիւնները նման քարոզչութիւն կը տանէին։ Այսօր նոյն գործը միասնաբար կը կատարուի։ «Սակայն, Թուրքիա եթէ Հայաստանի հետ երկխօսութեան ձեռնարկէ եւ Երեւան ալ ըմբռնէ թէ իր շահը կը պահանջէ Թուրքիոյ հետ լաւ յարաբերութիւն ունենալ, կրնայ Սփիւռքի կեցուածքը փոփոխութեան ենթարկուիլ»։

Թրքական կազմակերպութեան երկու հրաւիրեալները այլ կէտ մըն ալ շեշտած են. «Հայաստան կը շարունակէ գրաւման տակ պահել ադրբեջանական տարածքներ։ Մէկ միլիոն Ադրբեջանցի տեղահանուած է։ Թուրքիա մինչ կը ձեռնարկէ Երեւանի հետ յարաբերութիւնները բնականոնացնել, պէտք է օրակարգի վրայ պահէ այդ ողբերգութիւնն ալ»։ Ըսածը ամփոփելով Է. Մանկօ կ'ըսէ. «Պէտք չէ թոյլ տալ որ մահացած Հայերու խնդիրը մոռացութեան մատնէ ողջ Ադրբեջանցիներուն կացութիւնը»։

Ս. Քոհէնի էջէն քաղուելիքը բնականաբար ոչ իրենց հակումներով յայտնի երկու «մասնագէտ»ներուն ըսածներն են, ոչ ալ անոնց ընտրութեան պարագան, եւայլն։ Այլ, այն երեւոյթը որ Թուրքիա հայկական քարոզչութեան դէմ բաներ մը ընելու հարկը սկսած է քիչ մը լրջօրէն զգալ, նոյնիսկ երբ կը շարունակէ յոյսը կապել Մաք Գարթիներու, Մանկօներու խրատներուն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԲԱՆԲԵՐԸ ԿԸ ՃՇԴԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԴԻՐՔԸ

Նախագահ Քոչարեանի բանբեր Սիւնիք Աճապահեան, Մարտ 15-ին լրագրողներու հետ զրոյցի մը յայտարարած է թէ՝ «Կարսի, Արտահանի եւ Նախիջեւանի մասին Պարոյր Հայրիկեանի յայտարարութիւնները ո՛չ մէկ կապ ունին պետական քաղաքականութեան հետ եւ բացարձակապէս չեն համապատասխաներ Հայաստանի արտաքին քաղաքականութեան»։ Ծանօթ է որ յաջորդաբար նախ Ռ. Քոչարեան Թուրք լրագրողի մը հետ զրոյցի ընթացքին յայտարարած էր թէ Հայաստան որեւէ հողային պահանջ չունի Թուրքիայէն, ինչ որ վրդովումի բազմաթիւ արտայայտութիւններու տեղի տուած էր հայկական կողմը։ Ապա Պ. Հայրիկեան թելադրելով ջնջումը Կարսի դաշնագրին, պահանջած էր Հայաստանի վերադարձը Կարսի, Արտահանի, ինչպէս նաեւ Նախիջեւանի, այս անգամ Թուրքերու զայրոյթը գրգռելով։ Հայրիկեան մնալով իր դիրքին վրայ Մարտ 16-ին ալ հանրահաւաք կը կազմակերպէր պահանջելով այդ հողերը։

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 15/16)

«ԱՐՄԷՆԹԵԼ»Ի ՆՈՐ ԹԵՐԹՕՆԸ

«Արմէնթել»ի Թուրք Թէլէքոմին վաճառուելու հարցը ամէն օր հակասական նոր պնդումներով կը շարունակէ զբաղեցնել լրատուները։ Առաջին առթիւ յայտարարուած էր թէ հեռահաղորդակցութեան հայկական ցանցին յոյն տէրերը զայն կը ծախեն Թուրքերուն։ Ապա Հայաստանէն հերքուեցաւ տեղեկատուութիւնը, նշելով թէ առանց Հայաստանի հաւանութեան կարելի չէ նման քայլ առնել։ Սակայն յունական «Գաթիմերինի» թերթը Մարտ 15-ի իր թիւին մէջ կրկին անդրադարձած է վաճառման լուրին ու աւելցուցած թէ, նոյնիսկ Հայաստանի Աթէնքի դեսպանը բողոք ներկայացուցած է երկրին Արտաքին նախարարութեան եւ ցանցին տէր «ՕԹԷ» ընկերութեան։ Թերթը պնդած է որ ըստ իր աղբիւրներուն ՕԹԷ կը փորձէ «Արմէնթել»ի երկու բաժնեթուղթի փոխարէն Թիւրք Թէլէքոմի մէկ բաժնեթուղթ ունենալ։

***

ԱՐՏԱՔԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ՄՈՍԿՈՒԱ Կ'ԵՐԹԱՐ

Նախարար Վ. Օսկանեան աշխատանքի միօրեայ այցելութեան մը համար Մարտ 16-ին Մոսկուա կը մեկնէր։ Նախատեսուած էր հանդիպում մը իր գործակից Ի. Իվանովի հետ. խօսակցութեան նիւթ կ'ըլլան երկկողմ յարաբերութիւնները, տարածքաշրջանի խնդիրներ, Լ. Ղարաբաղի հարցի կարգաւորման արձանագրած զարգացումները։

***

ԹԵՀԼԻՐԵԱՆԻ ՎՐԻԺԱՌՈՒԹԵԱՆ 80-ԱՄԵԱԿԸ

Ազատամարտի վեթերաններու միութիւնը Մարտ 15-ին հաւաքոյթով մը նշած է Ս. Թեհլիրեանի վրիժառու արարքին 80-ամեակը։ 1921-ի նոյն օրն է որ Ս. Թեհլիրեան Պերլինի մէջ գնդակահարած է ցեղասպանութեան գլխաւոր պատասխանատուներէն Թալէաթ փաշան։ Միութեան նախագահը Համլէթ Յովսէփեան եւ քաղաքական քարտուղար Սամուէլ Յարութիւնեան ելոյթ ունեցած են, շեշտելով օրուան իմաստը։

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԱԿԵԴՈՆԻՈՅ ՄԷՋ պատերազմի լուրջ վտանգ կը սպառնայ։ Ոստիկանութեան յատուկ ուժերը կը ջանան տեղահանել ՈՒ – ՉԻ – ՔԱ-ի (ալպանական կեռիլլա) կռւողներ որոնք մուտք գործած են Թեթովօ, բայց, միշտ չեն յաջողիր։ Այս կռիւները պատճառ եղած են որ բնակչութեան մէկ կարեւոր մասը աքսորի ճամբան բռնէ։ Ֆրանսա եւ Իտալիա խստօրէն դատապարտած են ալպանացի զինեալ խմբակներու այս գործողութիւնները, մինչ Ռուսաստան ահազանգ հնչեցուցած է, միջազգային հաւաքականութեան ուշադրութիւնը հրաւիրելով նոր հակամարտութեան մը վտանգին վրայ, շրջանին մէջ։ ՈՒ – ՉԻ – ՔԱ-ն կը յայտարարէ որ այս պայքարը կը տանի յանուն Մակեդոնիոյ Ալպանացիներու իրաւունքներուն։ Իշխանութեանց համաձայն, բախումները ծայր տուած են ոստիկանական շարասիւնի մը վրայ Թեթովոյի մէկ արուարձանը։ 200-էն 250 ալպանացի ահաբեկիչներ Քոսովոյէն Մակեդոնիա անցած են։

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՕԴԱՆԱՒ մը, որ Պոլսէն Մոսկուա կ'երթար, 174 ճամբորդներով, առեւանգուեցաւ երեք Չէչէններու կողմէ եւ պարտադիր էջք կատարեց Մետինէ (Սաուտի Արաբիա), Մարտ 15-ին։ Ուրբաթ, Մարտ 16-ին, օդանաւը միշտ Մետինէ կը գտնուէր շրջապատուած ապահովութեան ուժերով։ Օդահէնները արդէն արձակած էին շուրջ 60 ճամբորդներ (մանուկ, կին, տարեց եւ հիւանդ անձեր)։ Իրենց պահանջները շատ յստակ չէին։ Նախ, ըսուեցաւ թէ կը պահանջէին որ դադրի Չէչէնիոյ պատերազմը, ապա, Ուրբաթ առտու նոր պահանջ մը կը դնէին՝ քերոզէնով պարենաւորել օդանաւը «երկար ճամբորդութեան մը համար»։ Մինչ, գոհացում տրուած ըլլալով այդ պահանջին կը կարծուէր որ օդանաւը ճամբայ պիտի ելլէ, սաուտական ուժերը յարձակման կ'անցնէին եւ կը յաջողէին ձերբակալել օդահէնները։

ՍԷՆ – ՄԱՐԹԷՆ կղզին (Անթիլ) բացը նաւ մը ընկղմած է, Մարտ 15-ին։ 23 մեռեալ կայ, 20 հոգի ալ անհետացած են, գլխաւորաբար ապօրինի ճամբորդներ, որոնք հաւանաբար Դոմինիկեան Հանրապետութենէն խոյս տուած էին։ Երկու հոգի միայն փրկուած են։

ՊԱՂԵՍՏԻՆՑԻ վեց աշակերտներ թեթեւօրէն վիրաւորուած են (այրուցքներ ստացած) դպրոցին բակը նետուած իսրայէլեան ձեռնառումբի պայթումէն։ Իսրայէլեան բանակը յայտարարած է որ զինուորներ հակազդած են ռումբը նետելով դպրոցին ճաղերուն վրայ, որովհետեւ տղաքը զիրենք կը քարկոծէին։

ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ Բ. շրջանին համար (Կիրակի, Մարտ 18), կան դեռ շարք մը քաղաքներ որոնց ապագան անորոշ է, սկսելով Փարիզէն։ Մարտ 15-ին, Սեկէն իր վերջին հանրաժողովը գումարեց 18-րդ թաղամասին մէջ եւ յարձակեցաւ ձախի իր մրցակիցին՝ Պերթրան Տըլանոյէի վրայ, շեշտելով թէ ան այլեւս պատճառաբանութիւն չունի եւ ի՛նչ ընելը չի գիտեր։ Թիպէրի, հարցազրոյցի մը մէջ «Ֆիկառօ»ի (Մարտ 16) կը պնդէ որ միութիւնը անհրաժեշտ է եւ պարտութեան պարագային Սեկէնը պատասխանատու կը նկատէ։ Այս վերջինը նոր կոչ մը ըրած էր իրեն որ քաշէ նաեւ իր ցանկերը վեց թաղամասերու մէջ եւս, բայց, Թիպէրի համաձայն չէ եւ կը բացատրէ։ Չէ ուզած վտանգել 12, 13 եւ 14-րդ թաղամասերը եւ նոյնը կրնար ըլլալ 9-րդ թաղամասին մէջ, եթէ Լըլուշ եւ Ռենա համաձայնած չըլլային։ Եթէ, կ'ըսէ, Սեկէն ընդունած ըլլար ձուլումի դրութիւնը, ցանկեր քաշելու հարցը գոյութիւն չէր ունենար։ Այլ քաղաքներ ալ անորոշ դիրքի մէջ են, ինչպէս՝ Լիոն, Սթրասպուրկ, Վիթրոլ եւ այլն, եւ այլն։

«ԼԻՊԵՐԱՍԻՈՆ» 24 ժամուան գործադուլի հետեւանքով լոյս չտեսաւ Մարտ 16-ին։ Պատճառը աշխատավարձքի յաւելումի կը վերաբերի։

ՄՈՆԹԵՆԵԿՐՈՅԻ նախագահը՝ Միլօ Ճուքանովիչ կը շարունակէ պահանջել իր երկրին անկախութիւնը, որ միշտ մաս կը կազմէ Եուկոսլաւիոյ։ Եւրոպայի եւ Միացեալ – Նահանգներու կողքին էր Միլոշեվիչի դէմ անոր պայքարին մէջ, բայց, այսօր միջազգային հաւաքականութիւնը կը նախընտրէ սթաթու քուօն։ Հարցազրոյցի մը մէջ («Ֆիկառօ», Մարտ 16) Ճուքանովիչ համոզուած կը մնայ որ Մոնթենեկրոյի անկախութիւնը չանկայունացներ Պալքանները, ընդհակառակն կը բարելաւէ Սերպիոյ եւ Մոնթենեկրոյի յարաբերութիւնները։

ԳԻՐՔԻ 21-րդ ցուցահանդէսին պաշտօնական բացումը կատարեցին նախագահ Ժ. Շիրաք եւ վարչապետ Շրէօտէր, քանի, ցուցահանդէսին այս տարուան հիւրն է՝ Գերմանիա։

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆԻ Թալիպանները փակած են Քապուլի Պի – Պի – Սի-ի գրասենեակը եւ 24 ժամ պայմանաժամով (Մարտ 14-ին) արտաքսումի հրահանգ տուած են ձայնասփիւռի անգլիական կայանին թղթակցուհիին։ Արտաքին նախարարութիւնը կը պնդէ որ Պի – Պի Սի-ի թղթակցութիւնները իրականութեան վրայ հիմնուած չեն եւ կը հակասեն իսլամական իշխանապետութեան մտայնութեան։

***

Ս. ՔԻՓՐԻԱՆՈՒ Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՄՕՏ

Պաշտօնական այցով Հայաստան գտնուող Կիպրոսի Խորհրդարանի նախագահ Սփիրոս Քիփրիանու Մարտ 15ին ընդունուած է նախագահ Ռ. Քոչարեանի կողմէ։ Երկու ժողովուրդներու պատմական կապերու արժարժումէն ետք անոնք խօսած են յատկապէս տնտեսական ոլորտի համագործակցութեան զարգացման մասին։

ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO ECONOMIQUE»

(15 mars)

EN VUE

Alain MANOUKIAN

Թերթը կ'անդրադառնայ Ալէն Մանուկեանի լայնածաւալ գործունէութեան, յայտնելով նախ թէ ան (54 տարեկան) Մայիսին երկու նոր կայքէջեր պիտի հաստատէ համացանցի վրայ։ Առաջինը ուղղուած է արհեստաւորներուն, երկրորդը՝ հանրութեան։ Կը յիշուի որ Ալէն Մանուկեան իր առաջին խանութը բացած է 1969-ին Ռոմանի, եւ 10 տարի ետք կանանց առաջին փրանշիզը Միւլհուզ։ Կնոջը հետ, այս փոքրիկ ձեռնարկը վերածած է ընկերութեան մը որ սակարան մուտք գործած է։ Ներկայ է 22 երկիրներու մէջ։ Իր խանութներուն բազմացումը աշխարհի մէջ իրեն համար առաջնահերթ կարեւորութիւն ունի։ Գործառնութիւնը մէկ միլիառ փրանքը անցած է։ Ներկայիս հանրային իշխանութիւններու արտօնութեան կը սպասէ որպէսզի 1000 քառակուսի մեթր տարածութեամբ «մեկասթոր» մը բանայ Մարսէյլ եւ շուրջ երեք տասնեակ խանութներ պիտի բանայ Ֆրանսա եւ դրացի երկիրներ ինչպէս՝ Սպանիա, Պելժիա, Զուիցերիա։ Պիտի շարունակէ նաեւ ծաւալել իր յառաջխաղացումը Լիթուանիա, Ռուսաստան, Յունաստան եւ Լիբանան։

ԹԱՐՄ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓՈՒՆՔԷՆ

ՅԱՒԵՐԺՕՐԷՆ ՄԻՐԵԼԻ «ՄԵՐԻՆ ՊՈԼԻՍԸ»

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Գ. եւ վերջին մաս)

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՄԻՒՍ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՐՑԵՐԸ

Ս. Փրկիչ հիւանդանոցի «Ընդարձակ Օրացոյց»ին 1900 թուականի անդրանիկ ժողովածուին մէջ, որ վերատպութեան արժանացած էր վերջերս, տեղադրուած է ցանկը Պոլսոյ պատրիարքարանին ենթակայ համայնքային այն վարժարաններուն, որոնք գործօն էին անցնող դարասկիզբին: Այդ ցուցակէն կը պարզուի, թէ 1899-ին Օսմանեան մայրաքաղաքը ունէր 40 հայկական թաղային վարժարաններ, շուրջ 5000 երկսեռ աշակերտներով: Վերոնշեալ ցուցակին վրայ եթէ աւելցնենք հայ կաթողիկէ ու աւետարանական համայնքներուն, ինչպէս նաեւ Մխիթարեանց ու անհատ դաստիարակներու պատկանող մասնաւոր դպրոցները եւս, որոնք ուշագրաւ ներկայութիւն մըն էին այդ շրջանին Պոլսոյ մէջ, ապա աշակերտութեան ընդհանուր թիւը հարկ է բարձրացնել մինչեւ 6500-ի:

Այսօր, ճիշդ դար մը յետոյ, պատկերը փոխուած է լայն չափով: Անհատական հայ վարժարանները (Պէրպէրեան, Պէզազեան, Նոր Դպրոց եւ այլն) չքացած են հրապարակէն, իսկ համայնքային դպրոցներուն կէսէն աւելին՝ 70-ական թուականներէն սկսեալ մի առ մի սողալ են փակել իրենց դռները, թաղերու հայաթափումին եւ աշակերտներու նուազման հետեւանքով: Անուհանդերձ, ի գին մեծ զոհողութեանց, գաղութը կըրցեր է իր ծոցին մէջ պահել ու մեր օրերուն հասցնել 17 հայկական կրթօճախներ, որոնցմէ հինգը՝ ունին լիսէի (երկրորդական) աստիճանակարգ, իսկ մնացեալները նախակրթարաններ են (1995-էն ի վեր, Թուրքիոյ մէջ պարտադիր նախակրթութիւնը 8 տարի է եւ կ'ընդգրկէ միջնակարգը եւս): 3700 հայ աշակերտներու գիրկ բացող այս վարժարաններուն այժմու ցանկը հետեւեալն է. – Ազգային Կեդրոնական Վարժարան (Ղալաթիա), Էսաեան (Թաքսիմ), Մխիթարեան զոյգ վարժարաններ (Բանկալթը եւ Պոմոնթի), Սահակեան – Նունեան (Սամաթիա), Ս. Խաչ Դպրեվանք (Սկիւտար), Թարգմանչաց (Օրթագիւղ), Պէզճեան Մայր Վարժարան (Գումգաբու), Լեւոն – Վարդուհեան (Թօփգաբու), Տատեան (Պաքըրգիւղ), Եշիլգիւղի վարժարան, Մէրամէթճեան (Ֆէրիգիւղ), Անարատ Յղութեան Հայ Քոյրերու զոյգ դպրոցներ (Սամաթիա եւ Բանկալթը), Գարակէօզեան (Շիշլի), Գալֆայեան – ճեմարան (Սկիւտար) եւ Արամեան – Ունճեան (Գատըգիւղ):

Արտասահման ապրող հայու մը համար՝ վերեւի խայտաբղէտ անունները թերեւս ոչինչ կ'ըսեն, որքան ալ այդ դարահասակ կրթօճախներէն շրջանաւարտ հազարաւոր Հայեր սփռուած ըլլան մինչեւ երկրագունդի ամենահեռաւոր անկիւնները: Բայց կայ դպրոց մը անոնց մէջ՝ որուն համբաւը անսակարկելի պէտք է ըլլայ հայաշխարհի ամբողջ տարածքին եւ որ իր ծնունդով ու խաղացած բախտորոշ դերակատարութեամբ՝ տեղ գրաւած է նաեւ Հայոց Պատմութեան մատեաններուն մէջ: Ազգային Կեդրոնական Վարժարանն է ատիկա:

«Պոլիս եւ իր դերը» քառահատոր աշխատութեան բազմարդիւն հեղինակը՝ Յ. Ճ. Սիրունի, ինք ալ փայլուն Կեդրոնականցի մը, հետեւեալ տողերով կը բնութագրէր 1886-ին հիմնուած այս վարժարանին դերը՝ նոր օրերու մեր տարեգրութեանց մէջ.

«Ան պիտի գար հայ նոր կեանքին մէջ իսկական փարոս մը դառնալ, դառնալ երկրորդական հասարակ դպրոցէ մը շա՛տ աւելին, պիտի վերածուէր բոյնի մը, ուր հայ շունչը միշտ անաղարտ պիտի մնար հայ ժողովուրդի ամէնէն մռայլ օրերուն իսկ, ստեղծելով յաջորդաբար փաղանգ մը սերունդ, որոնք հոգեպէս ալ շաղախուած պիտի մնային ցմիշտ իրարու»:

Արդարեւ, Կեդրոնականը մէկն էր այն թանկագին աւանդներէն, զորս Ազգին թողուց Ներսէս Վարժապետեան մեծանուն պատրիարքը: Ան էր, որ իր կանխահաս վախճանումէն կարճ ժամանակ առաջ յղացեր էր գաղափարը այս վարժարանին ու գոյացուցեր նաեւ հարկաւոր նիւթականը՝ կեանքի կոչելու համար զայն: 1886-էն ցայսօր, 115 տարիէ ի վեր, Կեդրոնականը տեսակ մը խորհրդանիշը դարձեր էր Պոլսահայոց կրթական կեանքին, այնպէս ինչպէս «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը՝ Պէյրութի, «Քարէն Եփփէ» ճեմարանը՝ Հալէպի ու Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւնը՝ Կիպրոսի մէջ:

Կեդրոնականը եղաւ միակ վարժարանը, ուր այցելելու առիթն ունեցայ Պոլիս կեցութեանս շրջանին:

Հազիւ ոտք դրած այս պատմական դպրոցաշէնքին սխնադարդ շքամուտքին սեմէն ներս, տնօրէնուհի Տիկին Սիլվա Գույումճեան – Մարկոսեանն էր որ ժըպտերես դիմաւորեց զիս՝ ջերմութեամբ ու խանդաղատանքով: Ճիշդ 20 տարիէ ի վեր ան ձեռնհասօրէն կը վարէր դպրոցին տնօրէնութեան պատասխանատու պաշտօնը, ժամանակ գտնելով նաեւ՝ գրագիտական – թարգմանչական աշխատանքներով: Սփռահար մըն էր Մնձուրիին, որմէ երկու գիրքեր թարգմանած էր թրքերէնի. մին՝ Istanbul anıları. 1897 – 1940» խորագրով, որ տարբերակն էր հեղինակին «Տեղեր ուր ես եղեր եմ» յուշագրական հատորին, միւսը՝ «Armıdan - Firatın öte yanı», որ «Արմտան»ին մասնակի թարգմանութիւնն էր: Երկու գիրքերն ալ գնահատուեր էին ընթերցողներու կողմէ եւ արժանացեր՝ կրկնակ տպագրութիւններու:

Տեսչութեան ընդունարանին մէջ, հո՛ն՝ ուր անցեալին նստեր էին Մինաս Չերազն ու Յարութիւն Մոսդիչեանը, Գեղամ Գաֆաեանն ու Պետրոս Ատրունին, Համբարձում Յարութիւնեանը, Էլիզ Այվազեանն ու Հրանդ Տէր – Անդրէասեանը, Պոլսահայոց կրթական մտահոգութիւններուն մասին թափ առաւ զրոյց մը՝ որուն մասնակից եղան նաեւ, տնօրէնուհին կողքին, իր կողակիցը՝ Պր. Արտաշէս Մարկոսեանն ու համայնքին երէց սերունդի մտաւորականներէն՝ Տօքթոր Արտաշէս Նշանեանը: Բոլորն ալ կը ջանային գոհացնել Կեդրոնականի ներկային առընչուող իմ հետաքրքրութիւնները, միեւնոյն ատեն տեղեկութիւններ քաղելով ինծմէ՝ Հալէպահայոց մշակութային ու կրթական կառոյցներուն մասին: Հայ ընակչութեան համանման թիւով յատկանշուող մեր զոյգ «դրացի» գաղութներուն գլխաւոր տարբերութիւնն այն էր թերեւս, որ մինչ Հալէպի հայապատկան 12 դպրոցներուն մէջ կ'ուսանէին շուրջ 7300 աշակերտներ, Պոլսոյ 17 վարժարանները ունէին լոկ 3700-ի մօտ յաճախորդ ցած թիւ մը, վերջին տարիներուն ազդուապէս տուժած ըլլալով պետական կամ օտար վարժարաններու մրցակցութենէն:

Տիկին Սիլվա Գույումճեան, որ փորձառու ու նուիրեալ դաստիարակ մըն էր եւ խորապէս կը ճանչնար իր համայնքին կրթական հարցերը, վերջերս տեղեկագրական – քննական լայնաշունչ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակած էր «Ժամանակ» օրաթերթին մէջ (2000, Յունիս 13 – 14), «Ակնարկ մը՝ Իսթանպուլահայ վարժարաններու իրականութեան» խորագրով: Մեկնելով տարկայական տուեալներէ, ան համայնքին ուշադրութիւնը հրաւիրած էր հայկական դպրոցներու դիմագրաւած բազմերես տագնապներուն վրայ՝ հայերէն լեզուի ուսուցումէն սկըսեալ մինչեւ պիւտճէի եւ դասագիրքերու առընչուող միւս բոլոր հարցերը: Առանձնապէս ձեւով եւս հրապարակ հանուած այդ ուսումնասիրութեան մէջ, Կեդրոնականի տնօրէնուհին ի սկզբանէ կը յայտնէր արդէն, թէ «Հայ վարժարանը տարուէ տարի կը կորսնցնէ իր հմայքը, իսկ առաքելութիւնն ալ այլեւս այնքան համապատասխան չի թուիր իր հիմնադրութեան նպատակին»: Յետոյ, համապարփակ վերլուծումէ մը ետք, կը յանգէր հետեւեալ ցնցիչ եզրակացութեան.

«Հայերէն լեզուի ուսուցումը այսօր իջած է այնպիսի մակարդակի մը, որ կարելի չէ այլեւս հանդիպիլ հայերէնի ջատեղեակ երիտասարդի մը: ... Ազգին մեծ զոհողութիւններովը եւ անցեալի մըտաւորական հեռատես անձնաւորութիւններու ջանքերով բացուած հայ նախակրթական եւ երկրորդական վարժարանները այսօր բաւական շեղած, հեռացած կ'երեւին իրենց նպատակէն, քանի որ հայկականութեան հիմնական ազդը հայերէնն է եւ սակայն մեր շրջանաւարտները այլեւս չեն կրնար արտայայտուիլ հայերէնով...»:

Եւ սակայն, հակառակ այս մռայլ իրականութեան, Տիկին Գույումճեան գինաթափ ըլլալու մտադիր չէր: Ան ընդունելով հանդերձ, թէ Կեդրոնականն ու միւս դպրոցները շատ բան կորսնցուցեր էին իրենց երբեմնի փայլքէն եւ ուժականութենէն, կը հաւատար որ տակաւին կրնային արժէքներ հասնիլ մեր վարժարաններէն՝ եթէ ծնողներ ու վարիչներ լրջօրէն հակէին կրթական ու տոհմիկ դաստիարակութեան հարցերու վրայ, համբերատար ու միասնական ջանքերով: Տըղոց չարադրական փորձերը, զորս ցոյց կուտար ան ինծի, եւ որոնց մէջ պակաս չէին ուշագրաւ եւ սիրուն էջեր եւս, կը խթանէին իր լաւատես զգացումները: Անհրաժեշտ կը գտնէր՝ որ անպայման զուրգուրանքի առարկայ դառնային այդ տղաքը իրենց համեստ ճիգերուն մէջ անգամ, միշտ մտածելով որ մեր դպրոցները այսօ՛ր ալ կրնան հրաշքներ գործել, հակառակ առկայ դժուարութիւններուն կամ սեղմումներուն:

Այս ուղղութեամբ, տնօրէնուհին գընահատելի նախաձեռնութիւններէն մէկն էր «Լուսատու» պարբերականին լոյս ընծայումը, իբրեւ «գրական – գեղարուեստական հանդէս Կեդրոնական վարժարանին»: Աշակերտներու հաւաքական ճիգերով եւ ուսուցիչներու հսկողութեամբ պատրաստուող այս հայատառ հրատարակութեան մէջ բացայայտ ճիգ մը կար Կեդրոնականը պահելու իր պատմական առաքելութեան մայր ուղիին վրայ, կամ գոնէ այդ գիտակցութիւնն արթնցնելու տղոց մտածողութեան մէջ:

«Լուսատու»ի էջերը լի էին Կեդրոնականի անցեալին ու ներկային առընչուող հետաքրքրական նշումներով: Զորօրինակ, Շ. Զափարեան կը գրէր. – «Կեդրոնական վարժարանը հասցուց շատ մը մարդիկ: Բանաստեղծներ՝ Միսաք Մեծարենց, Վահան Թէքէեան, Վահրամ Թաթուլ, Նիկողոս Սարաֆեան, Կարպիս Ճանճիկեան, Հայկազուն Գալուստեան: Բանասէրներ՝ Հրաչեայ Աճառեան, Արշակ Ջօպանեան, Հայկ Պէրպէրեան, Արշակ Ալպօյաճեան: Գիտնականներ՝ փրոֆ. Երուանդ Մանուէլեան, Վաղարշակ Մեսրոպեան, բժիշկներ՝ Հրանդ Հանչէր, Պաղտասար Մանուէլեան: Գրագէտներ՝ Եր. Սրմաքէշխանլեան (Երուխան), Սարգիս Մինասեան, Լեւոն Զաւէն Սիւրմէլեան եւ ուրիշներ»:

Նոյնատ էլպէ կ'ըսէր թէ՝ «ես Կեդրոնականցի մը ըլլալով, այս վարժարանէն շատ գոհ եմ: Թէեւ պարտէզ չունի, բայց նորէն ալ՝ այս դպրոցը մեզի կը բաւէ»:

Գարին Պիրինճիքօղլու նշելէ ետք, թէ Կեդրոնականը «սկիզբը մի միայն մանչերու յատուկ դպրոց մըն էր, իսկ հիմա՝ երկսեռ աշակերտներու ուսում կուտայ», կ'աւելցնէր. – «Ես շատ կը սիրեմ վարժարանս, որովհետեւ թէ՛ հօրեղբայրս եւ թէ՛ հայրս Կեդրոնականցի եղած են»:

Պիանգա Պաղդալօղլու կը հաւաստիացնէր, թէ ինք «Կեդրոնական վարժարանի մէջ ուսանելէ մեծ ուրախութիւն եւ հպարտութիւն կը զգայ». ապա գաղտնիք մը կը բացայայտէր. – «Նախ, ծընողքս զիս ուրիշ դպրոց պիտի ղրկէր: Բայց ես չուզեցի, ուստի անոնք ստիպուեցան զիս Կեդրոնական Վարժարան արձանագրել»...: Նոյն հարցին կը հպէր նաեւ Լիզա Տիլտիլ, որ կը գրէր. – «Դըժբախտաբար, կարգ մը ծնողքներու մըտքին մէջ շատ սխալ մտածելակերպ մը գոյութիւն ունի: Կը կարծեն որ իրենց զաւակները օտար վարժարաններ ղրկելով՝ անոնք անպայման բարձրագոյն կըրթօճախներ մտնել պիտի յաջողին, կամ իրենց ուսանած օտար վարժարաններուն շնորհիւ՝ մէյմէկ տաղանդաւոր անձեր ու մտաւորականներ պիտի ըլլան:

Այս պատճառաւ է որ ամէն տարի մեր դասընկերներէն քանի մը հատին դպրոցէն բաժնուած ըլլալը յուզումով կը նըշմարենք:

(Շար. 15)

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԻՐԵԱԼԸ

ԱՆԱՀԻՏ ՄՈՒՇԵՂԵԱՆ

Դարեր են անցել այն ժամանակներից, երբ Միջերկրականի յունական շրջաններում երեւան եկան առաջին մետաղէ դրամները (մ.թ.ա. Է. դար վերջին Ե. դար): Դրամների վրայ դրոշմուած դիցաբանական պատկերները, արքաների դիմապատկերները, տարբեր լեզուներով արձանագրութիւնները, ինչպէս նաեւ բազմատեսակ խորհրդանշաններն օգնում են լոյս սփռելու պատմական բազում անյայտ հարցերի վրայ, յատկապէս դրաւոր սկզբնաղբիւրների բացակայութեան պայմաններում: Ուստի զարմանալի չէ, որ տարէցտարի հայ դրամագիտութեան զարգացման անհրաժեշտութիւնը դառնում է կարեւոր:

Համաշխարհային դրամագիտական մտքի պատմութեան մէջ Խաչատուր Արտաշէսի Մուշեղեանի արժանայիշատակ անունն ու աւանդը աւելի ու աւելի են արժեւորւում: Նրա ուսումնասիրութիւնները հիմք են հանդիսացել հայ դրամագիտական մտքի գիտական զարգացման համար:

Խ. Մուշեղեանը ծնուել է Գիւմրիում՝ վիրաբոյժի ընտանիքում, եւ աւանդոյթներով ու մշակոյթով հարուստ քաղաքում է կազմաւորուել նա՝ որպէս անհատականութիւն: Մուշեղեանը դժուարին ուղի է անցել մինչեւ գիտական բարձունքները: Մասնագիտական կրթութիւնը ըստանալով Ս. Պետերբուրգում՝ Էրմիտաժի դրամագիտութեան բաժնում, ուսւ դրամագէտների ղեկավարութեամբ փայլուն պաշտպանելով իր գիտական թեզը՝ վերադարձել է հայրենիք եւ ղեկավարել Հայաստանի Պետական Թանգարանի դրամագիտութեան բաժինը:

Մուշեղեանի բացառիկ աշխատասիրութիւնը, մասնաւորապէս արաբերէն լեզուին (քուֆի գրելաձեւի) տիրապետումը հիմք ծառայեցին նրա ընդգրկուն գիտական ժառանգութեան համար՝ Երեւանում ծաւալած իր գործունէութեան առաջին իսկ տարիներին նա սկսեց դասակարգել Հայաստանի տարածքում յայտնաբերուած դրամներն ու դրամական գանձերը: Այս ուսումնասիրութիւնները պահանջում էին կարդալ, հասկանալ ու դասակարգել յունարէն, լատիներէն, պահլաւերէն, արաբերէն ու վրացերէն լեզուներով արձանագրուած հին մետաղէ դրամները: Եւ այս դժուարին աշխատանքն ամբողջովին կատարուել է աղբիւրագիտական գրականութեան բացակայութեան պայմաններում: Սա վկայում է Մուշեղեանի իբրեւ հեղինակութեան հիմնաւոր ու խոր գիտելիքները: Աշխարհի բազմաթիւ դրամագիտական կենտրոնների հետ կապերը հնարաւորութիւն էին տալիս տեղեկութիւններ ու փաստեր հաւաքել հայկական դրամների վերաբերեալ: Նրա աշխատութիւնները, որոնք հարստացրին հայագիտութեան ոսկէ ֆոնդը, բացայայտեցին Հայաստանի պատմութեանն առընչուող բազմաթիւ մթին հարցեր:

1962թ. Գիտութիւնների Ակադեմիան հրատարակեց Խ. Մուշեղյանի «Դրամական շրջանառութիւնը Դուինում, դրամագիտական տուեալներով» անդրանիկ գիրքը:

1976թ. լոյս տեսաւ «Հայաստանի դրամական գանձերը» գրքի Ա. հատորը, 1983թ. «Դրամական շրջանառութիւնը Հայաստանում. մ.թ.ա. Ե. դար – մ.թ. ԺԴ. դար) առաջին ամբողջական աշխատութիւնը, որը դրամահատութեան վերաբերեալ մի նոր ընդգրկուն ուսումնասիրութիւն է՝ նախաքրիստոնէական ժամանակներից մինչեւ մոնղոլական տիրապետութեան անկումը: Ուսումնասիրութեան առարկան Սասանեան Պարսկաստանի եւ Արաբական խալիֆայութեան թողարկած մետաղէ դրամներն ու դրամական գանձերն են:

Մուշեղեանի պրպտուն միտքը չէր կարող հանգստանալ: Նա անընդհատ որոնումների մէջ էր, կեանքի վերջին տարիներին շարունակում էր աշխատել «Հա-

յոց պատմութեան դրամագիտականը» գրքի եւ Սիւնիքի մարզում գտնուած գանձի ուսումնասիրութեան վրայ: Նա կարողացաւ նոյնիսկ հրատարակել այս գանձի մի մասը (1000-ից 1200-ը) չհասած ամբողջութիւնն արդէն դառնանում էր իրեն. ցաւօք, նա չտեսաւ «Հայոց պատմութեան դրամագիտականը» աշխատութիւնը հրատարակուած. այն լոյս տեսաւ նրա մահուանից հինգ տարի յետոյ միայն (1997թ.):

1988 – 1992թթ. երկրաշարժ, խաւար ու ցուրտ, համատարած արտագաղթ, քայքայուած տնտեսութիւն... Ինչպէս ամէն մի Հայի, այնպէս էլ Խ. Մուշեղեանի համար ծանր ժամանակահատուած էր թէ՛ նրա առողջական վիճակի եւ թէ՛ աշխատանքները հրատարակելու առումով: Նա երազում էր տպագրուած տեսնել բոլոր թղթապանակները, ուր հանգրուան էին գտել սեփական ուսումնասիրութիւնների արդիւնքները:

Նկատի ունենալով Խ. Մուշեղեանի ժառանգութեան կարեւորութիւնը՝ խրատմբ կարելի է պնդել, որ նա ժամանակակից դրամագիտութեան հիմնադիրն է Հայաստանում: Մուշեղեանն առաջինն էր Անդրկովկասում, որ առաջնահերթ համարեց գտածոների դերը ժամանակակից դրամագիտութեան զարգացման համար՝ չանտեսելով սակայն դրամների հաւաքածուների ուսումնասիրութեան եւ հրատարակման կարեւորութիւնը: Խ. Մուշեղեանը իր հաստատուն տեղը նուաճեց համաշխարհային մեծութիւնների կողքին՝ իբրեւ պատմաբան – դրամագէտ:

Խ. Մուշեղեանի թողած ժառանգութիւնն այսօր էլ շարունակում է մնալ երիտասարդ դրամագէտների եւ պատմաբանների ուշադրութեան կենտրոնում:

Մուշեղեանը մեզ հետ չէ, սակայն նրա գործը շարունակւում է: Իր մահից յետոյ նա թողեց հայագիտական մեծ ժառանգութիւն՝ ամփոփուած թղթապանակներում, որոնք տարիների ընթացքում կատարուած մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնների արդիւնք են:

Ֆրանսիացի դրամագէտ Ժորժ Տըփերոն, ում հետ առիթ ունեցայ հանդիպելու 1997թ. Պեռլինի միջազգային դրամագիտական վեհաժողովում, իր նպաստը բերեց Մուշեղեանի արխիւի մանրազնին ուսումնասիրութեան եւ հրապարակման գործում ժամանակակից դրամագիտութեան պահանջներին համապատասխան՝ գիտական շրջանակներին ներկայացուեցին Մուշեղեանի աշխատանքները իրենց համապարփակութեամբ: «Moneta» հրատարակչութիւնը մասնագէտների մի խմբի (Ս. Բրէս՝ արաբական դրամների մասնագէտ, Ֆր. Կիւրնէ՝ սասանեան դրամների մասնագէտ) օգնութեամբ յաջորդաբար հրատարակեց հեղինակի անտիպ նիւթերը:

1. ex M17, Kh. Mousheghian (+), A. Mousheghian, G. Depeyrot, **History and Coin Finds in Armenia, Antiguilty,** 2000, 184 pages, 23 plates.

2. ex M18, Kh. Mousheghian (+), A. Mousheghian, C. Brès, G. Depeyrot, F. Gurnet, **History and Coin Finds in Armenia, Coins from Duin, Capital of Armenia** (4-13 th.c.)
Inventory of Byzantine and Sasanian Coins in Armenia, (6-7 th.c.), 2000. 216 pages, 32 plates.

3. ex M20, Kh. Mousheghian (+) A. Mousheghian, C. Brès, G. Depeyrot, F. Gurnet, **History and Coin Finds in Armenia, Coins from Garni,** (4 th.c. BC-19 th.c. AD), 2000, 120 pages, 8 plates.

4. ex 21, Kh. Mousheghian (+) A. Mousheghian, C. Brès, G. Depeyrot, F. Gurnet, **History and Coin Finds in Armenia, Coins from Ani,** (4 th.c. BC-19 th. c. AD), 2000, 160 pages, 16 plates.

Վերջին հրատարակութեան մասին ուզում եմ աւելի մանրամասն խօսել, քանի որ այն զուգադիպեց Փարիզում Միջնադարեան Անի մայրաքաղաքին նուիրուած ցուցահանդէսին, որին ներկայ գտնուելու պատիւն ունեցայ:

Հազար ու մի եկեղեցու մայրաքաղաքը շարունակում է մնալ գիտնականների ուշադրութեան կենտրոնում՝ որպէս պատմա-մշակութային եւ ճարտարապետական անկրկնելի խորհուրդ: Յայտնի է, որ Անին եղել է նաեւ տարանցիկ առեւտրի կենտրոն: Քաղաքի բազմադարեան հողը իր մէջ ներփակել է նաեւ դրամագիտական շատ գանձեր:

Առաջին հնագիտական պեղումները Անիում կատարուել են 1892թ., որի արդիւնքում յայտնաբերուեցին բազմաթիւ հին դրամներ եւ դրամական գանձեր: Այդ գանձերն արձանագրուեցին ռուս կովկասագէտ Պախոմովի աշխատութիւններում, սակայն Անիի դրամները ոչ ոք այնքան մանրամասն չի ուսումնասիրել ինչպէս Մուշեղեանը: Աւաղ, նա չտեսաւ այդ հետազօտութիւնները հրատարակուած: Եւ այսօր, եթէ չլինէր ֆրանսիացի դրամագէտի՝ Ժորժ Տըփերոյի հայեցի շունչն ու գիտութեան մշակի ազնիւ կերպարը, Մուշեղեանի այդ ուսումնասիրութիւնները կը մնային թղթապանակների մէջ: Մենք կարողացանք մանրակրկիտ վերլուծել իւրաքանչիւր դրամ՝ պահպանելով Մուշեղեանի կատարած հետազօտութիւնների հիմքը: Առանց այդ հիմքի չէր ստեղծուի գիրքը՝ նոր գրաֆիկներով, ժամանակակից եւրոպական հետազօտութեան պահանջներին համապատասխան: Մեր քրտնաջան աշխատանքը պսակուեց յաջողութեամբ. գիրքն իր պատուաւոր տեղը գրաւեց ցուցահանդէսում, առանց որի, ըստ իս, ամբողջական չէր լինի մայրաքաղաք Անիի պատմա-մշակութային նկարագիրը:

Գրքում ներկայացուած են Անիի պեղումներից յայտնաբերուած մօտաւորապէս 2000 դրամներ եւ 12 գանձ, որոնց շարքում առանձնայատուկ տեղ ունեն բիւզանդական պղնձէ դրամները (մասնաւորապէս, կրկնադրոշմներով դրամները), արաբական դրամները եւ յատկապէս այն դրամների շարքը, որոնք հատուել են Անիում:

Գրքում խօսւում է անտիկ դրամների մասին, որոնք յայտնաբերուել են Անիում՝ թէեւ քիչ քանակութեամբ:

Ուշագրաւ փաստ է, որ միջնադարեան Անին նաեւ անտիկ շրջանի մշակութային շերտ ունի: Պէտք է ենթադրել, որ մ.թ.ա. Դ. դարում հատուած դրամները հազուադէպ են, իսկ մ.թ. Ա.-ից Զ. դարերում թողարկուածները՝ համեմատաբար շատ:

Գրքին առանձնայատուկ շուք են տալիս Անիում յայտնաբերուած դրամների լուսանկարների տախտակները, ժամանակակից դրամագիտական հետազօտութիւնների պահանջներին համապատասխան կատարուած գրաֆիկներն ու աղիւսակները, ինչպէս նաեւ մայրաքաղաքի քարտէզներն ու ճարտարապետական կոթողների լուսանկարները:

Այսօր մենք հպարտ ենք, որ միջնադարեան Անիի պատմութիւնը շարունակում է յուզել եւ արդիական մնալ շատ Հայերի եւ օտարների համար, որոնք փորձում են Անին ներկայացնել իր հարուստ պատմամշակութային անցեալով եւ ժամանակակից լուսաբանումներով լինի դա դրամագիտական գրքով, Փարիզում կազմակերպուած ցուցահանդէսով, որն իր դռները բացեց եւրոպացի այցելուի առջեւ:

Շնորհակալութիւն բոլոր նրանց, ով շարունակում է Անին ներկայացնել համայն աշխարհին:

Հպարտութեան զգացում ես ապրում եւրոպական մայրաքաղաքում ցուցադրուած տեսնելով միջնադարեան Անիի գանձերը:

Ա. Մ.

Երեւան

ԵՐԿԻՐ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ Ժ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ

3-4 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2001 — ՍԵՒՐ (ՖՐԱՆՍԱ)

Համազգային Երկիր եւ Մշակոյթ Կազմակերպութեան Ժ. ընդհանուր ժողովը գումարուեցաւ 2001 Փետրուար 3 – 4-ին Փարիզի արուարձաններէն Սեւրի Սամուէլ Մուրատեան Վարժարանի դահլիճներուն մէջ:

Ժողովին կը մասնակցէին Ամերիկայի Միացեալ – Նահանգներէն, Անգլիայէն, Ֆրանսայէն, Պելժիքայէն եւ Հայաստանէն 23 պատգամաւորներ՝ 36 լիազօր ձայնեով:

Ժողովին բացումը տեղի ունեցաւ Շաբաթ առաւօտեան ժամը 10-ին, Մեսրոպ Արք. Աշճեանի աղօթքով եւ ողջոյնի խօսքով: Ապա ժողովը սկսաւ իր աշխատանքներուն՝ ատենապետութեամբ Գեղամ Գեւոնեանի եւ Արմէն Կարապետեանի: Ատենադպիրներն էին բժիշկ Արամ Ղազարեան, Անիէս Ուզունեան, Արմենուհի Պետրոսեան եւ Արամ Քերովբեան:

Ժողովը ընդունեցաւ 2000-ի տեղեկագիրը, նիւթաբարոյական հաշուեկշիռը:

Կազմակերպչական հարցերու կարգին քննարկուեցան ներքին կանոնագրութեան, ծրագիրներու բաժանման, գրասենեակներու եւ անձնակազմի վերաբերեալ հարցեր:

Ընթացիկ յայտագիրերու շարքին քննարկուեցան Սաղմոսավանքի (Հայաստան), Քարինտակի (Արցախ), Հին Քեսապի եւ Գալատուրանի (Սուրիա) ծրագրերը եւ իրագործումները: Առանձին ուշադրութեան առարկայ դարձան Արամոյի եկեղեցիներու (Սուրիա), եւ Շուշիի հիւանդանոցի նորոգութեան պատրաստական աշխատանքները, ինչպէս նաեւ 2000 թուին Ատրպատական եւ Նոր Ջուղայ տեղի ունեցած ուխտագնացութիւնը:

Ժողովը ուրախութեամբ արձանագրեց որ Երկիր եւ Մշակոյթի՝ Սաղմոսավանքի Սուրբ Աստուածածին եւ Սուրբ Սիոն եկեղեցիներու, ժամատան եւ Գրատան եռամեայ աշխատանքները իրենց բարւոք աւարտին հասած էին: Այս առթիւ որոշուեցաւ դիմել Ամենայն Հայոց Հայրապետին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին, որպէս զի, 1700-ամեակի տօնակատարութեանց շարքին տեղի ունենայ Սաղմոսավանքի վերօծման ժողովրդային եւ եկեղեցական մեծաշուք հանդիսութիւններով: Կ'ակնկալուի որ այս առթիւ Հայաստան վերադառնան 70-է աւելի այն կամաւորները՝ որոնք իրենց քրտինքը խառնած էին Սաղմոսավանքի նորոգութեան:

Ժողովը գոհունակութեամբ արձանագրեց որ քսան տարիներու պարտադիր ընդմիջումէ յետոյ Երկիր եւ Մշակոյթը 45 նախկին կամաւորներով եւ նոր մասնակիցներով վերադարձաւ Սուրբ Թադէ եւ ոչ միայն մասնակցեցաւ 1700-ամեակի ուխտագնացութեանց կարգին Ատրպատականի Թեմի կազմակերպած ուխտագնացութեան այլ երեք շաբաթներու ընթացքին այցելեց Պարսկաստանի հայկական գլխաւոր սրբավայրերը: Արդարեւ, ժողովը անգամ մը եւս արձանագրեց իր յանձնառութիւնը՝ մասնակցելու Ատրպատական Թեմի վանքերու նորոգութեան եւ բնաշխարհի բարեկարգութեան:

Ծործորի Սուրբ Աստուածածնայ Եկեղեցւոյ մասին ժողովը ընդունեցաւ հետեւեալ յայտարարութիւնը:

«Մամուլէն իմանալով Ծործորի Սուրբ Աստուածածնայ Եկեղեցւոյ օծման մասին, որ տեղի ունեցաւ 2000 Յուլիս 28-ին, ձեռամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի Մեծն Տանն Կիլիկիոյ, կարգ մը ազգայիններ, որոնք սոյն եկեղեցւոյ տեղափոխութեան եւ վերակառուցման համար նուիրատուութիւն ըրած էին Երկիր եւ Մշակոյթ կազմակերպութեան, իրենց զարմանքն յայտնեցին կազմակերպութեանս անունը չտեսնալով այս առթիւ եղած պաշտօնական յայտարարութեանց եւ թղթակցութեանց մէջ:

Արդարեւ Պարսկահայ Թեմերու Միջթեմական Յանձնախումբը 1983-ին այս ծրագիրը յանձնած էր Երկիր եւ Մշակոյթ կազմակերպութեան, նկատելով որ վերջինս 1977 – 1978-էն ի վեր արդէն աշխատանք տարած էր այս եկեղեցւոյ փրկութեան նկատմամբ եւ նախատեսած զայն տեղափոխելու եւ ամբողջացած կերպով վերակառուցելու անհրաժեշտութիւնը, Մակուայ գետին վրայ շինուելիք ամբարտակին պատճառաւ: Կազմակերպութիւնս հետեւաբար Ատրպատականի իր միւս ծրագիրներուն կարգին հետապնդեց նաեւ այս մէկը, իր փոխանցած յատկացումներուն մէջ միշտ նշելով որ անհրաժեշտութեան պարագային պատկան ծախքը կատարուի փրկելու համար վտանգուած եկեղեցին: Այդ օրերուն Երկիր եւ Մշակոյթը միջոց չունէր ներկայ գտնուելու: Պարսկաստան, իր ներկայացուցիչն էր Միջթեմականի անդամ՝ ճարտարապետ Արմէն Հախնազարեանը: Երբ 1987-ին սկսաւ ամբարտակի շինութիւնը, կազմակերպութիւնս բնականաբար ձեռնարկեց մասնաւոր հանգանակութիւններու, թէ Ֆրանսայի եւ թէ Միացեալ – Նահանգներու մէջ, որոնց արդիւնքը եւս փոխանցուեցաւ յանձնախումբին:

Նոյն յանձնախումբի անդամ՝ ճարտարապետ Վարուժան Առաքելեան փափաք յայտնած ըլլալով որ իր հանգուցեալ ծնողաց ժառանգը յատկացուի Ծործորի Եկեղեցւոյն, Ատրպատականի Թեմը ընդառաջ եկաւ այս խնդրանքին: Ծործորի համար արտասահման եղած նուիրատուութիւնները, մտնելով Ատրպատականի հայկական յուշարձաններու ընդհանուր յատկացումներուն մէջ, ծախսուեցան Սուրբ Թադէի եւ Սուրբ Ստեփանոս Նախավկայի վանքերուն վրայ միաժամանակ կատարուելիք ստիպողական նորոգութիւններուն համար: Նոյն միջոցին Պ. Առաքելեան կը հետեւէր Ծործորի աշխատանքներուն: Այս հանգամանքը չի հեռացներ Երկիր եւ Մշակոյթը եւ իր համակիրները Ծործորի ծրագրէն, որուն նպաստած են անոնք սկիզբէն ի վեր, բայց ցոյց ալ կու տայ որ սատար եղած են անոնք երախտարժան այլ քայլերու:

2000 թուականին այդ պատմական վայրերուն մէջ իր կատարած ուխտագնացութենէն յետոյ, եւ նոր համագործակցութեան ձեռնարկելէ առաջ Պարսկահայ Թեմերուն հետ, Երկիր եւ Մշակոյթ կազմակերպութիւնը իր խոր գոհունակութիւնը կը յայտնէ տեսնելով Ծործորի հինաւուրց Սուրբ Աստուածածնայ Եկեղեցին կանգուն ջուրերէն վեր, իշխանանիստ Պարոն գիւղին մօտ: Կը շնորհաւորէ բոլոր անոնք որոնք իր միջոցաւ կամ անձնապէս մասնակցեցան գործին, իրենց ցոյց տուած յանձնառութեան համար մեր Ազգին եւ Պատմութեան հանդէպ»:

Նոր ծրագիրներու շարքին, ժողովը Ֆրանսայի մարմնին յանձնարարեց Ատրպատականի մէջ նորոգութեանց արշաւներու կազմակերպման յայտագիրը եւ Քեսապի ընթացիկ ծրագրերու կողքին՝ Արամոյի եկեղեցիներու նորոգութիւնը: Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու մարմնին յանձնարարուեցաւ ստանձնել Օշականի Սուրբ Սիոն կամ Մանկանց գողտրիկ եկեղեցւոյ եւ յուշարձաններու նորոգութիւնը եւ կամ՝ ի պահանջեալ հարկին, Տաթեւի դպրոցի բարեկարգութիւնը:

Արցախի համար ժողովը նկատի ունեցաւ Շուշիի հիւանդանոցին բարեկարգութիւնը, վիրաբուժական սենեակի նորոգութիւնը: Այս ծրագրի մէջ համագործակցութիւն պիտի ըլլայ Ֆրանսայի Երկիր եւ Մշակոյթին եւ Ֆրանսահայ Բժիշկներու Միութեան Լիոնի մասնաճիւղին միջեւ: Քարինտակի մանկապարտէզին տարեկան ծախքը պիտի ստանձնէ Ամերիկայի Երկիր եւ Մշակոյթը: Բոթաբի Գիւօղն ալ, իր կարգին պիտի օժանդակէ նոյն գիւղի դպրոցներուն կահոյքի եւ գրենական պիտոյքներու հայթայթման:

Անգլիոյ եւ Պելժիոյ մասնաճիւղերը ստանձնեցին իրենց պարտականութիւնները, մասնակցութիւն բերելով Հայոց ցեղասպանութեան նուիրուած Ֆրանսայի Երկիր եւ Մշակոյթ Կազմակերպութեան պատրաստած ցուցահանդէսի եւ Սաղմոսավանքի բացման յայտագիրներուն:

2001-ի արշաւները որոշուեցաւ կազմակերպել ըստ այսմ.

Յուլիս 2-էն 23 եւ 30. Օշական / Տաթեւ եւ Շուշի.

Յուլիս 30-էն Օգոստոս 20 եւ 27, նոյն յայտագրով.

Օգոստոս 2-էն 20 եւ 27. Քեսապ:

Որոշուեցաւ նաեւ կազմակերպել ուխտագնացութիւն մը դէպի Սաղմոսավանք եւ Սուրբ Թադէ, Յուլիս 23-էն Օգոստոս 6:

Հայաստանի եւ Արցախի մէջ իրագործուող ծրագրերուն ինչպէս միշտ իր մասնակցութիւնը պիտի բերէ Հայաստանի Երկիր եւ Մշակոյթ Կազմակերպութիւնը:

Ժողովի աւարտին տեղի ունեցաւ Երկիր եւ Մշակոյթ Կազմակերպութեան 11 հոգինոց վարչական մարմնի հինգ անդամներու ընտրութիւնը՝ երեք տարուան համար: Վերընտրուեցան Մեսրոպ Արք. Աշճեան (Հայաստան), Ռուբէն Գալչեան (Անգլիա), բժ. Գէորգ Եաղճեան (Հայաստան), Արմէն Հախնազարեան (Գերմանիա) եւ բժ. Արամ Ղազարեան (Ֆրանսա):

Ժողովը փակուեցաւ Կիրակի երեկոյեան ժամը 7-ին, եւ Երկիր եւ Մշակոյթի հաւատարիմ փաղանգը ցրուեցաւ նոր հաւատքով եւ նպատակասլաց յանձնառութեամբ:

LIVRES REÇUS

A N I
CAPITALE DE L'ARMENIE EN L'AN MIL

Ouvrage réalisé sous la direction de **RAYMOND H. KEVORKIAN**

Catalogue de l'exposition
Pavillon des Arts (Paris)
7 février — 13 mai 2001.

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ

Ձեզ կը հրաւիրէ

ՄԻՋԻՆՔԻ

Տարեկան աւանդական իր ճաշին

Կիրակի, Մարտ 25, 2001, ժամը 12·30–ին

պատարագէն ետք Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ

339, avenue du Prado
13008 MARSEILLE

Հաճեցէք ապահովել ձեր տեղերը

Հեռաձայն. –
04 42 22 08 52
կամ՝
04 91 77 84 70

Մասնակցութիւն 120 Ֆրանք:

CONCERT

«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :

J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars
à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles · 75017 Paris

Renseignement et réservation :
☎ **01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18**

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լիոնի Սուրբ Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար, Մատաղօրհնութեան առթիւ:

Տէր եւ Տիկին Ժան Մինասեան (Փարիզէն) 3000 Ֆր., Տիկին Զարդարեան 2500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժագ Աշըլեան 2000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արման Պահատուրեան եւ զաւակները, Պր. Սեպուհ Սարեան 1000–ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արթիւր Մալաղեան, Տիկին Եաղուպեան, Օրիորդ Անժէլ Գույումճեան, Պր. Մարտիկ Զաքէոսեան, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Փափազեան, Տէր եւ Տիկին Ռոպէր Տօնիկեան 500–ական Ֆր., Տիկին Տէյիրմէնճեան 400 Ֆր., Տիկին Յասմիկ Տանիէլեան 390 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժեբար Տօնժօն 300 Ֆր., Տիկին Տօնժօն, Տէր եւ Տիկին Գէորգեան, Տէր եւ Տիկին Աշոտ Պահատուրեան, Տէր եւ Տիկին Թորոս Նազարեան, Տիկին Արփինէ Միքայէլեան եւ Տիկին Պօղեան 200–ական ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Հերփոյեան, Տէր եւ Տիկին Սոմոնեան, Մախսեան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Ասլանեան, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Արմուտեան, Տէր եւ Տիկին Պէշիկթաշլեան, Տէր եւ Տիկին Վահան Պալընտրեան, Պր. Տիգրան Գէլէքեան 100–ական Ֆր., Օր. Ազատեան 50 Ֆր., Տիկին Շաքէ Էնքըրեան 260 Ֆր., Տիկին Մալումեան 50 Ֆր.:

***

Տէր եւ Տիկին Մօրիս Ղազարեան 10·000 ֆրանք Մարգարեան – Փափազեան Ամէնօրեայ Վարժարանին, Տէր եւ Տիկին Ռիշար Ղազարեան 5000 Ֆր. Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է՝ Տէր եւ Տիկին Թորիկեանէ 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վէնկէրէ 200 Ֆր. Կարպիս Գազանճեանի մահուան առթիւ:

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «խաղաղական» եւ «Հանգստեան» ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին. –

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21
ԻԴ. օր Մեծի Պահոց –Միջինք
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28
ԼԱ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4
ԼԸ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21–ին, Միջինք առաւօտեան ժամը 10·30–ին Արեւագալի ժամերգութիւն:
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28–ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4–ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:
Ժամերգութիւն 8·45–ին:
Արեւագալ 9·45–ին:
Պատարագ 10·30–ին:
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45–ին:

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21, Միջինք

Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ

Արեւագալի ժամերգութիւն ժամը 9·30–ին
Քարոզիչ՝
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

***

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՍԷՆԹ ՄԱՐԿՐԻԹ

Քարոզիչ՝
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ

"SUR LE DIVAN"
avec NORA ARMANI

Pièce écrite et interprétée
par NORA ARMANI

Mardi 27 mars à 20 heures 30

Salle Alfred Cortot
78, rue Cardinet, 75017 PARIS

Réservation au : 01.43.76.67.37
ou à la M.C.A. de Paris: 01.48.24.63.89

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

ՄԻՋԻՆՔ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Լիոն - Վիլէօրպանի Արաքս մասնաճիւղը կը հրաւիրէ հայկական աւանդութեան համաձայն պատրաստուած Միջինքի համեղ ճաշին Չորեքշաբթի, Մարտ 21–ին Սուրբ Յակոբ Եկեղեցիի արարողութենէն վերջ Կարպիս Մանուկեան սրահը
40, rue d'Arménie

Ճաշագին՝ 70 Ֆր.:

Տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Վիլէօրպանի Մշակոյթի Տան:
Հեռաձայն. – 04 . 78 - 26 - 28 . 71

***

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline**.
Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

***

La Section **«Saténig»**
de VAULX-EN-VELIN
vous propose
Samedi 24 mars à partir de 20h
LE
BAL du PRINTEMPS
à la Mairie Annexe du Sud
de Vaulx-en-Velin,
rue Alfred de Musset perpendiculaire
à l'avenue Roger Salengro

Animation Disc-Jockey

Prix : 80 F

***

Mi-Carême

organisée par la Croix Bleue des Arméniens Section St Maurice de Beynost
Au programme :
HADIG ET TOMBOLA
le dimanche 25 mars à partir de 15h
à la salle des fêtes.
Venez nombreux — Entrée libre

***

La Section **«Lola Sassouni»**
de Boulevard Oddo
organise un **MITCHINK le 25 mars** à partir de midi au C. A. Q., Boulevard Denis Papin, 13015 Marseille.
Participation : 70 F

***

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS

Date limite de candidature : 15 avril.

1ère TOURNEE EN FRANCE DU GROUPE MUSICAL ET VOCAL D'ARMENIE

«Yérk Yérkots»

«CANTIQUE DES CANTIQUES»

Ces 7 jeunes filles seront en concert exceptionnel :
— à **ALFORTVILLE : le mardi 20 mars à 20 heures 30,**
Salle Voltaire — 22, rue Voltaire. ● P.A.F. 30 F
— à **ARNOUVILLE-LES-GONESSE : le mercredi 21 mars à 20 heures 30,**
Salle Garvarentz, Espace Charles Aznavour, ave. P.V. Couturier.
Entrée libre.
— à **ISSY-LES-MOULINEAUX : le vendredi 23 mars à 20 heures 30,**
Eglise Evangélique Arménienne,, 28, av. Bourgain. ● Entrée libre.
A l'occasion de ces trois concerts, le Pasteur René Léonian témoignera du réveil de la foi chrétienne en Arménie.
Renseignements : tél. : **01 47 36 02 50**

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 20
MARDI
20 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76-ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.127 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.127

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԹԱՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ՁԱԽԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ ՓԱՐԻԶ ԵՒ ԼԻՈՆ

ԱՋԸ ՁԵՌՔ Կ'ԱՌՆԷ ԳԱՒԱՌԻ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՔԱՂԱՔՆԵՐ

ԿԻԿՈՒ, ՄՈՍԿՈՎԻՉԻ ԵՒ ԼԱՆԿ ՊԱՐՏՈՒԱԾ

Մարտ 18-ի Թաղապետական ընտրութեան Բ. հրջանը մասամբ հաստատեց նախատեսութիւնները, գլխաւորաբար Փարիզի եւ Լիոնի համար: Արդարեւ, այս երկու քաղաքները աւանդութեամբ աջ եղած են միշտ եւ այս հիմնական փոփոխութիւնը կրնայ լուրջ խորհրդածութիւններու մղել աջը: Պարզ է որ պարտութեան պատասխանատուն Թիպէրին է Սեկէնի եւ Ալիօ-Մարիի համար եւ Սեկէնը՝ Թիպէրիի: Փարիզի 12 Թաղամասեր ձախի ձեռքն անցնելով, ապահով էր այլեւս ձախի յաղթանակը: Ան գրաւեց 163 աթոռներուն 92-ը Փարիզի Թաղապետական Խորհուրդին մէջ, թէեւ չունի ձայներու մեծամասնութիւնը: 5-րդ Թաղամասին մէջ Ժան Թիպէրի վերընտրուեցաւ: 9-րդ Թաղամասին մէջ Փ. Լըլուշ պարտուեցաւ: Կիրակի գիշեր, Հոթէլ տը Վիլի հրապարակը մեծ խանդավառութեամբ տօնուեցաւ Տըլանոյէի յաղթանակը, մանաւանդ միասեռականներու, որոնք վստահ են որ իրենմէ մէկուն Փարիզի քաղաքապետ դառնալը շատ նըպաստաւոր հետեւանքներ կրնայ ունենալ:

Լիոնի մէջ ալ, մինչեւ ուշ ատեն արդիւնքները յայտնի չէին. ձայներու տարբերութիւնը շատ քիչ էր, բայց, ի վերջոյ ձախի յաղթանակը հռչակուեցաւ, եւ տարիներու աջակողմեան մատակարարութենէ ետք, Լիոնի քաղաքապետ կը դառնայ ընկերվարական մը՝ Ժերար Գոլոն:

Ձախին համար նոյնը չէ սակայն գաւառի պատկերը, ուր բազմաթիւ քաղաքներ ձախէն աջ անցան, ինչպէս Սթրազպուրկ, Պլուա, Էքս-ան-Փրովանս, Նիմ, Գահոր, Շարթր, Ռուան, Օրլէան, Թարպ, Ռոան, Տրակինեան, Վիէն, Սէթ, Էփինէ, Տիէփ եւլն. եւլն.: Պարտուած են Պլուայի մէջ Ճէք Լանկ, Ավինեոն՝ Էլիզապէթ Կիկու, Սթրազպուրկ՝ Գաթրին Թրոթման: Ջախջախիչ պարտութիւն մը կ՚արձանագրէ Համայնավար Կուսակցութիւնը, որ կը կորսնցնէ բազմաթիւ քաղաքապետութիւններ, ինչպէս՝ Նիմ, Էվրէօ, Սէթ, Լա Սիոթա, Արժանթէօյ, Տոլոմպ, Լա Սէյն: Հարցը շատ լուրջ բընոյթ ունի կուսակցութեան համար, թէեւ Ռ. Հիւ նկատել կու տայ որ երեւոյթը միայն իր կուսակցութեան չի վերաբերիր այլ՝ բազմատարր ձախին: Տիկին Կիկու շատ առարկայական վերլուծում մը կ՚ընէր, ծանրանալով այն իրողութեան վրայ որ ժողովրդական թաղամասերը կամ ձեռնպահ մնացած են կամ աջ քուէարկած են:

Նկատելի այլ երեւոյթ մըն է ծայրայեղ աջի նահանջը: Մեկրէի շարժումը կը մընայ Վիթրոլ, ուր կինը վերընտրուած է եւ կը յաղթէ Մարինեան, Օռանժ ալ կը մնայ Ազգ. Ճակատի ձեռքը, բայց, կը կորսնցնէ Թուլոն:

— Թուլուզի մէջ, Ֆիլիփ Տուսթ-Պլազի յաղթեց, հակառակ նախատեսութիւններուն, ձայներու 52,12%-ով: Մարթին Օպրի ընտրուեցաւ Լիլ, բայց, շնորհիւ կանաչներուն ըրած իր զիջումներուն: Ձեռնպահութիւնն ալ մեծ համեմատութիւններու հասած էր (56%): Ազգ. Ճակատն ալ իրեն նպաստաւոր եղաւ ըստանալով ձայներու 12%-ը:

— Մարսէյլի մէջ, Ժան-Գլոտ Կոտէն հանդիստ մեծամասնութեան մը կրնայ կռթնիլ Թաղապետական խորհուրդին մէջ: Ընկերվարական ցանկին 7-րդ տեղը կը գրաւէր Կարօ Յովսէփեան, որ ընտրուեցաւ 7-րդ շրջանին մէջ (13-րդ եւ 14-րդ Թաղամաս): Կարօ Յովսէփեանէն զատ, որ հաւանաբար քաղաքապետ կ՚ընտրուի քանի մը օրէն, ֆրանսահայ երկու խորհրդականներ ալ ընտրուած են 6-րդ եւ 5-րդ շրջաններուն մէջ (11, 12րդ եւ 9,10րդ Թաղամասեր) աջ ցանկերու վրայ:

— Պանեէօյի մէջ վերընտրուած է տիկին Ժանպիւ, Վիլէօրպանի մէջ՝ Ժան-Փօլ Պրէթ: Գլամարը ձախի ձեռքը կ՚անցնի, ընտրուած է ընկերվարական մը՝ Քալթընպաք: Փ. Տէվէճեան վերընտրուած էր Ա. շրջանին, ինչպէս Սանթինի (Իսի), Ռուքէ (Ալֆորվիլ):

***

Այս ընտրութեան յատկանշական կէտերն են գլխաւորաբար Համայնավար կուսակցութեան կրած ծանր հարուածը,

(Շար.ը Դ. էջ)

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔԻՆ ՊԱՏՃԱՌՈՎ ԹՈՒՐՔ ՓԱՍՏԱԲԱՆ ՄԸ ԴԱՏԻ ԴԻՄԱԾ Է ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԴԷՄ

Թուրք փաստաբան մը Սէտաթ Վուրալ Եւրոպայի Մարդկային Իրաւանց դատարանին դիմած է Հայերու ցեղասպանութեան ճանաչման Ֆրանսայի օրէնքին դէմ: Ան պահանջած է նաեւ որ Ֆրանսա հատուցում վճարէ: Դիմումին մէջ Թուրք փաստաբանը անընդունելի կը նկատէ նըման օրէնք, ըսելով որ Ֆրանսայի Խորհրդարանը ըստ երկրին սահմանադրութեան, իրաւունք չունի նման օրէնք հըրատարակելու: Ան կ՚ըսէ թէ Թուրքիոյ նոր հռչակուած հանրապետութեան եւ Հայաստանի միջեւ ստորագրուած պայմանագիրներուն մէջ, նաեւ Լօզանի, Հայերու ցեղասպանութեան առընչուած ոչինչ կայ: Ս. Վուրալ կ՚աւելցնէ նաեւ թէ 90 տարուան անցեալի տէր պատահարներ այսօր օրէնքի նիւթ ընել, ժողովուրդներու միջեւ թշնամութիւն հրահրել կը նշանակէ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 16 / 19)

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ՀԱՒԱՆԱԿԱՆ ՉԻ ՆԿԱՏԵՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Պատասխանելով լրագրողներու Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեան ըսած է թէ վերջին քանի մը տարուան ընթացքին Հայաստանի պատերազմական գործողութիւններու չմասնակցիլը ցոյց կու տայ տարուած արտաքին քաղաքականութեան արդիւնաւէտութիւնը: Անոր կարծիքով պատերազմին վերսկսելուն մասին շրջող լուրերը ազրպէյճանական յայտարարութիւններուն հետեւանք են եւ ինք նման բան իրական չի նկատեր, թէեւ «պատերազմի վտանգը Պաշտպանութեան նախարարը պէտք է ամէն օր իրական համարի»:

***

ԱԶՐՊԷՅՃԱՆԻ ԸՆԴԴԻՄՈՒԹԻՒՆԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ազրպէյճանի ընդդիմադիր գլխաւոր կուսակցութեան՝ Ժողովրդական ճակատի նախագահը՝ Ա. Քէրիմով լրագրողներու հետ հանդիպումի մը իր պատկանած կազմակերպութեան տեսակէտը ներկայացուցած է Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորումին մասին. ըսած է թէ նախ անհրաժեշտ է կարգաւորման պետական տեսակէտ մը պատրաստել, հիմնուած՝ ՄԱԿ-ի Ապահովութեան Խորհուրդի բանաձեւերուն եւ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի որոշումներուն վրայ: Ապա ներկայացուցած է իրենց պատրաստած եօթը կէտէ բաղկացած նախագիծը. պէտք է արտաքին քաղաքականութիւնը աշխուժացընել, ազրպէյճանական սփիւռք ձեւաւորել, երկրին շահերու պաշտպանութեան համակարգ կազմակերպել, պաշտպանութիւնն ու զինեալ ուժերը ամրապնդել, եւ այլն: Քէրիմով չեշտած է յատկապէս այս վերջին կէտը, ըսելով որ ամուր բանակ մը կարելի կ՚ընէ Հայաստանի հետ խօսիլ այլ դիրքերէ:

***

ՆԱԽԱԳԱՀԸ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԷՋ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Մարտ 16-ին տարածքային կառավարման, բնապահպանութեան, արդիւնաբերութեան եւ տնտեսութեան նախարարներուն ընկերակցութեամբ գացած է Գեղարքունիքի մարզ. ան այցելած է Սեւանի ձէթ-օճառի հայեւանգլիական ձեռնարկութիւնը, Ծովագիւղ գիւղի 300 հոգինոց իջեւանը որ կառուցումի ընթացքին մէջ է, Գաւառի «Գեղամայ» գործարանը: Կէսօրէն ետք անցած է Մարտունիի շրջանը:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԻՒԱՆԱԳԷՏ Կ'ԸԼԼԱՅ ՄԻԱՅՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻՆ

Կառավարութիւնը Մարտ 15-ի նիստին վաւերացուցած է «Դիւանագիտական ծառայութեան մասին» օրէնքի նախագիծը: Արտաքին գործերու փոխ - նախարար Լ. Մկրտչեան լրագրողներու հետ հանդիպումին ըսած է թէ օրէնքին համաձայն ասկէ ետք միայն Հայաստանի դիւանագէտ կրնայ ըլլալ Հայաստանի քաղաքացին: Ինչ կը վերաբերի Հայաստանը ներկայացնող այլ երկիրներու քաղաքացի դիւանագէտներու գոյութեան, անոնց համար «մշակուել են պահանջների կատարման յստակ ժամկէտներ նախանշող անցումային դրոյթներ» (*):

Հայաստանը ունի 36 դիւանագիտական ներկայացուցչութիւններ. 2001-ի պիւտճէով անոնց յատկացուած է 3 միլիառ դրամ (հինգ միլիոն տոլար):

(*) Այս «բացատրութենէն» բան մը հասկցողներէն կը խնդրուի բարի ըլլալ այդ մասին լուսաբանել նաեւ խմբագրութիւնս:

***

ՌՈՒՍ ԴԵՍՊԱՆԸ ԿԱՐՍԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ռուսաստանի Անգարայի դեսպանը Ա. Լեբեդեւ ակնարկելով Պ. Հայրիկեանի Կարսն ու Արտահանը Հայաստանին վերադարձնելու պահանջին, ըսած է թէ 1921-ի Կարսի ռուսեւթուրք պայմանագիրը չի կրնար անվաւեր նկատուիլ: Ան աւելցուցած է «Աւելի լաւ կ՚ըլլայ եթէ մըտածեն Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման մասին. Եթէ ես հայ ըլլայի, նման հարցեր չէի բարձրացներ երբեք»:

***

Վ. ՕՍԿԱՆԵԱՆ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ

Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան Մարտ 16-ին Մոսկուայի մէջ հանդիպումներ ունեցած է իր պաշտօնակից Ի. Իվանովի եւ Ազգային Ապահովութեան Խորհուրդի քարտուղար Ս. Իվանովի հետ: Քննարկուած են երկու երկիրներու յարաբերութիւններուն ներկայ վիճակը, զարգացման հեռանկարները, շրջանային եւ միջազգային քաղաքական խնդիրներ, Ղարաբաղի հակամարտութեան խաղաղ կարգաւորման հոլովոյթը:

ՏԽՐՈՒՆԻ

ՀՐԱՉ ՏԱՍՆԱՊԵՏԵԱՆ

Մարտ 16-ին, Պէյրութի մէջ իր մահկանացուն կնքած է Նշան Փալանճեան ճեմարանի տնօրէն, ծանօթ մտաւորական, Հ. Յ. Դ. Բիւրոյի քանիցս անդամ՝ Հրաչ Տասնապետեան:

Ծնած էր Հալէպ 1928-ին: Ուսումը առած է Հալէպ՝ Հայկազեան Ազգային Վարժարանի, ապա՝ Մխիթարեան եւ ֆրանսական լիսէի մէջ, շարունակած է Պէյրութ Լիսէ Ֆրանսէ, Սանթր տ՚Էթիւտ Ֆրանսէ, անցած է Լիոնի համալսարանը հետեւելով քիմիական ճիւղին (Ecole Supérieure de Chimie Industrielle):

Պէյրութ վերադառնալէ յետոյ, եղած է գիտութեան ուսուցիչ Համազգայինի Նշան Փալանճեան ճեմարանը, նաեւ այլ կրթական հաստատութեանց մէջ:

Կանուխէն մտած Հ. Յ. Դ. շարքերը, եղած է Կոմիտէի, Կեդր. Կոմիտէի, Բիւրոյի, Համազգայինի Կեդր. Վարչութեան անդամ: Երկար տարիներ վարած է Նշան Փալանճեան ճեմարանի տնօրէնութիւնը:

Վերջին տարիներուն հեղինակած է կարգ մը հատորներ Հ. Յ. Դ. պատմութեան վերաբերեալ, նաեւ քրքրելով Հ. Յ. Դ. արխիւները լոյս ընծայած է փաստագրական հատորներ:

Մեր ցաւակցութիւնները իր զաւակներուն:

ԹԱՐՄ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓՈՒՆՔԷՆ

ՅԱՒԵՐԺՕՐԷՆ ՍԻՐԵԼԻ «ՄԵՐԻՆ ՊՈԼԻՍԸ»

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Գ. եւ վերջին մաս)

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՄԻՒՍ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՐՑԵՐԸ

Պոլսահայ համայնքը յուզող տարաբնոյթ հարցերու ցուցակին մէջ՝ դպրոցներու անդոհացուցիչ կացութիւնը, անկասկած, ամէնէն մտահոգիչ պարագաներէն մէկը դարձեր էր հայախօս ու սրտացաւ շրջանակներուն համար: Այս ծիրին մէջ, խիստ ուշագրաւ հրապարակում մըն էր «Մարմարա»ի խմբագրապետ Ռ. Հատտէճեանի երկարաշունչ ու բազմածաւալ այն յօդուածաշարքը, որ սկիզբ առեր էր իր թերթին 2000 Օգոստոս 14-ի թիւով՝ «Թօփգաբուի վարժարանէն մինչեւ մեր բոլոր հարցերը» *խօսուն խորագրին տակ: Ոմանց կողմէ իբրեւ «ամրօրէն փակուած սանին մէջ տարիներէ ի վեր տաքցած նիւթերու անզգալի պոռթկում մը» ընդունուող այդ յօդուածաշարքին մէջ, տեղ մը, ակնարկելով համայնքապատկան վարժարաններու ապրած տագնապին, Ռ. Հատտէճեան կը գրէր.*

«Սա վերջին տասը տարիներու ընթացքին մեր խեղճ դպրոցները դարձան ամէն տեսակ անկումի ու նահանջի կիզակէտը: Աշակերտներուն թիւը նուազեցաւ, որակաւոր ուսուցիչներուն թիւը պակսեցաւ, տոհմիկ կրթութեան ու հայերէն լեզուի դասաւանդութեան որակը անօրինակ անկում կրեց: Ամէն ի՛նչ դէպի վար գնաց, բացի մէկ բանէ: Դպրոցներուն պիտճէները: Արդարեւ, պիտճէները շարունակ մագլցեցան: Եւ ատոր առընթեր՝ անշուշտ մագլցեցան նաեւ ամէն տարի իւրաքանչիւր դպրոցի համար կատարուած նուիրահաւաքման գումարները»: *Յետոյ, անդրադառնալով Հայ դպրոցին նկատմամբ ծնողներու որդեգրած վերապահ կեցուածքին ու երախաները օտար վարժարան առաջնորդելու անոնց հակումներուն, կ'աւելցնէր.*

«Աշխարհի ամէնէն փոխանցիկ եւ վըտանգաւոր հիւանդութիւնն անգամ այսքան արագ կերպով չէր կրնար տարածուիլ վաթսունհազարնոց, եօթանասունհազարնոց հաւաքականութեան մը անդամներուն միջեւ: Իսկական վարակիչ ու փոխանցիկ հիւանդութիւն մը արդարեւ, որ գլխու պտոյտ պատճառող արագութեամբ կը ցատքէ մէկ տունէն միւսը, մէկ ընտանիքէն միւսը եւ կը սկսի կրծել զաւակ ունեցող ընտանիքի ու ամէն տան մթնոլորտը, կայծ մը նետելով մինչեւ իսկ այն տուներէն ներս՝ որոնք այս մարզի մէջ ամուր մէկմէկ բերդ կրնային նըկատուիլ»:

Ու կրկին անգամ մատնանշելով, թէ այս ամբողջ շարիքին արմատը կու գայ հայախօսութեան նահանջէն եւ ազգային ապրումներու կորուստէն, Ռ. Հատտէճեան սթափումի կը հրաւիրէ համայնքը ու զայն այժմէն իսկ դէմ-յանդիման կը բերէ վաղուան դժխեմ իրականութեան հետ:

«Այսօր դժբախտաբար ճշգրիտ կերպով չենք գիտեր, թէ Պոլսոյ ամբողջ մեր համրանքին վրայ ի՞նչ է համեմատութիւնը հայախօսներուն ու ոչ-հայախօսներուն միջեւ: Բայց բոլոր երեւոյթները ցոյց կու տան, թէ հաւասարակշռութիւնը շարունակ կը խախտի հայախօսներու ի վնաս եւ յայտնի է արդէն որ հայախօսները վաղուց մտած են փոքրամասնութեան չափերուն մէջ: Եթէ ասիկա այսպէս շարունակուի, ամէն մարդ կրնայ վստահ ըլլալ որ քանի մը տասնամեակ վերջ իրական իմաստով համայնք չի մընար: Մի առ մի կը փակուին մեր վարժարանները, սկսելով Թօփգաբուի վարժարանին նման արուարձանային մեկուսի վարժարաններէն, մինչեւ այսօրուան հայաշատ թաղերու դպրոցները: Որպէս թանգարանային միակ դպրոց, իր դռները բաց կը պահէ՞ Կեդրոնական մը կամ Էսաեան մը, այդ ալ Աստուած գիտէ: վերջն ալ կարգը կու գայ եկեղեցիներուն: Կը պարպուին եկեղեցիները: Ասիկա անխուսափելի է: Յիշենք որ արտասահմանի մէջ գաղութները ծնունդ առին նախ եկեղեցիով, ապա անոնց յաջորդող հայկական վարժարաններով: Ասիկա եթէ վերելք մըն էր, վայրէջքն ալ պիտի կատարուի հակառակ ուղղութեամբ: Այսինքն՝ նախ պիտի անհետանան հայկական վարժարանները, անկէ վերջ ալ եկեղեցիները: Կարգը ա՛յս է: Եթէ մարդ մը լաւ մը հագուելէ վերջ սկսի հանուիլ, իր վրայէն ամէնէն վերջը պիտի հանէ այն ինչ որ ամէնէն առաջ հագած էր...»:

ԻԲՐԵՒ ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Հիմա այլեւս համրուած ժամեր մնացեր էին ինծի՝ որպէսզի կարգի դնեմ ճամպրուկս ու պատրաստուիմ հրաժեշտ տալ «մերի՛ն Պոլսոյ»:

Դեռ շարք մը ծրագիրներ կային ուղեղիս մէջ ու բաղձանքներ սրտիս խորքը, որոնք չէի յաջողած իրականացնել: Չէի կրցեր երթալ ո՛չ Սկիւտար՝ Դուրեանի շիրիմին, ո՛չ ալ Պալըգլը՝ Մեծարենցին: Պալաթն ալ երազ մը մնացած էր դըժբախտաբար, ու ես չէի կրցեր մոմ մը վառել Ոսկեղջիւրի երբեմնի հայաբնակ այդ թաղամասին Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցիին մէջ, որուն հրաշագործ համբաւին մասին լսեր էի ու կարդացեր:

Այնուամենայնիւ, Պոլիսը կրցեր էր առինքնել զիս:

Ամէն բանէ առաջ, ան առիթ մը եղեր էր քալելու մեր մերձաւոր պատմութեան յամեցող հետքերով ու շօշափելիօրէն տեսնելու այն պատմական վայրերը՝ որոնք բացառիկ տեղ մը գրաւեր էին հայ ժողովուրդի մտաւոր եւ քաղաքական շարժումներուն մէջ: Գումգափուն ու Սամաթիան, Սան-Սթեֆանօն ու Պալը Ալին, Բերան ու Սագըզ-Աղաճին, Ղալաթիան, Պէշիկթաշն ու Օրթագիւղը՝ ամէն մէկը բան մը յուշեր էր ինծի:

Յետոյ, Օրմանեանն էր որ քաշած էր զիս իր ետեւէն: Առանց յուզումի չէ՛ որ ճեմեր էի Բերայի Ֆէրիտիյէ պողոտային երկայնքին, Նախկին պատրիարքին Ըթըր փողոցի տունը փնտռելու ճիգերուս մէջ խանդավառ: Ս. Փրկիչ հիւանդանոցէն մինչեւ Շիշլիի գերեզմանատունը, Կեդրոնական վարժարանէն մինչեւ սա կամ նա թաղին եկեղեցին, իրմէ թողուած յիշատակներ կամ ժառանգներ ցցուեր էին դէմս: Ու երբ մուտք գործեր էի Գումգափուի Աթոռանիստ Մայր Եկեղեցին, մտաբերեր էի այն արիւնոտ մահափորձը, զոր հայանուն մարդուկ մը ի գործ դրեր էր այնտեղ, 1903 Յունուար 6-ի Ծննդեան պատարագի ընթացքին, տապալելու համար «Խաֆիէ» Օրմանեանը՝ հրազէնի փամփուշտներու տարափին տակ...: Նոյն եկեղեցիին մէջ յիշեր էի նաեւ Խրիմեան Հայրիկը, որ «Երկաթեայ Շերեփ»ի պատմական իր քարոզը խօսեր էր այնտեղ, Պէրլինի ժողովէն անմիջապէս վերադարձին: Շրջան մը կար մեր պատմութեան մէջ, երբ Օրմանեաններու գծով մտածելակերպը հակադիր կը նկատուէր Խրիմեաններու յախուռն գործելակերպին: Բայց ես չէի կրնար մոռնալ, թէ Գումգափուի այդ նոյն եկեղեցիին մէջ Օրմանեան Պատրիարք փառաշուք հոգեհանգիստ մը կատարեր էր Խրիմեանի մահուան առթիւ (1907) ու հրաւիրեալ օտար դեսպաններու իսկ ներկայութեան խօսեր էր ցնցիչ քարոզ մը՝ մարդու մը մասին, զոր Համիտ թշնամի նկատած էր ու կը նկատէր միշտ թուրք պետութեան, եւ որուն Պոլսէն անցքը թոյլ չէր տուած, երբ ան Կաթողիկոս ընտրուելէ ետք՝ Երուսաղէմի իր աքսորէն ճամբայ ելեր էր Էջմիածին երթալու համար:

Սակայն պատմական իր հինքէն անդին՝ Պոլիս ինծի համար գրաւիչ շատ բան ունէր նաեւ իր այժմու հայ գաղութով: Հակառակ ճակատագրին պարտադրանքներուն եւ հակառակ այն բոլոր ժխտական երեւոյթներուն՝ որոնք կրծեր էին գաղութը այնտեղ ու փոխեր անոր աւանդական դիմագիծը, Պոլիս դեռ կը մնար պատնէշի վրայ: Դեռ բազմաթիւ արժէքներ անվթար կը մնային իր ծոցին մէջ: Յուզիչ էր տեսնել բուռ մը գրագէտներու, կրթական մշակներու ու համայնքային գործիչներու հերոսական ջանքերը՝ ի գին նոր ճախրանքներու եւ հոգեկան նոր վերելքներու: Ես մասնակից եղայ իրենց յուզումներուն եւ ականատես՝ իրենց փորձառութեան:

Ու հիմա, երբ վերադարձած եմ կայքս ու անդին ձգած Վոսփորը, կը զգամ որ այսուհետեւ անկարելի պիտի ըլլայ հեռու պահել Պոլիսը իմ մտահորիզոնէս: Եւ աւելի լաւ բացատրելու համար՝ թէ ի՛նչ ըսել կ'ուզեմ, խօսքերս պիտի կնքեմ այն նոյն վերջաբանով, որով աւարտած էր Մեսրոպ Արք. Աշճեան իր մտորումներու սիրուն մէկ էջը՝ 1996-ին Պոլիս տրուած կարճատեւ այցելութենէ մը վերադարձին.

«Հիմա հեռու եմ Պոլսէն, բայց աւելի հարստացած եմ Պոլսոյ ճանաչողութեամբս: Եւ Պոլիսը իմ մէջս է, ինչպէս որ բոլորիս մէջ է: Սիրենք կամ չսիրենք, Պոլիսը մեր էութեան մաս կը կազմէ, եւ որքան աւելի ճանչնանք Պոլիսը, այնքան աւելի կը ճանչնանք մենք զմեզ: Ուզենք կամ չուզենք, Պոլիսը մեր երկրորդ ծննդավայրն է, Պոլիսը մեր ազգային յիշողութիւնն է»:

Հալէպ

(Տար. 16 եւ վերջ)

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԹԵՄԱՅՈՎ ԵՐԿՈՒ ԹԱՏԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Հայ Թատրոնի ընկերակցութեան պատրաստած թատերական ընթերցումներու 11-րդ շարքին Բ. ծրագիրը յատկացուած էր ազատութեան նիւթին: Այդ թեմայով երկու կարճ մէկ արար թատերգութիւն ներկայացուեցաւ Մարտ 11, Կիրակի յետմիջօրէին, Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Փարիզի Մշակութային Կեդրոնին Ա. Մանուկեան սրահին մէջ: Առաջինը Պետրոս Դուրեանի «Տապալիր ի Սիպերիա»ն էր, երկրորդը Լեւոն Մանուէլեանցի «Գալիլէ եւ Միլտոն»ը:

Առաջինը որ Դուրեանի թատերական առաջին գործն է, գրուած 16 տարեկանին (1867), ներշնչուած է Միքայէլ Նալպանտեանի կեանքէն: Յայտնապէս, ազատատենչ հոգիով բանաստեղծին դառն վախճանը խորապէս ազդուած է պատանի Դուրեանը որ գրի առած է այս թատերգութիւնը: Ազգայնական զգացումին տիրապետութեան տակ, վիպապաշտ ոճով գրուած գործ մըն է ուր ազատութեան տենչանքին խորտակումը ու անոր վերածնունդի յոյսը կ'երգուի: Ուշագրաւ է լեզուն որ արեւմտահայերէն աշխարհաբարին առաջին շրջանը կը բանայ, լայնօրէն գրաբարի տիրակալութեան տակ դըտնուելով հանդերձ:

Դերերը մարմնաւորեցին Ժիրայր Չոլաքեան, Նոյեմի Իւսէֆի, Հելգա Գէորգեան, Արմինէ Գրիգորեան, Աստղիկ Շինկիլթեան, Ալպէր Աստուրեան, իսկ բեմական գործողութիւնները կը կարդար Նայիրի Յովսէփեան:

Երկրորդ թատերգութեան մէջ կաշկանդուած ազատութիւնը մտաւորն էր, հերոս ունենալով Գալիլէն: Անոր Ֆլորանսի արգելարանին մէջ որ հաւատաքննիչ վանականներու մենաստան մըն է, այցի կ'երթայ երիտասարդ Միլտոնը: Գրեթէ նոյն տարիներուն գրուած գործ է այս մէկն ալ (1895), այս անգամ արեւելահայերէնով որ նմոյշ մը կ'ըլլայ հայերէնի այդ ճիւղին աշխարհաբարին առաջին շրջանին:

Գրեթէ միայն Գալիլէ-Միլտոն հանդիպումին տեսարանով կազմուած թատերգութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ ներկայացումի թերթիկը, բեմադրուած չէ երբեք: Մինչդեռ հեղինակին թատերգութիւններէն ուրիշներ բեմ հանուած են Սիրանոյշի խաղարկութեամբ եւ Օվի Սեւումեանի բեմադրութեամբ: Պէտք է ըսել որ հայկական թատրոնի գրականութեան ծանօթանալու տեսակէտէն հետաքրքրական ըլլալով հանդերձ նման գործերու ներկայացումը, Կիրակի յետմիջօրէով մշակութայինին հետ դիւրամատչելին սպասող հանդիսատեսին համար շատ յարմար ընտրութիւն չէր:

Հեղինակը (1864 – 1918) ագուլիսցի է, ուսանած է Թիֆլիս, ապա Մոսկուա, աւարտելէ ետք դասաւանդած Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանին եւ Թիֆլիսի Ներսիսեան վարժարանին մէջ: Հեղինակ է դասագիրքերու, բանաստեղծութիւններու, պոէմներու: Ունի աւելի քան տասնեակ մը թատերգութիւններ:

Այս խաղին անձերը մարմնաւորեցին Ժ. Չոլաքեան, Վ. Աժտերեան, Ա. Աստուրեան, Ա. Շինկիլթեան, Թորոս Գովթիկեան: Բեմական գործողութիւնները կարդաց Ն. Իւսէֆի: Երկու խաղերուն ալ փորձերը վարած էր Արբի Յովհաննիսեան:

Այս վերջին հեղինակին մէկ ուրիշ թատերգութիւնը «Սասունցի Դաւիթ եւ Մսրամելիք» կը ներկայացուի Ապրիլ 8-ին, նոյն սրահին մէջ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնին մէջ, Փետրուար 4-ին Հ.Մ.Ը.Մ.-ի տեղւոյն վարչութիւնը կը տօնէր Հ.Մ.Ը.Մ.-ի 83-րդ տարեդարձը, Տօնակատարութիւնը կը սկսէր սկաուտական տողանցքով կազմուած արի-արենոյշներէ եւ մարզական խումբերէ: Քայլերգներու ունկնդրութենէն ետք, օրուան հանդիսավարը՝ Սեւան Տէմիրճեան բարի գալուստ մաղթելէ ետք, կը հրաւիրէր Թորոնթոյի վարչութեան ատենապետ՝ Թամիգա Սարխանեանը իր խօսքը ըսելու: Յաջորդաբար խօսք կ'առնէին Մհեր Առաքելեան եւ Վահան Զալըրեան: Ծառայութեան շքանշաններու բաշխումէն ետք, հանդիսութեան աւարտին խօսք առած է Հրաչ Տէր-Սարգիսեան, որ անդրադարձած է Հ.Մ.Ը.Մ.-ի հիմնադրութեան նպատակին: Հանդիսութիւնը փակուած է «Յառաջ Նահատակ»ով:

***

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնին մէջ Յունուար 28-ին տօնուած է ՀՕՄ.-ի օրը: Գանատական եւ հայկական փառերգներու ունկնդրութենէն ետք, օրուան հանդիսավարը՝ Սոնա Յովհաննէսեան բարի գալուստ մաղթած է ներկաներուն, անդրադարձած ՀՕՄ.-ի օրուան իմաստին, ապա ներկայացուցած է օրուան բանախօսը՝ Նուշիկ Էլոյեան, որ ծանրացած է ՀՕՄ.-ի գործունէութեան վրայ: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը: ՀՕՄ.-ի Ռուբինա մասնաճիւղը մրցանակներ բաշխած է կարգ մը արժանաւոր անձերու:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«ՄԻԱՍՆՈՒԹԵԱՆ» ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Միասնութիւն» խմբակցութիւնը սահմանադրական փոփոխութիւններուն մէջ առանձին կարեւորութիւն կ'ընծայէ իշխանութիւններու տարանջատման խնդրին, ինչպէս նաեւ տարածքային բաժանման ու տեղական ինքնակառավարման հարցերուն: Խմբակցութեան նախագահ Գ. Սահակեան կողմնակից է նախագահական կառավարման համակարգի: Կ'ըսէ թէ ներկայի Սահմանադրութեամբ յստակ չեն ՀՀ նախագահին, խորհրդարանի եւ կառավարութեան իրաւասութիւններն ու պարտականութիւնները: Ան աւելցուցած է նաեւ որ տեղական ինքնակառավարման ձեւն ալ այնքան կիրարկելի չէ Հանրապետութեան պայմաններուն մէջ:

***

ՆՈՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ, ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԻԾ

Նորաստեղծ Ազգային Ժողովրդավարական Կուսակցութիւնը (ԱԺԿ) սահմանադրական նոր նախագիծ կը պատրաստէ: Հիմնադիրներէն, երեսփոխան Շ. Քոչարեան «Արմէնփրէս»ի յայտնած է թէ այդ նախագիծը կուսակցութեան հիմնադիր համագումարի գլխաւոր փաստաթուղթը կը հանդիսանայ: «Արմէնփրէս»ի կարծիքով կարելի է ենթադրել թէ նախագիծը կ'ունենայ խորհրդարանական կառավարման համակարգի երանգ, քանի որ Շ. Քոչարեան ատոր ջատագովն է: Ըստ իրեն, հիմնադիր համագումարը տեղի կ'ունենայ մինչեւ Ապրիլի կէսը:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԸ Կ'ԱՅՑԵԼԷ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՏՈՒՆԵՐԸ

Ամէն տարի, Կապոյտ Խաչի Իսիի Տիրուհի Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը այցելութիւն մը կը կազմակերպէ Մոնմորանսիի եւ Կոնէսի հանգստեան տուները: Փետրուար 4-ին, օթոքարին բոլոր տեղերը գրաւուած էին: Նախ, այցելեցինք Սարսէլի նուալին Թանգարանը, որ շատ հետաքրքրական էր: Ծովային ուժը ներկայացուած էր իր բոլոր երեսակներով եօթը սրահներու մէջ:

Կոնէսի տեղի ունեցած ճաշէ մը ետք, հասանք Հանգստեան Տունը, ուր պատրաստութիւնները անհամբերութեամբ մեզի կը սպասէին մեծ հիւրասրահին մէջ: Այս անգամ, Կոնէսի Տան մեր ընտրութիւնը առաջնորդուած էր Իսիի բնակիչ Տիկին Մարիամ Տէրտէրեանի պատճառով, որ քանի մը շաբաթ է հոն տեղափոխուած էր: Ինք, մեր մասնաճիւղին հիմնադիրներէն եղած էր 30-ական թուականներուն: Ցուցիչ պահեր, յիշատակներու փոխանակութեամբ:

Կը խորհինք թէ յաջողեցանք, քանի մը ժամուան ընթացքին, ուրախ պահեր ապահովել, նուէր մը տալով ամէն մէկուն եւ մանաւանդ երգերով եւ պարերով ջերմ մթնոլորտ մը ստեղծելով: Պատսպարեալ մը, 102 տարեկան անակնկալի բերաւ մեզ, երբ ոտքի ելաւ, իր կարգին պարելու համար: Այս գուարթ միջավայրէն հեռացանք, բռնելով Իսիի վերադարձի ճամբան:

ԽԱՉՈՒՀԻ

ՆՈՐԵՐՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տասնմեայ փոքրիկն Վահագն Գոչոգեան, որու դաշնակի ուսուցիչն է Լեւոն Մամիկոնեան, երկու յաջողութիւններ արձանագրած է Փետրուարին Ֆրանսայի Երաժշտական Մրցումին:

Դասական դաշնակի էլէմանթէր II աստիճանին մէջ, աւարտականի (ֆինալիթ) «շատ լաւ» որակումով պարգեւին արժանացած է: Նաեւ դասական դաշնակի, Միջին II աստիճանին աւարտականի «առաջին մետալին»:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԵՐԿՈՒ ԵՐԳ

ԿՈՄԻՏԱՍ ԳԷՈՐԳԵԱՆ

Երեւան – Փարիզ 2000 – 2001

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

1700-ԱՄԵԱԿԻ ՆՇՈՒՄ ԿՐԸՆՈԲԼԻ ՄԷՋ

Կրընոպլի Ազգային Միութիւնը, իր կարգին, Փետրուար 4-ին նշեց Հայաստանի քրիստոնէացման 1700-ամեակը կրօնական եւ մշակութային զոյգ ձեռնարկներով:

Առաւօտուն պատարագը մատոյց, Մարսէյլէն Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան Սէն Մարթէն տ'Էռի Սէնթ Մարի տը լա Տէլիվրանս Եկեղեցւոյ մէջ: Պատարագիչը իր քարոզին մէջ խօսեցաւ օրուան խորհուրդին մասին (արտաքսման կիրակի), ապա, ծանրացաւ Հայաստանի քրիստոնէացման վրայ, 301-ին եւ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի դերին այդ ուղղութեամբ:

Կէսօրին Կրընոպլի Օթէլ Փրէզիտանին մէջ տեղի ունեցաւ ճաշ եւ դասախօսութիւն: Ազգ. Միութեան նախագահը Պր. Խաչօ Անտոնեան բարի գալստեան իր խօսքէն ետք ներկայացուց օրուան բանախօսները՝ Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան եւ պատմաբան Տիկին Անահիտ Տէր-Տէր-Մինասեանը: Նախ խօսք առաւ Վաչէ Վրդ. որ ծանրացաւ քրիստոնէութեան խորքին վրայ, խօսելով Թադէոս ու Բարթուղիմէոս առաքեալներու Հայաստան մուտքին, ինչպէս նաեւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կեանքին ու կրած չարչարանքներուն մասին: Ըստ թէ Խոր Վիրապի մէջ 13 տարի տոկաց անօթութեան եւ ծարաւի, շնորհիւ աղօթքին եւ հաւատքի զօրութեան: Բանախօսը շարունակեց, բացատրելով թէ երբ գինքը կը փրկեն Տրդատ թագաւորը եւ ընտանիքը, Հայաստան պետականօրէն քրիստոնեայ կը դառնայ 301-ին: 1700-ամեակին առթիւ Վաչէ Վրդ. թարգմանած է իր լոյս ընծայած գրքոյկը՝ La Miniature Arménienne et Toros Roslin:

Օրուան երկրորդ բանախօսը՝ Տիկին Անահիտ Տէր-Մինասեան ֆրանսերէնով, շատ յստակ կերպով ներկայացուց իր նիւթը, որպէսզի ան մատչելի ըլլայ նաեւ ներկաներէն 10 – 12 տարեկան երախաներուն: Նիւթը բաժնեց չորս մասերու՝ 1.– Հայ գիրերու գիւտը, 2.– Աստուածաշունչի և զանազան գիրքերու թարգմանութիւններ, 3.– Պատմագրութիւն, 4.– Քաղաքականութիւն. ու սկսաւ Ե. դարու պատմութենէն որ կոչուեցաւ Ոսկէ Դար:

Ներկաները հետաքրքրութեամբ հետեւեցան իրենց ներկայացուած նիւթերուն ու մեկնեցան գոհացած:

ՇԱՔԷ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐՈՒ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջ – Եկեղեցական աշխոյժ յարաբերութեանց եւ գործունէութեանց շրջագիծէն ներս, 2001 Ուրբաթ, Մարտ 9-ին, Միջին – Արեւելքի Աստուածաբանական Դպրոցին (ՆԵՍԹ) մէջ տեղի ունեցան աշխատանքի երկու հանդիպումներ. –

Ա) Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին կողմէ հռչակուած՝ տասնամեակ յաղթահարելու համար վայրագութիւնը աշխարհին մէջ ծրագիրը արծարծուեցաւ եւ քննարկուեցաւ յատկապէս Միջին – Արեւելքի ներկայ կացութեան մէջէն: Միջին – Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդի անդամներ, եկեղեցական եւ կրօնական հաստատութիւններու ներկայացուցիչներ, տարբեր գելոյթներով եւ մօտեցումներով, կարեւորութեամբ ընդգծեցին խաղաղութեան համար պայքարելու անհրաժեշտութիւնը, ինչպէս նաեւ խաղաղութեան նոր մշակոյթի մը ստեղծումը:

Բ) Երկուշաբթի, 2001, Մարտ 12-ին, դարձեալ ՆԵՍԹ-ի մէջ, տեղի ունեցաւ այլ հանդիպում մը, Անգլիայէն ժամանած եկեղեցական յատուկ պատուիրակներու եւ Միջին – Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդի անդամներու միջեւ: Անոնք քննարկեցին Միջին – Արեւելքն ու Եւրոպան յուզող բազմաթիւ տագնապալի հարցեր, մանաւանդ գաղթականներու եւ արտագաղթի վերաբերող խնդիրներն ու անոնց անդրադարձը տեղւոյն Քրիստոնէութեան վրայ:

Սոյն երկու հանդիպումներուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ներկայացուց Տ. Շահան Ծ. Վրդ. Սարգիսեանը (Տեսուչ Դպրեվանուց):

ՁԱԽԼԻԿՆԵՐԸ ԱՒԵԼԻ ԿԱ՞ՐՃ Կ'ԱՊՐԻՆ

ԱՄՆ-ու մէկ համալսարանին մէջ կատարուած հետազօտութիւն մը յանգած է այն եզրակացութեան որ ձախլիկ ըլլալու պարագան կ'ազդէ մարդոց կեանքի տեւողութեան վրայ: Հետազօտողը ինը տարուան ընթացքին քննած է ԱՄՆ կամ Գանատա ապրող 5743 հոգիի կեանքի տեւողութիւնը: Տեսած է որ աջը գործածող մէկուն կեանքի միջինը 68,7 տարի է, մինչ ձախլիկի մը համար տեւկա կ'իջնէ 65-ի:

Այս տարբերութեան պատճառը անբացատրելի կը մնայ. ճիշդ է որ դժուար չէ մտածել թէ ձախլիկները կ'ապրին աշխարհի մը մէջ ուր ամէն բան հակառակ կու գայ իրենց: Ամէն բան յղացուած ու շինուած է աջը գործածողներու համար: Որդէն երկար ատենէ ի վեր անոնք կը դանդատին որ խրաւազուրկներ են: Եւ ճիշդ է որ իրենց համար չմտածուած ու չշինուած աշխարհի մը մէջ անոնք աւելի հակամէտ կ'ըլլան արկածներու ենթակայ դառնալու: Հետազօտողը որ ինք ալ ձախլիկ մըն է, կը մտածէ թէ հարցը մարդկային ջղաբանութեան եւ մարմնակազմութեան առընչուած է: Այն ենթադրութիւնը կ'ընէ որ ուղեղային կապերը թեթեւակի կերպով տարբեր են ձախլիկներուն եւ միւսներուն միջեւ:

Հակառակ տակաւին վարկածի ձեւով ըլլալուն, բաւական հակասական են տեսակէտները. կայ հակում մը որ հիմնուած վերջերս կատարուած գիտական ուսումնասիրութեան մը, կապ կը հաստատէ ձախլիկ ըլլալուն եւ մարմնին դիմադրականութեան համակարգի հարցերուն, թիրոյիտի գեղձին խանգարումներուն, զաւակ ունենալու դժուարութեան միջեւ:

Այս նոր ուսումնասիրութեան հետաքրքրական արդիւնքներէն մէկն ալ այն է որ միայն ձախլիկները աւելի երկար կ'ապրին, քան անոնք որ ձախը կը գործածեն ընդհանրապէս:

ՔԱՂՀԱՆ

LIVRES REÇUS

ANI

REVE D'ARMENIE

NICOLAS YACOVLEVICH MARR

Ouvrage réalisé avec le concours de la Fondation C. Gulbenkian

Anagramme Editions,
Société bibliophilique Ani
163, rue du Fbg St-Antoine,
75011 Paris

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Իբրեւ ընկեր տեղաւորուած էր Ռուբովամի տունը, ինչպէս ուրիշ հայդուկ մը, Աղամ, ինչպէս դեռ ուրիշ ընկերներ աւելի վերջը: Տեսակ մը հիւրանոց էր դարձած Ռուբովամի տունը:

Բայց, ո՞վ էր այս տղան, որ մէկ անգամէն փայլեցաւ նոյնիսկ բեմի վրայ իբրեւ արտասանող:

Զաւակը՝ գինեպանի մը, կէս ձգած Պէրպէրեան վարժարանը, նետուած էր գինետուն: Սահմանադրութեան հռչակումէն քանի մը ամիս ետք, երբ Ս. Զաւարեան եւ Կ. Բասմաճեան Սկիւտար եկած էին քարոզութեան համար, Ռուբովամ ալ արձանագրուեցաւ 70 – 80 թեկնածուներու հետ, Պէյլէրին պարտէզը:

Բաւական տարեց կ'երեւար: Հագուած «ափաչ»ի պէս, մէջքին հաստ գօտի մը, կուրծքին վրայ ժամացոյցի շղթայ մը, որ աջ գրպանէն ձախ գրպանը կ'երկարէր: Խօսուածքը՝ կարճ: Հանրածանօթ ամբողջ թաղին մէջ: Եթէ խմել սկսէր: Երբ խմել սկսէր:

Իր անցեալի մասին ստուգումներ կատարած ատեն, Տեղական Մարմինը իմացած էր թէ ժամանակին օգներ է Պատրիարքարանի գործակատար Տիգրան էֆէնտի Տ. Ներսէսեանի, պանդուխտ գաւառացիներ քշել տալու համար Պոլսէն:

Անմիջապէս զատական ատեան մը, որուն մէկ անդամն ալ ես էի, դժբախտաբար:

Ռուբովամ սրտբաց պատմեց ամէն բան: Ցանցանքը երեւութական էր: Պարզապէս բարեխօսած էր անհատի մը համար: Երբ մէկը քիչ մը բարակը փնտռել ուզեց, յանքրքրելով իր կեանքը գինետան մէջ, յանկարծ լաց մը բռնեց այս կարծրացած տղան:

– Ի՛նչ կ'ուզեն ըսեն, ես Դաշնակցական պիտի ըլլամ. ես ալ կ'ուզեմ ծառայել ազգիս...

Ու մինչեւ վերջն ալ մնաց հաւատարիմ կուսակցութեան ստանձնելով ամէն զոհողութիւն: Հայրը շատոնց մեռած ըլլալով, միայն մայր մը եւ տուն մը ունէր աշխարհի վրայ:

Ի բնէ ուշիմ, անմիջապէս կ'ըմբռնէր որեւէ հարց: Մինչեւ անգամ կը վիճաբանէր գրոց – բրոցներու հետ, պարզելով առողջ, հաստատամիտ տեսակէտներ:

Հրապարակային հանդէսներու ատեն Ռուբովամն էր որ կը ստանձնէր «պիւֆէ»ին կազմակերպումը: Բայց նաեւ ինքն էր միակ արտասանողը կամ արտասանողներուն յառաջապահը:

Ի՛նչ խոր զգացումով կ'արտասանէր Շուշանիկ Կուրղինեանի «Այդ մե՛նք ենք գալիս»ը, – ինքն ալ խսկական բանուոր մը հագուստ – կապուստով եւ կերպարանքով: Հետզհետէ ուրիշ կտորներ ալ սորվեցաւ, – «Ցարդա՛նք քեզ», «Բազինի Փառաբանութիւնը», եւ այլն: Բայց «Այդ մե՛նք ենք գալիս»ը եւ Ռուբովամը այնքան նոյնացած էին, որ, մէկը յիշած ատենդ միւսը միտքդ կ'իյնար:

Տարիներով Ընթակոմիտէի կամ լսաբանի վարչութեան անդամ, Ռուբովամ կը մտնէր ամէնէն վտանգաւոր գործերու մէջ: Ցաճախ կը հարցնէր անհամբեր:

– Ան չէ ամա, տահա չատ պիտոր պէճլէյճէ՞ճէ, ակռաներս թափիլ սկսան...

Ընկեր մը ունէինք, խիզախ, որ հակառակ ճոռոմ կեղծանունին, բառերու հետ կը խաղար, երբ հարց մը վճռելու կ'ելլէինք: Խօսք առնելով հանդիսաւորապէս կը յայտարարէր.

– Սկզբունքով համաձայն եմ, բայց գործնականին մէջ՝ ո՛չ:

Եւ ահա Ռուբովամը անդիէն.

– Պօշ լաֆ մաիկ ընելու ժամանակ չունինք: Էրիկ մարդու պէս ըսէ. համաձա՞յն ես, չէ՛ ճէ մի ռամկավարի պէս՝ հէմ ասանկ, հէմ անանկ...

*
**

1910 Զատկի Երկուշաբթի առտուն Ռուբովամին հետ նստեր էինք Լսարանին առջեւ: Սափրիչ Արշակը պատմեց թէ երկու Քիւրտեր վարչութեան անդամներուն կը սպասեն ներսը «Միլլէթ Վէքիլի», ինչպէս կ'ըսեն իրենք:

Երկու Քիւրտեր, «Րաֆֆի» լսարան, «Միլլէթ Վէքիլի»...

Հազիւ ներս մտեր էինք, երբ երկու Քիւրտերը ոտքի ելան յարգանքով:

– Հրամեցէք, հրամեցէք. տէրտ ունինք ձեզի եկանք. հապա ո՞ւր երթանք: Ազատեցէք մեզի այս ճանավարին ձեռքէն...

Ու պատմեցին թէ 150 – 200 բանուորներու կողմէ եկած են օգնութիւն խնդրելու, թէ բոլորն ալ նաւամատոյցը կ'աշխատին, սալայատակները նորոգելով, թէ շաբաթներէ ի վեր դրամ ստացած չեն: Եւ վերջապէս ձեռնարկուն չարաչար կը չահագործէ զիրենք, պատառ մը չոր հացով օրը իրիկուն կ'ընեն, եւ այլն:

– Ճար մը, ի սէր Ալլահի, ճար մը, այլապէս արիւն պիտի թափի...

– Երթա՞նք, Ռուբովամ, «Մշակ բանւոր, ընչպէր ախպէր... աշխատանքի դատի պաշտպան»...

= Երթա՛նք, ինչո՞ւ չէ:

Եւ ճամբայ ինկանք երկու Քիւրտերուն հետ, որոնք մինչեւ նաւամատոյց մէկ բերան պատմեցին գործին բոլոր մանրամասնութիւնները:

Աշխատաւորները բան – գործ թողած, հաւաքուեր էին նաւամատոյցի մզկիթին բակը, խառնիճաղանճ աղմուկ մը յարուցանելով: Երբ մենք հասանք հանդարտեցան, սպասելով մեր կարգադրութեան, իբրեւ «Միլլէթ Վէքիլի»:

(Շար. 35)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Յարութիւն Քէլէշեանի մահուան առթիւ Յակոբ եւ Մարի – Լուիզ Պալեան 500 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

ԱՌ Ի ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ներկայիս կը տեղեկացնենք՝ թէ Փարիզի եւ Շրջակայից Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Կրօնական Ընկերակցութեան Վարչութիւնը համացանցին (internet) վրայ ստեղծած է սեփական կայք (site) մը, որուն մէջ տեղադրուած են ծանօթութիւններ ընդհանրապէս Հայ Եկեղեցւոյ եւ տեղեկութիւններ մասնաւորաբար Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ, Իսիի Ս. Մարիամ Աստուածածին, Առնուվիլի Վարդայ Ս. Խաչ, Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս – Պետրոս եւ Շավիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիներու կառոյցներու եւ առօրեայ կեանքին մասին:

Կայքի հասցէն է՝

http://www.armenweb.org/eglise.htm

Կը տեղեկացնենք նաեւ որ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի քարտուղարութեան եւ վարչութեան մարմիններուն հետ կարելի է կապ հաստատել ելեկտրոնիկ (e-mail) նամակագրութեամբ՝ հետեւեալ հասցէով՝

eglise.aposolique.armenienne@wanadoo.fr

ԴԻՒԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

(Շար. Ա. էջէն)

կանանցներու յառաջխաղացումը, աջի ծանր պարտութիւնը Փարիզ եւ Լիոն, բայց, մեծ յաղթանակը գաւառի աւելի քան 30 քաղաքներու մէջ, նաեւ նախարարներու ձախողութիւնը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Պոլսոյ, Անգարայի, Իզմիրի հիւպատոսարաններուն վրայ Ազգայնական Շարժում կուսակցութեան անդամներ հաւկիթ, լոլիկ նետած են, գայրոյթ արտայայտելով Փարի Սէն Ժերմէն – Կալաթասարայ մրցումին «Հայերու եւ Ֆրանսացի»ներու բրտութեան հանդէպ: Անոնք լոզունգներ ալ արձակած են, գոչելով. «Ֆրանսա՛, մեր համբերութիւնը չարաչար մի՛ գործածեր», կամ «Սարսափելի կ'ըլլայ վախճանը անոնց որոնք կը սպառնան Թուրքին»: Ոստիկանութիւնը պահակութեան շղթայի մը տակ առած է շէնքերը:

ՄԱԿԵԴՈՆԻԱ զօրակոչի դիմեց, այլեւս անխուսափել նկատելով պատերազմը իր սահմանին վրայ: Թեթովոյի մէջ, ալպանացի ծայրայեղ տարրերը սարսափ կը տարածեն եւ մակեդոնական բանակն ալ տեղքայլ կ'ընէ:

ՈՒԿՐԱՆԻՈՅ նախագահը Կուչմա պաշտօնազրկեց Ներքին նախարարը՝ Կրաւչենկօ, իր ամէնէն հաւատարիմ զինակիցներէն մէկը: Ընդդիմութիւնը նախագահն ու նախարարը կ'ամբաստանէին լրագրողի մը մահուան համար:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ Արտաքին նախարարը՝ Ժորժ Փափանտրէու բուռն պաշտպանը դարձած է Թրակիոյ թուրք փոքրամասնութեան: Շաբաթավերջին, այցելելով արեւմտեան Թրակիան ի նպաստ 120-էն 150 հազար Թուրքերու արտայայտուած է, որոնց համարկումը բաւական դժուար է:

ԳԱԹԱԼՈՆԵԸՆ մէջ, ԷԹԱ-ն նոր ահռափորձ մը գործեց, որու հետեւանքով ոստիկան մը մեռաւ:

ԱԶՐԲԷՋԱՆԻ նախագահը Հ. Ալիեւ Թուրքիայէն Բաքու վերադարձին լրագրողներու պատասխանելով ըսած է թէ Ազրբէջանի մէջ կարելի է զինուորական թրքական խարիսխներ հիմնել: Այս արտայայտութիւնը Մոսկուայի ոլորտին հետ կապերը խզելու եւ արեւմուտքին մօտենալու հակում կը նկատուի: Նոյն հակումը Բաքու նախապէս ալ արտայայտած էր, սակայն ՕԹԱՆ-ի շրջանակները մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց չէին տուած, յատկապէս Ազրբէջանի ժողովրդավարութեան թերի վիճակին պատճառով: Իսկ Ռուսաստան հակադրած էր: Դէտերու կարծիքով Ալիեւ նոյն փափաքը արտայայտած է, ՕԹԱՆ-ի փոխարէն թրքական խարիսխներու մասին խօսելով որպէս զգուշութիւն:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Իւղագինի հետեւեալ նուէրները:

Բ. ՑԱՆԿ

Օրիորդներ՝ Լորա եւ Լիտիա Իչգալացեան 1000 Ֆր., Տիկին Վարդուհի Շահպազեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պ. Քոչեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կ. Գեղամեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գ. Գույումճեան 50 Ֆր., Պր. Ժան Մատոյեան, Տիկին Մելինէ Ժամքարեան 250-ական Ֆր., Պր. Յարութիւն Զուլհակեան 500 Ֆր., Պր. Արամ Խաչատուրեան 200 Ֆր., Տիկին Վարդանոյշ Գարաօղլանեան 500 Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Ժան Յարութիւնեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յակոբ Սագճեան 500 Ֆր., Տիկին Սրապեան 100 Ֆրանք, Պր. Ժորժ Յակոբեան 500 Ֆր., Օր. Վիրժինի Ադամեան 150 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Սերժ Ալթունեան 200 Ֆր., Պր. Կարապետ Զընթըրօղլու 600 Ֆր., Տիկին Արփինէ Սերոբեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Օ. Զագեան 500 Ֆր., Տիկին Պերճուհի Մալըմեան 300 Ֆր., Պր. Յարութիւն Գոլանճեան՝ 50 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վազգէն Սէրէնկիւլեան 700 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Թորոսեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Հրաչեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժոզէֆ Տէրտէրեան 200 Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Օյնոյեան 300 Ֆրանք:

(Շար.)

ՆԿԱՏԻ ՌՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՅԻՍ 20

Միջմարզարանային
Արտասանութեան Մրցում

Պ.Հ.Մ.Մ. – Մարսէյլ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
«Դատաւորի» կիրակին,
ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
«Գալստեան» կիրակին:

ETCHMIADZINE ET LE MONT ARARAT
pour violoncelle seul

Երկուշաբթի, Մարտ 26, ժամը 20-ին, Շան զ'Էլիզէի թատրոնը
15, avenue Montaigne, Paris 8e
թաւջութակահար և յօրինող՝ Տոմինիք տը Վիլլանքուռ կը նուագէ. – Պախէն երկու սուիթներ, Քոտալիի սոնաթ օփիւս 8 եւ իր հեղինակած՝ Էջմիածին եւ Արարատ լեռը: Հայաստանէն վերադարձին է որ երաժիշտը ուզած է մեծարել ժողովուրդ մը որ տառապած է եւ ներշնչուած է Էջմիածին լսած եղանակներէն:

Մանրամասնութեանց եւ տոմսերու համար հեռաձայնել՝ 01 49 52 50 50

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 21, Միջինք

Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ

Արեւագալի ժամերգութիւն ժամը 9.30-ին
Քարոզիչ՝
ՎԱՍԼ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

⁂

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՍԷՆԹ ՄԱՐԿՐԻԹ

Քարոզիչ՝
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline.**

Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

⁂

La Section **«Saténig»**
de VAULX-EN-VELIN
vous propose
Samedi 24 mars à partir de 20h
LE
BAL du PRINTEMPS
à la Mairie Annexe du Sud
de Vaulx-en-Velin,
rue Alfred de Musset perpendiculaire
à l'avenue Roger Salengro

Animation Disc-Jockey

Prix : 80 F

⁂

Mi-Carême

organisée par la Croix Bleue des Arméniens Section St Maurice de Beynost
Au programme :
HADIG ET TOMBOLA
le dimanche 25 mars à partir de 15h
à la salle des fêtes.
Venez nombreux — Entrée libre

⁂

La Section **«Lola Sassouni»**
de Boulevard Oddo
organise un **MITCHINK le 25 mars** à partir de midi au C. A. Q., Boulevard Denis Papin, 13015 Marseille.
Participation : 70 F

⁂

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS

Date limite de candidature : 15 avril.

ՀԱՄԵՐԳ
ՍԻՓԱՆ-ԿՈՄԻՏԱՍ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 22, ժամը 20.30-ին
EGLISE DE LA TRINITE
Place d'Estienne d'Orves, Paris 9ème

Հովանաւորութեամբ՝
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի եւ Առաջնորդ Հայոց Փարիզի
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ-ի

Ներկայութեամբ՝
Հայաստանի Հանրապետութեան Դեսպան
Է. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ-ի եւ Տիկին ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ-ի

Կը մասնակցին
Ֆապիէն Շանոյեան (սոփրանօ) – Մկրտիչ Մկրտիչեան (պարիթոն) –
Իրիս Թորոսեան (տաւիղ) – Մարիժա Ուփի Մարքիֆ (դաշնակ) –
Պերթրան Պրայեար (թաւջութակ)
Սենեկային նուագախումբ՝ BELL'ARTE
Երգչախումբեր՝ Սիփան-Կոմիտաս եւ Մենիլ Սէն-Տընի

Ղեկավարութեամբ՝
ԿԱՐԳԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆԻ

Յայտագրին մէջ.– Կոմիտասի և Բ. Կանաչեանի խմբերգներն ու Կ. Ափրիկեանի եօթը նոր գործերը, որոնց կարգին «Ձըլլար-Ձըլլար» երգիծական շուարձութիւն մը: – Création Mondiale :

Մուտք՝ 150 Ֆր. — Ուսանողներուն՝ 100 Ֆր.

Տոմսերուն համար դիմել՝ FNAC — Հայ Մշակութային Տուները. –
17, rue Bleue, 75009 Paris / 9, rue de Madrid 94140 Alfortville
UGAB: 118, rue de Courcelles, 75017 Paris
եւ երգչախումբի անդամներուն, հեռ. – 01.43.32.52.89 կամ 06.86.68.11.05
Site web : www.sipan-komitas.com

1ère TOURNEE EN FRANCE DU GROUPE MUSICAL ET VOCAL D'ARMENIE

«Yérk Yérkots»

« CANTIQUE DES CANTIQUES »

Ces 7 jeunes filles seront en concert exceptionnel :

— à **ALFORTVILLE** : **le mardi 20 mars à 20 heures 30,**
Salle Voltaire — 22, rue Voltaire. ● P.A.F. 30 F

— à **ARNOUVILLE-LES-GONESSE** : **le mercredi 21 mars à 20 heures 30,**
Salle Garvarentz, Espace Charles Aznavour, ave. P.V. Couturier.
Entrée libre.

— à **ISSY-LES-MOULINEAUX** : **le vendredi 23 mars à 20 heures 30,**
Eglise Evangélique Arménienne,, 28, ave. Bourgain. ● Entrée libre.

A l'occasion de ces trois concerts, le Pasteur René Léonian témoignera du réveil de la foi chrétienne en Arménie.

Renseignements : tél. : **01 47 36 02 50**

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 21
MERCREDI
21 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – Թիւ 20.128 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.128

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԹԱՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԵՏՔ

ԿԱՄ՝ ՆԱԽԱՐԱՐ ԿԱՄ՝ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏ Կ'ԸՍԷ ԺՈՍՓԷՆ

Մարտ 19-ին, նախարարապետ Լ. Ժոսփէն կարճ հանդիպում մը ունեցած է իր գլխաւոր գործակիցներուն հետ եւ որոշած է, Մարտ 31-ին ալ, կառավարական սեմինար մը կազմակերպել քննելու համար թաղապետական ընտրութեան հետեւանքները, մասնաւորաբար ձախի պարտութիւնը գաւառի շուրջ 40 քաղաքներու մէջ: Մինչ այդ, այն նախարարները որոնք քաղաքապետ ընտրուած են կամ վերընտրուած պարտին ընտրել այդ երկու պաշտօններուն միջեւ: Այս որոշումը պատճառ եղած է, որ հիմուռ ունեցող գործակից մը յայտարարէ. – Ժոսփէն կը պարգեւատրէ պարտուածները եւ կը պատժէ յաղթողները»:

Թաղապետական ընտրութիւնը փաստը տուաւ նաեւ ժողովուրդին դժգոհութեան, որ արտայայտուեցաւ զանազան ձեւերով, այլ մանաւանդ ձեռնպահութեամբ եւ գաւառի մէջ աջի ի նպաստ քուէարկութեամբ: Պարզ է որ Փարիզի եւ Լիոնի մէջ, քուէարկութիւնը այնքան ձախի հանդէպ համակրութեան մը արտայայտութիւնը չէր, որքան աջը դատապարտող քուէ մը, ըլլայ փարիզեան «խնդիրներուն» (աֆէռ) ի տես, ըլլայ անոր պարզած պառակտուած պատկերին:

Ամէն պարագայի մէջ, խոր դժգոհութեան մը գոյութիւնը ակներեւ է եւ Ժոսփէն գիտակից է որ «բան մը կայ ընելիք»: Ապահովութեան հարցերը մանաւանդ լայն տեղ կը գրաւեն այդ դժգոհութեան մէջ: Խորհրդածութեան լայն դաշտ մը կայ նաեւ Համայնավար կուսակցութեան համար, որ թաղապետական գետնի վրայ իր Պերեգինան ապրեցաւ Մարտ 11-ին եւ 18-ին:

Քաղաքական դէմքերը, որքան ալ կրկնեն թէ այս ընտրութիւնը միայն տեղական բնոյթ ունի, բոլորն ալ մտահոգ են որ ան կրնայ նաեւ ազդարարութեան բնոյթ ունենալ յառաջիկայ նախագահական եւ երեսփոխանական ընտրութիւններուն համար, այլ խօսքով՝ ազգային բնոյթ ունենալ:

Այս ազդարարութիւնը կ'երթայ թէ՛ Շիրաքի եւ թէ Ժոսփէնի եւ որովհետեւ Ֆրանսա տեւական ընտրական մտահոգութիւններով կ'ապրի, արդէն իսկ սկսած են երկու ընտրութիւններու ընտրապայքարները:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿԻՊՐՈՍԻ մէկ գիւղաքաղաքին մէջ 23 տարի առաջ մզկիթի վերածուած 200 տարուան հայկական եկեղեցիի մը նորոգութեան ընթացքին պատերուն վրայ Աստուածամօր նկարներ յայտնաբերուած են: Անձ մը որ հակառակ գտնուած է այդ որմնանկարներուն ներկով ծեփուելուն, դիմած է կրօնական գործերու տեսչութեան որ քննութեան ձեռնարկած է: Մզկիթին հաւատացեալները պնդած են որ որմնանկարները արդէն կ'ըլլան նորոգութեան աշխատանքներուն. իսկ վաքըֆներու տնօրէնը ըսած է թէ Աստուածամօր ու խաչի նկարները ներկով պիտի ծածկուին:

ՄԱԿԵԴՈՆԻՈՅ կացութիւնը շատ ծանր է եւ ալպանական ապստամբ ուժերը արդէն իսկ գրաւած են Թեթովօ շրջապատող լեռնային շրջանը: Ատլանտեան Ուխտը դիտողի դերին մէջ կը մնայ, կը ջանայ մեղմացնել կացութեան ծանր բնոյթը եւ փորձել համոզել որ ՈՒ-ՉԷ-ՔԱ-ի զինեալ տարրերու քանակը սահմանափակ է: Ի դէպ, Քոսովոյի ամերիկեան շրջանէն է որ Ալպանացիները յարձակում գործեցին, զիրենք զինողն ալ Ամերիկացիք եղած են: Կասկած չկայ որ ՔՖՈՐ-ը (Խաղաղութեան Բազմազգեան Ուժեր) շատ արագօրէն կրնար զսպել, նոյնիսկ վերջ տալ այս բախումներուն, բայց, նախ նորէն չմիջամտել, առարկելով թէ լիազօրուած չէ: Եւրոպական Միութիւնն ալ կը ջանայ բան մը ընել: Յունաստան եւ Աւստրիա առաջարկած են որ յաւելեալ զօրք հայթայթուի ՔՖՈՐ-ին, բայց, արձագանգ չէ գտած, Մակեդոնիան ալ չուզեր: Ռուսաստան, սակայն, նպաստաւոր է միջազգային հաւաքականութեան ուժերու միջամտութեան, բայց նման նախաձեռնութիւն մը կը բախի չինական վէթոյին, Ապահովութեան Խորհուրդին մէջ: Փեքին չի ներեր Մակեդոնիոյ որ ճանչցած է Թայվանը (Ազգայնական Չինաստան):

ԷԼՖ-ի դատավարութեան Մարտ 19-ի նիստին, դատախազը բաւական խիստ ամբաստանագիր մը արտասանեց: Էլֆ-ի թեքնիքները բաղդատելով մաֆիային գործելակերպին, հինգական տարի բանտարկութիւն պահանջեց Էլֆ-ի նախկին նախագահ՝ Լոյիք Լը Ֆլոք - Փրիժանի եւ Ալֆրէտ Սիրվէնի համար, նաեւ 2.5 միլիոն տուգանք Էլֆ-ի նախկին նախագահին համար: Դատախազը երկու տարի բանտարկութիւն պահանջեց Արտաքին նախկին նախարար, Սահմանադրական Խորհուրդի նախկին նախագահ՝ Ռոլան Տիւմայի համար եւ 3 տարի բանտարկութիւն (մէկը՝ յետաձգումով) իր համանուհիին՝ Քրիսթին Տըվիէ - Ժոնքուրի: Դատախազը Ռոլան Տիւման նկարագրեց որպէս քաղաքական այն դէմքը, որ «շրջան մը հրաժարած է բարոյագիտութենէ, բարոյականէ, մէկ խօսքով՝ պարկեշտութենէ»:

ՄԻԱՑԵԱԼ - ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ Արտաքին նախարարը՝ Գոլին Փաուըլ խիստ ազդարարութիւն մը ըրած է Մոսկուայի, անոր զինուորական եւ հիւլէական գործակցութեան համար Պարսկաստանի հետ: Ան յայտարարած է թէ ԱՄՆ տրամադիր չէ աչքերը փակել ի տես ռուսական դիրքին:

ՓԱՐԻԶԻ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԸ ԹՈՒՐՔԵՐՈՒ ՍԵՐՏ ԲԱՐԵԿԱՄ Է

Թուրք մամուլի ամէնէն ծաւալուն օրաթերթը «Հիւրրիյէթ» Մարտ 20-ի թիւով այս լուրը տուած է առաջին էջին: Թղթակիցը ընտրութեան Բ. շրջանի իրիկունը խօսած է նորընտիր քաղաքապետին հետ որ ըսած է իրեն թէ Թուրքերը շատ կը սիրէ, թէ՛ Թուրքիոյ, թէ՛ Փարիզի մէջ մեծ թիւով թուրք բարեկամներ ունի: Մէկուկէս տարի առաջ գացած է Անգարա, ֆրանքօ-թուրք յարաբերութիւններու ազգամաւորութեան մասին հաւաքոյթի մը մասնակցելու եւ շատ սիրած է յատկապէս Պոլիսը:

Պ. Տըլանոյէ ըսած է. «Գիտեմ թէ ի՛նչ իմաստ կը ներկայացնէ Փարիզը Թուրքիոյ եւ Թուրքերու համար: Գիտեմ նաեւ թէ Թուրքիոյ մէջ Փարիզի սիրահար բազմաթիւ մարդիկ կան: Այդ պատճառով, պիտի ջանամ որ աշխարհի երկիրներուն մօտ ստանձնած դերով, Փարիզ նաեւ Թուրքերուն ալ ակնկալութիւններուն պատասխանող ոստան մը ըլլայ»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 19 / 20)

ԼԴՀ

ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՆԱԽԱՐԱՐ

Նախագահ Արկադի Ղուկասեան Մարտ 17-ի հրամանագրով Գիւղատնտեսութեան նոր նախարար նշանակած է Բենիկ Բախշիեանը: Մասնագիտութեամբ գիւղատընտես, ան 1981-ին, աւարտած է Երեւանի գիւղատնտեսութեան հիմնարկը, կենսաբանական գիտութիւններու թեկնածու է, մինչեւ այս նշանակումը իր հիմնած «Ցաւակնորդ» ընկերութեան գործադիր տնօրէնն էր:

Գիւղատնտեսութեան նախկին նախարարը՝ Արմօ Ծատուրեան, կառավարութեան որոշումով նշանակուած է Ասկերանի շրջանային վարչակազմի ղեկավար:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ ԱՄՆ-ՈՒ ՆՈՐ ՎԱՐՉԱԿԱԶՄԻՆ ՀԵՏ

Արտաքին նախարար՝ Վարդան Օսկանեան Մարտ 19-էն 20, երկօրեայ այցով գացած էր Ուաշինկթըն եւ հանդիպումներ ունեցած է ԱՄՆ-ու նոր վարչակազմին հետ, ի շարս որոնց Պաշտպանութեան նախարարին եւ Ապահովութեան հարցերու խորհրդականին:

***

ՋԱՐԴ ՄՈՍԿՈՎԵԱՆ ՌՈՒՍ - ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻՆ ՄԷՋ

Մոսկուայի Չերեոմուշկայի ռուս - հայկական թիւ 1110 դպրոցին տարածքին մէջ, ջարդ մը տեղի ունեցած է Հինգշաբթի, Մարտ 15-ին: Այս մասին «Մոսկովսկի Կոմսոմոլեց» թերթը կը հաղորդէ որ շղթաներով զինուած մօտ 30 անձեր շիշերով հարուածած են դպրոցին շէնքին ճակատը: Վիրաւորուած է աշակերտ մը, ջարդած են անոր անրակը: Հակառակ անոր որ դէպքին վայրը փութացած է ոստիկանութիւնը, ջարդարարները յաջողած են խոյս տալ: Ըստ Մոսկուայի քաղաքապետին մամուլի քարտուղարին, մայրաքաղաքի իրաւապահ մարմինները խոստովանած են իրենց անկարողութիւնը: Նոյն աղբիւրին համաձայն, քաղաքապետութիւնն ու կառավարութիւնը յայտարարած են որ ջարդարարները շուտով կը յայտնաբերուին, իսկ իրենց պարտականութիւնը չկատարած ոստիկաններն ալ կը պատժուին:

***

ԱԶՐՊԷՃԱՆԻ ՄԷՋ ԹՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՅԱՆՆԵ՞Ր

Ազրպէյճանի նախագահը իր գոհունակութիւնը յայտնելով Թուրքիա կատարած այցելութեան վերաբերեալ, յատկապէս շեշտած է տնտեսական եւ ռազմական բնագաւառներուն մէջ համագործակցութեան հեռանկարները: Ալիեւ առաջին անգամ ըլլալով հրապարակաւ խօսած է իր երկրին մէջ թրքական ռազմակայաններու զետեղման կարելիութեան մասին: Աւելցուցած է նաեւ թէ երկու երկիրներու միջեւ ռազմական համագործակցութեան պայմանագրի ստորագրութեան սկզբունքի համաձայնութիւն գոյացած է:

***

Նոյն նիւթին շուրջ հանդիպում մը տեղի ունեցած է նաեւ Ազրպէյճանի եւ Թուրքիոյ Պաշտպանութեան նախարարներուն միջեւ: Սաֆար Աբիեւ իր թուրք պաշտօնակից Ս. Թաշտէքէլիի դիտել տուած է որ երկու երկիրներու զինեալ ուժերը՝ «մէկ ժողովուրդի երկու բանակ են»: Ան շարունակած է՝ «Եթէ Թուրքիա ցոյց տայ ունեցած կարելիութիւնները, Հայաստան այլեւս չի կրնար իր խաղերը խաղալ», ակնարկելով ցեղասպանութեան ճանաչման նպատակով անոր տարած գործունէութեան: Ս. Աբիեւ եզրակացուցած է.– «Հայաստանին պէտք է ցոյց տալ իր տեղը: Ազրպէյճանն ու Թուրքիան մէկ ազգի երկու բանակներ են եւ մենք պէտք է ամէն ինչ ընենք, որպէսզի միասնաբար իրագործենք մեր թշնամիներու դէմ պայքարը»:

***

ՃԱՏՐԱԿ

Հայաստանէն ճատրակի ախոյեան Վլադիմիր Յակոբեան Լաս Վեկասի միջազգային մրցաշարքին 5 յաղթանակ եւ մէկ հաւասարութեամբ 5.5 կէտ շահելով առաջին հանդիսացած է: Մրցաշարքին մասնակցած են 260 խաղացողներ որոնց

(Շար.ը Դ. էջ)

«ՔԱՐԷ Է ԵՂԵՐ ՀԱՅՈՒՆ ԲԱՐՁԸ...»

Ա.

Գերմանիայէն, բարեկամի մը յանձնարարութեամբ ղրկուած Թրքերէն հատոր մը հակառակ խորագրէն թելադրուածին, նիւթերու ցանկին նետուած ակնարկով մը ընթերցումի հետաքրքրական բաժիններ կը խոստանար: Հետաքրքրական էր անոր հրատարակութեան ժամանակն ալ որ կը զուգադիպէր ցեղասպանութեան Ֆրանսայի կողմէ ճանաչումի ջանքերուն վերջին փուլին: Եւ ըսել որ ընթերցումի այդ բաժինները ուղղակի առնչութիւն ունէին 1915-ին կատարուածին ու նաեւ անոր յաջորդող տասնամեակներուն Թուրքիոյ մէջ Հայերը թիրախ առած քաղաքականութեան զանազան փուլերուն հետ – կրօնափոխութեան պարտադրանք, Քասան զասակարգ. գինուորութիւն, Ունեւորութեան տուրք, հայկական ինչքերու թալան ու սեփականացում, եկեղեցական ու համայնքապատկան այլ շէնքերու քանդում, Սեպտեմբեր 6 – 7-ի դէպքեր, եւայլն–: Բաներ որոնք առաջին անգամը չէ որ Թուրք հեղինակի մը կողմէ նիւթ կ՚ըլլային. սակայն, հոս ուշագրաւը այն է որ լայն չափով գրեթէ վաւերագրական հատորը նիւթ ըրած է Հայերու ապրումները, անոնց հարազատ պատումներուն տեղ տալով:

Հեղինակը կը կոչուի Քէմալ Եալչըն. ձախակողմեան համոզումներուն փոխարժէքը 1970-ական թուականներուն Թուրքիոյ մէջ բանտի տաժանքներով վճարելէ ետք, 1980-ին անցած է Գերմանիա, հոն շարունակելու Թրքերէնի ուսուցչութեան պաշտօնը: Այդ երկրին մէջ հանդիպած է Մելինէ Քերոբեան – Իչքօլի (այրին՝ ուսուցիչ, հայագիտական վաստակի տէր Գեղամ Իչքօլի) որ գինքը դրած է Թուրքիոյ հայկական հետքերուն վրայ: Ձախակողմեան համոզումներու մարդկայնական, մարդասիրական գիծը անխաթար պահպանած մէկն է Ք. Եալչըն որ միշտ կը փորձէ այդ կանգունով չափել ապրածն ու արձանագրածը: Նոյնիսկ այդ հակումին բազմակի շեշտումներով իր ընթերցողին աւելորդ կրկնութիւններու ծանրութիւնը տալու գնով:

Հատորը խորագրուած է «Սիրտս քեզմով կը խայտայ». հրատարակուած է անցեալ Դեկտեմբերին, Պոլսոյ մէջ: Կը բաղկանայ եօթը գլուխէ: Ամէնէն հետաքրքրականն է «Գաղտնի Հայեր» խորագրուած հինգերորդը որ բաւարար գաղափար կու տայ Անատոլուի մէջ Թրքացած, իսլամացած Հայերու գոյութեան մասին: Մարդ մը որ յաճախ նիւթ կ՚ըլլայ, սակայն որուն մասին թուական որեւէ տուեալ չկայ, ունենալու յոյս ալ չկայ: Հեղինակը այդ գանգուածէն ներկայացուցիչներ փնտռած ու գտած է Գերմանիոյ մէջ. անոնց հետ ունեցած զրոյցներով կը գծուի կեղծ ինքնութեամբ մը ապրելուն դժան փորձառութիւնը որ այդ մարդոց ճակատագիրը եղած է եւ կը շարունակէ ըլլալ: Անատոլուի մէջ Հայկական ներկայութեան տեսակէտէն հետաքրքրական են «Ճամբաներուն վրայ», «Գ. Իչքօլին աշակերտներն ու բարեկամները» խորագրուած գլուխներն ալ:

Մելինէին յանձնարարութիւնը կը վերաբերի միջին Անատոլուի մէջ Թրքացած Հայեր փնտռելու, զրուցելու անոնց հետ, ապա Էրզրում, Աշքալէ այցելելու, անկէ Կարս ու Անի անցնելու, նաեւ երթալու Վան, Ախթամար:

Ք. Եալչըն այս ուղեծիրով նախ կ՚երթայ Ամասիա. լաւատեղեակ տաղձագործ մը լսելով որպէս Թուրք ապրող Հայեր գտնելու անոր նպատակը, կ՚ըսէ. «Այդ մասին շատ լսած եմ: Մինչեւ հինգ տարի առաջ Ամասիայի մէջ իսկ Հայեր կային: Բայց այլեւս ոչ ոք մնացած է. ոմանք մեռան, ոմանք Պոլիս գաղթեցին: Էրպաայի, Թոքաթի կողմերն ալ Հայեր կային: Հայերու տարագրութեան ընթացքին թուրքեր գեղեցիկ հայ աղջիկները, կիները առեւանգեր են. անոնցմէ ոմանք երկրորդ կին, ոմանք աղախին, ոմանք հարճ ըրեր են: Կարգ մը Հայեր ալ իսլամանալով մնացեր են: Կը լսէինք, «Անհաւատին Հիւսէյին» (Կեաւուրուն Հիւսէյին) կոչուած մէկը կար: Մայրը հայ է եղեր: Որո՞ւ հարցնենք, ամէն մարդու հետ կարելի չէ այս մասին խօսիլ: Նոյնիսկ եթէ գտնես այդ մարդիկը, կը վստահի՞ն քեզի ու կը խօսի՞ն: Այս մարդիկը մահուան աւելցուքներ են»:

Փնտռտուքը իր ճամբուն վրայ կը հանէ նախ Թրքացած հայուհի մը որ այսօր 70 տարեկան է եթէ կ՚ապրի. սակայն, անոր պարագան շատ հետաքրքրական չէ, քանի որ ինք Թուրք երիտասարդի մը սիրահարած ու 1940-ական թուականներուն հակառակ ծնողքին բուռն ընդդիմութեան, կեանքը միացուցած է անոր:

Ք. Եալչըն Էրզրումի մէջ կը ջանայ Աշքալէի մասին տեղեկութիւն քաղել որպէս Ունեւորութեան տուրքին աքսորավայրը. հանդիպած առաջին խօսակիցները այդ մասին լսած անգամ չեն. բարեմտութեամբ զինքը կ՚առաջնորդեն մշակոյթի տնօրէնին քով: Պետական պաշտօնեան ըսելէ ետք թէ Էրզրումի ու Աշքալէի մասին պատմական խոր պրպտումներ ըրած է, քաղաքին պատմութիւնը կ՚ամփոփէ պատմութեան ընթացքին կատարած կարեւոր դերով ու բոլոր շրջաններուն միմիայն հարազատ Թուրք բնակիչ ունեցած ըլլալու առաքինութեամբ: Հոն Քիւրտ, եւ այլն ալ չկայ, միայն հարազատ Թուրքեր են: Ք. Եալչըն աւելորդ նկատելով հանդերձ, հարց կու տայ թէ Ունեւորութեան տուրքին ու Աշքալէի կապը ի՛նչ եղած է եւ թէ ճի՞շդ է որ 1942-ին (տուրքին թուականը) ոչ մահմեդականներ եկած են հոն: Տնօրէնին նայուածքը, շարժուձեւերը կը խոստանան ու կը յայտարարէ. «Ատանկ բան չկա՛յ: Հայ դաւաճաններուն յերիւրանքներն են ատոնք»:

Այլ տարբերակ ունին, սակայն, յաջորդ խօսակիցները. տեղացի տարեցներ սրճարանի խօսակցութեան մը ընթացքին կը պատմեն այդ շրջանի անցքերը որոնց իրենք ականատես եղած են. «մարդուհասակին կրկին բարձրութեամբ դիզուած ձիւնը մաքրել տուին պոլսեցի էֆէնտիներու որոնցմէ ոչ մէկը ձեռքը բահ ու բրիչ առած էր. բարի մարդիկ էին անոնք: Գիտակցօրէն զիրենք կոտորեցին: ... Ցուրտէն խեղճերուն ձեռքերը, ոտքերը սառեցան: Ես աչքերովս տեսայ անոնց սառած մատներուն փրթիլ – իյնալը» կ՚ըսէ մէկը:

Ուրիշ մը որ «Եուսուֆ պապա» կը կոչուի, այդ խումբէն միակը կ՚ըլլայ որ չի հակառակիր պատմելիքին ճշմարտութեան. կ՚ըսէ թէ ինք այդ մարդոց շատ հայր կերած մէկն է եւ պէտք է գրուին այդ բաները որպէսզի ամէն մարդ գիտնայ: Պատմածը կէտ առ կէտ կը նոյնանայ մեր աւագ սերունդին այդ օրերու ապրումներու պատումին: 1942-ի ձմեռը շուրջ 300 Հայ, Յոյն, Հրեայ Աշքալէ տարուած են Պոլիսէն, Իզմիրէն, մեծ քաղաքներէ: Տարեց մարդիկ են անոնք: Կը մնան ախոռներու, սրճարաններու մէջ, աթար կը վառեն, ամէն օր լերան վրայ ձիւն մաքրելու կը տարուին: «Անոնք որոնք այդ աշխատանքը ընելու անկարող էին, մեզի կը վճարէին, մենք անոնց տեղ կ՚աշխատէինք: Ես ալ աշխատած եմ: ... Այդ մարդիկը շատ չարչարուեցան: Շատ խղճալի վիճակներու մատնուեցան: Ձկրցան Աշքալէի ցուրտին վարժուիլ: Մենք անասուններու կաշիով տրեխ կը կարէինք ու մէջը խոտ, յարդ լեցնելով կը պատսպարէինք մեր ոտքերը: Այդ մարդիկը քաղաքաբնակ էին: Ոչ տրեխ, ոչ յարդ տեսած էին իրենց կեանքին մէջ: Նուրբ, քաղաքի կօշիկներով եկեր էին հոս: Ոտքերնին սառեցաւ. ոմանց մատները կտրեցին: Գրեթէ անոնց կէսը ցաւի տէր դարձաւ. սառեցաւ, հիւանդացաւ: Ողջ – առողջ մարդիկը կոտորուեցան: Այն ծերուկն ալ որուն հացը կերած էի, չտոկաց: Առաւօտ մը երբ գործը առնելու գացի, «Սատկեցաւ գընաց» ըսին: Ցուզուեցայ: Բարի մարդ մըն էր: Այսքան ժամանակ անցած է, երբ որ այդ վայրերէն անցնիմ, կը յիշեմ: Աշքալէն, ահա՛ այսպիսի տեղ մըն է»:

Անիի աւերակներուն տրուած ոչ հետաքրքրական այցէ մը ետք, հեղինակը Պոլիս կը վերադառնայ ուր կը գտնէ ամասիացի Օհան Խօզանտը եւ մարզուանցի Վահրամ Քարապէնթը: Երկուքն ալ կը պատմեն իրենց մեծերուն ապրած թալանի, աքսորի բաժինները: Երկրորդը մինչեւ իսկ 1965-էն պատմելիք ունի. Մարզուանի սպաներուն, պաշտօնատարներուն հետ բարեկամական կապեր ունեցած է, միասին որսի կ՚երթան: Օր մը Տէրպէնթի կիրճին մօտ անոնցմէ մէկը կ՚ըսէ իրեն. «Սա առուն կը տեսնե՞ս: Անոր մէջ 4 – 5 հարիւր կեավուր մորթեցինք մենք»: 93 տարեկան է երբ այս արները կը պատմէ: Կը յիշէ թէ 1923-ին ի՛նչպէս Ամասիայի Եկեղեցին ու դպրոցը քանդած են: Ինչպէ՞ս: «Այդ տարիներուն Հաքքը փաշա կոչուած երեւելի մը եկեղեցիին մէկ սպատը մասամբ փլցնել կու տայ. վերջն ալ հրամանագիր մը կը ստորագրէ ուր կ՚ըսէ թէ փլուզումի վտանգ կայ, վտանգաւոր է, պէտք է փլցնել: Այդ հրամանագրով մեր աչքին առջեւ անվթար, ամուր մեր եկեղեցին ու դպրոցը քանդեցին, մեզ ալ դուրս շպրտեցին»:

Վահրամ ծնած է 1905-ին. ցեղասպանութեան տասը տարեկան է ու ամէն բան կը յիշէ ամենայն մանրամասնութեամբ: Մէկ գիշերուան մէջ երեւելիներու, այր մարդոց հաւաք, անխուսափելի՝ «իսլամացողը կը մնայ» հրահանգով: Տեղւոյն վրայ կը ձգուին արհեստաւորները: Իրենց տունէն կը տանին վեց այր մարդ. մեծ հայրը, հայրը եւ չորս հօրեղբայրները: «Սարսափի այդ օրերը, պահերը այսօրուան պէս աչքերուս առջեւն են: Մարդոց աղաղակները, ողբերը ականջներուս մէջ կ՚արձագանգեն տակաւին» կ՚ըսէ ան, ապա կ՚աւելցնէ. «Օդը ի՞նչպէս էր այն օրը երբ հայրս, մեծ հայրս, հօրեղբայրներս տարին. ի՞նչ եղանակ էր: Չեմ կրնար աչքիս առջեւ պատկերացնել: Սակայն կրկին կ՚ապրիմ, որպէս թէ այսօր ըլլար, այն պահը երբ հայրս բռնեցին քաշեցին մօրս թեւէն ու տարին: Այդ օրերը շատ անգամներ երազս կու գան: Տարիքս ինիսունը անցած է, բայց տակաւին կը շարունակեմ այդ օրերուն երազները տեսնել»:

Ցիշողութիւնը, հակառակ յառաջացած տարիքին, անվթար մնացած է իր քովն այն աստիճան որ կ՚ըսէ. «փոքր տղայ էի, սակայն, նոյնիսկ այսօր երբ «Մարզուանի հայկական թաղին, Հայերու տուներուն տեղերը ցոյց տուր, քարտէսը գծէ՛» ըսեն, կը գծեմ ու մէկ – մէկ ցոյց կու տամ:

Անտէր մնացած տուները տեղացի Թուրքերու կողմէ թալանուեցան. մէկը կարասիները առաւ, միւսը դուռը, պատուհանը քակեց, տարաւ: Ոչինչ կրցանք ըսել: Կարելի չէր: Որմէ՞, որո՞ւ պիտի գանգատէիր: Ամայացած փլատակներուն մէջ կը խաղայինք: Բաւական ժամանակ ետք Յունաստանէն փոխանակուած գաղթականներ եկան: Աթաթիւրք Հայերու տուներն ու հողերը անոնց տուաւ»:

Իր ընտանիքը մահէն փրկուելու համար իսլամացած է այդ շրջանին: Այսուհանդերձ, վստահ չէ թէ կրօնափոխութիւնը պէտք է «կեանք փրկե՞լ» կոչել, թէ «կեանքը թունաւորել»: «Դառնացում մը, զզջումի զգացում մը երբեք չեն լքած զիս» կ՚ըսէ: Ու կը շարունակէ, բացատրութիւն մը տալու յայտնի մղումով "Դուք «կրօնափոխ», «կրօնափոխութիւն», «կրօնք փոխել» ի՛նչ կը նշանակէ, չէք գիտեր: Մարդ երբ չէ ապրած, չի հասկնար ատոր կսկիծը, դժուարութիւնը:

Մարզուանցիները, դուռ դրացի Թուրքեր, գիտէին թէ մենք կրօնափոխ էինք: Դժուար էր կրօնափոխի կեանքը: Մարդը իրենք մահմետականութեան պարտադրանքները չի կատարեր, սակայն, կը պահանջէ որ կրօնափոխը տառացիօրէն գործադրէ զանոնք: Կը հետեւի, կը նայի:

Մեր տան մէջ ազատ էինք, սակայն արտաքին շրջանակին նկատմամբ շատ ուշադիր պէտք է ըլլայինք: Ռամազանին ծոմ բռնածի պէս կը վարուէինք, յետոյ մեր խաչը հանելով կ՚աղօթէինք: Այս կացութիւնը տեւեց մինչեւ 1918: Երբ Օսմանեան պետութիւնը պարտուեցաւ պատերազմին, փափաքողը վերադարձաւ իր կրօնքին: Նոյնիսկ եկեղեցի բացուեցաւ»:

Պատրաստեց՝
Ա. Թ.

(Մնացեալը յաջորդով)

ՆԵՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ԽՆԴՐԵԼՈՒ ԱՐԻՒՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ԱՐԱՑ ԿԱՐՄԻՐԵԱՆ

Թուրքիոյ «Քանալ – 6» հեռատեսիլի կայանը հայկական նիւթին կապակցութեամբ հարցազրոյց մը սփռեր է 2001 Փետրուար 3-ի Շաբաթ գիշերը: Հուլքի Ճէվիզօղլու հեռախօսային կապ հաստատեր է պետական պաշտօնական թեզին դէմ իր դիրքորոշումով ծանօթ յայտնի պատմաբան Թանէր Աքչամի հետ ալ, որ իր գաղափարներն ու համոզումները կըրկին անգամ արտայայտեր եւ եզրակացուցեր է թէ «Թուրքիա պէտք է ներողութիւն խնդրէ Հայերէն»: Այս խօսքը նըկատելի դժգոհութիւն պատճառեր է հարցազրոյցին մասնակիցներուն մեծամասնութեան: Հեռաձայնով միջամտեր է Հանրապետութեան նախկին նախագահ Թուրկութ Էօզալի այրին Սէմրա Հանըմ եւ պախարակեր է Թանէր Աքչամը՝ նաեւ Հ. Ճէվիզօղլուն որ «այս տեսակ մարդոց» խօսք տուեր է հրապարակային ասուլիսի մը: Ազգային զգացումները մեծապէս վիրաւորուած Տիկին Ս. Էօզալ անզուսպ եւ բորբոքեալ բողոքով հարց տուեր է թէ «Թուրքիա ի՛նչպէս կրնայ ներողութիւն խնդրել Հայերէ»:

Բնաւ չեմ յիշեր Թուրքիոյ նախկին Ա. Տիկնոջ ուսման մակարդակին եւ դիւանագիտական կարողութիւններուն վրայ գրական խօսքեր մը լսած կամ կարդացած ըլլալ: Ան տղու մը միամտութեամբ եւ ամենայն անկեղծութեամբ ընթացք տուեր է այն հոգեկան մղումին որ ղեկավարութեան բարդոյթն իսկ է եւ որ սակայն շատ քիչ բացառութեամբ գրեթէ բոլոր Թուրք հայրենակիցներուն հասարակաց է: Ցանցառ բացառութիւններէն ըլլալ կը թուի «Րատիքալ» թերթի քրոնիկագիր Մուրատ Պէլկէ, որ քաղաքական հասունութեամբ մը կը քննադատէ Տիկին Էօզալի մտայնութիւնը եւ ըսելէ ետք թէ «Հայկական հարցը այլեւս վճռելի կողմ ունենալէ դադրած է», հարց կու տայ. «հսկայամարմին մարդ մը օթօպիւսի մը մէջ եթէ նիհար մարդու մը ոտքին վրայ կոխէ, ներողութիւն պիտի չխնդրէ՞»:

Կարեւորութեամբ կանգ առնել պէտք է Մուրատ Պէլկէի նկատողութիւններու առաջին մասին վրայ, հոն ուր տէ փաքտօ կ՚ընդունի հայկական տեսակէտը ու կ՚ըսէ թէ հարցը այլեւս վճռելի կողմ ունենալէ դադրած է: Զարմանալիօրէն Թուրք մամուլը լուռ մնացած ըլլալ կը թուի խնդրին այս վկայութեան մասին, որ կը յարի նախագահ Ռ. Քոչարեանի արտայայտութեան երբ այս վերջինը կ՚ըսէր թէ հայկական հարցը պատմաբաններու թողուլ խնդրոյ առարկայ չէ, քանի որ պատմաբանները արդէն իսկ անհերքելի փաստերով հաստատած եւ ընդունած են հայկական պատահարներուն բնոյթը: Հոս, այս մասը չրջանցելով պիտի ձեռնարկեմ եւ կենամ ներողութիւն խնդրելու նիւթին վրայ, որ իմ այս գրութեան գըլխաւոր թէման է:

Պլէզ Փասքալ (1623 – 1662) ֆրանսացի մեծ մաթեմաթիկոս, բնագէտ եւ փիլիսոփայ՝ իր «Խոհեր»ուն մէջ գրած է թէ քանի՛ կը խորասուզուի գիտութեան մէջ, այնքա՛ն աւելի կը մօտենայ Աստուծոյ: Ուրիշ տեղ մըն ալ կ՚ըսէ.– «Մարդ ծունկի վրայ է որ մեծ է»: Այս խօսքը աստուածաբաններու եւ բարոյագէտներու կողմէ ընդլայնելով գրքի հատորներու երկայնքով կարելի է մեկնաբանել եւ յանդգն

համոզիչ հետեւութիւններու: Ես այս խօսքը կ'ընկալեմ որպէս իր համոզումը թէ մարդ ծունկի գալով – աղօթելու եւ խնդրելու համար անշուշտ – ոչ թէ կը նուաստանայ, այլ կը բարձրանայ, յարգելի կը դառնայ:

Քրիստոնեան ինչո՞ւ է որ ծունր կը դնէ ու կ'երկրպագէ, իսլամը ինչո՞ւ նամազի պաշտամունքի ատեն տեւական կը ծռի ու գետին կը դնէ իր ճակատը: Այդ համեստ դիրքով է որ ջերմեռանդ մարդիկ իրենց անկեղծ աղօթքներով մուտք կրնան գործել հաւատքի աննիւթական ճամբուն մէջ առ Աստուած բարձրանալու, Անոր մօտենալու զգացումով կ'անցնին յաւերժական այլ աշխարհ մը:

Անկեղծ սրտով եւ ծնրադիր ներողութիւն թախանձելը մեծութիւն է, վեհոգի մարդու գործ է: Շինարար է եւ շահաւէտ, քանի ոչ միայն քէնն ու ոխը կը ջնջէ, այլ եղբայրներ ու քոյրեր կը շահեցնէ: Միայն թէ այս բարձր հանդրուանին հասնելու համար կարեւոր են համոզում եւ անկեղծ զղջում մը:

Զղջումի առընչութեամբ տպաւորիչ յիշատակներ կը պահեմ իմ մանկութեան տարիներէս: Ս. Հաղորդութիւն առնելէ օր մը առաջ մեր մեծերը կ'երթային ու կը գտնէին եկեղեցւոյ քահանան, խոստովանելու համար. ասկէ ետք է որ պատրաստ կ'ըլլային յաջորդ օրուան պատարագին: Այդ պահէն սկսեալ կը զգուշանային վիճաբանութիւններէ, ուշադիր կ'ըլլային իրենց բառերուն, ոեւէ մէկու մասին վարկաբեկիչ խօսք ընելէ կը խուսափէին: Յաջորդ առաւօտ ծոմապահութիւնը կը յարգէին: Ես շատ լաւ գիտէի որ այդ օրը մասնաւոր ուշադրութիւն պիտի վայելէի: Զարմանալի տղայութեամբ շատ անգամ կը պահուըտէի որպէսզի զիս փնտռեն, քանի գիտէի թէ մայրս, իր քեռկինը (զոր որպէս մեծ մայրիկ կը տեսնէի), անոր մեծ աղջիկը (որ ինծի համար մօրաքոյր մըն էր) անպայման պիտի գտնեն զիս եւ հակառակ իմ խիղճ հասակիս պիտի ըսէին. «Ես քեզ մեղա՛յ» եւ որուն փոխադարձը պէտք է ըլլար. «Ամէնքս Աստուծոյ մեղայ»:

Այժմ կարծես խոստովանութեան խորհուրդն ալ իմաստազուրկ ձեւակերպութեան մը վերածուած է: Պատարագի ընթացքին քահանայ հայր մը կը հրաւիրէ ճաշակ առնելիք հաւատացեալները, շատերու կողմէ անլսելի ու անհասկնալի ծամծմուած բառեր կ'արտասանէ եւ մէջ ընդ մէջ չշտուած ձայնով «Ասացէ՛ք Մեղայ Աստուծոյ»ներով հաւատացեալները կը հրաւիրէ կրկնելու: Քանի մը հոգի կը պատասխանեն «Մեղա՛յ Աստուծոյ», սակայն առանց իսկ անդրադառնալու որ իրենց գործած մեղքերէն ո՞ր մէկն է այդ պահուն թողութիւն գտնողը:

(Մնացեալը յաջորդով)

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

ԹԱԼԻՊԱՆՆԵՐՈՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՈՃԻՐԸ

Ամբողջ աշխարհի լրատուիչները ցաւով ու ցասումով արձագանգեցին Աֆղանիստանի մէջ իշխանութիւնը գրաւած մոլեռանդ տարրին վերջին բարբարոսութեան որուն զոհը եղան այս անգամ արուեստի գործեր: Կարճ ժամանակի մէջ ամենայն վայրագութեամբ քանդուեցան, հասարակ քարի կտորուանքի վերածուեցան Պամիյան կոչուած վայրին հսկայական արձանները որոնք կը պատկանէին Պուտտային եւ կու գային Նախաքրիստոնեան շրջանէն: Պամիյանը կը գտնուի մայրաքաղաք Քապուլի շուրջ 200 քիլոմեթր հիւսիս – արեւմուտքի շրջանին մէջ: Կատարուածին մէջ սարսափելի է տեսնել ժողովուրդի մը մշակութային անձնասպանութիւնը որով կ'անհետացնէ հարուստ իր քաղաքակրթութիւնը: Սակայն, ասկէ անդին, երբ քանդուած ժառանգութիւնը կը պատկանի ամբողջ աշխարհին, քանդումի արարքը կ'ուղղուի ամբողջ մարդկութեան:

Քանդումի հրամանը արձակուեցաւ Փետրուար 26-ին, Թալիպաններու մեծաւոր մոլլա Մոհամմէտ Օմարի կողմէ: Բնականաբար անակնկալ չէր միջազգային հանրութեան բուռն արձագանգը եւ աշխարհի բոլոր երկիրներէն եղած ետ կենալու կոչերը. ատոնք, սակայն, միայն ծառայեցին մոլլաներուն վճռակամութիւնը շեշտելու: Ու կրօնական կեցուածքի հակոտնեայ յամառութեամբ մը Թալիպան նախարարները յայտարարեցին թէ Պուտտայի արձաններուն խորտակումը փութով յառաջ կը տարուի:

Պամիյանի պուտտաները լերան մէջ քանդակուած էին Բ. եւ Ե. դարերուն ու կը ցոլացնէին յունական հզօր ազդեցութիւն, վկաները ըլլալով մշակութային միախառնումի մը: Անոնք նաեւ կը մարմնաւորէին անցեալ դարերու մշակութային փոխադարձ ներթափանցումները որոնք մեր պատմութեան ու ինքնութեան խորք եւ զանազանութիւն կու տան:

Մոլլան որ քանդումի հրահանգը արձակեց, կասկած չկայ որ կրնայ արդարացնել իր տրամաբանութիւնը. ճիշդ այնպէս, ինչպէս չի կրնար հասկնալ կորուստին ցաւը բոլոր անոնց որոնք կը գուրգուրան արուեստի գործերուն վրայ: Այս հանդրուանին երբ այդ գործերէն կոթողներ քարի կտորներու, խիճերու վերածուած են, անօգուտ է քարոզ կարդալ Թալիպաններուն գլխուն, բացատրելու համար թէ իրենց կրօնքին յարիր է, կամ ոչ, եղածը: Ոչ ալ իմաստ կ'ունենայ անշուշտ իրենց խօսիլ մշակութային մնայուն կապերու կարեւորութեան մասին: Անոնց խելագար արարքը հակառակ ուղղութեամբ գործելով, մտածել կու տայ այդ կարգի ուղեկորոյս, շեղած վարչակարգերու հետ վարուելու անսահման դժուարութեան վրայ: Ու այդ բռնակալներուն հետ տրամաբանութեան ճամբով հաղորդակցելու անզօրութիւնը մեծագոյն սպառնալիքը կը հանդիսանայ ամբողջ աշխարհի հորիզոնին վրայ, ԻԱ. դարու արշալոյսին:

ՔԱՂՀԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՍԱՄԱԹԻՈՅ Սուրբ Գէորգ Եկեղեցւոյ մէջ, ապա, կից Հրաչեայ Աճառեան սրահին, Մարտ 4-ին ոգեկոչուած է երջանկայիշատակ Շնորհք պատրիարքը, անոր վախճանման 11-րդ տարելիցին առթիւ: Պատարագած է Անդրէաս Քահանայ Յակոբեան, հոգեհանգստեան պաշտօնէն ետք ալ, հայերէն եւ թրքերէն, քարոզած է Մեսրոպ պատրիարք: Անդրադառնալէ ետք, օրուան տօնին, արտաքսման Կիրակիին, պատրիարքը ծանրացած է Շնորհք պատրիարքի վրայ, որ աղօթքի, խոկումի եւ Աստուծոյ հետ երկխօսութեան խորհրդանիշ մը եղաւ, ըսած է: Զայն բաղդատելով Կոլոտ պատրիարքի հետ, Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս յայտնած է թէ անոնք եղած են երկու պատրիարքները, որոնք հետքեր ձգած են հայ ժողովուրդի պատմութեան մէջ: Կրօնական արարողութենէն ետք, Վարդանանց երգչախումբի անդամները եւ խումբ մը հրաւիրեալներ հաւաքուած են Հրաչեայ Աճառեան սրահը, ուր պատրաստուած էր պահքի ճաշասեղան մը, որու նախագահած է Մեսրոպ Պատրիարք: Խօսք առնելով, Անդրէաս Քհնյ. ուղերձ մը կարդացած է շնորհակալութիւն յայտնելով Վարդանանց երգչախումբին, որու անունով ալ արտայայտուած է Սեդրակ Տավութհան: Հաւաքոյթի աւարտին, «Հուսկ Բանք»ը արտասանած է Մեսրոպ պատրիարք:

LIVRES REÇUS

LES HOMELIES DU CATHOLICOS HOVHAN MANDAKOUNI

Traduites
par l'archevêque
YEPREM TABAKIAN

Antélias, 2000

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ՄԷՋ ՓՈԽԱՆԱԿՄԱՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁ

Պուլկարական գիւղերու մէջ, որոնց բնակիչները հողագործութեամբ կ'ապրին, ընդհանրացած է քոոփէրաթիւներու համակարգը: Ամէն աշնան հողատէր գիւղացիները կ'արձանագրուին անոնցմէ մէկուն որ եգիպտացորեն, ցորեն եւ արեւածաղիկ կը հասցնէ: Ամէն գարնան այդ գիւղացիներէն գումարներ կը հաւաքուին, վճարելու համար հողային աշխատանքները: Իսկ ամառը կը յայտարարուի թէ ամէն մէկ բերքէն ինչ արդիւնք ըստացուած է: Դանուբի ափի բերրի սեւահողը, այդ քոոփէրաթիւներուն պատասխանատուներուն համաձայն, ամէն մէկ կալի (100 քառակուսի մեթր) 200 քիլօկրամ ցորեն կու տայ: Հողատէր գիւղացիները իրենց հողին վարձքը դրամով չեն ստանար, այլ՝ ցորենով: Բայց ոչ 10 կալի փոխարէն 200 քիլօկրամ. ատկէ 20 – 30 քիլօկրամ գողցուած կը յայտարարէ պատասխանատուն. այդքան մըն ալ որպէս սերմնացու կը պահուի:

Ապրանքով վճարուած այդ եկամուտը փոխանակումի ամբողջ տնտեսութեան մը սկիզբը կը նշէ: Ցորենը կը տարուի ջաղացք ուր ալիւրով կը փոխանակուի: Աղալուն բաժինն ալ ալիւրով կը տրուի: Ալիւրին մնացածը հողատէրը տուն կը տանի: Մաս մը ցորեն կը յատկացուի անասուններու որպէս կեր, իսկ ալիւրէն հաց կը շինուի, կամ շուկայ կը տարուի ուր 2 – 3 դոյլի փոխարէն կարելի է քանի մը հաւ, կամ խոզ մը առնել: Անասնաբոյծներն ալ փոխանակումով կ'աշխատին, օրինակ խոտ հնձելու աշխատանքը միսով փոխանակելով:

Այս կացութիւնը կը յիշեցնէ Փիւնիկեցիներու կողմէ դրամին գիւտին նախորդած շրջանը: Մինչդեռ, ըսել որ աշխարհը հասած է փոխանակումի այլ ձեւերու, ինչպէս՝ Սակարանին մէջ առեւտրական արդիական փոխանակումները, ապահովագրութիւնները, վարկերու, փոխառութիւններու համակարգերը:

Համակեցութիւն մը որ անկարելի կը թուի, սակայն իրականութիւն է, ոչ միայն Պուլկարիոյ, այլ նաեւ այլ վայրերու ներկայով:

Թ. Ա. Թ.

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Երկուքս տեղաւորուեցանք ծառի մը տակ, մարմարիոնին վրայ: Երկու քիւրտ պատուիրակները դէզ մը թուղթեր եւ հաշիւներ դիզեցին մեր առջեւ: Կապալառուն կամ անոր ներկայացուցիչն ալ ուրիշ թուղթեր կը ցուցնէր: Ես հազիւ կըրնայի կարդալ արաբատառ թուրքերէնը, իսկ Ռոբուամի լեզուն կը բանէր շուկայի քերականութեամբ:

Մինչ թուղթերը կը քննէինք, համնոզը բան մը կը պատմէր: Հազիւ եզրակացութեան մը հասած, նոր պատմութիւն մը կը լսէինք: Դրամ ստացողը, չստացողը իրար խառնուած էին: Միեւնոյն մարդուն բան մը կը հարցնէիր երկրորդ անգամ ուրիշ պատասխան կու տար: Քիչ առաջ, կ'ուրանար թէ 25 ղրուշ ստացած է, հինգ վայրկեան չանցած կուգար կը յայտնէր թէ ստացած է:

– Սուտ է, աղա, չէ առած, վախէն կըսէ...: Առած եմ, դուն ալ առած ես, ան ալ առած է...

– Վալլահի, պիլլահի, ես չեմ առած...

Կապալառուն հաշիւ մը շինած էր, որուն համաձայն բանուորները ոչ թէ առնելիք, այլ տալիք ունէին: Խեղճերը կարդալ գրել չգիտնալով, ո՛չ թուական գիտէին, ո՛չ ամսաթիւ, ո՛չ ալ թուանշան: Վարպետորդիներ շատ մը բանուորներու առնելիքը գանձելով խոյացուցեր էին: Երբ կը հարցնէիր թէ ո՛րքան պահանջ ունի, պատասխանը մէկ էր.

– Չեմ գիտեր, աղա՛, Մստօն գիտէ, Հասօն գիտէ, Սլօն գիտէ...

Կատարեալ թնճուկ: Երթալով խրեցանք անելին մէջ: Կէսօրը անօթի անցուցինք: Օրը իրիկուն կ'ըլլար եւ տակաւին ծայրն էինք ծրարոց:

– Այս ի՞նչ փորձանք բերինք մեր գըլխուն, Ռոբուա՛մ...

= Ուզենք, չուզենք պիտի վերջացընենք:

Պահ մը նեղսրտելով երբ կը պատրաստուէինք հեռանալ, բանուորները սկսան աղաչել, քծնիլ, չողոքորթել:

Հէ՛յ աշխարհ: Այս նոյն մարդիկը չէի՞ն որ հում – հում կը ջարդէին «կեաւուր»ները, մէկ հրամանի վրայ, այր, կին, կամ երախայ: Գառնուկ են դարձեր, գառնո՛ւկ, եւ երկու երիտասարդ «կեաւուր»ներու ոտքն ինկած օգնութիւն կը խնդրեն, – արդարութի՛ւն, իրաւունք...

Կապալառուն անգամ իր պատեանին մէջ կծկուած, կը ջանար հաճելի դառնալ մեզի, պարտկելու համար իր զեղծումները: Մինչդեռ ծուռ նայուածք մը, նշանացի պատուէր մը իր կուսակիցներուն, – եւ մեր բանը բուրդ էր մզկիթի բակին մէջ, իրիկուան դէմ ամբողջովին շրջապատուած թուրքերով ու քիւրտերով:

Ի վերջոյ, եզրակացութեան մը յանգելով որոշեցինք արդիւնքը հաղորդել Թաղապետութեան «ըստ բաղձանաց ժողովրդեան»:

Բազմութիւնը կ'ուզէր մեզի ընկերանալ մինչեւ Թաղապետութիւն, որ շատ հեռու չէր:

Յորդորեցինք որ սպասեն մզկիթին բակը եւ միայն իրենց ներկայացուցիչները գան:

Մենք ըսինք, մենք լսեցինք:

Հազիւ ճամբայ ելած, կարաւան մը կազմուած էր մեր ետեւէն: Բարեբախտաբար Թաղապետութեան պաշտօնեաները բազմութիւնը կեցուցին արտաքին դըրան առջեւ, իսկ մեր հանգամանքը ճըշդելով ներս հրամցուցին, երկու քիւրտ ներկայացուցիչներու հետ:

Սանդուխ մը վեր, դահլիճին առջեւ, պաշտօնեայ մը խնդիրը հասկնալով, ներս կը հրամցնէր միայն մեզ երկուքս:

Մեր դիմացը կը գտնենք միջին տարիքով մարդ մը, նստած գրասեղանին առջեւ: Կը պատմեմ խնդիրը խեցբեկ թուրքերէնովս:

– Դուք ի՞նչ կապ ունիք այս Քիւրտերուն հետ:

= Մենք Հայկական Ակումբին վարչութեան անդամներն ենք. մեր աջակցութեան դիմեր էին. անհամաձայնութիւններ կանխելու համար պարտք սեպեցինք բարեխօսել: Իրենց ներկայացուցիչները դուրսը կը սպասեն, կանչեցէք, թող պատմեն:

– Պէտք չկայ, ես կը կարգադրեմ, հանգիստ եղէք:

Եւ մարդը անգամ մը եւս պաղ պաղ մեր երեսը նայելով, ճամբեց սովորական արարողութեամբ: Երբ դուրս ելանք, Ռոբուամ դիտել տուաւ իբրեւ եփուն մարդ.

– Խաթրդ չմնայ ամմա, քիչ մը պաղ գնաց: Մարդը թաղապետական խորհուրդի նախագահն է, հէմ ալ փաշա: Դուն «պէն»ըսիր գացիր, ո՛չ «պէնտէնիզ», ո՛չ «փաշա հազրէթլէրի» ո՛չ ալ «սայէի շահանէտէ»...:

***

Քանի որ կարգը եկաւ, պատմեմ ուրիշ ձեռնարկ մը եւս, իբրեւ «միլլէթ վէքիլի»: Նուազ տոն – քիչ թակտական եւ աւելի արդիւնաւոր:

Ահարոնեանը հրաւիրուած էր բանախօսելու Պէշիկթաշի եկեղեցին:

«... Մուխը պալա՛ն պալա՛ն բարձրանում էր Ալաշկերտի հովտից, Բասենի դաշտից... Մենք տեսնո՛ւմ էինք, լսո՛ւմ էինք, եւ լալի՛ս էինք...»:

Եկեղեցին բերնէ բերան լեցուած՝ կը հեւար յուզումէն եւ սքանչացումէն:

Այս դողահար բազմութիւնը կրնա՞ր երազել անգամ արտասանութիւնը այդ բառերէն մէկն ու մէկին, Եըլտըզի քթին տակ:

(Շար. 36)

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Հ. Յարութիւն Վրդ. Պզտիկեան,
եղբայրն ու քոյրերը
իրենց ընտանիքներով
համայն Մխիթարեան հոգեկից Հայրերը

Ջերմ շնորհակալութիւն կը յայտնեն բոլոր անոնց որոնք մամուլով, հեռապատճէնով, հեռագիրով, հեռաձայնով կամ անձամբ մասնակցեցան իրենց սուգին
ՏԻՐԱՄԱՅՐ

ԱՆԱՀԻՏ ՊԶՏԻԿԵԱՆԻ

մահուան առթիւ:

Ա. ԼԷՕՎԷՆԿԻՒԹ
ՍԵՆԵԿԱՅԻՆ ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲԻ
ՀԱՄԵՐԳԸ (*)

Կիրակի, Մարտ 25, ժամը 17-ին, Կզաւիէ Կանեըվէնի ղեկավարութեան տակ, Ա. Լէօվէնկիւթ նուագախումբը համերգ մը կու տայ: Յայտագրին մէջ՝ Ֆրէսքոպալտի, Կոմիտաս, Չայքովսկի, Վիվալտի, Գորելլի:

(*) **Conservatoire Italien de Paris,**
4 bis, avenue Hoche, 75008 Paris.
Réservation obligatoire :
☎ 01.46.60.35.40

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Սմանոքի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Իւղագինի հետեւեալ նուէրները:

Բ. ՑԱՆԿ

Տիկին Էլպիս Առաքելեան, Տիկին Ռէն Փէրչէմլեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մանուէլ Հէլվաճեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մանուկ Այնաճը 100 Ֆր., Պր. Արտաշ Մուրատեան 50 Ֆր., Տիկին Մարի Ծառուկեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչատուր Ճըրճըրեան 100 Ֆր., Պր. Հանրի Պալըն 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պետրոս Սրապեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչատուր Տէր – Յակոբեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Լատիսլաս Մանկոլտ 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կրէկուար Մաճարեան, Տէր եւ Տիկին Գէորգ Պօյաճեան, Տէր եւ Տիկին Արթին Գազանճեան 100-ական Ֆր., Պր. Սերժ Յարութիւնեան 200 Ֆր., Տիկին Ե. Պասկեան 100 Ֆր., Պր. Էմմանուէլ Նասիպ 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արա Զավուշեան 50 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչատուր Վարդանեան 200 Ֆր., Տիկին Լուիզ Կիրակոսեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կրէկուար Օհաննեան 1000 Ֆր.:

(Շար.)

(Շար. Ա. էջէն)

մէջ երեք քայլ Հայաստանցիներ. Մ. Խաչիկեան շահած է 4 կէտ, իսկ Ա. Մատիկողեան եւ Վ. Յակոբեան 3.5-ական:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

Փարիզեան Շրջան

ՀՄԸՄ Ֆրանս (Բ.) – Փիթըրէ Օլիէ (Բ.)	0 – 0
Ա.ԷՍ.Օ. Արմէնիէն Իսի – Մանթուա 78	1 – 3
Իւ.Ժի.Ա. Ալֆորվիլ – Մասի 91	0 – 1

Լիոնի Շրջան

Կուան. Ժըվր. ԷՍ.ՍԷ.ՊԷ. – ՀՄԸՄ Լիոն-Տէսին	0 – 3

Իզէրի Շրջան

ՀՄԸՄ Վիէն – Ժոնս	0 – 1

Պուշ-տիւ-Ռոնի Շրջան

Պիվէռ – ՀՄԸՄ Արծիւ Մարսէյլ	3 – 2

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ
Մասնակցութեամբ՝
Բոլոր Եկեղեցականներուն

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 23
ԻԶ. օր Մեծի Պահոց
Ճաշիկ
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ

---

l'UGAB - Marseille
organise
un **DINER**
au profit de l'Ecole HAMASKAINE

Samedi 24 mars à 20h30

au siège de l'Association :
327, Bd Michelet, 13009 Marseille

Participation aux frais :
200 F (Etudiants: 150 F)

Réservation indispensable
au 04.91.22.10.45 / 04.91.53.34.98

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ

"SUR LE DIVAN"
avec NORA ARMANI

Pièce écrite et interprétée
par **NORA ARMANI**

Mardi 27 mars à 20 heures 30

Salle Alfred Cortot
78, rue Cardinet, 75017 PARIS

Réservation au : **01.43.76.67.37**
ou à la M.C.A. de Paris: **01.48.24.63.89**

DANS LE CADRE DU 1700ème ANNIVERSAIRE DE L'ADOPTION
OFFICIELLE DU CHRISTIANISME EN ARMENIE

PELERINAGE EN ARMENIE
DU LUNDI 7 AU LUNDI 14 MAI

organisé par
LA CATHEDRALE APOSTOLIQUE ARMENIENNE DE PARIS

Participation aux frais : **8.900 F**
Le tarif comprend :
— Le vol Paris — Erevan — Paris
— Hébergement à l'Hôtel Ani (****) en pension complète + Visites et déplacements en autocar privé avec guide francophone.
Date limite des résérvations : 25 avril
Pour toute information contacter :
☐ Secrétariat de la Cathédrale : **01 43 59 67 03**
☐ Père Avédis BALEKIAN : **01 46 62 01 29**
☐ Madame Margot KOKORIAN : **01 47 43 12 66.**
IMPORTANT: *Passeport valide au moins 6 mois avant la date de retour*

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

BAZAR DE CHARITE ANNUEL

JOURNEE D'AMITIE
25 Mars

Salle Polyvalente — 13, rue du Perche, Paris IIIe

Nous vous rappelons que le **Bazar de Charité** est l'une des principales manifestations nous permettant de recueillir des fonds pour nos œuvres et notamment pour le fonctionnement de **l'Ecole de Samedi.**

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՓԱՐԻԶ. – Առ ի յիշատակ Լեւոն Շառոյեանի Պոլսոյ անցեալին եւ ներկային վերաբերող բովանդակալից յօդուածաշարքին, Պր. Արթիւր Պէյլէրեան 150 ֆրանք:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ
Ձեզ կը հրաւիրէ

ՄԻՋԻՆՔԻ

Տարեկան աւանդական իր ճաշին

Կիրակի, Մարտ 25, 2001, ժամը 12.30-ին

պատարագէն ետք Արծրունի Ջրբաշեան սրահին մէջ

339, avenue du Prado
13008 MARSEILLE

Հաճեցէք ապահովել ձեր տեղերը
Հեռաձայն. –
04 42 22 08 52
կամ՝
04 91 77 84 70
Մասնակցութիւն 120 Ֆրանք:

Կազմակերպութեամբ՝
Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ
Դ Ա Ս Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն՝

«ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐՈՒ ԻՄԱՍՏՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ»

Երկրորդ բաժնով
Գողթան Երգչախումբի
ժողովրդային աւանդական երգեր
Ղեկավարութեամբ՝
Հայկ Սարգիսեանի

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25, ժամը 15.30-ին

Առաջնորդարանի
«Նուրհան Ֆրէնկեան» սրահին մէջ

Հիւրասիրութիւն:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

ANNULATION

Le **MITCHINK** de la **Section Lola Sassouni** qui devait avoir lieu le **dimanche 25 mars est annulé.**

**

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline.** Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

**

La Section **«Saténig»**
de VAULX-EN-VELIN
vous propose
Samedi 24 mars à partir de 20h
LE
BAL du PRINTEMPS
à la Mairie Annexe du Sud de Vaulx-en-Velin,
rue Alfred de Musset perpendiculaire à l'avenue Roger Salengro
Animation Disc-Jockey
Prix : 80 F

**

Mi-Carême

organisée par la Croix Bleue des Arméniens Section St Maurice de Beynost
Au programme :
HADIG ET TOMBOLA
le dimanche 25 mars à partir de 15h
à la salle des fêtes.
Venez nombreux — Entrée libre

**

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet et août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :
- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

CONCERT
«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :
J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars
à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles - 75017 Paris
Renseignement et réservation :
☎ **01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18**

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 22
JEUDI
22 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.129 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.129

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

Խօսիլ, Բայց Ինծի՛ Մասին

Վերջին շրջանին ցեղասպանութեան նիւթով հայեւթուրք «երկխօսութեան» նորոյթը ուշադրութիւն կը գրաւէ: Հարցին մասին Թրքական նորաձոյն այս արտադրութիւնը, այդ կողմէն դիտուած, հասկնալի է որ պէտք է ընդունուի որպէս ճապու մը խորտակելու, մօտ դար մը ուրացումի, ժխտումի ենթարկուած նիւթը սեղան բերելու քաջարի քայլ: Զարմանալի ու բաւական ալ ընդվզեցնող է տեսնել որ Անգարայէն ծրագրուած այս մարտավարութիւնը հոնկէ ակնկալուած ընկալումը կը գտնէ հայկական շրջանակներէ. ու այդ շրջանակներուն յատկապէս ա՛յն թեւէն որուն գործունէութեան մէջ նորոյթներու հմայքը յետին տեղն իսկ պէտք չէ ունենար:

Երկխօսութիւնը չէ անշուշտ որ մերժելին, վիճելին է ինչպէս ամէն պարագայի մէջ, հոս եւս, երբ կայ հարթելի, լուծելի խնդիր մը: Հարցը կը վերաբերի ճապկումի վարպետութեամբ մը էականը շրջանցելու երեւոյթին եւ այդ ճապկումը հալած իւղի պէս կլլելով քաղաքական առաջաւոր գործ տեսնողի միամիտ փութկոտութեան: Աստր փաստը տրուեցաւ արդէն «երկխօսութիւն» փրկարար պիտակով հոս ու հոն ներկայացուած բեմադրութիւններով որոնց մէջ սիրայօժար կերպով եւ հպարտութեամբ փիկիւռան-ի դերը ստանձնեցին հայ մասնակիցներ:

Կարելի չէ այս վերջինները տարբեր դերով տեսնել, երբ Թուրք մասնակիցներու կողմէ պաշտօնական տեսակէտին վրայ հայիւ «Թէեւ, սակայն...» մը կ'աւելցուի, իսկ մերինները կամ կը կրկնեն ծանօթ պնդումները, կամ կ'իյնան Թրքական նոր մարտավարութեան դէմ հակաճառելու անելին մէջ: Բայց, էականը եւ բեմադիր կողմին փնտռածը «երկխօսութեան» երեւոյթին իրականացումը, արձանագրութիւնն է, ինչ որ ալ ըլլայ միջոցը: Ու ատենէ մը ի վեր, շնորհիւ ազգային փրկիչ, կամ յառաջդիմական գործիչ երեւելու փառասիրութեան, կը գտնուին հայ մասնակիցներ, աւելին՝ նոյնիսկ կազմակերպիչներ որոնք ջուր կը լեցնեն Թրքական նորօրեայ ջաղացքին: Այլ խօսքով՝ կ'ընեն ինչ որ պէտք է, որպէսզի Թուրքը երկխօսութեան ձեռնարկողի մարդկայնական, հաշտարար դերով ներկայանայ աշխարհին:

Այս հոլովոյթին մէջ հետաքրքրականը հետեւեալը դիտելն է. մեր փիկիւռանները չե՞ն կրնար որոշել, թէ յաւակնութիւնը չի ձգեր որոշելու որ հայեւթուրք երկխօսութիւն մը կրնայ սկսիլ, ինչպէս ամէն երկխօսութիւն, ճշդուած նիւթի մը մասին: Եթէ կ'ըսուի թէ այդ նիւթը Հայերու ցեղասպանութիւնն է, ատիկա տրամաբանօրէն կը նշանակէ մէկ բան. թէ մասնակից կողմերէն (այսինքն՝ նաեւ Թուրքիայէն) այդ սահմանումով կոչուած նիւթ մը կայ սեղանին վրայ, որուն մասին պէտք է խօսիլ: Իսկ եթէ «ցեղասպանութիւն» յղացքը կը վերջնուի նիւթին բնորոշումէն, այդ պարագային պէտք է հարց տալ հայ մասնակիցներու թէ ինչի՛ մասին խօսելու կ'երթան Թուրքերու հետ:

Այս բեմադրութիւնը, անշուշտ «ցեղասպանութիւն» եզրը շրջանցող շա՛տ գիտաւոր խորագիրով մը՝ «Պատմութեան ծանր բեռը», նո՛յն բեմանկարով ու նո՛յն տիպի դերակատարներով մօտօրէն կը կրկնուի Գերմանիոյ մէջ: Ցայտնապէս, Անգարայի իւղուած անիւը յաջողութեամբ կը թաւալի, քանի որ այլեւս նախաձեռնելու գործն ալ ստանձնըւած է նաեւ հայկ. կողմէն. այս մէկուն նախաձեռնութիւնը առած է Գերմանեւթուրք միութեան հետ Գերմանահայ ընկերակցութիւնը որ չես գիտեր ի՛նչ գտած է խօսելու Թուրքերու հետ, «Պատմութեան ծանր բեռ»ին մասին:

Կրկնութիւններու այս օղակին առթիւ նորութիւն է հետաքրքրական անդրադարձ մը, հասած՝ Երեւանէն: «Արմէնփրէս»ի Մարտ 19-ի լրատուն տեղ տուած է անոր: Գիտութիւններու ակադեմիայի Պատմութեան հիմնարկին տնօրէն, ակադեմական Հրանտ Աւետիսեան հակազդած է ծրագրուածին, նախ շատ կարեւոր մատնանշումով մը որ Հայաստանի գիտական ոլորտին գոնէ իր գլխաւորած հիմնարկը կը փրկէ մեղսակցութեան ամբաստանութենէն. ան կ'ըսէ Հայաստանէն Գերմանիա մեկնող Յ. Զաքրեանի մասին. «իւանձաքար անձնական հրաւէրով է մասնակցում եւ ոչ՝ պաշտօնական»: Մասնակցութեան բնոյթին այս մատնանշումը որ առաջին պաղ ջուր մը կը լեցնէ Թրքական խոհանոցէն պատրաստուած ապուրին վրայ, Հայաստանի մասնակիցը կը զրկէ ներկայացուցչական ամէն հանգամանքէ. իսկ ատկէ զուրկ Զաքրեան մը, կամ ուրիշ մը, ի՞նչ արժէք կ'ունենայ ոչ միջոցին, այլ՝ հանգամանքներու նկատառումով պատրաստուած բեմադրութեան մէջ: Եւ ըսել որ առաջին պաղ ջուրին կը յաջորդէ երկրորդը. Հ. Աւետիսեան կ'աւելցնէ. «Եթէ անգամ հրաւէրք էլ լինէր, հայաստանցի պատմաբանները չէին մասնակցի այդ միջոցառմանը, քանի որ գնալ քննարկելու ցեղասպանութիւն եղե՞լ է, թէ՞ չի եղել, սխալ է»: Շարունակութիւնը լրատու գործակալութեան թղթակիցին գրիչով կը տրուի. «Նրա խօսքերով, իրենք թուրք գործընկերների հետ կարող են քննարկել միայն երիտթուրքերի կողմից թոյլ տուած ցեղասպանութեան հետեւանքները վերացնելու հարցեր: Իսկ դրա համար, նշեց ակադեմիկոսը, աշխարհի շատ պետութիւնների նման Թուրքիայի կառավարութիւնը պէտք է ճանաչի Հայոց ցեղասպանութիւնը»:

Հ. Աւետիսեանի խօսքերը գրեթէ աննախադէպ են Հայաստանեան ճակատին համար ուրկէ մինչեւ այսօր նիւթին առնչութեամբ այսքան յստակ ու ճիշդ արժեւորում չէր եղած: Ճիշդ է որ «երկխօսութեան» փարիզեան բեմադրութեան մը Երեւանի Ցեղասպանութեան թանգարանի տնօրէնը Լ. Բարսեղեան իր սուր արտայայտութիւններով Թուրք մասնակիցներու հակազդեցութեան թիրախ եղած էր: Բայց ան, ի վերջոյ, իր մասնակցութեան փաստով չէր կրնար սկըզբունքի տէր հեղինակութիւնը մարմնաւորել: Եթէ նոյնիսկ անոր ամէն մէկ խօսքը կրակ ըլլար ու տեղար Թուրք մասնակիցներուն գլխուն, անոնք այդ բոլորէն պիտի արձանագրէին իրենց պէտք եղածը. Ցեղասպանութեան թանգարանի տնօրէնին հոն, իրենց հետ նոյն սեղանին վրայ ներկայութիւնը: Բան մը զոր ըրին անկասկած: Մինչդեռ, Հ. Աւետիսեան կը ցուցնէ Հայաստանէն երկար ատենէ ի վեր սպասուած արմատական, էականէն ամէն զիջում մերժող կեցուածքը: Կեցուածքը անոր որ կրնայ զրօսաշրջութեան, փառասիրութեան նժարին մէջ չդնել Ցեղասպանութեան նման «պատմութեան ծանր բեռ» մը...:

Տարբերութիւն որ կ'արժէր, հարկ էր շեշտել, յատկապէս բեմադրութիւններու խոստմնալից հեռանկարին առջեւ:

Ա. Թ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 20 / 21)

ՎՐԱՍՏԱՆ ԴԷՄ ՉԷ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՄԷՋ ԹՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԽԱՐԻՍԽԻ

Վրաստանի պետական դիւանատան միջազգային բաժնին փոխ – տնօրէնը Ծ. Փիչխաձէ ըսած է թէ կարելի չէ մերժել Թրքական ռազմական խարիսխ ունենալու Ազրպէջանի ցանկութիւնը: Ենթադրելով որ Մոսկուա կը հակազդէ Հ. Ալիեւի այդ մտադրութեան, վրացի պաշտօնատարը նման կարգադրութիւն հաւանական երաշխիք կը նկատէ շրջանին մէջ արեւմտեան պետութիւններու տնտեսական շահերուն:

***

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ ԱՐՑԱԽԻ ՄԱՍԻՆ

Քի Ուէսթի (Ֆլորիտա) մէջ նախատեսուած հանդիպման առթիւ (Ապրիլ 3, Քոչարեան – Ալիեւ), Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը յայտարարութեամբ մը հանդէս եկած է, անհրաժեշտ համարելով շարք մը սկզբունքներու կիրառումը: Արցախեան հարցի կարգաւորման որեւէ համաձայնութիւն պէտք է ճանչնայ Արցախի վերամիացումը Հայաստանի կամ առնուազն Արցախի անկախութիւնը: Գործընթացը պէտք չէ պարտադրուած ըլլայ «չուտափոյթ» լուծման որեւէ արուեստական ժամկէտով, Արցախի սահմանները ճշդելու ատեն պէտք է առաջնորդուիլ պատմական իրաւունքի եւ Հայաստանի իրական աշխարհագրական երաշխիքներու սկզբունքով, սակարկելի չէ Շահումեանի շրջանի, Գետաշէնի շրջանի, Մարտակերտի դաշտային, Նոյեմբերեանի եւ Տաւուշի շրջաններու վերադարձը: Հ. Յ. Դ. կը թելադրէ նաեւ ԱՄՆ-ու Արտաքին նախարարութեան «բծախնդրօրէն անկողմնակալ մնալ եւ խուսափիլ Ազրբէջանի ի նպաստ որեւէ միջամտութենէ»:

***

ԵՐԿՈՒ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ԿԸ ՀԵՌԱՆԱՆ «ՄԻԱՍՆՈՒԹԻՒՆ» ԽՄԲԱԿՑՈՒԹԵՆԷՆ

Հմայեակ Յովհաննիսեան (Հ.Ժ.Կ.) եւ Վահրամ Պաղտասարեան (Հ.Հ.Կ.) յայտարարած են որ կը քաշուին «Միասնութիւն» խմբակցութենէն: Վ. Պաղտասարեան կը բացատրէ որ պատճառն այն է որ դաշինքի քաղաքական ծրագիրը կեանքի կոչողներու հետ տարակարծիք է, իսկ Յովհաննիսեան ճշդած է որ ինք սկիզբէն դէմ եղած է դաշինքի ստեղծումին:

***

ԱԼԻԵՒԻ ՏՂՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՐՑԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԿԸ ՎԵՐԱԲԵՐԻ

Ալիեւի կրտսեր զաւակը, «Նոր Ազրբէջան» կուսակցութեան նախագահ Իլհամ Ալիեւ, ռուսական «Էքսփրէս» ամսագրին տուած հարցազրոյցի մէջ կ'ըսէ թէ ղարաբաղեան կնճիռին կարգաւորման հարցի մէջ, ամէնէն վճռական դերը պէտք է ունենայ Ռուսաստան եւ ոչ թէ ԱՄՆ կամ Ֆրանսա:

ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE» (21 mars)

La «trahison» de la France n'a pas enflammé le Pays

«Լը Մոնտ» աւելի քան մէկ էջ նուիրած է Թուրքիոյ, ուր գլխաւորաբար կը խօսուի երկրին տնտեսական տագնապին, հիմնական բարենորոգումներու անհրաժեշտութեան, Տնտեսական նոր նախարարին՝ Քեմալ Տէրվիշի եւ «Թրքական ժողովրդավարութեան» ժամանակավրէպ բնոյթին մասին: Քովի էջին վրայ, սակայն, յօդուած մը որ կը վերաբերի Թրքական հակազդեցութեանց Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման առթիւ Ֆրանսայի կողմէ: Հոն կը յիշուին նախ Փէ – էՍ – Ժէ – Կալաթասարայի մրցումին միջադէպերը, որոնք վերարծարծած են հանդարտած կիրքերը Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման վաղորդայնին (Յունուար 2001) եւ տուն տուած շարք մը բողոքներու եւ պատժամիջոցներու Թուրքիոյ կողմէ: Թերթը կ'արձանագրէ հակաֆրանսական կարգ մը խորագիրներու, որոնց անդրադարձած էինք անցեալ շաբթու («Յառաջ» Մարտ 15 եւ 16): Ցեղասպանութեան ճանաչումը կը վերադրէն Ֆրանսայի գործադիր իշխանութեան տկարութեան թաղապետական ընտրութիւններու նախօրեակին: Կալաթասարայի լիսէին մէկ պատասխանատուն կ'ըսէ սակայն թէ Թուրքերու այսօրուան բարկութիւնը չի բաղդատուիր 1998-ի հակազդեցութեան Իտալիոյ դէմ (Էօճալանի ազատ արձակումը), ոչ ալ Ֆրանսայի դէմ բուռն հակազդեցութեանց, երբ, օրինակ Կասթոն Տէֆէռ բացումը կը կատարէր հայկական ցեղասպանութեան յուշարձանի մը (Մարսէյլ (1973, Փետրուար): Գլէր Թրէան, ապա կը ծանրանայ 1915-ի թապու – բնոյթին վրայ, յիշելով թէ Աքըն Պիրտալ, դատական հետապնդումի ենթակայ է, որովհետեւ անցեալ տարի «ցեղասպանութիւն» բառը գործածած էր ինչ որ Թուրք ազգին հանդէպ անուանարկութիւն նկատուեցաւ: Յօդուածագիրը կ'ըսէ թէ ինչ կը վերաբերի յայտարարուած տնտեսական պատժամիջոցներու, առոյդ չէ որ գործադրըւին, բազմաթիւ գործարարներ դէմ ըլլալով: Վերջաւորութեան կ'ըսէ թէ անոնք որոնք եւրոպամէտ են մտահոգ են Ֆրանսայի հետ այս քէնէն:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՀՈԼԱՆՏԱՅԻ Ասէն քաղաքին մէջ կանգնելի ցեղասպանութեան խաչքար – յուշարձանին մասին տեղւոյն հայ եւ Թուրք համայնքներուն միջեւ ծայր տուած վէճը աւարտած չէ: Հակառակ քաղաքապետութեան արտօնութեան, Թրքական կողմը դատարան դիմած է այն պատճառաբանութեամբ որ արտօնութիւնը վարչարարական սխալի մը հետեւանք է: Դատարանը կողմերը լսելէ ետք յայտնած է թէ երեք շաբաթէն վճիռը կ'արձակուի:

ՊՐԻՒՍԷԼԻ մէջ, Եւրոպական Յանձնախումբը շատ խոհեմ հակազդեցութիւն

(Շար.ը Դ. էջ)

«ՔԱՐԷ Է ԵՂԵՐ ՀԱՅՈՒՆ ԲԱՐՁԸ...»

Ա·

Այդ վիճակը երկար չի տեւեր ու 1920–ական թուականներու սարսափներուն ընտանիքը կրկին կ՚իյնայ արհաւիրքի մէջ: Տարիներ ետք, մեծ հօրը 3200 արտավարէնոց ագարակը որուն մեծ մասով տիրացած են մարզպանգի Թուրքեր, կը ջանայ ետ առնել: «Նախածս փաստաթղթերու կու տայի: կալուածաթուղթերու գրասենեակը գացի, տեսայ որ պաշտօնեաները խաբեբայութեամբ իրենք իւրացուցեր են մեծ հօրս կալուածներուն մէկ մասը: Այգի ունէինք: Անոր տիրացած Թուրքէն դրամով գնեցի մեր ապրանքը: Սակայն, վերջապէս հասկցայ թէ ելք չունէր այդ ընթացքը: Չգեցի փաստաբանն ալ, դատարանն ալ: Մեր կալուածները բացայայտ կերպով ասոր – անոր ագարակը եղան...»:

Կեանքի նոյն պատումը ունի զարգցի Գրիգոր Ճէյհան եւս որուն այս անգամ Գերմանիոյ մէջ կը հանդիպի հեղինակը. «Տեղահանութեան երկերով «մեծցայ» հատորին հեղինակին է ան որուն պատմածին մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէ կրօնափոխութեան դրուագը: Մայրը, հայրը, մեծ մայրը երկար – երկար մտածելէ ետք երբ կ՚որոշեն «փրկութեան» այդ տարբերակին փարիլ, մեծ մայրը կ՚ըսէ. «Եկէ՛ք, վերջին անգամ մըն ալ մեր խաչը հանենք, արեւուն դարձած աղօթենք ու մեր տէր Յիսուս Քրիստոսէն ներողութիւն խնդրենք»:

Ու կ՚աղօթեն. «Յիսուս Քրիստոս, կը տեսնես, մահուան դէմ յանդիման ենք... մեր հոգիները ոչի՛նչ, բայց մեր զաւակները ի՞նչ պիտի ըլլան: Նախ Աստուած ու դուն՝ անոր որդին, դուք ներեցէք մեզի: Մենք կը խոստանանք որ մեր սրտերուն ամէնէն բարձր դիրքին վրայ միշտ դուք պիտի գտնուիք»: Աստուն զօրանոցին ճամբան կը բռնեն որպէսզի յայտնեն իրենց որոշումը: «Ոչ ոք կրնայ եղեր միւսին երեսը նայիլ: Ամէնքը համկուած են եղեր ամօթի տարօրինակ զգացումով մը. կը մտածեն եղեր որ մեղք գործած են...»:

Գ. Ճէյհան կը պատմէ նաեւ յետագայ պատահարները. բացէ ի բաց գործուած անարդարութիւններ, Հայուն համար վախի, սարսափի ու լռութեան տարիներ:

«1934-ին Հայերուն արգիլուեցաւ Հայկական մականուն կրել: Անատոլուի բնակիչ Հայերու մականունները թրքացումի առարկայ եղան: Մերը «Ճիհանեան» էր, վերածուեցաւ «Ճիհան»ի: Ութ տարեկան էի այդ շրջանին: Զարայի Հայոց նշանաւոր եկեղեցին օր ցերեկով քանդեցին: Այն կամարները, սիւները, պատերը դուրս չկրցան փլցնել կացիններով, քլունկներով, պայթուցիկով փշուր – փշուր ըրին: Սեբաստիոյ նշանաւոր եկեղեցին զինուորներու մթերանոցի վերածուած էր: 1940-ական թուականներուն մէկ գիշերուան մէջ քարուքանդ ըրին»:

Հարստահարութեամբ, անարդարութիւններով, կեանքի ու ինչքի սպառնալիքով, թալանով, քանդումով չինուած կեանքի ճամբուն վերջաւորութեան Գ. Ճէյհան յստակ պատկերը կը գծէ այն առարածին որ Թուրքիոյ մէջ կ՚ապրի որպէս փոքրամասնութեան մը անդամը. «Ամէն տեսակէտէ ուշադիր ու միշտ արթուն պէտք է գտնուիս: Պարտաւոր ես միշտ ջանասէր ըլլալու: Ամէ՛ն Հայու, այսօր Թուրքիոյ մէջ ապրող ամէ՛ն Հայու անցեալին մէջ ցաւ կայ: Սիրտը վիրաւոր է, հոգին վշտակիր: Անոր ինքնութիւնը անցեալի անմոռաց ողբերգութիւններուն հետքերը կը կրէ: Եթէ Թուրքիոյ մէջ Հայ մըն ես, կը նշանակէ թէ մահուան մնացորդ ես: Ի վերջոյ կոտրած – թափած Հայ մը»:

Զաքարիան անոր յաջորդ սերունդն է. Կեսարիոյ Էքրէք գիւղէն: Հոն անցած մանկութիւնը բառ առ բառ կը վաւերացնէ Գ. Ճէյհանի «Թրքահայ»ու սահմանումը: Գիւղին թրքական նախակրթարանին հաւանաբար միակ հայ այդ աշակերտը, ի՞նչպէս պէտք է հասկնայ թէ իր տարեկիցներու հալածանքը ո՛ւրկէ կ՚առնէ արմատները. բան մը զոր հալածողներն ալ չէին գիտեր ապահովաբար: Սակայն, որքա՛ն տարբեր են երկու անգիտութիւններուն պատճառները: Քարկոծումով, ծեծով, ծաղրելով հայ մանուկը հալածողները բնազդով, սովորութեամբ կը շարունակեն մեծերու ընթացքը: Ինչ կը վերաբերի Զաքարիայի՛ն, անոր անգիտութիւնը լռութեան օրէնքին հետեւանքն է: Այն լռութեան որ, շատ յաճախ սպանուեցաւ վերապրողներու, մանաւա՛նդ այրերու կողմէ, ապրուածին ծանրութիւնը բառի վերածելու անկարելիութենէ՞ն, թէ այդ ծանրութեան պատճառած նուաստացումէն որ մազի թելի չափ չթեթեւցաւ մինչեւ անոնց մահը. ո՛վ գիտէ: «Հայրս երբեք իր անցեալը չպատմեց ինծի: Նոյնիսկ քիչ–շատ խելահաս ըլլալէ ետք այդ մասին չկրցայ հարցում ուղղել հօրս...: կարծէք հօրս ու իմ մէջև լռելեայն համաձայնութիւն մը կար: Ոչ ես հարցուցի, ոչ ալ ան պատմեց» կ՚ըսէ Զաքարիա, աւելցնելով որ ամբողջ գիտցածը մեծ մօրն ու մօրը կը պարտի:

Բ. Եալչընի Պոլսոյ խօսակիցներէն է Սարգիս վարպետը: Գարամանցի է. կը կրկնէ մօրմէն լսածները որոնց մէջ ո՛չ զոհը, ո՛չ ոճրագործը, ոչ սարսափին տխրաչար նախորդներէն որեւէ տարբերութիւն կը նշէ: Պատումին աւարտին կ՚ըսէ թէ իր խօսքերը կրնան մարդիկ զայրացնել ու ստախօսութեամբ ամբաստանուելուն պատճառ ըլլալ: «Սակայն, երգերը չեն ստեր. անոնք սիրտերու, միտքերու ձայնն են» կ՚աւելցնէ ու կ՚երգէ տարագրութեան, կոտորածի թրքերէն երգեր զորս մօրմէն սորված է.

...«Անգլի կ՚ըլլայ Արաբիոյ պիստակը
Քարէ կ՚ըլլայ եղեր Հայերուն բարձը
Ա՞յս էր Օսմանցիին
բարեկամութիւնը:
Հայեր, Հայեր, տգեղ Հայեր
Հայը չունի երբեք կորով
թագաւորն է տուեր ջարդի
հրաման...»:

եւ այլն:

Սարգիս վարպետին ծնողքին պատմածներուն մէջ հետաքրքրական էջ մը կայ որ կը վերաբերի Արամ Անտոնեանի. իրեն մտքին մէջ անջնջելի կերպով դրոշմուած այդ էջը ան խօսուն օրինակ մը կը նկատէ տարագրութեան մէջ մարդոց մատնուած վիճակին. ինք այդ դրուագը կը կոչէ «Խենթի պատմութիւն»: Այս անուանումէն զատ, պատմածին միջուկն ալ նմանութիւն ունի Րաֆֆիի հերոսին հետ, կամ Պ. Սեւակի տողին որ կ՚ըսէ «Երբ չի մընում ելք ու ճար, խենթերն են գտնում հնար»: Սարգիս վարպետին ծնողքին պատմութեան Խենթը կը յայտնուի Հալէպի մօտերը ուր Գարամանի ու Կեսարիոյ կարաւանները իրարու կը միանան: Ոչ ոք գիտէ անոր բուն անունը: Ծաղր ու ծանակի, երբեմն անվայել կատակներու թիրախ կ՚ըլլայ: Սարգիս վարպետին մեծ մայրը կը ճանչնայ այդ Խենթին տակ թաքնուած անձը ու կ՚ըսէ զաւկին. «ան խե՛նթ չէ, ես Կեսարիայէն կը ճանչնամ զինքը, ան մեր մտաւորականներէն պատմաբան, գրագէտ Արամ Անտոնեան էֆէնտին է: «Պալքանեան պատերազմը» խորագրուած գիրք մը գրած է: Պաշտպանեցէք, մի՛ դպիք իրեն»: Յետոյ իր բուն անունով կանչելով ենթական, ապահովութիւն կու տայ որ չեն մատներ զինքը, ուստի պէտք չունի խենթ ձեւանալու. մանաւանդ որ անոր այդ վիճակը միշտ կը պատճառէ իրենց: Ա. Անտոնեան կնոջ կը բացատրէ թէ գտնուած կարաւանին մէջ ամէնքը կը ճանչնային զինքը, ինչ որ շատ վտանգաւոր էր: Հիւանդ ձեւանալով բաժնուած է այդ խումբէն ու միացած Կեսարացիներուն: Կ՚ըսէ թէ կ՚ուզէ Հալէպ երթալ ուր մուտքի արտօնութիւն ունին միայն կառապանները: Կ՚ուզէ որ եթէ ծանօթ կառապան մը ունին, միջնորդեն որ զինքը հոն տանի: Կ՚ըսէ նաեւ թէ յայտնի է որ Գերմանացիները պատերազմը պիտի կորսնցնեն, ատոր համար պէտք չէ յուսահատիլ: Պէտք է կրիայի պէս ապրիլ ու ինքնապաշտպանութեան դիմել. կրիային նման կամքը քարացնել, կարենալ դիմադրելու համար դուրսէն գալիք աղէտներու: Սարգիս վարպետին հայրը ծանօթ կառապանէ մը կը խնդրէ որ այդ խեղճ «խենթ»ը, որուն յայտնի չէ թէ ո՞վ է, թէ ակռան կը ցաւի, տանի Հալէպ: Կառապանը երկու – երեք օր ետք խնդրանքը կը կատարէ. բայց երբ Հալէպ կը հասնի, կը տեսնէ որ «խենթ»ը անյայտացած է. չի գիտնար թէ ինկա՞ծ է, փախա՞ծ, թէ մեռած...:

Հատորին ամէնէն երկար վկայութիւններէն է Սարգիս վարպետինը. կը պատմէ 1919-ին իր ընտանիքին տարագրութենէն Գարաման վերադարձին մասին երբ ինք երեք տարեկան է. յետոյ իրենց թափառումներուն, քանի դասակարգ զինուորութեան տաժանքին, Ունեւորութեան տուրքին, Սեպտեմբեր 6 – 7–ի մասին: Այդ բոլորին եզրակացութիւնը իրեն սել կու տայ. «տարագրութեան շրջանին մեր յանցանքը հայ ըլլալն էր, իսկ Ունեւորութեան տուրքին՝ ունեւոր ոչ մահմետական ըլլալը»: Ի վերջոյ, 1940-ական թուականներուն կը փոխադրուի Պոլիս:

Տարիներ ետք, ութսուն տարիկանին այցի կ՚երթայ ծննդավայրը: Եկեղեցի՞ն. փլցուցած են, իրենց տունը բաւական վերածած: Կը շոյէ շէնքին պատերը, կը յիշէ ծնողքը, քոյրը: Յետոյ պատէն քարի կտոր մը կը խնդրէ հերթապահ զինուորէն, ըսելով որ այդ շէնքը նախապէս իրենց տունն էր ուր ինք մեծցած է: «Քարը ի՞նչ պիտի ընես հօրեղբայր» կը հարցնէ զինուորը. «բարձիս տակ պիտի դնեմ ու քնանամ» կը պատասխանէ: Երիտասարդ զինուորը ծեփը թափած պատէն քարի կտոր մը կը փրցնէ, կու տայ իրեն, հաւանօրէն խենթ կարծելով խօսակիցը:

Որպէս վերջաբան, Հայուն, Թուրքին, Քիւրտին մասին կը պատմէ հօրմէն լսած հետեւեալ պատմութիւնը, չեշտելով որ այսօր ալ այժմէական է ան:

Ամրան օր մը Անթապի շրջակայքը հայ քահանայ մը, Քիւրտ մը եւ Թուրք մը ոտքով կը ճամբորդեն: Տօթէն կը ծարաւնան, սակայն ջուր գտնել անկարելի է: Կ՚որոշեն այգիէ մը քանի մը ողկոյզ խաղող քաղել. կը ձայնեն, ոչ ոք կը պատասխանէ: Բայց ճիշդ այդ պահուն երբ խաղողը ուտել սկսած են, Թուրք այգեպանը կը յայտնուի: Բարեւելէ ետք կ՚ըսեն թէ զինքը կանչած, պատասխան չեն ստացած եւ որովհետեւ շատ ծարաւցած են, քանի մը ողկոյզ խաղող քաղած են:

Այգեպանը երեքին զգեստաւորումէն կը կռահէ անոնց ազգութիւնը: Զայրոյթէ գալելով կը դառնայ Հայուն, կը սկսի յանդիմանել. «Եթէ աս կերաւ խաղողը, հալա՛լ ըլլայ, ան Թուրք է. մեր ապրանքը հասարակաց է, անո՛յշ ըլլայ: Աս ալ Քիւրտ է. լեզուն տարբեր է, բայց հաւատքի մեր եղբայրն է: Անոր ալ անո՛յշ ըլլայ: Բայց դուն, կեաւուրի լա՛ճ, ինչո՞ւ առանց արտօնութեան այգի մըտար, ինչո՞ւ կերար խաղողս»:

Այդ խօսքերը կ՚ուրախացնեն Թուրքն ու Քիւրտը որոնք իրենք զիրենք փորձանքէն ազատած կը նկատեն: Այգեպանը կը սկսի ծեծել Հայը ու գետին կը փռէ: Յետոյ կը դառնայ Քիւրտին. «Ծօ՛, անաստուա՛ծ, պոչաւոր Քիւրտ, դուն երբուրո՞նէ ի վեր առանց արտօնութեան Թուրքին այգին կը մտնես»: Այս խօսքերը գոհունակութիւն կը պատճառեն Թուրքին որ առանց միջամտելու կը դիտէ Քիւրտին կերած ծեծը: Երբ ան ալ կ՚երկարի գետինը Հայուն քով, կարգը կու գայ Թուրքին. «Ծօ՛, մեր լեզուն, կրօնքը մէկ է, ինչո՞ւ արգելք չեղար որ Հայն ու Քիւրտը Թուրքի մը անտէր այգին մտնեն» ըսելով կը յարձակի անոր ալ վրայ, նախորդներուն վիճակին բերելով զինք ալ: Յետոյ յաղթական հերոսի շեշտով կ՚աղաղակէ. «Գացէ՛ք ու նորէն անտէր այգի մը մտէք խաղող ուտելու»: Մինչ ան կը հեռանայ, Թուրքը երկարած տեղէն Քիւրտին կը փսփսայ.

«Տէրտէրը ծեծել պիտի չտայինք»:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

(Վերջ Ա. մասի)

ՆԵՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ԽՆԴՐԵԼՈՒ ԱՐԻՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ԱՐԱՑ ԿԱՐՄԻՐԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Հայկական հարցին մասին իրօք շատ մելան հոսեցուց թրքական մամուլը, որով այս հարցը դադրեցաւ թապու ըլլալէ եւ դարձաւ վիճելի: «Ենի Կիւնտէմ» թերթի աշխատակից Ահմէտ Գահրաման գիտել կու տար («Մարմարա», 2000 Սեպտեմբեր 25) թէ «Թուրքիոյ հանրապետութիւնը հիմնուեցաւ Օսմանեան ժառանգութեան մերժումով: Վերջին Սուլթանը հայրենադաւ հռչակուեցաւ... բայց հակառակ այս մերժումին Թուրք պետութիւնը տարիներէ ի վեր քրտինք կը հոսեցնէ որպէսզի պաշտպանէ այն տեսակէտը թէ հայկական հարց մը ապրուած չէ, այդ հարցը օրակարգի բերել ցանկացող պետութիւններուն ալ սպառնալիքներ կ՚ընէ...»: Թուրք պատմաբաններ Թանէր Աքչամի «Ենի Պինեըլ»ի մէջ (տես՝ «Մարմարա», 2000, Հոկտեմբեր 2) եւ փրոֆ. Հալիլ Պերքթայի «Ռատիքալ»ի մէջ երեւցած հարցազրոյցին (տես՝ «Մարմարա», 2000, Հոկտեմբեր 9) շատ յըստակ եւ համոզիչ փաստերով կը խօսին հայկական կոտորածներուն մասին. կուտան 800·000 կամ 600·000-ի հասնող թիւեր եւ կը մերկացնեն իթթիհատական ղեկավարներ՝ Թալէաթի, Ճէմալի եւ Էնվէրի դերը, կը խօսին ասոնց գաղտնի եւ բերանացի հրահանգներուն մասին, կը պարզեն Պահատտին Շաքիրի մէկնեցած եւ գլխաւորած «Յատուկ կազմակերպութեան» (Թէշքիլաթը Մահսուսա) ինքնութիւնը, որ բանտերէ վերցուած ոճրագործներու կազմակերպութիւն մըն էր: Դէպքը կ՚որակեն ցեղասպանութիւն: Նոյնքան հետաքրքրական է «Աքթիւէլ» պարբերաթերթին մէջ պատմագէտ Մէթէ Թունչայի հետ կատարուած հարցազրոյցին հրատարակութիւնը: Նոյն բաներն է որ կ՚ըսուին տեղահանութեան անուան տակ կատարուած սպանդներուն եւ Թէշքիլաթը Մահսուսայի բնոյթին եւ գործելակերպին մասին: Աւելի ըլլալով կը չեշտուի որ հակառակ այն պնդումին թէ Իսթանպուլի եւ Իզմիրի մէջ այսպիսի դէպքեր չպատահեցան, գիտենք թէ համայնքին բոլոր յառաջադէմ անձնաւորութիւններն ու երեսփոխանները բնաջնջուեցան: Ոչ թէ տեղահանութեամբ, այլ սպանութեամբ: Այլապէս շահագրգռական ուրիշ նիւթ մըն ալ շօշափուած է Հայերու ապրանքներուն դրաման նիւթին շուրջ, ուրկէ կ՚արժէ յիշել սա հատուածը. «Տեղահանուած Հայերէն ոմանք Թուրքիոյ Հանրապետութեան հիմնադրութենէն ետք երկիր կը վերադառնային, իրենց «Թափու»ները ցոյց կու տային եւ տէր կը կանգնէին իրենց ապրանքներուն, սակայն անմիջապէս ետք դատ կը բացուէր ապահովութեան այն պաշտօնեաներուն դէմ որոնք արտօնած էին որ այդ Հայերը երկիր վերադառնան: Այս առթիւ կը յիշէ նաեւ մեծահարուստ Գալուստ Կիւլպէնկեանը, որ հասկնալով որ Բ. Աշխարհամարտը պիտի ծագէր, ուզած էր հայրենիք վերադառնալ բայց իշխանութիւնները չէին արտօնած: «Մարմարա» իր 2000 Սեպտեմբեր 29 թիւին մէջ ամբողջութեամբ տուած է այս հարցազրոյցը, ուր պատմագէտը որոշ արտայայտութիւն չէ ունեցած սպանդին ցեղասպանական բնոյթին մասին եւ զգուշացած է յայտնելով թէ այս նիւթի վրայ յատուկ աշխատանք չէ տարած: «Ցեղասպանութիւն» բառը խնայած ըլլալու հանգամանքով է որ Մէթէ Թունչայ կըրցած է խուսափիլ այն հակազդեցութիւններէն, որոնց թիրախ եղած է Թանէր Աքչամ:

Ինչ կը վերաբերի ներողութեան, Թուրքիոյ իշխանութիւնները ներողութիւն պէտք է խնդրեն նաեւ իրենց հարազատ ժողովուրդէն, որմէ տարեց թէ երիտասարդ պատեաններէն պահուած է հայկական հարցի մը գոյութիւնը: Ազգային արժանապատուութեան հարցի վերածուած է, Իթթիհատականներու յանցագործութիւնները ծածկելու յամառ ջանքը: Կ՚երեւի ցեղապաշտական զգացումներով, թերեւս ալ դրամական, կամ

հոգատիրական պահանջներ կանխելու փութկոտութեամբ առաջ տարուած է մերժումի քաղաքականութիւնը որ աւելի եւս բարդացուցած է կացութիւնը:

Քրոնիկագիրներ՝ Երդողըրմ Թիւրքէր («Րատիքալ»), Խօզտէմ Սանպէրք (դատախօս), Մէնսուր Աքկին («Ենի Պինեըլ») եւ ուրիշներ համարձակած են քննադատել հայկական դէպքերու Թուրք ժողովուրդէն պահուած ըլլալու պարագան: Զանազան Թուականներու քրոնիկներով, սակայն նոյն մտածումներով առաջնորդուած, կը յայտնեն այն միտքը թէ «...այլեւս կարելի չէ այնպէս ձեւացնել որ ոչ մէկ դէպք պատահեր է, թէ այդ շրջանի Հայերը ոչ մէկ աղէտի կամ ըսպանդի ենթարկուած են: Մենք այս ճըշմարտութիւնը պէտք է խրացնենք թէ՛ որպէս ժողովուրդ, թէ՛ որպէս պետութիւն: Ինչպէս ամէն ազգի, Թուրքիոյ պատմութեան մէջ ալ մութ էջեր կան. պէտք է պատմութիւնը ամբողջութեան մէջ ընդունելու քաջութիւնը ցոյց տալ: Պէտք հաշտուիլ մեր պատմութեան հետ»: Գայթակղութեան համազօր է Թ. Աքչամի այն հաւաստումը թէ Թուրք երիտասարդութեան համար նուիրականութիւն դարձած Աթաթիւրքի «Մեծ ճառ»ին երկրորդ հրատարակութենէն վերցուած են վկայութիւններ, որոնք կրնան հակասել Թըրքական պետական տեսակէտին:

Թրքական դպրոցներու 8-րդ դասարանի Յեղափոխութեան պատմութեան (Ինգիլապ Թարիհի) դասագիրքը գրուած է Վէտամ Խօզին անուն անձի մը ձեռամբ եւ վաւերացուած է Կրթական Նախարարութեան կողմէ (1996 Ապրիլ 26): 91-րդ էջը յատկացուած է ընթերցանութեան կտորի մը, որուն վերնագիրն է «Տեղահանութեան Օրէնք»: վերջաւորութեան աղբիւր ցոյց տրուած է «Larousse, Dictionnaire & Encyclopédie, հատոր 8, էջ 3785»: Աւելցուած է նօթ մը. «կրճատուած եւ պարզարանուած»: Գրութեան համաձայն, «Հայերը պատերազմի շրջաններէն առնելով Տիյարպէքիրի հարաւը, Եփրատի հովիտը եւ Ուրֆայի կողմերը տեղաւորուած են, փոխադրութեան ընթացքին կեանքի եւ ինչքի ապահովութեան համար մասնաւոր ուշադրութիւն եղած է, միայն թէ համաճարակներու, կլիմայի եւ ճամբորդութեան դժուարութիւններէն, նաեւ պատերազմական պայմաններու պատճառած միջոցառումներու անբաւարարութենէն յառաջ եկած դէպքերու հետեւանքով մաս մը Հայեր մեռած են: Երբեմն հայկական շրջանակներու կողմէ միակողմանի կերպով յառաջ քըշուածին նման ցեղասպանութիւն մը խընդրոյ առարկայ չէ»: Ես դտայ վերոյիշեալ Լարուս համայնագիտարան – բառարանին վերջին (հինգերորդ) տպագրութիւնը որուն սակայն ո՛չ 3785-րդ էջին մէջ եւ ո՛չ ալ Օսմանեան կայսրութեան եւ Թուրքիոյ Հանրապետութեան յատկացուած բաժիններուն մէջ Հայերու վերաբերեալ որեւէ տեղեկութիւն կար: Միայն թէ Հայաստանի պատմութեան (էջ 679) բաժնին մէջ կարելի էր կարդալ. «... Ա. Ընդհանուր պատերազմը Թուրք կառավարութեան (Թալէաթի, Էնվէրի, Ճէմալի) հայկական հարցը լուծելու կարելիութիւն տուաւ: 1915 Ապրիլ 24-ին ականաւոր մտաւորական եւ քաղաքագէտներ սպաննուեցան եւ անմիջապէս ետք ժողովուրդին կանոնաւոր կերպով աքսորն եւ բընաջնջումին ձեռնարկուեցաւ: Օսմանեան կայսրութեան մէջ մնացած 2·300·000 Հայերու 1·500·000-ը մեռաւ: Այս ցեղասպանութենէն ազատողները Կովկաս, Պարսկաստան եւ Սուրիա ապաստանեցան: Արեւմտեան Հայաստանը հայաթափուեցաւ»:

«Լարուս»ի նոյն հրատարակութենէն քաղուած այս աստիճան հակոտնեայ լուրեր թերեւս կարելի ըլլայ բացատրել այն ենթադրութեամբ թէ Թրքերէն դասագըրքին հեղինակը փոխանակ 5-րդ եւ վերջին տպագրութենէն օգտուելու, աղբիւր ունեցած է «Լարուս» բառարան – համայնագիտարանի 4-րդ (1960 – 1964) տպագրութիւնը, ուր շատ հաւանաբար հայկական հարցը տարբեր կերպով տրուած էր: Ամէն պարագայի, դասագրքին 91-րդ էջին տակ տպագրութեան թուականի բացակայութիւնը հեղինակին եւ պատմութեան գրքին վստահելիութիւնը կասկածի տակ կը դնէ: Այսօրուան աշակերտները վաղը պիտի ջղանդատին տրուած վատառողջ պատմութեան դասէն:

⁂

Ֆրանսայի Խորհրդարանի կողմէ հայկական ցեղասպանութիւնը ճանաչում գտնելէ եւ օրէնքի ուժ ստանալէ ետք Թուրքիոյ մէջ այս խնդրին յարուցած անհանդուրժութիւնը պատճառ եղաւ որ յայտնի քրոնիկագիր Մէհմէտ Ալի Պիրանտ Երեւան երթայ եւ Նախագահ Ռ. Քոչարեանի հետ հարցազրոյց մը ընէ: «Մարմարա»ի մէջ ալ երեւցած այս հարցազրոյցը քիչ մը տարօրինակ արտայայտութիւններ ունէր անոր համար որ Ռ. Քոչարեանի ցարդ արտայայտած գաղափարներուն հետ դժուար կ'ըլլար հաշտեցնել: Տրուած ըլլալով որ Հայաստանէն որեւէ ճշդում չէ եկած, հարկ է խորհիլ թէ ճիշդ է գրուածը ցեղասպանութեան ճանաչման հետեւանքներուն մասին: Ակնարկութիւնս կ'երթայ Նախագահին սա խօսքերուն.

«Հարցը իրաւական հիմ չունի: Ուստի չենք կրնար հողային եւ դրամական հատուցում պահանջել Թուրքիայէն: Մեր հարցը բարոյական է ու մեր միակ նպատակը այն է որ Թուրքիա ներողութիւն խնդրէ: Աւելի արժանապատուութեան հարց է»:

Նախապէս եղած արտայայտութիւններու մէջ ներողութիւն խնդրելը առաջին հանգրուան էր միայն: Ճիշդ է որ Հայաստան հեռու է տակաւին ժողովրդավարական եւ իրաւական պետութիւն մը ըլլալէ եւ ամէն բան ցոյց կու տայ թէ Հայաստանի մէջ նախագահը ամէն մարզի մէջ խօսքի վերջին ու անառարկելի տէրն է: Սակայն, Ռ. Քոչարեան աւելի դիւանագիտօրէն ու շրջահայեաց պէտք է վարուէր եւ յայտնի չընէր թէ ինք միահեծան տէրն է Հայաստանի: Մնաց որ այսօր Ֆրանսայի, վաղը ԱՄՆ-ու կամ այլ երկիրներու հայկական լոպիներուն յաջողութիւնը սփիւռքահայութեան ջանքերուն արդիւնք է, հետեւաբար, հարցին ապագայ հետապնդումի կամ բաւարարութեան որոշումներուն մէջ Սփիւռքի ձայնը կարելի չէ նկատի չառնել:

Մոնրէալ
2001, Մարտ 4

ԳԵՐՄԱՆԱՀԱՅՈՑ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄԱՄԼՈՅ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ_ԹԻՒ 17

ՅՈՅՑ ԵՒ ՀԱՄԱԽՄԲՈՒՄ ՊԷՐԼԻՆԻ ՄԷՋ

Ասորի հոգեւորական Եուսուֆ Աքպուլութ ներկայիս Թուրքիոյ մէջ կը գտնուի տնային բանտարկութեան տակ, որովհետեւ Թրքական «Հիւրրիյէթ» թերթի թըղթակիցին հարցումին պատասխանելով ոչ միայն հաստատած է Հայկական ցեղասպանութեան իրողութիւնը, այլ նաեւ աւելցուցած է թէ Ասորիներ նոյնպէս զոհ դարձան այդ ցեղասպանութեան: Այդ արտայայտութիւնը Թուրքիոյ մէջ կը նկատուի որպէս ժողովուրդներու միջեւ թշնամութեան տարածում, եւ այդ պատճառաւ իր դէմ դատական հարց բացուած է իբրեւ «հայրենիքի դէմ դաւաճանութիւն»:

Այդ դատավարութեան դէմ բողոքելու համար Գերմանիոյ Սուրիաներու (Արամէացիներու) կեդրոնական կազմակերպութիւնը, Շաբաթ, Փետրուար 17-ին, Պէրլինի մէջ, կազմակերպած էր բողոքի ցոյց մը: Գերմանահայոց Կեդրոնական Խորհուրդը իր կարգին կոչով մը իր զօրակցութիւնը յայտնեց եւ կոչ ուղղեց Պէրլինի եւ շրջակայքի հայութեան մասնակցելու ցոյցին:

Շուրջ 650 հոգի հաւաքուեցան Պէրլինի Թրքական դեսպանատան առջեւ, Պէրլինի ամենաճանչցուած Քուրֆուրսթընտամ փողոցին վրայ: Ելոյթ ունեցան տոքթոր Թեսա Հոֆման, վերապատուելի Մանֆրետ Ռիխտըր, տոքթոր Ժիրայր Քոչարեան եւ Արամէացիներու կազմակերպութեան ներկայացուցիչներ: Ապա ցուցարարները երեք ու կէս ժամ քալեցին մինչեւ Պէրլինի Հանրածանօթ Յիշողութեան Եկեղեցին:

Թրքական մամուլը լայնօրէն անդրադարձաւ այս ցոյցին մասնաւորաբար լայն տեղ տալով Թեսա Հոֆմանի ելոյթին:

ԳԵՐՄԱՆԱՀԱՅՈՑ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Պոնի մէջ, Մարտ 3–4, տեղի ունեցաւ Գերմանահայոց Կեդրոնական Խորհուրդի տարեկան Համագումարը, որուն այս տարուան գլխաւոր նիւթն էր Գերմանահայ միութիւններու կացութիւնը եւ ապագայի հեռանկարները:

Համագումարի բացումը կատարեց կազմակերպութեան Նախագահ տոքթոր Շաւարշ Յովասափեան:

Ազատ Օրտուխանեան, որ Պոխումի համալսարանին մէջ կը պատրաստէ իր տոքթորական աւարտաճառը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի Հայ ռազմագերիներու ճակատագրի մասին, ներկայացուց Կեդրոնական կազմակերպութեան երեսունամեայ պատմականը եւ ըրաւ վերլուծումներ:

– Առիթ տրուեցաւ ներկայ Գերմանահայ 16 միութիւններու եւ կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներուն ներկայացնելու իրենց աշխատանքը եւ դժուարութիւնները: Առիթ տրուեցաւ նաեւ Զելխա հրատարակուող «Օրեր» թերթի ներկայացուցիչին՝ Անահիտ Յովսէփեանին ներկայացնելու թերթը: Տեղի ունեցան մտքերու փոխանակում:

Ամփոփելու համար պէտք է ըսել թէ պատկերը վարդագոյն չէ: Ամբողջ Գերմանիոյ տարածքին ամենաշատ աշակերտ ունեցող միութիւնը Քէօլնի Սիրվա Կապուտիկեան Կանանց Միութիւնն է 26 աշակերտով: Ուսուցիչները կը վճարուին: Ամբողջ Գերմանիոյ մեր կազմակերպութեան շուրջ համախմբուած միութիւններու աշակերտներու թիւը հազիւ կը հասնի երկու հարիւրի: Այստեղ չենք ուզեր քննել այդ դասերուն (շաբաթը երկու ժամ) արդիւնաւէտութիւնը, ուսուցիչներու պատրաստուածութիւնը, դասագիրքերը: Ընդհանուր առմամբ կրթական ծրագիր մը գոյութիւն չունի:

Միութիւնները նոյնպէս կը տառապին աշխատող, պատրաստուած ուժերու բացակայութենէ, կործունեայ անձերը կու գան Միջին – Արեւելքէն եւ Հայաստանէն (վերջին տարիներուն):

Այստեղ հետաքրքրական է նշել թէ Հայաստանէն եկած հայրենակիցները ըսկսած են ստեղծել միութիւններ, որոնք ընդհանրապէս Հայ – Գերմանական խառն բնոյթ ունին եւ մեծ մասամբ Հայաստանի օգնութեամբ կը զբաղին, եւ նաեւ Գերմանացիներուն Հայ Մշակոյթը ծանօթացնելու կ'աշխատին:

– Տոքթոր Ժիրայր Քոչարեան կարդաց զեկուցում մը ցեղասպանութեան Գերմանիոյ Խորհրդարանի կողմէ ճանաչման աշխատանքներու մասին: 2000 Ապրիլ 17-ին գլխաւորաբար չորս կազմակերպութիւններու նախաձեռնութեամբ եւ 26 Հայ եւ օտար կազմակերպութիւններու օժանդակութեամբ ներկայացուեցաւ դիմում մը Գերմանիոյ Խորհրդարանի Մարդկային իրաւանց յանձնախումբին, որ տակաւին մինչեւ այսօր չէ քննարկուած:

Տոքթոր Քոչարեան խօսեցաւ նաեւ Պէրլինի համալսարանի Հայագիտական դասընթացքներու մասին, եւ նաեւ Հայ – Թուրք երկխօսութեան մասին:

– Բենիամին Թալսիք, մեր երիտասարդական կազմակերպութեան՝ Հայ Երիտասարդաց Խորհուրդի վարչութեան անդամը եւ Հանաուի Հայ երիտասարդներու ատենապետ, կարդաց զեկուցում մը երիտասարդութեան կացութեան եւ տարուած աշխատանքներուն մասին:

– Իվէթ Շաժանեան, երիտասարդուհի մը, որ աւարտած է Ֆրանքֆուրթի համալսարանի քաղաքական գիտութիւններու բաժինը, աւարտաճառ ունենալով «քարիւղը եւ քաղաքականութիւնը» նիւթը, ներկայիս մեր կազմակերպութեան կողմէ կ'աշխատի օտար կազմակերպութիւններու Կեդրոնի՝ Պակիվի մէջ, խօսեցաւ «քաղաքական մասնակցութիւն – քաղաքացիութիւն» նիւթին շուրջ:

– Արա Փանոսեան, Հաննովըրի Հայ Ուսանողական Միութեան Նախագահ, եւ մեր ելեկտրոնային էջի պատասխանատուն, խօսեցաւ «ինչ առաւելութիւններ կը բերեն նոր հաղորդակցութեան միջոցները միութիւններու կազմակերպման ուղղութեամբ» նիւթին շուրջ կատարելով շատ օգտակար առաջարկներ:

– Կարդացուեցաւ «Ծրագիր ապագայ» աշխատանքի խումբին զեկուցումը: Այս խումբին կը մասնակցին մեծ մասամբ Գերմանիա ծնած երկրորդ սերունդէն անդամներ, որոնք ուսանած են Գերմանիոյ համալսարաններէն ներս: Այս աշխատանքային խումբը սեմինարի մը ընթացքին քննարկած էր Գերմանահայութեան եւ Կեդրոնական Խորհուրդի կացութիւնը եւ ըրած յստակ առաջարկներ:

– Գերմանահայոց Կեդրոնական Խորհուրդի նախագահ Տոքթոր Յովասափեան ներկայացուց մեր կազմակերպութեան, եւ յանձնախումբերու մէկ տարուան տեղեկագիրը, որ պիտի տրուի նաեւ մամուլին:

– Տրուեցան հետեւեալ որոշումները. –

Օրիորդ Լենա Նըշանը, երիտասարդ խոստումնալից ապագայ փաստաբանուհի մը, Պիլըֆէլտի երիտասարդներուն պատասխանատուն, ընտրուեցաւ Գերմանահայոց Կեդրոնական Խորհուրդի ատենադպրուհի:

Պր. Մանուկ Աճէմեան ընտրուեցաւ փինանսական հարցերու պատասխանատու, Բենիամին Թալսիք երիտասարդականի պատասխանատու (Ֆրետ Խորանեանի կողքին): Այսպիսով մեր կազմակերպութիւնը անգամ մը եւս շեշտեց նոր սերունդի մասնակցութեան կարեւորութիւնը (վարչութենէն եօթնէն երեքը երիտասարդական կազմակերպութեան՝ Հայ Երիտասարդաց Խորհուրդի անդամներ են):

Այսպիսով վարչութեան կազմը հետեւեալն է. –

Տոքթոր Շաւարշ Յովասափեան (ատենապետ), Րաֆֆի Պետիկեան (փոխ - ատենապետ), Լենա Նըշանը (ատենադպրուհի), Ազատ Օրտուխանեան (գանձապահ), Ֆրետ Խորանեան (երիտասարդական հարցերու պատասխանատու), Պր. Մանուկ Աճէմեան (փինանսական հարցերու պատասխանատու), Բենիամին Թալսիք (երիտասարդական հարցերու պատասխանատու):

– Հիմնուեցաւ երեք հոգինոց մարմին մը, կազմուած Պր. Արման Տէրտէրեանէ, Պր. Արմէն Մինասէ եւ փրոֆ. Անթոն Էնտըրլիշէ որ պիտի համադրէ Հայաստանի օգնութիւնը եւ ներդրման աշխատանքները:

– Որոշուեցաւ ստեղծել Գերմանահայոց Կեդրոնական Խորհուրդի անձեռնմխելի Հիմնադրամը, որուն միայն տոկոսները պիտի տրամադրուին Կեդրոնական Խորհուրդի աշխատանքներուն:

– Որոշուեցաւ ստեղծել Կեդրոնական Խորհուրդի հոգաբարձուներու մարմին մը:

– Որոշուեցաւ բանալ Կեդրոնական Խորհուրդի գրասենեակը Պէրլինի մէջ, այսպիսով քայլ մը նետել դէպի փրոֆէսիոնալիզմ:

– Ներկայացուեցան ապագայի կարեւոր ծրագիրները. –

– Զատկուան արձակուրդին, մասնակցութիւն Ժընեւի համաեւրոպական մարզական խաղերուն:

– Ապրիլ 21 Եղեռնի 86-ամեակ Ֆրանքֆուրթի մէջ:

– Ապրիլ 28, Հսկում (ցոյց Պէրլին, Քէօլն, Ֆրանքֆուրթ, Շթութկարտ):

– Յունիս 1 – 4 Եւրոպահայ Միութիւններու Ֆորումի ընդհանուր ժողովը՝ Պոն, գլխաւոր նիւթը՝ «Համաշխարհայնութիւնը եւ հայկական Սփիւռքը»:

– Համահայկական մարզական խաղերու մասնակցութիւն՝ Հայաստան:

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ ՔԼԱՈՒՏԻԱ ՌՈԹԻ

Գերման ծանօթ Մարդկային իրաւունքներու պաշտպան Քլաուտիա Ռոթ ընտրուեցաւ Կանաչներու կուսակցութեան նախագահուհի: Տիկին Ռոթ ծանօթ է Թուրքիոյ հանդէպ իր ունեցած քննադատական կեցուածքով: Գերմանահայոց Կեդրոնական Խորհուրդը այս առիթով շնորհաւորական հեռագիր մը ղրկեց Տիկին Ռոթի:

(Շար. Ա. էջէն)

մը ունեցած է Մարտ 20-ին, Թուրքիոյ յայտնած միջոցներուն նկատմամբ Եւրոպական Միութեան իր անդամակցութեան համար («Յառաջ», Մարտ 21)։ Յանձնախումբը նկատած է որ ներկայացուած «ազգային ծրագիր»ը շատ հեռու է Եւրոպայի դրած պահանջներէն, մանաւանդ ինչ կը վերաբերի Քիւրտերու մշակութային իրաւունքներուն, բանակի դերին քաղաքական կեանքին մէջ եւ մահապատիժի ջնջումին։

ԺՈՍՓԷՆԻ պահանջը՝ կամ քաղաքապետ, կամ նախարար մնալու, իր հետեւանքներն ունեցաւ։ Ընդհանրապէս նախընտրութիւն կայ նախարար կամ ենթանախարար մնալու, ինչ որ պարագան է Փրէ-Սէն-Ժերվէի ընտրուած քաղաքապետին որ առիթ տուած է գինք ընտրողներու դայրոյթին։ Իրենք գիրենք խաբուած կը նկատեն եւ դաւաճանութեան մասին կը խօսին։ Միայն երկու հոգի (13-ի վրայ) նախընտրեցին իրենց քաղաքապետութիւնը, Լուի Պէսոն եւ Տոմինիք Ժիյօ որոնք Շանպէրի եւ Էրանեըլ կը մնան։

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ կուսակցութիւնը շատ մտահոգիչ վիճակի մէջ է եւ Մարմնամարզի նախարարուհին՝ Մարի-Ժորժ Պիւֆէ, որ միշտ ողջամիտ արտայայտութիւններ ունի, չի ծածկեր թէ արդիւնքները շատ գէշ են։ Զուգէր, սակայն, խնդրոյ առարկայ ընել Ռոպէր Հիւն, այլ կը խոստովանի՝ «բոլորս ալ խնդրոյ առարկայ ենք»։ Ուսզի երեսփոխանը՝ Փաթրիս Գարվալհօ կը խորհի որ Ռոպէր Հիւ պէտք է քաշուի, Վէնիսիէօյի երեսփոխան-քաղաքապետն ալ աւելի հեռու կ՚երթայ եւ չեշտելով թէ կուսակցութիւնը աննախընթաց տագնապ մը կ՚ապրի, Հիւի հրաժարումը կը պահանջէ։

Օ-ՏԸ-ՍԷՆԻ նահանգապետը վարչական դատարանին դիմած է Փաթրիք Պալքանիի ընտրութեան դէմ որպէս քաղաքապետ Լըվալուայի, քանի ան դատապարտուած էր եւ դեռ 3,7 միլիոն Ֆր. կը պարտի Լըվալուա-Փէրէի Թաղապետութեան, ուրեմն չէր կրնար ընտրուիլ։ Նահանգապետը չէ կրցած իր բողոքը նախապէս յայտնել, քանի արձանագրուած կը մնար ընտրական ցանկերուն վրայ։ Պալքանի բարկացած է, բայց, շատ մտահոգ չէ, որովհետեւ խոհեմութիւնն ունեցած էր ցանկին Բ. տեղը տալու կնոջը, ուրեմն ինք չըլլայ, կինը կ՚ըլլայ քաղաքապետը։ Այս հեռանկարով է արդէն որ հաշտուած էր կնոջը հետ։ Պալքանի դատապարտուած էր որովհետեւ տարիներու երկայնքին իր անձնական բնակարանին ծախքերն ալ (պարտուհի, եւլն., եւլն.) վճարել տուած էր Թաղապետութեան։

ՄԱԿԵԴՈՆԻՈՅ իշխանութիւնները 24 ժամուան վերջնագիր մը տուած էին ալպանախօս ապստամբներուն, Մարտ 20-ին, յանձնուելու կամ իր հողամասէն քաշուելու համար։ Վերջնագրին մէջ Սկիւպի ներքին նախարարութիւնը կ՚ազդարարէ.— «Այս վերջնագրին աւարտին, ապահովութեան մակեդոնական ուժերը բոլոր միջոցներուն պիտի դիմեն, պայքարելու համար ահաբեկչական դիրքերու դէմ, մինչեւ որ անոնք բնաջնջուին»։

ՆԱԽԱԳԱՀ ՊՈՒՇ, Մարտ 20-ին, ընդունած է Իսրայէլի վարչապետը՝ Ա. Շարոն եւ այլեւս յստակ է որ ԱՄՆ փոփոխութեան կ՚ենթարկեն մերձաւորեւելեան իրենց քաղաքականութիւնը եւ որոշած են «խաղաղութիւն չպարտադրել Իսրայէլի», ինչպէս Պուշ ըսած է Շարոնի։

ՖՐԱՆՍԱ «կորսնցուցեր է» ապօրինի կերպով Ֆրէժիւս հասած 912 Քիւրտերուն մէկ կարեւոր մասը։ Արդարեւ, ամիս մը յետոյ, միայն 263 Քիւրտեր ներկայացած են ապաստանի դիմում ընելու համար։

ԹՈՒՐՔԻՈՅ հարաւ-արեւելեան կողմը, վերջին օրերուն 16 Քիւրտ եւ երեք Թուրք զինուոր սպաննուած են բախումներու ընթացքին։

ՖՐԱՆՍԱՅԻ մէջ, վառելանիւթը 6-էն 7,5 սանթիմ յաւելում կրեց Մարտ 21-ին, որպէս հետեւանք Տնտեսական նախարարութեան կատարած տուրքի յաւելման։ Բաւական վրդովեցուցիչ կը նկատուի այս կարգադրութիւնը, երբ քարիւղին գինը նուազում կրած է։

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Պր. Կարապետ Կէտիկեան կը ծանուցանէ որ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Կիրակի, Մարտ 25-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցին իր կնոջ՝

ՄԱՐԻ ԿԷՏԻԿԵԱՆԻ

(Ծնեալ՝ Դաւիթեան)

մահուան տարելիցին (2000, Մարտ 23) առթիւ։

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն։

CONCERT

«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :
J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars
à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles · 75017 Paris
Renseignement et réservation :
☎ **01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18**

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

Կազմակերպութեամբ՝
Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ - ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ

Դ Ա Ս Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն՝

«ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐՈՒ ԻՄԱՍՏՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ»

Երկրորդ բաժնով

Գողթան Երգչախումբի
ժողովրդային աւանդական երգեր

Ղեկավարութեամբ՝
Հայկ Սարգիսեանի

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25, ժամը 15·30-ին

Առաջնորդարանի
«Նուրհան Ֆրէնկեան» սրահին մէջ
15, rue Jean-Goujon — 75008 Paris
Հիւրասիրութիւն։

l'UGAB - Marseille
organise
un DINER
au profit de l'Ecole HAMASKAINE
Samedi 24 mars à 20h30

au siège de l'Association :
327, Bd Michelet, 13009 Marseille

Participation aux frais :
200 F (Etudiants: 150 F)

Réservation indispensable
au 04.91.22.10.45 / 04.91.53.34.98

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ

Ձեզ կը հրաւիրէ

Մ Ի Ջ Ի Ն Ք Ի

Տարեկան աւանդական իր ճաշին

Կիրակի, Մարտ 25, 2001, ժամը 12·30-ին

պատարագէն ետք Արծրունի Ջրբաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado
13008 MARSEILLE

Հաճեցէք ապահովել ձեր տեղերը

Հեռաձայն. —
04 42 22 08 52
կամ՝
04 91 77 84 70

Մասնակցութիւն 120 ֆրանք։

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

DINER

La Section de la Croix Bleue ISSAKHAKIAN de Bagneux-Cachan organise au profit des enfants de France et d'Arménie un dîner le **Samedi 24 mars** à la Mairie de Cachan à partir de 20h. Soirée animée par le **Duo Hovig et Caroline.** Billets disponibles auprès de Madame Satenik FIRENGULIAN :
☎ **01. 46.64.22.24.**

***

La Section **«Saténig»**
de VAULX-EN-VELIN
vous propose
Samedi 24 mars à partir de 20h
LE
BAL du PRINTEMPS
à la Mairie Annexe du Sud
de Vaulx-en-Velin,
rue Alfred de Musset perpendiculaire
à l'avenue Roger Salengro
Animation Disc-Jockey
Prix : 80 F

***

Mi-Carême

organisée par la Croix Bleue des Arméniens Section St Maurice de Beynost
Au programme :
HADIG ET TOMBOLA
le dimanche 25 mars à partir de 15h
à la salle des fêtes.
Venez nombreux — Entrée libre

***

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Directeurs diplômés BAFD**
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

1ère TOURNEE EN FRANCE DU GROUPE MUSICAL ET VOCAL D'ARMENIE

«Yérk Yérkots»

«CANTIQUE DES CANTIQUES»

Ces 7 jeunes filles seront en concert exceptionnel :
— à **ISSY-LES-MOULINEAUX : le vendredi 23 mars à 20 heures 30,**
Eglise Evangélique Arménienne,, 28, ave. Bourgain. ● Entrée libre.

le Pasteur René Léonian témoignera du réveil de la foi chrétienne en Arménie.

Renseignements : tél. : 01 47 36 02 50

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 23
VENDREDI
23 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.130

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

76e ANNEE — N° 20.130

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԹԱՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ԸՆՏՐՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐ

ՎԱԼԱՆՍ. – Առաջին շրջանին իսկ, աջի թեկնածու Փաթրիք Լապոնի գլխաւորած ցանկին վրայ, ձայներու 58,8%-ով ընտրուած են հինգ Հայեր. – Տիկին Ռ. Գուլաքալըեան, Տոքթ. Ժ. – Ն. Կօշկակարեան, Պ. Ն. Բէշիշեան, Ժ. Տէմիրճեան եւ Փ. Պաղտասարեան: Շաբաթ, Մարտ 17-ին, Թաղապետութեան գումարած առաջին նիստին փոխ – քաղաքապետներէն մէկը ընտրուած է Նուպար Բէշիշեան:

***

ԼԻՈՆ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅՔ

Լիոնի 3-րդ Թաղամասի Տիւպէրնար-Միլըն (աջ) ցանկին վրայ ընտրուած են Տիկին Մառըլէն Երէմեան, Ռիշար Ղազարեան, Էլիան Այանեան եւ Վաչէ Մուրատեան, 6-րդ Թաղամասի նոյն ցանկին վրայ՝ Ժան – Տէր Մարտիրոսեան:

Վիլէօրպանի ձախ ցանկի վրայ ընտրուած է Մովսէս Նիսանեան, Պրոնի աջ ցանկի վրայ՝ Լիտիա Մարկոսեան, Վօ – ան – Վըլէնի ձախ ցանկի վրայ՝ Ա. Մենակեան եւ Գ. Պօղոսեան, Վիէնի աջ ցանկի վրայ՝ Ռ. Մարգարեան, Տէսինի ձախ ցանկի վրայ՝ Ռ. Ղազարեան եւ Ա. Խաչերեան:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖԻԼԻՓ ՍԵԿԷՆ, Մարտ 21-ին, Փարիզի Խորհուրդի ԷՌ-ՓԷ-ԷՌ-ի խումբին նախագահ ընտրուեցաւ 18 ձայնով ընդդէմ Տիկին Ֆ. տը Փանաֆիէօյի որ 14 ձայն բաժնեց: Կը թուի որ այս նախընտրութիւնը հետեւանք է Պալատիւրի եւ 15-րդ Թաղամասի իր բարեկամներուն ճնշումներուն:

ՈՒ-ՋԷ-ՔԱ-Ն (ալպանական ազատագրման բանակ) հրադադար մը հռչակեց Մարտ 21-ի իրիկունը եւ յայտարարեց թէ պատրաստ է երկխօսութեան մակեդոնական իշխանութիւններու հետ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ որոշ շրջաններ ջուրերու մէջ են, իբրեւ հետեւանք տեղատարափ անձրեւներուն որոնք շաբաթ մըն է չեն դադրիր: Սէնն ալ բարձրացած է եւ գետը եզերող ճամբաները փակ են: Գաւառի կարգ մը վայրերու մէջ կացութիւնը աղէտալի է եւ հարիւրաւոր ընտանիքներ հազ – հազ ապաստանած են, լքելով իրենց ողողուած բնակարանները:

ՖՈՒԹՊՈԼԻ Եւրոպական Միութիւնը (ՈՒԷՖԱ) ծանր պատիժներ սահմանեց Փարի – Սէն – Ժերմէնի, Կալաթասարայի հետ ունեցած մրցումին ծագած ծանր միջադէպերուն առթիւ: Կարգապահութեան յանձնախումբը փարիզեան խումբը դատապարտեց 4.270.000 ֆրանք տուգանքի եւ եւրոպական յաջորդ 3 մրցումներուն համար Փարք տէ Փրէնսի արգիլման: Այդ մրցումները պէտք է տեղի ունենան Փարիզէն 300 քիլոմեթր հեռու: Պոլսոյ խումբն ալ 200 հազար զուիցերական ֆրանք տուգանքի դատապարտուեցաւ:

ԱՐԱՖԱԹ Ուաշինկթըն պիտի երթայ Ապրիլին: Այս առթիւ, Շարոն որ Ուաշինկթըն է, յայտարարած է որ Ե. Արաֆաթի հրաւէր մը, իրեն համար, «պարգեւ մըն է անհարկի»:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԻՐԱՒԱՆՑ պաշտպանութեան Հիւմըն Ռայց Ուոչ կազմակերպութիւնը հրաւիրած է ՄԱԿ-ը որ դատապարտէ Ռուսաստանը իր տարած «աղտոտ պատերազմին» համար Չէչէնիա: Շատ ծանր տեղեկագրի մը մէջ ռուս զօրքերուն համար, կազմակերպութիւնը քաղաքացիներու անհետացման 113 պարագաներ կը մատնանշէ:

ԽԼՖ-ի դատավարութեան վերջին նիստը տեղի ունեցաւ Մարտ 21-ին: Վճիռը կը տրուի Մայիս 30-ին, խորհրդակցութիւններէ ետք դատաւորներու միջեւ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 21 / 22)

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ՀԵՏ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Մարտ 21-ին հանդիպում ունեցած է տնտեսագիտական հիմնարկի ուսանողութեան հետ. Նախ անդրադարձած է Հ. Ալիեւի հետ վերջին հանդիպումին ու Ֆլորիտայի մէջ Ապրիլ 3-ին նախատեսուածին: Ան ըսած է. «Այսօր մենք հասել ենք մի վիճակի որ միմիանց մտահոգութիւնները բաւական լաւ պատկերացնում ենք: Կարծում եմ որ սպառել ենք կամ սպառման եզրին է մեր երես առ երես հանդիպումների աղբիւրը, քանի որ քննարկել ենք հնարաւոր բոլոր լուծումները ու այդ հիմով առաջ շարժուելու կարելիութիւնը»: Պատերազմին վերսկսելուն մասին հնչող յայտարարութիւններուն առընչութեամբ Ռ. Քոչարեան ըսած է թէ Հայաստան նման մտադրութիւն չունի եւ թէ պատերազմի սկսողը լուրջ խնդիրներ կ'ունենայ: Ըստ իրեն, այսօր Ազրպէյճանի մէջ պատերազմի մասին կը խօսին անոնք որոնք ժամանակին գայն կորսնցուցած են. չէ բացառուած որ Ֆլորիտայէն ետք հանդիպում մը տեղի կ'ունենայ նաեւ Մոսկուա:

Ռ. Քոչարեան յայտնած է որ քննութեան փուլին է «պետական ծառայութեան մասին» օրէնքը որ կաշառակերութեան դէմ լուրջ քայլ է, բայց որուն ընդունելուն մեծ դիմադրութիւն կայ:

***

Հ. ԱԼԻԵՒԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՄՈՒԹԻՒՆԸ

Գարնան տօնին – Նեւրուզ – առթիւ իր ժողովուրդին խօսք ուղղելով Ազրպէյճանի նախագահը Հ. Ալիեւ ըսած է թէ իր երկիրը յոյս ունի որ հայեւազրպէյճանական հակամարտութիւնը խաղաղ ճամբով կը լուծուի, սակայն եթէ առիկա կարելի չըլլայ, «Ադրբեջանի ժողովուրդը իր ուժը եւ հզօրութիւնը ցոյց կու տայ եւ գրաւուած ադրբեջանական հողերը կ'ազատագրէ զէնքի ուժով»:

ԱԹՈՄ ԵՂՈՅԵԱՆԻ «ԱՐԱՐԱՏ» ՖԻԼՄԸ

Քանիցս գրած ենք Աթոմ Եղոյեանի այս ֆիլմին մասին, որուն գլխաւոր դերասանն է Շառլ Ազնաւուր:

«Թորոնթօ Սըն» թերթի Մարտ 20-ի թիւին համաձայն, ֆիլմի նկարահանումը կը սկսի Թորոնթօ Մայիսի վերջերը եւ երկու ամիս աշխատանքէ ետք, մնացեալը կը նկարահանուի Ալպանիա: Նիւթը կը վերաբերի Հայոց ցեղասպանութեան:

ԵՐԲ «ԲԺԻՇԿ»Ը ԿԸ ՍՊԱՆՆԷ

Ցեղասպան տողերով ներկայացուող նիւթը պէտք է տեղ գրաւէր «Արմէնփրէս»ի լուրերուն սիւնակին մէջ. սակայն, քանի մը երեսակով ողբերգական ընթացքող գայթակղութիւն մըն է ան որ կ'առանձնանայ այդ սիւնակին սովորական «բնակիչ»ներէն:

Լրատու գործակալութիւնը Մարտ 21-ի հաղորդագրով կը տեղեկացնէր թէ Արիւնաբանութեան փրոֆ. Ռ. Եոլեան կեդրոնի տնօրէնը, փոխ – տնօրէնն ու գլխաւոր հաշուապահը պաշտօնազրկուած են: Հայաստանեան իրականութեան մէջ ուր շատ յանցանքներ, մեղքեր յաճախ շատ դիւրութեամբ ներողութեան, անտեսումի կ'արժանանան, նման եղակի պաշտօնազրկում բաւական ծանրակշիռ հիմ պէտք է ունենար: Այդ «հիմ»ին մասին «Արմէնփրէս»ի տուածէն աւելի մանրամասն տեղեկութիւն հաղորդած է Մարտ 17-ի «Երկիր»ը, Արթիւր Յովհաննիսեանի «Որոնւում է թիւ 907 արիւնը» խորագրուած էջով:

Այդ «հիմ»ը կազմուած է ընտանիքի մը դժբախտութեամբ որուն մեծագոյն մասը կը ծանրանայ 5 տարեկան երախայի մը կեանքին վրայ, ապա մօրը. կազմուած է նաեւ մարդակերպ հրէշներու արարքով որոնք «բժիշկ» որակումով կը գործեն Երեւանի արիւնաբանութեան հիմնարկին մէջ:

Պատահարը տեղի ունեցած է Դեկտեմբերի վերջաւորութեան. Ծանր անարիւնութեամբ հոն փոխադրուած է երախան որուն արեան կրկնակի քննութեամբ յայտնի եղած է որ սիտա-յէ վարակուած է: Հարկ է անյապաղ արեան ներարկում ընել անոր, ինչ որ պէտք է կատարուէր կեդրոնին կողմէ, առանց որեւէ վճարում պահանջելու. երախան տեսնալէս շատ անապահով ընտանիքի զաւակ ու անչափահաս ըլլալով, ինչպէս կը գրէ Ա. Յովհաննիսեան, «նրա հիւանդութիւնն ընդգրկուած է պետպատուէրի շրջանակում. այսինքն՝ բուժման ծախսերը ենթակայ են պետութեան կողմից վճարման»:

Այսուհանդերձ, «արիւնը եւ դրա յետեւում եղած փողը գրգռել են ոմանց գիշատիչի բնազդները»: Հասկնալի է, չէ՞: Հիմնարկին «բժիշկ»ները ճարահատ մօրմէն պահանջած են որ վճարէ զաւկին ներարկուելիք արեան փոխարժէքը: Սակայն, քանի որ ան որեւէ վճարումի վիճակի չէ, ուզած է ինք տալ հարկաւոր արիւնը: Իսկ երբ մօր ու զաւկին արիւնի խումբերը համապատասխան չեն գտնուած իրարու, ապիտակաւոր այդ ոճրագործները կնոջ առաջարկած են վաճառել իր արիւնը եւ անոր դրամով գնել զաւկին պէտք եղածը:

Հիւանդ երախային մօրը արիւնը շատ հարեւանցի քննութեան մը ենթարկուելէ ետք, «տրուած է» որ սիտա-յի ախտանշան չի կրեր եւ Յունուար 5-ին, առանց որեւէ տեղ արձանագրուելու «վաճառուել է կողմնակի մարդու»: Անհրաժեշտ քննութիւնը չկատարելու պատճառաբանութիւնը եղած է գործիքի մը թուղթի չգոյութեան պատճառով չբանիլը…: Մինչդեռ, ինչպէս կը գրէ Ա. Յովհաննիսեան, այդ թուղթին գինը չնչին բան է, համեմատած նոյն կեդրոնին կողմէ անտեղի վատնուած գումարներու. գումարներ որոնցմով, օրինակ՝ 250 հազար դրամի սառնարան գնուած է երբ կարելի էր շատ աւելի աժանի գնել սառնարան մը, կամ գումարներ որոնցմով կեդրոնի տարածքին մէջ «Փիննական տնակ» կոչուած տուներ կառուցուած են, որոնցմէ մէկը աւելի քան տարիէ մը ի վեր գործածուած չէ…:

Արեան այս անպատասխանատու «առուծախ»էն ետք միայն յայտնի եղած է որ մօրը արիւնն ալ վարակուած է, ուստի վարակուած նաեւ «կողմնակի» գնորդ հիւանդը: Իսկ աւելի սարսափելին այն է որ այդ գնորդը ոչ մէկ ձեւով կարելի եղած է գտնել, քանի որ «առուծախ»ը եղած է ամբողջովին ապօրինի, առանց որեւէ հետքի: Ու ոչ ոք կրնայ վստահեցնել որ ան ալ արդէն իր կարգին վարակած չէ ուրիշներ, անշուշտ անգիտակցաբար եւ ակամայ:

Անվստահութեան ի՛նչ մակարդակ նուաճած պէտք է ըլլայ մէկը որ հինգ տարեկան երախայի մը արեան մէջ սիտա-յի ներկայութիւնը տեսնելէ ետք, մօրը արիւնը կարենայ ուրիշին վաճառել: Այդ երախային սեռային յարաբերութեան, կամ թմրամոլութեան ճամբով վարակուած կրնա՞ր ըլլալ, որպէսզի մօրը մասին կասկած չըլլար: Սրդէն, ինչպէս կը տեղեկացնէ լրատու գործակալութիւնը, «այնուհետեւ պարզուել է որ ախտը վարակը տուն է բերել երեխայի հայրը, որը երկար ժամանակ գտնուել է Ռուսաստանի բաղաքներում»:

Ոճիրին ա՛յս տարբերակին պատճառած ցնցումին տակ իսկ կարելի չէ վանել մտածումը թէ նման կեդրոնի մը բժիշկները, փաստը վկայ, մաս չեն կազմեր երկրին դժուար պայքարող դասակարգին: Ոչ միայն իրենց պաշտօնին պայմանները, այլ նաեւ Սփիւռքէն այդ մարզին կատարուած օժանդակութիւնը ապրուստի բաւական լայն սահմաններ կու տան անոնց: Թէեւ կատարուածին աղաւաղութեան քով նման բաներ աննշան մանրուք կը մնան. ինչպէս՝ տեղեկութիւնը թէ այդ կեդրոնին պաշտօնազրկուած տնօրէնը կը կոչուի Արմէն Երեմեանց, կամ մտածումը թէ նման հետեւորդներու մասին ի՞նչ կը խորհի Հիպոկրատ…:

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՈՐՈ՛Ի, Ի՛ՆՉ Կ'ԸՍԷ «ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆ»Ը

Գերմանիոյ Միւլհայմ քաղաքին մէջ Աւետարանական ակադեմիայի հովանաւորութեամբ, Գերմանահայ ընկերութեան եւ Գերմանաթուրք միութեան կողմէ կազմակերպուած «հայեւթուրք երկխօսութիւն»ը բուռն հակազդեցութիւն գտած է թրքական մամուլի ամէնէն ծանօթ անունին՝ «Հիւրրիյէթ»ի (Մարտ 22) կողմէ: Ա. Էջին ճակատը գրաւած լուրը, «Երկխօսութեան ծուղակը» խորագիրով, կը պնդէ թէ հաւաքոյթին նպատակն է հայկական տեսակէտը չեշտել, քանի որ մասնակիցներուն մեծ մասը Հայեր են, կամ հայկական տեսակէտը խուրացուած Թուրք մտաւորականներ…: Թերթը կը դժգոհի նաեւ որ Թուրքիան կ'ամբաստանուի մինչեւ այսօր իր պատմութիւնը տառաճնած չըլլալու յանցանքով. դժգոհութեան պատճառ է թրքական ձայնասփիւռ – հեռատեսիլին հաւաքոյթը տեսագրելու դիմումին մերժումը կազմակերպիչներուն կողմէ: Եթէ կարելի ըլլար մէկդի ձգել հակազդեցութեան շա՜տ մարտավարական բնոյթը, տեղին էր հարց տալ կազմակերպիչներուն թէ իրենցմէ, մասնակիցներէն ու երեւոյթէն միայն դատող հասնական խմբակէ մը զատ, որո՞ւ գոհացում տալու նպատակը կը հետապնդէ նման ձեռնարկ:

«ՔԱՐԷ Է ԵՂԵՐ ՀԱՅՈՒՆ ԲԱՐՁԸ...»

Բ.

Ք. Եալչընի Պոլսոյ հանդիպումներուն ընթացքին նիւթ կ'ըլլան այն Հայերը որոնք կրօնափոխութեան միջոցով փրկուած են 1915-էն. անոնք ներքնապէս զանազան ձեւերով պահպանած են իրենց հաւատքը. կը յիշուին «կրօնափոխներ» կամ «Գաղտնի Հայեր» անուանումներով: Կը տեղեկանայ թէ անոնք, կամ անոնց շառաւիղները խմբուած են առաւելապէս Թունճէլիի, Ատըեամանի, Տիյարպէքիրի շրջաններուն մէջ. Հայեր են որոնք ժամանակի ընթացքին մոռցած են իրենց մայրենի լեզուն, սակայն կը շարունակեն գաղտնաբար պահել իրենց բուն կրօնքը:

Անոնց ներկայացուցիչներուն հանդիպելու ջանքերը Պոլսոյ մէջ ի դերեւ կ'ելլեն: Գերմանիա վերադարձին հարց ու փորձով կը գտնէ անոնցմէ առաջին դէմք մը որ կը կոչուի «Հաճի Իպրահիմ». քեաւհթացի է: Կ'ընդունի պատմել գիտցածը, տեսածը եւ ապրածը:

Առաջին խօսքերով ան կը գծէ անորոշութիւններէ տիրապետուած անհատը որ ինքն է. կ'ըսէ. «Ես ալ չկրցայ հասկնալ թէ ի՛նչ էի: Մայրենի լեզուս քրտերէն է, ինքզինքս քիւրտ կը զգամ: Իսկութեամբ Հայ եմ: Մայրս, հայրս հարազատ Հայեր էին: Քրտական գիւղի մը մէջ մեծցայ: Մէկ բառ հայերէն չեմ գիտեր: Գերմանացիները կը հարցնեն թէ ազգութիւնս, ինքնութիւնս ի՛նչ է: «Թուրքիայէն եկայ. մայրենի լեզուս քրտերէն է: Իսկութեամբ Հայ եմ: Կրօնքս մահմետականութիւնն է: Գերմանիոյ մէջ «օտարերկրացի» եմ, Թուրքիոյ մէջ՝ «գերմանաբնակ» կը պատասխանեմ»:

Մինչեւ ինը տարեկան ոչինչ լսած է ընտանիքին հայ ըլլալուն մասին: Հայրը ոչ իսկ բառ մը խօսած է այդ մասին: Ձմրան օրերուն երբ գիւղի սենեակին մէջ ռազմի, անհաւատներու (կեավուր) պատմութիւններ կը պատմուին, շատ կը խանդավառուի: Վրէժի զգացումներով կը լեցուի «կեավուր»ներուն հանդէպ, ուրախանալով որ ինք անոնցմէ չէ: Այն ատեն կ'ատէ զանոնք որ յաճախ կը կրկնէ թէ եթէ անոնցմէ հատ մը ձեռք անցընէ, հում հում կ'ուտէ: Օր մը երբ այդ պոռթկումով կ'արտայայտուի, ամուսնացած քոյրը կ'ազդարարէ հանդարտիլ, ըսելով որ իրենք ալ «կեավուր»ներ են: «Մեր հայրն ու մայրն ալ Հայ են: Անունդ եթէ նոյնիսկ Հաճի Իպրահիմ ըլլայ, մեզ բոլորս ալ մահմետական կարծեն, մենք ա՛յս ենք» կ'ըսէ: Նման իրականութեան տեղեկանալ խորապէս կը վրդովէ տղեկը: Քոյրն ալ իրականութեան իր աներհօրմէն տեղեկացած է որ իր կարգին «գաղտնօրէն հայութիւն կ'ընէ: Հայկական ձեւով կ'աղօթէ, բայց արտաքին աշխարհին մահմետական կը ձեւանայ»: Իրենց հայրը այդ մասին չէ խօսած, վախնալով որ տղեկը բերնէն բան կը փախցնէ ու այդ կարեւոր գաղտնիքը կը բացայայտէ:

Լսածին ազդեցութեան տակ միջոց մը խոր ցնցումներ ապրելէ ետք Հաճի Իպրահիմ ուշադիր կը հետեւի հօրը ընթացքին: Ան օրուան մէջ հինգ անգամ նամազ կ'ընէ, գիշերն ալ առանձին իր սենեակը կը փակուի, կրկին կ'աղօթէ: Երբ ինք 9 – 10 տարեկան կ'ըլլայ, տեւական հարցապնդումներով մօրն ու հօրը անցեալին կը տեղեկանայ: Լսածները կը շշմեցնեն զինքը. ժամանակի ընթացքին կը ճանչնայ Քեաւհթայի գաղտնի Հայերը: Կը սորվի թէ հօրը բուն անունը Տիմաւեր (Տմաւո՞ն) է. գերդաստանը մըշեցի է. Մուշի դաշտէն: «Մեր գիւղին անունը Արաքլը էր» (Առա՞րք) ըսուած է իրեն: Դալար, ջրառատ գիւղ մը որուն մէջէն գետ մը կը հոսի:

Հօրը իրեն պատմածները կը կրկնէ Հաճի Իպրահիմ. գարնան օր մը, երբ հինգ – վեց տղայ սարերուն վրայ ոչխար արածելէ կը վերադառնան գիւղ, կը տեսնեն հեռուէն որ գիւղէն ծուխեր կը բարձրանան, գիւղը կ'այրի: Սարսափած խոյս կու տան եւ կը պահուըտին քարայրներու մէջ, յետոյ կ'ապաստանին Քիւրտերու կարաւաններուն մօտ: Քիւրտ ընտանիք մը զինքը կը պահէ: Հոն երկաթագործութիւն կը սորվի, ապա կ'ամուսնանայ անոր մնացած հայուհիի մը հետ: Ինք, Հաճի Իպրահիմ կը ծնի 200 տունով քրտական այն գիւղին մէջ ուր ծնողքը հաստատուած է: Հոն ամէնքը գիտեն որ հայ են անոնք, հակառակ որ հայրը Ալի կը կոչուի այլեւս: Մանկութեանը քիւրտ տարեկիցներէն այնքան արհամարհանք, անարդարութիւն ու վարկաբեկում կը տեսնէ որ վախկոտ ու ներամփոփ անհատականութեան մը տէր կը դառնայ: «Քեահթայի մէջ եկեղեցի չկար, կ'ըսէ. Մերիններէն շատեր իրենց պաշտամունքը կը կատարէին, քրիստոնէական տօները կը նշէին: Իրենց մանչ զաւակներուն ընդհանրապէս բոլոր կրօնքներու մէջ տեղ ունեցող անուններ կու տային, ինչպէս՝ Եագուպ, Իպրահիմ: Իսկ աղջիկները կը կոչէին Խաթուն, Սուլթան, Մարիամ, եւ այլն: Մուհամմէտ անունը չէր գործածուեր: Ընկերներս ոմանք զիս կը ճնճղատէին, ըսելով. «դուք մահմետական դարձեր էք»: Ես ալ անոնց կը զայրանայի, «դուք քրիստոնեայ էք» հակադարձելով: Մեր տարբերութիւնը հիմնուած էր կեավուր – մահմետականի զանազանութեան: Այդ տարիներուն տակաւին Հայութիւնը, Հայու ինքնութիւնը կ'անգիտանայինք»:

Հաճի Իպրահիմ 1990-ին արձակուրդի գացած է իր ծննդավայրը ու ազգականներէն 90-ամեայ Վէլի տէտէին պատմել տուած անոր կեանքին պատմութիւնը, զայն տեսագրած: Ք. Եալչընի գիրքին մէջ մանրամասնօրէն տրուած է այդ տեսերիզին պարունակութիւնն ալ:

Վէլի տէտէն 150 տունոց Հոլպիչ գիւղէն է, բուն անունով՝ Մինաս: 1960-ական թուականներէն ետք գիւղը կոչուած է Սիւթլիւճէ: Գիւղին 27 տունը իր գերդաստանին պատկանած է, մնացեալը զազա Քիւրտերու: 15 տարեկան է երբ տարագրութիւնը կը սկսի: Սարսափի իր բաժինը բազմաթիւ դրուագներէ բաղկացած է. կը պատմէ հօրեղբօր անյայտացումը Եփրատի մէջ, մօրը առեւանգումը, աւելի ճիշդ 14 ոսկեդրամի փոխարէն Քիւրտի մը կողմէ գնումը կարաւանին պատասխանատուէն: Երբ մայրը կ'առնեն կը տանին, ինք առանձին կը մնայ հազիւ երկու տարու եղբօրը հետ: Միջոց մը ետք հօրեղբօրը կինը գիւղապետ Թուրքի մը կը յանձնէ երկու եղբայրը, յուսալով զանոնք այդ ձեւով փրկել: Այդ ազան է որ անունը կը փոխէ Վէլիի, ոչխարի հօտին հովիւ դարձնելով զինքը: Տարուած գիւղը կը կոչուի Գըզըլգայա. շարունակ Հայերու կարաւաններ կը հասնին հոն, մէկ – երկու օր մնալէ ետք դէպի Ռաքքա կ'ուղղուին: Օգտուելով անոր հայերէն գիտնալէն, ազան իրեն հաց ու խաշած հաւկիթ ծախել կու տայ այդ կարաւաններուն աքսորեալներուն:

Դժնդակութեան յաջորդական դրուագներէն որոնք դրոշմած են իր յիշողութիւնը, բարձրակէտը կը կազմէ եղբօրը մահը... իր ձեռքով իսկ: Գարնան օր մը փոքր եղբայրը կը հիւանդանայ. սարսափելի փորհարութիւն կ'ունենայ ու ինք չի յաջողիր ճար մը գտնել անոր վիճակին: Փոքրիկին պատճառած աղտեղութեան զայրոյթով ու վարակումին վախով, քանի որ «Հայկական հիւանդութիւն» կը կոչեն այդ ցաւը, ազան իրեն կը հրամայէ այդ «շունշանորդին» տանիլ գետը նետել: Կամ կորսուիլ երթալ իր տունէն: Երախան նոր քալել սկսած է: Մինաս կ'աղաչէ, կը պաղատի ազային, ի զուր: Հրամանը անփոփոխ կը մնայ: Ճարահատ, կը գործադրէ ըսուածը ու եղբայր կը նետէ Եփրատի ջուրերուն մէջ: Միջոց մը ետք նոյն հիւանդութիւնը մահուան պատճառ կ'ըլլայ նաեւ դրացի տան մը մէջ պահուած հայ աղջնակի մը զոր տան տէրը ժայռի մը խոռոչին մէջ բանտարկած է, նոյնպէս վարակումէ վախնալով. «այդ հիւանդութիւնը ունեցող Հայերը կը մեռցնէին, որպէսզի ուրիշները չվարակեն» կը պատմէ Վէլի Տէտէ: Սակայն, զգուշութիւնը բանի չի ծառայեր. ախտը կը վարակէ բոլորը, ազային ալ մահուան պատճառ ըլլալով:

Իրենց գիւղէն տարագրուելէ հինգ տարի ետք Մինաս – Վէլի կը վերադառնայ Հոլպիչ, իրենց գիւղը: Տուն – տեղ թալանուած է այդ ընթացքին: Կը պատմէ. «Ապաստանեալի մը նման մեր ստացուածքին մէկ ծայրէն բռնեցի: Վախը կար: Չէի կրցած ձերբազատիլ մահուան վախէն. Տարիներով ալ չկրցայ: Աշխատեցայ, շատ աշխատեցայ: Նորէն կալուածի, ստացուածքի տիրացայ: Ամուսնացայ, զաւակներ ունեցայ: Սակայն, գետը նետած եղբօրս աղաղակը միշտ հնչեց ականջներուս մէջ. մինչեւ այսօր կը հնչէ: ... Մայրս ի՞նչ եղաւ: Կ'ապրէ՞ր արդեօք: Չէի գիտեր: Կը հաւատայի թէ օր մը մայրս պիտի վերագտնեմ: Բազմաթիւ կիներ մօրս կը նմանցնէի: Տարիներով մօրս սպասեցի: Տարիքս հասաւ իննիսունի, տակաւին մօրս կը սպասեմ»:

Տեսերիզին աւարտէն ետք Հաճի Իպրահիմ կը շարունակէ իր կեանքին պատմութիւնը. Սեպտեմբեր 6-7-ի դէպքերուն, Կիպրոսի խնդրին անհանդստութիւններն ալ ապրելէ ետք 1980 Սեպտեմբերի պետական հարուածին յաջորդած շրջանին շատերու հետ Գերմանիա կը հաստատուի:

Հոն հայկական ծագումը եւ որպէս քիւրտ մահմետական ապրելու վիճակը ինքնութեան սուր տագնապ կը պատճառէ իրեն: Յետոյ, բարեկամի մը թելադրանքով, նոր ծանօթութիւններու պահուն կը յաջողի ըսել. «Ես Քիւրտ եմ, բայց իսկութեամբ Հայ եմ»: Հայութիւնը չխոստովանիլ ծանրօրէն կը ճնշէ հոգիին. «այնպիսի պահեր կ'ըլլային երբ ամբողջ ձայնիս զօրութեամբ կ'ուզէի «Ես Հայ եմ» աղաղակել» կ'ըսէ: 1975-ին երբ արձակուրդի կ'երթայ իր ծննդավայրը, նոյն շրջանակէն աղջկան մը հետ կ'ամուսնանայ: Իրենք միշտ իրենց միջեւ ամուսնութիւն կը կնքեն: «Դուրս»էն ոչ աղջիկ կ'առնեն, ոչ ալ կու տան, վախնալով որ իրենց գաղտնիքը կը յայտնուի:

Ինքնութեան տագնապը բաժին կ'իյնայ յաջորդ սերունդին ալ. իրենք իրենց զաւակները որպէս քիւրտ մեծցուցած են, քրտական անուններ տուած: Մեծ աղջիկը որ Գերմանիա միջնակարգ վարժարան կը յաճախէ, օր մը շատ սրտնեղած տուն կու գայ: Դասարանէն հայ տղայ մը վէճի մը ընթացքին «աղտոտ քիւրտ» կոչած է զինքը: Ատիկա զայրացուցած է աղջնակը որ կը սպառնայ ընկերը ծեծել, հարց տալով թէ ի՞նչպէս հայու տղայ մը կը յանդգնի «աղտոտ» որակել Քիւրտերը: Այդ միջադէպին վրայ հայրը իրենց բուն ազգութիւնը կը յայտնէ աղջկան որ կ'ընդվզի, կը պոռթկայ. «Ո՛չ, ո՛չ, անկարելի է. Ես չեմ կրնար հայ ըլլալ. Ես քիւրտ եմ, չեմ կրնար անկէ ետք հայ ըլլալ: Ինչո՞ւ սկիզբէն չըսիք: Ուրկէ՞ ելաւ այս հայութիւնը» ու կը սկսի հեծկլտալ: Յետոյ հոգեկան տագնապի կը մատնուի, կը փակուի ինքն իր վրայ, դասերը, դպրոցը մէկդի կը ձգէ: Ծնողքը կը հասկնայ որ սխալ ըրած է: Կամաց – կամաց կը պատմեն որ հայ ըլլալ գէշ բան մը չէ. կը պատմեն քրտացումի իրենց պարագաները: Պատանին չի հասկնար: Ի՞նչպէս կարելի եղած են այդքան գէշ պատահարներ: Յետոյ կը սկսի վրէժ ու ոխ սնուցանել Թուրքերուն, Քիւրտերուն հանդէպ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՄԵՂՈՒՆԵՐՆ ՈՒ ԶՈՌԵԽՆԵՐԸ

ԵՐՈՒԱՆԴ ԿՈՊԷԼԵԱՆ

Հէքեաթներու եւ առակներու մէջ մեղուներն ու մրջիւնները միշտ ցոյց կը տրուին իբր խորհրդանիշ աշխատասիրութեան: Լա Ֆոնթէնէն՝ Վարդան Այգեկցի եւ Եզովպոս, անոնցմէ ալ առաջ՝ հնդկական փիլիսոփայութեան մէջ այս կենդանիները կամ միջատները ծանօթ են իրենց աշխատասիրութեամբ: Անոնց կը հակադրուին ծոյլ ու շատախօս ժիժին եւ ամբարտաւան, անպէտ պիծակը կամ զոռեխը, որոնք ո՛չ մէկ օգուտ ունին բնութեան, գոնէ՝ որքան որ մենք գիտենք իրենց մասին:

Նախախնամութիւնը այնքան ժլատ գտնուած է անոնց հանդէպ, որ երբ մեղուին պատրաստած մեղրը՝ սնունդ, դեղ ու դարման է մարդոց համար եւ նոյնիսկ բժշկութեան մէջ իբրեւ բուժման միջոց կ'օգտագործուի անոնց խայթոցը, պիծակներուն՝ իրենց համար պատրաստած վայրի մեղրը ո՛չ մէկ արժէք ունի լերան արջերուն համար անգամ: Այսօր երբ խօսքը բացինք մրջիւնէն ու յամեցանք մեղուին վրայ, ուզեցինք մարդիկն ալ բաղդատել մեղուներուն հետ, իրենց տեսած գործով ու մեղք տուածներով: Հաւաքականութեան մէջ, ի՛նչ գործ որ տեսնելու ըլլանք եւ ի՛նչ դեր որ ալ կատարենք, պէտք է մեղուի պէս արդիւնաւոր ըլլանք եւ օգտակար՝ մեր շուրջիններուն ու մեր պատկանած ընկերութեան, մարդկութեան, միշտ գիտակից՝ մեր դերին ու կոչումին. այդ պատճառաւ ալ ամէն ինչ պէտք է ընենք մեր փեթակները կենսատու մեղրով լեցնելու համար: Օրինակ, երբ կը խօսինք մեր դերին ու կոչումին մասին՝ իբրեւ գրականութեան մարդ, մեր ամէն մէկ տողին մէջ պէտք է որ աշխատինք օգտակար բան մը տալ մեր շրջապատին ու մեր զաւակներուն, որպէսզի կարենանք մեր գալիքը դնել ապահով հիմերու վրայ, ո՛չ թէ անպէտ փեթակներ լեցնող իշամեղուներու կամ իբրեւ ճռճռան ժիժիներ մթնոլորտը լեցնելու, պարզապէս ինքնագոհացում գտնելու համար, առանց բան մը տուած ըլլալու մեր շրջապատին կամ օգտակար բան մը ձգելու մեր գալիք սերունդներուն:

Իբրեւ Իսթանպուլահայ մտաւորականներ, այսօր անկեղծութիւնը պէտք է ցոյց տանք խոստովանելու, որ մեզմէ շատեր վերեւ յիշուած անօգուտ եւ անպէտ միջատներուն գործը կը տեսնենք, օգտակար ոչինչ տալով մեր նոր սերունդին ու գալիք սերունդներուն, անտեսելով անհրաժեշտութիւնը մանկական գրականութեան, քանի որ գրեթէ միակ գաղութն ենք Սփիւռքի մէջ այդ նուիրական պարտականութեան մէջ թերացող, իբրեւ անհեռատես անձնասէրներ, մինչդեռ տակաւին քանի մը տասնեակ տարիներ առաջ այդպէս չէինք, երբ ունէինք Ատրինէ Տատրեաններ, Արմենուհի Ճօղէրներ, նոյնիսկ՝ երիտասարդներուն մէջէն Օննիկ Ֆչըճեաններ, Վարդերես Գարակէօզեաններ, Իրմա Աճէմեաններ, Արսէն Ճանեաններ, որոնց անուրանալի կարօտը կը քաշենք այսօր: Հայաստանի մէջ անցեալին ըրած էին ու կ'ընեն նաեւ այսօր, Արեւելահայ գրականութեան հսկաները, առանց բան մը կորսնցնելու իրենց մեծութենէն, ընդհակառակն՝ այդ ըրածներով ա՛լ աւելի մեծնալով ու բարձրանալով: Իսթանպուլահայ գրականութիւնը, այսօր առանց խղճահարութեան՝ պիտի կարենանք ըսել, թէ կը գրէ պարզապէս ինքնահաճութեան համար, գրածներուն մէջ բաւարարութիւն գտնելով, նոր սերունդին նկատմամբ այնքան անտարբեր, որ ո՛չ իսկ մէկը կը փորձէ քայլ մը առնել՝ հայերէնէ – թրքերէն բառարան մը պատրաստելու համար, որուն այնքան անհրաժեշտօրէն կարիքը ունինք նոյնիսկ իբրեւ խմբագիրներ, երբ թերթերու մանկական էջերուն մէջ անգամ յաճախ սխալներ կը գործենք, մեր չգիտցածները տղոց սխալ սորվեցնելու գնով...:

«Ակօս»
Մարտ 9

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

ՌԱՖԱՅԷԼ ԻՇԽԱՆԵԱՆ

Մատենաշար ԱՅԲ եւ ՔԷ
Հրատարակութեան պատրաստեց, խմբագրեց եւ տպագրութեան ծախքը հոգաց Կարէն Ա. Սիմոնեան:
Երեւան, 2001

* * *

ԼԵԶՈՒ ԵՒ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՐԷՆ Ա. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

Մատենաշար ԱՅԲ եւ ՔԷ
Երեւան, 2001

ԹՈՒՐՔ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐՆԵՐՈՒ ՔՐՏԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐԸ

Թրքական «Եօզկիւր փոլիթիքա» օրաթերթը Մարտ 19-ի թիւով լայն տեղ տուած է Թուրքիոյ պատերազմական բարձրագոյն վարժարաններու ընդհանուր հրամանատարութեան կողմէ 1996-ին պատրաստուած ծրագրի մը որ կը վերաբերի քրտական հարցին: Ծրագիրը կը կրէ «Հիւսիսային – Իրաք – 2010» խորագիրը, «Հաւանական զարգացումներ» ենթախորագրով: Գլխաւոր սկզբունքն է՝ յիշել նշուած թուականը արգելք ըլլալ քրտական խմբաւորումներու միասնութեան, համաձայնութեան ու այդ ճամբով հաշուեյարդարի ենթարկել ՓՔՔ-ն:

Հատորին նախաբանին մէջ որ գրի առնուած է Ցամաքային ուժերու նախկին հրամանատար Ա. Աթէշի կողմէ որ 1998-ին Հաթայի մէջ ունեցած մէկ ելոյթին ընթացքին պատերազմի սպառնալիք ուղղած էր Սուրիոյ:

Ծրագիրը կը թելադրէ Հիւսիսային – Իրաքի դէմ տարուող գործունէութիւնը համակարգող մարմին մը ստեղծել,ապա արգելք ըլլալ շրջանին մէջ քրտական խումբերու, ինչպէս՝ քրտական զոյգ կուսակցութիւններու, եւ այլն, կարելի միանութեան: Համակարգող մարմինը պէտք է ջանայ արգելք ըլլալու նաեւ Իրանի եւ Սուրիոյ կողմէ տեղացի բնակչութեան ցեղային պատկանելիութեան օգտագործումին:

Երկու քիւրտ կուսակցութիւններուն՝ Պարզանիի ու Թալապանիի պէտք է ազդարարութիւն ուղղել որ վերջ տան շրջանի Թիւրքմէններուն կիրարկուած ճնշումներուն: Իսկ եթէ երկու պարագլուխները Թուրքիոյ հետ համաքայլ ընթացք չպահեն, Անգարա պիտի փակէ Հապուրի սահմանային դուռը: Վերլուծումը կ'ըսէ թէ երկու կուսակցապետերուն թմբեցուցիչի մաքսանենգութեան թոյլ տուող ընթացքն ալ պէտք է իրենց դէմ շահարկել, քրտական հարցով հետաքրքրուած պետութիւններու մօտ: Այլ խօսքով՝ Թուրքիա այդ երկու դէմքերը իրեն ենթարկելու լծակները ուշադրութեամբ կ'որոշէ:

Ծահարկումի կարեւոր առարկայ է շրջանին Թիւրքմէն բնակչութիւնը. Թուրքիա իր նիւթական նեցուկով ու հաստատած հակակշիռով պէտք է ապահովէ որ առեւտրական գործունէութիւնը, ներդրումները Թիւրքմէններու նախաձեռնութեամբ ըլլան: Ջանք պիտի չխնայուի նաեւ որ Թիւրքմէնները զանգուածաբար բնակութիւն հաստատեն Հիւսիսային – Իրաքի Թուրքիոյ սահմանին մօտիկ գօտիին մէջ եւ պէտք չէ թոյլ տրուի իրաքցի տեղական ղեկավարներու այդ առընչութեամբ ժխտական կեցուածքին: Քրտական թերթը ներկայացնելով այս կէտերը, կը գրէ թէ Թուրքիա այդ ծրագրով Թիւրքմէնները մէկ կէտի վրայ համախմբելու եւ կիպրականին նման վիճակ մը ստեղծելու նպատակը կը հետապնդէ:

Թուրք զօրավարներու վերլուծումը կը չեշտէ շրջանին մէջ ԱՄՆ-ու դերին կարեւորութիւնը: Հոն ըսուած է. «Յատ-Կապէս Իրանի մէջ վարչաձեւի փոփոխութենէն եւ Վարշաւայի Ուխտին ցրուումէն ետք Միջին – Արեւելքի անկայունութեան հետեւանքներուն անորոշ բնոյթը հարկաւոր դարձուցած է այդ շրջանի քարիւղին վրայ ԱՄՆ-ու հակակշիռը: 1980-էն ասդին արձանագրուած խմոռումները այդ հարկին հետեւանքն են: Շրջանի անկայունութեան որպէս դարման, ԱՄՆ-ու պաշտօնական քաղաքականութիւնը Միջին – Արեւելքի մէջ պետութիւններու հողային ամբողջականութեան յարգանքով կայուն վիճակ, խաղաղութիւն, ժողովրդավարութիւն եւ ապահովութեան միջավայր հաստատելու կը միտի: Սակայն, նկատի առնելով Իրաքի հանդէպ ունեցած ընթացքը, հաւանական կը նկատուի որ անկայուն վիճակը միջոց մը եւս շարունակուի»:

Ինչ կը վերաբերի Թուրքիա – ԱՄՆ յարաբերութիւններուն, անոնք պէտք է միշտ մօտիկ շփումի մէջ ըլլան, խուսափին շրջանին մէջ ցեղային խտրականութեան տանող քաղաքական ընթացքէ եւ վերջ տան շրջանի բաժանումին միտող կուսակցութիւններու եւ այլ կարգի կազմակերպութիւններու գործունէութեան:

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ «Յովհաննէս Պօղոսեան» Թատերասրահին մէջ, Փետր. 19-ին, տօնուած է Հ. Յ. Դաշնակցութեան 110-րդ տարեդարձը, պաշտօնական հանդիսութեամբ: Ներկայ եղած են նախագահ Է. Լահուտ, վարչապետ Հարիրիի ներկայացուցիչները, նախարարներ, երեսփոխաններ, Ս. Դ. Հնչակեան, ՌԱԿ-ի պատուիրակութիւններ եւ բազմաթիւ անձնաւորութիւններ: Լիբանանեան եւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան քայլերգներու ունկնդրութենէն ետք, հանդիսութեան բացումը կատարած է Լուտվիկ Այվազեան, որ օրուան ծրագիրը ներկայացնելէ ետք, բեմ հրաւիրած է Ուժանիւթի նախարար՝ Մոհամէտ Ապտէլ Համիտ Պայտուն, որ յանուն Խորհրդարանի նախագահին շնորհաւորած է Դաշնակցութեան 110-ամեակը եւ յիշած Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումը Ֆրանսայի կողմէ: Յաջորդաբար խօսք առած են Պետական նախարար Փիէռ Հըլու, Հըզպոլլահի «Հաւատարմութիւն դիմադրութեան» երեսփոխանական պլոքի նախագահ՝ Մոհամէտ Ռաատ, երեսփոխան Պօղոս Հարպ, Յակոբ Բագրատունի (Լիբանանի Հ. Յ. Դ. Կեդր. Կոմիտէ), Արմէն Ռուստամեան (Հ. Յ. Դ. Հայաստանի Գերագոյն Մարմին): Հանդիսութիւնը վերջ գտած է «Սարդարապատ» խմբերգի ունկնդրութեամբ:

⁂

ԹՈՐՈՆԹՕՅԻ Հայ Կաթողիկէ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ պատկան մարմինները Եղեռնի յուշակոթողի ներկայացման հաւաքոյթ մը կազմակերպած են, Մարտ 4-ին, եկեղեցւոյ Քէօրօղլեան սրահին մէջ: Բացման խօսքով հանդէս եկած է Եղիա Ծ. Վրդ. Գիրէջեան, որ, բարի գալուստի խօսքէն ետք տեղեկութիւններ տուած է Մեծ Եղեռնի զոհուած մէկուկէս միլիոն անշիրիմ նահատակներու յիշատակը յաւերժացնող յուշակոթողի մը շինութեան մասին, որ պիտի տեղադրուի եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ: Հ. Եղիա յայտնած է թէ 1983-ին, երբ շինուած է Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, ծրագրուած էր Եղեռնին նուիրուած յուշակոթող մըն ալ շինել, բայց նիւթական պատճառներով, ծրագիրը յետաձգուած էր: Ներկայիս, Հայաստանի քրիստոնէութիւնը պետական կրօն ընդունման 1700-ամեակը եւ Եղեռնի 86-րդ տարելիցը լաւագոյն առիթ նկատելով, վարդապետը գործնական քայլերու դիմած է, յանձնախումբ մը ստեղծուած է ստանալէ ետք Նորընտիր առաջնորդ Մանուէլ Եպիսկոպոս Պաթաքեանի համաձայնութիւնը: Յուշակոթողի հիմնարկէքը տեղի պիտի ունենայ Ապրիլ 8-ին: Շինութեան ծախք նկատի առնուած է 30 հազար տոլար: Շինութեան յանձնախումբին կողմէ խօսած է Կիրօ Շահինեան, Հ. Եղիա ներկայացուցած է յուշակոթողի յղացքը պատրաստած արուեստագէտ՝ Յակոբ Ճանպազեանը որ իր կարգին բացատրութիւններ տուած է այդ մասին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀԱՅ ԵՒ ՍԼՈՎԱՔԵԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Մօտ ատենէն Սլավաքիոյ հիւպատոսարան կը բացուի Երեւանի մէջ: Երկու երկիրներու յարաբերութիւնները վերջին երկու տարուան փոխադարձ այցերով յատկապէս աշխուժացած են: Պրաթիսլաւական «Արմէս» ձեռնարկութեան տնօրէն Ա. Գրիգորեանի կարծիքով, Սլովաքիոյ Արդարութեան նախարար եւ քրիստոնեայ – դեմոկրատ կուսակցութեան ղեկավար Ե. Զառնապորսկի որ Չեխոսլավաքիոյ վերջին վարչապետը եղաւ, այցելած են Վիէննայի Մխիթարեան միաբանութիւնը ուր միաբանները լայն տեղեկատուութիւն ըրած են Եղեռնի մասին: Ատկէ ետք նախարարը եւ Սլովաքիոյ Խորհրդարանին փոխ - նախագահը յայտնած են թէ կը նպաստեն իրենց երկրին կողմէ ցեղասպանութեան պաշտօնական ճանաչումին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՃՊԻՏ

●

Հանդիպում են Պուշն ու Պուտինը:

Պուշ. – Ամերիկան աննախադէպ նուաճումներ ունի: Օրինակ, մենք ունենք պրոֆեսոր, որը կարող է վերակենդանացնել վաղուց մեռած մարդկանց:

Պուտին. – Մենք եւս մեծ նուաճումներ ունենք:

– Որտե՞ղ:

– Դէ, սպորտում, օրինակ: Մենք ունենք մարզիկ, որը կարող է վազել 100 քմ/ժ արագութեամբ:

– Մի՞թէ: Դա զարմանալի է, ինչպիսի՜ առաջընթաց մեր երկրներում: Եկէք փոխանակութիւն կատարենք: Մենք ձեզ կ'ուղարկենք մեր պրոֆեսորին, նա ձեզ ցուցադրաբար ինչ որ մէկին կը կենդանացնի, օրինակ Լենինին: Իսկ դուք կ'ուղարկէք ձեր սպորտսմէնին, մենք նրա համար կը կազմակերպենք շրջագայութիւն Ամերիկայով: Պայմանաւորուեցինք:

Վերադառնում է Պուտինը Կրեմլին՝ մռայլ, կանչում է Կասեանովին, բացատրում իրավիճակը:

– Իսկ որտե՞ղից մենք կը գտնենք այդպիսի վազող: Խայտառակութիւն:

Կասեանով. – Սարսափելի բան չկայ: Եթէ այդ պրոֆեսորը Լենինին կենդանացնի, մենք 100 քմ/ժ արագութեամբ այնքա՜ն վազողներ կ'ունենանք:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ԾԱԽԱՐԾ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱԺՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Բանախօսութենէ վերջը, երբ խանդավառութիւնը գագաթնակէտին հասած էր, ի դիմաց Թաղեցիներու խօսք առաւ Յարութիւն Մկրտիչեան եւ ընկեր Ահարոնեանի միջամտութիւնը խնդրեց, բանալ տալու համար Պէշիկթաշի ազգային գերեզմանատունը, որ փակուած կը մնար Համիտի հրամանով, մօտ 30 տարիէ ի վեր:

Անմիջապէս ասպարէզ նետուեցանք նորընծաներս: Եւ ահա նորէն դէպի Եըլտըզի պալատը, այս անգամ Լեւոն Ղարիպեանի հետ, քանի մը հոգի ալ՝ իբրեւ հետեւորդ, ընկերակցութեամբ Յ. Մկրտիչեանի:

Սա՛ դուռը, ա՛ն դուռը: Ա՛յս յարկը, ա՛ն սրահը: Վերջապէս հասանք պալատի հրամանատարին դահլիճը, մինչ պահնորդները ապշահար կը նայէին:

Այս անգամ ալ իբրեւ վկայական ունէինք նոյն բառը – «Դաշնակ»: Հրամանատարը բարեացակամութեամբ լսելէ վերջ, անմիջապէս պատուէրներ ուղղեց առ որ անկ է: Եւ գերեզմանատունը հանդիսաւորապէս բացուեցաւ, լոյս ցանելով Թաղին վրայ: Հասնողը գերեզման օրհնել կու տար:

1916-ին երբ ձերբակալուեցայ, առաջին հարցաքննութեան ատեն այս պարագան էր որ կը յիշէր Բէշատ պէյ, Քաղաքական Բաժնի տնօրէնը.

– Դուն Պէշիկթաշի երեւելիներէ՞ն էիր կամ ազգին փոխանո՞րդը, որ Եըլտըզի պալատը գացիր, գերեզմանատան բացումը պահանջելու համար...

Անմիջապէս կռահեցի թէ Յարութիւն Մկրտիչեանը պատմած պիտի ըլլայ, – ան որ նախ ուսուցիչ էր Թաղին մէջ, յետոյ մուխթար եղաւ, ու վերջապէս դարձաւ պաշտօնական լրտեսը ոստիկանութեան, շանսատակ գարնուելու համար զինադադարին, իր նմաններուն հետ (1919):

⁂

Թեւերը լայն բացած, Րաֆֆի Լսարանի Միութիւնը շարունակ հրապարակային բանախօսութիւններ կը սարքէր, գեղարուեստական բաժիններով: Առաջին անգամ Ակնունին լսելէ վերջ, Սկիւտարի հասարակութիւնը դարձած էր դժուարահաճ: Այնպէս որ, երբ յաջորդ բանախօսութիւնը Շահրիկեանը կատարեց, սկսան քրթմնջել.

– Ա՛լ մարդ չունի՞ք որ այս չոր ու ցամաք փիլիսոփան բերիք...

Շահրիկեանին նիւթն ալ չոր ու ցամաք էր, – «Ի՞նչ է իրաւական պետութիւնը»: Հասարակութիւնը ճա՛ռ կ'ուզէր, ճա՛ռ, «կեցցէ»ներ արձակելու եւ ծափելու համար: Յետոյ, տակաւին չէր վարժուած իր լեզուին, իսկ ձայնը բնականէն տկար էր:

Եւ սակայն այս «չոր ու ցամաք» մարդն էր որ ամէնէն տաք մթնոլորտը կը ստեղծէր, պայքարի օրերուն:

– Դուք երէ՞կ էիք ստում թէ այսօր: Ես ձեզ ասում եմ, – ե՛ւ երէկ էիք ստում ե՛ւ այսօր...

Չկար երեւելի մը որ բեմ հանած չըլլայինք մեր Թաղին մէջ, երբեմն քանի մը անգամ Ահարոնեան, Զաւարեան, Զարդարեան, Խաժակ, Զօհրապ, Վարդգէս, Վ. Փափազեան, Վարանդեան, Վռամեան, եւ այլն: Որոշած էինք առանձին գրքոյկներով հրատարակել կարեւոր բանախօսութիւնները եւ ուրիշ գործեր: Իսկապէս ալ երեւցաւ առաջինը, Զօհրապի «Պատգամաւորի մը Համբաստանութիւնը»: Երկրորդը պիտի կազմէր էջ մը Զաւարեանի կեանքէն: Իսկապէս գրած էր առաջին մասը, ուր կը պատմէր թէ ինչպէս տղայութեանը շառաչուն ապտակ մը կերած էր իր մօրեղբօրմէն, Հայերը եւ հայերէնը ծաղրելուն համար. ապտակ մը որ իր փրկութիւնը եղած էր: Մինչ կը սպասէինք անհամբեր որ գոնէ սկսածը վերջացնէ, ձգձգեց, յետոյ ես Կարին գացի, եւ գործը մնաց կիսատ: Հիմա կը զգամ թէ ո՛րքան յանցաւոր ենք որ չըլլանայանք անխնայ Զաւարեանին վրայ, գոնէ իր յուշերուն մէկ մասը գրի առնել տալու համար: Ի՛նչ հարցեր լուսաբանուած պիտի ըլլային:

(Զաւարեանի այդ ձեռագիրը մասունքի պէս պահած եւ Փարիզ բերած ըլլալով, հրատարակուեցաւ «Դրօշակ»ի մէջ):

Խանդավառութեան, տենդագին աշխատանքի օրեր, այդ շրջանին ո՞վ կը մտածէր Յուշերու մասին: «Միշտ ալ ժամանակ ունինք»:

Այս տեսակէտէն չատ աւելի անհող, անողոք էր միւս անմռանը, Ռոստոմ:

Նախ, Ռոստոմ գրեթէ միշտ կը մերժէր ճառ խօսիլ կամ յօդուած գրել: Հաճութեամբ կը ներկայանար յետին ընկերական ժողովին, դասախօսութեան համար, ըլլային իսկ 15 – 20 հոգի: Յետոյ, չէր ուզեր որ տպուին իր խօսածները: Կը նստէր սեղանին առջեւ – յաճախ բեմ ալ չէր ըլլար – ու կը սկսէր. – «Մի անգամ, Թաւրիզում...»: Կամ, – «Երբ մերոնք Վանում...»:

1912, Կարին: Սզահանգէս Եփրեմի մահուան առթիւ. Ռոստոմը յանձն առած է ստանձնել բանախօսութեան գլխաւոր բաժինը: Ի՜նչ բախտ: Արթուն ընկերոջ մը պատուիրեցի ամբողջովին գրի առնել ճառը, որքան որ կարելի էր, առանց սղագրութեան:

Բովանդակալից ճառ մըն էր եւ կը պարունակէր այնպիսի պարագաներ, դէպքեր որոնք նորութիւններ էին մեզի համար: Հում նիւթեր պատմութեան համար:

(Շար. 37)

Sous la présidence d'honneur
de Monsieur André Santini

La Communauté arménienne
d'Issy-les-Moulineaux
présente

liz sarian

EN CONCERT
EXCEPTIONNEL

Accompagnée
par **Frédéric Manoukian**
et son orchestre

le Samedi 28 avril à 20 h 30

au P A C I - 25, ave Victor Cresson
(M° Mairie d'Issy)

Réservation : ☎ **01.46.45.16.43**
01.40.95.81.33 / 01.46.42.79.61

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ

"SUR LE DIVAN"
avec NORA ARMANI

Pièce écrite et interprétée
par NORA ARMANI

Mardi 27 mars à 20 heures 30

Salle Alfred Cortot
78, rue Cardinet, 75017 PARIS

Réservation au : **01.43.76.67.37**
ou à la M.C.A. de Paris: **01.48.24.63.89**

Կազմակերպութեամբ՝
Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ

ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ՝

«ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐՈՒ ԻՄԱՍՏՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ»

Երկրորդ բաժնով

Գողթան Երգչախումբի
ժողովրդային աւանդական երգեր

Ղեկավարութեամբ՝
Հայկ Սարգիսեանի

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25, ժամը 15·30–ին

Առաջնորդարանի
«Նուրհան Ֆրէնկեան» սրահին մէջ
15, rue Jean-Goujon — 75008 Paris

Հիւրասիրութիւն :

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները, Սարգիս Մկրտիչեանի մահուան առիթով. – Տիկին Սաթենիկ Կարապետեան եւ զաւակները 1000 Ֆր., Տիկին Աղաւնի Պարոնեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արթիւր Յովակիմեան 300 Ֆր., Տիկին Սոնա Տօնէլեան, Տիկին Գարապաչեան 250–ական Ֆր. :

Հայկազ Սամուրգաշեանի մահուան առիթով՝ Տէր եւ Տիկին Տիգրան Թորոսեան 300 Ֆր. :

Սիմոն Աղպատեանի մահուան քառասունքին առիթով, Տէր եւ Տիկին Յակոբ Կոչկարեան 150 Ֆր. :

Սրբուհի Փէշտըմալճեանի մահուան առիթով՝ Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Պէքարեան 500 Ֆր. :

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի յաղթական հերոսամարտի 86–րդ տարեդարձը կը տօնուի

ԱՊՐԻԼ 8–ԻՆ

Մանրամասնութիւնները յետագային :

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՏԻԿՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ

Ձեզ կը հրաւիրէ

ՄԻՋԻՆՔԻ

Տարեկան աւանդական իր ճաշին

Կիրակի, Մարտ 25, 2001, ժամը 12·30–ին

պատարագէն ետք Արծրունի Չրքաչեան սրահին մէջ

339, avenue du Prado
13008 MARSEILLE

Հաճեցէք ապահովել ձեր տեղերը

Հեռաձայն. –
04 42 22 08 52
կամ՝
04 91 77 84 70

Մասնակցութիւն 120 ֆրանք :

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Տիկին Արեւալոյս Կոստանեանի (ծնեալ՝ Քարթալեան) մահուան առիթով Իսիի Հայ Առաքելական Եկեղեցիի հոգաբարձութիւնը ստացած է հետեւեալ նուէրները ի նպաստ Քրիստոնէական դաստիարակութեան դասընթացքներու :

Բուրուլ Կոստանեան, Ովսաննա Քիրազ, Գրիգոր Իչճի, Քամէր Թանճան 200–ական ֆրանք, Շահին Թանճան 100 Ֆր., Յովակիմ Զուլհաօղլու 200 Ֆր., Յովակիմ Քարթալեան, Քրման եւ Անժէլ Եանքաչ 500–ական Ֆր., Մարկոս Քարապուլութ 200 Ֆր., Գրիգոր Կոստանեան, Ժիրայր Փեհլիվան 500–ական Ֆր., Յարութ Պուլութ, Արման Կոստանեան, Մկրտիչ Փուլուր 200–ական Ֆր. :

Ի նպաստ Թարգմանչաց Վարժարանին՝ Յակոբ Զոփուր 500 Ֆր., Թորոս Զոփուր 200 Ֆր. :

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Իւղագինի հետեւեալ նուէրները :

Բ. ՑԱՆԿ

Տիկին Ժ. Գանթարճեան 200 Ֆր., Տիկին Ասթրիտ Զաթալեան 350 Ֆր., Տիկին Լիտա Երեմեանց 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Մալումեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Լազար Կոփիկեան 200 Ֆր., Պր. Խորէն Գասապեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մուսայեան 200 Ֆր., Պր. Ժերար Զաքքարեան 400 Ֆր., Պր. Լեւոն Գալուստեան 350 Ֆր., Տիկին Սեդա Թահան, Պր. Ժիրայր Կիւրճեան 200–ական ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Յովնանեան, Պր. Արա – Կիրակոս Յովհաննէսեան 1000–ական Ֆր., Պր. Ժագ Պաթմանեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վահէ Թագւորեան 500 Ֆր., Տիկին Սեդա Պահարեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Էտուար Վառվառեան 300 Ֆր., Տիկին Անժէլ Սասեան 100 Ֆր., Պր. Գաբրիէլ Մելիքեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Էլվիօ Փանարոթօ, Տիկին Արմենուհի Խոտիկեան 300-ական Ֆր., Տիկին Մարի – Լուիզ Լը Ռուա – Աղապէկեան 2500 Ֆր., Օրիորդ Սոնա Բաբէլեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կարպիս Ժալոյեան 200 Ֆր., Տիկին Ագատուհի Պասեմեան 300 Ֆր., Տիկին Ժանէթ Բժշկեան 300 Ֆր., Պր. Ստեփան Վարժապետեան 100 Ֆր., Պր. Ալէն Թոհատեան 500 Ֆր., Պր. Պօղոս Ֆէսճեան 150 Ֆր., Տիկին Ֆրանսուազ Սրապեան, Տէր եւ Տիկին Փիէռ Դալար, Օր. Ժոզէթ Տօնիկեան 100–ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Տ. Նազարէթեան 200 Ֆր., Տիկին Լուիզ Միքայէլեան 150 Ֆր., Օր. Մարի Դերձակեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Սարգիս Թաթիկեան 150 Ֆր., Տիկին Էլիզ Պասմաճեան 400 Ֆր., Տիկին Ռոզ Սէֆէրեան 500 Ֆր., Տիկին Արմենուհի Բալուեան 200 ֆրանք, Տիկին Թեւանեան 500 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Ֆրէտէրիկ Հայրոյեան 1500 Ֆր., Տիկին Սոնիա Պետրոսեան, Տէր եւ Տիկին Մարսէլ Վասիլեան, Օր. Սարա Նազարեան, Տիկին Մէրի Նալպանտեան 100–ական Ֆր., Տիկին Մարիամ Թոռոսեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժագ Լըզոզ 300 Ֆր. :

(Շար.)

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ
ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի հետեւեալ կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի :

ԿԻՐԱԿԻ, Մարտ 25
«Դատաւոր»ի կիրակիին,
ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1
«Գալստեան» կիրակիին :

l'UGAB - Marseille
organise
un DINER
au profit de l'Ecole HAMASKAINE
Samedi 24 mars à 20h30

au siège de l'Association :
327, Bd Michelet, 13009 Marseille

Participation aux frais :
200 F (Etudiants: 150 F)

Réservation indispensable
au 04.91.22.10.45 / 04.91.53.34.98

CONCERT
«LA SOIREE DES MINIATURES»

FELIX SIMONIAN (violoncelle)
NELLY SIMONIAN (piano)

Au programme :
J.-S. Bach — F. Chopin —
E. Bagdassarian — P. Tchaïkovsky —
O. Respigi — A. Ayvasian —
A. Babadjanian — D. Popper —
M. Ekmalian — A. Haroutinian —
E. Mirzoyan — Komitas

le Dimanche 25 mars
à 17 heures

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles - 75017 Paris

Renseignement et réservation :
☎ **01.42.27.12.26 / 01.45.20.03.18**

Prix d'entrée :
membres: 60 F non-membres: 80 F

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

La CHORALE SAYAT NOVA de Nice
et
l'UGAB Nice-Côte d'Azur
organisent
un PELERINAGE
à l'ancienne église arménienne
de Gênes
San Bartolomeo degli Armeni

Dimanche 1er avril

Une grande messe solennelle
sera célébrée
par **Mgr Narek CHAKARIAN,**
évêque de l'église arménienne de Nice
et interprétée
par la **Chorale Sayat Nova**
dans le cadre des célébrations
du 1700e anniversaire de l'adoption
du christianisme comme religion d'Etat
par l'Arménie.

Aller-retour Nice/Gênes en autocar
(déjeuner compris) : 200 F
Renseignements et réservations :
☎ 06.60.41.32.15

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի Էլէն Բիւզանդ մասնաճիւղը, իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ ընկերուհի Ռիթա Շաքէլեանի եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն, իրենց հօր՝ Յակոբ Քիլաղապեանի մահուան առթիւ :

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Mi-Carême

organisée par la Croix Bleue des Arméniens Section St Maurice de Beynost
Au programme :
HADIG ET TOMBOLA
le dimanche 25 mars à partir de 15h
à la salle des fêtes.
Venez nombreux — Entrée libre

*
**

49ème
ASSEMBLEE GENERALE
de la
CROIX BLEUE DES ARMENIENS
DE FRANCE
Les 30, 31 mars et 1er avril
« HOTEL ATRIA »
GRENOBLE

CENTRE DE VACANCES
DE LA CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS
DE FRANCE - Bellefontaine (Jura)

Près de la frontière suisse et à proximité de Morez, Morbier et les Rousses, le village de Bellefontaine abrite, depuis plus de 40 ans, le centre de vacances de la CBAF. Implanté dans un domaine verdoyant, de 2 hectares, en lisière de forêt, le centre accueille chaque été, en juillet et en août, 350 enfants, encadrés d'une cinquantaine d'animateurs et de directeurs diplômés.

Les enfants évoluent dans une ambiance arménienne, rythmée par des activités variées et enrichissantes (sports, randonnées, travaux manuels, éveil à l'arménité, musique, danse, chant...)

Pour inscrire vos enfants, nous vous invitons à contacter notre secrétariat au 01.48.24.46.57 qui vous dirigera auprès de la section la plus proche de votre domicile.

La colonie organise une fête traditionnelle pour les parents le dimanche 15 juillet et le dimanche 12 août.

Dates des séjours :
1er séjour : du 3 au 25 juillet
2ème séjour : du 27 juillet au 19 août

Prix :
Colonie de Bellefontaine : pension 3 550 F + voyage 450 F (Paris et Marseille)
Camp rayonnant de Bellefontaine : pension: 3 800 F + voyage 450 F (Paris et Marseille)

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 24-25
SAMEDI - DIMANCHE
24-25 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.131

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

76e ANNEE — N° 20.131

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԻԱՑԵԱԼ – ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ մօտ յիսուն ռուս դիւանագէտներ արտաքսած են, լրտեսութեան ամբաստանութեամբ: Պուշի կառավարութիւնը որոշած է աւելի խիստ վերաբերում ունենալ Ռուսաստանի դէմ: Արտաքին նախարարութիւնը վճռած է նախ 12 դիւանագէտ արտաքսել եւ հրամցած է Կրեմլինը որ 40 ուրիշներ ալ եռ կանչէ: Այդ անհրաժեշտներու մէջ են դեսպանատան Ա. քարտուղար Վլադիմիր Ֆրոլով, որու դէմ կասկած կայ որ մաս կը կազմէ ռուսական գաղտնի սպասարկութեանց: Ամերիկեան աղբիւրներու համաձայն ռուս գաղտնի գործակալութիւնը զգալապէս աւելցած է վերջերս, հասնելու համար Խորհրդային Միութեան օրերու մակարդակին: Մոսկուա անմիջապէս հակազդած է եւ Արտաքին նախարար՝ Իգոր Իվանով յայտարարած է որ անմիջապէս ամերիկացի յիսուն դիւանագէտ պիտի արտաքսեն, ցաւ յայտնելով որ այլընտրանք չունին:

ԳԱԶԱՅԻ գօտիին մէջ, ուր խորայէլացի զինուորները փակած էին հիւսիսէն հարաւ կացող ճամբաները, բախումներու հետեւանքով երկու Պաղեստինցիներ սպանուած են Մարտ 22-ին: Այս առընչութեամբ, Մարդկային իրաւանց իսրայէլեան կազմակերպութիւն մը՝ Պ'Ցելեմ կը դատապարտէ ինչ որ կը կոչէ «մեղսակից նութիւնը» բանակին եւ ոստիկանութեան:

ՍԹՈՔՀՈԼՄ հաւաքուեցան, Մարտ 23-ին, Եւրոպական Միութեան 15 երկիրներու ղեկավարները զարկ տալու համար ընկերական բարենորոգումներուն, բայց, Մակեդոնիան չէր կրնար օրակարգի նիւթ չըլլալ եւ այդ պատճառաւ հրաւիրուած է նաեւ նախագահը՝ Բորիս Թրայքովսկի: Սկիզբի մէջ, Եւրոպական Միութեան պատուիրակութիւն մը իր զօրակցութիւնը յայտնած է Մակեդոնացիներուն, ալբանացի ծայրայեղ տարրերու դէմ իրենց պայքարին մէջ: Հրաւիրուած է նաեւ Վ. Պուտին:

ԹՐՔԱՀՊԱՏԱԿ 18 Քիւրտեր որոնք հացադուլի դիմած էին Մոնփըլիէ 31 օրէ ի վեր, վերջ դրին իրենց շարժումին, կեցութեան երեք ամսուան արտօնագիր ըստանալէ ետք:

ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ 4000, Մարսէյլի մէջ մինչեւ 16 հազար պետական պաշտօնեաներ ցոյց մը ըրին Մարտ 22-ին, աշխատավարձքի յաւելում պահանջելով: Իրենք զիրենք «մոռցուածները» մկրտած են եւ կ'ըսեն որ ժողովէն զիրենք չմոռնայ: Բողոքի ցոյցերու եւ գործադուլի դիմած էին նաեւ մանկաբարձուհիները: Ասոնք, կը դժգոհ են աշխատանքի իրենց պայմաններէն (քիչ են) եւ աշխատավարձքէն որ ամսական 9000 ֆրանքով կը սկսի եւ վերջաւորութեան միայն 14.000 ֆրանքի կը հասնի:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ անդամ ընտրուեցաւ, Մարտ 22-ին, Կարտինալ տը Պրոյ, Ալէն Փէյրըֆիթի աթոռին, 18 ձայնով 30 քուէարկողներու վրայ, առաջին շրջանին իսկ: Պատմաբան, մասնագէտ է 19-րդ դարու, փեսնագիր Մաք – Մահոնի եւ Պիզոյի, իշխան Կապրիէլ – Մարի – Ժոզէֆ – Անսելմ տը Պրոյ ծնած է 1931-ին, Վերսայլ: Հեղինակ է բազմաթիւ հատորներու:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 22/23)

ՂԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՀԱՐՑԸ ԵՒ ԱՄՆ-Ը

ԱՄՆ-ու Եւրոպայի գործերուն հրամանատարի տեղակալը զօր. Ք. Ֆուլֆորտ որ Երեւան կը գտնուէր, մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին ըսած է թէ ԱՄՆ-ը Թուրքիոյ երկարամեայ դաշնակիցն են եւ թէ այդ երկիրը եւս կը գիտակցի թէ Ղարաբաղի հարցին խաղաղ կարգաւորումը համապատասխան է իր ազգային շահերուն: Ան ըսած է նաեւ թէ Հայաստանի Պաշտպանութեան եւ Արտաքին գործերու նախարարներուն հետ ունեցած հանդիպումներուն նիւթ եղած են շրջանի ապահովութեան հարցերը եւ Հայաստան – Թուրքիա ռազմական իշխանութիւններու միջեւ երկխօսութիւն սկսելու հարցը: Ինչ կը վերաբերի ԱՄՆ-ու նոյն շրջանին մէջ ռազմական ներկայութեան ու գործակցութեան, ատիկա կրնայ աշխուժանալ միայն հակամարտութեան խաղաղ կարգաւորման պարագային: Պատասխանելով հարցումի մը, ամերիկացի զօրավարը այդ գօտիին ապահովութեան խնդիրներուն մէջ Իրանը արժէքէ զուրկ համարած է:

***

ՓԱՈՒԷԼ – ՕՍԿԱՆԵԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան հանդիպում ունենալով ԱՄՆ-ու պաշտօնակիցին հետ, քննարկած են Հայաստանի դրացիներուն հետ յարաբերութիւնները, անոնց յետագայ բարելաւման կարելիութիւնները եւ Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման ներկայի փուլը: Նշուած նիւթերը կարեւոր նկատուած են շրջանին մէջ կայունութեան հաստատման առումով:

***

Ե՞ՐԲ ԿԸ ՎԵՐՍԿՍԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27-Ի ԴԱՏԸ

Երեւանի Կենտրոն եւ Նորք-Մարաշ համայնքերու Ա. Ատեանի դատարանը սկսած Հոկտ. 27-ի դատավարութիւնը Փետրուար 28-էն 25 օրուան համար ընդմիջուած էր. դատարանը այդ պայմանաժամը շնորհած էր ամբաստանեալ Ն. Ցունունեանին, ծանօթանալու համար քրէական գործի 25 հատոր նիւթերուն: Ներկայիս դատարանը դեռ չէ որոշած դատին վերսկսման օրը:

***

ՍՏԵՂԾՈՒՄ «ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ

Հայաստան-Սփիւռք համաժողովի որոշած երեք ծրագիրներէն մէկն էր «Համահայկական երիտասարդական կեդրոն» հիմնադրամի մը ստեղծումը եւ Մարտ 22-ին, այդ ծրագիրը ստացած է կառավարութեան հաւանութիւնը: Արտաքին նախարարութեան տեղակալը՝ Լեւոն Մկրտչեան յայտնած է թէ կառավարութեան որոշումով հիմնադրամը պիտի գործէ Ծաղկաձորի գլխաւոր մարզահամալիրի երրորդ մասնաշէնքին մէջ, իսկ դրամական գետնի վրայ պէտք է գոյատեւէ նուիրատուութիւններով եւ յատկացումներով: Հիմնադրամին նպատակն է երիտասարդութեան համարկումը միջազգային երիտասարդական կառոյցներու մէջ: Ի մօտոյ պիտի ընտրուի գործադիր տնօրէնը:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒԱԿԱՆ ԱՐՀԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԻՆ

Մարտ 22-ին, Գերմանիոյ Հանովըր քաղաքին մէջ բացուած տեղեկատուական արհեստագիտութեան միջազգային ցուցահանդէսին առանձին տաղաւարով կը մասնակցին Հայաստանը ներկայացնող «Ալկոռիթմ Սէրվիս», «Սելեստա Սիսթեմս» եւ «Միկմա» ընկերութիւնները: Ներկայիս երկրին տեղեկատուական արհեստագիտութեան ասպարէզին մէջ արձանագրուած 1500 ընկերութիւն կայ:

ՋԱՒԱԽՔԻ ԵՐԱԽԱՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ԲԱՆ ՄԸ ԸՆԵԼ ԿԱՐԵԼԻ ՉԷ՞

Ջաւախքի, Վրաստանին Հայաստանի սահմանակից հարաւ – արեւմտեան հայաբնակ այդ շրջանին առընչուած մտահոգութիւններ վերջին ժամանակներուն աւելի յաճախ սկսած են երեւիլ յատկապէս հայաստանեան մամուլին մէջ: Ինչպէս արձագանգած ենք ամէնէն կարեւորներուն, այդ մտահոգութիւնները հետեւանք են հայ բնակչութեան նկատմամբ կեդրոնական իշխանութեան անզօրութեամբ ու անտարբերութեամբ հիւսուած կեցուածքին, երբեմն այդ հայութիւնը ուղղակի թիրախ առնող քայլերու եւ ինչ որ ամէնէն ծանրակշիռն է՝ Վրաստան – Թուրքիա սահմանին վրայ առանց ռուսական զօրքերու վահանին մնալու հեռանկարին երբ միւս կողմէն պարբերաբար կ'արծարծուի Միջին Ասիայէն շուրջ կէս միլիոն մեսխեթցի Թուրքեր այդ նոյն շրջանը տեղաւորելու ծրագիրը: Ասոնց վրայ պէտք է աւելցնել տնտեսականին ժխտական ազդակները որոնք յատուկ չեն անշուշտ Ջաւախքի, ոչ ալ Վրաստանի. անգործութիւնը հոն ալ մեկնակէտ է արտագաղթի, ինչ որ ենթադրելի հետեւանքներ կ'ունենայ ընկերային կեանքին համար: Քայքայուած ընտանիքներ, այլասերում, լքումի պարագաներ, անտիրութիւն, եւ այլն:

Այս հետեւանքներուն ծանրագոյն բաժինը, բնականաբար, համաձայն համաշխարհային կանոնին, կը վիճակի երախաներուն: Այս մասին սարսափելի բաներ կ'ըսէ նամակ մը որուն տեղ տուած է Ռուզան Ասոյեան, «Առաւօտ»ի Մարտ 16-ի թիւի իր սիւնակին մէջ: Այդ նամակը գրուած է Ախալքալաքի շրջանային կրթական բաժնի խնամակալութեան եւ հոգաբարձութեան տեսուչ Ս. Մուրատեանի կողմէ. նամակ, որով ներկայացուած հարցը, ինչպէս կը գրէ Ռ. Ասոյեան «լուսաբանում չէ՝ որ պահանջում է, այլ լուծում»:

Անգամ մը եւս կրկնելէ ետք այդ գօտիին հայութեան վիճակը, նամակագիրը յատուկ ուշադրութեան կը յանձնէ հոգածութեան լրջօրէն կարօտ երախաներու պարագան. «միայն Ախալքալաքի շրջանում կայ 530 որբ եւ անապահով երախայ, որոնց թիւը ձնագնդի նման աճում է» կ'ըսէ ան: Այդ երախաները մեծ մասով զաւակներն են վերջին չորս – հինգ տարիներուն արտագաղթող երիտասարդ հայրերու, որոնցմէ չվերադարձողներու թիւը սկսած է մեծնալ: Ատիկա պատճառ կ'ըլլայ որ բազմաթիւ երախաներ մնան աշխատանքէ եւ հետեւաբար ապրուստի վաստակելի միջոցէ զուրկ մեծ հայրերու եւ մեծ մայրերու խնամքին: Մնացեալը կը կրկնէ նման պայմաններու տէր աշխարհի որեւէ անկիւնի պարագան. անապահով վիճակը անչափահասներու որոշ մաս մը կը մղէ գողութեան. իրենց անօթութիւնը յագեցնելու համար այդ ճամբան փորձածներ օրէնքին տրամադրութիւններով պատժուած են: Քաղաքին շուկային եւ հանրակառքի կայանին շուրջը կը թափառին անոնցմէ մինչեւ մուրացկանութեան իջածները: Պետական չնչին նպաստը որ 7 տոլարի մօտ բան է, 6 – 10 ամիս ուշացումով կը հասնի, զրեթէ ոչ մէկ բանի կրնայ ծառայել: Բազմաթիւ երախաներ կիսաքաղց կ'ապրին, առանց նոյնիսկ կարենալ երազելու դրենական պիտոյքի, արտադպրոցական խմբակներու մասին, կ'ըսէ Ս. Մուրատեան, իր տողերը աւարտելէ առաջ չեշտելով թէ անոնք «հոգատարութեան կարիք ունեն, որ չեն կարող ապահովել նրանց մերձաւորները: Պէտք է անել հնարաւոր ամէն ինչ որ նրանց մանկութիւնը չվերածուի մղձաւանջի»:

Պէտք է ըսել որ բաւական նրբանկատութեամբ գրուած է Ս. Մուրատեանի նամակը, հակառակ յայտնի թշուառութեան. դժուար չէ ենթադրել որ անտէր մնացած անչափահասներու դժբախտութիւնը գողութեան, մուրացկանութեան, կիսաքաղց վիճակէն աւելի սեւ գոյներ ալ կը ստանայ: Օրինակները հազարներով կը հասնին նախկին խորհրդային շատ մը անկիւններէ:

Անկախութենէն ի վեր օժանդակութեան բազմատեսակ, բազմագոյն կազմակերպութիւններ մարմին առին. ամէնէն պաշտօնական, ընդհանրական բնոյթ ունեցողէն մինչեւ քանի մը հոգինոց փոքր խմբակներու ստեղծածը: Անոնցմէ չի՞ գտնուիր մէկ – երկուքը որ իրենց գործունէութեան շրջանակին մէջ առնեն Ջաւախքի գոնէ անտէր երախաներու հատուածը, նոյնիսկ հայաստանեան ճակատէն գեղչերու գնով: Մանաւանդ որ այդ ճակատը բաւական ժամանակէ ի վեր քիչ մը իրապաշտ ըլլալու կոչեր կ'ուղղէ օժանդակութեամբ պարապողներու, տառապողներու:

Ա. ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ՍԻՓԱՆ - ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՀԱՄԵՐԳԸ

Խրախուսիչ երեւոյթ էր, Հինգշաբթի, Մարտ 22-ի երեկոյեան, տեսնել Փարիզի Թրինիթէ եկեղեցին ծայրէ ծայր լեցուն (շուրջ հազար հոգի) ունկնդրելու համար Սիփան – Կոմիտաս երգչախումբի համերգը: Խրախուսիչ, որովհետեւ, այլեւս ընթացիկ դարձած է սրահներ լեցնել միայն ճաշ – պարահանդէսներով եւ թրքավարի եղանակով: Որակաւոր յայտագիր մը կազմած էր խումբին ղեկավարը՝ Կարպիս Ափրիկեան, բծախնդիր աշխատանք տարած հրամցնելու համար Կոմիտասի, Կանաչեանի եւ իր գործերէն: Յայտագրին ներկայացումը կատարեց Լիզ Նազարեան, երգչախումբի կողքին կային նաեւ տաղանդաւոր արուեստագէտներ ինչպէս Ֆալիէն Շանոյեան (սոփրանօ), Մկրտիչ Մկրտչեան (պարիթոն), Մարիժա Օփի Մարքէչ (դաշնակ), Իրիս Թոբոսեան (տաւիղ), Սենեկային Պէլ'Արթէ նուագախումբը եւ Մենիլ Սէն – Տընիի երգչախումբը:

Կարելի է շնորհաւորել Կ. Ափրիկեանը, որ մօտ կէս դար է անխոնջ աշխատանք կը տանի Սիփան – Կոմիտասի գլուխը, օրէ օր աւելի դժուար պայմաններու մէջ:

Համերգին մասին՝ յետագային:

«ՔԱՐԷ Է ԵՂԵՐ ՀԱՅՈՒՆ ԲԱՐՁԸ...»

Բ.

Բ. Նալչըճի գիրքին «Գաղտնի Հայեր» գլուխին վերջին դէմքը կին մըն է. անոր հանդիպած է Քէօլնի մէջ, կը կոչուի Սուլթան: Ատըեամանցի է. եօթը տարեկանին տեղեկացած է թէ հայ է: Մրջիւններու խաղը պատճառ եղած է այդ տեղեկացումին: Կը պատմէ թէ դրացի իրեն տարեկից Թուրք աղջնակի մը հետ մրջիւններ կը սպաննէին: Ընկերուհին կ'առաջարկէ կարմիր մրջիւնները սպաննել, քանի որ անոնք «կեավուր»ի մրջիւններ են, իսկ սեւերը մահմետական: Սուլթան զարմացած կը հարցնէ թէ մրջիւնին «կեավուր»ը կ'ըլլա՞յ. յետոյ, ի՞նչ կը նշանակէ «կեավուր»: Ընկերուհին կը պատասխանէ. «Է՜հ, չէ՞ որ դուք ալ կեավուր էք: Կարմիրները ձեր մրջիւններն են, սեւերը մերը»:

Տունը մայրը կը հարկադրուի խոստովանիլ իրեն թէ իրենք Հայ են. Հայերը քրիստոնեայ կ'ըլլան ու այդ պատճառով Թուրքերը զիրենք անհաւատ կը կոչեն: «Մենք մեզ եօթը ջուրով ալ լուանք, մահմետական ալ դարձանք, այդ անունը կրկին մեր վրայ կը մնայ: Մատ մը երախան անգամ մեզ «կեավուր» կը կոչէ: Դուն մի՛ յուզուիր, ես անոր մօրը հետ կը խօսիմ ու անգամ մըն ալ ան քեզի «Կեավուր» չըսեր: Միայն թէ դուն դուրսը, ուրիշներու քով բերնէդ բան չփախցնես: Թող չգիտնան թէ ինչ ենք»:

Դուրս – ներսի այս յստակ զանազանութիւնը, ճնշումի, տագնապի մնայուն աղբիւր մը կ'ըլլայ եօթը տարեկան աղջնակին համար որ մեծապէս կը ցնցուի լսածներէն: Միտքը հարցականներով կը չարչրկուի ու կը յանգի այն եզրակացութեան թէ իրենք դէշ արարածներ են, քանի որ ընկերուհին «կեավուր» մրջիւնները կը սպաննէ. իրենք ալ «կեավուր» են, ուստի զիրենք ալ կը սպաննեն, արդէն անցեալին ալ սպաններ են, ինչպէս այլեւս սկսած են պատմել իրեն ընտանիքին մեծերը:

Անոնց պատումներէն յստակապէս մեծ հօրը պատկանողները տպաւորած են զինքը: Այդ մեծ հայրը ըսած է թէ տասը տարեկանին իրենց գիւղը Քիւրտեր եկած են ու երեք օր ու գիշեր Հայերը կոտորած: Երկու Քիւրտ ալ իրենց հրացաններուն մրցակցութեամբ տասը հայ երախայ շարած ու չուանով իրարու կապած, սկսած են կրակել, տեսնելու համար թէ որուն հրացանը աւելի կը սպաննէ: Ցետոյ կարծելով որ տասն ալ մեռած են, հեռացած են: Սուլթանին մեծ հայրը որ կենդանի մնացած է, կապերէն ազատած ու խոյս տուած է. զինքը տեսնելով կրակած են, բայց յաջողած է փրկուիլ: Երեք օր օձերով հորի մը մէջ պահուըտելէն ետք, ապաստանած է ծանօթ քիւրտ ընտանիքի մը քովը:

Անոր քոյրը դաժանութեան այլ տարբերակի մը հերոսուհին է: Տարագրութեան ընթացքին Քիւրտ մը անոր աչքին առջեւ ամուսինը կը սպաննէ ու զինքը կ'առնէ կը տանի, կ'ամուսնանայ հետը: Երկու զաւակ կ'ունենան: Տարիներ վերջ այս բաները պատմելով կ'ըսէ. «Երբեք չեմ կրնար մոռնալ պատահածը: Գիտեմ թէ այս մարդը ամուսնիս ոճրագործն է. սպանութիւնը ես աչքովս տեսայ: Զիս ալ պիտի սպաննէր: Վախէս, ամուսնիս դահիճին կինը դարձայ: Հոգիս փրկելու միակ ճարս էր: Երկու տղոցս հայր այս ոճրագործը երբեք պիտի չներեմ: Աստուած պիտի պատժէ զինքը»:

Սուլթանին յիշողութեան մէջ այս պատումները զուգորդուած են լացով, արցունքով: Կը յիշէ հօրեղբօրը կինը որուն ժպիտը երբեք չէ տեսած. նոյնիսկ կը յանդիմանէ երբ իր զաւակներուն խնդալը կը տեսնէ. «Ինչի՞ կը խնդաք: Մենք խնդալիք ոչի՛նչ ունինք: Երջանիկ ըլլալու համար ի՞նչ ունինք մենք: Պէտք է նստինք ու մշտապէս մտածենք» կ'ըսէ:

Սուլթանին պատումին մէջ ալ տեղ ունի ինքնուրացումի ահաւոր փակագիծը. ներսի – դուրսի զանազանութեան դամոկլեան սուրը որ հաւանօրէն միայն ապրողը գիտէ թէ որքա՛ն թունաւորիչ ազդակ է մարդկային կեանքի մը համար: Մօրը հայրը քրիստոնէութեան փարումով մնացած մէկն է, թէեւ դուրսի աշխարհին ուրիշներու նման մահմետական կը ձեւանայ: Ռամազանին, ճաշելու ժամը ազդարարող թմբկահարը յստակապէս իրենց տան առջեւ կը կանգնի ու կը թմբկահարէ: Տնեցիներն ալ ճարահատ, կ'արթննան, լոյսերը վառելով իրենց ծոմապահութիւնը ընդհատելու պատրաստութիւն տեսնել կը կեղծեն:

Հոս եւս կը շեշտուի ամուսնութիւնները փակ շրջանակի մէջ կատարելու սկզբունքը: Սուլթանին մայրը 12 տարեկանին ամուսնացուցած են 30 տարու մէկուն հետ, այն վախով որ Քիւրտեր կ'առեւանգեն: Ինք այդ ամուսնութենէն ծնած է: Կը պատմէ թէ հայրը ինքզինքը առանց այլեւայլի հայ կը նկատէր, զայրանալով կրօնափոխութեան վիճակին: Ամէն գիշեր աւետարան կը կարդայ ընտանիքին անդամներուն. միշտ կը կրկնէ յոյսը թէ օր մը ամէն բան պիտի փոխուի ու ճնշումները, վախերը վերջ պիտի գտնեն ու ամէն մարդ բացայայտ կերպով պիտի կարենայ «Հա՛յ եմ» ըսել, եկեղեցի երթալ:

Իրենց ընտանիքը քրտախօս եղած է. ինք յետոյ Թրքերէն սորված է: Ցիշելով մանկութիւնը երբ Ռամազանին ծոմապահութիւն կը կեղծեն ընտանեօք, կ'ըսէ թէ ատիկա խաղ կը թուէր իրեն: Սակայն, երբ խելահաս կը դառնայ ու կը տեղեկանայ թէ հայ են, շատ դժուար կ'ըլլայ այդ խաղը շարունակել. ան կ'ըսէ. «Երբեմն կ'ամչնայի մեր ընթացքէն, երբեմն ալ վարկաբեկուած կը զգայի ես զիս»:

Հայը որ հաւատացեալ քրիստոնեայ է խորքով, կը տառապի տարբեր երեւալու պարտաւորութենէն: Պետական պաշտօնեայ ըլլալով չի կրնար քրիստոնէական պահքի ու ծոմի հրահանգները կատարել. Ընդհակառակն, Ռամազանի շրջանին ծոմապահութիւն կ'ընէ, ամէն անգամ բերանը պատառ մը հաց դնելէ առաջ Աստուծմէ խնդրելով որ այդ ծոմապահութիւնը հաշուէ որպէս քրիստոնէական պահք: Երբ զաւակները հարց կու տան իրեն թէ կ'ըլլա՞յ նման բան, կը պատասխանէ. «Կ'ըլլայ. կարեւորը նպատակն է: Աստուած ու մեր Քրիստոսը կը տեսնեն թէ ինչ կացութեան մէջ ենք, գիտեն թէ ինչ տառապանքի տէր ենք»:

Նախակրթարանի շրջանին այս երկուութիւնը այնքա՛ն ծանր ազդեցութիւն ունեցած է հոգիին վրայ, այնքան վախ ու դէշ զգացումներ պատճառած է որ աղջնակը կ'ամչնայ հայ ըլլալուն, միշտ երանի տալով անոնց որ Թուրք են: Կը խորհի որ պիտի չվախնար եթէ ինք ալ Թուրք ըլլար: Կը ցաւի որ Թուրք չեն: Այդ ամօթը, Թուրք ըլլալու ըղձանքը տարիներ ետք միայն կրնայ մէկդի դնել ու ինքզինք ընդունիլ այնպէս ինչպէս որ է:

Առեւանգումի վախէն կանուխ ամուսնութեան հարկադրանքը պատճառ եղած է որ ուսումը չկարենայ շարունակել: Միջոց մը ետք ամուսնին հետ Գերմանիա կը հաստատուին: Հոն աւելի հանգիստ է միջավայրը. այսուհանդերձ, երկար ատեն չի յաջողիր «հայ եմ» ըսել դիւրութեամբ: Տան լեզուն քրտերէնն է, քանի որ իրենց մայրենին եղած է ան. այդ պատճառով ալ քիւրտ կը նկատուին: Հայ ըլլալուն առթած վախը այնքան ամուր նստած է իրենց հոգիին խորը որ չեն կրնար «Հայ ենք» ըսել: Նոյնիսկ երբ բարեկամ թաթար զոյգ մը օր մը խօսելով Թուրքիոյ հարաւ – արեւելեան շրջաններու խռովութիւններուն մասին, Քիւրտերը վարող Հայերու կը վերագրէ ամբողջ պատասխանատուութիւնը:

Փրկուելու համար ինքնուրացումի տաժանքէն, կ'որոշեն ուրիշ թաղ մը փոխադրուիլ ու առաջին պահէն բոլորին յայտնել թէ հայ են: Այդպէս ալ կ'ընեն. կը կրկնեն ամէնուն թէ իրենք ատըեամանցի են, քրտախօս, բայց հայ. ոչ, մահմետական չեն, քրիստոնեայ են: Իրենց այցելողներէն ոմանք կը դադրեցնեն բարեկամութիւնը, ուրիշներ կ'ըսեն թէ կարեւորը մարդկութիւնն է եւ թէ իրենց համար ոչ մէկ տարբերութիւն ունի անոնց քիւրտ, կամ հայ ըլլալը: Ատիկա մեծապէս կը հանգստացնէ զիրենք. բայց երբ արձակուրդի կ'երթան իրենց ծննդավայրը, կը մտնեն նոյն խաղին մէջ, որպէսզի իրենց հոն մնացած հարազատներուն կեանքը չվրդովեն:

Մինչեւ այսօր, դէպքերուն վրայէն մօտ 90 տարի անցած ըլլալով հանդերձ, հայը վանող, մերժող, դատապարտող, զայն կեղծ ինքնութեամբ ապրելու մըտայնութիւնը Սուլթանը ըմբոստանալու կ'առաջնորդէ ու կը պոռթկայ. «Օրը ոչ թէ հինգ, այլ տասնըհինգ նամազ ալ ընենք, մեր ճակտէն կրօնափոխի կնիքը, մեր դէմքէն կեավուրի նշանը չի ջնջուիր: Ի՞նչ է այս մոլեռանդութիւնը, այս անհասկնալիութիւնը, ոխը: Չեմ հասկնար»:

Եւ ըսել որ ինք ուղղակի ականատես վերապրող մը չէ: Անոր յուշը ժառանգած մըն է: Այդպէս ըլլալով հանդերձ, ինչպէս կ'ըսէ, «յիշատակն անգամ շատ տառապեցնող է: Այդ սարսափի օրերը, դէպի մահ ընթացող ախորը ապրած չըլլալով հանդերձ, անջնջելի հետքերը կը կրենք անոնց: Հապա, այդ բաները ապրողնե՞րը ինչ ըրին»:

Իրենց շրջանին մէջ բոլորին յայտնի իրականութիւն է որ Հայերը ընդհանուր առմամբ Քիւրտերուն կոտորել տուած են: Քիւրտերը այդ անցքերը «կեավուրներու կոտորածը» կը կոչեն. չեն ըսեր թէ իրենք ըրած են: Սակայն, միւս կողմէ՝ «տարեց Քիւրտեր, երբ իրենցմէ ոմանք ցաւի տէր դառնան ու սկսին տառապիլ, կ'ըսեն. "լա՛ւ եղաւ: Քի՞չ հայ սպաննած էր: Ըրածին պատիժը կը քաշէ հիմա"»:

***

Բ. Նալչըճի գիրքը վերապրողներէ ու անոնց շառաւիղներէն փոխանցուած ապրումներու պատումներէն աւելի, «Գաղտնի Հայեր» կոչուած ու մինչեւ այսօր գրեթէ բոլորովին անծանօթ մնացած զանգուածի մը աշխարհին դուռը բացողի դերով կարեւոր է: Այդ աշխարհին գոյութիւնը չէր անշուշտ որ անյայտ էր: Ցեղասպանութեան նիւթէն անբաժանելի թղթածրար մըն է ան, որուն մասին սակայն, չօշափելի տուեալ, փաստ, թիւ եւ այլն չկար ու այդ բաները ատաղձ կ'ըլլային ենթադրութիւններու, երեւակայութիւններու: Հետեւաբար, նաեւ ամենադիւրին ուրացումի կեր: Լուրջ պրպտումի կարելիութիւնը գրեթէ անխախտ պատուարի մը առջեւ էր, քանի որ թրքացած, քրտացած, իսլամացած Հայերու գոյութիւնը, թիւը ստուգելու աշխատանքը կրնար տարուիլ միայն Թուրքիոյ այդ շրջաններուն մէջ: Ու երկրին բնակչութեան մօտ մէկ երրորդ համեմատութեան տէր Քիւրտերու անդիտացումի պետական քաղաքականութիւնը բաւարար ազդակ էր «Գաղտնի Հայեր» կոչուած զանգուածին հասնելու ամէն յոյս արմատախիլ ընելու համար: Սակայն, Թուրքիոյ նաեւ այդ շրջաններէն դէպի արեւմուտք արտագաղթող ազատօրէն արտայայտուելու պայման եւ վերադարձի գետին ընձայեց այդ տարրին: Այդ տրամադրութեան մէջ բնական է որ զգալի ազդեցութիւն ունեցած է ցեղասպանութեան նիւթին վերջին տարիներու լայն արդիականացումը. լրատուներու մէջ անոր մշտական ներկայութիւնը եւ մանաւանդ քաղաքական մարզէն նկատառումը, ինչպէս՝ Ֆրանսայի ճանաչումը, այլ խորհրդարաններու օրակարգերուն վրայ առնուիլը, եւ այլն:

Ինչ կը վերաբերի Թուրքիոյ, իր տեսանկիւնէն բնական է որ անդիտացումի լայն ալիքով մը ծածկէ այդ զանգուածին ներկայութիւնը, քանի որ հակառակ պարագային տրամաբանական բացատրութիւն մը տալու հարկը պիտի ծագի: Ուրկէ՞ ուր, ինչո՞ւ արեւելեան շրջաններու մէջ կ'ապրին թրքացած, քրտացած, իսլամացած Հայեր որոնց երրորդ, չորրորդ սերունդներն իսկ չեն ձուլուած ու անյայտացած. չուզելով, կամ չկարենալով:

Կարդալէ ետք Բ. Նալչըճի արձանագրած վկայութիւնները, պարտականութիւնը, պարտքը կը ծնի նկատի առնելու այդ Հայերուն իրականութիւնը. որպէս մարդկայնական արարք, որպէս Աղէտին սահմանները այս նոր տուեալով սրբագրելու, լրացնելու գործ: Աղէտին սահմանումին մէջ մահուան, ջնջումին, քանդումին ու բոլո՛ր միւս սարսռեցուցիչներու քով նուազ ծանրութեամբ չի ներկայանար ինքնուրացումի դատապարտութիւնը որ բաժինը եղած է «Գաղտնի Հայեր»ուն: Աղէտը մայր, հայր, քոյր, եղբայր, տուն – տեղ, հող, լեզու, հաւատք խլելէ ետք այդ մարդոցմէն, խլած է նաեւ ինքզինք ըլլալու իրաւունքը. ապրելու շնորհին գինը ատով վճարած են անոնք: Ծնելով խեղճ կեղծ, ձեւացած աշխարհի մը մէջ, ապրած են ամէնէն դաժան այդ դատապարտումին լուծով. հայ ըլլալ բայց չգիտնալ ատիկա. կամ գիտնալ, բայց անգիտանալ: Ապրիլ որպէս Թուրք, քիւրտ, վերջապէս որեւէ բան որ չէ իրականը: «Խաղալ» ներս – դուրսի խաղը միշտ ի խնդիր պատառ մը հացի ու կաթիլ մը խաղաղութեան: Ու չհասնիլ հացին ու խաղաղութեան միասնութեան: Հակառակ սեփական կեանքը մշտական զոհաբերութեան վերածելու յօժարութեան, ընդմիշտ զրկուիլ վայրէն ուր կրնային ըլլալ պարզապէս ինչ որ էին. հայ, առանց «թրքացած»ի, «քրտացած»ի, «իսլամացած»ի, «գաղտնի»ի, «կեղծ»ի, ու այլ բոլոր սարսռեցուցիչներուն:

Այս հապճեպ մտածումները որոնք կը թելադրուին Բ. Նալչըճի գիրքին յիշեալ բաժիններուն ընթերցումէն, ընդլայնել, խորացնել պէտք պիտի ըլլայ վստահաբար, քանի որ հարցին մէջ առնուած պարագաները անջատ, կամ սահմանափակ երեւոյթներ չեն: Ու անոնց դրած արձագանգը հարկաւ պիտի հասնի ուրիշ «գաղտնի»ներու. այսօր արեւմուտքի անկիւնները, վաղը՝ ո՛վ գիտէ թերեւս նաեւ Ատըեաման, Մուշ, Խրբերդ: Այս հեռանկարը նաեւ անոնց համարկումին ձեւերուն մասին մտածելու աշխատանքը կ'առաջադրէ, գոնէ օգնելու համար որ փրկուին «գաղտնի»ին սերունդներ թունաւորող պիտակէն:

Բայց նախ սպասելու է, անշուշտ, յետագայ յայտնութիւններու:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

(Վերջ Բ. մասի)

ԵՐԵՔ ՊՈԼԻԿԱՐԱՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՌՕՏ ՆՈԹԵՐ(*)

Նիւթը պատրաստեց՝ ՅԱԿՈԲ ԿԻԼԻԿԵԱՆ

Ա.

ՍՈՖԻԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻՆ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Պալքաններու վրայ Թրքական տիրապետութեան ժամանակ Սոֆիայի հայ բընակչութեան մասին տեղեկութիւններ կան տակաւին 17-րդ դարու առաջին քառորդին: Ըստ Թրքական վաւերագրի մը, հողամասի առուծախի կապակցութեամբ կը յիշուի Տէր Մկրտիչ Յակոբեան եւ անոր հայրը Տէր Յակոբ: Ատիկա ցոյց կու տայ եկեղեցւոյ, կամ մատրան մը գոյութիւնը, առանց բացայայտուած ըլլալու շինութեան տարեթիւը եւ վայրը: Կաթողիկէ հոգեւորական Փեթըր Պոկտան Պաքշիչ 1640-ին քաղաքը այցին առթիւ կը նշէ հայկական եկեղեցիի մը գոյութիւնը, ուստի հաւանական պէտք է համարել եւ փնտռել անոր շինութեան թըւականը 1620 – 1640-ի միջեւ: Արեւելեան Հայաստանէն այստեղ գաղթած հայութիւնը նոր եկեղեցի մը ունենալու փափաքով կը դիմէ հայազգի Ապրօ Չելեպիին՝ սուլթանական բանակի մատակարարներէն մէկը: Շնորհիւ իր վայելած հեղինակութեան, ան կը յաջողի սուլթանական ֆերմանի շնորհիւ եկեղեցի մը տէր դարձնել տեղւոյն հայութիւնը, 1673-ին: Շերիաթի օրէնքներուն համաձայն ան կիսով գետնափոր պէտք է եղած ըլլայ, հայկական սովորութեամբ առանց որմնանկարներու: Սրբապատկերներու եւ եկեղեցական սպասներու մասին տեղեկութիւններ կը պակսին: Շատ հաւանական է որ երկթեք տանիքով համեստ եկեղեցական շինութիւն մը եղած ըլլայ: Այս եկեղեցւոյ գոյութեան մասին կը վկայէ Մարտիրոս Վրդ. Ղրիմեցի, որ հայ համայնքը այցելած ժամանակ, 1673-ին, իր մէկ տաղերուն մէջ կը պախարակէ Տէր Յոհանը անոր անպարտաճանաչութեան համար, նշելով որ եկեղեցին ալ փակ եղած է:

Հակառակ տուեալներու բացակայու-

թեան, հայկական եկեղեցին գոյատեւած է Թրքական իշխանութեան տարիներուն, քանի որ Պուլկարիոյ ազատագրութենէն վերջ, 1878-ին, անոր մասին կը յիշուի. ան գտնուած է Հնօրեայ «Սուրբ Գէորգ» Ուղղափառ Եկեղեցւոյ մօտ: Տարիներու ընթացքին թերեւս նորոգութիւններ կատարուած ըլլան, սակայն հարկ եղած արձանագրութիւնները ձեռքի տակ չեն եղած: Անյայտ կը մնայ թէ եկեղեցին ե՞րբ կոչուած է «Սուրբ Աստուածածին»: Անոր մէկ լուսանկարը կը պարզէ միյարկանի անշուք կառոյց մը՝ տանիքը Թրքական կղմինտրներով ծածկուած, առանց զանգակատան: Այդ եկեղեցին, Մետրոպոլիտարանին կողքին քանդուած բարեկարգումի նպատակով տարին 1912-ին իշխանութիւններու կողմէ կը գնուի եւ աւելի ուշ կը փլցուի: Եկեղեցական վարչութիւնը (Թաղականութիւնը) երկար ժամանակ կը տատամսի քաղաքապետարանին կողմէ ցոյց տրուած տեղամասերու ընտրութեան մէջ եւ միայն 1935-ին յարմար կը գտնէ Նիչքա փողոցի վրայ 745 քառակուսի մեթր հողամասին տէր դառնալ: Նոյն տեղը կը կառուցուի նոյն Թուականի վերջին հինգ ամիսներուն «Հայ Ազգային Տուն»ը որ յիշեալ փողոցին 31 թիւը կը գտնուի: Ան կ'ընդգրկէ Ազգային Վարժարանը, Թաղականութեան ու Թեմականի գրասենեակները, ակումբ – դրադարաններ, բնակարան, իսկ առաջին յարկին մեծ սրահը կը կահաւորուի եւ կը ձեւաւորուի «Սուրբ Աստուածածին» անուան տակ: Իրականութեան մէջ ան աղօթատուն մը կը ներկայանայ, իր խորանով, մկրտութեան բաժինով եւ փայտակերտ տակուն նստարաններով: Որմնանկարներ կը բացակային, սակայն տարբեր սրբապատկերներ ու լուսանկարներ կը ծածկեն մասամբ պատերու մերկութիւնը: Առաստաղը որ տափակ է, կը յենի մէկ քանի սիւներու վրայ: Եկեղեցական երգչախումբին համար նախատեսուած է հարթակ մը: Խորանին վրայ զետեղուած է Աստուածամօր ու մանուկ Քրիստոսի նկարը, ճաճանչաւոր շրջանակի մէջ ամփոփուած, որ նոր նկարչութեան ոճի կը կրէ: Պէտք է ափսոսալ որ 1998-ին կարգ մը շատ արժէքաւոր սրբապատկերներ գողցուեցան:

Ներկայիս Թեմական Խորհուրդը եւ Եկեղեցական Վարչութիւնը հետամուտ են նոր եկեղեցիի մը շինութեան, որուն համար քաղաքապետարանը պատշաճ հողամաս մը յատկացուցած է:

ԾԱՆՕԹ. –

(*) Նիւթերը տրամադրուած են Ռումանիոյ ու Պուլկարիոյ թեմերու Առաջնորդ Տիրայր Արք. Մարտիկեանին, որպէսզի ներկայացուին «Սփիւռքահայ Եկեղեցիներու Հանրագիտարան»ի խմբագրութեան:

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԵՂԵՌՆ ՈՒ Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Այսքան չարիք թէ մոռանան
մեր որդիք
Թող ողջ աշխարհ կարդայ
Հայրն նախատինք:
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. –

1934 Փետրուար 11-ին, Մարսէյլի Պրէպան սրահին մէջ, հրապարակային մեծ բանախօսութիւն մը կազմակերպուած էր Համազգայինի կողմէ, ի նպաստ Պէյրութի Ճեմարանին: Օրուան նախագահն է Մ. Վարանդեան, գլխաւոր բանախօսը՝ Ա. Ահարոնեան:

Հանդիսութեան բացումէն մօտ քսան վայրկեան յետոյ, բեմ բարձրացաւ Աւետիս Ահարոնեան: Իր խօսքին մէջ, օրինակ մըն ալ բերաւ հայ գիւղացիին հմտութիւնը բացատրելու համար. ըսաւ թէ երբ հայ գիւղացին հողը կը վարէր, կտոր մը հող կ'առնէր ձեռքը եւ կը հոտոտար, հասկնալու համար անոր առատութիւնը: Բաւական ատեն է կը խօսէր արդէն, երբ «Հայ ժող...» ըսած պահուն, կաթուածահար ինկաւ բեմին վրայ: Իրարանցում մը ստեղծուեցաւ անմիջապէս, անմիջական խնամքներ որեւէ օգուտ չունեցան եւ Ա. Ահարոնեան փոխադրուեցաւ մօտակայ հիւանդանոց մը: Ինծի եւ ընկեր Մելքոն Աստանալեանի, այդ օրերուն նորընծայ երիտասարդ դաշնակցականներ, վիճակուեցաւ երթալ Ահարոնեանի մօտ, որպէս պատուոյ պահակ: Երեք օր ամբողջ, կատարեցինք մեր պարտականութիւնը: Այդ ժամերուն, ես մտքով կը խօսէի իրեն հետ եւ կ'ըսէի՝ ո՛վ վեթերան ընկեր, դուք որ ձեր Ազատութեան Ճանապարհի գրութեամբ, չէիք հաւատար ճակատագիր բառին, ինչպէս եղաւ որ ճակատագիրը ձեզ զգետնեց այսպէս: Ահարոնեան լուռ էր, միայն կը շնչէր:

Անմիջապէս, Պօմոնի արուարձանին մէջ կազմուեցաւ Ահարոնեանի խնամակալ մարմին մը, որու անդամներն էին այդ օրերու մեր վեթերան ընկերներէն՝ Գ. Պաղտասարեան, Գ. Շահլամեան, Աղաճան Դարբինեան, Խաչիկ Թելեան, Նշան Կակոսեան եւ Հայկ Սէրէնկիւլեան: Այս մարմինը ամբողջ 14 տարի, այսինքն մինչեւ իր մահը, պատերազմի տնտեսական դժուար տարիներուն ալ, ապահովեց Ահարոնեանի եւ իր կնոջ՝ Նուարդի, որ Վարանդեանի քոյրն էր, ապրուստը: Ամէն շաբաթ, երկու հոգի կ'երթային Ահարոնեանը կը լոգցնէին, հագուստները մաքրել կուտային, ինչպէս պիտի ընէին հարազատի մը համար: Մենք այդպէս էինք առաջ:

Այդ շրջանին, Պ. Հայկ Զաթիկեան որ Պօմոնի մէջ յարմար տուն մը ունէր, խնամակալ մարմինին դիմումին ընդառաջելով, սիրայօժար տրամադրեց Ահարոնեանին: Աւելին՝ Տիկին Զաթիկեանն ալ, որ Կապոյտ Խաչուհի էր, սիրով կը հիւրասիրէր բոլոր այցելուները: Մենք այդպէս էինք առաջ:

1948 Ապրիլին, Ահարոնեան մեռաւ 14 տարուան տաժանակիր կեանքէ մը ետք: Մարմինը Փարիզ պիտի փոխադրուէր եւ թաղուէր Փէռ – Լա Շէզի գերեզմանատունը: Այդ առթիւ, երբ Վալանսի մեր ընկերները կ'իմանային որ Ահարոնեանի մարմինը պիտի փոխադրուի Փարիզ, տեղւոյն վրայ կարգադրութիւն մը կ'ընէին որպէսզի, մեռելակառքը, որու կ'ընկերանային ութ դաշնակցական ընկերներ կանգ կ'առնէ Վալանս եւ դագաղը կը փոխադրուէր Ահարոնեան ակումբը, ուր տեղի կ'ունենար եկեղեցական արարողութիւն: Ապա, դամբանականներ կը խօսէին նախքան մեկնումը դէպի Փարիզ: Մեռելակառքը կը դիմաւորուէր նաեւ Լիոն, խուռներամ բազմութեան մը կողմէ: Մենք այդպէս էինք առաջ:

Այժմ, վեթերան ընկեր, այդ շատ ծանր պատգամը, զոր դուք թողուցիք ձեր ողջութեան ապրիլեան չարքաշ սերունդի վիզին, հիմա գրեթէ անհետացած է: Բայց, ան, այդ դժուար օրերուն կրցաւ, տարիներու երկայնքին, իր ձեռքերով, յուշերով փոխանցել եկող սերունդներուն, որոնք շարունակեցին արծարծել ցեղասպանութեան բոցը եւ հասաւ օրը երբ Ֆրանսական պետութիւնը օրէնքով նուիրագործեց այդ սեւ Թուականը՝ 1915-ը:

Մեզի համար, երազը իրականացաւ եւ համայն աշխարհ այսօր իրազեկ է այդ ցեղասպանութեան եւ Թուրքին կ'ընէ նախատինք:

Այս օրերուն, Փարիզի մէկ մեծ պողոտայի վրայ պիտի կանգնի Կոմիտաս Վարդապետի յուշարձանը ի յիշատակ մեր մէկուկէս միլիոն նահատակներուն:

Այսքան չարիք չմոռացան քու որդիք ու Կոմիտաս ինչպէս անցեալին, իր յուշարձանով կրկին պիտի երգէ. –

Էս օր Ուրբաթ է պաս է.
Սրտիկ արծաթէ թաս է.
Սրտիկ, մալուլ մի մընայ
Աշխարհի մարդու չի մընայ:

Ս. ԱՒՏՈՅԵԱՆ

ՈՃԻՐ ՄԸ ՈՐՊԷՍ ՊԱՏՈՒՀԱՆ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔԻՆ

Փետրուար 21-ին Իտալիոյ հարաւային շրջանի Նովի Լիկուրէ փոքր քաղաքին մէջ գործուած ոճիր մը խորապէս ցնցած է ամբողջ երկիրը: Ատոր պատճառը նախ ոճրագործին, ապա զոհերուն անձերն են. ոճրագործը 16 տարեկան պարմանուհի մըն է որ իր բարեկամին օժանդակութեամբ սպաննած է մայրն ու փոքր եղբայրը: Ան նախ սլաւ գողերու վերագրած է արարքը, բայց բացուած հարցաքննութիւնը շուտով պարզած է իրականութիւնը: Բնական է որ պատահարը լայն արձագանգ գտած է մամուլին մէջ, բայց ոճիրէն զատ ծնողքներու եւ զաւակներու յարաբերութեան նիւթն է որ օրակարգի կու գայ:

Իտալական մամուլի անուններ այդ առիթով ուշադրութիւն կը հրաւիրեն վերջին քսան տարուան ընթացքին յատկապէս այդ շրջանին մէջ տնտեսական բարօրութեան ու բարեկեցութեան հետեւանքներուն որոնք արմատապէս փոխած են մարդոց ապրելու եղանակը:

Այդ շրջանը բաւական ժամանակ դիմադրած է ընկերային փոփոխութեան: Յետոյ շատ արագ ընթացքով տեղի տըւած է, իր ճաշակները, սպառումի սովորութիւնները պատշաճեցնելով բարեկեցութեան կանոններուն: Նախ պակսած է ծնունդներու համեմատութիւնը: 60-ական Թուականներուն միջին հաշուով երեք զաւակի տէր ընտանիքը վերածուած է միակ զաւկի տէր ընտանիքի: Աշխատանքի բուռն Թափին զուգահեռ, մարդիկը յայտնաբերած են կեանքին հաճոյքները եւ սկսած են վայելել զանոնք: Տեղական կեանքն ալ փոխուած է. դրացիական յարաբերութիւնները օրէ օր տըկարացած են ու մարդիկ սկսած են աւելի ու աւելի նուազ այցելել իրարու: Փողոցները, հրապարակները դադրած են հաղորդակցութեան, խօսակցութեան վայրեր ըլլալէ: Մարդիկ գրեթէ իրարմէ խուսափելու վիճակին հասած են:

Այսուհանդերձ, բնակիչները չեն ուզեր անդրադառնալ այս բաներուն եւ ընդունիլ իրականութիւնը ու իրենց մըտահոգութիւնները կը կապեն երկու երեւոյթի. առաջինը գաղթականներն են, երկրորդը երիտասարդներու աշխարհին պատճառած վախը:

Գաղթականները որոնք կու գան հարաւէն կամ արեւելքի երկիրներէ, շատ ժխտական հակազդեցութիւն կը գտնեն հիւսիսային շրջաններու բնակիչ Իտալացիներու մօտ կէսէն: Տեղական տնտեսութեան զարգացումին համար անհրաժեշտ այդ տարրը որ ձեռային աշխատանք կը կատարէ, հանրային կարգ-կանոնին համար սպառնալիք կը նկատուի: Այդ զգացումը յատուկ է մանաւանդ փոքր ու շատ մեծ քաղաքներու բնակիչներուն:

Ժխտական հակազդեցութիւնը կը հիմնուի գողութիւններու մեծցող թիւին եւ ընկերութեան հետզհետէ աւելի արագ դիմափոխութեան վրայ: Ատով գաղթականը լուրջ հարցի մը կը վերածուի: Նովի Լիկուրէի ոճիրին բացայայտումէն առաջ, նոյնիսկ քաղաքական որոշ շրջանակներ յայտարարած են թէ առիկա տեղւոյն գաղութին օտար մէկուն գործն է, թէ ոճրագործը կը յիշեցնէր Ալպանացիի մը, Սլաւի մը, մէկ խօսքով՝ գաղթականի մը դէմքին գիծերը:

Երիտասարդներու աշխարհին պատճառած վախը այժմէականացած է երբ ոճրագործին ինքնութիւնը յայտնուած է: Այսօրուան երիտասարդը կը նկատուի սերունդի մը անդամը որ կը նախընտրէ աննշմարելի մնալ եւ զոր չափահասները դժուարութիւն ունին հասկնալու երբ նոյնիսկ կ'ապրին նոյն երդիքին տակ: Ճիշդ է որ մեծերը կը սիրեն զանոնք, կը գուրգուրան, կը շփացնեն ու կը պատրաստեն վաղուան աշխատանքի աշխարհին: Սակայն, անոնց հետ իսկական խօսակցութեան չեն ձեռնարկեր: Մինչդեռ, հարցախոյզներ ցոյց տուած են որ թէ՛ ծնողները, թէ՛ զաւակները այսօր աւելի լայն ժամանակ ունին առիկա ընելու համար: Շատ յաճախ ընտանիքին մէջ խօսակցութիւնը նուազագոյնին զեղչըւած է: Երիտասարդները իրենց ծնողներուն հետ կը խօսին կարգ մը նիւթերու մասին, ինչպէս դպրոցի, գործի խնդիրներու, բայց իրենց համար աւելի կարեւոր նիւթերը կը վերապահեն իրենց ընկերներուն. անոնց հետ կը խօսին իրենք իրենց, իրենց սէրերու, սեռային խնդիրներու, ապագայի, մահուան մասին: Այն տպաւորութիւնը կայ որ զաւակ ու ծնողներ լռելեայն համաձայնութեամբ մը կը նախընտրեն մեկուսանալ, վիճայարոյց նիւթերը մէկդի ձգել ու իրարու հետ չըխօսիլ. ատոր հետեւանքն ալ այն կ'ըլլայ որ կողմերը դիրար հետզհետէ աւելի քիչ կը ճանչնան:

Ու Նովիի ոճիրն ալ գաղթականներու ձրի ամբաստանութեան առաջին թափէն ետք, այս շրջարկին մէջ սկսած է նկատի առնուիլ այսօր, ուշադրութիւնները կեդրոնացնելով մութին մէջ ձգուած պարագաներու վրայ:

ՔԱՂՀԱՆ

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Տղան ամբողջութեամբ գրի առած բերած էր: Անմիջապէս յանձնեցի գրաշարին, յաջորդ թիւին համար: Բռնած էր թերթին ամբողջ մէկ էջը:

Ռոստոմ սովորութիւն ունէր շաբաթը քանի մը անգամ խմբագրատուն հանդիպելով օրուան անցուդարձին տեղեկանալու: Այդ Երկուշաբթին ալ եկաւ եւ իր սովորական բարութեամբ հարցուց. – Ի՞նչ նորութիւն կայ վաղուան համարին մէջ:

Տղու մը խանդավառութեամբ ներկայացուցի ճառին պատճէնը, Բ. էջին վրայ: Բ. եւ Գ. էջերը տպուած էին կէսառ կէս: Միեւնոյն ատեն խնդրեցի որ եթէ սխալներ կան, սրբագրենք:

Շարուածը տեսաւ թէ ոչ, Ռոստոմ լուրջ շեշտ մը առնելով, յայտարարեց.

– Աւելորդ բան էք արել. չարժէ տպել. ոչ, ոչ, ջնջեցէք:

– Բայց, ընկեր Ռոստոմ, մեղք է, մէկ մասը տպուած է արդէն...

– Ասում եմ ոչնչացրէք, չարժէ...:

Ի զո՜ւր փորձեցի համոզել: Ինք անձամբ տպարան իջնելով, պատուիրեց գրաշարին որ ցրուէ: Կիսովին տպուած բոլոր թերթերը ոչնչացուցինք:

Եւ Ռոստոմը չունեցաւ ոչ իսկ փշուր մը յուշ, իր բազմավաստակ եւ բեղուն կեանքէն:

Արամն ալ, որ ապագային Վանի եւ Երեւանի անկախութեան հիմնադիրը պիտի հանդիսանար, մէկ անգամ պատեհութիւն ունեցաւ բանախօսելու Թիֆլիսի Թատրոնը: Բոլորովին անակնկալ:

Բանախօսութիւնը սարքուած էր ի նըպաստ Սասունի (մեղու եւ փեթակ, համաձայն Զաւարեանի ծրագրին): Պիտի խօսէին՝ Ա. Ահարոնեան եւ Գ. Խաժակ, ինչպէս յայտարարուած էր «Ազատամարտ»ի մէջ եւ մասնաւոր Թռուցիկներով: Մուտքը՝ 2 ղրուշ: Ասեղ ձգելու տեղ չկար:

Ինծի պարտականութիւն յանձնուած էր Բերայէն Սկիւտար առաջնորդել Ահարոնեանը: Կանուխ գացած էի, եւ ափ ի բերան մնացի, տեսնելով որ ընկերը վճռապէս կը մերժէ գալ եւ բանախօսել: Մէկ – երկու ընկերներ ալ կային հետս: Ինչ որ ըրինք, անօգուտ: Սկիւտարէն հեռախօս. – Պիտի գա՞յ, ճամբայ ելա՞ծ է:

Ուրիշ երկու պատգամաւորներ ալ ղըրկած էին: Իսկ մենք աղէին վերջին փորձ մը կատարեցինք, դիմելով Շահրիկեանի միջամտութեան:

– «Միթէ», գոչեց ընկերը եւ դուրս ցատքեց Ահարոնեանին երթալու եւ համոզելու համար:

Դարձեալ անօգուտ, «Հիւանդ եմ», կ'ըսէր Ղարիպը ու կը կրկնէր. – «Չե՛մ կարող, չեմ կարող»:

– Հոգեվարք էլ լինես պէտք է գնաս, պնդեց Շահրիկեան: Չի կարելի խաբել ժողովուրդը:

Յանկարծ տեսանք որ երկուքը մէկ դուրս ելան: Մենք ալ միասին, սրտատըրոփ: Երկուքը առաջ անցած, կը խօսէին տաք – տաք: Ուրեմն պիտի գա՜յ:

Թոքաթլեանի առջեւ հասած, կառք մը կը փնտռէինք, երբ Ահարոնեան սրահէն ներս մտնելով գնաց նստաւ պատուհանին առջեւ: Շահրիկեան դեռ կը ջանար համոզել. թէեւ ժամանակը անցած էր արդէն: Ի վերջոյ եկաւ յայտնել յուսահատ. – «Չի ուզում գալ»:

Անդին, հանդէսին կազմակերպիչները Խաժակէն վերջ բեմ հաներ էին Արամը – անծանօթ մը իրենց համար – որ կրակ ու բոց ճառ մը խօսած էր, զարմացնելով բոլորը: Բայց, բեմէն հազիւ իջած, սաստիկ յօղացաւ մը անշարժութեան կը դատապարտէր սրունքները: Ճարահատ կառք մը դնելով փոխադրեր էին մեր տունը, ուր քանի մը օր մնաց, մասնաւորապէս վայելելով Օր. Սաթենիկ Օհանջանեանի խնամքը:

(Շար. 38)

Centre Culturel
SAINT MESROB
A PARIS

Vendredi 30 mars à 20 heures 30
la DA-CONNEXION vous invite à sa

PRESENTATION 2001

Reportage Vidéo, Expo-photo et débat

Présentation de l'Association
et des projets réalisés en août 2000,

Futurs projets qui sont
en préparation pour cet été.

CENTRE CULTUREL SAINT MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris Vème
Métro Cardinal Lemoine/Monge

Entrée libre — Cocktail

La CHORALE SAYAT NOVA de Nice
et
l'UGAB Nice-Côte d'Azur
organisent
un **P E L E R I N A G E**
à l'ancienne église arménienne
de Gênes
San Bartolomeo degli Armeni

Dimanche 1er avril

Une grande messe solennelle
sera célébrée
par **Mgr Narek CHAKARIAN,**
évêque de l'église arménienne de Nice,
et interprétée
par la **Chorale Sayat Nova**
dans le cadre des célébrations
du 1700[e] anniversaire de l'adoption
du christianisme comme religion dEtat
par l'Arménie.

Aller-retour Nice/Gênes en autocar
(déjeuner compris) : 200 F
Renseignements et réservations :
☎ 06.60.41.32.15

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
Փ Ա Ր Ի Զ

"SUR LE DIVAN"
avec N O R A   A R M A N I

Pièce écrite et interprétée
par NORA ARMANI

Mardi 27 mars à 20 heures 30

Salle Alfred Cortot
78, rue Cardinet, 75017 PARIS

Réservation au : **01.43.76.67.37**
ou à la M.C.A. de Paris: **01.48.24.63.89**

***

ԶԱՏԿՈՒԱՆ ՃԱՇ

Հաճելի մթնոլորտ։ Հակթախաղ, վիճակահանութիւն ... Կիրակի Ապրիլ 15, ժամը 12·30–էն սկսեալ

«Ալ Ուատի» ճաշարանը

153-155, rue de Lourmel, 75015 Paris

Տեղերը սահմանափակ։ Ապահովելու համար հեռաձայնել՝

01 43 76 67 37
01 45 93 00 25

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Տրչ· Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է 1500 Ֆր· Տէր եւ Տիկին Նազաշեանէ, եւ Սարգիս Մկրտիչեանի մահուան առթիւ 500 Ֆր· Տէր եւ Տիկին Կարպիս Մկրտիչեանէ։

TISSUS DES URSULES
Tout le décor de la maison
Siège Social 9, rue J. Duclos
42400 St-Chamond

SAINT-ETIENNE
SAINT-CHAMOND
CANNES LA BOCCA
VILLENEUVE-LOUBET

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ
ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ

ASSOCIATION CULTUELLE DE L'EGLISE APOSTOLIQUE ARMENIENNE
DE PARIS ET DE LA REGION PARISIENNE

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
St-JEAN-BAPTISTE

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի   Մ Է Ջ
Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ն Է Ո Ւ Թ Ե Ա Ն   Պ Ե Տ Ա Կ Ա Ն
Կ Ր Օ Ն Ք   Հ Ռ Չ Ա Կ Մ Ա Ն   1 7 0 0 – Ա Մ Ե Ա Կ Ի
Տ Օ Ն Ա Կ Ա Տ Ա Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ց   Ծ Ի Ր Է Ն   Ն Ե Ր Ս

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՄԱՅԻՍ 7-ԷՆ
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ՄԱՅԻՍ 14

Կազմակերպութեամբ՝
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 8·300 Ֆր·
600 Ֆր· (վիզա եւ օդակայանի տուրք)

Այս գումարը կ'ընդգրկէ՝ Թռիչք ՓԱՐԻԶ – ԵՐԵՒԱՆ – ՓԱՐԻԶ,
Բնակութիւն «Անի» հիւրանոց (4 աստղանի)
Նախաճաշ, ճաշ եւ ընթրիք
Այցելութիւններ օթօքարով

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԺԱՄ՝ Ա Պ Ր Ի Լ 25

Տեղեկութիւններու համար հեռաձայնել հետեւեալ թիւերուն՝
— Քարտուղարութիւն՝ 01·43·59·67·03
— Աւետիս Ա· Քհնյ· Պալըգեան՝ 01·46·62·01·29

Ս· ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով։
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28–ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4–ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի կիրակիներուն պատարագէն առաջ։
Ժամերգութիւն 8·45–ին։
Արեւագալ 9·45–ին։
Պատարագ 10·30–ին։
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45–ին։

Ցուցահանդէս

ԱԼԻՆ ԷԹՄԷՔՃԵԱՆ

Մարտ 29–էն Ապրիլ 11, Ալին Էթմէքճեանի գործերը կը ցուցադրուին.–
Tour Philippe Le Bel,
Villeneuve-lès-Avignon
ամէն օր, բացի Երկուշաբթիէն, ժամը 10–էն 12 եւ 14–էն 17·30։

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս· Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս· Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Իւղագինի հետեւեալ նուէրները։

Բ· ՑԱՆԿ

Օր· Էլիզապէթ Աւագեան 100 Ֆր·, Տիկին Ն· Զիլինկիրեան – Գոռնավէն, Տիկին Անի Բաղումեան 300–ական Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Արմենակ Եակեան, Պր· Ժորժ Տիրացուեան 200–ական Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Կարապետ Միքայէլեան 100 Ֆր· Տէր եւ Տիկին Վ· Յովհաննէսեան, Օր· Մարինէթ Արթինեան 200–ական Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Պապըրճեան 1000 Ֆր·, Տիկին Գրէր Խաչիկեան 250 Ֆր·, Օր· Տանիէլը Մազեան 100 Ֆր·, Տէր եւ Տիկին Իվ Դաւիթեան 300 Ֆր·, Պր· Վ· Սարգիսեան 200 Ֆր·, Տիկին Մարի Առաքելեան 150 ֆրանք, Պր· Նուպար Մագլումեան 500 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Տինօ Զանտոմէնկօ, Տիկին Նորման Գնաճեան, Տիկին Ալիս Մումճեան 300–ական Տէր եւ Տիկին Մարտիկ Պալիոզեան 2000 Ֆր·, Տիկին Պեկոյեան 100 Ֆր·, Պր· Կարապետ Թորոսեան 200 Ֆր·։

(Շար·)

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը 6–ին, Փարիզի Ս· Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «խաղաղական» եւ «Հանգստեան» ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28
ԼԱ· օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ· ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4
ԼԸ· օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ· ԹԱՇՃԵԱՆ

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS
DE FRANCE

49ème
ASSEMBLEE GENERALE
de la
CROIX BLEUE DES ARMENIENS
DE FRANCE
Les 30, 31 mars et 1er avril
« HOTEL ATRIA »
G R E N O B L E

***

R E C H E R C H E

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de juillet et août 2001 pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :
- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS

Date limite de candidature : 15 avril.

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ· – Վասպուրականի յաղթական հերոսամարտի 86–րդ տարեդարձը կը տօնուի
ԱՊՐԻԼ 8–ԻՆ

Մանրամասնութիւնները յետագային։

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 27
MARDI
27 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.132 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76'ANNEE — N° 20.132

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 23 / 26)

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՂԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՀԱՐՑԻՆ ՇՈՒՐՋ

Մարտ 24-ին, նախագահ Ռ. Քոչարեան հանդիպում ունեցած է Ազգ. Ժողովի խմբակցութիւններու ղեկավարներուն հետ: Զրոյցի նիւթ եղած են Ղարաբաղեան խնդրին կարգաւորման ընթացքը եւ Ֆլորիտայի յառաջիկայ հանդիպումը: Տեղի ունեցած է կարծիքներու փոխանակում:

***

ԲԱՔՈՒԻ ԱՄՆ-ՈՒ ԴԵՍՊԱՆԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ՄԱՍԻՆ

ԱՄՆ-ու Արտաքին գործերու նախարար Գ. Փաուըլ Ազրպէյճանի նախագահին ուղղած մէկ նամակին առընչութեամբ, Բաքուի ԱՄՆ-ու դեսպանը ըսած է թէ Ապրիլ 3-ի բանակցութիւններուն իր երկրին կողմէ նախաձեռնուած ըլլալը ցոյց կուտայ նախագահ Պուշի ու Արտաքին գործոց նախարարին անձնական հետաքրքրութիւնը Ղարաբաղի խնդրին կարգաւորման նկատմամբ: Ըստ Բաքուի լրատու գործակալութեան, տեղացի մեկնաբաններու կարծիքով ԱՄՆ-ը մտադիր են վերջնականապէս իրենց հովանաւորութեան տակ առնելու բանակցութեան ընթացքը եւ զանոնք շարունակելու Քէմփ Տէյվիտի բեմադրութեամբ: Հ. Ալիեւի հետ հանդիպումին ամերիկացի դեսպանը յայտնած է որ բաւականաչափ յառաջընթաց կ'արձանագրուի խաղաղ կարգաւորման գործին մէջ: Իսկ իր խօսակիցը նկատել տուած է թէ մինչեւ Ֆլորիտա երթալ ու ձեռնունայն վերադառնալ «կրնայ շատ ծանր ըլլալ»: Ան աւելցուցած է թէ մարդոց մեծ մասը պատերազմի պատրաստուած է եւ նման պահու առաւել ջանք կը պահանջէ հակամարտութեան խաղաղ եղանակով վերջ տալ:

***

ԲԱՔՈՒՆ ԿՐՆԱՅ ԱՅՆ ԸՆԷԼ ՈՐ ԵՐԵՒԱՆԸ ՉԻ ԿՐՆԱՐ

Սեպտեմբեր 1-էն, Ազրպէյճանի մամուլը կը նախատեսուի լատինական տառերով հրատարակել: Խորհրդային կարգերու փլուզումէն ետք երկրին Ազգային Ժողովը օրէնք ընդունած էր ազրպէյճաներէնին համար լատինական տառերուն վերադառնալ. արդէն այդ տառերով տպագրուեցան դպրոցական դասագիրքերը, պետական գործավարութիւնն ալ նոյն այբուբենով կ'ըլլար: Այսուհանդերձ, կիւրեղեան տառերը կը շարունակէին գործածուիլ մամուլի անուններու մէջ: Բայց 2001 Սեպտեմբեր 1-էն այդ այբուբենը ամէն ճիւղի մէջ գործածութենէ կը հանուի:

***

ԴԱՏԱԿԱՆ ԲԺԻՇԿՆ ԱԼ ԿԱՇԱՌԱԿԵՐ

Կաշառք առնելու պահուն ձերբակալուած է Կոտայքի Եղվարդի շրջանային հիւանդանոցին դատական բժիշկը Սպարտակ Գէորգեան: Ան Նոր Հաճընի բնակիչէ մը 300 տոլար պահանջած է, որպէսզի «ձեռք» տեղեկագիր մը տայ անոր զաւկին կողմէ վիրաւորուած դասընկերոջը: Դատախազութիւնը քրէական հետապնդում ձեռնարկած է:

***

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆԻ 125-ԱՄԵԱԿԸ ՆՇՈՒԱԾ

Ազգային գրադարանը բացուած ցուցահանդէսով մը նշուած է Հ. Աճառեանի ծննդեան 125-ամեակը, մասնակցութեամբ անոր աղջկան՝ Քնարիկ Աճառեանի: Ցուցահանդէսին ներկայացուած են Աճառեանի բազմաթիւ լեզուներով հրատարակուած հատորները: Ելոյթ ունեցած են գրադարանին տնօրէնը, «Հ. Աճառեան» համալսարանի տեսուչ Ա. Խաչատրեան եւ ուրիշներ:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ հարաւը, երեք յաջորդական ռմբափորձեր գործուած են, Մարտ 24-ին, որոնց հետեւանքով 24 մեռեալ եւ 143 վիրաւոր կայ: Ռուսերը Չէչէններու կը վերագրեն այս արարքները, որոնք տեղի ունեցան, մինչ Պուտին կը պատրաստուէր տօնելու իր նախագահութեան առաջին տարեդարձը: Առաջին ռմբափորձը գործուած է Չէչէնիոյ մօտ քաղաք մը՝ Մինէրալնիէ Վոտիի շուկան, գրեթէ նոյն ատեն, Շաբաթ առտու, 2-րդ ռումբ մըն ալ պայթած է 30 քիլոմեթր անդին՝ Խէչնուուկի, հուսկ 3-րդ պայթում մը կը պատահէր Կարաչայեւօ – Չէրքէսիոյ հանրապետութեան մէջ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ, երեսփոխանական մասնակի ընտրութիւններ տեղի ունեցան Մարտ 25-ին: Տոմինիք Սթրօս – Քահն կը ջանար վերագտնել երեսփոխանական իր աթոռը, այդ աթոռէն հրաժարել տուած էր զինք փոխարինողը, երբ նախարար էր: Ստացաւ ձայներու 44,3%-ը եւ կը գտնուի Նպաստաւոր համեմատականի: Թուլուզի մէջ, Ֆ. Տուսթ – Պլազի, թէեւ ձայներու 53%-ը ստացաւ, բայց չէ ընտրուած, որովհետեւ հարկ եղածին չափ քուէարկող չկար եւ պարտի կրկին ներկայանալ Ապրիլ 1-ին:

ԳԱՐՍԱՅԻՊԵԱՆ օդանաւային գիծերու օդանաւը Սէն – Մարթէնէն մեկնած ջախջախուեցաւ տունի մը վրայ, երբ էջք կը կատարէր Սէն – Պարթելեմիի օդակայանը: Մեռած են 17 ճամբորդները, անձնակազմի երկու անդամներ եւ տան բնակիչը: Անթիլեան կղզիներու այս օդակայանը շատ վտանգաւոր է էջքերու համար, եւ շատ փորձառու օդաչուներ կը գործածեն: Այս օդանաւը սեւ տուփ չունի, ուրեմն դժուար է արկածին պատճառները գտնել:

ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԻ Վիզէու քաղաքին մօտ, հանրակառքի արկած մը պատահած է, եւ որու հետեւանքով 14 մեռեալ եւ 25 վիրաւոր կայ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ, եկամուտներու յայտարարութեան պայմանաժամը, որ Մարտ 29, էր, երկարաձգուեցաւ մինչեւ Ապրիլ 2:

ՓԱԹՐԻՔ ՊԱԼՔԱՆԻ 5-ի դէմ 32 ձայնով Լըվալուա – Փէրէի քաղաքապետ ընտրուեցաւ Մարտ 23-ին: Առաջին կըցորդ ալ ընտրուեցաւ կինը:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ֆրանսական Շանփոլիոն լիսէն դատապարտուած է 160 հազար տոլար վնասուց հատուցում վճարելու եգիպտացի ընտանիքի մը, որու 11-ամեայ աղջնակը արտաքսուած էր դպրոցէն, որովհետեւ կը պահանջէր լաչակ կրել: Հարցը ծագած էր 2000 վերամուտին, երբ Ազզա Օմար Մոհամէտ Զաքի լաչակով դպրոց գացած էր եւ առարկութիւն եղած էր իրեն որ դպրոցը աշխարհական է. առաջարկուած էր աղջնակին դասերու հետեւիլ առանձին սրահի մը մէջ, ինչ որ մերժած էր, ուրեմն աշակերտուհին արտաքսուած էր: Շանփոլիոն վարժարանը 250 ֆրանսացի, եգիպտացի եւ այլ ազգերու պատկանող աշակերտ կ'ընդունի: Նիւթական պատիժէն զատ, լիսէն պարտի նաեւ ներս առնել աղջնակը եւ 3 եղբայրները, որոնք նոյնպէս արտաքսուած էին:

ԱԼԺԵՐԻՈՅ ՄԷՋ, չորս օրուան ընթացքին 35 իսլամապաշտներ եւ մէկ քաղաքացի սպաննուած են բախումներու ընթացքին:

ԹԱՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Մոն-լը-Վալէի Մշակութային Միութիւնը կը հաղորդէ որ իր վարչական անդամներէն՝ Սրբուհի Գալայճեան (Սէն Թ'Ուէն) եւ Ժան – Մարք Թոքաթլեան (Գրուասի Պօպուռ) ընտրուած են Մարտ 11-ի եւ 18-ի թաղապետական ընտրութիւններուն:

***

Մարտ 25-ին ընտրուեցան մեծ քաղաքներու քաղաքապետները եւ ինչպէս կը սպասուէր Փարիզի քաղաքապետ ընտրուեցաւ Պերթրան Տըլանոյէ 92 ձայնով: Սկզբունքի համար, Ժ. Թիպէրի դրած էր իր թեկնածութիւնը: Քուէարկութեան չմասնակցեցան 33 ԽՌ-ՓԷ-ԷՌ-ները եւ 12 ազատական ժողովրդավարութեան անդամները: Տըլանոյէ 33 կցորդ նշանակեց, որոնց առաջինն է Անի Հիտալկօ (15-րդ Թաղամասի Պալատիւրի մրցակիցը):

Մարսէյլի մէջ, 36-ի դէմ 61 ձայնով քաղաքապետ վերընտրուեցաւ Ժան-Կլօտ Կոտէն, Լիոնի մէջ ալ՝ Ժերար Գոլոն: Կարգ մը ուրիշ քաղաքներու քաղաքապետերն ալ ընտրուեցան, ինչպէս՝ Լիլ (Մարթին Օպրի), Սթրազպուրկ (Ֆապիէն Քէլլէր) եւ այլն, եւ այլն:

Թաղամասերու քաղաքապետները կ'ընտրուին գալ շաբթու:

ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO» (24/25 mars)

Turquie-Arménie

Թերթին նամականիի բաժնին մէջ, լոյս տեսած է Վերսայլէն գնդապետ Ալէն Ֆօռի մէկ նամակը, ուր ան շատ երանելի լաւատեսութիւն մը կը ցուցաբերէ ներկայ Թուրքիոյ նկատմամբ:

Արդարեւ, նամակին սկիզբը կը գրէ.– «Շեշտը դնելով հայկական ողբերգութեան վրայ, Ազգային Ժողովի վերջին քուէարկութիւնը անտեսեց խոր յեղաշրջումը, զոր Թուրքիա ճանչցաւ սուլթանութեան վարչակարգի վաղորդայնին, վարչակարգ որ կը կրէր ջարդերու պատասխանատուութիւնը եւ որ Օսմանեան կայսրութիւն տարած էր պարտութեան եւ մասնատումի»:

Ու գնդապետը կը շարունակէ ըսելով թէ արդարութիւնը կը պահանջէ որ ընդունինք «շնորհիւ զօրավար Մուսթաֆա Քեմալի պայծառամիտ հայրենասիրութեան, սուլթանութիւնը եւ խալիֆայութիւնը ջնջուեցաւ, հանրապետական վարչակարգ հաստատուեցաւ, աշխարհական պետութիւն մը ստեղծուեցաւ եւ զուիցերական օրինագիրքէն ներշնչուած քաղաքային օրինագիրք մը որդեգրուեցաւ, զոր կարելի չէ հակաժողովրդավար ներկայացնել, ի շարս այլ միջոցառումներու պետութեան արդիականացման եւ յառաջդիմութեան համար: Եւ, դեռ կ'ըսէ գրնդապետը, Թուրքիոյ քաղաքական վարչակարգին հանրապետական եւ աշխարհական նկարագիրը թոյլ տուաւ որ իր թեկնածութիւնը Եւրոպական Միութեան ընդունուի: Ու կ'եզրակացնէ. – «Կենսական կարեւորութիւն ունեցող այս դէպքերը պէտք է յիշատակուին որպէսզի դատողութեան ցաւալի սխալներու հաստատման վտանգը հեռացուի»:

Ըստ երեւոյթին, գնդապետը բնաւ չի հետեւիր մամուլին, որպէսզի Թուրքիոյ «ժողովրդավարութեան» մասին քիչ մը աւելի ճշգրիտ գաղափար մը կարենայ կազմել, կը բաւէր գոնէ «Ֆիկառօ» կարդալ...:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԲԱԺԱԿ 2002

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԶՏՈՒՄՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ՈՒԷԼՍ 2–2

5–րդ խումբին մէջ, Մարտ 24–ին, Երեւանի մէջ, Հայաստան 2 – 2 հաւասար արդիւնք մը արձանագրեց Ուէլսի հետ: Առաջին կիսախաղը վերջ գըտաւ 1 – 1.: Հայաստանի կէտերը նշանակեցին 33–րդ վայրկեանին Մինասեան, 66–րդին՝ Սարգսեան. իսկ Ուէլսի զոյգ կէտերը նշանակեց Հարթսոն (41–րդ եւ 48րդ): 12.000 հանդիսատեսներ ներկայ եղան Ժորժ Գասնաֆերիսի (Յունաստան) վարած այս մրցումին: Հայաստանի հաւաքականին կազմն էր՝ Աբրահամեան, Մինասեան (58–րդ՝ Ղարամեան), Խոճոյեան (39–րդ՝ Տեմիրճեան), Յովսէփեան, Վարդանեան, Սարգսեան, Պետրոսեան, Ոսկանեան (70–րդ՝ Յակոբեան), Դոհոյեան, Շահկելտեան, Մովսիսեան:

Նոյն խմբակին մէջ, Ուկրանիա նոյնպէս հաւասար՝ 0 – 0 արդիւնքի մը յանգեցաւ Բելառուսիոյ հետ, Նորվեկիա պարտըւեցաւ Լեհաստանէն 2 – 3:

Դասաւորման գլուխն է Լեհաստան 10 կէտով, իրեն կը յաջորդեն Բելառուսիա՝ 7 կէտ, Ուկրանիա (7), Ուէլս (3), Հայաստան (2), Նորվեկիա (2):

Հայաստանի յաջորդ խաղերն են՝ Լեհաստան – Հայաստան Մարտ 28–ին, Հայաստան – Բելառուսիա՝ Յունիս 2–ին, Հայաստան – Լեհաստան՝ Յունիս 6–ին, Ուէլս – Հայաստան՝ Սեպտ. 1–ին, Ուկրանիա – Հայաստան՝ Սեպտ. 5–ին, Հայաստան – Նորվեկիա՝ Հոկտ. 6–ին:

Դ. խումբին գլուխն է Թուրքիա 8 կէտով, վերջին է Ազրպէյճան 1 կէտով: Ա. խումբի գլուխն է Ռուսաստան 7 կէտով: Բ. խումբին գլուխն է Փորթուկալ 10 կէտով: Գ. խումբին գլուխն է Չեխիա 10 կէտով, Զ. խումբին գլուխն է Պելժիա 8 կէտով, Է. խումբին գլուխն է Սպանիա 10 կէտով, Ը. խումբին գլուխն է Իտալիա 10 կէտով, Թ. խումբին գլուխն է Գերմանիա 9 կէտով:

***

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԸ ՅԱՂԹԱԿԱՆ

Աբովեանի «Կոտայք» մարզադաշտին վրայ Մարտ 23–ին տեղի ունեցած Հայաստան – Ուէլս երիտասարդական հաւաքականներու ճակատումը վերջ գտած է հայկական կողմին յաղթանակով: Կէտը նշանակած է Արամ Յակոբեան, 83րդ վայրկեանին:

ՏԽՐՈՒՆԻ

ԽԱՉԻԿ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Մարտ 22-ին, Փարիզի իր բնակարանին մէջ, իր մահկանացուն կնքած է Խաչիկ Կարապետի Ներսէսեան:

Ողբացեալը ծնած էր Վան 1900–ին, Եղեռնէն ետք անցած Հայաստան, ուր կատարած է իր համալսարանական ուսումը, պատմութեան եւ գրականութեան մարզին մէջ, դասընկերն ըլլալով Նայիրի Զարեանի: 1930–ական թուականներուն անցած է Պարսկաստան, ուր երկար տարիներ դասաւանդած է պատմութիւն, հայերէն եւ հայ գրականութեան, միաժամանակ գրելով պատմական հատորներ եւ գրական էջեր (մասնաւորաբար քերթուածներ): Իսլամական յեղափոխութենէն ետք, 1979–ին անցած է Ֆրանսա եւ հաստատուած Փարիզ: Հեղինակ է բազմաթիւ քերթողական գրքոյկներու, նաեւ ջարդերուն նուիրուած գործերու:

ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ Կ'ՈՒՏՈՒԻ՞, ԹԷ...

1997–էն ի վեր երկրորդ անգամ լրափիւռներու մէջ ներկայութիւն կ'ունենայ Հայաստանի հեռահաղորդակցութեան ցանցը՝ «Արմէնթել»ը: Ինչպէս առաջին, այսօր եւս, այդ ներկայութիւնը ուղղակի ցանցին կապուած պարագաներէ շատ աւելի ընդարձակ դաշտի մը կ'առնչուի: Այդ դաշտը «սեփականաշնորհում» պիտակով, անկախութեան տասնամեայ շրջանը յատկանշող գլխաւոր գործունէութիւններէն մէկն է որուն շատեր տուին ու կու տան «թալան» որակումը:

Յատկանշական է որ Հայաստանի նման բնական հարստութենէ զուրկ երկիր մը որուն ղեկավարութիւնը չունեցաւ ու չունի այդ պակասը այլ յատկանիշով փոխարինելու կարողութիւն կամ փափաք, չի կրնար յաջող անցք մը ունենալ նպատընկալի վիճակէն դէպի սեփականով տարբերու հանգրուանը: Հայաստանէն աւելի բախտաւորներու պարագան ալ շատ տարբեր չեղաւ: Ու անցքի փշոտ ճամբուն վրայ գրեթէ միակ ընելիքը մնաց շուկայ հանել վաճառելին. նախ միջազգային վարկերու հոսքին «ծախուեցան» ազգային կամք, հեռանկար, եւայլն, քանի որ տրուած ամէն վարկ հետը բերաւ պարտաւորութիւններու շղթային նոր օղեր: Յետոյ ձեռնարկուեցաւ վաճառքի գործունէութեան, այն տպաւորութիւնը ձգող ընթացքով մը թէ երկար – բարակ մտածելու շատ հարկ չէր տեսնուած ու առանց այլեւայլի «ապրանք»՝ նկատուած էր յաճախորդ գտնող ամէն բան:

Այդ գործունէութեան մէջ 1997–ին կարգը հասաւ «Արմէնթել»ին: Դեկտեմբերին յայտարարուեցաւ որ Հաղորդակցութեան նախարար Գրիգոր Պօղպատեանի օրով «Արմէնթել»ի բաժնեթուղթերուն 90%-ը դարձաւ յունական ՕԹԷ ընկերութեան սեփականութիւնը: Ատոր փոխարէն վճարուած էր 205 միլիոն տոլար: Նոյն ատեն գնողը յանձն առած էր Հայաստանի հաղորդակցութեան համակարգը զարգացնելու համար յառաջիկայ 10 տարուան ընթացքին 300 միլիոն տոլարի ներդրում ընելու: Վաճառքի այդ թուականէն աւելին, եթէ որոշ բարելաւում մը նկատուեցաւ երկրին հեռաձայնի հաղորդակցութեան մարզին մէջ, այդ ծառայութեան գիները տարապայմանօրէն աւելցան, հետզհետէ բազմաթիւ անձերու ու ընտանիքներու համար անմատչելի պերճանքի վերածելով հեռաձայնելու արարքը: Վճարումի դժուարութիւններ, անկարողութիւններ պատճառ են որ շատ մը հեռաձայններ անգործածելի ըլլան այսօր: Իսկ ինչ կը վերաբերի տասը տարուան ընթացքին 300 միլիոն տոլար յատկացումին մինչեւ այսօրուան բաժինին, անշուշտ պատասխանատուները կը հետեւին ատոր:

Անցեալները, Մարտ 15–ի շուրջ, բաւական ցնցող տպաւորութիւն գործեց լուրը թէ յունական նոյն ընկերութիւնը, զղջալով «Արմէնթել»ը գնելուն, կամ յուսացածը գտած չըլլալով, որոշած է ծախել իր բաժնեթուղթերը: Սկսած է գաղտնի բանակցութիւններ վարել թրքական նոյն մարզի ընկերութեան՝ «Թիւրք Թէլէքոմ»ի հետ, այդ նպատակով: Ինչպէս կը գրէ Գայեանէ Մուքոյեան «Ազգ»ի Մարտ 14–ի թիւին մէջ, լուրը տարածուած է համացանցով ու տեղ գտած նախորդ օրուան «Երկիր» օրաթերթին մէջ: Հոն այդ որոշումին երկու պատճառ տրուած է. մէկը՝ Հայաստանի մէջ յունական ընկերութեան «շնչահեղձ» վիճակն է, միւսը՝ բնակչութեան արտագաղթը եւ պարտքերը: Այլ խօսքով՝ Հայաստանի մէջ կը պակսի հեռաձայնի փոխարէն վճարողներու թիւը, հետեւաբար բաժնեթուղթերու 90%ին տէր ընկերութիւնը ակնկալած շահը չի կրնար ապահովել, եթէ Հայերու սեւ աչքերուն սիրոյն թեկնածու ներկայացած չէր «Արմէնթել»ի գնումին...: Եւ ըսել որ կայ 300 միլիոն տոլար ներդրումի յանձնառութիւնն ալ: Բնական է որ վնասին կարճ ճամբէն ետ դառնալու համար յունական ընկերութիւնը այլ բան չունէր ընելիք, քան՝ վաճառել Հայկական բաժնեթուղթերը:

«Գաղտնի» բանակցութիւններուն մասին առաջին հրապարակումը ըրած է յունական «Գաթիմերինի» թերթը, աւելցնելով որ Հայաստանի ռազմավարական այս ոլորտը Թուրքիոյ ձեռքը անցնելու պարագային, կարելի կ'ըլլար «իսլամական հեռաձայնի հաղորդակցութեան ազդեցիկ աղեղ»ի մը ստեղծումը: Սակայն, անշուշտ, նման հեռանկարներ յունական ընկերութեան մտահոգութիւնը պիտի չըլլային, երբ Հայաստանով ունէր իրեն պէտք եղած շահը...:

Հայաստանեան օրաթերթերուն լուրին հետ հասաւ հերքումներու շարք մը: Արդէն «Ազգ»ը դիմած էր «Արմէնթել»ին որուն մէկ պատասխանատուն ըսած էր թէ նման բանէ տեղեակ չեն, ապա պաշտօնապէս յայտնուած էր նաեւ թէ յունական ընկերութեան փոխնախագահն ալ հերքած է տեղեկատուութիւնը: Իսկ նոյն օրուան «Արմէնփրէս»ի լրաշարը կը տեղեկացնէր թէ յունական ընկերութիւնը չի կրնար առանց բաժնեթուղթերու 10%-ին տէր Հայաստանի կառավարութեան համաձայնութեան վաճառել իրենները: Հայաստանի քաղաքական ուժերու ներկայացուցիչներ ալ «անընդունելի», «անկարելի», «ոչ հաւատալի» յայտարարեր էին հրապարակուած լուրը: Ըսուած էր տակաւին թէ «Արմէնթել»ն ալ տեղեակ չէր պահուած նման գործարքի, ոչ ալ արդարադատութեան նախարարը:

Այսուհանդերձ, Հայաստանի հեռահաղորդակցութեան ցանցին բաժնեթուղթերուն տիրութեան մասին յոյնեւթուրք սակարկութեան լուրը նոյն օրը արդէն արձագանգ գտած էր Թրքական լրափիւռներու մէջ: Եւ ոչ միայն լուրը. Թուրք մամուլը կու տար («Յառաջ», Մարտ 15) թեր ու դէմ կարծիքներ ալ. առաջինները տեղին կը գտնէին գնումը, ատիկա շատ արդիւնաւոր գործարք նկատելով. իսկ անոնք որ դէմ էին, կը պատճառաբանէին «Թիւրք Թէլէքոմ»ի ոչ փայլուն վիճակը եւ Հայաստան – Թուրքիա յարաբերութիւններու անգոյ, լարուած ներկան:

«Առանց կրակի ծուխ»ին դիւրին ակնարկութեամբ, առաջին հարցումը որ միտք կու գայ, այն է թէ եթէ հերքումները լուրջ էին, ի՞նչպէս պէտք էր բացատրել Թրքական քաղաքական դէմքերէ տրուած արձագանգը: Անո՞նք ալ «Երկիր» կարդացած, կամ համացանցէն տեղեկացած էին: Մնաց որ մէկ–երկու օր ետք, բուն աղբիւր յունական թերթը կրկնած էր լուրը, պնդելով թէ ճիշդ էր փոխանցուած տեղեկութիւնը:

Մարտ 15–էն ի վեր հայկական աղբիւրներէ նիւթին մասին նորութիւն չհասաւ. բայց արդէն մտքերը բաւական պղտորած են ու արդար մտահոգութիւն կայ զանազան շրջանակներու մօտ: Այդ մտահոգութիւնը անպայման չէ հիմնուած «Արմէնթել»ի բաժնեթուղթերուն յունական ընկերութենէն «Թիւրք Թէլէքոմ»ի փոխանցումի կարելիութեան վրայ: Ատիկա կրնայ ըլլալ, կամ չըլլալ: Թէեւ, աններելի միամտութիւն կ'ըլլայ կարծել որ Թրքական կողմը կը փախցնէ նման առիթ եթէ ան ներկայանայ: Մանաւանդ որ կայ տեղեկութիւնն ալ թէ յունական ՕԹԷ–ն առաջարկած է «Թիւրք – Թէլէքոմ»ի մէկ բաժնեթուղթի փոխարէն երկու հայկական տալ: Ինչ կը վերաբերի Թրքական կողմին, նիւթական շահու հեռանկարը չէ որ «Արմէնթել»ի բաժնեթուղթերը հետաքրքրական կ'ընէ բնականաբար, այլ այն անգնահատելի կարելիութիւնը Հայաստանեան բոլոր հաղորդակցութիւնները ունկնդրելու, հակակշռելու: Յատկանշական է որ «բոլոր»ը իր մէջ կ'առնէ դրացիական խօսակցութիւններէ, ըսի–ըսաւներէ մինչեւ այս կամ այն նախարարութեան (օրինակ՝ պաշտպանութեան) հեռաձայնային կապը...: Եւ ըսել որ նման կարելիութիւն Հայաստանի պատասխանատուներու ձեռքով նուիրուած պիտի ըլլայ Թրքական ընկերութեան: Կ'արժէ այս առթիւ հարց տալ թէ ինչի՛ գործածուած է բաժնեթուղթերու 90%–ին փոխարէն յունական ընկերութենէն գանձուած միլիոնաւոր տոլարներու գումարն ալ:

Նոյնիսկ եթէ յունական թերթին լուրը ոչ մէկ հիմ ունի ու տրուած հերքումները լուրջ են, միջադէպը լայնօրէն բաւարար է մտածելու անխորհուրդ քայլի մը հետեւանքներուն մասին: Ի՞նչպէս, ի՞նչ հեռանկարներով կարելի կ'ըլլայ երկրի մը հեռաձայնի ցանցին նման ռազմավարական առաջին կարգի ստացուածք շուկայ հանել, երբ այնքա՛ն ակնյայտ են անպատեհութիւնները: Վաղը, Աստուած մի՛ արասցէ, եթէ պատերազմը վերսկսի, մտածող չկա՞յ թէ ի՛նչ կը նշանակէ Թուրքիոյ ձեռքը անցած հեռաձայնի ցանց մը:

Հարցումներ որոնց պատասխանները վախի, զարմանքի զգացումներուն հետ ընդվզումի լայն հորիզոններ ալ կը բանան:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԵՐԵՔ ՊՈՒԼԿԱՐԱՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՌՕՏ ՆՈԹԵՐ

Նիւթը պատրաստեց՝ ՅԱԿՈԲ ԿԻԼԻԿԵԱՆ

Բ.

ՓԼՈՎՏԻՒԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹԻՆ ՍՈՒՐԲ ԳԷՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Փլովտիւի մէջ միջնադարեան հայ բնակչութեան հետքերը կարելի չէ եղած ի յայտ բերել, երբ 1363-ին Թրքական բանակը կը գրաւէ քաղաքը, իսկ աւելի ուշ ամբողջ Պալքանները: Հայերու գոյութիւնը կը վկայուի միայն 15-րդ դարու կէսերուն, բայց հայ համայնքի ձեւաւորումը որպէս էթնիկ – կրօնական միաւոր, տեղի կ'ունենայ 17–րդ դարու վերջին քառորդին: Ճիշդ այդ դարու սկիզբին ծայր կ'առնէ գաղթականութեան հոսք մը պատմական ու բնական տարբեր իրադարձութիւններու բերումով, Ղրիմէն, Արեւելեան և Արեւմտեան Հայաստանէն, Լեհաստանէն եւ հայ բնակչութիւնը կը ստուարանայ: Հայութիւնը կը զգայ առանձին եկեղեցի ունենալու կարիքը եւ ծանօթ ըլլալով հայ մեծահարուստ Ապրօ Չէլէպիի հայրենասիրութեան, կը խնդրէ իրմէ այդ իղձին իրականացումը: Ան իր հեղինակութեան շնորհիւ ու որպէս սուլթանի հովանաւորութիւնը վայելող անձ, յատուկ ֆերման մը ձեռք կը ձգէ, որուն հիման վրայ քաղաքիս ուղղափառ յունական մետրոպոլիտարանը վճարումի փոխարէն Հայերուն կը զիջի «Նեպեթ Թէփէ» կոչուած բլուրին արեւմտեան փէշերուն վրայ գտնուած «Այոս Եորկիոս» եկեղեցին, 1675-ին: Հայերը կը նորոգեն այդ անտարեկարգ եկեղեցական շէնքը եւ կը կոչեն «Սուրբ Գէորգ»: Այս Եկեղեցւոյ նորոգութեան մասին մեզի որոշ տեղեկութիւններ հասած են, սակայն մօտ երկու դար վերջ տեղի կ'ունենայ անոր հիմնական կառուցումը, 1828-ին, սուլթանական արտօնութեամբ:

«Սուրբ Գէորգ» նորակառոյց եկեղեցին կեղծ եռանաւ պազիլիկ մը կը ներկայացնէ, մօտաւորապէս 10 մեթր բարձրութեամբ առանց կտուրին, երկայնք՝ 21 մեթր, լայնք՝ 12 մեթր: Ան լրիւ քարակերտ շինութիւն մըն է, երկթեք տանիքով, որ Թրքական տիպի կղմինտրներով ծածկուած է: Կրօնական այս կառոյցը իրականութեան մէջ եկեղեցական համալիր մը կը ներկայացնէ, կեդրոնը ունենալով «Սուրբ Գէորգ» մեծակերտ եկեղեցին. անոր հիւսիսի կողմը միաժամանակ շինուած «Սուրբ Թադէոս ու Բարթուղիմէոս» փոքրիկ եկեղեցին է իր տանիքով ու առանձին մուտքով, մկրտարանով, յատկացուած պատշգամին հետ, որպէս կանանց բաժին: Հարաւի կողմին կցուած է փոքրիկ մատուռ – եկեղեցի մը «Սուրբ Ստեփանոս», առանձին տանիքով եւ փոքր խորանով:

Գլխաւոր եկեղեցին ունի իր գաւիթը քանի մը սրբապատկերներով եւ հոս կը գտնուին եկեղեցւոյ երկու նուիրեալ կրօնաւորներու տապանաքարերը, մէկը 1828-ին, միւսը 1854-ին զետեղուած: Եկեղեցւոյ ներքին մասը ընդարձակ է, փայտեայ նստարաններով կահաւորուած: Տանիքը կը յենի վեց սիւներու վրայ, իսկ առաստաղը երկու փոքր ու մէկ մեծ կամարակերպ շինուածք ունի: Որմնանկարներ չկան, բայց պատերուն տարբեր տեղերուն վրայ մեծադիր սրբապատկերներ կախուած են. գեղարուեստական գործեր պուլկար եւ Հայ նկարիչներու, որոնք ստեղծագործած են 19-րդ դարու առաջին կէսին:

Խորանը բարձրադիր հարթակի վրայ է, իսկ պատերը երեսապատուած են Քէօթահիայի յախճապակեայ գեղազարդ քառակուսի սալիկներով: Խորանին բարձրագոյն մասին զետեղուած է Սուրբ Աստուածամօր պատկերը մանուկ Քրիստոսին հետ, իսկ անոր շրջանակին վերեւ փայտի փորագրութեան ճոխ զարդարանք մը կայ:

Փլովտիւի հայկական եկեղեցական համալիրը կերտուած է Հայաստանէն ու Կ. Պոլիսէն հայ վարպետներու եւ տեղացի հայ բանուորներու կողմէ: Ան Ուղղափառ եկեղեցիներու պազիլիկ ճարտարապետական ոճը ունի, բայց կառուցման եղանակը հայկական շինարարական բնոյթը պահած է: Այս եկեղեցական համալիրը մեծագոյնը պէտք է համարել պուլկարահայ միւս եկեղեցիներու համեմատութեամբ: Տասնեակ տարիներու ընթացքին իր շինութեան թուականէն վերջ ան արտաքին փոփոխութիւններու չէ ենթարկուած: Փոքրիկ փոփոխութիւն մը կատարուեցաւ 1998–ին երբ փայտակերտ գմբէթաւոր նախամուտքին ծածկը քանդուեցաւ եւ անոր փոխարէն վերակառուցուեցաւ պեթոնաձոյլ նախամուտքը, երկթեք նեղ տանիքով, ծածկուած հնատիպ կղմինտրներով: Եկեղեցւոյ զանգակատունը գոյութիւն ունեցած է տակաւին 19-րդ դարուն, սակայն 1928-ի երկրաշարժէն քայքայուած ըլլալով նոյն տեղը նորը կը շինուի 1930–ին. ան մինչ օրս կանգուն մնացած է:

ՅԱԿՈԲ ԿԻԼԻԿԵԱՆ

Փլովտիւ

ԵՐԵՒԱՆԻ ԿԵԴՐՈՆԸ ԺԴ. ԴԱՐՈՒ ՅՈՒՇԱԴԱՄԲԱՆ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒԱԾ

Ինչպէս կը տեղեկացնէ «Ազգ»ը (Մարտ 13), ամիսներ առաջ, Երեւանի կեդրոնական մասի (Աբովեան փողոց թիւ 3) բնակիչ Աննա Մարտիրոսեանի տան նկուղին մէջ կատարուած նորոգութեան ընթացքին, կարմիր տուֆէ քանդակազարդ քարեր յայտնաբերուած են: Կատարուած պեղումներով մէջտեղ ելած է ստորգետնեայ յուշարձան – դամբարան մը: Յուշարձաններու պահպանութեան վարչութիւնը ձեռնարկած է ճշգրիտ ուսումնասիրութեան եւ առ այժմ նախնական տեղեկութիւններ հրապարակուած են. դամբարանը հաւանօրէն ԺԴ. դարու սկիզբին, մոնղոլական տիրապետութեան շրջանին բարձրաստիճան իշխանաւորի մը ու անոր մերձաւորներուն համար կառուցուած է:

Յուշարձանը հիւսիսային միակ մուտք մը ունի որուն ճակատակալին վրայ հայերէն, պարսկերէն, արաբերէն փորագրութիւն մը կայ. այդ արձանագրութենէն պարզ կը դառնայ որ կառուցման թուականը 1319–ն է: Մաքրելու աշխատանքին ընթացքին երեւան եկած են յուշարձանին գետնէն վեր կառուցուած մասէն սիւնի խարիսխ, խոյակ, քանդակազարդ քար, խեցեղէն, յախճապակի, երկաթէ կղպանքի կտորներ եւ հնագիտական հետաքրքրական նիւթեր որոնք յանձնուած են ուսումնասիրութեան: Յայտնաբերուած են նաեւ քանի մը կմախքի մնացորդներ որոնք մոնղոլական տիպարներու կը պատկանին:

Ուսումնասիրող մասնագէտները այն եզրակացութեան յանգած են որ դամբարանը հայ վարպետներու կողմէ կառուցուած է եւ անոնք կրկնած են ԺԳ. – ԺԴ. դարերու հայկական քանդակագործութեան յատուկ տարրեր: Հայկական ոճի թէքնիքով եղած են նաեւ տուֆին մշակումը եւ յարդարանքը:

Յուշադամբանը այցելած է Իրանի Երեւանի դեսպանատան մշակոյթի խորհրդականը. որոշուած է որ Թաւրիզէն հրաւիրուին մասնագէտներ, միասնական ուսումնասիրութիւններ կատարելու եւ վերջնական եզրակացութեան յանգելու համար:

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՀԱՄԵՐԳ ՇԱՒԻԼԻ ՄԷՋ

Բացառիկ էր այն համերգը որ տեղի ունեցաւ Շաբաթ, Մարտ 17-ի երեկոյեան, Շաւիլլի Սէնթ – Պեռնատէթ Կաթողիկէ Եկեղեցիին մէջ: Այս ձեռնարկը, որ կազմուած էր 1700-ամեակի տօնակատարութիւններու ծիրէն ներս, հովանաւորութիւնը կը վայելէր Շաւիլլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Կրօնական Ընկերակցութեան, մինչ անոր յղացումը ու իրականացումը արդիւնքն էին գաղութիս ծանօթ երգչուհի՝ Աստղիկ Տէտէեանի տքնաջան աշխատանքին:

Տաճարին մէջ տեղ գրաւած էին Շաւիլլի քաղաքապետ՝ Ժան Լըվէն (վերընտրուած յաջորդ օրը) Հայաստանեայց Եկեղեցին՝ Աւետիս Ա. Քհնյ. Պալըքեան եւ Ցարութիւն Քհնյ. Թաշճեան ու աւելի քան 250 հոգի, որոնցմէ կէսէն աւելի, ոչ – Հայեր: Պատկառելի թիւ մը մշակոյթէ հեռու սեպուած քաղաքի մը համար...

Ցայտագիրը, ճոխ ու այլազան, սկսաւ շարք մը մեներգներով. յաջորդաբար ունկնդրեցինք հատուածներ Փիւրսելի, Մոցարթի, Պախի ու Փերկոլեզի կրօնական յօրինումներէն: Ապա, յաջորդաբար, ելոյթ կ'ունենային Աստղիկ Տէտէեան («Սիրտ իմ սասանի», «Ո՞ւր ես մայր իմ») եւ Հայաստանէն պատիթոն՝ Մկրտիչ Մկրտիչեան (Խորենացիի «Ուրախացիր Սրբուհի», Շնորհալիի «Առեղծող մանկանց» ու «Տիրամայր»), որ իր հզօր ձայնով խորապէս կը տպաւորէր ներկայ հասարակութիւնը: Զուգերգ «Տէր Ողորմեա»է մը վերջ, բեմ բարձրացաւ «Աստղ Մելոտի» համոյթը որ, Աստղիկ Տէտէեանի ղեկավարութեամբ մեկնաբանեց Եկմալեանի պատարագէն քանի մը կտորներ. քսան հոգիէ բաղկացած այս խումբը, մեծամասնութեամբ ոչ – Հայեր, լաւագոյնս յաջողեցաւ արտայայտել մեր հոգեւոր երաժշտութեան խորհուրդը: Համերգին երկրորդ բաժինը սկսաւ անակնկալով մը. արդարեւ, «Աստղ Մելոտի»ն մեկնաբանեց ամերիկեան խափշիկներու կրօնական քանի մը ծանօթ եղանակներ՝ ակնթարթ մը ուրիշ տարապեալ ժողովուրդի մը մշակոյթէն:

«Փոալ – Էկիստն»ի ելոյթի պահն էր. չիլիէն հոգինոց այս երգչախումբը, Լոռանս Թոմազոյի ղեկավարութեամբ, ներկայացուց լատին–ամերիկեան քանի մը հանրայայտ երգեր. «Լա Պամպա», «Էլ Քոնտոռ Բասա» կամ Էւա Փեռոնի ձօնուած «Don't cry for me Argentina»ն ... ներկաներուն ծափահարութիւններէն, յայտնի էր որ այս երգերն ալ մեծ գոհունակութիւն ստեղծած էին:

Կրկին բեմ բարձրանալով, «Աստղ Մելոտի»ն երեկոյթը շարունակեց Կանաչեանի «Օրօր»ով, «Գովեա Երուսաղէմ»ով ու աւարտեց Էտկար Յովհաննիսեանի «Երեւան – Էրեբունի»ով: Թերեւս ոմանք խորհին որ այսպիսի պէսպիսուն յայտագիր մը այնքան ալ չէր պատշաճէր 1700-ամեակի մը նշումին: Բայց ժողովուրդին խանդավառութիւնը եւ անոր ցուցաբերած ջերմութիւնը ճիշդ հակառակը փաստեցին ըսելով՝ ընտրութիւնը ճիշդ էր:

Ութ էջնոց հարուստ բովանդակութեամբ գունաւոր յայտագիր մը հանդիսատեսը կը լուսաբանէր երգերուն թարգմանութիւններով եւ Հայաստանեայց Եկեղեցիին մասին պատմականով մը:

Այս համերգին լրիւ հասոյթը կը յատկացուի Շաւիլլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ ազգօգուտ նպատակներուն: Իսկ անոր յաջորդութիւնը կը պարտինք հոգաբարձութեան անդամներուն աշխատանքին ու մասնաւորաբար եկեղեցիին երգչախումբին տարիներու անխոնջ ղեկավար՝ Աստղիկ Տէտէեանի անշահախնդիր նուիրումին:

Շաւիլը պատշաճ ձեւով նշեց յոբելենական այս տարին: Թո՛ղ ան օրինակ դառնայ ուրիշ գաղութներու:

ՀՐԱՅՐ ՀՐԱԶԵԱՆ

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ԳԱՀԻՐԷԻ Հայ Գեղարուեստից Միութեան Թէքէեան սրահին մէջ, Փետրուար 22-ին, տօնուած է Վարդանանց, հերոսամարտը մասնակցութեամբ Հայ Գեղարուեստից Միութեան Կոկանեան սրահի եւ հայկական ընթերցասրահի վարչութեանց: Բացման խօսքը արտասանած է Հ. Գ. Միութեան ատենապետ Գրիգոր Մարգարեան որ նշած է օրուան խորհուրդը եւ չէջուած Վարդանանց նահատակներու յիշատակի ոգեկոչման կարեւորութիւնը: Օրուան բանախօսը եղած է Գահիրէի Հայոց հոգեւոր հովիւը՝ Ցովսէփ Քահանայ Ալէքսանեան Գործադրուած է գեղարուեստական բաժին մը: Հանդիսութիւնը վերջ գտած է ընդունելութիւնով մը:

ՖՐԱՆՍԱՑԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒՐՈՊԱՑԻՆԵՐՈՒՆ ԱԿՆՈՑՈՎ

Ֆրանսայի Մարտ 11 – 18-ի ընտրութիւնները, մանաւանդ Փարիզի քաղաքապետութեան սուր մրցակցութեամբ ու արդիւնքով, տեղ գտած են եւրոպական մամուլին էջերուն մէջ: Ցայտնուած երկու գլխաւոր տեսակէտներէն առաջինը կը շեշտէ հակառակ Փարիզի ու Լիոնի մէջ արձանագրուած յաջողութեան, ձախակողմեան թեւին տկարացումը. միւսը՝ այդ յաջողութեան մէջ ամէն բանէ առաջ կը նշմարէ նախագահին կրած հարուածը, քանի որ ինչպէս կ'ըսէ քաղաքական առածը. «Ով որ կը տիրէ Փարիզի, կը տիրէ Ֆրանսայի»:

Հռոմի «Լա Ռեփուպլիքա»ն Փարիզի կորուստը նուաստացուցիչ համարելով հանդերձ նախագահ Շիրաքի համար, երկրին մնացեալ շրջաններուն մէջ անոր գլխաւորած ճակատին ունեցած յաջողութիւնը 2002-ի ընտրութիւններուն համար ապահովութիւն տուող դրամագլուխ կը նկատէ: Ինչ կը վերաբերի վարչապետ Ժոսփէնի, Փարիզեան յաղթանակը պատմական անկիւնադարձ մը չի նշեր միայն, քանի որ մայրաքաղաքը իր բնակիչներու թիւին համեմատութեամբ շատ աւելի մեծ քաղաքական կշիռ ու խորհրդանշական իմաստ կը ներկայացնէ: Ատոր քով կարգ մը նախարարներու պարտութիւնը լուրջ երկընտրանքի մը առջեւ կը դնէ զինք. պէ՞տք է կառավարական փոփոխութիւն կատարէ, յառաջիկայ ընտրութեան արժեզրկուած այդ նախարարներով չներկայանալու համար:

Թերթը մայրաքաղաքին ձախակողմեան ղեկավարութիւն ունենալուն մէջ կը նշմարէ Ֆ. Միթերանի նախագահ ընտրութեամբ ծայր առած հոլովոյթի մը աւարտը: Քսան տարի առաջ ընկերվարական նախագահ մը մուտք կը գործէր Էլիզէ. ատիկա Ե. Հանրապետութեան մէջ առաջին անգամ կը պատահէր: Մարտ 18ի փարիզեան արդիւնքը այն տպաւորութիւնը կը գործէ թէ շատ երկար տեւած պաշարումէ մը ետք, այդ ճակատին կողմէ գրաւուած է վերջին բերդն ալ: Այլ խօսքով՝ Ֆ. Միթերանի 1981-ին նախաձեռնած ճամբան Փարիզի ներկայի «գրաւում»ով յանգած է իր լրումին:

Պրիւսէլի «Լա լիպր Պելժիք»ը աջակողմեան ճակատին Լիոնի եւ Փարիզի ձախողութիւնը կը նմանցնէ շիրաքեան նուաստումին գլխաւոր նաւուն ընկղմելուն: Այսուհանդերձ, կ'աւելցնէ թէ տխրելու շատ բան չկայ, քանի որ քուէարկողները առաջնորդուած են ժողովրդավարական հիմնական սկզբունքէ մը որ փոփոխութիւն կը կոչուի: Ատիկա շատ բնական պէտք է նկատել Ֆրանսայի մայրաքաղաքին համար որուն ղեկավարութիւնը բազմաթիւ արատներով անցեալի մը տէր է. գնորդասիրութեան պարագաներ, կողմնակալութիւն, ընտրական զեղծարարութիւններ, իւրացումի պարագաներ, շուկաներու ապօրինութիւններ, եւ այլն:

Իտալական ուրիշ թերթ մը, «Գորիէռէ տէլլա սէրա» Փարիզցիներու քուէները կը մեկնաբանէ տեղական նկրտումներու որպէս արտայայտութիւն, ընդդէմ՝ մայրաքաղաքին որ ազգային քաղաքականութեան տիրապետող կեդրոնն է. Փարիզցիները քուէարկած են նկատի ունենալով փոխադրութիւնը, ապահովութիւնը, փողոցներու մաքրութիւնը, մշակոյթը, ժամանցը, ծնողներէն ու օդին որակը. բաներ որոնք հասարակաց խնդիրներն են ընկերային ամէն դասակարգի եւ քաղաքական ամէն հակումի ընտրողներուն: Եւ շահողները եղած են այն թեկնածուները որոնք գիտցած են լաւագոյնս մեկնաբանել նոր ճաշակները, ձգտումները, ակնկալութիւնները, նաեւ անորոշութիւնները:

ՔԱՂՀԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեան Մարտ 21-ին ընդունած է Հայաստանի Պաշտպանութեան փոխ - նախարար Ա. Աղաբեկեանը: Քննարկուած են երկու հանրապետութիւններու ռազմական գիտատեսչութիւններու համագործակցութեան զարգացման եւ ԼՂՀ ուսումնական հաստատութիւններուն մէջ ռազմական դասընթացքներ կազմակերպելու համար:

⁂

ՊԱՐԱՃԱՆՈՎԻ ՔՈԼԱԺՆԵՐԸ ԳԱՆԻ ՓԱՌԱՏՕՆԻՆ

Գանի այս տարուան փառատօնին Հայաստան կը ներկայանայ Պարաճանովի 12 քոլաժներով եւ անոր տուն – թանգարանին տնօրէն լուսանկարիչ Զաւէն Սարգիսեանի հայկական եկեղեցիները պատկերող 15 աշխատանքով: Այս ցուցահանդէսը կը բացուի Մայիս 9 – 20 Գանի շարժանկարի պալատին Հայաստանի յատկացուած տարածքին մէջ: Այս մասնակցութիւնը կարելի կ'ըլլայ շնորհիւ Ֆրանսայէն Գրիգոր Համէլի ջանքերուն: Կը նախատեսուի նաեւ փառատօնին հայկական ժապաւէնի մըն ալ ցուցադրութիւնը:

Ի ՅՈՒՇ ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ   44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՃՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

- Մեծն Տիգրա՛ն, Արտաշէս աշխարհակա՛լ, Վարդան Մամիկոնեան, Հայկական Զինանշա՛ն, ընտիր Թուղթի վրայ, շատ աժան...

- Հայաստանի չքեղ քարտէսը: Սպառելու մօտ է, օգտուեցէք առիթէն...

- Լեւոն Լուսինեան, Կիլիկիոյ Հայոց թագաւորներուն հարազատ պատկերները:

Ո՞ւր չէինք լսեր այս կանչերը, Սահմանադրութեան հռչակումէն ի վեր: Նոյնիսկ երբ կեղծ համբոյրները շուտով մոռցուած էին, Կիլիկիան ջարդուած էր եւ նոր նախճիրներ կը խմորուէին, Պալքանեան պատերազմին առթիւ (1911 – 1912):

Զաքմաքճըլարի գրավաճառները չէին բաւեր, իրենց պոռոտ ցուցափեղկերով. շրջուն փերեզակներ ալ ման կուգային բոլոր հայկական թաղերուն մէջ, եկեղեցիներու կամ հանդիսավայրերու առջեւ, Հայոց Թագաւորական փառքերը ծախելու համար, աժան աժան:

Ուրիշ քմայք մը, – Ամերիկայէն հասնող գրպանը պատրաստ կ'ունենար «քոլտ» ատրճանակ մը: Սկիզբները մարդիկ չտեսնելու կը զարնէին. բայց հետըզհետէ օդակները պրկուեցան: Զինակիր ուղեւորները կ'առաջնորդուէին ոստիկանութեան բանտը: (Երբեմն ալ միայն զէնքը կ'առնէին):

– Ընկեր Վարդգէս, Ամերիկայէն երեք ընկերներ եկեր են այսօր, ոստիկանները ձերբակալեր տարեր են:

– Ընկեր Վարդգէս, Ամերիկայէն եկած տասը Հայերու ատրճանակները գրաւեր են: Ճա՛ր մը...

Ողբացեալ երեսփոխանի համար Ջուրի ճամբայ դարձած էր Պոլսոյ կեդրոնի հրամանատարութեան պաշտօնատունը: Միշտ ալ գործնական ելքի մը կը յանգէր դիմումը, շնորհիւ կուսակցութեան վայելած վարկին եւ Վարդգէսի պերճախօսութեան: Բայց օր մը Ճէմալ փաշա դիտել տուած էր.

– Ամերիկայէն ճամբայ ելեր եկեր են, աղէկ. բայց այս ատրճանակնե՞րը ինչ են. գինարա՞ն պիտի կազմեն: Մարդիկը կ'արձակեմ, բայց զէնքերը վար պիտի պիտի դնեմ. ա՛լ չափը անցաւ...

Վարդգէս ինքն ալ ձանձրացած էր, երկուքը մէկ բերան ծռելուն համար: Եւ սակայն, – «Ընկեր Վարդգէս, պատուի խնդիր է կուսակցութեան համար»: – «Վարդգէս էֆէնտի, տէքդ պագնեմ, մենք ալ ազգի զաւակ ենք»:

Ինչո՞ւ ծածկել. մինչ հայկական ճակատին վրայ ցուցադրական գործունէութիւնը, շուինդ ու յոխորտանքը լայնօրէն կը ծաւալէին, կը գոմաւորուէին առանց կուսակցական խորութեան, Թուրքերը լուռ ու մունջ կը բանէին: Անոնք իրաւափտական դասեր կը քաղէին նոյնիսկ մեր կեանքէն, փորձառութենէն, գործունէութենէն, բարեփոխելու, վերակազմելու համար իրենց հանրային կեանքը:

Ճէմալ փաշա (այն ատեն պէյ) երբ Սկիւտարի կառավարիչ էր, յատկապէս խնդրեց «Րաֆֆի» Լսարանի Միութեան ծրագիր – կանոնագիրը, Թրքական ակումբ մը բանալու համար նոյն հիման վրայ: Եւ իսկապէս ալ բացաւ, – «Թէգամիւլ Քլիւպի», խնդրելով մեր աջակցութիւնը: Նոյնիսկ առաջարկելով միացում:

– Մերինները շատ ետ մնացած են. սորվելու, զարգանալու պէտք ունին, ձեր օգնութեան կը կարօտին...

Բանաստեղծ Մէհմէտ Էմին պէյ երբ Կարինի կուսակալ էր, 1912–ին, ամբողջովին թարգմանել տուաւ Ահարոնեանի «Ազատութեան ճանապարհին»ը: Գործը յանձնած էր կուսակալութեան թարգմանին. – Պոլսեցի հայ էֆէնտի մը որ պաշտօնական Թուրքերէնի մը շողշողանքովը կը պարտկէր իր գիտցած հայերէնին չքաւորութիւնը:

– Այդ մարդը գրականութենէ չի հասկընար. իր գործը չէ այս թարգմանութիւնը:

– Գիտե՛մ, գիտեմ. հոգ չէ. ես կը հասկընամ. թող միայն իմաստը բացատրէ: Մենք չունինք այս տեսակ ազգային, հայրենասիրական գրականութիւն. կ'ուզեմ ես ալ մշակել «Հիւրրիյէթ Եօլունտա» մը:

Եւ մշակեցին, գետն ալ, արտն ալ, կէս ճամբան ձգելով մեզ:

Մինչ անոնք իրենց աչքերը չորս բացած կը դնէին մեր հետքերը, մենք Թուրք մամուլին վրայ կը նայէինք պարզապէս իբրեւ լուրի աղբիւր: Պարբերակա՞ն, ընկերային եւ քաղաքական ուսումնասիրութի՞ւն, հին կամ նոր գի՞րք, - այո՛, կողմնակի մարդիկ, քանի մը վարժապետներ երբեմն թղթատած կ'ըլլային հատընտիր հաւաքածոյ մը, բանաստեղծութեանց գիրք մը, իրենց արհեստին բերումով կամ իբրեւ ժամանց: Մնացեալը, դրոց – բրոցներու ջախջախիչ մեծամասնութիւնը այնքան բան գիտէր դրկից ժողովուրդի ներքին, ազգային – ընկերային խմորումներու եւ յղացումներու մասին որքան փարիզեան մեծ օրաթերթի մը խմբագիրները՝ հայկական գաղութի վրայ:

«Թուրքը մարդ չըլլար»: Մինչեւ այսօր ալ մեր պիտանի եւ անպիտան գիտելեաց շտեմարանին վրայ կախուած կը մնայ այս պապղուն «պոնճուխ»ը, իբրեւ չարխափան:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ. – Ցուշերու տետրակը կը վերջանայ այստեղ, – ափսո՛ս, անաւարտ:

(Շար. 39 եւ վերջ)

Տէր եւ Տիկին Կարօ Կարապետի Ներսէսեան եւ զաւակները՝ Անահիտ եւ Արմէն,
Դր. Մարտիկ Կարապետի Ներսէսեան եւ զաւակը՝ Հայկ
ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր եւ մեծ – հօր՝

ԽԱՉԻԿ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 22–ին, 101 տարեկանին:

Թաղումը կը կատարուի Չորեքշաբթի, Մարտ 28–ին, ժամը 14·30-ին
au Cimetière de Pantin Parisien;
entrée principale

Որեւէ մահազդ ղրկուած չըլլալով, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

BOUC BEL AIR. —

M. Raphaël Sedeno et ses fils,
La Famille Ghambarian
très touchés par les marques d'affection et de sypathie qui leur ont été témoignées lors du décès de

M. Wardevar GHAMBARIAN

remercient bien sincèrement toutes les personnes qui se sont associées à leur peine.

Les obsèques selon le rite arménien ont eu lieu le mercredi 20 mars 2001 à 17 heures en l'église de Bouc Bel Air.

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ

ԶԱՏԿՈՒԱՆ ՃԱՇ

Հաճելի մթնոլորտ: Հաւկթախաղ, վիճակահանութիւն ... Կիրակի Ապրիլ 15, ժամը 12·30–էն սկսեալ
«Ալ Ուատի» ճաշարանը
153-155, rue de Lourmel, 75015 Paris

Տեղերը սահմանափակ: Ապահովելու համար հեռաձայնել՝
01 43 76 67 37
01 45 93 00 25

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28

Ս. ԹԱԴԷՈՍ - ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ
ՍԷՆԹ' ԱՆԹՈՒԱՆ
Քարոզիչ՝
ՄԱԿԱՐ Ա. ՔՀՆՑ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 30

ՍՈՒՐԲ ՓՐԿԻՉ
ԼԱ ՍԻՈԹԱ
Քարոզիչ՝
ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՑ. ՏԷՏԷԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ
ՊՈՄՈՆ
Քարոզիչ՝
ՎԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Ապրիլ 6

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՃԷՐԷՃԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28–ին
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4–ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի կիրակիներուն պատարագէն առաջ:

Ժամերգութիւն 8·45–ին:
Արեւագալ 9·45–ին:
Պատարագ 10·30–ին:
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45–ին:

***

Շաբաթ, Մարտ 31, տօն է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մուտն ի վիրապին:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի խորանին վարագոյրը բաց: Իսկ Տէր Ողորմեայէն անմիջապէս յետոյ վարագոյրը կը փակուի:
Կը պատարագէ՝
ԻՍԱՀԱԿ ՔՀՆՑ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Ուղագիծի հետեւեալ նուէրները:

Բ. ՑԱՆԿ

Տէր եւ Տիկին Մանուկ Քիւրտօղլեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արմէն Պուտագեան 2000 Ֆր., Պր. Փօլ Կարապետեան, Պր. Սերժ Թուֆալեան 200-ական Ֆր., Տիկին Արփինէ Աւետիսեան, Տիկին Իսկուհի Գառնիկեան 300–ական Ֆր., Թագուհի Տէրվանեան 150 Ֆր., Օր. Անի Սիւլահեան 200 Ֆր., Տիկին Անգինէ Մելքոնեան, Երեմեան ընտանիք 100–ական Ֆր., Տիկին Նելլի Մըսըրեան 600 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ա. Պասմաճեան, Տիկին Հ. Ֆուժըրուղ 100–ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խոսրով Ղազէրեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Կարապետ Տէրվանեան 300 Ֆր., Տիկին Անժէլ Մաֆեան 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պարգեւ Ճիպօղլեան 500 Ֆր., Տիկին Նատիա Ալէքսեան, Տէր եւ Տիկին Վարդգէս Երկանեան 200–ական Ֆր.; Տիկին Ռոզ Տօնիկեան, Տէր եւ Տիկին Հրաչիկ Օհանեան 100–ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վահրամ Հայթայեան 150 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մ. Քիւչիւքեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժ. Շաղուկեան 150 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մ. Մարտիրոսեան, Տէր եւ Տիկին Առաքել Այտինեան 100ական Ֆր., Տէր և Տիկին Պետրոս Շահինեան 150 Ֆր., Տիկին Ե. Զազմազեան, Օր. Սոնա Մեղրուպլեան 100–ական Ֆր., Տիկին Անահիտ Տէր-Մինասեան 50 Ֆր., Պր. Ժան – Փօլ Պէս 100 Ֆր., Տիկին Էլիզապէթ Կէլիպօլեան, Պր. Լիւսիէն Հէքիմեան 300–ական Ֆր.:

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «խաղաղական» եւ «Հանգստեան» ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.–

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28
ԼԱ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ԱԻԵՏԻՍ ՔՀՆՑ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4
ԼԸ. օր Մեծի Պահոց
Քարոզիչ՝
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՑ. ԹԱՇՃԵԱՆ

YVES TERNON
à Montpellier
POUR SON HABILITATION

Dans le cadre du centre de recherches «Juifs, Arméniens et Chrétiens d'Orient», dirigé par Carol Iancu et Gérard Dédéyan, le docteur Yves Ternon soutiendra une habilitation à diriger des recherches le jeudi 29 mars à 14 heures, à la Faculté Paul Valéry de Montpellier, salle du Conseil (1er étage du bâtiment administratif) sur «Les génocides du XXe siècle : approche comparatiste et transdisciplinaire». Le jury comprend Messieurs les professeurs Gérard Dédéyan (Montpellier III), Bernard Durand, doyen de la faculté de Droit et Sciences économiques (Montpellier I), Richard Hovannessian (Université de Californie, Los Angeles), Carol Iancu (Montpellier III), André Kaspi (Paris I - Panthéon Sorbonne). Cette soutenance sera ouverte au public.

---

le 2ème tome de
l'ICONOGRAPHIE ARMENIENNE
de Sarkis BOGHOSSIAN

525 pages, relié,
avec plus de 800 reproductions
en couleur et en noir et blanc
est en vente

Pour les Fêtes Pascales

OFFREZ
CE MAGNIFIQUE
OUVRAGE
A VOS AMIS

Librairie Orientale
H. SAMUELIAN
51, rue Monsieur-le-Prince
75006 PARIS
☎ 01. 43. 26. 88. 65

PELERINAGE A LOURDES

Pour l'année jubilaire du 1700e anniversaire de la conversion de l'Arménie au christianisme,

Grand Pèlerinage à Lourdes de toutes les paroisses arméniennes catholiques

sous la conduite de S. B. Nersès - Bédros XIX

du 23 au 26 mai

Se renseigner dans les paroisses.

La CHORALE SAYAT NOVA de Nice
et
l'UGAB Nice-Côte d'Azur
organisent
un **PELERINAGE**
à l'ancienne église arménienne de Gênes

San Bartolomeo degli Armeni

Dimanche 1er avril

Une grande messe solennelle sera célébrée par **Mgr Narek CHAKARIAN, évêque de l'église arménienne de Nice,** et interprétée par la **Chorale Sayat Nova** dans le cadre des célébrations du 1700e anniversaire de l'adoption du christianisme comme religion dEtat par l'Arménie.

Aller-retour Nice/Gênes en autocar (déjeuner compris) : 200 F
Renseignements et réservations :
☎ 06.60.41.32.15

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Շաւիլի Տէր – Դաւթեան մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է 1000 Ֆր., Տուզմանեան ընտանիքէն Սարգիս Մկրտիչեանի մահուան քառասունքին առթիւ:

Centre Culturel SAINT MESROB A PARIS

Vendredi 30 mars à 20 heures 30

la **DA-CONNEXION** vous invite à sa

PRESENTATION 2001

Reportage Vidéo, Expo-photo et débat

Présentation de l'Association et des projets réalisés en août 2000

Futurs projets qui sont en préparation pour cet été.

CENTRE CULTUREL SAINT MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris Vème
Métro Cardinal Lemoine/Monge

Entrée libre — Cocktail

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

49ème ASSEMBLEE GENERALE

de la CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Les 30, 31 mars et 1er avril
« HOTEL ATRIA »
GRENOBLE

***

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :
CBAF — Conseil dAdministration
17, rue Bleue, 75009 PARIS
Date limite de candidature : 15 avril.

DANS LE CADRE DU 1700ème ANNIVERSAIRE DE L'ADOPTION OFFICIELLE DU CHRISTIANISME EN ARMENIE

PELERINAGE EN ARMENIE
DU LUNDI 7 AU LUNDI 14 MAI

organisé par
LA CATHEDRALE APOSTOLIQUE ARMENIENNE DE PARIS

Participation aux frais : **8.900 F**
Le tarif comprend :
— Le vol Paris — Erevan — Paris
— Hébergement à l'Hôtel Ani (****) en pension complète + Visites et déplacements en autocar privé avec guide francophone.
Date limite des réservations : 25 avril
Pour toute information contacter :
☐ Secrétariat de la Cathédrale : **01 43 59 67 03**
☐ Père Avédis BALEKIAN : **01 46 62 01 29**
☐ Madame Margot KOKORIAN : **01 47 43 12 66.**
IMPORTANT: *Passeport valide au moins 6 mois avant la date de retour*

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 28
MERCREDI
28 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 1·400 Ֆ· — Վեցամսեայ : 725 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·650 Ֆ· (Ամէնօրեայ առաքում)
1·500 Ֆ· (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ·
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·133 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.133

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 26/27)

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ 300-ԱՄԵԱԿԸ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ

Գարեգին Բ.ի նախագահութեամբ Մայր Աթոռի Վեհարանի դահլիճին մէջ հանդիսութեամբ մը նշուած է Մխիթարեան միաբանութեան 300ամեակը· ներկայ գտնուած են արքեպիսկոպոս Ե· Տ· Վրդ· Քիլաղպեան, միաբաններ, Վրաստանի ու Արեւելեան Եւրոպայի հայ կաթողիկէ համայնքի առաջնորդ Ներսէս Արք· Տէր-Ներսէսեան, մտաւորականներ, հիւրեր: Գարեգին Բ. եւ օրուան բանախօսները անդրադարձած են միաբանութեան վաստակին ու յարգանք արտայայտած այդ վաստակը կերտողներուն: Հանդիսութեան աւարտին Գարեգին Բ. միաբանութեան անդամներուն նուիրած է Ս· Էջմիածնի հարթաքանդակը: Գեղարուեստական յայտագրով հանդէս եկած են Գէորգեան ճեմարանի եւ Վազգէնեան դպրանոցի սաները, Ս· Էջմիածնի հայորդաց տուներու փոքրիկ երաժիշտներն ու ազգագրական երգի խումբը:

***

ԵՁԱԿԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆՆՈՑԻ ՄԸ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄ ՍԵՒԱՆԻ ԱՓԻՆ

Հայ հնագէտներ երկրորդ հազարամեակի եզակի գերեզմաննոց մը պեղած են Սեւանի արեւմտեան ափին՝ Կանագեղ: Գիտարշաւի ղեկավար պատմական գիտութիւններու թեկնածու Աշոտ Փիլիպոսեանի համաձայն, 15 մեթր տրամագիծով դամբարանին մէջ գտնուած են թաղման երեք սենեակներ, որոնցմէ երկուքը կողոպտուած են անցեալ դարերուն: Մէկուն մէջ թաղուած է տարեց տղամարդ մը, ըստ երեւոյթին մեծ տոհմի գլխաւորի աճիւնը: Իր կողքին յայտնաբերուած են 13 կմախք, որոնց մէջ իր թիկնապահի կմախքը: Գտնուած է Ն. Ք. 15-րդ դարու կնիք՝ Մեթանիայէ որ կը վկայէ Միջին – Արեւելքի երկիրներու հետ տեղւոյն բնակիչներու կապի մասին: Դատելով ուրարտական արձանագրութիւններէն՝ 3500 տարի առաջ Սեւանի ափին ապրած են Վելիկուխի երկրի բնակիչները, երկրամաս, որ կը զուգորդուի Գեղարքունիքի հետ, բնած է հնագիտութեան եւ ազգագրութեան հիմնարկի տնօրէնը՝ Արամ Քալանթարեան: Պեղումները կը շարունակուին: Պէտք է ուսումնասիրուին պրոնզի ուշ դարաշրջանի առնուազն նման ութ գերեզմանավայրեր:

***

ԲԱՔՈՒ ՕԹԱՆ-Ի ՈՒԺԵՐ Կ'ՈՒԶԷ ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍ

Ատրպէյճանի Պաշտպանութեան նախարար՝ Սաֆար Աբիեւ յայտարարած է որ «Հարաւային Կովկասի մէջ ՕԹԱՆ-ի ռազմակայաններու տեղաբաշխումը կը դառնայ այդ շրջանի խաղաղութեան ամրապնդումի հիմնական գործօններէն մէկը», ԱՄՆ-ու Զինեալ ուժերու փոխ - Հրամանատար զօրավար Քարլթըն Ֆուլֆորտի հետ տեսակցութեան առթիւ:

Ըստ Պաշտպանութեան նախարարութեան ամերիկացի փոխ - Հրամանատարը զօրավարը հրապուրիչ համարած է: Նաեւ ողջունած է Թուրքիոյ եւ Ատրպէյճանի միջեւ զինուորական ուժերու զարգացումն ու ամրապնդումը, ըսելով· – «ՕԹԱՆ-ի հզօր ուժերէն մէկը հանդիսացող այդ երկրին հետ ցանկացած յարաբերութիւնը օգտակար կ'ըլլայ ձեզի»:

ՇԻՐԱՔ, ՊՈՒՏԻՆ ԵՒ ՂԱՐԱԲԱՂ

Եւրոպական Միութեան Ստոքհոլմի ժողովին, որ տեղի ունեցաւ Մարտ 23-ին եւ 24-ին, Շիրաք տեսնուած է Պուտինի հետ, որ հրաւիրուած էր: Նախագահները բաւական հարցեր քննարկած են, որոնք կը վերաբերին եւրոպական կայունութեան, Պալքանները տիրող մտահոգիչ կացութեան: Նիւթ եղած է նաեւ Ղարաբաղը, այսինքն հակամարտութեան խաղաղ կարգաւորման անհրաժեշտութիւնը, Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի և Ռուսաստանի ու Ֆրանսայի համանախագահութեան շրջագծին մէջ: Լուրը տուած է ԻԹԱՐ – ԹԱՍ գործակալութիւնը եւ նկատել կը տրուի այս խօսակցութեան կարեւորութիւնը Քի Ուէսթի հանդիպման նախօրեակին:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ Արտաքին գործերու նախարարը Ի. Ճէմ Պրիւսէլի մէջ իր երկրին Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան ծրագիրը յանձնելէ ետք Եւրոպական յանձնախումբի պատասխանատուներուն, ԱՄՆ-ու պաշտօնակիցին՝ Գ. Փաուըլի հրաւէրով Ուաշինկթըն անցած է: Թուրք մամուլի տեղեկատուութեան համաձայն, կողմերը կը քննարկեն երկու երկիրներու ռազմավարական գործընկերութեան առնչուած հարցերը: Ի. Ճէմ հանդիպում կ'ունենայ նաեւ մամուլին, զանազան կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներուն հետ:

ԻՍՐԱՅԷԼԱՑԻՔ Մարտ 26-ին բոլորովին փակեցին Հեպրոնը, իբրեւ հետեւանք 10 ամսուան մանուկի մը սպանութեան՝ հօր գիրկը: Պաղեստինցի սնայփըր մըն է որ կրակած է անոնց վրայ երբ իրենց տան դրան առջեւ կը գտնուէին: Իսրայէլ անմիջապէս հակազդած է: Միւս կողմէ, Մարտ 27-ին ալ, թակարդ-կառք մը պայթած է Երուսաղէմ, երեք հոգի թեթեւօրէն վիրաւորուած են:

ՔԵՆԻԱՅԻ մէջ, Նայրոպիէն 60 քմ· հեռու, 58 աշակերտներ ողջ-ողջ այրած են, Մարտ 25-էն 26-ի գիշերը, դպրոցի իրենց ննջարանին մէջ: Հրդեհը ծագած է առաւօտեան ժամը 1·40-ին, հոն ուր 130 աշակերտներ կը քնանային: 28 աշակերտ ալ վիրաւորուած է:

ՌՈՒՍ ԱՆԿԱԽ ՄԱՄՈՒԼԻ գործատէրը՝ Վլատիմիր Գուսինսկի առժամեայ կերպով ազատ արձակուեցաւ սպանական ոստիկանութեան կողմէ, սպասելով որ Արդարադատութիւնը որոշում տայ ինչ կը վերաբերի ենթակային յանձնումին Ռուսաստանի: Մեդիա Մոստի սեփականատէրը ամբաստանուած է զեղծարարութեան համար եւ ձերբակալուած էր Գոսթա տէլ Սոլ, Ռուսաստան ձերբակալման միջազգային հրամանագիր մը հանած ըլլալով:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ամբողջ դաւառը անշարժութեան մատնուած էր Մարտ 26-ին, հանրային փոխադրութեանց գործադուլին հետեւանքով: Մեթրօ, հանրակառք, թրամուէ չէին բաներ աւելի քան 60 քաղաքներու մէջ: Վարորդները կը պահանջեն որ հանգստեան կոչուելու տարիքը 55 ըլլայ, ինչ որ է Փարիզի փոխադրութեան միջոցներուն համար: Մարտ 27-ին, դեռ բազմաթիւ քաղաքներ կը շարունակէին շարժումը եւ վճռած էին ամէն օր երկարաձգել 24 ժամով, ցորչափ տնօրէնութիւնը մերժէ բանակցիլ:

ՈՒԿՐԱՆԻՈՅ նախագահին՝ Կուչմայի դէմ բողոքներն ու ցոյցերը կը շարունակուին Մարտ 9-էն ի վեր, մինչ ինք արձակուրդի էր Ղրիմ: Ծանօթ է որ կ'ամբաստանուի լրագրող Գոնգաձէի անհետացման մէջ դեր ունենալով եւ Ներքին Նախարարին պաշտօնազրկումը շատ բան չփոխեց: Առջի օր դիակ մը գտնուեցաւ եւ սկիզբը կարծուեցաւ որ Գոնգաձէն է, բայց, յետագային հաստատուեցաւ որ ան չէր: Լրագրողին մայրը ամխներէ ի վեր կը շարչարուի տղուն մահուան պարագաներուն ծանօթանալու համար:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ԿԵՍԱՐԻԱ

Թուրք լրագրողներու կոպիտ միջամտութիւնները

ԽՄԲ· – Մարտ 24 եւ 25-ին պատմական ուխտագնացութիւն մը կատարուած է Կեսարիա, գլխաւորութեամբ Մեսրոպ պատրիարքի: Մասնակցած է նաեւ «Մարմարա»յի խմբագրապետը՝ Ռ· Հատտէճեան: «Մարմարա»յի Մարտ 26-ի թիւէն կ'արտատպենք ուխտագնացութեան նկարագրութիւնը, յապաւումներով:

Ձենք ծանրանար թուրք լրագրողներու անտեղի եւ կոպիտ միջամտութիւններուն վրայ, համբերութիւն մաղթելով Մեսրոպ Պատրիարքի:

***

Անկասկած, այն 600 – 700 ուխտաւորները, որոնք Մարտ 24 Շաբաթ օր ներկայ գտնուեցան Կեսարիոյ Ս· Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ մատուցուած յոբելենական պատարագին ու միւս յարակից արարողութիւններուն, մինչեւ իրենց կեանքին վերջը պիտի չկարենան մոռնալ իրենց կրած ամենախանդավառ տպաւորութիւնները: Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ ցանցառ կերպով կը պատահին այսպիսի բացառիկ արարողութիւններ, որոնք սովորականին սահմանները կը գերազանցեն իրենց գեղացական մանրամասնութիւններով: Շաբաթ օրուան արարողութիւնը իր մէջ կը միացնէր բազմաթիւ խորհուրդներ: Քրիստոնէութեան 1700-ամեակի իմաստը, Ս· Գրիգոր Լուսաւորչի լուսաճաճանչ դիմագծութիւնը, Կեսարիոյ Ս· Գրիգոր Լուսաւորչի Եկեղեցիի անօրինակ գեղեցկութիւնը, այդ եկեղեցիին այսօր պատմութեան հետ նոյնացած պատերուն միջեւ բանտարկուած ցնցիչ անցեալ մը, վերջապէս դէպի Կեսարիա կատարուած կրօնական ուխտագնացութեան մը յուզումը, եւ դեռ ինչե՛ր ինչեր խնկական խորհուրդ մը կը դառնային ուխտաւորներուն համար: Այս բոլորին վրայ կ'աւելնար մասնաւորաբար Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք Մեսրոպ Արք· Մութաֆեանի կամքն ու կազմակերպչական տաղանդը՝ այս ուխտագնացութիւնը բացառիկ դէպք մը դարձնելու ուղղութեամբ: Մօտաւորապէս 700 ուխտաւորներու համար ամէն բանէ առաջ ցնցիչ տպաւորութիւն կը գործէր ինքը՝ եկեղեցին, Ս· Գրիգոր Լուսաւորչին նուիրուած այս կոթողային կառոյցը: Ոմանք առաջին անգամ կը տեսնէին զայն, ոմանք ալ արդէն նախապէս երկու կամ երեք անգամ այցելած էին այդ եկեղեցին: Բայց անխտիր բոլորին համար եկեղեցին կը թուէր ըլլալ «նոր» եկեղեցի մը, քանի որ հիանալի կերպով նորոգութեան ենթարկուած էր Դր. Ջանիկ Թօքէրի բարերարութեամբ:

***

Ուխտաւորները Հինգշաբթի եւ Ուրբաթ զանազան զբօսաշրջական կազմակերպութիւններու հանրաշարժերով մեկնեցան Կեսարիա: Խումբ մը ազգայիններ ալ Շաբաթ առաւօտ կանուխէն օդանաւով ժամանեցին Կեսարիա: Շաբաթ առաւօտ, հակառակ անոր որ ժամերգութիւնը պիտի սկսէր ժամը 10-ին, ժամը 8-էն սկսեալ ուխտաւորները արդէն սկսած էին լեցնել եկեղեցին, որուն երեք հոյակապ խորաններուն վարագոյրները փակ էին տակաւին:

Ժամը 10-ին, եկեղեցի ժամանեց Պատրիարքը, որուն կ'ընկերակցէին Շահան Արք·, Արամ Եպիսկոպոս, Ռումանիոյ Առաջնորդ Տիրայր Արք·, Սահակ եւ Եղիշէ Արեղաները, գրեթէ ամբողջ քահանայից դասը, սարկաւագներ: Քիչ ետք ժամանեցին նաեւ Ս· Վարդանանց երգչախումբի անդամները որոնց կ'ընկերակցէին Ֆէրիգիւղի Ս· Վարդանանց Եկեղեցւոյ Թաղային Խորհուրդի անդամներ՝ Դր· Ռոպէր Ալթունեան եւ Դր. Սարգիս Զավուշեան, Սարկաւագներ եւ երգչախումբի համակիրներու լայն շրջանակ մը: Եկեղեցւոյ զանգակներուն ինքնատիպ ղօղանջներուն ընդմէջէն Պատրիարքը առաջնորդուեցաւ եկեղեցի: Այնուհետեւ փակ խորաններուն առջեւ սկսաւ առաւօտեան ժամերգութեան արարողութիւնը:

Քահանայից դասու շատ ներդաշնակ եւ տպաւորիչ երգեցողութեան կը մասնակցէին բարձրաստիճան հոգեւորականները:

Առաւօտեան շքեղ երգեցողութիւնները յատուկ հանդիսաւորութեամբ եւ շատ տպաւորիչ մեկնաբանութեամբ շարունակուեցան մինչեւ ժամը 12: Ուշագրաւ էր որ եկեղեցին ամբողջովին լեցնող հաւատացեալներն ու ուխտաւորները մեծ հետաքրքրութեամբ եւ ուխտաւորի երկիւղած տրամադրութիւններով կը հետեւէին արարողութեան· ժամը 12-ին պատմական եկեղեցիին երեք Խորաններուն վարագոյրները բացուեցան եւ խորաններուն գեղեցկութիւնը այդ վայրկեանին չանթահարիչ տպաւորութիւն գործեց: Պատարագեց պատրիարքը: Երգեցողութիւնը կատարեց Վարդանանց երգչախումբը: Մասնաւոր նշանակութիւն ըստացաւ նաեւ Յիշատակութեան մասը, որու ընթացքին, սարկաւագներու եւ Խորանին վրայ գտնուող բոլոր եկեղեցականներու կողմէ արտասանուած սովորական յիշատակութիւններէն վերջ, պատրիարքը յատուկ կերպով սկսաւ յիշատակել Կեսարիոյ Թեմի նախկին Եպիսկոպոսներուն ու Առաջնորդներուն անունները: Ցանկը բաւական երկար էր եւ Պատրիարքը այդ անունները կը յիշատակէր բարձր եւ կուռ ձայնով, այնպիսի պատկառազդու ոճով մը որ իր ձայնը հետզհետէ մարիլ սկսաւ կոկորդի անհանգստութեան հետեւանքով:

Այնուհետեւ Պատրիարք Հայրը նոյն խանդավառութեամբ պիտի շարունակէր եւ քիչ վերջ ալ դժուարութիւնները յաղթահարելով պիտի խօսէր իր պատմական քարոզը: Այսպէս, Կեսարիոյ հանգուցեալ Եպիսկոպոսներու ու Առաջնորդներուն անուններէն վերջ, Պատրիարքը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ· Վեհափառ Հայրապետի անունէն ետք յիշատակեց նաեւ Մեծն Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի Գահակալ Արամ Ա· Կաթողիկոսին անունը: Մեսրոպ Արք· քարոզեց բնաբան ունենալով Տիրոջ այն պատգամը, որով կ'ըսուէր որ ան որ իր անձը պիտի ուրանար, եւ խաչը վերցնելով պիտի հետեւէր Յիսուսին, բարձրացուցած պիտի ըլլար իր անձը:

Իր քարոզին յաջորդող հատուածին մէջ Պատրիարքը պատկերալից ոճով պատմեց Ս· Գրիգոր Լուսաւորչի կեանքի ամէնէն բախտորոշ շրջանները, երբ ան, որպէս մեղապարտ եւ մարդասպան մարդու որ-

(Շար·ը Դ· էջ)

ԱՅՍ ԱՐԵՒԻՆ ՏԱԿ ՏԵՂ ՄԸ

ԳԱՌՆԻԿ ԱԴԴԱՐԵԱՆԻ ԱՇԽԱՐՀԸ

Գրեց՝ ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓԱԼԵԱՆ

Բանաստեղծին վերջին գիրքը կազմըւած էր արձակ էջերէ: Արձակը ձուլեր, վալանաւորեր էր բանաստեղծին թռիչքները, լուսաւոր զգացումները, որոնք աչքերուն անկիւնը կայլակած՝ հասիլ մերժող աղի արտասուքի համ ունէին: Բանաստեղծը ուզեր էր երգել մարդոց իր նմաններուն, ի՛ր հարազատներուն ընդարձակ, անպարփակելի ցաւը, բայց թռիչքը, որ անպայման պէտք ունի լոյսի, — որքան ալ հեռաւոր ըլլայ լոյսին աղբիւրը—, խորտակուած էր, ընկամեալ, որովհետեւ թանձր խաւար, միայն խաւար էր, իսկ հեռուն՝ ո՛չ իսկ պլպլացող նշոյլ մը, որ իր սրտին կաթեցնէր յոյսի շիթ մը:

Կարելի չէր սրտերու խորերէն խլել այդ խաւարը. աչքերուն արտասուքը չէր չորնար աղբիւրէն: Անոնք մտեր էին սեւ փապուղիին մէջ, — ծայր տուած, երկրին մէկ ծայրէն միւսը ծաւալա՛ծ էր քաղաքացիական պատերազմը, եւ բանաստեղծին սիրտը պատանդ էր բռնուած: Փշաթելերով կալանաւոր՝ օրերը սեւ էին ու կարմիր: Ահա՛ իր վերջին երկը, գերագոյն վկայութիւնը — «ՍԵՒ ԵՒ ԿԱՐՄԻՐ», որուն էջերը կը բաբախէին կեանքի, անկարելի յոյսի մը տրոփիւնով: Բզքտուած էին զգացումները, բայց տակաւին կ՚ապրէին կեանքին մէկ անխմանալի ուժովը:

Մէկ ձեռքի մատներուն վրայ կը հաշուըւին իրմէ մեզի աւանդ ձգուած գործերը, — «Պատնէշի վրայ» (1957), «Մատեան ցաւի եւ հատուցման» (1965), «Ապրիմ – Մեռնիմ» (1968), «Սեւ եւ կարմիր» (1979), եւ ասոնց շարքին անտիպ մը՝ «Conscience des hommes», ֆրանսերէն քերթուածներու հատոր մը, յայտնաբերւած՝ իր մահուընէն շուրջ տասնըչորս տարիներ ետք, որ շահեկան կը մնայ բացատրելու համար իր գործունէութեան մէկ տեւալը, — իր կապը՝ ֆրանսական գրականութեան հետ:

Պատրանքներ չի սնուցաներ. փառքի համար չի գրեր ֆրանսերէն: Իր արդար փառասիրութեան սահմանները կը ճանչնայ ինք. իր հրայրքը ունի յստակ, արմատացած առաջադրանք, — փոխանցել իր սրտին պատգամը, ամէն բանէ առաջ, յանուն իր շրջանակին, իր ժողովուրդին, հասկցուիլ ու հասկնալ, ու ճանչնալ ալ: Բանաստեղծական այդ արարքը մտերմօրէն կը զուգորդուի ընկերային ու հասարակական գործիչին մարմին ու հոգի նըւիրումին, ու անխափան գործունէութեան:

Բանաստեղծին, գրողին, հրապարակագիրին առաքելութիւնը կը յորդի իր գիրովը, ու կը տարածուի հանրային կեանքի կալուածէն ներս: Երկու մարդերը յստակ սահմանագծումով մը չեն անջատւած իր մօտ: Պարագան հազուադէպ է անշուշտ, եւ իր անմիջական շրջապատէն վերցուած օրինակներուն բաղդատութիւնը կը յստակացնէ իր նուիրումին բացարձակութիւնը: Անոնցմէ ո՛չ մէկը յանձնառութիւն կը ստանձնէ հրապարակագրական մարզին մէջ: Յանձնառու բանաստեղծն է ինք, որ կ՚ուզէ արտայայտուիլ, իր զգացումներուն լոյսովը իր շուրջն ու շրջապատը լուսաւորել, տարածել սէր ու բարեկամութիւն՝ իր հարազատ լեզուովը անշուշտ, բայց նաեւ լեզուովը միւսին, միւսներուն, հասարակաց այդ լեզուով տարագրուած բարեկամութիւնը, միասնականութիւնը, արդարութիւնը, իրաւունքներուն փոխադարձ ճանաչումը: Եւ սատարել՝ իր պատուանդանին վրայ արդարութեան վերահաստատման, իր մըտասեւեռումը՝ գրական փառասիրութիւններէ առաջ ու անդին: Ֆրանսերէն գրել փորձելուն նշանակութիւնն է այս, անհերքելի, արձանագիր վկայութիւն:

Շօշափելին, տեսանելին՝ իր տպագրըւած վաւերականն է, գրքի ձեւով լոյս տեսած, թէ թերթերու հաւաքածոներու մէջ նընջող: Եւ ժամանակը կը մաղէ մարդու մը կեանքին օրերն ու վաւերականը, նկատի ու հաշուի կ՚առնէ միայն տեսանելին, թոյլ տալով որ հովի, երթայ ու կորսուի այն ինչ որ կը կազմէր կենդանի շունչ ու խօսք եւ ջերմ լոյս՝ շքեղ միւս երեսը այդ միեւնոյն վաւերականին: Ժամանակը այսպէս է, դատաւոր՝ դատելու համար այդ վաւերականը եւ անյետակոչելի վճիռ արձակելու համար: Ժամանակը՝ մեր բոլորին տէրը, կ՚ըսէր հնդեւրոպագէտ – հայագէտ Ժորժ Տիւմեզիլ: Ժամանակը ի՛նք կը կշռադատէ ու կը ճշդէ ճակատագիրը վաւերականին: Այլ ժամանակը կամովին կ՚անգիտանայ, կ՚անտեսէ, հաշուի չառներ այն՝ զոր ինք՝ բանաստեղծը բաշխեց, իր ամէնօրեայ սէրը, իր զգացումները կենդանի խօսքով, իր գիրքերէն առաջ ու անդին: Իր ամբողջական նուիրումը ո՛չ միայն Գիրին, այլ նաեւ իր ժողովուրդին: Եթէ իր վաւերականը կը խօսէր ինքն ի՛ր մասին, այդ միւս աննիւթական վաւերականի մասին արտայայտուելու իրաւունքն ու պարտականութիւնը՝ ժամանակը բացառաբար կը վերապահէր ժամանակակիցին, վկայութեան կանչելով այս վերջինը:

Հարկ է անպայման տարիներուն հաշուըւակալութիւնը ընել՝ յստակացնելու համար պատկերացումը: Միակ առարկայական գործընթացը ասիկա է, - մարդը՝ իր ժամանակին մէջ–, գրանցելու համար ժամանակագրութիւնը: Առաջին համաշխարհային պատերազմին եզրափակումէն քսանմէկ տարիներ ետք, մարդկութիւնը դարձեալ մտեր էր համաշխարհային նո՛ր պատերազմի արհաւիրքներուն մէջ: — Քսանմէկ տարիներ բաւարար եղեր էին վերականգնելու համար Մեծ Եղեռնէն ճողոպրած ժողովուրդի մը բեկորները: Այլ որքա՛ն անողոք էին եղած կեանքին պայմանները, նոյն համեմատութեամբ բուռն էր եղած յաղթանակին պարգեւած հզօր, կենարար շունչը: Անցեր էինք արհաւիրքներու եւ անհամեմատելի զրկանքներու տարիներուն մէջէն, եւ կը հասնէինք, հասեր էինք խաղաղութեան նաւահանգիստը:

1945 ՄԱՅԻՍ 8: Քառուղիներուն վրայ մեր մանրատիեզերքին, որուն անունն է Պուրճ Համուտ, մարդիկ խարոյկներ էին վառած, Տէրնտեսի խարոյկներէն աւելի զուարթ ու բոցավառ, — երջանկութիւնը՝ մանուկներուն եւ մեծերուն, հաւասարապէս…

Կարելի չէ Գ. Ադդարեանի մասին խօսիլ, եւ անտեսել ի՛ր ժամանակը, ի՛ր միջավայրը, որքան ալ մանրատիեզերք մը ըլլայ այդ միջավայրը, որոնց հետ — ե՛ւ ժամանակ, ե՛ւ միջավայր — կը միաձուլըւի տակաւ, երիտասարդութեան սեմին վրայ՝ մեր լինելութեան հաւատքով ու լաւատեսութեամբ տոգորուած, նուիրումի կանչին ունկնդիր: Այդ ժամանակին, այդ միջավայրին մէջ ամբողջ ժողովուրդի մը սիրտը, կեանքի կարօտով լեցուն ու զգայուն, կը տրոփէ զօրաւոր:

Կը բաւէ գծագրել պատկեր մը, որ ինքնին կը վերածուի լուսեղէն խորհըրդանիշի մը, աննախընթաց եւ անկրկնելի շատ հաւանաբար: Պէյրութի նաւահանգիստի գլխաւոր առաջին քարափին խարսխած ռուսական – սպիտակ, խոշոր, անիրական կարապին նման – «Փոպետա» նաւը, ծանրաբեռնուած բազմահարիւր ճամբորդներով, ակսեր է պատրաստուիլ վեր առնելու իր խարիսխները. հաստ թոկերը լքուած են թոյլ:

Ծովափէն դէպի այդ շոգենաւը թրթըռալով ընդառաջ կ՚երթայ՝ յստակայս քանի մը անձեր փոխադրող շոգեմակոյկ մը: Անոնց մէջ՝ ծովափէն յստակօրէն կը տեսնուի մանր կերպարը սպիտակամօրուս հոգեւորականի մը, որ ձեռքին բարձրացուցած վեր կը պահէ սրբալոյս թաշկինակով մը բռնած օրհնութեան խաչը: Այդ հոգեւորականը՝ Ամերիկայի Միացեալ – Նահանգներու վրայով Ղարաբաղէն եկած Գարեգին Ա. Յովսէփեանցն է, որ կ՚օրհնէ հայրենադարձութեան առաջին նաւը…

Ժամանակնե՛ր էին, եւ կեանքը կը յորդէր մարդկային աներեւակայելի տեղաշարժներով: Մակընթացութեան ալիքներուն մէջ նետուած էր բանաստեղծը: Ստեղծեր էինք ժողովրդային բանահիւսութիւն – երեւոյթ մը՝ ժամանակներ փնտրուող–, եւ կ՚երգէինք կարօտ՝ հայերէն.

Օտեսայէն նաւեր կուգան
Հէ՜յ ջան կարաւան…

Ներշնչելով մինչեւ իսկ բանաստեղծը, միւսը, որ կը բանար իր սիրտը վերջապէս, հեռու է հեռու, սրտէն դէպի Արարատ, դէպի Երեւան, ձեռքի անպարագիծ շարժումով մը, ընդառաջ իր ժողովուրդին, իր հերթին կը հռչակէր.

Ու միայն միայն, միայն քեզ համար
Հէ՜յ ջան Երեւան…
Մշուշների մէջ կորսուած իմ եար
Հէ՜յ ջան Երեւան… (*)

Ժամանակներ էին ասոնք, այնքա՛ն պայծառ, լուսեղէ՛ն բնորոշ երեւոյթներ: Ապա, դիմացինին ի՛ր լեզուով հասկըցնելու եւ երեսին հռչակելու համար յօրիներ էինք թրքաբարբա՛ռ բանահիւսութիւն, եւ ինքնավստահ ու պահանջկոտ կ՚երգէինք՝ հայրենիքի միեւնոյն կարօտի եղանակով.

Կարս, Արտահան
Պիզի՛մ տիր…

Յիշողութեան մէջ յամեցող եւ սրտերու մէջ հեռաւոր արձագանգներու նման տակաւին հնչող՝ ժողովրդային երգի մը փշրանքները կը վկայեն դէպի հայրենիք այդ մակընթացութեան մասին, որուն փոթորկումը նկատուելու է իբր բնականոն ու բնազդական հակադարձութիւն մը ընդդէմ եղեռնագործութեան, իբր արտայայտութիւնը՝ հայրենի հարազատ հողին վրայ ու հարազատ երդիքի տակ խաղաղութեան ու ապահովութեան մատչելու համատարած ցանկութեան: «Փոպետա», «Ռոսիա», «Թրանսիլվանիա» սպիտակ նաւերուն չուերթը եզրափակուեցաւ աշնանամուտ շաբաթ մը «Ճէօքթէա» գորշ ու համեստ, տխրատեսիլ նաւուն Պէյրութի նաւահանգիստէն անվերադա՛րձ մեկնումով: Զուսպեցաւ տեղատուութիւնը:

Հանրային գործիչին յանձնառութիւնը հաւասար է գրական կալուածին մէջ բանաստեղծին յանձնառութեան: Ասիկա, թերեւս, հաւանաբար, ժամանակին պահանջքն էր: Գէթ այդպէս կ՚ընկալէր, կը հաւատար ինք՝ Գառնիկ Ադդարեան: Կարելի չէր ժողովուրդէն բաժնուիլ, լուսանցքի վրայ անցնիլ՝ ստեղծագործելու համար, — ըլլալ միշտ բազմութեանց մէջ, այլ ո՛չ՝ բազմութիւններէ վեր, ու գրել բանաստեղծութիւն: Կարիքները բազմապատիկ էին: Իր գրական, ազգային, քաղաքական, հասարակական ամբողջական յանձնառութեան անխարդախ, հարազատ չափանիշը գրանցուած կայ ափի մը մէջ բռնուող հատորին մէջ, — «Ապրիմ – մեռնիմ», ուր բանաստեղծին սէրը բացառաբար վերապահուած է հայրենիքին, ազգին, ժողովուրդին: Այդպէս կ՚ընկալէր, կը հաւատար Գառնիկ Ադդարեան:

Այնուհետեւ, բնականօրէն, մակընթացութեան յաջորդած էր տեղատուութիւնը, հակահարուածը՝ այդ մակընթացութեան հզօր ալիքին, ստեղծելով լճացումի ու խարխափումի պահ եւ տարածք մը, խախտելով իրերու դրութիւնը, ըստեղծուած հաւասարակշռութիւնը Սուրիա – Լիբանանի մեր հաւաքականութեան մէջ: Ըսին՝ պատերազմէն ետք ծայր տըւած էր պաղ պատերազմը, որուն ընդհարումի սահմանագիծը՝ յստակօրէն զգալի, եթէ ոչ տեսանելի, կուգար Գորէայէն եւ կ՚երթար Պէրլին, անցնելով … Պուրճ Համուտի թաղերէն: Խափանուեր էր «Ժողովուրդի Ձայն» օրաթերթը, որուն խմբագիրը՝ Յովհաննէս Ադլպաշեան ամէնէն ժողովրդական դէմքերէն մին էր եղած. խաւարեր էր Հրանդ Տէվէճեանի «Առաւօտ»ը ողբերգական պայմաններու մէջ: Դաշունահար՝ խմբագիրը կը ներգաղթէր հայրենիք՝ հաւատքին ծայրը:

Այնուհետեւ նոր սերունդը պատնէշի վրայ կը բարձրանար, մինչեւ վերջ ու անմնահանջ հայրենիքին ծառայելու, անոր ամբողջական նուիրուելու հոգեկան գեղեցիկ առատաձեռնութեամբ մը, գրաւելու համար կորսուող դիրքը, առ նուազն յստակացնելու համար գոյութեան, ներկայութեան եւ ինքնութեան սահմանները: Եւ կը նոխանար, կ՚արդիականանա՛ր մեր բառամթերքը ընդհարումներու երկայնքին:

Մատնանշելի է երեւոյթը, — երբ կը դեկուչուի անձը, անհատը, հարկ է ոչ միայն խօսիլ ժամանակի մասին, այլ նաեւ, անպայման, անհատին անմիջական շրջանակին մասին: Կարելի չէ Գ. Ադդարեանը անջատել իր ժամանակէն, բայց նաեւ իր շրջանակէն, — իր աւագ եղբօրմէն՝ արձակագիր Արմէն Դարեան, իր միւս գաղափարակիցներէն՝ Տօքթէր Յարութիւն Լաչինեան, Պետրոս Մինասեան, Թորոս Թորանեան, դերասանապետ Պերճ Ֆազլեան, արձակագիր Գեղամ Սեւան, Ժագ Խմալեան, բանաստեղծ Ժագ Սարգիսեան, որոնք կազմած էին Լիբանանահայ Գրական Շրջանակը: Շրջանակին ժողովները շաբաթական հերթականութեամբ կը կայանային Բագրամեան ակումբի համեստ ժողովասրահին մէջ, օրակարգի վրայ՝ շրջանային եւ միջազգային հարցեր, ինչպէս նաեւ բովանդակութիւնը «Գիրք գրականութեան եւ արուեստի»ի պարբերագրքին:

Այսպէս կ՚ընդարձակուէին մեր ինքնութեան սահմանները. դուրս կուգայինք տեղացի հաւաքականութեան մէջ լճացումէ, տակաւ մենք մեզ վերագտնելու համար: Ազատութեան կենսանորոգ շունչը կու գար Փարիզէն, Երեւանէն, Փրակայէն, աւելի վեր՝ Մոսկուայէն, Վիէննա-Վենետիկէն եւ … Պոլիսէն: Ոչ մէկ ատեն գրականութիւնը այդպէս չէր փոթորկած հաւաքականութեանց կեանքը: Բանաստեղծութիւնը՝ թումբերը խորտակած՝ խուժեր էր մեր առօրեային մէջ: Գիրք ու թերթ կը հոսէր Փարիզէն Պէյրութ – Արակոն, Փօլ Էլիւար, Վերքոր, Թրիսթան Ցարա, Անտրէ Պրըթոն, Անտրէ Ժիտ, Կիյոմ Ափոլինէր, բայց նաեւ Եուլիուս Ֆիւչիք, Եարոսլաւ Հաշէք, Ֆանայիթ Իսթրաթի, Ֆետերիքօ Կարսիա Լորքա, Միկէլ Անխէլ Աստուրիաս, եւ «Les Lettres Françaises»ը մեր գրադարաններուն մէջ թէ անութին տակ: Մեր քիմքերուն վրայ մինչեւ այսօր քաղցր համ մը կը յամենայ՝ այդ գեղեցիկ էջերէն, եւ օրերէն…

Ոչ միայն ֆրանսական եւ աւելի լայն ընդգրկումով՝ միջազգային գրականութիւնը կը խուժէր մեր կեանքէն ներս, այլ նաեւ զուգահեռաբար մենք կը բացուէինք հայ ժամանակակից գրականութեան, Վազգէն Շուշանեանէն մինչեւ Նիկողոս Սարաֆեան ու Շահան Շահնուր, Ակսէլ Բակունց, Եղիշէ Չարենց, Շուշանիկ Կուրղինեան, Յովհաննէս Շիրազ, Սիլվա Կապուտիկեան: Կը տօնէինք հրապարակային շքեղ հանդիսութեամբ յոբելեանը Հայր Ներսէս Վարդապետ Ակինեանի: Եւ կը հետեւէր փաղանգը Մխիթարեաններու: Մեր ժամանակագրութեան տոմարներուն մէջ արձանագրուած կան Մեմորիըլ Հոլ, Ուեսթ Հոլ, Սէն Ժոզէֆ համալսարան, ուր ժողովուրդը կը տօնէր գիր ու գրականութիւն: Բանաստեղծութիւնը կը յորդէր Պուրճ Համուտի եւ Պէյրութի փողոցներէն, կը վազէր կեանքին ետեւէն, 1915–էն 1945 – երկու համաշխարհային պատերազմ եւ մէկ եղեռնագործութիւն, — երեսուն տարիներով ետ մնացած կեանքին: Գրականութիւնը կը լեցնէր մեր օրերը, երջանիկ էինք գրականութեամբ: Հալէպէն Պէյրութ՝ կեանքը ի՛նք ստեղծած էր ձգողութեան կեդրոն մը: Կը տօնէինք ամէնքս գրող ու մտաւորական, որոնք Սուրիա - Լիբանան, ուխտաւորներու նման այցի կուգային:

(Մնացեալը յաջորդով)

(*) Կը մէջբերուի յիշողութեամբ – Ա. Ծառուկեան, «Թուղթ առ Երեւան»:

ԵՐԵՔ ՊՈՒԼԿԱՐԱՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՌՕՏ ՆՕԹԵՐ

Նիւթը պատրաստեց՝ ՅԱԿՈԲ ԿԻԼԻԿԵԱՆ

Գ.

ՊՈՒՐԿԱՍԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹԻՆ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Սեւ ծովի պուլկարական ափին Պուրկաս քաղաքի հայկական գաղութին եւ անոր եկեղեցիին մասին տեղեկութիւնները շատ ցանցառ են: Պէտք է սակայն ենթադրել որ այստեղ 17-րդ դարուն հայ բընակչութիւն մը իր մատուռով կամ փոքր եկեղեցիով գոյութիւն ունեցած է: Ատոր վկայութիւնն է Մարտիրոս Վրդ. Ղրիմեցիի այցելութիւնը 1674 Յունուար 17-ին եւ պախարակող տողերը նուիրուած քաղաքին ու անոր բնակիչներու հասցէին, հակառակ որ դանց առած է հայութեան ու անոր եկեղեցիին մասին լուրեր հաղորդել:

Ստոյգ տուեալներ մեզի չեն հասած

հաստատելու համար թէ այս հայ գաղութը տէր էր որեւէ եկեղեցական շէնքի 18-րդ դարուն: Բայց ժամանակին ստուգուած տապանաքարերու արձանագրութիւնները, որոնք նոյն դարուն կը պատկանին, վկայութիւն են մատուռի կամ եկեղեցիի մը գոյութեան մասին: Աւելի ստոյգ է այն պարագան որ 1809-ին ցոյց կը տրուի նոր եկեղեցիի մը շինութիւնը, համանաբար հնամաշ նախկին եկեղեցիին տեղը: Կը յիշուի որ ան եղած է քարաշէն ու փայտակերտ շինուածք մը, համեստ չափերով եւ առանց զանգակատան: Անոր օծման օրը կը զուգադիպի Աստուածածնայ տօնին եւ եկեղեցին կը ստանայ «Սուրբ Աստուածածին» անունը: 1832-ին համանաբար անոր նորոգութեան առթիւ նուիրուած Սուրբ Ստեփանոսի պատկերը պատճառ կը դառնայ վերանուանելու զայն «Սուրբ Ստեփանոս», քանի որ սրբապատկերի ստացման վայրը ցոյց տրուած է նոյնանուն եկեղեցին՝ Ահէօլի Պուրկաս: Ներկայիս Պուրկաս երկու տասնեակ տարի վերջ, 1853-ին հայկական նոյն եկեղեցիին տեղը նոր կրօնական շէնք մը կը կառուցուի եւ կը կոչուի «Սուրբ Խաչ», պահուած մինչեւ օրս: Շինութեան թուականը կը հաստատուի վկայութեան աւազանի արձանագրութեամբ (1853 թ.):

Փոքրածաւալ այս եկեղեցին հիմնական նորոգութեան կ'ենթարկուի 1929-ին, օժտուելով նաեւ ելեկտրականութեամբ: Անոր մուտքի հարթակին վրայ 1958-ին կը բարձրացուի պեթոնակառոյց զանգակատունը, իսկ 1970-ին կը կատարուի արտաքին պատերու երեսապատումը ծակոտկէն քառանկիւն քարերով: Եկեղեցւոյ տանիքի ջրորդանները կը զետեղուին 1975-ին:

«Սուրբ Խաչ» երկթեք ծածքով պազիլիք տիպի կառոյց մը կը ներկայացնէ եւ միայն հայկական ոճաւորմամբ զանգակատունը կը յուշէ անոր հայկական բնոյթը: Տանիքը ծածկուած է թրքական տիպի կղմինտրներով եւ կը յենի ուղղակի զուգահեռ եկեղեցական պատերուն վրայ, քանի որ սիւներ կը պակսին, չէնքի փոքր ծաւալին բերումով: Եկեղեցին որմնանկարներ չունի, բայց տարբեր տեղերու վրայ պատերուն դրուած են որոշ սրբապատկերներ: Այցելուներուն համար նախատեսուած են փայտակերտ նստարաններ: Խորանը բարձրադիր է եւ անոր կեդրոնը Ս. Աստուածամօր պատկերը տեղ կը գրաւէ:

Եկեղեցիին հիւսիսային պատէն քիչ հեռաւորութեան վրայ պեղակերտ քանդակ մը կը յուշէ Ցեղասպանութեան ողբերգութիւնը:

Սոֆիայի Մշակոյթի Յուշարձաններու հիմնարկին կողմէ «Սուրբ Խաչ» Եկեղեցին հռչակուած է որպէս պատմական ու ճարտարապետական հնութիւն թիւ 40, 07-07-1970-ի արձանագրութեամբ:

Յ. Կ.

Փլովտիւ

«ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ» ԹԱՏԵՐԱԽԱՂԸ

Հայաստանի կողմէ քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակման 1700-ամեակի հանդիսութեանց ծիրին մէջ կը մտնէր «Վարդանանք» թատերախաղին կատարումը. Ֆրանսայի Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու մշակած ծրագրի շղթային մէկ օղակը:

Վարդանանք: Ծամծմուած, տափակցած նիւթ մը, որ ճզմուելով, կոխկրտուելով, թափթփուելով ձեւափոխուած է եւ պարպուած աւիւնէ, Արիւնէ:

Իրօ՞ք:

Այդպէս չէր իրականութիւնը սակայն: Ցայտնուեցաւ, որ պատմական կարօտի մը մխիթարական երգը լսել կ'ուզենք տակաւին: Ծիշդ երգուած: Որպէսզի յուզուինք, որպէսզի լանք պահուած արցունքները եւ պոռթկած խեղդուած ձայները:

Վարդա՛ն, Վասա՛կ, տակաւին միս ու արիւն էք եղեր մեզի համար: Չէինք գիտեր: Գիտցանք:

Տօնակատարութիւնները յաճախ սովորութեան մը վերածուին են, յաճախ՝ հաւաքուելու, միասին ըլլալու պատրուակ մը, երբեմն՝ ապրեցնելու ճգնում մը: Ի՛նչ ալ ըլլայ միտումը, ուրախալի է տեսնել բազմութիւն՝ մէկ մտքի շուրջ հաւաքուած: Թէ՛ Ալֆորվիլի Վոլթէր սրահը եւ թէ՛ Իսի լէ Մուլինոյի Օտիթօրիոմը նշուած օրերուն (Փետրուար 23 եւ Մարտ 8) լեցուեցան էին հանդիսատեսներով: Ոմանք նոյնիսկ չկրցան տեղ գտնել, ափսոս:

Բայց այս կէտը չէ, որուն վրայ կ'ուզենք շեշտը դնել այսօր:

Իսի Լէ Մուլինոյի եւ Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու երիտասարդներէն խումբ մը, 2000 թուականի Ապրիլ ամսուն, իրենց հովիւներուն՝ Ժիլպէր Լեւոնեանի եւ Ալէն Պետիկեանի առաջնորդութեամբ, հաւաքուեցան վերապատուելի Մարկոս Վեքիլեանի հեղինակութեամբ մօտ 40 տարի առաջ Վարդանանքի նիւթով գրուած թատերական գործի մը շուրջ:

Յաւակնութիւններ չունէին: Պարզապէս կ'ուզէին իրենց մասնակցութիւնը բերել Հայաստանի քրիստոնէացման 1700-ամեակի տօնակատարութիւններուն, մինչեւ պատահեցաւ խումբին բարեբախտ հանդիպումը Սարգիս Բէօշկէրեանի հետ. Լիբանանի մէջ թատերական 20-ամեայ փորձառութեամբ խումբին մէջ միակը, որ բեմի արուեստին ծանօթ էր: Աշխատանքին ղեկավարութիւնը շուտով յանձնուեցաւ իրեն: Խտացեալ աշխատանքները սկսան Սեպտեմբեր ամսուն: Ամբողջ թատերախաղը վերանայուեցաւ, ուսումնասիրուեցան պատմութիւնն ու ժամանակաշրջանը: Աւելցան խօսքեր, պակսեցան տեսարաններ, յղկուեցան միտքեր եւ Վարդանանքի թնճուկները 451 թուականէն հասան 2001՝ ֆրանսահայ գաղութին հաղորդելիք պատգամով:

Ուժ մը կար, որ դերակատարներու խմբակին թատերական անփորձութիւնը կը նսեմացնէր: Այդ իր կամքն էր, աշխատանքի մտադրութիւնը: Խումբը կամեցա՛ւ ակնկալութեան մը պատասխանել: Ցուցիչ էր տեսնել փորձերու ընթացքին անոնց ջերմեռանդ դուրգուրանքը մարմնաւորուած կերպարին հանդէպ, բծախնդրութիւնը լեզուին նկատմամբ: Իւրաքանչիւր փորձ կը կատարելագործէր զիրենք: Սարգիս Բէօշկէրեան՝ համեստ խանդուածքին եւ թերութեան հանդէպ անզիջող նկարագրին հմայքով, կատարելագործումի հոսանքին մէջ նետեց տղաքը:

Այսպէս է, որ կրցանք շօշափել գեղատեսիլ Վարդանի (Սաքօ Պարութճեան) հոգեկան գեղեցկութիւնը եւ մեծութիւնը նաեւ, անոր նուիրումին ամբողջականութիւնը: Զենք մտրանիր լսելու, որ խակպէս յուզեց Վարդան ներկաները, հաւատացի՛նք անոր հաւատքին. «Մայրենի հող, դրախտավայր Հայաստան, եթէ ես քեզ մոռնամ՝ իմ աջ բազուկս իր պաշտօնը մոռնայ»:

Այսպէս է, որ ծնունդ առաւ համոզիչ Վասակ Սիւնին (Սարգիս Բէօշկէրեան), իր տաղանդներով, քաղաքական ելքի փնտռտուքներով, չհասկցուած դիւանագէտի ողբերգութեամբ եւ փառասիրութեամբ: Ողջո՛յն Վասակի պաշտպաններուն:

Այսպէս է, որ Յազկերտ (Արման Չէքըլեան) բեմին վրայ իսկական պարսիկ շահ մը մըն էր դարձած իր արեւելեան խորամանկ ժպիտով, որ Միհրներսեհի (Մհեր Վարդանեան) հետեւող ծանր նայուածքին տակ իր քայլերուն արդարացումը կը փնտռէր:

Ղեւոնդ Երեց (Աւետիս Մինասեան) իր կիրքի օղակին մէջ առաւ հանդիսատեսը, ինչպէս 451 թուականին այս կղերականը կրցած էր հրահրել հաւատքին յեղափոխութիւնը, սուր ճօճելու մղելով ամբողջ հայ ժողովուրդը, ընդ որում նաեւ Հայուհիները, որոնց ներկայացուցիչը թատերախաղին մէջ հանդիսացաւ Շուշանը՝ Վարդանի աղջիկը (Նաիրա Չէքըլեան):

Իսկ Յովսէփ Կաթողիկոս (Գէորգ Ալեքսանեան) կատարելապէս արդարացուց իր մարմնաւորած կերպարին պաշտօնը, իրապէ՛ս փոխանցելով կաթողիկոսին խորասոյզ մտահոգութիւնը եւ բեմին վրայ տարածեց իր հովանաւորութիւնը:

Պէտք չէ մոռնալ մնացեալները՝ նախարարները, պատանիներն ու զինուորները, գիւղացիներն ու հրեշտակները, որոնք այնպիսի ամբողջական լրումի մը հասցուցին թատերախաղը, որ աւարտին դժուար էր հարց չտալ. «Ինկապէս սիրողակա՞ն (ամաթէօր) աշխատանք էր այս»:

Մտածումը կու գայ մթագնել մեր մտքերը, որովհետեւ որքա՛ն ալ յամառութեամբ նշենք Վարդանանց Պատերազմը, տակաւին կասկածամտութեամբ կ'արժեւորենք զայն: Պատմութեան մէկ քըմծիծաղը չէ՞ այս դէպքը: Մեռանք բայց յաղթեցինք: Ինչպէ՞ս համոզել մեր երախաները այս յաղթանակին, երբ անոնք վարժուած են տեսնել յաղթողը զօրաւոր, յաղթուածը տկար: Յաղթողը ապրող, յաղթուածը մեռած:

Երբ Յազկերտ յաղթական՝ ոտքը դրաւ «կրկնակի դաւաճան» Վասակի դիակին վրայ եւ լսաւ հանդարտած մաղձով մը ծաղրական. «Ես ալ կը կարծէի, որ անոնք Յոյներու ուժէն աւելի մեծ ուժի մը վրայ դրած են իրենց յոյսը», բեմի խորքէն լոյս մը յանկարծ ուշադրութիւնը գրաւեց. «Միհրներսե՛հ, ի՞նչ է այս, ի՞նչ կը տեսնեմ, Միհրներսե՛հ»: Մոմերով 7-8 պատանիներ (Ղեւոնդ Երեցի աշակերտները) հաստատուն քայլերով իր ուղղութեամբ յառաջացան եւ այրուրենը արտասանելով վախցած Յազկերտը «Վարդանանք»ի բեմէն վտարեցին:

Մանուկներով խորհրդանշուած ներկան եղա՛ւ եւ է՛ իսկական պատասխանը:

Դարեր յետոյ աւելի դիւրին է նկատել Յաղթանակը: Գոյատեւեց հաւատքը, պահպանուեցաւ ինքնութիւնը:

Գնահատանքի յատուկ խօսքեր կ'ուղղենք տարազներու իրագործողներուն (Նաճարեան քոյրեր), մասնաւոր գնահատանք՝ բեմայարդարումը կատարողներուն (Միքայէլ Փափազեան, Տիգրան Արաթեան), քաջալերական ծափահարութիւններ 27 դերակատարներուն:

Հարկաւ Իսի Լէ Մուլինոյի Օտիթօրիոմը սրահին ընձեռած յարմարանքներով աւելի նպաստաւոր պայմաններ ընտեղծեց: Թատերախաղին ֆրանսերէն թարգմանութիւնը ապահովուած էր հայերէնին չտիրապետողներուն համար (Տիկին Մատլէն Իւլիւպէյեանի ջանքով): Այնտեղ թատերախաղը անհամեմատօրէն աւելի հեզասահ ընթացաւ քան առաջին ներկայացում՝ Ալֆորվիլ: Դերակատարները աւելի հանդարտ էին բեմին վրայ, մանաւանդ քանի որ երաժշտութիւնը (պատասխանատու՝ Հրաչ Նազարեան) եւ լոյսերու խաղերը (պատասխանատուներ՝ Նաթանայէլ Լեւոնեան եւ Վիգէն Արմէնեան) իրենց դերը լիուլի կրցան կատարել, իրենց ազդեցիկ ներկայութեամբ պայմանաւորելով հանդիսատեսին տրամադրութիւնը:

Թատերախաղը պիտի ներկայացուի Լիոն Մայիս 19-ին: Կը փափաքինք, որ զայն գնահատելու առիթը ունենան աւելի մեծ թիւով հանդիսատեսներ: Աւելցնենք նաեւ, որ մօտ ապագային «Վարդանանք» տրամադրելի պիտի ըլլայ նաեւ տեսերիզի միջոցաւ:

ՆՈՐԱ ՊԱՐՈՒԹՃԵԱՆ

ԿԱՄ ԺԱՆՕ ԿԱՄ ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆ

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ԽՄԲ. – Մեր ողբացեալ աշխատակցին ձգած անտիպ էջերէն նմոյշ մը եւս:

Բարձր էր խոտը մարզադաշտին վրայ: Ցուլիսի կէսն էր. դաշտին մէկ մասը հնձուած էր սակայն, հոն՝ ուր տեղի կ'ունենային նիզակ նետելու փորձերը: Անդին, ուղղանկիւն կանանչութիւն երկու հակոտնեայ կողմերուն վրայ, կը բարձրանային ոսկեղէն ձողերը: Անտրէ Պրիան լսաւ ինքնիրեն՝ «ոչինչ փոխուած է հոս վեց տարիէ ի վեր»:

Մարզադաշտը այնպէս էր՝ ինչպէս որ, երբեմն, իր աչքին առջեւ կ'երեւար ան, յանկարծ, հոն, Գերմանիա, երբ կ'աշխատէր զետնախնձորի դաշտերուն մէջ: Նոյն մարզավայրն էր երկու մեծ թրիպիւններով, կարմիր հողով ծածկուած վազքուղիով՝ որ կը հրջապատէր դաշտը: Բարձրութիւն եւ երկարութիւն ցատքելու փոսերուն տեղերն ալ փոխուած չէին:

Հոն էր որ տարիներ առաջ, Ցուլիսի մէջ Կիրակի մը, շահած էր երկարութիւն ցատքելու մրցումը. իբրեւ նուէր, Անտրէ Պրիանի տուած էին պատի ժամացոյց մը որ երկար չէր բանած տունը: Ի՞նչ եղաւ այդ ժամացոյցը: Տղան միտքը դրաւ հարց տալ տունը, իր մօրը:

Այսօր Անտրէ Պրիան եկած էր մարզադաշտ ոչ ցատքելու եւ ոչ ալ վազելու համար: Եկած էր մինակը, առանց յատուկ նպատակի մը: Թերեւս հանդիպէր հին ծանօթներու, մարզական նախկին ընկերներու: Բայց կը յիշէի՞ն արդեօք զինքը: Վեց տարիներ երկար ժամանակ է: Գիտէր թէ երկար էր: Չէ՞ որ անհատնում թուած էին օրերը իրեն եւ իր բախտակիցներուն, երբ, իբրեւ պատերազմական գերի, կը մնային փշարգելներու ետեւ կամ, կ'երթային, աւելի կամ նուազ բռնի, աշխատիլ դաշտը, զինեալ պահակներու հսկողութեան տակ:

ԿՐՆԱՐ ՅՈՒՍԱԼ ԱՄԷՆ ԻՆՉ

Իր կեանքին այդ դրուագը վերջացած էր հիմա: Պատերազմը աւարտած էր եւ ինք բախտ ունեցած էր ողջ առողջ տուն վերադառնալու եւ համբուրելու իր մայրը: – Ան շատ էր փոխուած այս վեց տարիներու ընթացքին: Անտրէ 25 տարեկան էր միայն: Տունը իր ազգականները ու բարեկամներ լսած էին իրեն թէ կրնար յուսալ ամէն ինչ: Կեանքը իր առջեւն էր հիմա: Պէտք էր երկու բազուկներով գըրկել զայն եւ յառաջանալ... այս, ըսած էին իրեն:

Բայց այս պահուն, առանձնացած մարզադաշտը հրջապատող փայտէ ցած ցանկապատին առջեւ, ապագայի մասին չէր որ կը խորհէր Անտրէ: Իր մտածումները կ'երթային դէպի անցեալը: Հոս այս մարզավայրին մէջ իր տարած յաղթանակները, երբ պատանի մըն էր միայն: Թերթերը գրած էին իր մասին թէ ապագայ կը խոստանար: Թերեւս սխալած չէին: Թերեւս, եթէ պատերազմը եղած չըլլար, Անտրէ Պրիան հիմա հռչակաւոր մարզիկ մը պիտի ըլլար: Պէտք է՞ր վերսկսէր իր մարզական գործունէութիւնը: Աւելի տրտում էր քան դրաւիչ ժըպիտը՝ որ վայրկեան մը յայտնուեցաւ երիտասարդին դէմքին վրայ:

Մրցահանդէսը սկսած էր արդէն: Նիզակ նետելու առաջնութիւնը շահող խափշիկը շատ ծափահարուեցաւ: 5000 մեթր վազքին մրցակիցները կը դառնային դանդաղօրէն մարզադաշտին շուրջ: Անդին տեղի կ'ունենար բարձր ցատքելու մրցումը:

Բարձրախօսը կոչ ըրաւ պատրաստուելու 100 մեթր աղջիկներու վազքին:

Անտրէ Պրիան միշտ նոյն տեղն էր, անշարժ եւ առանձին: Ոչ ոք մօտեցած էր իրեն: Ոչ ոք զինքը ճանչցած էր հաւանաբար: Իր մարզական նախկին ընկերներէն մէկ քանիներ կորսուած էին պատերազմին մէջ: Իսկ տարեցներն ալ չէին յիշեր անշուշտ ապագայ խոստացող մարզիկ պատանին: Ինքը սակայն կրնար անուններ տալ վերը, թրիպիւնին մէջ նըստած հանդիսատեսներէն ոմանց դէմքերուն, բայց չուզեց քիչ մը երկչոտութեամբ, քիչ մ'ալ հպարտութենէ մղուած ինքն առաջինն ներկայանալ անոնց՝ որոնք կամ աղօտօրէն պիտի յիշէին զինք, կամ բնաւ պիտի չյիշէին:

100 ՄԵԹՐ՝ 12 ԵՐԿՎԱՅՐԿԵԱՆ

Ութ աղջիկներ պատրաստ էին արդէն 100 մեթր վազքի մեկնումի գծին վրայ: Իրենց ոտքերը ամրացուցած փոսիկներու մէջ, հակած դէպի գետին կռթներով իրենց մատներուն վրայ՝ որոնք կը դըպչէին մեկնումի գծին, ութ աղջիկներ կը սպասէին, սրունքի մկանները պրկած մեկնումի հրամանին: Աստճանակի թընդիւնը վերջ տուաւ տանջալից սպասումին: Հանդիսատեսները, ընդհանրապէս, չկրցան հետեւիլ վազքին. Ամէն ինչ շատ շուտ անցաւ: Մրցակիցներէն երեք – չորսը հաւասարապէս արագ էին: Հեռուէն կարելի չէր որոշել թէ ո՛վ առաջինը կտրեց վազքին վերջաւորութիւնը նշող թելը:

Բարձրախօսը աւետեց՝ «12 երկվայրկեան» «Առաջին Քօլէթ Պըրուա, ժամանակ՝ 12 երկվայրկեան»: Ծափահարութիւն: Կ'արժէր ծափահարել երկարօրէն որովհետեւ 12-ը աքանչելի արդիւնք մըն էր աղջիկներու համար, այդ տարիներուն:

(Շար. 1)

Պր. Կարապետ Գարոյեան,

Լիւպէթ եւ Յակոբ Խուպէսէրեան եւ զաւակը՝ Գաբրիէլ,

Անժէլ եւ Տիգրան Գույումճեան,

Սեդա Գարոյեան եւ զաւակը՝ Միքայէլ Նշանեան

խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց կը-նոջ, մօր եւ մեծ – մօր՝

ՏԻԿԻՆ ԳԱՅԵԱՆԷ ԳԱՐՈՅԵԱՆԻ

(Ծնեալ՝ Ջերչեան)

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 25–ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Մարտ 30, ժամը 14–ին Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին

15, rue Jean-Goujon — 75008 Paris

ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պանեօ – Փարիզէնի գերեզմանատունը:

ՈՐԵՒԷ ՄԱՀԱԶԴ ՂՐԿՈՒԱԾ ՉԸԼԼԱԼՈՎ ԿԸ ԽՆԴՐՈՒԻ ՆԵՐԿԱՅՍ ԻԲՐԵՒ ԱԶԴ ՆԿԱՏԵԼ:

«ՅԱՌԱՋ». – Մեր ցաւակցութիւնները Պր. Կարապետ Գարոյեանի եւ զաւակներուն:

La CHORALE SAYAT NOVA de Nice

et

l'UGAB Nice-Côte d'Azur

organisent

un PELERINAGE

à l'ancienne église arménienne de Gênes

San Bartolomeo degli Armeni

Dimanche 1er avril

Une grande messe solennelle sera célébrée par **Mgr Narek CHAKARIAN, évêque de l'église arménienne de Nice,** et interprétée par la **Chorale Sayat Nova** dans le cadre des célébrations du 1700e anniversaire de l'adoption du christianisme comme religion dEtat par l'Arménie.

Aller-retour Nice/Gênes en autocar (déjeuner compris) : 200 F

Renseignements et réservations :

☎ 06.60.41.32.15

Fondation Léa et Napoléon Bullukian

Subventions 2001

offre aux associations arméniennes de bienfaisance relevant de l'Eglise d'Etchmiadzine

Envoyer un dossier avant le 30 avril 2001

à Fondation Léa et Napoléon BULLUKIAN :

2, rue Professeur Pierre Marion — 69410 CHAMPAGNE au MONT D'OR

Chaque dossier doit impérativement comporter un RIB, les statuts, la composition du Bureau et du Conseil d'Administration. Tout dossier incomplet sera refusé.

(Շար. Ա. էջէն)

գի, ինչպէս ժամանակի ընթացքին գրաւեց Տրդատ Թագաւորի ուշադրութիւնը, նախ անոր ծառայեց որպէս քարտուղար, յետոյ սակայն ենթարկուեցաւ Թագաւորին խիստ պատիժին, երբ յայտնի դարձաւ որ ինք Քրիստոնեայ էր: Այսպէս 13 տարի բանտարկուեցաւ Խոր Վիրապին մէջ, յետոյ, Տրդատ Թագաւորի խանդարուած առողջութիւնը բժշկելով ո՛չ միայն ներման արժանացաւ, այլ նաեւ դարձաւ հիմնադիրը Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ: Ան յաջողեցաւ, որովհետեւ ուրացած էր իր անձը:

Պատրիարքը իր քարոզին վերջաւորութեան, միշտ կրկնելով թէ մեր կեանքը ուխտագնացութիւն մըն է, կանգ առաւ այն հրաշքներուն վրայ, որոնք Տիրոջ կարգադրութեամբ յաճախ պատահած են մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ: Այդ հրաշքներուն ամէնէն բախտորոշն է թերեւս այն թէ մեղապարտ եւ ոճրագործ մարդուն որդիէն Հայաստանեայց Եկեղեցիի ամենամեծ սուրբերէն մէկը դուրս բերուեցաւ եւ այդ սուրբին կողմէ հիմնուեցաւ Հայաստանեայց Եկեղեցին:

Քարոզէն ետք պատարագը շարունակուեցաւ յուզիչ մթնոլորտի մէջ: Տրուած ըլլալով որ ընդհանուր Խոստովանանքը արդէն կատարուած էր արարողութեան սկիզբէն եւ «Տէր Ողորմեա»ն ալ պիտի երգուէր Հոգեհանգստեան Պաշտօնէն վերջ, անմիջապէս սկսաւ Ս. Հաղորդութիւն բաշխելու արարողութիւնը:

Պատարագի աւարտին կատարուեցաւ նաեւ Հոգեհանգստեան Պաշտօն եւ այս անգամ նորութիւն մըն ալ իրագործուեցաւ եւ կանոնական սուրբերէն եւ Կեսարիոյ Եկեղեցւոյ սատարողներէն ետք, յիշատակուեցան նաեւ զանազան բարերարներու եւ ուխտաւորներու ննջեցեալներուն անունները:

ՍԻՐՈՅ ՍԵՂԱՆ

Արարողութեան աւարտին 700 ուխտաւորներ առաջնորդուեցան դէպի Էրճիյէշ լերան դիմաց՝ «Էրճիյէշ» պրօսարանը, ուր ճաշասեղաններ պատրաստուած էին իրենց համար: Պատրիարքը եւ բոլոր եկեղեցականները ներկայ գտնուեցան այս ճաշին, որ սակայն, ներկաներու շատ բարձր թիւին պատճառաւ, այնքան ալ յաջող չընթացաւ: Արդէն հինգ ժամ տեւած արարողութիւնը մեծ յոգնութիւն պատճառած էր թէ՛ հոգեւորականներուն եւ թէ ուխտագնացներուն: Ճաշու վերջաւորութեան, Պատրիարքը քանի մը նախադասութիւններով շնորհակալութիւն յայտնեց Պր. Զատիկ Թոքէրի ընտանիքին, որ քանի մը տարիէ ի վեր մեծ զոհողութիւններով ո՛չ միայն նորոգեց Կեսարիոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին, այլ նաեւ յատուկ հիմնադրամ մը տրամադրելով, ստանձնեց այս եկեղեցիին մնայուն խնամքն ու հոգածութիւնը:

Ուխտագնացները Կիրակի, Մարտ 25–ի գիշեր ուշ ատեն վերադարձան քաղաքս:

ԼՐԱԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԱՆՏԵՂԻ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԸ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ

Շաբաթ օրուան արարողութենէն ետք, քանի մը լրագրողներ եւ հեռատեսիլի թղթակիցներ, որոնք կը կարծենք թէ Կեսարիոյ տեղական հեռատեսիլի աշխատակիցներն էին, շրջապատեցին եւ հարցումներու տարափի մը ենթարկեցին Պատրիարքը: Սակայն դժբախտաբար, անյայտ պատճառներով, անոնք իրենց հարցումները ուղղեցին անփափկանկատ ոճով: Նախ յիշեցուցին Հայաստանի քաղաքագէտներուն կողմէ մէջտեղ նետուած հողային պահանջքի հարցը: Պատրիարքը պատասխանեց որ, որքան գիտէր, անիկա Հայաստանի պետութեան պաշտօնական ձեռնարկը չէր, այլ քանի մը ծայրայեղականներու նախաձեռնութիւնը:

Լրագրողներէն մէկը շատ կոպիտ հարցումով մը ջղայնութիւն պատճառեց Պատրիարքին, հարց տալով թէ Հայերը արդեօք ցեղասպանութեան ճանաչուած ըլլալու ուրախութի՞ւնն էր որ կը տօնակատարէին մինչեւ Գայսէրի գալով: Պատրիարքը, որ արդէն չափազանց յոգնած էր, շատ խիստ ոճով մը անդին շպրտեց այդ հարցումը եւ յիշեցուց որ իր ալ անձնագրին մէջ Թրքական դրօշակը կայ, ինչպէս Թրքական դրօշակը կայ հարցումին հեղինակին անձնագրին մէջ: Պատրիարքը բսաւ. «Մի՛ տղեղցնէք այս գեղեցիկ ձեռնարկը»:

Այնուհետեւ Պատրիարքը մեծ համբերութեամբ պատասխանեց ուրիշ հարցումներու ալ, որոնք ուղղուեցան աւելի քաղաքավար ոճով: Լրագրողներէն մէկը կը զարմանար որ մեծ թիւով երիտասարդներ ալ մասնակցած էին այս ուխտագնացութեան, իսկ Պատրիարքը կը պատասխանէր որ շատ բնական էր այդ երեւոյթը:

Լրագրող մըն ալ հարցուց թէ Պատրիարքը ի՞նչ կը մտածէր 34 տարեկան Ֆագըլ Գօչուի մասին, որ, հայկական ցեղասպանութեան մասին Ֆրանսայի Խորհրդարանի որոշումը իբր պատրուակ գործածելով, ամուսնալուծուած էր իր հայազգի կնոջմէ՝ Ֆաթիմայէն: Պատրիարքը պատասխանեց որ ինք լուր չունի այդ դէպքէն, սակայն անոնք հաւանաբար ուրիշ հարց մը ունէին, որովհետեւ մարդ այսպիսի խնդիրով մը իր կնոջմէն չամուսնալուծուիր:

Կեսարիոյ հեռատեսիլը եւ Թուրքիոյ գլխաւոր հեռատեսիլի կայանները Շաբաթ եւ Կիրակի հաղորդումներ սփռեցին թէ՛ արարողութենէն, եւ թէ Պատրիարքին հետ կատարուած հարցազրոյցէն:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, Մարտ 31

ԼԴ. օր Մեծի Պահոց

Տօն Սրբոյն Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին՝ ասկալի չարչարանացն եւ մտին ի Վիրապն

Ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի՝ Խորանը բացուած: «Տէր Ողորմեա»յի ժամանակ Խորանը վերստին կը ծածկուի:

Կը պատարագէ՝

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

***

ՇԱԲԱԹ, Ապրիլ 7

ԽԱ. օր Մեծի Պահոց

Տօն Աւետման Սրբուհւոյ Աստուածածնի

Ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի Խորանը բացուած: «Տէր Ողորմեա»յի ժամանակ Խորանը վերստին կը ծածկուի:

Կը պատարագէ՝

ՄԻԽՌՈՆ ՔՀՆՅ. ԳԸՎԸՐԳԵԱՆ

[illegible]

EXPOSITION

HARUTYUN YEKMALIAN

Du Samedi 31 mars au Jeudi 26 avril

à la Galerie d'Art d'Orly-Sud — 4ème étage

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ

HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

●

ԶԱՏԿՈՒԱՆ ՃԱՇ

Հաճելի մթնոլորտ: Հակթախաղ, վիճակահանութիւն ... Կիրակի Ապրիլ 15, ժամը 12.30–էն սկսեալ

«Ալ Ուատի» ճաշարանը

153-155, rue de Lourmel, 75015 Paris

Տեղերը սահմանափակ: Ապահովելու համար հեռաձայնել՝

01 43 76 67 37

01 45 93 00 25

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

Լիոնի Շրջան	
ՀՄԸՄ Լիոն–Տէսին – Իի.էՍ. Տիվոն	3 – 1
Իզէրի Շրջան	
Թուսիէօ – ՀՄԸՄ Վիէն	0 – 1
Պուշ–տիւ–Ռոնի Շրջան	
ՀՄԸՄ Արծիւ Մարսէյլ – Ռով	0 – 1

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ «Հսկում»ի «Խաղաղական» եւ «Հանգստեան» ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ աւուր պատշաճի քարոզ կը տրուի՝ համաձայն հետեւեալ ժամանակացոյցին.

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28

ԼԱ. օր Մեծի Պահոց

Քարոզիչ՝

ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4

ԼԸ. օր Մեծի Պահոց

Քարոզիչ՝

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ

Ժամը 17–ին

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Մարտ 28

Ս. ԹԱԴԷՈՍ – ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ ՍԷՆԹ՝ ԱՆԹՈՒԱՆ

Քարոզիչ՝

ՄԱԿԱՐ Ա. ՔՀՆՅ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Մարտ 30

ՍՈՒՐԲ ՓՐԿԻՉ ԼԱ ՍԻՈԹԱ

Քարոզիչ՝

ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՈՄՈՆ

Քարոզիչ՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Ապրիլ 6

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քարոզիչ՝

ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՃԷՐԷՃԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Շաբաթ, Մարտ 31, տօն է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մուտն ի վիրապին:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի խորանին վարագոյրը բաց: Իսկ Տէր Ողորմեայէն անմիջապէս յետոյ վարագոյրը կը փակուի:

Կը պատարագէ՝

ԻՍԱՀԱԿ ՔՀՆՅ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ

Centre Culturel

SAINT MESROB

A PARIS

Vendredi 30 mars à 20 heures 30

la **DA-CONNEXION** vous invite à sa

PRESENTATION 2001

Reportage Vidéo, Expo-photo et débat

Présentation de l'Association et des projets réalisés en août 2000,

Futurs projets qui sont en préparation pour cet été.

CENTRE CULTUREL SAINT MESROB

10 bis, rue Thouin, Paris Veme

Métro Cardinal Lemoine/Monge

Entrée libre — Cocktail

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կիրակի, Յունիս 1–ին

ԴԱՇՏԱՀԱՆԴԷՍ

"ԽԱՆԱՍՈՐ"

Շալէ – Վիրօֆլէ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 29
JEUDI
29 MARS
2001

LE NUMERO : 6,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.134 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.134

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 27 / 28)

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ ԱՅՑԸ

Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեանի գլխաւորութեամբ պատուիրակութիւն մը Մարտ 27-ին չորս օրուան այցի մը համար մեկնած է Աթէնք։ Պատուիրակութիւնը հանդիպումներ կ'ունենայ Յունաստանի բարձրաստիճան զինուորականներու եւ յունական ցամաքի ուժերու զինուորական վարժարանին ուսանող հայաստանցի երիտասարդներուն հետ։ Հանդիպումներուն նիւթ կ'ըլլան Հայաստանի զինեալ ուժերուն մէջ խաղաղապահ գումարտակի մը հիմնումին համար գործակցութեան հեռանկարները եւ զինավարժութեան հարցեր։

***

ՀՈԿՏ. 27-Ի ԴԱՏԸ ԿԸ ՎԵՐՍԿՍԻ ԱՊՐԻԼ 5-ԻՆ

Հաւաստի աղբիւրներու համաձայն, Երեւանի Կենտրոն եւ Նորք-Մարաշ համայնքներու Ա. Ատեանի դատարանին մէջ Ապրիլ 5-ին կը շարունակուի Հոկտ. 27-ի դատավարութիւնը։ Ընդմիջուած էր Փետր. 28-ին, 25 օրուան համար։

***

ՂԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՀԱՐՑԻ ԿԱՐԳԱՒՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ազրպէյճանական «Ազատլըգ» թերթի դիւանագիտական աղբիւրներէ ստացած տեղեկութեանց համաձայն, ղարաբաղեան հակամարտութեան կարգաւորման նախագիծը քննարկուած է Փարիզ։ Այժմ, Ապրիլ սկիզբը կողմերը Քի Ուէսթի մէջ (Ֆլորիտա) կը ծանօթանան Օ-Էս-Սէ-Ը-ի Մինսկի խումբի համանախագահներու մշակած ծրագրին վերջնական տարբերակին։

Կարգաւորման սկզբունքներու մասին համապատասխան փաստաթուղթի ստորագրութենէն յետոյ, Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի նախագահները, Մոսկուայի մէջ, Պուտինի հովանաւորութեամբ, կը ստորագրեն հակամարտութեան կարգաւորման վերջնական համաձայնագիրը։ Ըստ թերթին, այս ձեւով կ'ապահովուի Մինսկի խումբին երեք համանախագահներուն մասնակցութիւնը։ Կարգաւորման նոր տարբերակը, կ'ըսէ թերթը, քիչ կը տարբերի նախապէս հրապարակուած նախագիծէն։ Այդ առընչութեամբ ալ ընդդիմադիր թերթը այդ համաձայնագիրը պարտուողական կը նկատէ։

***

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ, ԲԱՑՈՒԱԾ Է «ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ» ԿԵԴՐՈՆԸ

Մարտ 25-ին, Մոսկուայի ճարտարապետներու կեդրոնական Տունին մէջ, տեղի ունեցած է «Ռուսաստանի Հայերու Միութիւն» համառուսաստանեան հանրային կազմակերպութեան Մշակութային կեդրոնի բացումը։ Ասկէ ետք, Ռուսաստանի Հայերու Միութեան Մշակութային կեդրոնը կը կազմակերպէ զանազան ձեռնարկներ Մոսկուայի Հայերու եւ հիւրերուն համար։

Մշակութային կեդրոնի առաջին օրը նուիրուած էր ծանօթ բանաստեղծ Սարմէնի «Հայաստանում» հատորին։ Ձեռնարկին մասնակցած են Մոսկուայի հանրային գործիչներ, գրողներ, լրագրողներ եւ բանաստեղծին երկրպագուները։

«Հայաստանում» բանաստեղծութիւններու ժողովածուն, որ նուիրուած է բանաստեղծին ծննդեան 100-ամեակին, ռուսերէն հրատարակած է «ՌՀՄ»ի նախագահ Արա Աբրահամեան «XXI Վէկ եւ Սոգլասիէ» հրատարակչութեան մօտ։

ԱՊՐԻԼ 24-Ը ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐ ՄԵՐԻԼԵՆՏԻ ՄԷՋ

ԱՄՆ-ու Մերիլենտ նահանգի Խորհրդարանը Մարտ 26-ի երեկոյեան, 10-ի դէմ 34 թեր քուէով հաստատած է այն բանաձեւը, որ կը նախատեսէ նահանգին մէջ Ապրիլ 24-ը նշել որպէս Հայոց ցեղասպանութեան զոհերու յիշատակի օր։ Նախօրեակին, ԱՄՆ Արտաքին գործերու նախարար Գ. Փաուըլ զգուշացուցած է Մերիլենտի իշխանութիւնները, որ բանաձեւին ընդունումը կը խոչընդոտէ հայ-թրքական յարաբերութիւններու բարելաւման գործընթացը եւ նոյնիսկ Թուրքիոյ դեսպան Պ. Իլկին ալ փութացած էր նահանգին մայրաքաղաքը՝ Աննափոլիս։ Այս քայլերը յանգած են այն արդիւնքին, որ քննարկումի ընթացքին բանաձեւին նախնական տարբերակէն հանուած են Թուրքիոյ վերաբերող բոլոր ակնարկութիւնները եւ փաստաթուղթը վերախմբագրուած է։

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ԿԱՅԱՆՆԵՐԸ ՊԻՏԻ ՆՈՒԱԶԻՆ

Վրաստանի Արտաքին նախարարը՝ Ի. Մէնակարիշվիլի, Մարտ 26-ին յայտարարած է որ Ռուսաստան, Յուլիս 1-էն առաջ, 4-ի վրայ միայն 2 զինուորական կայան պիտի պահէ։ Ռուսական կողմը հաստատած է լուրը, որ հետեւանք է 1999-ին ստորագրուած համաձայնագրի մը, ռուս – վրացական խօսակցութիւններու աւարտին, աւելցուցած է նախարարը։ Ռուսական բանակը բոլորովին լքած կ'ըլլայ Վազիանիի (Թիֆլիսի հարաւը) եւ Գուդաուտայի (Աբխազիա) կայանները Յուլիս 1-էն առաջ։ Ռուսական օդակայանն ալ (Վազիանիի) վրացական բանակին կը փոխանցուի նոյն ժամանակաշրջանին։ Ան ճշդած է, սակայն, որ կողմերը համաձայնութեան չեն եկած, ինչ կը վերաբերի Ախալքալաքի (հարաւ) եւ Պաթումի (հարաւ – արեւմուտք) ռուս զօրքերու քաշուելուն։ Մոսկուա կ'ուզէ տակաւին 15 տարի պահել այդ կայանները, մինչ Վրաստան կը գտնէ որ երեք տարին կը բաւէ թոյլ տալու համար զօրքերու հեռացումը։ Այս կայաններէն զօրքերու քաշուելու թուականը պէտք է որոշուի մինչեւ Դեկտեմբեր 31։

Ռուս եւ վրացի պատասխանատուներու միջեւ նոր հանդիպում մը նախատեսուած է Մայիսին։

ԵՐԵՔ ՀՈԳԻ ԿԱԶԻ ՊԱՅԹՈՒՄԻ ԶՈՀ

Մարտ 27-ին, Իջեւանի շրջանի Գանձաքար գիւղին մէջ, Ժորա Աղասարեանի բնակարանը բնական կազի պայթում մը պատահած է։ Զոհ գացած են երեք հոգի՝ տանտէրը, հայրը եւ փեսան։ Քրէական հետաքննութիւն բացուած է։

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ, Մարտ 27-ին, երկրորդ ռմբաւորմ մը գործուած է, այս անգամ հանրակառքի մը մօտ, ճամիճագի մը կողմէ։ Մէկ մեռեալ կայ (ճամիճագը) եւ շուրջ 20 վիրաւոր։ Հեպրոնի մօտ ալ, 11 տարեկան պաղեստինցի մանուկ մը սպաննուած է իսրայէլցի զինուորներու կրակոցներէն։ Ըստ դէտերու, բռնութեան այս սաստկացումը դիպուածի հետեւանք չէ, այլ միակ ձեւը զոր Արաֆաթ գտած է արաբական երկիրներու ուշադրութիւնը գրաւելու համար։ Հեպրոնի եւ Գազայի մէջ, ցոյցեր ալ տեղի ունեցած են, պահանջելով որ արաբ Պետութիւնները զօրավիգ ըլլան Պաղեստինցիներուն, քաղաքականօրէն եւ նիւթապէս։ Այս միջոցին, Արաբները վեհաժողով գումարած են Ամման եւ Արաֆաթ կոչ ըրած է «Մեր միակ յոյսն էք» յայտարարելով։ Ան պահանջած է «Արաբներու զօրակցութեան ապահովութիւնը եւ միջազգային պաշտպանութիւն», միաժամանակ դատապարտած է աշարեկչութիւնը, ան՝ անհատի մը թէ Պետութեան գործն ըլլայ։ Խօսք առնելով, Սուրիոյ նախագահը՝ Պաշար էլ – Ասատ ամբաստանած է Իսրայէլացիները, որոնք նոյնքան ցեղապաշտ են, որքան Նացիները։ Վեհաժողովին բացումը կատարած էր նախագահ Հոսնի Մուպարաք, որ հրաւիրած էր Արաբները համաձայնելու իրաքեան թղթածրարին վրայ եւ մէկ միլիառ տոլար օգնութիւն շնորհելու Պաղեստինցիներուն։ Յորդանանի Ապտալլահ թագաւորն ալ կոչ ըրած է որ վերջ տրուի Իրաքի դէմ ՄԱԿ-ի պարտադրած շրջափակման։

ԺՈՍՓԷՆ փոքր փոփոխութիւններու ձեռնարկեց իր կառավարութեան մէջ, իբր հետեւանք թաղապետական ընտրութեան։ Փոխարինելու համար երկու նախարարներ, որոնք իրենց քաղաքապետարանը կը նախընտրեն, Բնակարանի ենթանախարար նշանակեց Մարի – Նոէլ Լինման (Պէսոնի տեղ, որ Շանպէրի կը մնայ) եւ Տարեցներու ենթանախարար կը դառնայ Փօլէթ Կէնչար – Քինոթլէր (Տ. Ժիլոյի տեղ, որ Էրանեըի կը մընայ)։ Հաշմանդամներով ալ պիտի ըզբաղի Սեկոլէն Ռուայալ, որ պատուիրակ նախարար է Ընտանիքի։ Ազգային Ժողովին առջեւ, Մարտ 27-ին, Ժոսփէն երկարօրէն ծանրացաւ իր կառավարութեան հաշուեկշռին վրայ՝ գործազրկութեան նահանջ, 35 ժամերու առաւելութիւններ, երիտասարդներու աշխատանքի հայթայթում եւ այլն, եւ այլն։

ՖՐԱՆՍԱՅԻ երկաթուղին 24 ժամուան գործադուլի կը դիմէ Հինգշաբթի, Մարտ 29-ին։ Աշխատաւորները կ'ուզեն աւելի լաւ վճարուիլ եւ ապահովութեան աւելի միջոցներ կը պահանջեն։ Տնօրէնութիւնը 0,5% յաւելում կ'առաջարկէ Ապրիլ 1-ին, 2% Յուլիսին ամէնէն ցած աշխատավարձքերուն համար։ Սենտիքաները քիչ կը գտնեն։

ՎԱՏԻԿԱՆ հրապարակած է Պապին Յունաստան եւ Սուրիա կատարելիք այցելութեան ծրագիրը։ Այդ այցելութիւնը տեղի պիտի ունենայ Մայիս 4-էն 9։ Յովհ. – Պօղոս Բ., ինչպէս խոստացած էր 2000 Թուականի յոբելեանին, պիտի հետեւի Պօղոս առաքեալի ճամբուն։ Մայիս 4-ին Աթէնքի մէջ, պիտի գտնուի Այէրօփաժի բլրան վրայ, ուր, ըստ քրիստոնէական աւանդութեան, Պօղոս առաքեալ (Յիսուսէն 50 տարի ետք) խօսեցաւ Աթենացիներու, ապա՝ Ակրոպոլ։ Մայիս 5-ին, երբ Դամասկոս հասնի, պիտի այցելէ Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչի գերեզմանը Օմէյատներու մեծ մզկիթին մէջ։ Բոպիկ ոտքերով, իր այցելութիւնը հազիւ քանի մը վայրկեան պիտի տեւէ։ Դամասկոսի մեծ մզկիթը իսլամական աշխարհի ամէնէն նուիրականներէն մէկն է։ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ առաջին պետն է որ մզկիթ պիտի մտնէ։ Մայիս 8-ին, Պապը Սուրիայէն Մալթա պիտի անցնի, ուր արդէն գացած էր 1990 Մայիսին։

ՊՐԻՒՍԷԼԻ հարաւ – արեւելեան շրջանը, երկու կառախումբերու բախումը, Մարտ 27-ին, պատճառ եղած է ութ մեռեալներու եւ ութ վիրաւորներու, որոնք ծանր վիճակի մէջ են։ Կը թուի որ արկածը հետեւանք է մարդկային սխալի մը, երկու կառախումբերէն մէկը ութ քիլոմեթրի վրայ հակառակ ուղղութեամբ կը սուրար։

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Հանրապետութեան Արդարադատութեան Ատեանը քննութիւն մը բացած է պետական պաշտօնատարութեան ներկայ նախարար՝ Միշէլ Սափէնի վրայ, ճշդելու համար իր դերը Գրեաի-Լիոնէի կործանման մէջ, երբ ինք Տնտեսութեան նախարար էր 1992 Ապրիլէն 1993 Մարտ։ Պէտք է թացատրութիւններ տայ Հարցաքննիչ յանձնախումբին առջեւ, կազմուած բեկանիչ Ատեանի երեք դատաւորներէ։

ՊԷՅՐՈՒԹ վերադարձին խանդավառ ընդունելութեան մը արժանացած է Մարոնի պատրիարքը՝ Գերպ. Սֆէյր։ Կը վերադառնար Միացեալ – Նահանգներ կատարած շրջապտոյտէ մը, ուր ծանրօրէն քննադատած էր սուրիական ներկայութիւնը Լիբանան։ Երբ Պէյրութի օդակայանը ժամանած է, երկրին բոլոր եկեղեցիներու զանգակները ղօղանջած են եւ 60 հազար հաւատացեալներ իր վերադարձը տօնած են Պքերքէ, Պէյրութի հիւսիսը։

ՌՈՒՍԵՐԸ յայտարարած են որ ետ մղած են չէչէն ապստամբներու կարեւոր յարձակում մը Գրոզնիի մէջ, Մարտ 26-էն 27-ի գիշերը։ Չէչէնները փորձած են կեդրոնական կայարանը գրաւել բայց, չեն կրցած եւ կորուստներ ունեցած են։

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐ

ԼԵՀԱՍՏԱՆ – ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ 1 – 1

21 տարեկանէն վար երիտասարդներու ֆութպոլի Եւրոպայի ախոյենութեան մրցումներուն ի հաշիւ, Լեհաստանի հաւաքականը Մարտ 27-ին կ'ընդունէր Հայաստանը, նախքան յաջորդ օրուան Ա. խումբերու մրցումը։ Խաղը, որուն ներկայ եղած են 4.500 հանդիսականներ, վերջ գտած է հաւասար՝ 1 – 1 արդիւնքով։ Լեհերու 43-րդ վայրկեանին նշանակած կէտին Ա. Յակոբեան հակադարձած է 50-րդ վայրկեանին։

ԱՅՍ ԱՐԵՒԻՆ ՏԱԿ ՏԵՂ ՄԸ

ԳԱՌՆԻԿ ԱԴԴԱՐԵԱՆԻ ԱՇԽԱՐՀԸ

Գրեց՝ ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓԱԼԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Զուգահեռաբար կը յատականար մտասեւեռում մը, - իրապաշտ մօտեցում մը հանդէպ մեր անմիջական շրջապատին, որ ընկերային կեանքին մէջ բերաւ անառարկելի ներդաշնակութիւն մը, ամբողջացնելով եւ յստակացնելով դիմագիծը լիբանանահայ համայնքին՝ իբր բաղկացուցիչ տարր երկրի ժողովուրդին: Անկեղծ՝ հանդէպ ինքն իրեն եւ իր ժողովուրդին, հաւատարիմ՝ իր յանձնառութեան՝ Գառնիկ Ադդարեան բանաստեղծի իր դիրքը ի սպաս դրաւ տեղացի ժողովուրդին հետ բարեկամութեան: Հետեւողական ջանքերու շնորհիւ ստեղծուեցան արաբ ժողովրդային շրջանակներու հետ միասնականութեան, հարազատ բարեկամութեան կապեր, որքա՜ն կարեւոր ու կենսական՝ աւատապետական դրութեամբ գոյատեւող երկրի մը մէջ: Մեր իրաւունքներուն ճանաչման եւ արդիւնաւորման համար անհրաժեշտ էր փոխադարձ վստահութեան ստեղծումը: Այլեւս չէինք կծկուեր մեր պատեանին մէջ, եւ երեսփոխանական ընտրութիւններէ ընտրութիւն, պարբերաբար գոյացող շահադիտական, առժամեայ համաձայնութիւններով չէ որ կը տնօրինուէր լիբանանահայութեան կեանքը: Դիմագրելով հակադիր պետական ճնշումներու, հալածանքներու եւ այլ նուաստացումներու, որոնց ենթակայ էին Հայաստանի սիրով կասկածանքի տակ ինկող շրջանակները եւս, պատասխանատու ռահվիրայի գիտակցութեամբ՝ Գ. Ադդարեան եւ իր ընկերները, գործակիցները ստանձներ էին ու կը գործադրէին իրենց դերերը այդ բարեկամութեան ստեղծման եւ ընդարձակման մէջ: Այսօր չի խօսուիր այդ մասին, բնական է, իրերու տրամաբանութեան մէջ է:

Իր երրորդ արժանիքը՝ իր կեանքը տրամադրել ժամանակի պահանջքին կենսագործման, - բանաստեղծ էր, երբեք չվարանեցաւ, ինքզինք նուաստացած չզգաց՝ ըլլալու հրապարակագիր. եղաւ հանրային գործիչ, քաղաքացի՝ *բառին բազմաբովանդակ իմաստով: Առաջին հերթին ինք ի՛ր հանդէպ, իր խղճին առաջ, ու միեւնոյն ատեն իր շրջապատին՝ եղաւ պարկեշտ: Չէր կրնար ինքն իրեն թոյլատրել ամբողջովին ու բացառաբար նուիրուիլ բանաստեղծութեան: Ժամանակ կար սիրոյ, եւ ժամանակ՝ գործունէութեան, ստիպողական պահանջքներ կային գոհացուելիք: Հարկ էր հաշտեցնել ձգտումն ու թռիչքը՝ քաղաքացիական պարտականութեանց գործադրման հարկադրանքին հետ: Իր խղճին առջեւ իրերը յստակօրէն կը հարցադրուէին: Այդպէս, մինչեւ վերջին շունչը ե՛ւ ստեղծագործեց ե՛ւ ծառայեց իր շրջապատին:*

Երրորդ արժանիք, երրորդ հանդրուան, 1915 - 1945 - 1975, *երկու անգամ երեսուն տարիներ. երկու համաշխարհային պատերազմ, մէկ եղեռնագործութիւն, եւ ահա, դրան սեմին՝ երրորդ պատերազմ մը: Կամայական ընտրութիւն մը չէ երրորդ թուականը, որ կ'եզրափակէ ու կը հանդրուանէ երկրորդ երեսնամեակը:*

Լիբանանահայ Գրական Շրջանակը հրապարակի վրայ տիրացեր է յաճախելութեան *իր վաւերական հաւատատագիրներուն: Եւ այդ իրաւասութեամբ կազմակերպած է յոբելենական հանդիսութիւն մը՝ մեծարելու համար Հայրենի բեմադիր Վարդան Աճէմեանը՝ իր 70-ամեակին առթիւ: 1975 Հինգշաբթի, Մարտ 13, ժամը չէ ճշդուած եռաթերթ դեղա*տիպ պրիսթոլին *վրայ, զոր նկարազարդած է երգիծանկարիչ Տիրան: Յայտագրին վրայ՝ առաջին խօսք առնողը՝ ինքն է արդէն՝ Տիրան Աճէմեան՝ հանգամանքով նախ դերասանի ու բեմադիրի, զոր ինք ունեցած է, կարճատեւ բայց որքա՜ն բեղուն ու փայլուն թատերական շրջան մը՝ Պոլսոյ մէջ, այն գրեթէ բոլոր - առնուազն հայ բեմի - դասական բեմադրութեանց մէջ, որոնք եղած են նաեւ, անխուսափելիօրէն, Վարդան Աճէմեանինը, երկու Աճէմեանները (*) տարբեր իրարու, բայց երգիծանկարիչը յոբելեարէն առաջ: Ուրեմն իբր այդ՝ առաջինը ի՛նք խօսք կ'առնէ: Բայց ան իր խօսքը արտայայտած է արդէն* պրիսթոլի *նկարազարդումին մէջ: Բեմադիր - դերասան - երգիծանկարիչ Տիրան - չէ՞ք կարծեր որ այս երեք հանգամանքները իրարու հետ անքակտելիօրէն սերտ աղերս ունին... - իր ամբողջ սիրտը, յարգանքի ու համակրանքի գեղեցիկ գոյներով օծուն իր ջերմ զգացումները դրած է այդ երգիծանկարին մէջ, որ երգիծանքէն աւելի ու անպայման մեծարանք կ'արտայայտէ հրապարակաւ.*

– Մարդ մը՝ որուն միայն մէկ թեւը մասնակիօրէն կը տեսնուի, հանրութեան կը ներկայացնէ գեղեցիկ գոհարատուփ մը: Շապիկի թեւի ծայրին դրուած է կոճակ մը՝ որուն վրայ արձանագրուած են երկու սկզբնատառեր՝ Գ. Ս.: Կռահելի է պարզօրէն, Գ. Ս. կրճատումը չէ Գրիգոր Սաթամեանի, որ քիչ ետք խօսք պիտի առնէ իբր նոյնպէս բեմադիր ու դերասան, այլ սկզբնատառերն են *Գաբրիէլ Սունդուկեանի*, այսինքն այն ակադեմական թատերախումբին, որուն ղեկավարն է Վարդան Աճէմեան, եւ որ՝ նուազ քան տասնամեակ մը առաջ, 1966-ին, արդէն Պէյրութ էր եկած ներկայացումներ տալու: Թատերական փառատօն մը անկրկնելի: Իր թատերախումբին մաս կը կազմէին երկու *սրբազան հրէշներ*՝ Վահրամ Փափազեան եւ Միհր Մկրտչեան:

Երգիծանկարիչը «Գ. Ս.»ի ձեռքովը բացեր է անակնկալներու (գոհարա)տուփը: Վարդան Աճէմեան դուրս գալով տուփէն, կը ներկայացնէ աջ ձեռքէն կախ՝ երկու դիմակներ, որոնք անշուշտ կը խորհրդանշեն թատրոնը: Դիմակներէն մին Վահրամ Փափազեանն է, իսկ միւսը՝ Միհր Մկրտչեանը:

Յայտագրի վրայ են նոյնպէս դերասանապետ Պերճ Ֆազլեան, լիբանանցի թատերագէտ Ժալալ Խուրի, հրապարակագիր Յարութիւն Երէցեան եւ արձակագիր Արմէն Դարեան:

Երկրորդ երեսնամեակին վերջին հանդիսաւոր արարներէն մին է այս երեկոյթը, որ կը նուիրագործէ վերջնականօրէն ո՛չ միայն Գ. Ադդարեանի եւ իր հարազատներու շրջանակին տեղադրումը մեր հաւաքականութեան կեանքին մէջ, այլ նաեւ յանձին Ժալալ Խուրիի համակրելի ու սրտակից ներկայութեան, նոյն շրջանակին տեղադրումը՝ աւելի լայն ընդգրկումով՝ լիբանանեան շրջագծին մէջ:

ՎԵՐՋԻՆ ԱՐԱՐ. – *Առաջին համաշխարհային պատերազմը տեւած էր չորս տարի, երկրորդը՝ վեց տարի, իսկ երրորդը, որ համաշխարհային չէ, այլ տեղական, պիտի տեւէ տասնէ աւելի երկար տարիներ: Լիբանան կը պատրաստուի անվերադարձօրէն խրելու քաղաքացիական պատերազմի մը մէջ, որուն հաւանական ծաւալին, տարողութեան, տեւողութեան եւ աղիտալի հետեւանքներուն մասին ո՛չ ոք որեւէ գաղափար ունի: Կրակը դարձեալ ինկած է մեր տան մէջ: Եւ սրտցաւ բանաստեղծը՝ Գառնիկ Ադդարեան գրի կ'առնէ աննահանջ՝ իր մղձաւանջին օրագրութիւնը: Իր օրագրութիւնն էր կարմիր. իր օրագրութիւնը եղաւ սեւ: Այնքա՜ն անձնդիր նուիրումով բազում զոհողութիւններէ ու զրկանքներէ ետք ինք կը յուսար խոր հաւատքով թէ պիտի հասնէր, հասնելու էր ստեղծագործական նոր տարածքներու: Բայց չտնօրինուեցաւ այդպէս:*

Իր վերջին գիրքը, - «Սեւ եւ կարմիր» - *երեւութապէս անանձնական օրագրութիւն մըն է քաղաքացիական պատերազմի օրերէն, բայց իրականութեան մէջ, իր խորքով՝ անձնական օրագրութիւն մը կը հանդիսանայ ան: Գիրքը կը փակուի* Երկխօսութիւն *վերնագրեալ պատճէնով մը, որ հազիւ չորս էջեր կը գրաւէ: Այս գրութեամբ, երկխօսութեան ձեւով Գ. Ադդարեան ինքզինք կը հարցափորձէ ու կը դատէ՝ ինքն իրեն ուղղելով սա՛ հարցումը,* – «Ինչո՞ւ գրեցիր այս գիրքը...»

Եւ յետոյ, – «Հիմա որ գրեցիր՝ ի՞նչ փոխուեցաւ...»

Ահա ի՛ր պատասխանը ի՛ր հարցումին.

« – Բան չփոխուեցաւ, սիրելի՛ս, բան չփոխուեցաւ: Նո՛յն ցաւն է, նո՛յն կսկիծը, նո՛յն կոտտանքը: Ազատում չկայ: Ցկեանս բանտարկուած իմ այլեւս: Բան չփոխուեցաւ: Այս գիրքը եւ հազար գիրք ոչինչ կրնան փոխել: Ներսս բանտ մը կայ, բանտին մէջ ես կամ եւ անոնք կան, անոնք՝ որոնց հետ ես մեռայ, եւ որոնք հիմա կ'ապրին ինծմէ ներս: Կ'ապրի՛ն, կը շշնչա՛ն, կը պոռա՛ն, կը ճչա՛ն, կ'աղաղակե՛ն, կ'ընդվզի՛ն, կ'ամբաստանե՛ն, կուլա՛ն երբեմն, կը զայրանա՛ն երբեմն, կանգ կ'առնեն երբեմն, Կարմիր մելանով կը գրեն «պատերազմ» բառը, սեւ մելանով կը գրեն «խաչելութիւն» բառը, անոնք այստե՛ղ են, ինծմէ՛ ներս, եւ պիտի մընան որքան ատեն որ ես կամ, որքան ատեն որ պիտի ըլլամ...

«Ազատում չկա՛յ...»

Այսպէս, իր սեփական կեանքը կ'երթայ նոյնանալու ի՛ր ժողովուրդի կեանքին մէկ հատուածին, ի՛ր, մե՛ր ժամանակագրութեան՝ յուսալքումի ու խորտակման մութ ու մռայլ էջերուն, եւ պայքարի չքերթներով լուսաւոր էջերուն հետ: Իր ամբողջական յանձնառութեան ու նուիրումին վերջին վկայագիրն է «Սեւ եւ կարմիր» *հատորը:*

(*) ԵՐԳԻԾԱՆԿԱՐԻՉ ՄԸ՝ ԿՈՉԵՑԵԱԼՆ ՎԱՐԴԱՆ ԱՃԷՄԵԱՆ ԱՍՊԱՐԷԶՈՎ ԲԵՄԱԴԻՐ...

Երկու Աճէմեաններու՝ Տիրանի եւ Վարդանի միջեւ նմանութեան գիծերու կապակցութեամբ մատնանշում մը եւս թոյլատրելի է: Թատերական արուեստի -բեմադրական ու դերասանական- կալուածին զուգահեռաբար կայ ուրիշ զուգադիպութիւն մը երգիծանկարչական արուեստի գծով: Արդարեւ, բեմադիր Վարդան Աճէմեան օժտուած էր նաեւ իբր երգիծանկարիչ. իր երգիծանկարները համախմբող հատորը, – «Ժպիտներ» – *լաւագոյն վկայութիւնը կ'ընծայէ իր տաղանդի այս երեսակին մասին: Ցատկանըշական, զուսպ ու ինքնավստահ գիծերով տրուած* դիմանկարները, *որոնք առաւելաբար կը պատկանին թատերական աշխարհին, կ'արտայայտեն այնպիսի՛ տպաւորիչ պատկերացումով մը ենթակային հարազատ նկարագիրը, որ դիտողը երկար կը տարակուսի ճշդելու թէ երգիծանկարը չէ՞ ենթակային բնօրինակը, հարազատ պատկերը անոր հոգիին... Փորձութիւնը զօրաւոր է, անդիմադրելի, երկարօրէն կանգ առնելու երջանիկ ու խոհուն՝ իւրաքանչիւր նկարի առջեւ, այնքա՛ն գիւտերով լեցուն:*

– Մարօ Մարգարեանը՝ սրբանկար մըն մըն է. Մետաքսեայ Սիմոնեան՝ կարապի վիզով. Շարա Տալեան՝ բոլորովին կորսուած, աներեւոյթ դէմքով, Օհան Տուրեան երկու ձեռքերով եղանակներուն թելերը քաշելու դերքով. Գոհար Գասպարեան՝ ծաղկեկողովի մը մէջ, բազմած, ականջին՝ վարդ մը, կուրծքին՝ գոհար մը, եւ մերկ ուսին վրայ՝ սոխակ մը. Արուս Ասրեան՝ անգամ մը՝ ծնօտը, անգամ մը՝ դէմքին մէկ մասը ծածկուած. առասպելական արտասանող Սուրէն Քոչարեան՝ բաճկոնի կուրծքի գրպանին մէջ գունագեղ թաշկինակը՝ փոքր ու մեծ Մասիսներու կերպարով: Ո՛չ, գրպանին մէջ չէ որ Սուրէն Քոչարեան կը կրէ այդ զոյգ Մասիսները, այլ սրտին վրայ, սրտի՛ն մէջ, ճի՛շդ այդպէս, կը վկայէ Վարդան Աճէմեան ... Եւ պատիւ ու մեծարանք – «ընկերական շարժ», *ինչպէս սովորութիւն կար ըսելու Հայաստանի մէջ... – միւս երգիծանկարիչին՝ Ալ. Տամատեանին ... Ու տակաւին չքերթ Մհեր Մկրտչեան, Գուրգէն Ջանիբեկեան, Աւետ Աւետիսեան, Յովհաննէս Ջէքիլեան, Թաթուլ Ալթունեան, Սարգիս Գարտասարեան, Խորէն Աբրահամեան...*

Եթէ Վարդան Աճէմեանի բեմադրական տաղանդին այս երեսակը անտեսուած է, պարզ է որ երգիծանկարչութիւնը իր «էնկրի ջութակն» *էր, ինք առաւելաբար նուիրուած ըլլալով թատերական արուեստին: Պարագան կրնայ բացատրուիլ նաեւ անով որ բեմադիրը՝ բեմին վրայ խաղարկութեան միջավայրը պատկերացնելու, ստեղծելու հարկադրուած ըլլալով, գծագրական – նկարչական արուեստին ընձեռած միջոցներով կը ջանայ թուղթին սպիտակութեան վրայ ինքնատիպ ու բնորոշ գիծերով պատկերել ո՛չ միայն տեսարանները, այլ նաեւ դիմանկարները դերակատարներուն: Այնուհետեւ հասկնալի կը դառնայ* նկարէն [illegible] *դէպի երգիծանկար բեմադրի[illegible] սահանքը, եւ կը ծաղկի անդիմադրելի սրամտութեան ծայրին՝ երգիծանքը: Նկարը, պատկերը անանջատելի լրացուցիչ մըն է թատերական-բեմադրական արուեստին: Իր մէջ տիրապետողն էր անշուշտ թատերական աշխարհը, մեր մօր[illegible]րակին համեմատութիւններով ընդարձակ, եւ համամարդկային ապրումներով, կեանքո՛վ լեցուն:*

Այլ եթէ Վարդան Աճէմեան քաղաքական ու ընկերային երեւոյթներու եւ դէպքերու երգիծանքին նուիրուէր գլխաւորաբար, ... սակայն ատիկա ուրիշ պատմութիւն է անշուշտ, – եւ հասկնալի ալ կը դառնայ – ըսելու ձեւ մը՝ ընդարձակելու համար ժամանակներու հետ գրոյ[illegible]ին տարածքը, միշտ մնալով Լիբանանահայ Գրական Շրջանակին կազմակերպած յոբելենական հանդիսութեան շրջանքին մէջ:

● «Ժպիտներ», հեղինակ՝ Վարդան Աճէմեան, 90 էջ (17×21,5 սմ.), «Հայաստան» հրատարակչութիւն, 1968, Երեւան:

ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆ՝ ՏԱՂԱՆԴԱՒՈՐ ԽՄԲԱՎԱՐ, ՏԱՂԱՆԴԱՒՈՐ ԵՐԳԱՀԱՆ

Սիփան-Կոմիտասի վերջին համերգը

Լեցուն էր Հինգշաբթի, Մարտ 22-ի երեկոյեան ժամը 20.30-ին Փարիզի Թրինիթէ եկեղեցւոյ գաւիթը՝ դրնէն մինչեւ դասը, ուր տեղի կ'ունենար Սիփան-Կոմիտաս երգչախումբի համերգը:

Համերգին սկիզբը, բարի գալուստի խօսքը ըրաւ երգչախումբի նախագահ Արմէն Քիլիլեան:

Համերգը առաւելաբար նուիրուած էր Կարպիս Ափրիկեանի նոր գործերուն, որոնք առաջին անգամ ըլլալով կը գործադրուէին Փարիզի մէջ: Ան Սիփան – Կոմիտաս երգչախումբին հետ 48 երկար տարիներու ընթացքին, լաւագոյնս մեկնաբանած է Կոմիտաս, Կանաչեան, Գուրգէն Ալեմշահ, որոնք եղած են իր նախասիրած երաժիշտները:

Կը խորհիմ թէ ժամանակը հասած էր այլեւս որ երգահան եւ վաստակաւոր ղեկավար Կարպիս Ափրիկեան, ինքը հանրութեան մատուցանէր իր երաժշտական ստեղծագործութիւնները, իր իսկ մեկնաբանութեամբ:

Յայտագրին մէջ յիշուած Կոմիտասի, Կանաչեանի խմբերգներու մեկնաբանութեան մասին, աւելորդ կը նկատեմ խօսիլ հոս, քանի որ նախապէս իմ գրական գնահատականս արտայայտած եմ այլ առիթներով: Հետեւաբար, յօդուածովս կ'ուզէի արտայայտուիլ առաւելաբար ստեղծագործ-երաժիշտ Կարպիս Ափրիկեանի երաժշտական գործերուն մասին:

«Սասունցի Դաւիթի Ծնունդը» օրաթորիոյով, Ափրիկեան արդէն իսկ կը յայտնուէր իբրեւ տաղանդաւոր ստեղծագործ երգահան, որմէ հատուածներ երգուեցան, դաշնակի ընկերակցութեամբ: Կոթողական ստեղծագործութեան մասին ոչ միայն այս տողերը գրողը, այլ նաեւ ֆրանսական մասնագիտական մամուլը՝ բարձր գնահատանքով արտայայտուած էր իր ժամանակին:

Դաշնակահարուհի Մարիժա Օփի Սաքիչ յաջող կերպով կ'ընկերանար պարիթոն Միհրան Մկրտիչեանի: Օր[illegible] իր արհեստավարժ տաղանդը ցոյց տուաւ նուագելով նաեւ «Եղ խաղա»ն: Արամ Պասմաճեանի այս երգը՝ մասնաւորապէս դաշնակի երաժշտագրութեան վերաբերած, մշակած, ճոխացուցած եւ վերագրած է Կարպիս Ափրիկեան:

Նոյն համերգին առաջին անգամ ըլլա-

լով հանրութեան ներկայացուեցան հետեւեալ նոր ստեղծագործութիւնները.–

1) ԼՃԱԿ.– Մեներգ՝ Պետրոս Դուրեանի բանաստեղծութեան վրայ:

Իրողութիւն է որ հայկական ժողովրդական երգերը սիրով կ՚ունկնդրուին եւ կը սիրուին մեր ժողովուրդին կողմէ: Բայց դժբախտաբար նոր յղացումները եւ յօրինումները դիւրութեամբ չեն ընկալուիր, մանաւանդ երբ անոնք աւելի հարուստ են մոտիւլասիոններով, այսինքն թոնալիթէ (ձայնակայքի) փոփոխութիւններով, զոր հայ երաժիշտները այս երեւոյթը կոչած են փարտողութիւն եւ որոնք կը հարստացնեն, կը զօրացնեն, կը գունաւորեն երաժշտութեան բովանդակութիւնը:

Անոնց դասակարգին է Լճակը, քնարական մեղեդի մը, որ ունկնդիրին հոգիին մէջ յաճախակի յուզումներ կ՚արթնցնէ: Այս մեղեդին կրնանք եւրոպականներու կարգին դասել: Մկրտիչ Մըկրտիչեան յուզումով երգեց: Յաջող էր նաեւ պարիթոնին «Հովերն առան»ի մեկնաբանութիւնը:

2) «ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՓՈՔՐ ՓՈՒՆՋ»ը կազմուած է հետեւեալ սւնագլուխներէն.

ա) Պարքարոլ, նաւերգ, զոր Կարպիս Աֆրիկեան հետեւողութեամբ Մենտելսոն-Պարթոլտիի կը կոչէ սիրերգ՝ առանց խօսքի.

բ) Գովք.

գ) Օրհներգ.

դ) Սքերցօ, խրախճանք:

Ինչպէս կ՚երեւի, այս փունջին առաջինը՝ Նաւերգը, կը ներկայացնէ երկու անձերու սիրոյ զարթնումը, որմէ յետոյ Գովքը,, ուր հեղինակը վերադարձ մը կ՚ընէ դէպի հայկական հին սովորութիւններուն՝ «Թագւոր բարով, հազար բարով»: Երրորդը՝ Օրհներգ կամ բարեմաղթութիւններ՝ «Ծառ բազմեցաւ կանաչ ու կարմիր»: Չորրորդը՝ խրախճանք՝ երեւակայել գիւղի մը հրապարակը ուր հաւաքուած են հարսնեւորներ եւ երիտասարդ դիտողներ, որոնք կ՚ուտեն ու կը խմեն ու կը պարեն: Այս բոլորին խօսքերը առնուած են հայկական ժողովրդական բանահիւսութենէն եւ անոնց մէջ հեթանոսական ոգին կը գըտնենք:

Սոյն փունջը կը մատուցուի երրեակով մը, մեներգ, թաւջութակ եւ տաւիղ:

Այսպիսի որակաւոր երրեակով, Կարպիս Աֆրիկեան նոր ուղի մը կը բանայ հայ երգացանկին մէջ, որուն ցարդ երբեք չէի հանդիպած: Թաւջութակի ձայնը եւ տաւիղը միասնաբար այնքան մելանոյշ կը հնչեն, անոր տալով երկնային եւ խորհրդաւոր մթնոլորտ մը: Երկը գունագեղ է, բոլորովին տարբեր Լճակէն: Չորս բաժանումներն ալ տարբեր են իրենց բնոյթով, մանաւանդ խրախճանքը: Այս հարսանեկան բազմամաս շարանուագ-շարերգը՝ փոքր գոհար մը կրնանք համարել, կը կարօտի արհեստավարժ լաւ երաժիշտներու, ինչ որ պարագան էր շնորհիւ Օր. Իրիս Թորոսեանի՝ տաւղահար, Պրն Պերթրան Պրայրի՝ թաւջութակահար եւ մանաւանդ յաջողութիւնը պսակող շնորհալի սոփրանօ տիկին Ֆայիէն Շանոյեանի:

(3) Գալով երգչախմբային տարբերակին կրնամ անվարան յայտարարել՝ երգչախմբային փոքր գլուխ-գործոց մը:

Գովքը սքանչելի երաժշտական բազմագրութիւն մըն է իր հարց ու պատասխաններով, «բարով» բառին կրկնումներով: Բոլորովին ցայտուն իր պոռթկումներով, յառաջխաղացումներով եւ հետզհետէ աւելի հրդեհումներով:

Օրհներգը, պերճ բնոյթ ունի, կարծես հարսն ու փեսան դէպի հարսանիքի արարողութիւն կ՚երթան: Հոս ալ կրկին իր մոտիւլասիոններով եւ երանգներով, երաժշտական բարձրորակ գեղագիտական արժէք կու տայ:

Իսկ խրախճանքը՝ դժուար կշռոյթով, ջղուտ եւ կեանքոտ, նոյնիսկ արհեստավարժներուն համար դժուար, իրապէս խանդավառութիւն ստեղծող պարերգ մըն է:

Ահա թէ ինչու մեր երգչախմբային գործերուն մէջ առանձնայատուկ տեղ մը պիտի գրաւէ այս կտորը, եթէ ուրիշ երգեցիկ խումբեր ալ յանդգնին գործադրել զայն, ապագային:

(4) Լամէնթօ, Ողբ, նուիրուած՝ Կոմիտասի: Բոլորովին ուրիշ աշխարհ մը: Մեներգ՝ ընկերակցութեամբ եօթնեակի (սեփթիւօր), զգայուն գործ մըն է: Տիկին Շանոյեան յուզումի անզսպելի պոռթկում ստեղծեց ունկնդիրներուն մօտ, մանաւանդ իմ մօտ: Մի՞թէ ես գերզգայուն եմ, որուն հմայքը շնչահեղձ վիճակ մը ստեղծեց իմ մէջ, կամ ալ երգն էր:

(5) Մութն էր երկինքը՝ Յովհաննէս Թումանեանի բառերով, խմբերգ նուագախումբով: Ինչպէս Կարպիս Աֆրիկեան կը զարմացնէ մեզ իր զմայլելի ներշնչումներով: Ուրիշ աշխարհ՝ տարբեր մթնոլորտ: Այն տպաւորութիւնը ունեցայ որ ներկաները այս երգով հրապուրուեցան: Գունաւոր մելամաղձոտութիւն մը՝ կատարեալ կատարողութեամբ:

(6) Ջըլլար, չըլլար: Զուարճախօսութիւն մը: Խմբերգի, մեներգի եւ նուագախումբի համար: Կարպիս Աֆրիկեան դարձեալ անակնկալի կը բերէ մեզ: Նոր ոճ: Տարբեր՝ նախորդներէն, զուարճալի եւ եռանդոտ: Երգիծական, բայց լուրջ:

Հոս Կարպիս Աֆրիկեան ի գործ դրած է իր քոնթրփուանթիք –մեղեդիակերպ բազմաձայնութիւն– կարողութիւնը: Գործը հիմնուած է երկու տարբեր թեմաներու վրայ –տղաքը՝ ռիթմիք, կշռութաւոր, իսկ աղջիկները՝ մելոտիք, մեղեդիական: Յետոյ, դերքերը կը փոխուին ու ամէնէն վերջ՝ երկու թեմաները ժիւքսթափոզիսիոնով կու գան ստեղծել բայդ ու փարթամ կառոյց մը: Այս երկը արժանացաւ երկարատեւ ծափերու, որով ստիպուեցան կրկնել սոյն ստեղծագործութեան վերջին բաժինը: Մեներգները կատարեցին Տիկին Ֆ. Շանոյեան եւ Մ. Մկրտիչեան: Սակայն այս վերջինը նոյն կատարողական ուժականութիւնը չունեցաւ, ինչ որ ունէր իր մեներգներուն մէջ:

Ժողովուրդին յոտնկայս ու խանդավառ ծափողջոյններուն ընդառաջելով՝ Կարպիս Աֆրիկեան մեզի նուիրեց Կանաչեանի Նանօրէն երկար հատուած մը:

Նոյն խանդավառութիւնը:

Կարպիս Աֆրիկեան շրջապատուած՝ անշուշտ Սիփան-Կոմիտաս, Մենիլ Սէն-Տընի երգչախումբերով եւ սենեկային Պէլ'Արթէ նուագախումբով, իր այս գործերով երգչախմբային արուեստը հասցուցած է աստիճանի մը, որ կը խորհիմ թէ կրնայ մտնել միջազգային դասական երգարուեստին մէջ:

Լիզ Նազարեան իր իւրայատուկ ջինջ ձայնով ու յստակ բացատրութիւններով հետաքրքրութիւն արթնցուց օտար երաժշտասէրներուն մօտ:

Համերգի աւարտին, մօտեցայ Կարպիս Աֆրիկեանին եւ հարց տուի «Ինչպէ՞ս կը գնահատէք Մաէսթրօ՛, այսօրուան համերգը»:

Պատասխան՝ «Աւելի լաւը կարելի է ընել»:

Ահաւասիկ Կարպիս Աֆրիկեանի կատարելագործող, բծախնդիր ու ազնըւական նկարագիրը:

ԲԺ. ԼԵՒՈՆ ՄՈՄՃԵԱՆ

Փարիզ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊԷՅՐՈՒԹԻ «Յովհաննէս Պօղոսեան» թատերասրահին մէջ, Հայ կաթողիկէ Ժողովրդապետութեան Միութիւնը, Փետրուար 21-ին կազմակերպած են «Վարդանանց տօնահանդէս մը, որուն նախագահած է Պատրիարքական Ընդհ. Փոխանորդ Վարդան Եպիսկոպոս Աշգարեան: Բացման խօսքը արտասանած է Արտա Քէչիչեան, որ ամփոփ կերպով ներկայացընելէ ետք Վարդանանց ճակատամարտը, անդրադարձած է մերօրեայ թշնամիներուն՝ նիւթապաշտութեան եւ աղանդներուն դէմ պայքարելու անհրաժեշտութեան: Օրուան բանախօսը եղած է Արամ Սեփեթճեան, որ արժեւորած է Վարդան Մամիկոնեանը որպէս հայ ժողովուրդի խղճի եւ խօսքի ազատութեան պաշտպան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը խմբերգներով, նուագով, արտասանութիւններով:

***

ՊՈՒՐՃ – ՀԱՄՄՈՒՏԻ Յակոբ Տէր - Մելքոնեան սրահին մէջ, Փետրուար 22-ին, նախաձեռնութեամբ Լիբանանի Հայոց Առաջնորդարանին յատուկ հանդիսութիւն մը տեղի ունեցած է Վարդանանց հերոսամարտի 1550-ամեակի առթիւ, նախագահութեամբ թեմին առաջնորդ Գեղամ Եպիսկոպոս Խաչերեանի: Բացման խօսքը կատարած է Մարալ Անթոյեան: Օրուան բանախօսը եղած է Ջաւէն Մսըրլեան, որ շեշտած է թէ այսօ՛ր որեւէ ժամանակէ աւելի պէտք է պանծացնենք Հայոց պատմութեան ամէնէն սրբազան եւ դիւցազնական դրուագը՝ Վարդանանց ճակատամարտը: Տպաւորիչ ելոյթ ունեցած են Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Զարեհեան դպրեվանքի ուսանողներ, որոնք երկու հանդրուանով ներկայացուցած են օրուան խորհուրդին համապատասխանող շարականներու, երգերու, բանաստեղծութիւններու եւ ընթերցումներու պատշաճ համադրում մը: Փակման խօսքը արտասանած է Գեղամ Եպիսկոպոս Խաչերեան:

***

ՊՈՒՐՃ – ՀԱՄՄՈՒՏԻ Յակոբ Տէր - Մելքոնեան թատերասրահին մէջ, Փետրուար 25-ին տօնուած է տեղւոյն Հ. Մ. Ը. Միութեան մասնաճիւղին 65-ամեակը, հովանաւորութեամբ Լիբանանի Հ. Մ. Ը. Միութեան Շրջ. Վարչութեան եւ նախագահութեամբ Պուրճ – Համմուտի քաղաքապետական խորհուրդին: «Յառաջ նահատակ»ի յոտնկայս ունկնդրութենէն ետք, բացման խօսքը արտասանած է Հ. Մ. Ը. Միութեան մասնաճիւղի ատենապետը՝ Մինաս Գասարճեան: Հակիրճ պատմականը ըրած է մասնաճիւղի հիմնադրութեան, 1935-ին, խումբ մը երիտասարդներու նախաձեռնութեամբ: Օրուան բանախօսը եղած է Հ. Մ. Ը. Միութեան Կեդրոնական վարչութեան անդամ Գառնիկ Մկրտիչեան, որ մասնաճիւղին 65-ամեայ պատմականը բաժնած է քանի մը մասի. – 1935 - 1945՝ հիմնադրութիւն եւ հաստատում, 1945 – 1960՝ ընդհանուր աշխուժացում, 1960 – 1975 վերելքի տարիներ, 1975 – 1990 մաշումի դժուար տարիներ, 1990-էն ցայսօր վերակազմակերպման նոր հանգրուան: Իրեն յաջորդած է Լիբանանի Հ. Մ. Ը. Միութեան Շրջանային Վարչութեան ատենապետ Պետրոս Շէմմէսեան: Ապա, ձեռամբ Մինաս Գասարճեանի 65-ամեակի յատուկ յուշանուէրներով պարգեւատրուած են Յովհաննէս Պէրպէրեան եւ Նազարէթ Կէլլեան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

***

ՀԱԼԷՊԻ Հայ աւետարանական Էմմանուէլ Եկեղեցւոյ մէջ, Մերձաւոր – Արեւելքի Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութեան Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակման 1700-ամեակի յանձնախումբին կազմակերպութեամբ, դասախօսական ձեռնարկ մը տեղի ունեցած է Փետրուար 11-ին: Բացման խօսքը արտասանած է Սուրիոյ Հայ աւետարանական համայնքի վերապատուելի Աւետիս Պօղիէրեան: Ապա, խօսք առած է ՄԱՀԱԵՄ-ի նախագահ՝ վերապատուելի Մկրտիչ Գարակէօզեան: Օրուան բանախօսը եղած է վեր. տոքթոր Մանուէլ Ճինպաշեան նիւթ ունենալով՝ «Աստուածաշունչի Ե. դարու Հայերէն թարգմանութեան դերը եւ կարեւորութիւնը երէկ եւ այսօր»: Իր եզրակացութիւնը եղած է. – «Մենք մեր գոյութիւնը կը պարտինք Աստուածաշունչի Հայերէն թարգմանութեան, ապա թէ ոչ, բազմաթիւ այլ ժողովուրդներու նման, միայն յիշատակում մը կրնայինք ունենալ ըլլալ պատմութեան մէջ»:

ԿԱՄ ԺԱՆՈ ԿԱՄ ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆ

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

Մրցահանդէսը կը մօտենար իր վերջաւորութեան դրօշարշաւներու պահն էր: Դրօշարշաւ չորս հոգինոց խումբերու միջեւ: Տղոցմէն վերջ, կարգը եկաւ աղջիկներու 4×100 մեթր վազքին: Բարձրախօսը տուաւ յաղթական խումբին կազմը: Երկրորդ անգամ ըլլալով լսուեցաւ Գօլէթ Պընուա անունը:

Մինչ նախապէս Անտրէ Պրիան մնացած էր բոլորովին անտարբեր երբ Գօլէթ շահած էր արագավազքը, հիմա յանկարծ այդ անունը իր յիշողութեան մէկ անկիւնէն դուրս կը պոռթկար: Գօլէթ... Այո՛ Պընուա էր իր ընտանեկան անունը, բայց մարդկուհի մը չէր ան: Անուններ զուգադիպութիւն մը արդեօ՞ք:

Մրցահանդէսը վերջացաւ: Մարզիկները տղայ եւ աղջիկ կ՚ուղղուէին դէպի հանդերձարան: Ամէնէն առջեւն էին դրօշարշաւին մէջ յաղթական չորս օրիորդները: Ոմանք կը հեւային, դեռ, ինչ որ արգելք չէր ըլլար իրենց շաղակրատելու իրարու հետ, ուրախ ուրախ: Աղջիկները կը մօտենային ցանկապատին մուտքին՝ որուն կռթնած էր Անտրէ:

Երիտասարդը ճիգ մը ըրաւ յիշելու համար Գօլէթին դիմագիծը: 15 տարեկան աղջիկ մը, ածխագոյն երկար, ստուար, մազերով վառվռուն աղջիկ մը: Ծիծաղը յաճախ իր սեւ աչուկներուն մէջ:

Մարզուհիները ահա կ՚անցնէին արդէն Անտրէին առջեւէն խինդը ու ժպիտը իրենց այտերուն: Երիտասարդը իր ամբողջ ուշադրութիւնը պրկեց, իր նայուածքը պտըտցուց չորս աղջիկներուն դէմքերուն վրայ: Անոնցմէ մէկը, այո՛, ունէր աչքեր՝ որոնք կը յիշեցնէին իր Գօլէթին աչքերը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՀԱՄԲՈՅՐՆԵՐ ՄԻԱՅՆ

«Ի՞ր» Գօլէ՛թը... Անտրէ, մտովին չափազանցեալ գտաւ այդ ստացական ածականը: Սիրա՞ծ էր զինքը: Բայց երախայ մըն էր այն ժամանակ Գօլէթ, 7 տարի առաջ: Ինքը Անտրէ հազիւ 18 տարեկան, Գօլէթ 14-ը նոր վերջացուցած:

Ամառնային ամիս մը հանդիպած էին իրարու Էքս – լէ – Պէնի մէջ՝ ուր Անտրէ իր մօրը հետ արձակուրդի էր գացած: Գօլէթ ալ իր ծնողաց հետ էր: Շուտով երկու կիները իրարու հետ բարեկամացան: Տղաքն ալ հետեւեցան անոնց օրինակին: Թէնիս խաղացին միասին, ուրիշ անգամներ պտըտեցան լճին եզերքը կամ, քաղաքին կեդրոնը, պարտէզին մէջ, քով քովի նստած, խօսակցեցան: Գօլէթ կը ջանար տղուն առջեւ հրապարակել իր գիտցածն ու չգիտցածը գրականութեան եւ արուեստի վրայ: Ու տղան նշմարած էր որ իր ընկերուհին բոլորովին համբակ չէր այս նիւթերուն վերաբերմամբ՝ որոնցմով ինքն ալ կը հետաքրքրուէր քիչ շատ:

Օր մը, երբ Գօլէթի հայրը վերադարձեր էր Կրընոպլը, իր գործատեղին, քանի մը ժամուան համար, աղջնակը յաջողած էր խուսափիլ իր մօր հսկողութենէն եւ Անտրէ ու Գօլէթ բարձրացած էին Թրէսէրվ, Լամարթինի բլուրը եւ երկար քալելէ յետոյ քով քովի, գացած հանգստացած էին, բանաստեղծին կիսանդրիին առջեւ նստարանին վրայ, լճին դիմաց: Հոն էր որ առաջին անգամ ըլլալով տղան համարձակած էր իր թեւերուն մէջ առնել Գօլէթը: Բայց ամէն ինչ քանի մը անփորձ եւ անճարակ համբոյրներու փոխանակումէն անդին չէր անցած:

Քանի մը ամիսներ ետք Անտրէ, համալսարանական տենդէ մը մղուած, իր տարիքէն կանուխ կը պատասխանէր զօրակոչին: Անկէ ի վեր, ոչ մէկ լուր իրարմէ:

Եւ ահա հիմա այդ Գօլէթը համբաւաւոր վազող մըն էր եղած, թերեւս Ֆրանսայի ամէնէն արագ վազողը, իգական սեռին մէջ...

Աղջիկները անցան գացին Անտրէի առջեւէն եւ անոնցմէ ոչ մէկը ուշադիր ակնարկ մը նետեց դէպի գերութենէ վերադարձած երիտասարդին՝ որուն աչքերուն առջեւ հետզհետէ աւելի պայծառ կը դառնային Էքս - լէ - Պէնի յիշատակները: Անտրէ որոշեց մնալ պահ մը, սպասել որ մրցորդները դուրս ելլեն հանդերձարանէն: Կ՚ուզէր խօսիլ Գօլէթ Պընուայի հետ:

(Շար. 2)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տիկին Վարդուհի Կիւզէլպօտուր եւ զաւակները՝ Դալար եւ խօսնեցեալը, Ալէն, յաւարտ պատարագի հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտան իրենց ամուսնոյն եւ հօր՝

ՄԻՀՐԱՆ ԿԻՒԶԷԼՊՕՏՈՒՐԻ

մահուան տարելիցին առթիւ, Կիրակի, Ապրիլ 1, Իսսի Ս. Մարիամ Աստուածածին եկեղեցին:

Արարողութենէն ետք Պանեէօ Փարիզին գերեզմանատան մէջ բացումը կը կատարուի ողբացեալին նորակերտ դամբանին:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց Հաւատք եւ Աւանդութիւն Յանձնախումբը

«ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԼՍԱՐԱՆ»

հանդիպումներու շարքին մէջ

Կը հրաւիրէ իր թիւ 9 Զրոյց – դասախօսութեան (ֆրանսերէն լեզուով)

«ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՏՕՆԸ ԵՒ ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ»

նիւթին շուրջ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5, ժամը 19-ին

Բանախօս՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ

339, avenue du Prado

13008 MARSEILLE

Sous la présidence d'honneur de Monsieur André Santini

La Communauté arménienne d'Issy-les-Moulineaux présente

liz sarian

EN CONCERT EXCEPTIONNEL

Accompagnée par **Frédéric Manoukian** et son orchestre

le Samedi 28 avril à 20 h 30

au P A C I - 25, ave Victor Cresson (M° Mairie d'Issy)

Réservation : ☎ **01.46.45.16.43**

01.40.95.81.33 / 01.46.42.79.61

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

●

ԶԱՏԿՈՒԱՆ ՃԱՇ

Հաճելի մթնոլորտ: Հակթախաղ, վիճակահանութիւն ... Կիրակի Ապրիլ 15, ժամը 12·30-էն սկսեալ «Ալ Ուատի» ճաշարանը

153-155, rue de Lourmel, 75015 Paris

Տեղերը սահմանափակ: Ապահովելու համար հեռաձայնել՝

01 43 76 67 37

01 45 93 00 25

1700ème ANNIVERSAIRE DE LA PROCLAMATION DU CHRISTIANISME EN ARMENIE

Marseille - Arménie - 1700

Pèlerinage organisé par l'Eglise Apostolique Arménienne du Midi de la France et les associations de Jeunes de Marseille et Aix-en-Provence

Du 12 au 19 juillet

à partir de 4 900 F *

Comprenant : vol Marseille - Paris - Erevan aller-retour ● Hébergement en pension complète et programme touristique : Erevan, Khor Virap, Etchmiadzine, Dzidzernagapert, Garni, Kéghart, le lac Sévan, Haghartzine, Gochavank . . .

Date limite d'inscription : 30 avril

Renseignements: Cathédrale Arménienne - ☎ 04 91 77 84 70

** ● Prix du séjour hors assurance individuelle ● Acompte de 1 500 F à l'inscription ● Pour les jeunes de 18 à 35 ans ● Frais de visa inclus.*

CENTRE DE VACANCES DE LA CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE - Bellefontaine (Jura)

Près de la frontière suisse et à proximité de Morez, Morbier et les Rousses, le village de Bellefontaine abrite, depuis plus de 40 ans, le centre de vacances de la CBAF. Implanté dans un domaine verdoyant, de 2 hectares, en lisière de forêt, le centre accueille chaque été, en juillet et en août, 350 enfants, encadrés d'une cinquantaine d'animateurs et de directeurs diplômés.

Les enfants évoluent dans une ambiance arménienne, rythmée par des activités variées et enrichissantes (sports, randonnées, travaux manuels, éveil à l'arménité, musique, danse, chant...)

Pour inscrire vos enfants, nous vous invitons à contacter notre secrétariat au 01.48.24.46.57 qui vous dirigera auprès de la section la plus proche de votre domicile.

La colonie organise une fête traditionnelle pour les parents le dimanche 15 juillet et le dimanche 12 août.

Dates des séjours :

1er séjour : du 3 au 25 juillet

2ème séjour : du 27 juillet au 19 août

Prix :

Colonie de Bellefontaine : pension 3 550 F + voyage 450 F (Paris et Marseille)

Camp rayonnant de Bellefontaine : pension: 3 800 F + voyage 450 F (Paris et Marseille)

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, Մարտ 31

ԼԴ. օր Մեծի Պահոց

Տօն Սրբոյն Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին՝ տուկալի չարչարանացն եւ մտին ի Վիրապն

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի՝ Խորանը բացուած: «Տէր Ողորմեա»յի ժամանակ Խորանը վերստին կը ծածկուի:

Կը պատարագէ՝

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

***

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ Կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1

«Գալստեան» Կիրակիին:

***

ՇԱԲԱԹ, Ապրիլ 7

ԽԱ. օր Մեծի Պահոց

Տօն Աւետման Սրբուհւոյ Աստուածածնի

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի Խորանը բացուած: «Տէր Ողորմեա»յի ժամանակ Խորանը վերստին կը ծածկուի:

Կը պատարագէ՝

ՄԻՒՌՈՆ ՔՀՆՅ. ԳԸՎԸՐԳԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է Իւղագինի հետեւեալ նուէրները:

Գ. ՑԱՆԿ

Տէր եւ Տիկին Տիգրան Զիւրիւքտիչեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մերտինեան 250 ֆրանք, Պր. Ռուբէն Նորտիքեան 100 ֆրանք, Տիկին Ժիւլի Եալնըզեան 400 Ֆր., Տիկին Ժ. Տէր – Սարգիսեան 200 Ֆր., Պր. Ժան Օհաննէսեան 300 Ֆր., Տիկին Յասմիկ Հալվաճեան 500 Ֆր., Տիկին Ազատուհի Ադդարեան 150 Ֆր., Տիկին Սոնիա Ամարիկլիօ 250 Ֆր., Պր. Ժան – Փօլ Սահակեան, Տէր եւ Տիկին Ժոզէֆ Շիրինեան 100-ական Ֆր., Տիկին Ատրինէն Թագւորեան 250 Ֆր., Տիկին Սաթենիկ Փափազեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պերճ Համբար, Տիկին Հերմինէ Գերկոյեան 200-ական Ֆր., Օր. Ժանն Նիկողոսեան 150 Ֆր., Պր. Գլօտ Մանէսեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արմէն Մուրատեան, Տիկին Վիքթորիա Գոնդեան 200-ական ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Լօրան Շափօ 400 ֆրանք, Տիկին Թէրէզ Պարոնեան 500 ֆրանք, Տիկին Վալանթին Մուրատեան, Պր. Աշոտ Սէրճանեան 300-ական Ֆր., Պր. Ա. Խօզկիւլեան 400 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Նազար Զանգայա 100 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Տէր – Յակոբեան 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արպէռ Փանոսեան 200 Ֆր., Տիկին Գաթրին Պուռնութեան 300 ֆրանք, Տիկին Աննիկ Թէհլիրճեան 100 Ֆր., Տիկին Սվէթլանա Իշխէմէճեան, Տիկին Իսկուհի Փամպուքճեան, Տէր եւ Տիկին Պօզօղլանեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչիկ Տագէսեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Սաչլեան 200 Ֆր., Բըժիշկ Ժիրայր Սապունճեան 500 Ֆր., Տիկին Մարի Անդրանիկ 200 Ֆր., Պր. Պատրիկ Տակիլճեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Շմաւոնեան, Տէր եւ Տիկին Միհրան Տատեան 500-ական Ֆր., Տիկին Շաքէ Օղանեան 300 Ֆր.:

(Շար.)

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Իսիի Հայ Առաքելական Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Բերճ Սայրինի (ծնեալ՝ Պօյ) մահուան առթիւ ի նպաստ քրիստոնէականի դասընթացքին. –

Պալ ընտանիք 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Լիոնէլ Պալեան 300 Ֆր., Տիկին Արշալոյս Մոսիքեան եւ ընտանիք 250 Ֆր., Տիկին Մէրի Սայրին 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պարգեւ Սայրին 500 Ֆր.: Նաեւ՝ Տէր եւ Տիկին Վարուժան Սայրին 300 Ֆր., Կապոյտ Խաչի Իսիի մասնաճիւղին, Էնզօ փրոտիւքսիոն 300 Ֆր. ԱՅՊ – ԷՖ – ԷՄ ձայնասփիւռի կայանին, Տիկին Անի Տէր-Պետրոսեան 300 Ֆր. «Յառաջ»ին:

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

Ժամը 17-ին

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՈՄՈՆ

Քարոզիչ՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Ապրիլ 6

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քարոզիչ՝

ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՃԸՐԸՃԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Շաբաթ, Մարտ 31, տօն է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մուտն ի վիրապին:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ առաւօտեան ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի խորանին վարագոյրը բաց: Իսկ Տէր Ողորմեայէն անմիջապէս յետոյ վարագոյրը կը փակուի:

Կը պատարագէ՝

ԻՍԱՀԱԿ ՔՀՆՅ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ

***

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4-ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:

Ժամերգութիւն 8·45-ին:

Արեւագալ 9·45-ին:

Պատարագ 10·30-ին:

Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11·45-ին:

Centre Culturel SAINT MESROB A PARIS

Vendredi 30 mars à 20 heures 30

la DA-CONNEXION vous invite à sa

PRESENTATION 2001

Reportage Vidéo, Expo-photo et débat

Présentation de l'Association et des projets réalisés en août 2000,

Futurs projets qui sont en préparation pour cet été.

CENTRE CULTUREL SAINT MESROB

10 bis, rue Thouin, Paris Vème

Métro Cardinal Lemoine/Monge

Entrée libre — Cocktail

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :

CBAF — Conseil dAdministration

17, rue Bleue, 75009 PARIS

Date limite de candidature : 15 avril.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 30
VENDREDI
30 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.135 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.135

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԴԱՏԱՒՈՐԸ, ՇԻՐԱՔ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՀԱՐՑԵՐ

Ժագ Շիրաք հրաւիրուած է երէկ Հալֆէն դատաւորին կողմէ, որպէս վկայ Փարիզի ԱՇ-էլ-էՄ-ներու (չափաւոր վարձքով բնակարան) թղթածրարի վերաբերեալ: Լուրը հաղորդած էր Փարիզիէն օրաթերթը Մարտ 28-ի իր թիւին մէջ եւ հաստատուած՝ Ելիզէի կողմէ, որ հրաւէրը ստացած էր Մարտ 27-ին եւ զեկոյց մը հրապարակած այդ առընչութեամբ: Հոն կ'ըսուի.— «Նկատի առնելով սահմանադրական կանոնները, Հանրապետութեան Նախագահը չի կրնար ընթացք տալ նման հրաւէրի մը, որ դէմ է իշխանութեանց բաժանման սկզբունքին, ինչպէս նաեւ Պետութեան շարունակականութեան պահանջներուն: Եթէ, Հանրապետութեան Նախագահը տեղեկութիւններ ունենար, որոնք կրնային լուսաբանել դատական իշխանութիւնը, չէր վարաներ զանոնք յայտնելու»: Դատաւորը, որուն յանձնուած է Փարիզի ԱՇ-էլ-էՄ-ներու հարցին քննութիւնը, կը փափաքի ունկնդրել Նախագահը որպէս Փարիզի նախկին քաղաքապետ եւ նախկին նախագահ ԷՌ-ՓԷ-ԷՌ-ի, որ խնդրոյ առարկայ է: Արդարեւ, ԷՌ-ՓԷ-ԷՌ-ի գաղտնի ֆինանսաւորումն է, որ հրապարակուեցաւ ողբացեալ Ժան-Կլոտ Մերիի տեսերիզին միջոցաւ: Ան կ'ըսէր.— «Միայն Շիրաքի հրահանգներով կ'աշխատէինք» եւ կը պնդէր որ, 1986-ին, հինգ միլիոն Ֆր. յանձնած էր Մաթինեոն, Միշէլ Ռուսէնի, Շիրաքի ներկայութեան, որ Նախարարապետ էր: Այս առթիւ, ԷՌ - ՓԷ - ԷՌ-ի բանբերը՝ Փաթրիք Տէվէճեան կը գտնէ որ «ապօրինի եւ մեթոտիք արարք մըն է»:

Հարցը, սակայն, պատճառ եղաւ որ նոր տարակարծութիւն մը ստեղծուի Ելիզէի եւ Մաթինեոնի միջեւ: Արդարեւ, Չորեքշաբթի, Մարտ 28-ին, Շիրաք նամակով մը կը դիմէր Ժոսփէնի որու հետ նախապէս ալ գլուխ գլխի խօսած էր, ինչպէս ամէն չորեքշաբթի Նախարարաց Հերթական խորհուրդէն առաջ, որպէսզի կառավարութիւնը քաղէ բոլոր հետեւանքները հարցաքննման գաղտնապահութեան յայտնաբերման եւ ձեռք առնէ իր ձեռնհասութենէն կախում ունեցող բոլոր միջոցները, յարգել տալու համար Սահմանադրութիւնը: Նոյն օրը, Ժոսփէն կը պատասխանէ եւ իր պատասխանը կը կարդայ Ազգ. Ժողովի նիստին, որ բաւական փոթորկալից է: Վարչապետը մերժողական նամակ մը գրած է, ուր կը բացատրէ որ «ինչ կը վերաբերի Սահմանադրութեան բռնաբարման, զոր կ'օգեկոչէք, ոչ կառավարութեան, ոչ ալ Արդարադատութեան Նախարարին կ'իյնայ գնահատում մը կատարել դատական գործելակերպի մը մասին որ կու գայ դատաւորէ մը»: Բայց, ինչ կը վերաբերի գաղտնապահութեան յայտնաբերման, Ժոսփէն կ'ըսէ թէ դիմած է Արդարադատութեան Նախարարին որպէսզի անյապաղ քննութիւն մը բանայ:

Ծագած հարցը բաւական բարդ է եւ իր տեսակին մէջ աննախընթաց: Մնաց որ բազմաթիւ մասնագէտներ ալ, իրաւական գետնի վրայ, համաձայն չեն իրարու եւ հակասական մեկնաբանութիւններ կու տան, նոյնիսկ սահմանադրական իրաւագիտութեան ճիւղին վերաբերող: Շատերու համար Սահմանադրութիւնը լուռ է այդ մասին:

Իրարանցում կայ, անկասկա՛ծ, մանաւանդ Ելիզէ: Չորեքշաբթի (Մարտ 28) վաղ առաւօտեան է, որ Ելիզէի հերթապահ ԱՖՓ-ի հեռագիրը կը կարդայ ժամը 4.11-ին, ուր կը յայտնուի որ Փարիզիէն կը հաղորդէ որ Շիրաք հրաւէր ստացած է դատաւորէն: Այս կէտը, ճիշդ է, անընդունելի է, քանի գաղտնապահութիւնը դատաքննութեան ընթացքին պարտադիր է եւ պէտք է երեւան հանել աղբիւրը: Հերթապահը կ'արթնցնէ նախագահին մամուլի խորհրդականները, անոնք ալ կ'արթնցնեն նախագահը:

Դատաւոր Հալֆէնի առած քայլին մէջ, միակ կէտը որ տարօրինակ կը թուի ընտրած ժամանակն է: Աւելի քան վեց ամիս է որ իր ձեռքն է Մերիի տեսերիզը եւ նախագահը հրաւիրելու համար կ'ընտրէ Քաղաքապետական ընտրութիւններու վաղորդայնը:

Ի՞ՆՉ Կ'ԸՍԷ ՌԻՇԱՐ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ

Ֆիկառօ (Մարտ 29), այս մասին հարցազրոյց մը ունեցած է Ռիշար Ղեւոնդեանի հետ, որ իրաւագիտութեան փրոֆէսէօր է Էքս-ան-Փրովանսի համալսարանը եւ հետազօտութեանց տնօրէն է սահմանադրական արդարադատութեան ուսումնասիրութեանց Ինստիտուտին: Ինչ կը վերաբերի դատաւոր Հալֆէնի նախաձեռնութեան դէմ Ելիզէի հակազդեցութեան, Ռ. Ղեւոնդեան այդ հակազդեցութիւնը համապատասխան կը գտնէ հանրապետական աւանդութեան: Որովհետեւ, կ'աւելցնէ, Հանրապետութեան նախագահը, որ գործադիր իշխանութիւնը կը ներկայացնէ, կանչուած է դատական իշխանութեան ներկայացուցչին կողմէ: Ուրեմն, դատականի միջամտութիւն մը կայ գործադիրէն ներս: Վկայելու այդ հրաւէրը երեւան կը հանէ դատական խնդիր մը, որ կը կարծէի թէ, կարգադրուած էր 1999 Յունուարին, Սահմանադրական Խորհուրդի որոշումով: Ան կը գտնէր որ Պետութեան ղեկավարը, պատժական գետնի վրայ, չի կրնար խնդրոյ առարկայ ըլլալ իր պաշտօնավարման ժամանակաշրջանին: Չի նշանակեր անպատժելիութիւն, այլ՝ պատժական առժամեայ անձեռնմխելիութիւն մը որ վերջ կը գտնէ իր պաշտօնին հետ: Ճիշդ է, որ Սահմանադրական Խորհուրդը չէ արտայայտուած որպէս վկայ լսուելու մասին, բայց, կարելի չէ մէկը միւսէն անջատել: Ուրեմն, ըստ Ռ. Ղեւոնդեանի, դատական գետնի վրայ՝ բացում աղմուկ վասն ոչինչի:

***

Ի՞նչ պէտք է ընէ նախագահը: Շատերու կարծիքն այն է որ պէտք չէ խուսափի բացատրութիւններ տալէ, լռութիւնը միշտ ոսկի չէ, մանաւա՛նդ իր պարագային:

Ք Ա Ն Ի Մ Ը Տ Ո Ղ Ո Վ

ՊՈՒՏԻՆ կառավարական փոքր փոփոխութիւններու ձեռնարկեց, բայց, գլխաւորաբար ի՛ր մարդիկը տեղաւորեց կենսական նախարարութեանց գլուխը: Այսպէս, Պաշտպանութեան նոր նախարարն է Սերգէյ Իվանով, 48 տարեկան, որ Պուտինի կցորդն էր, երբ ան էՖ - էՍ - Պէ-ն կը ղեկավարէր (նախկին՝ ՔԱ - Կէ - Պէ): Ներքին նախարար նշանակուած է Բորիս Գրիզլով, որ նախագահական կուսակցութեան պետն է, նախկին զինուորական:

ՊԼԻՏԱՅԻ մօտ (Ալժերիա) Մարտ 27-էն 28-ի գիշերը 16 հոգի մորթուած են, որոնց ութը մանուկներ են եւ երեքը՝ կիներ:

ՉԻՆԱՑԻՆԵՐՈՒ թիւը 1 միլիառ 265 միլիոնի հասած է, հակառակ ծնունդներու հակակշռին, իսկ Հնդիկները, որոնք հակակշիռ չեն գործադրեր, մէկ միլիառ 27 միլիոն 15.247 են:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

ԼՂՀ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՎԵԹԵՐԱՆՆԵՐԸ Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ԱԶԱՏ ԱՐՁԱԿՈՒՄԸ ԿԸ ՊԱՀԱՆՋԵՆ

Ղարաբաղեան պատերազմին մասնակցած բազմաթիւ վեթերաններ Մարտ 28-ին կոչ մը ըրած են Ստեփանակերտի իշխանութիւններուն, ազատ արձակելու զօրավար Սամուէլ Բաբայեանը: Նոյնիսկ եթէ ան կազմակերպած է նախագահ Արկադի Ղուկասեանի դէմ անցեալ տարի գործուած մահափորձը, պէտք է ներուի արժանանայ, կ'ըսեն նախկին զինուորականները իրենց կոչին մէջ:

Կոչին հեղինակներուն շարքին կը գտնուի լայն ժողովրդականութեան տէր զօրավար Արկադի Տէր-Թադեւոսեան: Իրենց համատեղ կոչին մէջ նախկին զինուորականները կը պատճառաբանեն, որ նկատի առած անոր դերը Ազրպէյճանի դէմ շահուած պատերազմին մէջ, Բաբայեան պէտք է ազատ արձակուի, որովհետեւ այդ քայլը կրնայ ոգեւորել ազգը կռիւներու վերսկսման պարագային:

«Առանց մտնելու մահափորձին մանրամասնութիւններուն մէջ, մենք բացարձակապէս վստահ ենք, որ վեհօղութեան եւ ներողամտութեան նման ցուցաբերում արդարանալի է հիմա, երբ Հայաստանի կենսական շահերը վտանգի տակ են», կ'ըսեն կոչը ստորագրողները:

Մամլոյ ասուլիսի մը ընթացքին, վեթերանները Ղարաբաղի ժողովուրդէն խնդրած են մտնալ իշխանութեան վրայ գտնուած շրջանին զօր. Բաբայեանի գործած «անվայել արարքները»: «Երբ մէկը կ'ըսէ, թէ Սամուէլ Բաբայեան երբեք յանցանք չէ գործած, ես ուժգին կը հակառակիմ անոր», կ'ըսէ զօր. Տէր-Թադեւոսեան:

Այսուհանդերձ, Տէր-Թադեւոսեան եւ միւս վեթերանները կը պնդեն, որ դատավարութիւնը, որուն հետեւանքով Բաբայեան եւ կարգ մը մեղսակիցներ 14 տարի բանտարկութեան դատապարտուեցան, անարդար է: Անոնցմէ ոմանք չեն հաւատար, թէ նախագահ Ղուկասեանի դէմ գործուած մահափորձը Բաբայեանի կողմէ կազմակերպուած է:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 28/ 29)

ՎՐԱՍՏԱՆ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀՈՂ ԿՈՒ ՏԱ՞Յ

Վրաստանի Խորհրդարանին Ախալցխայի ներկայացուցիչներէն Ա. Թամարաշվիլի մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին դէմ արտայայտուած է 1944-ին նոյն շրջանէն աքսորուած բնակչութեան Ջաւախք վերադարձին: Գաղթականներու կազմակերպութիւններէն «Վաթան»ը պահանջած է որ աքսորեալները, որոնք ծանօթ է թէ մեսխեթցի Թուրքեր են, արտօնութիւն ստանան վերադառնալու, ապա այդ շրջանը Թուրքիոյ միացուի: Ասուլիսին ներկայ գտնուած է Խորհրդարանի փոխ-նախագահ Է. Շենգելայան ալ որ ըսած է թէ Վրաստան, մեկնելով իր ապահովութեան շահերէն, կը մերժէ նշուած աքսորեալներուն վերադարձը: Եւրոպայի Խորհուրդէն փորձագէտներ Օգոստոսին Թիֆլիս կ'երթան եւ Վրաստանի իշխանութիւններուն հետ լուծում կը գտնուի այն հարցին թէ երկրին Խորհրդարանը երբ կը քննարկէ այդ խնդիրը:

(Շար.ը Դ. էջ)

ՎՐԱՍՏԱՆ ԽԱՐԻՍԽ ԿԸ ՏՐԱՄԱԴՐԷ ԹՐՔԱԿԱՆ ՕԴՈՒԺԻՆ

Թուրք մամուլին տեղեկատուութեան համաձայն, Վրաստան Թիֆլիսի մօտակայ Մառնէուլի օդակայանը կը տրամադրէ թրքական օդուժի օդանաւերուն: Անոնք երկու երկիրներու միջեւ ստորագրուած համաձայնութեամբ մը պիտի կարենան հոն էջք կատարել ու հարկաւոր սպասարկութիւնը ունենալ: Թուրքիոյ Պաշտպանութեան Նախարարութենէն խմբակ մըն ալ յառաջիկայ հինգ տարուան ընթացքին հոն մնայուն կերպով պիտի պաշտօնավարէ:

Վրաստանի այս որոշումը յաջորդած է նախագահ Շեվարնածէի Փետրուարին Անգարա կատարած այցին, սակայն, Թուրքիա արդէն անցեալ տարի աւելի քան մէկ միլիոն տոլար յատկացուցած էր օդային այդ նոյն խարիսխին արդիականացման աշխատանքներուն:

Թուրք մամուլը լուրին հետ կը նշէ նաեւ թէ թրքական ռազմական օդանաւերուն Վրաստանէն տրուած այս արտօնութիւնը շրջանին հաւասարակշռութիւնը լրջօրէն խախտող զարգացում կը նկատուի շրջապատին կողմէ:

ՖՈՒԹՊՈԼ
ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԲԱԺԱԿ 2002

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԶՏՈՒՄՆԵՐ

ԼԵՀԱՍՏԱՆ—ՀԱՅԱՍՏԱՆ 4—0

Մարտ 28-ին, Լեհաստան 4 – 0 յաղթեց Հայաստանի, որ այս պարտութեամբ 5-րդ դիրքէն անցաւ 6-րդ, այսինքն վերջին դիրքին:

Նոյն խումբին մէջ, Կալլէս – Ուկրանիա 1 – 1 հաւասար արդիւնքի հասան, իսկ Բելառուսիա 2 – 1 յաղթեց Նորվեկիոյ:

Դասաւորումը հետեւեալ պատկերը կը պարզէ.— Գլուխն է միշտ Լեհաստան 13 կէտով, կը հետեւին Բելառուսիա՝ 10 կէտ, Ուկրանիա՝ 8, Կալլէս՝ 4, Նորվեկիա՝ 2, Հայաստան՝ 2:

Հայաստանի յաջորդ խաղը տեղի կ'ունենայ Յունիս 2-ին, իր դաշտին վրայ ընդդէմ Բելառուսիոյ:

Ա. Խումբին մէջ, նոյն օրը (Մարտ 28) Ռումանիա 1 – 0 յաղթեց Ֆէրոյէ կղզիներուն, Զուիցերիա 5 – 0 Լիւքսանպուրկի, Սլովենիա եւ Եուկոսլաւիա 1 – 1 հաւասար մնացին: Դասաւորման գլուխն է Ռումանիա 10 կէտով: Բ. խումբին մէջ, Փորթուկալ – Հոլանտա 2 – 2 հաւասար արդիւնք մը արձանագրեցին, Կիպրոս – Էսթոնիա նոյնպէս 2 – 2, իսկ Անտորա 0 – 3 պարտուեցաւ Իրլանտայէն: Գ. խումբին մէջ, Չեխիա – Դանիա 0 – 0 հաւասար մնացին, Պուլկարիա յաղթեց Հիւսիսային Իրլանտայի 4 – 3: Գլուխն է Չեխիա 11 կէտով: Դ. խումբին մէջ, Մոլդաւիա պարտուեցաւ Շուէտէն 0 – 2, Սլովաքիա յաղթեց Ազրպէյճանի 3 – 1, Մակեդոնիա պարտուեցաւ Թուրքիայէն 1 – 2: Գլուխն է Սլովաքիա 11 կէտով: Զ. խումբին մէջ, Սկովտիա 4 – 0 յաղթեց Ս. Մարինի: Դասաւորման գլուխն է Սկովտիա 11 կէտով: Է. խումբին մէջ, Լիխթընշթայն պարտուեցաւ Պոսնիա-Հերցեկովինայէն 0 – 3, Աւստրիա յաղթեց Իսրայէլի 2 – 1: Գլուխն է Սպանիա 10 կէտով: Ը. խումբին մէջ, Իտալիա յաղթեց Լիտուանիոյ 4 – 0, Վրաստան պարտուեցաւ Ռումանիայէն 0 – 2: Գլուխն է Իտալիա 13 կէտով: Թ. խումբին մէջ Ալպանիա պարտուեցաւ Անգլիայէն 1 – 3, Յունաստան ալ Գերմանիայէն 2 – 4: Գլուխն է Գերմանիա 12 կէտով:

ՄԵՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՆԵՐԷՆ

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ԹԱՇԵԱՆ

(1891 - 1971)

– Պիտի ուզէի, որ ըսուէր, թէ հայ գրականութեան խոնարհագոյն դպիր մը հետաքրքրուած է մեր մտաւորական նիգին մէկ պահովը:

Ընծայական մակագրութեամբ երեւացող այս տողերը կը պատկանին Բենիամին Թաշեանի (*): Անոնք հարազատ վկայութիւնը կը բերեն «Յուսաբեր»ի երբեմնի վաստակաւոր խմբագրին համեստ նկարագրին: Նաեւ՝ Հայ Գիրի եւ Բանի ծառայ վաստակաշատ հայերէնագէտին: Ստուգիւ, Բ. Թաշեան, որուն աշակերտելու բախտը ունեցած ենք Նուպարեան Ազգային Վարժարանի (ի Հելիոպոլիս, Մերձ Գահիրէի) գրասեղաններուն վրայ, կ'ուզէր որ մեր սերունդը, ինչպէս վաղուանն ալ գիտնան եւ ընդունին, թէ հայերէնը, մեր Մայրենին, ո՛չ միայն անկորնչելի դրամագլուխ մըն է, այլեւ ամենակալ վեհապետ մըն է: Չէր վարաներ եւ յաճախ կը կրկնէր, թէ Հայեկացի սուրբին յօրինած այբուբենը ամբողջ «կայսրութիւն» մը կ'արժէր մեզի համար: Մշտաւոր եւ մշտավառ ջահ մըն էր ասիկա: Լուսափայլ եւ լուսաճաճանչ, անկասկած:

Մեծասքանչի անսայթաք անդաստանին կեանքին ծիրը կ'արձակուի հայկական Բիւթանիոյ ոստան Ատափազարի մէջ, 1896 Դեկտեմբեր 20: Ծննդավայրին՝ «Աստուածարեալ քաղաքին» կեդրոնական վարժարանէն շրջանաւարտ, կ'անցնի Պոլիս: Հոն կը հետեւի Գ. Մալաթեանի գործակցութեամբ մանկավարժ Յովհաննէս Թ. Հինդլեանի հիմնած (1909) Նոր Դպրոցին դասընթացքներուն, նոյնինքն հիմնադիր – ուսուցչապետին տնօրէնութեան օրով: Կ'աշակերտէ աստղանիշ կրող անուններու, – Վահան Թէքէեան, Տիգրան Չէօկիւրեան, Յակոբ Օշական, Եղիշէ Արք. Դուրեան, Կոստան Զարեան, Ստեփան Կուրտիկեան եւ ուրիշներ:

Անագորոյն Եղեռնը կիսատ կը թողու իր ուսումնական ծրագիրներուն իրագործումը: Զինք կը գտնենք աքսորավայրի մէջ, Աֆիոն – Գարահիսար, մինչեւ 1918: Մազապուրծ ազատած՝ կը վերադառնայ ծննդավայր: Մեծ Շ.ին հետ ծանօթութիւնը, կ'ենթադրենք, կը սկսի 1922-ի օրերուն, երբ Պոլիս հաստատուելով կ'աշխատակցի «Ճակատամարտ»ին, միաժամանակ ուսուցչական պաշտօն վարելով Եդի – Գուլէի որբանոցին մէջ:

Մեծասքանչի սպասարկուն, արեւմտահայ այլ բեկորներու նման կը թողու Պոլիսը, հապշտապ, երբ քեմալականներու յառաջխաղացումին հետեւանքով, փախուստը փրկութեան միակ խոհեմ միջոցը կը դառնայ:

Զինք այս անգամ կը գտնենք Աղեքսանդրիա, ուր ժամանակ մը կը ստանձնէ ուսուցչական պաշտօն տեղւոյն Ազգային Պօղոսեան վարժարանին մէջ, տնօրէն ունենալով Նիկոլ Աղբալեան: Իսկ պաշտօնակիցներ՝ Լեւոն Շանթ, Հմայեակ Շէյմս, Գաբրիէլ Թաղուրեան: Կրկին նոյն պաշտօնը Գահիրէի Գալուստեան (1932 – 1934) եւ ապա Հելիոպոլսոյ Նուպարեան Ազգային զոյգ վարժարանները: Կը տեւէ մինչեւ 1944 – 1945–ական թուականները: Այնուհետեւ, 1946–էն 1960, իբր միայնուն խմբագիր կը վարէ «Յուսաբեր» օրաթերթը, ժամանակ մըն ալ ատոր [illegible] իր իսկ ջանքերով հիմնադրուած (1944) համանուն գրական հանդէսը: Աւելցնենք, թէ 1960–էն ետք, մինչեւ մահուան նախօրեակը, որոշ ընդմիջումներով, անոր գրիչը, երբ խմբագիր կը մնայ աշխոյժ, պարտաճանաչ: Ինչպէս կ'ըսեն նման պարագաներու՝ միշտ «պատնէշին» վրայ:

Մնալով մամուլի սահմաններուն մէջ, պարտինք հաստատել, թէ անիկա, – յայտնապէս անոր մէկ քանի ընտրելագոյն անունները, – տասնամեակներ շարունակ կոչումն ունեցաւ ամուր կռուանը դառնալու մեր դիմագիծի անաղարտ պահպանման: Բոլոր ճակատներու վրայ: Ամէն մարզի մէջ:

Պարտինք հաստատել նոյնպէս, թէ յետ Եղեռնեան ո՛չ հեռու – հեռաւոր անցեալը պատկերացնող երկար տասնամեակներուն, «Յուսաբեր» եւ «Յառաջ» առողջ, աշխոյժ, կորովի կեցուածք ցուցաբերեցին թէ՛ գրական արժէքներ յայտնաբերելու, սահմանելու, զանոնք ծաղկեցնելու ուղղութեամբ, թէ՛ ալ լեզուական սայթաքումներ, սխալանքներ եւ մեղանչումներ խարազանելու անչափ արիութեամբ: Ստուգիւ, անուանաթերթերու այլապէս բազմաոստ եւ բազմադէմ կապոցին մէջ, երկու Յ.երը սփիւռքեան մեր կեանքին զոյգ բեւեռները դարձան, մէկը՝ վաղնջական Նեղոսի ափին թառած, միւսն ալ լուսաւոր Սէնին կռթնած:

Քաղաքական յաճախ յարափոփոխ պայմաններու մէջ, կեանքի առօրեայ թոհ ու բոհին մէջ, Բ. Թաշեանի նման գրիչներ փութացին եւ յաջողեցան մտամփոփումի երկար պահեր ստեղծել եւ, գրող ու ընթերցող համախմբել մեր գրականութեան եւ մշակոյթին շուրջ: Խորհրդածութեան մղել բոլորը մեր ազգային արժէքներուն մասին: Սիրել դարձնել յատկապէս մեր գրականութիւնը՝ լայն գիծերով ներկայացնելով թէ՛ երկ, թէ՛ հեղինակ: Առընթեր՝ աշխատանքի, ստեղծագործութեան կանչել մտաւորական եւ արուեստագէտ: Նոր անուններ լուսարձակի տակ առնել: Քաջալերել, խրախուսել, յորդորել:

Փակագիծ մը բանալով պարտինք յատկանիշ մըն ալ ցոյց տալ: Արեւմտահայ մամուլը, – խօսքը միշտ ընտրելագոյններու մասին է, հարկաւ, – Պոլսէն Սփիւռք ունեցաւ իր ուրոյն դիմագիծը: Ո՛չ միայն ազգային, քաղաքական եւ ընկերային հանգամանքներով, այլեւ իր ոճով:

Ռուբէն Զարդարեան, Շաւարշ Միսաքեան, Մանուկ Ասլանեան, Գուրգէն Մխիթարեան, Բենիամին Թաշեան եւ դեռ քանի մը ուրիշներ, մշակեցին լրագրական ինքնատիպ գրելակերպ մը՝ զայն նոյնիսկ տեղ – տեղ հասցնելով գրական մակարդակի: Ընդգծենք, թէ այդ ոճը առհասարակ զերծ մնաց քարոզ բուրող դրոշմէ, «պաղ դասեր» տալու պաղպաղուկ, տափակ, գրեթէ բան չըսող խօսքերէ, դարձդարձիկ երկարապատում նախադասութիւններէ: Մեր աստղանիշ կրող խմբագիրներուն խօսքը եղաւ կարճ, կտրուկ, արագ: Ու միշտ տպաւորող: Այլ մանաւանդ ան մշակուեցաւ հայերէնով մը, որ գեղեցիկ էր ամէնէն առաջ, ունէր հարուստ բառապաշար եւ, մանաւանդ, քերականական ամուր կառոյց:

Ըսինք արդէն, թէ Բ. Թաշեանի համար լեզուն (իմա՝ մեր Մեծասքանչը) ո՛չ միայն անկորնչելի դրամագլուխ մըն էր, այլեւ ամենակալ վեհապետ մը: «Կրնանք ըսել,– կը գրէր ան ամենայն իրաւամբ,– թէ ազգութենէն դուրս լեզու չկայ, բայց նաեւ լեզուէն դուրս ազգութիւն չկայ: Ժառանգուած բոլոր հարստութիւններուն մէջ լեզուն լաւագոյնն է եւ առաւելագոյնը»: Հոսկէ նաեւ անոր ուժգնակի սէրը հանդէպ հայերէնին, զոր կը նկատէր հայ ժողովուրդին հոգիին պայծառ հայելին:

Լեզուն գիտութիւն է՝ ըլլալով եւ մնալով միաժամանակ արուեստ մը: Այս զոյգ նախադրեալներով անիկա կը դառնար կտակարանային սրբութիւն մը իրեն համար: Այսպէս է, որ յառաջ եկաւ իր մօտ լեզուական նախանձախնդրութեան այն աստիճանը, որ բառին ամէնէն ազնուական առումով «հիւանդագին» բծախնդրութիւն կարելի է որակել:

Բ. Թաշեանի տասնամեակներու յամառ ձգտումը եղաւ լեզուական կանոններու միօրինակութեան մը հաստատումը, զերծ՝ զարտուղութիւններէ, կանոնազանցութիւններէ եւ անկանոնութիւններէ: Որովհետեւ, անոր համար հայ լեզուին օրինագիրքը սրբազան մատեան մըն էր, ուր տեղ չէին կրնար գտնել անձնական քմայքներ եւ նախասիրութիւններ:

Ասկէ նաեւ անոր վճռակամ համոզումը, թէ բոլոր պայքարներուն մէջ ամէնէն նուիրականը յանուն լեզուի մղուած պայքարն է:

«Մենք, – կ'ըսէր ան առիթով մը, – հայրենադաւ կը կոչենք անոնք, որ կ'ուրանան իրենց հայրենիքը կամ կը դաւեն անոր դէմ: Բայց գրեթէ անտարբեր, գրեթէ ներողամիտ ենք անոնց հանդէպ, որոնք նոյն սրբապղծութիւնը կը գործեն իրենց «երկրորդ հայրենիք»ին՝ մայրենի լեզուին դէմ»:

Ստուգիւ, գրող թէ ընթերցող, անոր չափ ճիշդ տեսակէտով, կրօնական երկիւղածութեամբ պէտք է մօտենան լեզուի սրբարանին, որ վերջին հաշուով կը նոյնանայ մեր ժողովուրդին հետ՝ դառնալով անոր հոգեկան եւ իմացական բիւրեղ հայելին: «Խառնածին եւ խառնափնդոր լեզու խօսելով ու գրելով՝ մենք ո՛չ թէ կը մօտենանք մեր ժողովուրդին, այլ կը հեռանանք անկէ»:

Պարզ կը դառնայ, հետեւաբար, որ ան չէր կրնար անտարբեր եւ անհոգ եւ, առանց տագնապելու դիտել «ուքազ»ով ծուռ ու մուռ վրաս գրէ ուղղագրութեան մը հաստատումը հայրենիքին մէջ: Իբր բերանակապ հայրենի ժողովուրդին բերնին անցուած: Եւ, չէր կրնար ահազանգ չհնչեցնել, հարցումներու տարափով. –

– Ի՞նչ առաւելութիւն (առավելություն) կը ներկայացնէ նոր ուղղագրութիւնը հինին վրայ. ո՛չ մէկ, ո՛չ իսկ ՄԷԿ ՀԱՏԻԿ: Բարեձեւութի՞ւն, խնայողութի՞ւն, դիւրաւ ուսանելիութի՞ւն ... ո՛չ այս, ո՛չ այն:

Այո, ո՛չ ոք կրնայ պնդել, թէ նոր ուղղագրութիւնը գոնէ դիւրաւ ուսանելի է եւ գոնէ աւելի անսխալ համակարգ ունի, քան հինը, դասականը, մեսրոպեանը, ոսկեդարեանը:

Ինչո՞վ գերակշիռ կամ գերազանց է հօրինուածքը՝ յօրինուածքէն: Ո՞րն է առաջին գրելաձեւը արդարացնող կանոնը կամ օրէնքը: Կարելի՞ է տասնըհինգ երկար դարերու աւանդութեամբ ընդունուած ու նուիրագործուած համակարգը թանգարան նետել եւ ստեղծել – կամ փորձել ստեղծել – նոր համակարգ մը, որ գիտական չէ, ենթակայ չէ որեւէ կանոնի, այլ լոկ ու պարզապէս ծնունդ է յեղափոխական ... յետադիմութեան:

Ի՞նչ հիման վրայ կամ ո՞ւր կանոնին հետեւելով պիտի ջնջենք բառավերջի է գիրը, զայն պիտի փոխարինե՞նք եչով եւ պիտի սկսինք գրել թե, եթե, գրեթե, գոնե, գուցե: Քերականութեան բոլոր դասագիրքերը, հայերէնագէտներու բոլոր դասերը կ'աւանդեն ու կը պատգամեն, թէ հայ լեզուի մէջ չկայ բառ մը, որ եչով վերջանայ կամ օրաթերթը որաթերթ դառնայ: Բայց 1922-ի ուքազը կը սրբագրէ (կսրբագրե) այս պատգամը եւ կ'ըսէ, – հրաման էն փոխարինելու եչով, իւն փոխարինելու յուով, ու փոխարինելու վեւով, եւ այլն:

Երբէ՞ն ի վեր լեզուն դարձաւ, եղաւ պետական ստացուածք:...

Շարունակենք: Ինքզինք Մեսրոպի խոնարհագոյն սպասարկուն նկատող Բ. Թաշեան, խստակրօն վանականի նման յուզումով եւ զայրոյթով, անդուլ կիրքով պայքարեցաւ այն անդէտ իմաստակներուն դէմ, որոնք կը համարձակէին հասարակ տրեխներով մուտք գործել Մեծասքանչի անդաստանէն ներս: Նոյն առաքելութեամբ ան խարանեց այն սոփեստ գրողները, որոնք օտար անհարկի բառերու եւ եզրերու նոյնքան անհարկի ցուցադրութեամբ մեր այլապէս հարուստ չքնաղ հայերէնը խեցբեկ լեզուի կը վերածէին: Այս ճամբով ան դարձաւ արեւմտահայերէնի անխոցելի մշակներէն մին, եղաւ իրաւ «ոստիկան» մը, ասպետական նկարագրով (**):

Հայերէնագէտ եւ բանասէր, շահեկան հատորներ հրապարակեց: «Ներածութիւն հայ գրական պատմութեան» (Գահիրէ, 1961), «Լաբրան հայ լեզուի» Գահիրէ, 1962), «Լեզուական հարցեր» (Գահիրէ, 1963), «Թիւրն ու թերին» (Գահիրէ, 1968), «Դեգերումներ Տիրոջը այգիին մէջ» (Անթիլիաս, 1972):

Գահիրէի մէջ լոյս ընծայեց նոյնպէս մեր ազգային վարժարաններուն համար սահմանուած «Հայկարան»ները, ութ հատոր, իբր դասագիրք հայ լեզուի՝ նախապատրաստականէն մինչեւ բարձրագոյն ընթացք:

Ընթերցասէրին սեղանին վրայ շարուած այս հատորներէն դուրս կը մնան, ցաւօք, հոս – հոն ցանուած բազմաթիւ գրութիւններ, առհասարակ մեր լեզուի եւ դպրութեան հայող նիւթերով (***):

Առիթէ առիթ կը յիշեցնէր տպագրութեան պատրաստ երեք գիրք, – «Գրական հարցեր», «Հայ յեղափոխութեան թէ ու դէմ» եւ «Իմ մեծ ընկերները» (Ն. Աղբալեան, Լ. Շանթ, Յ. Օշական, Հա[illegible] Օհանջանեան, Վահան Նաւասարդեան, Ռուբէն Տէր – Մինասեան, Դրօ, Գասպար Իփէկեան, Շաւարշ Նարդունի):

Ներելի՞ է յուսալ, թէ օր մը օրանց, շնորհիւ Գիր ու Բանի սիրահար մէկ քանի անուններու, ասոնք եւս լոյս աշխարհ գան առանձին հատորներով, եւ տեղ կը գրաւեն մեր գրադարաններուն մէջ: Կը դառնան ընթերցումի սահմանուած ուսանելի նիւթեր:

Ձեւ մըն է ասիկա, կերպ մըն է անկակած, յարգելու գրիչ մը, որ իբր խոնարհագոյն դպիր Հայեկացի սուրբին (անոր խօսքերը) լման կեանք մը նուիրեց Հայ Գիրին եւ Բանին պաշտպանութեան եւ պանծացման: Հաւատարիմ եւ հպատակ մնաց Սահակի եւ Մեսրոպի ոգիին:

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. –

(*) Ընտանեկան մականունը Թուշեան, արձանագրութեան սխալով մը կը դառնայ Թաշեան: Գուրգէն Մխիթարեանի կը պարտինք Թաշը (թրքերէն քար), վէմունի դարձնելու առաջարկը: Ան յաճախ օգտագործեց նաեւ Դարեհ Ազատեան, Ա. Բ., Ա. Ա., եւ Մ. Մ. կեղծանունները:

(**) Ուշագրաւ է սա պարագան, – Լեզուի ուղղութեամբ սահմանուած «ոստիկան», «ոստիկանապետ» եզրերը [illegible] կ'ունենան զոյգ Յ.երը եւ, յատուկ կը պատշաճին սա անուններուն, – Բ. Թաշեան (Մ.Մ.), Շ. (Վահէ), Եռան կամ Տարագ (Երուանդ Տէր – Անդրէասեան), Արազ (Շ. Նարդունի): Պայման է յիշել մեծ Մխիթարեանցին՝ Հ. Արսէն Ղազիկեան, «պահապան հրեշտակ հայերէնի» կոչումին արժանացած, իրաւամբ: Աւա՛ղ, բայց շատոնց նկատելի է:

(***) Գլխաւորաբար՝ «Հայրենիք» եւ «Յուսաբեր» օրաթերթ, ամսագիրներ:

Ժ. Մ.

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄՈՒԹ ԴԱՐԸ

ՍՏԵՓԱՆ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

2001 թուականն ենք, Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակման 1700–ամեակի յոբելենական տարին: 301–ին Հայոց Տրդատ Գ. Թագաւորին հրովարտակով հռչակուածը յեղակարծ երեւոյթ մը չէր, այլ երկար հոլովոյթի մը տրամաբանական վերջաւորութիւնը. հոլովոյթ որուն արմատները պէտք է փնտռել նախորդող՝ երրորդ դարուն գրեթէ ամբողջ տեւողութեան մէջ: Ամբողջ 30 դարեր ընդգրկող Հայոց պատմութեան գիրքը լեցուն է «թափուր» ժամանակաշրջաններով որոնք կը զուգադիպին սակայն գլխաւորաբար հայկական պետականութեան անհետացման շըրջաններուն: Երրորդ դարը Յ. Ք. («մեր թուագրութենէն առաջ» պիտի ըսէին խորհրդահայ պատմաբանները) բացառութիւն կը կազմէ վերեւ գրուածին ընկատմամբ: Կայ Հայոց թագաւորութիւնը Արշակունիներու տիրապետութեամբ, բայց կը պակսին, չկան, աւա՜ղ, պատմագրական վաւերական աղբիւրներ, ստուերի, մութի մէջ ձգելով ամբողջ տասնամեակներ: Եւ ճիշդ այն ժամանակաշրջանին, երբ կը սկսի քրիստոնէութեան ի Հայաստան հաստատման երկար հոլովոյթը: Չկա՞ն, չե՞ն եղած այդ դարուն վերաբերեալ պատմագրական աղբիւրներ: Եթէ եղած են, ցաւօք չեն հասած մեզի: Կ'արժէ հոս քիչ մը յամենալ պատմագրական հարցերու, մասնաւորաբար հին դարերու պատմագրութեան վրայ: Վստահաբար ամենահին դարերուն ալ, իւրաքանչիւր միապետ կ'ունենար իր դպիրը, դիւանապետը որ արքայական գրագրութեան հետ կ'արձանագրէր ժամանակի կարեւոր անցքերը: Նոյնն ալ ըլլալու էր Հայաստանի մէջ: Բայց այդ արձանագրութիւնները (պարտադրաբար ձեռագիր, քանի դեռ գոյութիւն չունէր տպագրական արուեստը) մէկ օրինակով մագաղաթի վրայ կատարուած, ենթակայ էին յաճախակի կորուստեան: Որքան ալ պահուած մնային արքունի դիւանատուներու մէջ, հրդեհ մը կամ թշնամիին ասպատակութիւնը կ'ոչնչացնէր զանոնք առ յաւէտ, զրկելով ապագայ սերունդները արժէքաւոր եւ ստոյգ տեղեկութիւններէ: Հաւանաբար այսպէս ալ հարկ ըլլայ բացատրել Գ. դարու մեզ հետաքրքրող տասնամեակներուն մութն ու անորոշութիւնները: Հարկ է նաեւ նկատի առնել հին դարերու պատմագիրներուն ժամանակագրական, թըւական անորոշութիւնները, «Յայսմ ժա-

մանակի» (այն ատեն) կամ «Ի չորրորդ ամի թագաւորութեան Ա. արքայի» քրոնիկագրական ձեւով շարադրութիւնները. այսպէս կ'արձանագրուէին ժամանակի անցքերը: Տարի, ամիս, ո՛ւր մնաց օրաթիւ գործ չունէին հոն, ժամանակակից պատմաբաններուն պարտադրելով մօտեցումի եւ ճշդումի հսկայ աշխատանք, որուն արդիւնքը շատ անգամ պիտի մնար մերձաւորութեան սահմանին: Եւրոպայի մէջ նոյնպէս, մինչեւ Միջնադար շատ մը կարեւոր անձերու (եւ երբեմն ալ դէպքերու) ծննդեան եւ մահուան թուականները ճանչցուած են «մօտաւորապէս» բնութագրումով:

Հայոց դարձի պատմագիրը գլխաւորաբար Ագաթանգեղոսն է, որու ինքնութեան մասին արդի պատմաբաններուն շատերը տարակարծիք են: Իր եւ յաջորդ դարերու պատմիչներու գրութիւններուն, ինչպէս «Պատմահայր» հռչակուած Մովսէս Խորենացիի գրութիւններուն մէջ, իրականին հետ քով քովի են անիրականը, բնականին հետ անբնականն ու գերբնականը, հրաշապատումը, աւանդութիւնն ու առասպելը: Վերջապէս, պէտք չէ մոռնալ որ մինչեւ ԺԹ. դարու կէսը մեր բոլոր մատենագիրներն ու պատմագիրները, գրեթէ առանց բացառութեան եկեղեցականներ եղած են. ըլլան անոնք Առաքելական եկեղեցւոյ վարդապետներ ու եպիսկոպոսներ կամ վենետիկեան ու վիեննական Մխիթարեան հայրեր: Անոնք տեսած ու մեկնաբանած են դէպքերն ու դէմքերը կրօնական պրիզմակին ընդմէջէն: Անոնց գրութիւններուն մէջ վկայաբանութիւնն ու գերբնականը ամէնօրեայ հիւրերն են: Մաղաքիա Արք. Օրմանեան՝ Կ. Պոլսոյ բազմահմուտ նախկին պատրիարքը, իր «Ազգապատում» կոթողային գործին մէջ (գրուած Ի. դարուն երկու առաջին տասնամեակներուն) հազիւ թէ ազատած է այդ պրիզմակին ազդեցութենէն:

Արդի ժամանակներու հայ աշխարհական պատմագիրներու ռահվիրան կարելի է անվարան նկատել Առաքել Պապախանեանը (1860 – 1932), հանրութեան աւելի ծանօթ Լէօ ծածկանունով: Հայ ժողովուրդը իրեն կը պարտի բազմահատոր «Հայոց Պատմութիւն» մը, գրուած առարկայական մօտեցումով եւ գիտական վերլուծութեամբ: Բնականաբար Լէօ իր այդ կոթողային աշխատութեան մէջ կը խորտակէ շատ մը հինցած կաղապարներ: Իր սուր գրիչին չի դիմանար նաեւ Ագաթանգեղոսէն ամբողջ 16 դար մեզի ժառանգ մնացած եւ եկեղեցական մատենագիրներէ մեկնաբանուած Հայոց քրիստոնէութեան դարձի «հալած իւղի պէս» հրամցուածը: Լէօ կը ջանայ քրիստոնէութեան որպէս պետական կրօնք հռչակման երկարատեւ գործընթացը դիտել ոչ միայն կրօնական, այլեւ քաղաքական տեսակէտէ եւ Գ. դարու պատմական բացերը բացատրել տրամաբանութեան հաւանականութիւններով:

(Ի դէպ Լէօ մարքսիստ պատմաբան մը չէ: Իր երկերու 10 հատոր ժողովածուին հրատարակութեան առթիւ –Երեւան 1966– խմբագրական մարմինը իր «Առաջաբան»ին մէջ զինք կը բնութագրէ որպէս «անպարտիական մտաւորական եւ հասարակական գործիչ, որը իր քաղաքական դաւանանքով կանգնած էր մշակականների, այլ կերպ ասած՝ բուրժուական լիբերալների շարքերում... ինչը բացատրում է հեղինակի մի շարք մոլորութիւններն ու սխալները: ... Լէօն պատմական դարաշրջանների հիմքում դնում է բուրժուական պատմագիտութեան ձգտումներն ու գաղափարներն: Մինչ մարքսիստականը դիտում է մատերիալիստական էվոլուցիայի կարգով»):

Լէօյի ուսումնասիրութեան լոյսին տակ ուրեմն, կը փափաքինք յարգելի ընթերցողին հետ բաժնել Գ. դարուն վերաբերեալ կարգ մը հարցականներ, այդ պատճառաւ ալ մեր յօդուածը խորագրեցինք «Հայոց պատմութեան մութ դարը»: Մեզի հասած պատմական աղբիւրներէն գիտենք բոլորս թէ 224 թուականին պատահեցաւ Պարսկաստանի արքունի յեղափոխութիւնը՝ որ Արեաց գահէն ի սպառ վտարեց պարսիկ Արշակունիները եւ զանոնք փոխարինեց զրադաշտական Սասանեաններով, թէ արքայական գերդաստանի ջարդէն մազապուրծ ազատած անդամները ապաստան գտան իրենց ազգական Հայ Արշակունիներու մօտ, ինչ որ պատճառ եղաւ որ Սասանեանները ատելութեամբ լեցուին ասոնց հանդէպ եւ ուխտեն կորուստի մատնել. 224 թուականը կարելի է նկատել Հայաստանի մէջ ամբողջ երկու դար իրարու յաջորդելիք պատահարներու սկզբնակէտը, մինչեւ 428-ին Արշակունեաց հարստութեան վախճանը: 224-էն քիչ յետոյ է որ Հայոց Խոսրով Բ. թագաւորը սպաննուեցաւ Անակ Պարթեւի կողմէ: Այդ սպանութեան շատերու կողմէ ընդունուած թուականը 238 տարին է: Եւ հոս պիտի սկսինք մութերու մեր երկար շարքը: Ի՞նչ կը նշանակէ հոս Պարթեւ մակդիրը: Միթէ հայ Արշակունիներն ալ պարթեւական ծագում չունէի՞ն, Պարթեւներ չէի՞ն: Ո՞վ էր Անակ, եւ ի՞նչ պատճառներով ան եղաւ տիրասպան: Տրամաբանութիւնը կը բացառէ զինք Սասանեաններու գործակալի դերին մէջ դնել, քաջ գիտնալով որ նման արարք մը պիտի պատժուէր առնուազն մահապատիժով: Պարթեւական սովորութիւն էր թագաւորը սպաննել, իր տեղը գրաւելու համար: Լէօ ամենայն իրաւացիութեամբ կ'ենթադրէ որ Անակ Պարսկաստանէն Հայոց մայրաքաղաքը ապաստանած Խոսրով Բ.ի մէկ մերձաւոր ազգականն էր, որ այդ ոճիրը գործեց Հայոց թագը խլելու համար, բայց դաւադիրներու ծրագիրը անկատար մնաց, որովհետեւ թագը անցաւ Խոսրովի մանուկ որդիին՝ Տրդատին (Գ.): Մեզի անծանօթ են, մութ են եւ մութ ալ պիտի մնան Տրդատի գահակալութեան առաջին տարիներու անցուդարձերը: Նախ՝ ո՞վ ստանձնեց անչափահաս արքային խնամակալութիւնը: 241-ին սկսաւ պարսկա–հռոմէական պատերազմներու երկար շարք մը, որ որոշ դադարներով պիտի տեւէր աւելի քան կէս դար: 252-ին Պարսիկները գրաւեցին Հայաստանը եւ երկրին մէջ մնացին որոշ ժամանակ հոն նստեցնելով իրենցմէ մէկը որպէս թագաւոր որուն գահակալութեան ժամանակը անորոշ, մութ մնացած է, ինչպէս եւ անձը: Հռոմէական զօրքին քաշուելուն հետ Տրդատ ալ կը մեկնի Հռոմ ուր կը մնայ –կ'ըսեն– երկար տարիներ: Երբ «մանուկ Տրդատ» կ'ըսուի, պէտք է ենթադրել որ ան 238-ին 8–10, նոյնիսկ 12–13 տարեկան ըլլալու էր: Փիլիքապէս հսկայ մը եղած է ան, հերակլեան ուժով օժտուած. իր բազուկի ուժերով ցուլ զգետնած, նետաձգութեան մէջ անմրցելի, ինչպէս սայլով ձիարշաւի առաջատար եւ վերջապէս՝ հին ողիմպիական խաղերու ալ ախոյեան: (Այդ խաղերը տեղի կ'ունենային չորս տարին անգամ մը Յունաստան, եւ ջնջուեցան 354-ին քրիստոնէութեան ազդեցութեան տակ. հոն մրցորդները կը կը մրցէին մօրէ մերկ. տղամարդոցմէ զատ, ողիմպիականները դիտելու իրաւունք ունէին ամուրի աղջիկները որ իրենց սեռային ախորժակը գրգռուէր): Տրդատի տարիքին հարցը շատ վարկածներու դուռ կը բանայ: Եթէ ան իրապէս Խոսրով Բ.ի որդին էր եւ ծնած 230 թուականներուն շուրջ, եւ եթէ նկատի առնենք քրիստոնէութիւնը պետական կրօնք հռչակող, մեզի Գ. թուարկումով հասած Տրդատը, ան ուրեմն ապրած կ'ըլլայ շուրջ 100 տարի, գուցէ աւելի, քանի ստոյգ է որ սպաննուած է 330-ին, ձիուն վրայ, որսի ատեն: Իսկ իր գահակալութիւնը տեւած կ'ըլլայ – ներառեալ կարելի ընդմիջումները – ոչ աւելի եւ ոչ պակաս, ճաճ՝ 92 տարի: Անհաւատալի գրեթէ ժողովրդական խօսքով «ջուր չի վերցներ» այս մէկ վարկածը: Նոյնպէս, եթէ ան 252-ին ստիպուած ձգեց Հայաստանը եւ Հռոմ գնաց ապաստանիլ, անհաւատալի պիտի թուի որ ան 24 տարի ամբողջ՝ ջանք եւ ճիգ թափած չըլլայ իր գահը վերանուաճելու: Նոյնպէս հաւատալի չէ որ Հռոմ անտարբեր դիտած ըլլայ իր զինակից Հայաստանի (որուն վրայ կերպով մը իր թեւարկութիւնը կը տարածէր) ամբողջ մէկ քառորդ դար թշնամիին ձեռքը մնալը: Շարունակելով Տրդատի մասին մեր մտորումները, 276-ին ան շուրջ 45 տարեկան առոյգ տղամարդ էր, իր ուժերու ծաղկման լրիւ շրջանին: Տրդատ – եթէ նկատի առնենք 301-ը որպէս հիմք, եւ Գրիգորի 13 տարի Խոր Վիրապ արգելափակուիլը, 299 – 300-ին արդէն պատկառելի ծերունի էր. կարելի՞ է հաւատալ որ 70-նոց մէկը ինքզինք կորսնցնելու չափ տարփանքի բռնուի հանդէպ 20 – 25-նոց կոյս աղջկան մը (Հռիփսիմէն), եւ իր նպատակին չհասնելով զանոնք խմբովին ջարդել տալու ոճիրն ալ գործէ:

Վերջապէս կարելի՞ է հաւատալ որ ինչքան ալ առողջ եւ առոյգ ըլլայ մէկը, հարիւրամեայ տարիքին ձի նստի եւ որսի երթայ:

Տրամաբանական հարցումներ զորս Լէօ եւ իր հետ շատ մը պատմագէտներ արդարացի կերպով մէջտեղ բերած են: Տրդատի «օրինաւոր» կնոջ՝ Հայոց թագուհի Աշխէնի անունը մեզի յայտնի է, բայց ոչ՝ անոր տոհմային ծագումը: Ճիշդ է, հեթանոսական շրջանին, հայ թագաւորներն ու շատ մը նախարարներ բազմակին էին. անոնց ապարանքներուն մէջ կային կանանոցներ, հարճեր, որոնց բնաւ պիտի չնախանձէին ապագային իսլամականները:

Եւ Լէօ կու գայ եզրակացնելու որ այս երրորդ (Գ.) թուագրուած Տրդատը Խոսրով Բ.ի զաւակը չէ, այլ թոռը, կամ եղբօրորդին, եղբօր թոռը: Տրդատ Գ.է առաջ եղած է մէկ այլ գահակալ (թերեւս ուրիշ Տրդատ մը, եւ այդ պարագային ասոր թիւը Դ. պէտք է ըլլար): Եւ կամ այլ վարկած՝ Հայաստանի գրաւումը եղաւ շատ ետքը (քանի որ պարսկա – հռոմէական պատերազմները տեւեցին 242 – 295) թերեւս 274 – 275 որմէ ետք Տրդատ Գ. գոնէ 15 – 20 տարի աւելի ուշ ալ ծնած, գահ բարձրացած է 276-ին: (Խոսրով Բ. ալ 15 – 20 տարի աւելի ուշ սպաննուած ըլլալով):

Ս. Պ.

(Մնացեալը յաջորդով)

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ

ԳՐԻԳՈՐ ՊԸԼՏԵԱՆԻ «ՆՇԱՆ» ՎԷՊԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Կլէնտէյլի հանրային գրադարանի սրահին մէջ, Մարտ 10-ին, տեղի ունեցած է գրական երեկոյթ մը, նուիրուած Գրիգոր Պըլտեանի «Նշան» վէպին, կազմակերպութեամբ Համազգայինի գրական յանձնախումբին: Ներկայ եղած են 150 գրասէրներ, որոնց կարգին նաեւ հեղինակը, յատկապէս հրաւիրուած Փարիզէն: Բացումը կատարելով Րաֆֆի Սէթեան ներկայացուցած է հեղինակին կեանքն ու գրական վաստակը – 25 տարիներու ընթացքին 20 գործեր – եւ շնորհակալութիւն յայտնած «Ապրիլ» գրատան սեփականատէր Յարութիւն Երէցեանին, «Նշան» վէպին հրատարակութեան համար: Փրոֆ. Խաչիկ Թէօլէօլեան խորունկ եւ մանրակրկիտ վերլուծումով ներկայացուցած է «Նշան» վէպը, զայն նկատելով մեծ նուաճում մը: Անդրադառնալով Պըլտեանի վիպական գործին, դասախօսը արտայայտուած է նաեւ սփիւռքահայ վէպի զարթօնքին եւ հեղինակի վիպագրական մօտեցումին մասին, նշելով որ «Պըլտեանի գործին բազմաթիւ առաքելութիւններէն մէկն ալ այն է որ պատումի արդիական թէքնիքը ի սպաս կը դրուի ոչ միայն օտարին եւ օտարութեան պատկերացումի ծառայութեան, այլեւ կեանքի մը պեղումին եւ սփիւռքահայութեան ակունքներու պատկերացումին»: Դերասան եւ բեմադիր Արամ Գույումճեան բեմականացուցած է վէպէն բաժին մը: Հուսկ, տեղի ունեցած է հեղինակ – հանդիսական հարց – պատասխանի բաժին մը:

***

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏԿԱՑՈՒԱԾ ԳԻՐՔ ՄԸ

Արեւմտեան Ամերիկայի Հայ Դատի յանձնախումբի Կլէնտէյլի կեդրոնին մէջ, Մարտ 9-ին, տեղի ունեցած ընդունելութեան ընթացքին հրապարակուած է տոքթ. Սիմոն Փայասլեանի «Հայկական ցեղասպանութիւն 1915 – 1923 – գրքոյկ մը աշակերտներու եւ ուսուցիչներու համար» անգլերէն գործը, որ պիտի տրամադրուի Գալիֆորնիոյ հանրային երկրորդական վարժարաններու աշակերտութեան եւ ուսուցիչներուն, իբրեւ ամբողջացուցիչ ուղեցոյց համաշխարհային պատմութեան դասընթացքներու: Գիրքը հրատարակուած է հովանաւորութեամբ Հայ Մշակութային Հիմնարկութեան, շնորհիւ Ռիչըրտ եւ Թինա Գարոլանի մեկենասութեան:

ԼՐԱՏՈՒ

ԿԱՄ ԺԱՆՕ ԿԱՄ ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆ

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՅԱՆԿԱՐԾ ԴԷՄՔԸ ԴԱՐՁՈՒՑ ԴԷՊԻ ԵՏԵՒ, ՊԱՐԱՊ ԽԱՂԱԴԱՇՏԸ...

Մարդիկ, մարդկուհի խումբ – խումբ ելան հանդերձարանէն ոմանք՝ յաղթողները, բեռնաւորուած յուշանուէրներով, ուրիշներ միայն իրենց մարզական պայուսակը ի ձեռին:

Ահա Գօլէթը շրջապատուած ընկերուհիներով եւ նաեւ տղոցմով: Ասոնցմէ մէկը, անտարակոյս ան ալ մարզիկ մը, իր թեւը անցուց Գօլէթի մէջքին: Այսպէս թիկունք թիկունքի, կը յառաջանային կատակելով իրարու հետ, կը մօտենային Անտրէյի: Այս վերջինը վարանեցաւ ու յանկարծ դէմքը դարձուց ետեւ, դէպի պարապ խաղադաշտը: Երիտասարդները եկան անցան իր ետեւէն եւ երբ Անտրէ գլուխը դարձուց եւ նշմարեց զոյգը որ կը հեռանար իր առջեւէն, զգաց որ տխուր էր: Անտրէ անգամ մ'ալ չվերադարձաւ մարզավայր:

Անցան օրեր, Անտրէ միշտ անզբաղ էր. խրաւ է որ վինուորութենէ արձակման առթիւ իր ունեցած պաշտօնական արձակուրդը վերջացած չէր դեռ: Սեպտեմբերի առաւօտ մը, քաղաքին բանուկ մէկ փողոցին մէջ պատահեցաւ որ Անտրէ եւ Գօլէթ դէմ առ դէմ գան:

Երկու նայուածքները հանդիպեցան իրարու միաժամանակ եւ խորասուզուեցան իրարու մէջ:

Առաջինը աղջիկն էր որ կանգ առաւ: Իր աչքերը լայն բացած, կը նայէր տղուն բայց չէր ժպտեր:

– Թերե՞ւս Անտրէ Պրիանը:

– Նոյնինքն:

– Իրա՞ւ:

Ու Գօլէթի ուրախութիւնը ժայթքեցաւ իր բիբերէն, եւ դարձաւ հրապուրիչ ժպիտ մը այտերէն վար:

– Ինծի ըսած էին որ պատերազմին մէջ կորսուած ես դուն: Գիտե՞ս, շատ տխրեցայ այդ օրը: Թերեւս ալ լացած եմ, չեմ յիշեր:

– Կը շնորհաւորեմ, զմայլելի գեղեցիկ մեծահասակ աղջիկ մըն ես եղած եւ նաեւ համբաւի տէր վազող մը: Քանի մը ամիս առաջ մարզադաշտն էի, երբ 100 մեթրը կարեցիր 12 երկվայրկեանէն:

– Իրա՞ւ: Ծափահարեցի՞ր զիս:

– Ի՞նչպէս եղաւ որ աթլէթիզմի հետեւեցար դուն որ աւելի գրականութեան եւ արուեստի հակում ունէիր:

– Ժանօն է որ զիս տարաւ մարզադաշտ: Անոր կը պարտիմ:

– Ժանօ՞ն:

– Այո, Ժանօն կը սիրէ զիս: Ան ալ մարզիկ է: Երկարութիւն կը ցատքէ: Վեց մեթր 45 դէչ չէ...

– Եկուր բան մը խմենք միասին եւ խօսակցինք:

– Դժբախտաբար չեմ կրնար, Անտրէ արդէն ուշ մնացած եմ. կապոցներս պէտք է պատրաստեմ. կէսօրէ վերջի ճեպընթացքը կ'առնեմ, Փարիզ կը փոխադրուիմ այլեւս:

– Փարի՞զ:

– Այո, Սթատ Ֆրանսէն հրաւիրեց զիս: Զմերժեցի: Մեծ ակումբ է: Շատ դիւրութիւններ խոստացան: Այդ ակումբին հաշւոյն պիտի վազեմ այլեւս. կ'ուզեմ Լոնտոնի յառաջիկայ ողիմպիականին մասնակցիլ: Պէտք է շատ լրջօրէն պատրաստուիլ: Պիտի մարզուիմ ամէն օր: Ու նաեւ գեղարուեստից վարժարանն ալ արձանագրուեցայ: Չեմ գիտեր, ժամանակ պիտի գտնե՞մ ատոր:

– Էհ, Ժանօ՞ն:

– Լքեցի զինք: Պէտք էր ընտրութիւն մը ընել: Կամ Ժանօ կամ ողիմպիական: Ողիմպիականը ընտրեցի:

– Ժանօն ալ թերեւս Փարիզ փոխադրուի:

– Իմ ետեւէս գալու համար պէտք է 7.5 մեթր ցատքէ: Չի կրնար...

Ու նոյն գեղեցիկ ժպիտը իր դէմքին Գօլէթ Պրինսա հրաժեշտ առաւ Անտրէէ եւ հեռացաւ արագ քայլերով:

(Շար. 3 եւ վերջ)

Լիոն

07 – 08 – 1979

(Շար.ը Ա. էջէն)

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ՋԱՒԱԽՔԻ ՄԱՍԻՆ

Վրաստանի Արտաքին նախարարը Ի. Մենաղարիշվիլի անդրադառնալով Սամցխէ-Ջաւախեթիի շրջանի ընկերա-տնտեսական հարցերուն, ըսած է թէ անոնք համայն Հանրապետութեան հարցերու համարակաց բնոյթը ունին ու հոն կացութիւնը կը բարելաւուի ամբողջ Վրաստանի իրավիճակին բարելաւումով միայն: Մարտ 28-ին լրագրողներու հետ զրոյցին, նախարարը աւելցուցած է թէ հայ իր գործընկերներուն տեղեկացուցած է երկրին ղեկավարութեան կողմէ մշակուած յատուկ միջոցներու ծրագրին մասին, որ ուղղուած է Ջաւախքի տնտեսական խնդիրները յաղթահարելու:

***

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱՊԱՀ ԶՕՐՔԻՆ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԸ ՊԱՇՏՕՆԱՆԿ ԵՂԱԾ

Ադրբեջանի Ազգային ապահովութեան փոխ-նախարար ու սահմանապահ զօրքերու հրամանատար Ա. Նովրուզով պաշտօնանկ եղած է, տեղը նշանակուած է նոյն զօրքերուն մէկ ստորաբաժնին հրամանատարը Է. Գուլիեւ: Ա. Նովրուզով վերջերս Հ. Ալիեւի կողմէ խստիւ քննադատուած էր յատկապէս Բաքուի օդակայանը տարուած ոչ գոհացուցիչ աշխատանքին համար:

11[EME] CYCLE DE LECTURES PUBLIQUES D'ŒUVRES DE DRAMATURGES ARMENIENS

Direction: ARBY OVANESSIAN

ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐԱՒ 11ՐԴ ՇԱՐՔ

կազմակերպութեամբ՝

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ղեկավար՝ ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

2001 ՓԱՐԻԶ

Լ Ե Ւ Ո Ն Մ Ա Ն Ո Ւ Է Լ Ե Ա Ն Ց

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՒԻԹ ԵՒ ՄՍՐԱՄԵԼԻՔ

Դրամատիկական պոէմա Դիւցազնական ժամանակներից

Վայրը՝ Սասուն եւ Մըսր

Նիւթը շօշափում է դիւցազնական ժամանակներից ծնունդ առած, Սասունցի Դաւթի յայտնի պատումը: Այն միաժամանակ էպոսի անդրանիկ թատերական մշակումն է...

Ծրագրի տեւողութիւնը՝ երկու ժամ

Կիրակի, Ապրիլ 8, ժամը 16-ին

«ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ» Մշակութային Կեդրոն

118, rue de Courcelles - Paris 17e

métro Courcelles

Մուտքը՝ 30 Ֆր.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4-ին

***

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:

Ժամերգութիւն 8.45-ին:

Արեւագալ 9.45-ին:

Պատարագ 10.30-ին:

Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ 11.45-ին:

MARSEILLE

RENCONTRE

l'UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE — U.G.A.B.

et

AZADAKROUTIOUN

organisent

une RENCONTRE

avec **ALBERT ANDONIAN**

interprète & écrivain

autour de ses deux derniers ouvrages

"A CHACUN SON DESTIN"

et

"CONFESSION D'UN POETE"

le Vendredi 6 avril à 20h30

au 327, boulevard Michelet — 13008 MARSEILLE

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

RECHERCHE

La Croix Bleue des Arméniens de France recherche pour ses séjours des mois de **juillet** et **août 2001** pour son centre de vacances de Bellefontaine et son camp itinérant :

- **Animateurs diplômés BAFA**
- **Assistants sanitaires (médecin ou infirmier en 2ème année)**
- **Cuisiniers**

Ecrire à :

CBAF — Conseil dAdministration

17, rue Bleue, 75009 PARIS

Date limite de candidature : 15 avril.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց Հաւատք եւ Աւանդութիւն Յանձնախումբը

«ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԼՍԱՐԱՆ»

հանդիպումներու շարքին մէջ

Կը հրաւիրէ իր թիւ 9 Զրոյց - դասախօսութեան (ֆրանսերէն լեզուով)

«ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՏՕՆԸ ԵՒ ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ»

նիւթին շուրջ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5, ժամը 19-ին

Բանախօս՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Սահակ - Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Ջրբաշեան սրահին մէջ

339, avenue du Prado

13008 MARSEILLE

Sous la présidence d'honneur de Monsieur André Santini

La Communauté arménienne d'Issy-les-Moulineaux

présente

liz sarian

EN CONCERT EXCEPTIONNEL

Accompagnée par **Frédéric Manoukian** et **son orchestre**

le Samedi 28 avril à 20 h 30

au P A C I - 25, ave Victor Cresson (M° Mairie d'Issy)

Réservation : ☎ **01.46.45.16.43**

01.40.95.81.33 / 01.46.42.79.61

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. -

Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան վարչութիւնը իր խոր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Հայր Յարութիւն Վրդ. Պզտիկեանին եւ ընտանեկան պարագաներուն իրենց մօր եւ ազգականին՝

ՏԻՐԱՄԱՅՐ ԱՆԱՀԻՏ ՊԶՏԻԿԵԱՆԻ

մահուան առիթով:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Անիէտի Ակնունի մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է 500 Ֆր., Տիկին Թերեզ Ակոբովէ եւ 300 ֆրանք Տիկին Լիւսի Շերոյեանէ:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ

ASSOCIATION CULTUELLE DE L'EGLISE APOSTOLIQUE ARMENIENNE DE PARIS ET DE LA REGION PARISIENNE

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE DE LA CATHEDRALE St-JEAN-BAPTISTE

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Մ Է Ջ
Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ն Է Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Պ Ե Տ Ա Կ Ա Ն
Կ Ր Օ Ն Ք Հ Ռ Չ Ա Կ Մ Ա Ն 1 7 0 0 - Ա Մ Ե Ա Կ Ի
Տ Օ Ն Ա Կ Ա Տ Ա Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ց Ծ Ի Ր Է Ն Ն Ե Ր Ս

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՄԱՅԻՍ 7-ԷՆ ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ՄԱՅԻՍ 14

կազմակերպութեամբ՝

ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

Ծախսերու մասնակցութիւն՝ 8.300 Ֆր.

600 Ֆր. (վիզա եւ օդակայանի տուրք)

Այս գումարը կ'ընդգրկէ՝ Թռիչք ՓԱՐԻԶ - ԵՐԵՒԱՆ - ՓԱՐԻԶ,
Բնակութիւն «Անի» հիւրանոց (4 աստղանի)
Նախաճաշ, ճաշ եւ ընթրիք
Այցելութիւններ օթօքարով

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԺԱՄ՝ Ա Պ Ր Ի Լ 25

Տեղեկութիւններու համար հեռաձայնել հետեւեալ թիւերուն՝

— Քարտուղարութիւն՝ 01.43.59.67.03

— Աւետիս Ա. Քհնյ. Պալըգեան՝ 01.46.62.01.29

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, Մարտ 31

ԼԴ. օր Մեծի Պահոց

Տօն Սրբոյն Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին՝ ատեկալի հարչարանացն եւ մտին ի Վիրապն

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի Խորանը բացուած: «Տէր Ողորմեա»յի ժամանակ Խորանը վերստին կը ծածկուի:

Կը պատարագէ՝

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ԹԱՇՃԵԱՆ

***

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ հետեւեալ Կիրակիներուն, պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 1

«Գալստեան» Կիրակին:

***

ՇԱԲԱԹ, Ապրիլ 7

ԽԱ. օր Մեծի Պահոց

Տօն Աւետման Սրբուհւոյ Աստուածածնի

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի Խորանը բացուած: «Տէր Ողորմեա»յի ժամանակ Խորանը վերստին կը ծածկուի:

Կը պատարագէ՝

ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸՐԳԵԱՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ժամը 17-ին

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՕՄՈՆ

Քարոզիչ՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Ապրիլ 6

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քարոզիչ՝

ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՃԷՐԷՃԵԱՆ

Լուսանկարչական ցուցահանդէս

ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

Եան'ց Գլէօպը (*) Ապրիլ 3-էն Մայիս 3, կը ներկայացնէ Ֆրանսայի Հայ Արուեստագէտներու Միութիւնը. - Խաղանկար, արձանագործութիւն, լուսանկար:

(*) 5, avenue Reille, 75014 Paris

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ HAMASKAÏNE

Փ Ա Ր Ի Զ

ԶԱՏԿՈՒԱՆ ՃԱՇ

Համեղ մթնոլորտ: Հաւկթախաղ, վիճակահանութիւն ... Կիրակի Ապրիլ 15, ժամը 12.30-էն սկսեալ

«Ալ Ուատի» ճաշարանը

153-155, rue de Lourmel, 75015 Paris

Տեղերը սահմանափակ: Ապահովելու համար հեռաձայնել՝

01 43 76 67 37

01 45 93 00 25

PELERINAGE A LOURDES

Pour l'année jubilaire du 1700e anniversaire de la conversion de l'Arménie au christianisme,

Grand Pèlerinage à Lourdes de toutes les paroisses arméniennes catholiques

sous la conduite de S. B. Nersès - Bédros XIX du 23 au 26 mai

Se renseigner dans les paroisses.

ՇԱԲԱԹ
ՄԱՐՏ 31
SAMEDI
31 MARS
2001

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO : 6,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 1.400 Ֆ. — Վեցամսեայ : 725 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.650 Ֆ. (Ամէնօրեայ առաքում)
1.500 Ֆ. (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 6,00 Ֆ.
C.C.P. PARIS 15069-82 E

76րդ ՏԱՐԻ – Թիւ 20.136 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 76e ANNEE — N° 20.136

ՄԱՄՈՒԼ

«THE INDEPENDENT»

(Մարտ 25)

ՊԱՏԿԵՐ ՊԱՐՊՈՒՈՂ ԵՐԿՐԷՆ

Թերթին թղթակից Ճոն Քէմփֆնըրի Երեւանի մէջ նշմարած առաջին երեւոյթը արտագաղթելու մեծ ձգտումն է որ առաւօտուն լոյս չարցուած երկար հերթեր կը գոյացնէ ԱՄՆ-ու հիւպատոսարանին առջեւ: Ո՛չ ցուրտը, ո՛չ այդ սպասումին առթած նուաստացումը մարդոց մէջ երթալու տրամադրութիւնը կրնան ակարացնել: Անոնք որոնք ամիսներու սպասումէ ետք արտօնագիր չեն ստանար ԱՄՆ մեկնելու, հանրակառքով կը փորձեն Վրաստանի ճամբով Ռուսաստան հասնիլ: Մինչդեռ, խորհրդային շրջանին Հայաստան չատ բաներով տարբեր ու հմայք առթող երկիր էր: Կեանքի լաւագոյն պայմաններ ունէր, ժողովուրդին զարգացման մակարդակը բարձր էր, եւ այլն:

Այսօր կառավարութիւնը կը խուսափի մեկնողներու ստոյգ թիւ ներկայացնելէ. քանի որ միջազգային օժանդակութիւնները կը հաշուըրուին բնակչութեան թիւին համեմատ: Անփոփոխ կը պահուի նախկին 3,8 միլիոնի թիւը, մինչդեռ իրականութիւնը 1,5 միլիոնի շուրջ պէտք է ըլլայ:

Մեծամասնութեան համար անգործութեան, կամ չատ անբաւարար աշխատավարձի հետեւանք զրկումները դժգոհութեան մեծ աղբիւր են: Կարելի չէ իրաւունք չտալ անոնց, ինչպէս կը խոստովանի Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան: «Ժողովուրդը անցեալին կարօտը ունի, չեմ կրնար զիրենք այպանել կ'ըսէ ան, աւելցնելով. «անոնց մըտայնութիւնը կը յաջողինք փոխել այն ատեն երբ կարենանք իրենց գրպանը դըրամ դնել»:

Բրիտանացի լրագրողը կ'անդրադառնայ նաեւ Սփիւռքի հայութեան որ դարաւոր հայածանքներու եւ անոնց բարձրակէտին՝ 1915ի ցեղասպանութեան պատճառով, կ'ապրի երկրէն դուրս: Կը գրէ թէ դուրսի այդ Հայերուն զրկած գումարները վերապրելու կարելիութիւն կուտան չատերու. սակայն, ներդրումներու մարզին մէջ նոյն տրամադրութիւնը կը բացակայի, տիրող վարչարարութեան եւ կաշառակերութեան պատճառով: Այս տարուան համար որոշ բարելաւումի յոյս մը կապուած է քրիստոնէութեան հռչակման 1700-ամեակին առիթով Հայաստան այցելելիք զբօսաշրջիկներու հետանկարին:

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ - ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (269) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

Անին քառերական գրականութեան մէջ Ա. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Lettres à Armen Lubin J. BRENNER

Les massacres de Diarbekir CH. MATOSSIAN

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Մարտ 29 / 30)

ԼՂՀ

Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆԻ ՎՃԻՌԸ ԱՆՓՈՓՈԽ ՊԱՀՈՒԱԾ Է

Գերագոյն դատարանի քրէական գործերու կողմը Մարտ 29-ի նիստին անփոփոխ պահած է Ս. Բաբայեանի եւ մեղսակից նկատուած խումբին Փետրուար 26-ի վճիռը: Ս. Բաբայեանի փաստաբանը ըսած է թէ որոշումը կանխատեսելի էր եւ իրենք կը պատրաստուին դիմել Սթրազպուրկի մարդկային իրաւունքներու ատեանին: Ս. Բաբայեան նախագահ Ա. Ղուկասեանի դէմ մահափորձին մեղադրանքով դատապարտուած էր 14 տարի բանտարկութեան:

***

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Աթէնքի մէջ, Յունաստանի եւ Հայաստանի Պաշտպանութեան նախարարները, Մարտ 28-ին, քննարկած են Պալքաններու եւ Կովկասի իրավիճակը եւ ռազմական երկկողմանի համագործակցութեան ընդլայնման հարցերը: Ըստ Իթար – Թաս գործակալութեան, անոնք արտայայտուած են նաեւ երկու շրջաններուն հիմնական տակաւ հարցերու խաղաղ լուծման մասին:

Յոյն նախարարը նշած է նաեւ կիպրական հարցի արդար լուծման եւ Եւրոպական Միութեան Կիպրոսի անդամակցութեան անհրաժեշտութիւնը, յոյս յայտնելով որ Եւրոպական Միութեան Թուրքիոյ անդամակցութեան հետանկարը կը ստիպէ իրեն փոփոխութիւններ կատարել իր քաղաքական ուղեգիծին մէջ, ինչ որ թոյլ կուտայ մեղմացնել Յունաստանի հետ իր յարաբերութիւնները եւ կ'օգնէ կիպրական հարցի լուծումին:

***

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԻՍՏԸ

Մարտ 28-ին Էջմիածնի մէջ Գարեգին Բ.ի նախագահութեամբ բացուած է Գերագոյն հոգեւոր խորհուրդին տարուան անդրանիկ ժողովը: Օրակարգին վրայ եղած են 1700-ամեակի տօնակատարութիւնները, Յովհ. Պօղոս Բ.ի եւ Կ. Պոլսոյ տիեզերական պատրիարք Բարթուղիմէոս Ա.ի Էջմիածին այցերը, Ապրիլ 24-ին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին եւ նախագահին Տէր Զօր ուխտագնացութիւնը: Անդրադառնալով Հայաստանեայց Եկեղեցիին կանոնադրութեանց նիւթին, որոշուած մինչեւ Յունիս 1 թեմերէն ստացուած առաջարկները վերաքննել Գերագոյն հոգեւոր խորհուրդին կողմէ, ապա վերջնական վաւերացման ներկայացնել: Գերագոյն հոգեւոր խորհուրդի զոյգ ատենապետերուն Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի պատրիարքներուն բացակայութեան պատճառով ատենապետութիւնը յանձնուած է խորհուրդին երիցագոյն անդամներուն Վաչէ Արք. Յովսէփեանի եւ Գիւտ Արք. Նագդաչեանի:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ - ՍՓԻՒՌՔ Բ. ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԸ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ

Մարտ 29-ին յայտարարուած է թէ Հայաստան – Սփիւռք Բ. խորհրդաժողովը տեղի կ'ունենայ Սեպտեմբեր 19 – 20-ին Երեւանի մէջ: Օրակարգին վրայ տեղ կ'ունենան համազգային նշանակութեան հարցեր, անոնց իրականացման չօշափելի գործնական ծրագրեր: Յայտարարութեան մէջ նշուած է թէ Հայաստանի ու Սփիւռքի մէջ յառաջիկային նախապատրաստական հանդիպումներ տեղի կ'ունենան աշխարհական ու եկեղեցական ներկայացուցիչներու, անհատներու ընդգրկումով: Նախապատրաստական աշխատանքները կը կատարուին Արտաքին գործերու նախարարութեան Սփիւռքի հետ կապերու գործադիր քարտուղարութեան կողմէ:

***

ՎԱՅԻԱՆԻ ՌԱԶՄԱԿԱՅԱՆԻ ՌԱԶՄԱՆԻՒԹԵՐԸ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔ ԿԸ ԲԱՇԽՈՒԻՆ

Մարտ 29-ին, 22 կառքերէ կազմուած չարասիւնը Վազիանի 137-րդ ռուսական կայանի ունեցուածքի մէկ մասը տեղափոխած է Ախալքալաք, Վրաստանի ռուսական 62-րդ ռազմակայանի տնօրինութեան ներքեւ: Այդ տեղափոխումը կատարուած է ըստ վրացական կողմի հետ գոյացած համաձայնութեան 1999-ի Պոլսոյ վեհաժողովի որոշումներուն:

ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՑԱՆՑԻՆ ՍԵՓԱԿԱՆԱՇՆՈՐՀՈՒՄԸ ԱՊՐԻԼ 20-ԻՆ

Թեր ու դէմ վէճերէ նոք Հայաստանի կառավարութիւնը որոշած է Ապրիլ 20-ին սեփականաշնորհել երկրին ելեկտրական բաշխումի ցանցը: Կը սեփականաշնորհուին Երեւանի, Կեդրոնի, Հիւսիսի եւ Հարաւի ցանցերուն 51%-ը: 20%-ը վերապահուած է ՊԷՐՏ-ին, անցեալ Դեկտեմբերին այդ դրամատան հետ կայացած համաձայնութեամբ մը: Ցանցը գնելու թեկնածուներէն են զուիցերաշուէտական, ամերիկեան եւ սպանական ընկերութիւններ: Դէտերու կարծիքով ամերիկեանը ամէնէն լայն հաւանականութիւնը ունի աճուրդը շահելու:

Մրցողին ընդդիմադիր ուժերը Մարտ 23-ին Երեւանի մէջ բողոքի ցոյց մը կազմակերպած են որուն մասնակցած են երեք հազար հոգի: Անոնց դիմելով, ժողովրդական կուսակցութեան ղեկավար Արամ Սարգսեան յայտարարած է թէ ելեկտրական ցանցերու սեփականաշնորհումը սպառնալիք է Հայաստանի ազգային ապահովութեան եւ տնտեսութեան համար:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՊՈՒՇ յայտարարեց թէ ԱՄՆ պիտի չվաւերացնեն Քիոթոյի համաձայնագիրը, որ կը վերաբերի կենսոլորտի ապականութեան դէմ պայքարին, գլխաւորաբար կազի արձակումներուն, որոնց գլխաւոր պատասխանատուն է Ամերիկա: Այս որոշումը տրուած է Մարտ 29-ին, երբ վարչապետ Շրէօտէր Ուաշինկթըն կը հասնէր: Նախապէս արդէն, Պուշ մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին ճշդած էր իր երկրին դիրքը յայտարարելով որ Գերմանիոյ եւ միւս դաշնակիցներուն հետ պիտի ջանան զեղչել մթնոլորտը տաքցնող կազերու արձակումը, բայց, երբեք պիտի չստորագրեն Քիոթոյի համաձայնագիրը: Եւրոպական Միութիւնը անակնկալի եկած է, ան կը յուսար որ կարելի պիտի ըլլայ Ամերիկան համոզել, բայց, Պուշ վճռական է, չուզեր վնասել Միացեալ – Նահանգներու տնտեսութեան:

ԱՄՄԱՆԻ արաբական վեհաժողովը վերջ գտաւ Մարտ 28-ին, երկու օրուան մըտքերու փոխանակութենէ ետք: Միաձայնութիւն գոյացաւ Ինթիֆատայի շուրջ եւ Պաղեստինցիներուն զօրակցութեան, բայց, նոյնը կարելի չեղաւ Իրաքի շուրջ: Արաբ ղեկավարները կ'ուզեն որ դատուին Իսրայէլացի «պատերազմի ոճրագործները», պահանջեցին որ Պաղեստինցիները միջազգային պաշտպանութիւն վայելեն եւ ցաւ յայտնեցին, որ նախորդ օրը, ԱՄՆ իրենց վէթօն դրած ըլլան Ապահովութեան Խորհուրդի մէկ բանաձեւին՝ ՄԱԿ-ի դէտեր ղրկելու գրաւուած հողամասերը: Ուզեցին նաեւ որ Հրեայ պետութեան հետ երկկողմանի յարաբերութիւնները վերանայուին, առանց պահանջելու որ Եգիպտոս եւ Յորդանան խզեն այդ յարաբերութիւնները: Արաբական Լիկայի նոր քարտուղար ընտրուեցաւ Եգիպտոսի Արտաքին նախարարը՝ Ամր Մուսա: Յաջորդ վեհաժողովը պիտի գումարուի Լիբանան, 2002-ին:

ԻՍՐԱՅԷԼ կը սպառնայ սաստկացնել իր յարձակումները Պաղեստինցիներու վրայ, ստիպելու համար պաղեստինեան իշխանութիւնը որ պայքարի ահաբեկչութեան դէմ: Գազա, ուր բիրտ ուժը կը տիրէ, Իսրայէլացիք երեք Պաղեստինցի սպաննած են: Արաֆաթ յայտարարած է որ իսրայէլեան յարձակումը սկիզբն է Արիէլ Շարոնի «հարիւր օրուան ծրագրին»:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ երկաթուղիին գործադուլը որ որոշուած էր 24 ժամուան համար միայն, Մարտ 29-ին, անակնկալօրէն երկարաձգուեցաւ Մարտ 30-ին ալ, աւելի դէշ պայմաններ ստեղծելով: Արդարեւ, այս երկրորդ օրը նախատեսուած չըլլալով, ստեղծուած խուճապը մեծ էր, խառնաշփոթութիւնը մեծ համեմատութիւններու հասած, մանաւանդ արուարձաններու երթեւեկը ապահովող գիծերու վրայ:

ՏԱՆՈՆ ընկերութիւնը մինչեւ 2004 պիտի փակէ Ֆրանսայի պիսքիւիի իր եօթը գործատուներէն երկուքը: Կը փակուին Գալէի եւ Էվրիի գործատուները, ուր 570 հոգի կ'աշխատին: Բողոքներ, ցոյցեր եւ գործատան գրաւումներ ծայր տուած են, մանաւանդ որ հաստատութիւնը չի ծածկեր որ 2000-ին, 4 միլիառ ֆրանքի շահ արձանագրած է: Տնօրէնը կ'արդարացնէ որոշումը, յայտարարելով որ աւելի լաւ է միջոցներ ձեռք առնել երբ գործառնութիւնը լաւ է, քան տագնապի ատեն:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՄԱՐՔՍ ԷՆՏ ՍՓԷՆՍԸՐ վաճառատան տնօրէնութիւնը որոշեց մինչեւ տարւոյն վերջ փակել Ֆրանսայի իր 18 խանութները: Ծանր հարուած մըն է 4390 աշխատաւորներու համար աշխարհի մէջ (40%-ը՝ Ֆրանսա), քանի Ֆրանսայէն զատ բոլոր երկիրներուն մէջ նոյնը կը կատարուի, բացի Մեծն-Բրիտանիայէն, ուր միայն հաստատութիւնը կը պահէ իր վաճառատուները:

ՏԻԿԻՆ ՄԻԹԵՐԱՆ դատաւորին կողմէ հրաւիրուած է իր վկայութիւնը տալու (Ապրիլ 3) դէպի Անկոլա զինամթերքի չահատակութեան հարցին մէջ, ուր մեղադրուած է իր անդրանիկ զաւակը:

ՊԷԹԱՆՔՈՒՐԻ (Տուլ նահանգ) մէջ 11 տարու տղեկ մը քննութեան տակ առնըւած է որովհետեւ փորձած է մայրը սպաննել դեղով: Տարիքին բերմամբ չի կրնար պատիժ կրել, յանձնուած է բըժշկական քննութեան: Մայրը, վիրաւորուած, մազապուրծ ազատած է: Այս երեւոյթը հետզհետէ կը ծաւալի եւ բազմաթիւ են ծնողքները, մանաւանդ մայրերը, որոնք զաւակներու յարձակումներու կ'ենթարկուին:

ԳՐՈԶՆԻԻ մէջ, հրացանաձգութիւն մը տեղի ունեցած է Մարտ 29-ին, որու հետեւանքով երեք մեռեալ կայ եւ երկու վիրաւոր անջատողականներու մէջ: Ռուսերը սովորութիւն չունին իրենց կորուստներուն մասին տեղեկութիւն տալու: Մարտ 28-ին, ականի մը պայթումէն չորս կառախումբ գիծէն ելած են:

Ի՛ՆՉ ՊՏՈՒՂ ԿՈՒ ՏԱՅ ՔԻ ՈՒԷՍԹԸ

Երկու օր ետք, ԱՄՆ-ու մէկ ծայրամասին մէջ տեղի կ'ունենայ Ղարաբաղի հակամարտութեան խաղաղ կարգաւորման նուիրուած նոր հանդիպում մը, Հայաստանի ու Ազրբեջանի նախագահներուն միջեւ: Այսքանով, Քի Ուէսթի բանակցութիւնները այլեւս սովորական դարձած շղթայի մը վրայ նոր օղակ աւելցնելէ ուրիշ իմաստ պիտի չունենային, նկատի առած 15 նախորդները: Սակայն, Ապրիլ 3-ի հանդիպումը, գոնէ նախապատրաստութեան փուլին, երկու կէտով, տարբերութիւն մը կը նշէ նախորդներէն: Կէտերէն առաջինը նախաձեռնութեան կը պատկանի. աւելի ճիշդը՝ նախաձեռնողին: Այդ դերով հանդէս կու գան ԱՄՆ-ը որոնք առաջին ակնարկով այն տպաւորութիւնը կը թողուն որ այդ դերով չեն ուզեր վար մնալ Ռուսաստանէն ու Ֆրանսայէն: Չէ՞ որ նախորդ հանդիպումները տեղի ունեցան Մինսկի խումբէն զատ այդ երկու երկիրներուն միջոցով, կամ անոնց կողմէ պատրաստուած գետնի վրայ: Երկրորդ կէտը ԱՄՆ-ու նախաձեռնութեան դերէն զատ, որոշ ուղղութիւն մը մշակողի հանգամանքն է որ զանազան ձեւերով արտայայտութիւն կը գտնէ:

Հասկնալի է որ «բնական» է այդ կարգաւորման մէջ Մոսկուայի մօտիկ շահագրգռութիւնը, աշխարհագրական ու քաղաքական պարագաներով. մանաւանդ որ նոյն հարցին ծագումն ու զարգացման փուլերն ալ բաւական բան «կը պարտին» այդ շահագրգռութեան: Ինչ կը վերաբերի Ֆրանսայի, որուն նախագահին անմիջական հովանաւորութեան տակ տեղի ունեցան վերջին երկու հանդիպումները Փարիզի մէջ (Յունուար 26 եւ Մարտ 4), ան Մինսկի խումբին եւ հետեւաբար՝ Օ – ԷՍ – ՍԷ – Ը-ին արեւմտեան թեւով Մոսկուայի դերը հակակշռելու առաջին քայլին նախաձեռնութիւնը առնողը եղաւ: Ասոր քով, հաւանօրէն աւելորդ չէ լրջութեան բաժին մըն ալ հանել վարկածին թէ ցեղասպանութեան ճանաչումին «փոխարժէք» մը ունենալու հեռանկարն ալ կար փարիզեան նախաձեռնութեան մէջ: Սակայն, այսօր նկատի առնուելիքը ան է որ լերան ու մուկին առածը յիշեցնող բան եղան այդ հանդիպումները: Արդէն վերջինէն ելքին, երեք նախագահներուն դէմքի արտայայտութիւնները բաւական պերճախօս էին այդ ուղղութեամբ. մինչ նախագահ Ժ. Շիրաք ձախողութեան ակամայ, այլ գլխաւոր պատասխանատուի մը ընկճուած վիճակով ի զուր կը ճգնէր համոզիչ ըլլալ, կրկնելով ու կրկնելով թէ Քոչարեան – Ալիեւ հանդիպումը շատ բարեկամական մթնոլորտի մէջ անցեր էր, Հայաստանի նախագահը սրդողած խաղընկերոջ մը արտայայտութիւնը կը փորձէր պարտկել կիսատ ժպիտի մը տակ. իսկ Հ. Ալիեւ նման հանդիպումներու հարուստ փորձառութեամբ թրծուած անայլայլ հանդարտութիւն մը կը պահէր. այնքան անայլայլ որ այն տպաւորութիւնը կը գործէր թէ Շիրաք – Քոչարեան Ղարաբաղի բարբառով խօսած էին իրարու հետ, առանց ազրբեջաներէնի, կամ ռուսերէնի թարգման մը ունենալու...: Ու այդ պարագան ոչ մէկ վրդովում պատճառած է Հ. Ալիեւի:

Այսօր, երբ ԱՄՆ կը ներկայանան որպէս նոր հանդիպումին նախաձեռնող ու կազմակերպիչ, արեւմտեան դերակատարութեամբ Մոսկուայի լծակը հակակշռելու նպատակէն զատ, պէտք է նկատի առնել Կովկասի այդ շրջանին մէջ ներկայութեան անոնց ծանօթ նկրտումները: Անոնք կը բացատրուին Արեւելք – Արեւմուտք կապին ռազմավարական բնոյթով, ուժանիւթի աղբիւրներուն կապուած հեռանկարներով, եւլն.:

Հանդիպումին նախօրեակին Եւրոպայի մէջ ամերիկեան ուժերու փոխ հրամանատար Գ. Ֆուլֆորտի շրջան այցը եւ կատարած կարգ մը յղումները, բաւական բան կ'ըսեն արդէն խնդրին ուաշինկթընեան տիրութեան տրուած կարեւորութեան մասին. նաեւ որոշ ենթածալքերու: Օրինակ, կրնա՞յ միայն բան մը ըսուելու համար բանաձեւուած ըլլալ ամերիկեան ցանկութիւնը՝ խաղաղութեան հոլովոյթին Թուրքիան ալ մասնակից տեսնելու... (ԱՖՓ, Մարտ 23): Քաղաքագիտական շատ նուրբ վերլուծում անհրաժեշտ չէ ԱՄՆ-ու ընթացքին մէջ Թուրքիա – Ազրբեջան ջաղացքին ջուր լեցնողի պաշտօնն ալ նշմարելու համար: Նոյն մարզին առնչուած բաւական բան կայ նոյն օրուան «Ուոլ Սթրիթ Ճըրնըլ»ի մէկ յօդուածին մէջ զոր ստորագրած է Վլատիմիր Սոքոր, Հայաստանի ու Ազրբեջանի հաշտութեան մասին: Հոն առաջին տողերէն կը շեշտուի որ կնճիռը հարթելու ուղղութեամբ աննախընթաց փութկոտութիւն մը կը նշմարուի արեւմտեան ջանքերուն մէջ: Որպէս միջազգային անցքի ճամբայ, շրջանին հարստութիւնը եւ կարողականութիւնը կարեւոր են եւրոպական եւ համաշխարհային տնտեսութեան. եւ որպէսզի այդ կարողականութիւնը կիրարկումի դաշտ գտնէ, անհրաժեշտ է որ Եւրոպայի ծայրին բացուած (Ղարաբաղեան) վէրքը դարմանուի: Յօդուածագիրը յիշեցնելէ ետք թէ հայկական ուժերը ամբողջովին ադրբեջանական վեց շրջան իրենց գրաւման տակ կը պահեն ու անոնց 800 հազար բնակիչները որոնք Ազրբեջանի բնակչութեան 10%-ը կը կազմեն, գաղթականի վերածուած են, կը ծանրանայ լուծումի աստիճանական եւ համապարփակ տարբերակներուն վրայ. առաջինը պաշտպանուած Ազրբեջանէն, կը նախատեսէր գրաւուած շրջաններէն հայկական ուժերու նահանջը եւ գաղթականներու վերադարձը, յետոյ միայն Ղարաբաղի օրինավիճակին քննարկումը: 1997-ին նախագահ Լ. Տէր-Պետրոսեանի ալ հաւանութիւնը ստացած այս տարբերակին հակադրուեցան անդիջողները որոնց կարգին էր Ռ. Քոչարեան: Բայց, յաջորդելով Լ. Տէր-Պետրոսեանի, տարի մը ետք ան ալ որդեգրեց նոյն մօտեցումը: Վ. Սոքոր Ապրիլ 3-ի հանդիպումին Ռ. Քոչարեանի համար տրամաբանական կը գտնէ աստիճանական լուծումի ձեւին իւրացումը:

Յօդուածագրին եզրակացութիւնը այն է որ Ազրբեջան չի կրնար իրապաշտօրէն յուսալ Ղարաբաղի հայ բնակչութեան վրայ տէ փաքթօ հակակշիռ հաստատել. իսկ հայկական կողմը չի կրնար անսահման ժամանակով պահել ազրբեջանական հողերը, առանց ինքզինք մեկուսացումի ու խոր թշուառութեան դատապարտելու: Ուստի աստիճանական լուծումի տարբերակը միակ ելքը ըլլալ կը թուի կնճիռը հարթելու եւ այդ շրջանը համաշխարհային տնտեսութեան մէջ ընդգրկելու համար:

Ապրիլ 3-ի հանդիպումին համար պատրաստուած նման ենթախորքի վրայ ճապկելու ի՞նչ յենակներ ունի Հայաստանի նախագահը: Արտագաղթին լուրջ թափը, մնացողներուն յաճախ արտայայտուած դժգոհութիւնը, իր իշխանութեան կարճ ժամանակին կուտակուած թերութիւնները, հեղինակութեան տէր ղեկավարի բաւական նեղ լուսանցք մը ձգած են անոր: Մանաւանդ որ հարկ եղած ամէն առիթի ժողովրդավարութեան չափանիշը սեղան բերելու արեւմտեան սովորամոլութիւնը արդէն գործի լծուած է, յայտնապէս:

Այս վերջին պարագային մասին կը կրկնէ ԱՄՆ-ու Արտաքին նախարարութեան Մարդկային իրաւունքներու 2000ի տեղեկագիրը ուր նշուած 195 երկիրներուն կարգին Հայաստանին յատկացուած է 23 էջ: Այդ էջերուն պարունակութեան մասին գրած է Արմինէ Օհանեան, «Հայկական ժամանակ»ի Մարտ 3-ի թիւին մէջ: Տեղեկագիրը առաջին նշումներէն թիրախ առած է նախագահը որ հակառակ Հայաստանի կառավարման համակարգին նախատեսած իշխանութեան թեւերու տարանջատումին, ընդարձակ իրաւասութիւններու տէր է. իրաւասութիւններ որոնք հաւասարակշռուած չեն օրէնսդիր մարմնով եւ դատական անկախ իշխանութեամբ: Այս բնութագրումով գրեթէ որպէս միահեծան ղեկավար ներկայացնելէ ետք Ռ. Քոչարեանը, ամերիկեան տեղեկագիրը կը շեշտէ 1998-ի նախագահական ընտրութեան թերիներու գոյութիւնը որոնք անտարբերութեան մատնած են «միջազգային ժողովրդավարական սկզբունքի չափանիշերը»: Օ – ԷՍ – ՍԷ – Ը-ի դէտերը արձանագրած են «պաշտօնական» թեկնածու Ռ. Քոչարեանի ի նպաստ գործածուած կեղծ քուէաթուղթեր, բանակին պարտադրուած քուէարկութիւն եւ այլ զեղծումներ:

Աւելի փայլուն չէ Մարդկային իրաւունքներու մարզը. թուղթը եղած է Հոկտեմբեր 27-ի, Վ. Սիրադեղեանի, Վ. Խորխոռունիի, Ա. Բլէեանի, Ա. Վարդանեանի դատերուն կապուող կողմերուն, բանտերու վիճակին, հոն արձանագրուած մահերուն, դատական իշխանութեան ենթարկուած ճնշումին, եւլն.: Կը յաջորդեն քաղաքացիական իրաւունքները. գործազրկութեան համար պաշտօնական տուեալը 12,1% է, մինչդեռ իրականութիւնը՝ 50% է. սահմանափակուած է խօսքի ազատութիւնը, մամուլին վրայ ճնշում կայ, հեռատեսիլը ընդհանրապէս կը խուսափի իշխանութիւնները քննադատելէ:

Այս շարքին մէջ քննադատելի նկատուած է խղճի ազատութեան մարզին մէջ արձանագրուած յետքայլը որուն մեծ մէկ բաժինը Եհովայի վկաներուն վերագրուած է: Յիշուած են փոքրամասնութիւններու, կիներու, գաղթականներու իրաւունքներուն ոտնահարման փաստեր: Ինչպէս կ'եզրակացնէ Ա. Օհանեան, «Զեկոյցը ամբողջութեան մէջ ահական երկրի մը խայտառակ պատկեր է ստեղծում: Երկիր, որը տարիների ընթացքում ոչ միայն առաջընթաց չի արձանագրում, աւելին՝ չի էլ ձգտում»:

Կարդալէ ետք ԱՄՆ-ու Արտաքին գործերու նախարարութեան տեղեկագիրը կարելի չէ չձայնակցիլ յօդուածագրին ու հարց չտալ թէ 1998-ի նախագահական ընտրութեան արձանագրուած զեղծումները, ապօրինութիւնները երկու տարի ե՞տք հարկը տեսած է յիշելու տեղեկագրին խմբագրութիւնը: Եթէ անշուշտ, բուն նպատակը Մարդկային իրաւունքներու պաշտպանութեան պարունակով Ռ. Քոչարեանը հեղինակազրկել չէ:

Նախապատրաստական այս տեսակի բազմաճիւղ գործունէութեամբ տրամադրուած գետնի մը վրայ տեղի կ'ունենայ Քի Ուէսթի հանդիպումը որուն երաժշտական խորքն ալ բաղկացած է Բաքուի ռազմաշունչ յայտարարութիւններէն ու Երեւանի ինքնագոհ լռութենէն:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄՈՒԹ ԴԱՐԸ

ՍՏԵՓԱՆ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Հոս կը թողունք վիճայարոյց դէմքերէն առաջինը, դառնալու համար երկրորդով: Գրիգորն է ան, ապագայ Լուսաւորիչը:

Մահացու կերպով վիրաւորուած Խոսրով Բ. Թագաւոր, իր վերջին շունչին կը հրամայէ Անակը եւ իր ամբողջ գերդաստանը սուրէ անցընել – արքայական հրամանը իսկոյն կը կատարուի. տոհմէն, շնորհիւ իր դայեակին, այդ սպանդէն կ'ազատի միայն ծծկեր երախայ մը Գրիգոր անունով. դայեակը կը յաջողի զայն մինչեւ Կեսարիա փախցնել (երբ, ի՞նչպէս, չենք գիտեր): Հոն՝ (արդէն այն ատեն Կապադովկիան քրիստոնէական կարեւոր կեդրոն էր, ի հեճուկս հալածանքներուն) Գրիգորը քրիստոնեայ կը մկրտեն եւ այդ ոգիով ալ կը դաստիարակեն: Արդարօրէն մենք մեզի հարց տանք թէ Գրիգոր հո՞ն հմտացաւ յունական դպրութեան, ինչ որ իրեն մեծապէս օգտակար պիտի ըլլար իր ապագայ առաքելութեան համար: Ինչ որ գիտենք իր մասին այն է միայն որ հոն Յուղիթա անունով աղջկան մը հետ ամուսնացաւ, եւ անկէ երկու մանչ զաւակներ ունեցաւ, Արիստակէս եւ Վրթանէս որոնք իրեն պիտի յաջորդէին Հայոց կաթողիկոսական աթոռին վրայ: Ո՞վ էր Յուղիթան, հա՞յ, յո՞յն թէ այլազգի: Ազնուականի՞ թէ ռամիկի զաւակ. եւ ի՞նչ եղաւ ան ապագային: Ոչ մէկ պատմական աղբիւր անդրադարձած է այս հարցերուն. մութ են եւ մութ ալ պիտի մնան յաւէտ: Ինչպէս որ մութ են Կեսարիոյ մէջ Գրիգորի զբաղումը, Հայաստան վերադարձի ժամանակն ու պայմանները, եւ Տրդատ Գ. Թագաւորին ծառայութեան մտնելու պարագաներն ու բուն դրդապատճառները: Շատ միամիտ պէտք է ըլլալ կարծելու, հաւատալու համար որ ան իր ապագայ առաքելութեան կանխազգացումով մը շարժեցաւ միայն: Եթէ ընդունինք 238 թուականը Խոսրովի սպանութեան համար, Գրիգոր որպէս ծծկեր երեխայ, ծնած պէտք է ըլլայ 237 – 238-ին: Նկատի առնելով 301 թուականը եւ 13 տարուան Խոր Վիրապի «ապաշխարհանքը» ապա ուրեմն Հայոց Լուսաւորիչը 287 – 288-ին ենթարկուած կ'ըլլայ իր «սոսկալի չարչարանաց»: Այդ ժամանակ ան շուրջ յիսուն տարեկան էր, եւ ֆիզիքական իսկապէս տոկուն կազմ ունեցած ըլլալու է, դիմանալու համար նման տանջանքներու (մէկդի կը դնենք աստուածային զօրակցութեան տեսութիւնը): Անկէ 100 տարի առաջ յիսուն տարեկանին շատեր արդէն թոռներու տէր, ինքզինքնին ծերունի կը նկատէին... 63 – 64 տարեկանին այլեւս Լուսաւորիչ դարձած Գրիգորը կ'ելլէ Վիրապէն, եւ մօտ քառորդ դար Հայրապետական Աթոռը գրաւելէ վերջ, 325-ին զայն կը ձգէ իր Արիստակէս որդւոյն ու կ'երթայ իր վերջին տարիները անցընելու ճգնութեամբ:

Որոշ չէ մահուան թուականը որ 325 – 328-ի միջեւ տատանելու է: Այսպէս մեր Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրը ապրած կ'ըլլայ մօտ 90 տարի: Ընդունելի է: Նկատի առնելով սերունդի մը տարիքի միջին տարբերութիւնը, ենթադրելի է որ Գրիգոր Լուսաւորչի զաւակները ծնած ըլլան 255 – 260 տարիներուն: Ե՞րբ անոնք վերադարձան Հայաստան, եւ մինչ այդ ի՞նչով զբաղեցան: Մութ է. չենք գիտեր եւ երբեք ալ պիտի չգիտնանք: Գրիգոր զանոնք 302-ին Եպիսկոպոս ձեռնադրեց: Արիստակէս որ Նիկիոյ ժողովին մասնակցեցաւ (325) նոյն տարին Հայրապետական աթոռը նստաւ (զոր հայրը իրեն թողուց) մինչեւ իր եղերական մահը 333-ին: Իսկ Վրթանէս որ ամուսնացած էր (հայրն էր ան ապագայ Յուսիկ կաթողիկոսին 341 - 347) կաթողիկոս եղաւ 333 – 341 տարիներուն: Ըսել է որ երկու եղբայր իրենց յառաջացեալ տարիքին կաթողիկոսացան: Լէօն կը գրէ «Այսպէս Հայաստանում կազմւում էր մի ուժեղ եկեղեցական գծով փէոդալական դինաստիա, որը յաւակնում էր ոչ միայն իր... բում հոգեւոր – կրօնական գործերը ... "օրինել, այլեւ՝ օգտուելով թագաւ... թուլութիւնից, (կ'առաջարկէ խոսրով ... կոտակին) երկրի քաղաքական ղեկն է... իր ձեռքը վերցնել»:

Ամբողջ 16 – 17 դար մեր եկեղեցական մատենագիրներէն ետք, 1700-ամեակի առթիւ Հայոց ուղղուած իր առաքելական նամակին մէջ, (2001 Փետրուար 2 Հռոմ) Յովհաննէս – Պօղոս Բ. Պապը եւս կ'անդ... րադառնայ Աղաթանգեղոսի պատմու... թեան եւ Հռիփսիմեանց նահատակու... թեան: 1972-ին Մարսէյլ խօսած իր քարոզին մէջ, երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Կաթողիկոս ըսած էր որ անոնց թիւը 39 էր: Պահ մը աչքերնիս յառենք քարտէսին. Հռոմէն Վաղարշապատ, ցամաքային ճամբով աւելի քան 4000 քիլոմեթր է: Եթէ անոնք իսկապէս իտալուհիներ էին (Հռիփսիմէ- Corepsima անունով այսօր եւս բաւական գործածական անուն է Հարաւային Իտալիոյ, մանաւանդ Սիկիլիոյ եւ Գալապրիայի շրջաններուն մէջ) կարելի՞ է երեւակայել որ կանանց այդքա՛ն ստուար խումբ մը այդքա՛ն երկար ճանապարհ կտրէ անցնի, երբ այդ դարաշրջանին փոխադրամիջոցը էշն ու սայլը, կամ պարզապէս քալելն էր... Նկատի առնելով նաեւ Պալքանեան թերակղզիին եւ Փոքր Ասիոյ լեռնոտութիւնը: Ա՛լ չխօսինք ճամբաներու անապահովութեան մասին, ձմրան ձիւնին եւ ... ու բորանին: Ծովով ճամբորդութիւնն ալ մինչեւ Բիւզանդիա կամ Փոքր Ասիական նաւահանգիստ մը պէտք է ... ցառել. չկային այն ժամանակ ... հսկայ նաւերը. ճամբորդութիւնը ... էր եւ կարելի չէ երեւակայել 39 կին... ու գեղանի աղջիկներ փոքրիկ առագաստանաւի մը մէջ խռնուած, թիրախ՝ ... անգամ անօսնացած նաւաստիներու ... րուն: Այլ հարց թէ անոնք ինչո՞ւ դէպի Կապադովկիա չուղղուեցան – ուր կար քրիստոնեայ ուժեղ կորիզ, եւ գացին մինչեւ Վաղարշապատ, ի վերջոյ ... նահատակուելու: «Les voies de Dieu sont impénétrables» – կ'ըսէ ֆրանսերէն առածը: Հայոց դարձի պատմութեան մէջ այս կարեւոր կէտն ալ մութ է ... մութ պիտի մնայ: Այս յոբելենական ... բերուն առ ի չգոյէ որեւէ յստակ պատմական աղբիւրի, ա՞յս ալ ձգենք նախ...

խնամութեան մէկ տնօրինութեան։

Խորհրդածութիւն մըն ալ Խոր Վիրապի մասին։ Այդ տխրահռչակ գուբը կը գործածուէր մինչ այդ որպէս մահապատիժի գործադրութեան վայր եւ միջոց. հոն կը նետուէին մարդիկ, շատ անգամ [illegible] մը չարչարուած – ինչպէս Գրիգոր – ու կիսամեռ, եւ հոն սովը, ծարաւը, օձերու եւ կարիճներու թոյնը գործը կը լրացնէր։

Կարելի՞ է մարդկօրէն հաւատալ, այն ալ ԻԱ. դարուս, որ հոն մարդ 13 տարի ապրի, նոյնիսկ եթէ բարի ձեռք մը Աստուծոյ օրը նկանակ մը հաց ու փարչ մը ջուր հոն իջեցուած ըլլայ պարանով մը։ Դժուար թէ, եթէ չհաւատանք հրաշքի, աստուածային նախախնամութեան ներգործութեան մը, զանց առնելով օձն ու կարիճը, աղտը, կեղտը, կեղտանքն ու գարշահոտութիւնը։ Այլ հարց թէ եթէ Խոր Վիրապի գուբը պարբերաբար մահապարտներ կը նետէին, Գրիգորէն յետոյ հոն ա՛լ մարդ չնետուեցա՞ւ։

Լէօ իր պատմութեան Հայոց քրիստոնէութեան դարձի բաժինին մէջ բնաւ չակնարկեր Գրիգոր Լուսաւորչի Խոր Վիրապ կեցութեան։ Եթէ մտածենք որ Տրդատ իր գահակալութեան – կամ գահը վերագտնելուն – առթիւ 276-ին կազմակերպեց Անահիտ չաստուածուհիին հանդիսաւոր զոհահանդէսը – որուն ընթացքին Գրիգոր մերժեց կուռքին երկրպագել, եւ հաշուի առնելով այս վերջինին 13 տարի Խոր Վիրապ մնացած ըլլալու վարկածը, այդ պարագային Հայոց դարձը տեղի ունեցած կ'ըլլայ 289 – 290 թուականներուն, այսինքն ընդունուածէն առնուազն 10 – 12 տարի առաջ։ Կարգ մը եւրոպացի պատմագէններ 301-էն ուշ, 308 – 312 թուականները առաջարկած են։ Այդ ալ կրնայ անհաւանական չերեւիլ եթէ Տրդատի զոհահանդէսը կատարուած ըլլայ հռոմէական վերջին յաղթանակին առթիւ (որոնց Հայերը դաշնակից էին) այսինքն 296-ին, որ 40 տարի խաղաղութեան դաշնագրի ստորագրութեան ալ տարին է։ Արդեօք դարերու ընթացքին մեր եկեղեցական պատմիչներու վկայութիւնները ամիսը ամի (տարի) չեն դարձուցած։ Այս ենթադրութեամբ ալ Հայոց դարձը նորէն 299 – 300 թուականին կրնայ տեղի ունեցած ըլլալ։

Լէօ, մեր գիտցած կրօնական վկայաբանութենէն շատ անդին, քաղաքական նպատակներ կը գտնէ Տրդատի քով, եւ ի միջի այլոց կը գրէ. «Տրդատ իր թագաւորութեան սկզբից աշխատում էր վերանորոգում մտցնել հայ ժողովրդի ներքին կեանքին մէջ, ամրացնել ազգային գիտակցութիւնը եւ այդպէսով թումբ կանգնել պարսկական ազդեցութեան դէմ ... Տրդատը կարծում էր այդ իրականացնել կրօնի միջոցով... այդպիսի մի տրամադրութիւնից կարողացաւ օգտուել այնպիսի մի ընդունակ եւ եռանդուն գործիչ, ինչպիսին էր Գրիգոր Լուսաւորիչը»։ Եւ Լէօ կ'աւելցնէ մէկ ուրիշ տեղ – «տարաբախտ, Հայաստանի յեղափոխութեան այս երկրորդ հերոսի կեանքն էլ մեզ հասել է վկայաբանութեան ձեւով, ուր հրաշապատում առասպելները խեղդել են պատմական իրողութիւնները... եւ այն ինչ (քրիստոնէութեան քարոզութեան կ'ակնարկէ) որ երկար ժամանակ չէր յաջողւում սիրիացի միսիոնարներին, կարճ ժամանակի մէջ եւ գեղեցիկ կերպով յաջողուեց Գրիգոր Լուսաւորչին, նա կազմակերպչական խոշոր տաղանդի տէր էր, եւ նոր վարդապետութեան համար յաջող հող պատրաստեց ամէնից առաջ Հայոց արքունիքում... զուր չէ որ վկայաբանութիւնը սիրով ու մեծարանքով պահել է Տրդատի կնոջ Աշխէնի, եւ քրոջ Խոսրովադուխտի անունները»։

Ինչպէս տեսանք, շատ ու շատ են երրորդ դարու մութ կէտերը, Հայոց պատմագրութեան մէջ։ Մութեր որոնք երբեք ալ պիտի չլուսաբանուին...։

Այս տարի պաշտօնապէս Հայոց դարձի կամ Հայաստանի մկրտութեան 1700-ամեայ յոբելեանն է։ Դէպքը պատահած ըլլայ 301-ին, անկէ առաջ կամ վերջ, բան չի փոխուիր թէ՛ պատմական իրականութեան, թէ ալ իր բարոյական արժէքին մէջ։ Հայաստան է ու կը մնայ աշխարհի առաջին պետութիւնը որ քրիստոնէութիւնը պետական կրօնք հռչակեց։ Կը մնայ մաղթել որ այս յոբելենական տարին ըլլայ վերադարձ դէպի ակունքը համայն հայութեան համար, եւ ոչ թէ միայն արտաքին արարմունք ղեկավար փոքրամասնութեան մը համար։

ՍՏԵՓԱՆ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Մարսէյլ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ ՁԵՌՆԱՐԿԸ

Մարտ 11-ին Ֆրանսայի հայաշատ կեդրոններուն մէջ Փարիզ, Միջին Ֆրանսա եւ Մարսէյլ Կապոյտ Խաչը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել տուաւ իր բարերարներուն յիշատակին. այս առթիւ Վիէնի Սեւան մասնաճիւղը յիշեց նաեւ մասնաճիւղին մահացած ընկերուհիները։

Սէն Թէոտոր մատրան մէջ յաւարտ պատարագի կարդացուեցաւ աւուր պատշաճի երկու խօսք մօտաւորապէս հետեւեալ իմաստով. երկրէն գաղթած որբ, անգրագէտ բայց իր լեզուին եւ աւանդութիւններուն ամուր կառչած եւ յոգնիլ չգիտցող այս կիներու յիշատակին որ առօրեայ հացի փնտռտուքին հաւասար դատեց իր զաւակներուն հայեցի դաստիարակութիւնը. առաջին հերթին կազմակերպելով հայերէն լեզուի դասընթացքներ. գացող այս սերունդն էր որ պարտականութիւն սեպեց մեր մտքերուն եւ սրտերուն մէջ մխրճելու թէ 85 տարի առաջ մեր ժողովուրդին դէմ գործուած ոճիրը անպատիժ մնաց։

Հոգեհանգիստէն վերջ տեղի ունեցաւ հոգեճաշ Մշակոյթի Տան մէջ, 120 հոգի ներկայ պատասխանած էր Կապոյտ Խաչի հրաւէրին։

Մասնաճիւղին ատենապետուհի Տիկին Ալիս Գիւմճեան շնորհակալութիւն յայտնեց ներկաներուն եւ մէկ վայրկեան յոտնկայս լռութիւն խնդրեց Կապոյտ Խաչի բարերարներուն եւ մասնաճիւղին մահացած ընկերուհիներուն յիշատակին։ Ճաշը սկսաւ շրջանի հոգեւոր հովիւ Հայր Կարապետ Յարութիւնեանի աղօթքով։ Բնականաբար ճաշը պատրաստուած էր Խաչուհիներուն կողմէ։

Ճաշէն անմիջապէս վերջ ատենապետուհին Տիկին Գիւմճեան հրաւիրեց Կապոյտ Խաչէն ներս 40 տարիէ աւելի ծառայած 10 ընկերուհիներ, մէկ մասը ութսունամեայ ներկաներուն ծանօթացնելով իւրաքանչիւրին վաստակը, բնորոշելով նաեւ իւրաքանչիւրին նկարագրի որոշ գիծերը եւ միութեան ոսկի չքանշանով պատուեց զիրենք։ Շրջանային վարչութեան կողմէ Արփինէ Մուրատեան շնորհաւորեց մեծարուող ընկերուհիները աշխատանքի այս ազնիւ ձեւը ընտրած եւ քառասուն տարի հաւատարմօրէն նոյն ճանապարհով շարունակած ըլլալնուն համար։ Կապոյտ Խաչը ընդհանրապէս ժլատ է իր անդամուհիներուն ըրած գործի գնահատանքին մէջ. այս ընկերուհիներուն կամաւոր եւ յամառ աշխատանքին կը պարտինք մեր կայանը, մեր հայերէն դասընթացքները, 350 որբի խնամակալութիւնը, հանրօգուտ ըլլալու մեր հանգամանքը եւ այլ ուրիշ ընկերային գործեր։ Ընկերուհին ի մէջ այլոց ըսաւ մեր երեցները գուրգուրացին մեր վրայ. համոզուած եմ որ հպարտ էին մեզմով, քանի կորովով կը շարունակենք իրենց սկսած գործը, յոյսով եմ որ, այսօր հոս եղող երիտասարդ սերունդը յուսախաբ պիտի չընէ մեզ. վարձքերնիդ կատար։

Մերթ յուզիչ, մերթ խանդավառ մթնոլորտի մէջ վերջ գտաւ Կապոյտ Խաչի այս շատ լաւ կազմակերպուած ձեռնարկը։

40 տարուան ոսկի չքանշան ստացող ընկերուհիներն են. Մարիամ Քօսկօեան, Սաթենիկ Քըչէլեան, Անժէլ Թօփալեան, Տիրուհի Թօփալեան, Վարդանոյշ Ֆախրիկեան, Սիւզան Կարապետեան, Ժօրժէթ Թաղէոսեան, Արփինէ Մուրատեան։

ԽԱՉՈՒՀԻ

Lions Club Internatianalը ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Կը տեղեկացնեն որ շնորհիւ «Կեդրոն – Հարաւ – Ֆրանսա» շրջանի կառավարիչի Ռոպէր Ֆասուլիաճեանի ջանքերուն, Լայնս Գլէօպ Ինթերնասիոնալ միութիւն մը հիմնուած է Հայաստան։ Տարուան մը ձեւակերպութիւններէ յետոյ Կեդրոնին մօտ, ֆրանսահայ Լայնսներու պատուիրակութիւն մը, երկրորդ անգամ ըլլալով, Երեւան կ'երթայ Ապրիլ 23–էն 30, հաստատելու համար Լայնս – Գլէօպ Երեւան – Արարատի 26 անդամները։ Հայաստան, այդ միջազգային կազմակերպութեան 186–րդ անդամը կը դառնայ։ Ան մէկուկէս միլիոն անդամ ունի որուն նպատակն է «ծառայել»։

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ

ՄԵՐՏԻՆԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ 19-ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՃԱՇԸ

Լոս – Անճըլըսի «Արարատ» հանգըստեան տան «Տէօքմէճեան» սրահին մէջ, Փետրուար 17-ին, տեղի ունեցած է Շարլոթ եւ Էլիզ Մերտինեան Հայ Աւետարանական վարժարանի 19-րդ տարեկան ճաշը։ Բացումը կատարած է Սոնա Մինասեան։ Հանդիսութիւնը վարած է Մայքըլ Աղպապեան։ Բանախօսած է լրագրող Ժանէթ Ճանճիկեան – Թղթակից Սի-Էն-Էն եւ Էն – Պի – Սի հեռատեսիլի կայաններուն – նշելով որ կրթութեան եւ արմատներու գիտակցութեան ճամբով կարելի է ամերիկեան ընկերութեան մէջ տեղ գրաւել ու մեր խօսքը ունենալ։ Խօսք առած են տնօրէն Վահրամ Շէմմասեան եւ հոգաբարձութեան ատենապետ Հրայր Մուրատեան։ Ժանէթ Քասունի ներկայացուցած է օրուան մեծարեալ ուսուցչուհի Զուարթ Աբէլեանի կեանքն ու դաստիարակչական գործունէութիւնը։ Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը։

***

Ռ. ՄԱԴՈՅԵԱՆԻ ԳԻՐՔԻՆ ԳԻՆԵՁՕՆԸ

Իրանահայ Միութեան Կլէնտէյլի սրահին մէջ տեղի ունեցած է Ռազմիկ Մադոյեանի «Բեմը իմ խաչն է» գիրքին գինեձօնը։ Ներկայ եղած են 300 հոգի։ Յայտագիրը վարած է Անահիտ Մարտիրոսեան։ Հեղինակին կենսագրականը տուած է Անահիտ Նազարեան։ Գիրքը ներկայացուցած է Պերճ Զէյթունցեան։ Ողջոյնի խօսքով հանդէս եկած են Անդրանիկ Սարեան, փրոֆ. Վահագն Մկրտչեան, տոքթոր Յարութիւն Սաղըրեան, Աւիկ Իսահակեան։ Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը։

***

ԱՒԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆԻ «ԹԵՒԱՒՈՐ ՄՏՔԵՐ» ԳԻՐՔԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ

Կլէնտէյլի Իրանահայ Միութեան սրահին մէջ, տեղի ունեցած է Աւետիք Իսահակեանի «Թեւաւոր մտքեր» գիրքին ներկայացումը։ Հատորը խմբագրած է հեղինակին թոռը՝ Աւիկ Իսահակեան, իսկ հրատարակութեան մեկենասն է Յարութիւն Սիմոնեան։ Խօսք առած են տոքթոր Սրբուհի Հայրապետեան, փրոֆ. Փիթըր Քաուի, Ռազմիկ Մադոյեան, Սարգիս Մաճարեան եւ Աւիկ Իսահակեան։ Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը։

***

«ՏԵՍԻԼՔ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ» ՀԱՄԵՐԳԸ

Կլէնտէյլի Հայ Աքուլի հանդիսասրահին մէջ, Փետրուար 25-ին, տեղի ունեցած է «Լարք» երաժշտական ընկերակցութեան համերգը, «Տեսիլք Լուսաւորչի» խորագրին տակ։ Յայտագրի առաջին բաժնին հանդէս եկած է 40 հոգինոց զուտ արական երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Վաչէ Պարսումեանի, մեկնաբանելով հատուածներ Կոմիտասի պատարագէն։ Երկրորդ բաժնին հանդէս եկած են սոփրանոներ Անահիտ Հալապի, Անահիտ Ներսիսեան եւ Էլիզապէթ Փեհլիվանեան, մեկնաբանելով միջնադարեան տաղեր։ Հուսկ, «Լարք»ի երկսեռ երգչախումբը մեկնաբանած է Ներսէս Շնորհալիի «Յիշեսցուք ի գիշերի» շարականը, դաշնաւորումը Կոմիտասի։

***

ՀԱՅ ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ 15-ԱՄԵԱԿԸ

Լոս – Անճըլըսի «Եունիվըրսըլ Շէրաթըն» պանդոկին մէջ, Փետրուար 25-ին, նշուած է Գալիֆորնիոյ Հայ Բժիշկներու Միութեան 15-ամեակը։ Ներկայ եղած են 400 հոգի։ Հանդիսութիւնը վարած է Վանի Զէյրէք։ Խօսք առնելով Միութեան նախագահ տոքթոր Դաւիթ Դաւթեան ներկայացուցած է միամեայ գործունէութիւնը՝ գաղութին մէջ եւ Հայաստան։ Գնահատանքի խօսքեր արտասանած են դատախազ Սթիւ Քուլի եւ Գալիֆորնիոյ Խորհրդարանի անդամ Տարիօ Ֆրոմըր։

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

ԲԺԻՇԿ ԱՐԵԳ ՊԱՇԱՐԻ ԱՒԱՐՏԱՃԱՌԸ

Հինգշաբթի, Մարտ 22-ին Նիսի հայութիւնը առիթն ու պատիւը ունեցաւ ուրախութեամբ ու պարծանքով ունկնդրելու քաղաքին հոյակապ Բժշկական վարժարանին մէկ սրահին մէջ, երիտասարդ բժիշկ Արեգ Պաշարի, հինգ փրոֆէսէօրներէ կազմուած քննիչ մարմնին առջեւ պաշտպանած աւարտաճառը։

Իր պաշտպանած աւարտաճառին նիւթն է, Նիսի Սէն Ռոք հիւանդանոցին շտապօգնութեան ընդունարաններուն մէջ հերթապահ բժշկական անձնակազմին որպէս առաջին գործ՝ հիւանդին երակին մէջ զետեղած ներարկումներուն տեղին կամ բարդութիւններով լեցուն ըլլալու հանգամանքին ուսումնասիրութիւնը։ Առաջին ակնարկով այս նիւթը թէեւ պարզ կը թուի, սակայն ան եղակի է. նաեւ երկար, գրեթէ տարուան մը տքնաջան, վիճակագրական աշխատանք պահանջած է, յանգելու համար ըստ համակարծիք քննիչ մարմնին՝, շատ լուրջ եւ օգտակար եզրակացութեան մը։

Արդարեւ, շտապօգնութեան դիմող հիւանդներուն երակային ներարկումի հարցին մէջ ան որոշ համախոհութիւն մը չէ գտած։

Պառկող հիւանդներու հետազօտութիւնը տեղի ունեցած է Սէն Ռոք եւ Արշէ հիւանդանոցներուն զանազան բաժիններուն մէջ, ուր ընդհանուր 2515 հիւանդի վրայ, 630 հիւանդի երակային ներարկում կիրարկուած է։

Յետագայ քննութիւնները ցոյց տուած են որ սկզբնական, կամ անմիջական ախտաճանաչման մը վրայ հիմնուելով կիրարկուած երակային ներարկումներուն 24,8%-ը անտեղի էին։ Իսկ լուրջ ու վերջնական ախտաճանաչումէն վերջ հաստատուած է որ անոնց 33,8%-ը անտեղի էին։

Բժիշկի ձեռքով պատահած վթարներու, ինչպէս՝ սրսկուած հեղուկին երակէն դուրս տարածուելու եւ երակատապի պարագաները կը կազմեն 8,6% համեմատութիւն։ Այս վթարները կը դիտուին մասնաւորապէս անտեղի կերպով կատարուած, կամ շատ երկար ատեն պահուած ներարկումներու վրայ։

Կ'առաջարկուի, հետեւաբար, աւելի ճշգրտօրէն վերասահմանել եւ ընդհանուր համախոհութիւն ձեռք բերել երակային ներարկումներու մասին, անոնց կիրարկումը մասնաւորապէս նշանակուած, կամաւոր հիւանդապահուհիներու եւ փորձառու բժիշկներու վերապահելով։

Աշխատանքը բարձր գնահատուեցաւ քննիչ բոլոր անդամներուն կողմէ, որոնք իրենց շնորհաւորութիւնները յայտնեցին նորապսակ բժիշկին։

Աւարտաճառին հետեւեցաւ հիփոկրատեան հանդիսաւոր երդումը, որ տպաւորեց ներկաները։

Երեկոյթը վերջացաւ բոլորին ուրախութեան մէջ, հիւրասիրութեամբ մը։

Շ. Կ.

LIVRES REÇUS

ATLAS HISTORIQUE DE L'ARMENIE

Proche-Orient et Sud-Caucase du VIIIème siècle avant J.C. au XXIème siècle

CLAUDE MUTAFIAN
et
ERIC VAN LAUWE

Préface de **Alain Ducellier**

Ouvrage publié avec le concours de la Fondation Calouste Gulbenkian, Lisbonne

AUTREMENT.-Collection Atlas-Mémoires

Պր. Անրի Սետէֆ,
Տէր եւ Տիկին Ժորժ Գէշիկեան,
Տէր եւ Տիկին Էտուար Սետէֆ,
Տէր եւ Տիկին Ժան - Փիէր Սետէֆ,
Սոֆի, Թոմա
Քրիսթոֆ, Ուիլիամ, Ժիւլիա
Անուշ, Արմէն, Առաքէլ
եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները
խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց կնոջ, մօր, մեծ - մօր եւ ազգականին՝

ՏԻԿԻՆ ԷԹԻԼ ՍԵՏԷՖԻ
(Ծնեալ՝ Թէրզեան)

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 28-ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երկուշաբթի, Ապրիլ 2, ժամը 15-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին
15, rue Jean-Goujon — 75008 Paris
ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Տէօյլ - լա - Պառի գերեզմանատունը:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

«ՅԱՌԱՋ». - Մեր ցաւակցութիւնները Պր. Ա. Սետէֆի եւ զաւակներուն:

M. Henri Sedef,
son époux,

M. et Mme Georges Kechikian,
M. et Mme Edouard Sedef,
M. et Mme Jean-Pierre Sedef,
ses enfants,

Sophie, Thomas
Christophe, William, Julia
Anouch, Armen, Arakel,
ses petits-enfants

Et toute la Famille

ont la douleur de vous faire part du décès de

Mme Ethyle SEDEF
(née Terzian)

survenu le 28 mars 2001.

Les obsèques auront lieu le lundi 2 avril à 15 heures en l'église apostolique arménienne Saint Jean-Baptiste, suivies de l'inhumation au Cimetière de Deuil-La-Barre.

En cas d'oubli, prière de faire part.

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, Ապրիլ 7

Խմ. օր Մեծի Պահոց:
Ցիշատակ Յարութեան Ղազարու
ժամը 16.30-ին՝ ԿԻՐԱԿՄՈՒՏԻ ժամերգութիւն կը կատարուի, որու ընթացքին Խորանը կը բացուի:

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 8

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը 8.30-ին:
Պատարագ ժամը 10.30-ին:
Կը պատարագէ՝
ԱԻԵՏԻՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ
Դռնբացէք՝ ժամը 16-ին:

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 8
ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը 9-ին:
Պատարագ՝ ժամը 10.30-ին:
Դռնբացէք՝ ժամը 17-ին:

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՐՆՈՒՎԻԼ

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 8
ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

Պատարագ ժամը 10.30-ին:
Դռնբացէք՝ ժամը 16-ին:

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 8
ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8.45-ին:
Պատարագ ժամը 10-ին:
Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝
ԻՍԱՀԱԿ Ա. ՔՀՆՅ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ
Կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ Լիոնի եւ Ռոն - Ալփի Հայոց
Երեկոյեան Դռնբացէք՝ ժամը 16-ին:

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ԿԻՐԱԿԻ, Ապրիլ 8
ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

Ժամերգութիւն ժամը 8.30-ին:
Պատարագ՝ ժամը 10-ին:
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ
Ժամը 17-ին Դռնբացէք:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՍԷՆ Թ'ԷԹԻԷՆ. - Պ. Հայկազ Աստուրեան 600 Ֆր.:

***

ՎԻԼԸՄՈՄՊԼԸ. - Տիկին Պերճուհի Մապլըմեան 100 Ֆր.:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, Ապրիլ 7

Խմ. օր Մեծի Պահոց
Տօն Աւետման Սրբուհւոյ Աստուածածնի
ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի Խորանը բացուած: «Տէր Ողորմեա»յի ժամանակ Խորանը վերստին կը ծածկուի:
Կը պատարագէ՝
ՄԻԻՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ

11EME CYCLE DE LECTURES PUBLIQUES D'ŒUVRES DE DRAMATURGES ARMENIENS
Direction: ARBY OVANESSIAN

ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ 11ՐԴ ՇԱՐՔ

Կազմակերպութեամբ՝

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
Ղեկավար՝ ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

2001 ՓԱՐԻԶ

ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆԻ

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՒԻԹ ԵՒ ՄՕՐԱՄԵԼԻՔ

Դրամատիկական պոէմա Դիւցազնական ժամանակներից

Վայրը՝ Սասուն եւ Մսր

Նիւթը շօշափում է դիւցազնական ժամանակներից ծնունդ առած, Սասունցի Դաւթի յայտնի պատումը: Այն միաժամանակ էպոսի անդրանիկ թատերական մշակումն է...

Ծրագրի տեւողութիւնը՝ երկու ժամ

կիրակի, Ապրիլ 8, ժամը 16-ին

«ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ»
Մշակութային Կեդրոն
118, rue de Courcelles - Paris 17e
métro Courcelles

Մուտքը՝ 30 Ֆր.

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ

ԶԱՏԿՈՒԱՆ ՃԱՇ

Համեղ մթնոլորտ: Հաւկթախաղ, վիճակահանութիւն ... Կիրակի Ապրիլ 15, ժամը 12.30-էն սկսեալ
«Ալ Ուատի» *ճաշարանը*
153-155, rue de Lourmel, 75015 Paris

Տեղերը սահմանափակ: Ապահովելու համար հեռաձայնել՝
01 43 76 67 37
01 45 93 00 25

MARSEILLE

RENCONTRE

l'UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE — U.G.A.B.
et
AZADAKROUTIOUN
organisent
une RENCONTRE
avec **ALBERT ANDONIAN**
interprète & écrivain
autour de ses deux derniers ouvrages
"A CHACUN SON DESTIN"
et
"CONFESSION D'UN POETE"

le Vendredi 6 avril à 20h30

au 327, boulevard Michelet — 13008 MARSEILLE

ՄԵԾ ՊԱՀՔ

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ
ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի *երեկոները ժամը* 5-ին, Հսկման խաղաղական եւ Հանգստեան *ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:*
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4-ին

***

ՄԱՐՍԷՅԼ

Ժամը 17-ին

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, Ապրիլ 4

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՕՄՈՆ

Քարոզիչ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

ՈՒՐԲԱԹ, Ապրիլ 6

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՃԷՐԷՃԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց Հաւատք եւ Աւանդութիւն Յանձնախումբը
«ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԼՍԱՐԱՆ»
հանդիպումներու շարքին մէջ
Կը հրաւիրէ իր թիւ 9 Զրոյց - դասախօսութեան (ֆրանսերէն լեզուով)

«ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՏՕՆԸ ԵՒ ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ»

նիւթին շուրջ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5, ժամը 19-ին

Բանախօս՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ
Սահակ - Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado
13008 MARSEILLE